ISTORIA
LITERATURII ROMÂNEȘTI CONTEMPORANE

PARTEA ÎNTĂIU

CREAREA FORMEI

(1867-1890)

www.dacoromanica.ro

N. IORGA

ISTORIA LITERATURII ROMÂNEŞTI CONTEMPORANE

I.

CREAREA FORMEI

BUCUREŞTI

EDITURA „ADEVĂRUL"

1934

www.dacoromanica.ro

PREFAȚĂ

După o lungă, atît de lungă întrerupere, reieau firul desvoltării literaturii noastre.

Al desvoltării, nu al presintării. Ideile la care am ajuns în domeniul istoriei în genere mă cîrmuiesc și aici și lucrez după ele mai hotărît decît în volumele precedente. Istoria nu e înșirare, ci explicație. Oameni, opere, medii se înfățișează și se retrag, intervin ori așteaptă după partea lor în desfășurarea organică, de unde pleacă, pe care o influențează și din care, la vremea lor, se retrag încetul pe încetul pănă dispar.

Astăzi mai mult decît oricînd o asemenea presintare e necesară. Prin ea se va vedea zădărnicia capriciilor, corăbii de hîrtie, oricît de meșter învălătucită, care pot pluti, priveghiate de copiii autori ai lor, în margenea trotuarului, dar se pierd îndată ce întîlnesc șivoiul. Modele cuceresc cu atît mai ușor, cu cît durează mai puțin. Îndrăzneala pretențiilor nu le ajută, nici vehemența polemicelor, nici docila acceptare a publicului, prostit un moment. O logică de fier e, și în materie de literatură, de artă, în fondul societăților umane, care nu pot scăpa de dînsa. Și tot ce e pentru om, trebuie să fie uman, iar umanul, oricum s'ar îmbrăca, nu-și poate schimba structura.

Orice observații de amănunte, ca și oricînd, le primesc recunoscător. Cînd acel care le presintă n'are creștere sau n'are gust, pun pe cineva să culeagă din noroiul insultelor ceia ce e utilisabil.

Așa am făcut și așa voiu face.

www.dacoromanica.ro

CAP. I.

Punctul de plecare

I.

Starea literaturii românești în 1866

La începutul unei noi Domnii, pe ruina tronului moldovenesc al lui Cuza-Vodă, Domnia lui Carol I-iu, cel adus de liberalii munteni, un Ion Brătianu în frunte, cu gîndul de a căpăta durabil stăpînirea asupra României unite, literatura, aceia care în mare parte crease această țară, printr'o lungă și grea luptă, se găsia într'o perioadă de relativă veștejire.

Schimbarea de regim prin răsturnarea lui Alexandru Ioan I-iu arunca în politica, de acum „constituțională", pe Bucureșteni, cu acea pasiune pe care ei o aduc totdeauna în astfel de lupte. O întreagă generație, aceia care făcuse încercarea de a se grupa în jurul *Revistei Romîne,* a fost prinsă și reținută în acele frămîntări sterpe și supt acel raport al singurei politice. Ziarele cer pentru dînsele cele cîteva condeie mai bune, fără ca presa însăși să se ridice la oarecare nivel, *Romînul* continuînd vechea retorică înflăcărată pe tema „nemuritoarelor principii": în atîția ani de zile cari se vor strecura pănă la Războiul de Independență nu e un singur articol care să poată fi reținut ca pagină de crestomatie sau ca mărturie istorică definitivă. Bătrînii erau istoviți, cum se va vedea pentru fiecare dintre dînșii. Tinerii n'aveau un șef cu autoritate.

Represintanții a trei generații stăteau încă alături în ajunul unei vremi cînd peste ei toți se va proclama, după inspirații europene, dar nu fără legătură cu cea mai bună tradiție a țerii înseși, un nou crez cultural și literar.

www.dacoromanica.ro

Mai trăiau cîțiva din aceia cari de pe la 1830 înainte creaseră, pe basele romantismului frances, literatura cea nouă, făcînd-o să atingă răpede unele culmi care cu greu vor putea fi întrecute.

Deosebiți de dînșii erau oamenii de la 1848, cari, în locul idealului curat național cărnia-i serviseră aceia, ridicaseră un altul, revoluționar, radical, liberal, amestecînd în el și unele tendințe sociale. Pentru dînșii ideia de partid în sensul de astăzi al cuvîntului era încă nedefinită, un puternic curent reformator, din care nu dispăruse de loc și preocupația națională, tîrîndu-i necontenit înainte.

Dar tocmai spiritul de partid, pasiunea de club însuflețiau acuma pe acei politiciani ai literaturii cari se formaseră în atmosfera de lupte libere, dincolo de Unirea odată îndeplinită și fără a cuteza să se gîndească serios la altă Unire, mai largă, definitivă, pe care o permisese Domnia, acum dată la pămînt brutal, a lui Alexandru Ioan I-iu.

1. LITERATURA BUCUREȘTEANĂ A VECHII GENERAȚII

Eliade, dîrz contra monarhiei prințului străin, hotărît să-l combată, dar cedînd în Cameră, în chipul cel mai de plîns[1], isprăvise de mult supt toate raporturile. Pe cînd unii făceau haz pe socoteala greșelilor bătrîneții lui, a demisiei de la Academie pentru interese bănești[2], a pasiunilor unei vrîste înaintate, cineva-l găsia atunci, la 1867, lîngă casa lui veche din margenea Bucureștilor „în grădină, făcînd straturi și trăgînd linii de alee". Vorbia liniștit și cuminte despre ce-i trebuie țerii în domeniul cultural: „Voiește pentru Romănia o limbă simplă, dulce, armonioasă și o ortografie lesnitoare pentru toate clasele poporimii din țară" [3].

Marea lui ambiție de stăpînitor cultural și literar nu era slăbită de ani. Într'o scrisoare către Gheorghe Bariț, căruia-i cere copia unei poesii tipărite, îl vedem înjghebînd, la 1869, cînd „se aflau supt tipar încă două volume de poesie", planul unei adunări a tuturor realisărilor sale în domeniul epicei, de la poemele biblice și mitologice pănă la cele ce privesc istoria Romînilor, puind

[1] V. Anghel Demetriescu (unul din cei ce veniseră înarmați ca să-și apere șeful), în *Literatură și artă romînă*, III, p. 490.

[2] V. *Neamul Românesc Literar*, II, p. 349.

[3] *Convorbiri Literare*, 1906, pp. 1008-9, no. 2. V. și *Neamul Românesc Literar*, III, pp 2-3. Dar pentru corespondența lui păstra vechile forme latinisante.

www.dacoromanica.ro

împreună traducerile din Biblie, din Eshil, din „Eneida", din Tasso și Ariosto, din Voltaire, din Ossian și Hugo, cu *Brutul Antic, Anatolida, Tohu-bohu, Imnul Creațiunii*, ca și cu *Proscrisul Misterelor din 30 Martie*. „Sînt de făcut", scrie el, „mai multe tragedii din istoria Romei de la Brut pănă la Imperiu ș. a., din istoria romînă de la Aurelian pănă la Brîncoveanu[1]."

Dar scrisul lui continuă numai sporadic, la împrejurări, după cerere; îl vedem publicînd în *Familia* pe 1866[2], anul în care, cu una din fiicele sale, merge la băile din Kissingen[3], un studiu, probabil de o mai veche redacțiune, despre satiră; cîteva poesii arată numai complecta lipsă de inspirație în fond și de stăpînire a formei[4]. Încercări de publicistică nu durează (astfel *Legalitatea* din 1866, *Tipograful Romîn*, zgomotos anunțat, din 1879). Se reeditează pagini mai vechi, ca pentru acel *Curs de poesie generală* din 1868[5].

Ideile celui care-și trăia ultimele luni din viață sînt confuse și exagerate; expresia lor nervoasă, violentă. Ales, firește, în primul rînd la Academia Romînă, de a cării creațiune, cu un mare răsunet întăiu, pe încetul și cu un folos însemnat, va fi vorba pe urmă, demisionase supt cuvînt că se făcuse comemorarea, și religioasă, a unitului Șincai[6]. El se va stînge, nu atît de împovărat de ani, cît de oboseli, în April 1872[7].

Contemporanul lui Eliad, Petru Poenaru, care jucase un rol așa de mare în organisarea învățămîntului muntean, dîndu-i direcții atît de sănătoase[8], dar care de mult nu mai era activ în miș-

[1] Scrisori din 16 și 28 Novembre 1869, în ms. 878 al Academiei Romîne, pp. 21-2. Erau să fie trei împărțiri. Cf. și *Atheneul Român* din 1866, I, pp. 225-6.

[2] *Familia*, II, pp. 294-5, 306-7, 318-20.

[3] *Ibid.*, II, p. 288.

[4] *Ibid.*, IX, pp. 479-80. Cf. *ibid.*, VI, pp. 8-9.

[5] O „prenumerare", *ibid.*, VI, p. 154.

[6] *Ibid.*, p. 11. Pentru relațiile cu Ardelenii, *ibid.*, III, p. 294; VI, p. 167. Cf. și *ibid.*, V, p. 583. Pentru o conferință despre ortografie, v. *Familia*, IV, p. 501.

[7] Pentru mormîntul lui, *ibid.*, VIII, p. 429. — Pentru informații personale adesea vom recurge de preferență la știrile exacte ale meritoasei publicații a lui Iosif Vulcan. V. G. D. Scraba, *Ioan Heliade-Rădulescu*, București, f. an, p. 301 și urm.

[8] V. Iorga, *Istoria învățămîntului, passim*. Corespondența lui în *Conv. Lit.*, 1914, pp. 198 și urm., 297 și urm., 422 și urm., 764 și urm., 917 și urm.

www.dacoromanica.ro

carea culturală românească, isprăvia la 2 Octombre 1875, în vrîstă de șaptezeci și opt de ani, fără să lase nimănui o tradiție pe care el o dusese cu cinste mai departe.

Din aceiași generație, bătrînul August Treboniu Laurian, alt îndrumător, care avu mulțămirea de a vedea pornind pe linia sa, strict latinistă nou-întemeiata Academie Romînă, lucrînd la folositorul *Glosariu* și la *Dicționariul* imposibil, împreună cu elevul său Massimu, dispare la 1881.

Grigore Alexandrescu, bolnav din 1860, va da în *Romînul* de la 25 Ianuar 1872 o admirabilă pagină despre sfîrșitul poesiei „izbită în inimă de o lovitură de compas" și căreia nu i se poate face cinstea de „împărătească văduvă" pentru că la ceremonia funebră nu se mai află nici purpură, nici flori, nici fete frumoase care să-i plîngă la căpătîiu, nici lumină de soare viu, iar, cînd se pun pe foc cărțile și se încearcă imnul de triumf, se aud numai plîngeri. „Poesia murise. Oamenii și natura se simțiau murind [1]."

Tot la 1872 el publica un volum de *Povești albastre* după Laboulaye. Se știe cît de mult s'a prelungit agonia lui de mort între vii († 25 Novembre 1885).

Bolintineanu era în ultima fasă, de gîfîită sforțare ucigașă, a unei producții în care ce mai iraia era numai expresiv maniera, devenită desgustător de lîncedă, de și-l vedem încercînd pentru *Traianida* un metru mai sprinten:

Eu sînt Eudocia, ce am în Dacia
Templuri de marmură și de porfir,

sau:

Ramura pomilor face mustăți
Geruie, aierul și măzăriche
Iuți ca și ăcele te bat în față.
Lupi din crivine ies la răspînte,
Dinții lor clănțăie, foamea-i omoară [2].

---

[1] De aici, în *Transacțiuni literare și științifice*, p. 24. O fabulă de el în *Romînul* și *Uniunea Romînă*, reprodusă în *Ateneul Romîn* din Iași, 1866, p. 176: *Catîrul cu clopoței.*

[2] V. și *Albina Pindului*, I, pp. 30-1.

www.dacoromanica.ro

În lungul poem *Conrad,* cu călătorul care moare în Italia, sînt descrieri, ale Ciprului, ale Feniciei, ale Siriei, care au un oarecare pitoresc:

Primește salutare, al lui Baal oraș,
Balbec, antic ca lumea, ca soarele trufaș [1].

Era, spune cineva care l-a judecat crud, dar drept, Vasile Dimitrescu Păun, contemporan și tovarăș de studii al lui Eminescu, „ca un cal orb la aria Sărăciei, numai cu pleavă hrănindu-se" [2]. Ce nu se anunța în prospectele din urmă ale celui urmărit de creditori care ajunsese a nu mai avea, fost ministru, și cît de onest!, al lui Cuza-Vodă, o haină curată pe dînsul: poeme vechi și nouă, ca „Șasesprezece Doamne romîne", *Țepeș și Zaira,* și altele, *Cîmpul și Salonul,* „poesii din tinerețe", „fabule și poesii noi" („patru pănă la șase coli pe lună"!), *Plîngerile Romăniei, Ionienele,* drame ca *Ștefan Gheorghe-Vodă* ori *Ștefan-Vodă cel berbant* (1868), de nicio valoare, „șase drame din istoria Romînilor" (1866) [3], *Moartea lui Constantin Brîncoveanu, Despot-Vodă, Mihnea al III-lea, Postelnicul Constantin Cantacuzino, Doamna Chiajna* [4], *Mărirea și Moartea lui Mihai Viteazul,* biografii, răpede alcătuite: Viața lui Matei Basarab, a lui Cuza-Vodă (1869), a lui Traian, a Cleopatrei chiar (1870), *Călătoriile în Asia Mică,* traduceri din Anakreon [5], — toate acestea după promisiunea din 1866 a unei ediții complecte, de lux, a Operelor lui [6]! Cîte un glas se ridica acum împotriva acestei grabe, în timpul cînd omul așa de curînd distrus mai avea mîngîierea de a se vedea lăudat pentru forma francesă a primelor sale poesii, *Brises d'Orient,* de cineva care era însuși meșterul versului parnasian, Théodore de Banville [7].

Și ca publicist Bolintineanu era sfîrșit [8]. În formă de broșură

[1] *Ibid.,* p. 17 și urm.

[2] *Literatură și artă romînă,* V, p. 783 și urm. (cu portretul de Stăncescu al poetului bolnav). Păun destăinuiește că tatălui său, Macedoneanul Cosmad, i se zicea Iani Grecul; mama era o Bucureșteancă.

[3] V, și *Familia,* II. p. 420. Două volume au și apărut în acest an.

[4] *Ibid.,* IV, p. 167.

[5] *Ibid.,* I, p. 188.

[6] *Ibid.,* p. 15.

[7] În *Revue du siècle,* XIX, 1-iu Octombre 1866; de unde in *Familia,* V. p. 419. — V. și *Trompeta Carpaților,* 1868, p. 2481 si urm.: *Constantin Brîncoveanu.*

[8] V. Bobescu, în *Conv. Lit.,* 1913, p. 594 și urm. Pagini despre istoria poesiei românești, în *Albina Pindului,* p. 133 și urm.

www.dacoromanica.ro

apar în contra lui după căderea regimului pe care-l servise „Bolintineadele, jurnal în versuri“[1]. Era un răspuns la pioasa-i, dar rău scrisa, biografie a lui Cuza-Vodă, dar mai ales la *Eumenidele* lui, alt „jurnal în versuri“, pe care-l iscălia numai cu inițialele. Aici el ataca astfel pe biruitorii de la 11 Februar:

Iencuță Brătiene, boier mic din Pitești,
Acum Vistiernic-Mare al Țerii-Românești,

ori:

Cleru 'naintează înapoi ca racul,
Căci supt Rusetachi a găsit pe dracul [2].

Pe această cale el făcea o încercare zădarnică de a prinde un public desgustat.

Totuși acest suflet stors de boală, care distrusese acele resurse de originalitate, de vioiciune și umor care mai mult decît în poesia lui se simt în veselele scrisori, din tinerețe, pline de descripții[3], riscase epopeia, de jalnică alcătuire, *Traianida*.

După ce fusese în Apus la băi, în 1865[4], prin Franța, prin Italia[5], el trebuia să caute un adăpost în casa, împovărată de copii, a vechiului său așa de bun prieten și recent colaborator la un calendar pe 1861, Zane, care va fi silit să stăruie pentru internarea lui, de altfel în condiții de o deosebită îngrijire, avîndu-și cele mai bune două odăi și un personal de serviciu, la Pantelimon[6]. La 5 April 1870 apare în *Românul* ultimul său articol. El se stingea în August 1872[7].

A. Z. Sihleanu, mort de cîțiva ani, fusese poet un singur moment, și el nu era mult mai mult decît o simpatică amintire[8]. De mult ieșit dintre poeți, Bolliac era legat numai de ziarul

[1] Cf., contra lui Cuza Vodă, *Menadele, satyre politice, sociale*, București 1870.

[2] De la un timp sînt și pagini în proză pe care poetul le iscălește cu vechiul și adevăratul său nume: Cosmad.

[3] *N. R. L.*, I, p. 463 și urm.; III, pp. 44 și urm., 78 și urm., 290 și urm., 333 și urm. (ed. N. Bănescu). Pentru „Mihai condamnat la moarte“ al lui, v. *Conv. Lit.*, I, p. 284.

[4] *Familia*, I, p. 128.

[5] *Ibid.*, pp. 80, 128.

[6] Apel pentru dînsul, *ibid.*, VII, pp. 178-9. Cf. Grandea, *ibid.*, VII, p. 224.

[7] *Ibid.*, VIII, pp. 428, 441.

[8] V. despre el frumosul articol al lui Anghel Demetriescu, în *Revista Contemporană*, IV, p. 449 și urm., și Iacob Negruzzi, în *Conv. Lit.*, V, p. 45

www.dacoromanica.ro

său, *Trompeta Carpaților,* căruia nu-i lipsia din cînd în cînd și material literar [1].

Byronismul blăstămător, într'o veșnică atitudine indignată contra vieții și a soartei, atitudinea eroică a geniului care aruncă de pe muchea stîncii fulgerele sale și-a găsit ultima întrupare în versurile acestui Ardelean, purtat și prin Paris, apoi director de liceu la Iași, revisor școlar, întors la București în serviciul Arhivelor, pănă ce nebunia-i puse capăt vieții în 1871, Nicolae Nicoleanu, cu numele adevărat Neagoe Tomoșoiu, de loc de la Cernat, din Săcelele Bîrsei, fiu al lui Ion și al Paraschivei Chițu (n. 16 Iunie 1835, trecut de la Buzăul vecin la Craiova, de un profesor[2]), a cărui melancolie e de o adîncă sinceritate, ceia ce n'o împiedecă de a fi de la o vreme obositoare. Ușurința retoricei sale înflăcărate îl împiedecă de a se concentra, lipsa de idei a omului neîmpărtășit cu adevărată cultură ține la suprafață toate aceste ușoare gînduri și niciun sentiment puternic n'a putut da realitate nici închinărilor vorbarețe, nici răspingerilor teatrale

Pe lîngă aceste versuri de tînguire și de imprecații, el poate da însă bucăți în care ritmul e tot așa de sprinten șăgalnic, pe cît de ușor e sentimentul:

Sus pe ceriu
Lucià ieri
O stea d'amor.
O, stea de sus,
De ce te-ai dus [3]?

Afară de volumașul publicat la Iași, la 1865, numai cu inițialele numelui său, el va mai tipări numai cîte ceva mai ales în noua revistă ce va apărea în curînd acolo, stingîndu-se îndată, învăluit în negurile nebuniei [4].

și urm.; *Drum drept,* X, p. 569 și urm; *Familia,* XVIII, p. 517. — Ca bibliografie, Predescu, *ibid.,* 1930[2], p. 960 și urm.

[1] Pentru boala lui în 1877, v. *Familia,* XIII, p. 131. Reeditarea în 1866 a *Poesiilor sociale.*

[2] Cf. însă *Sămănătorul,* V, p. 580. El însuși dădea data de 9 Mart 1833. V. nota 4.

[3] *Conv. Lit.,* I, p. 255.

[4] Cf. Iacob Negruzzi, *ibid.,* I p. 309. Mai ales necrologul lui, *ibid.,* V, p. 81 și urm.—Volumul a fost retipărit, cu alți doi poeți mai mici, de d. G. Bogdan-Duică, în editura „Minerva". Unele poesii în ediția mea a *Poesiilor din epoca Unirii,* p. 49 și urm. Cf. Șt. Velescu, în *Revista Nouă,* I, p. 441 și urm.; O. Densusianu, în *Noua Revistă Română,* I (1900), p. 212 și urm.; *Archiva soc. șt. și lit. din Iași,* IX (1898), p. 350 și urm.

www.dacoromanica.ro

Poesia lui N. Georgescu, Bucureștean (n. 1834), căpitan retras din oaste la 1858, pentru a trăi poesia sa de desperare, aruncînd în treacăt versuri pe care le uita, și mort la 1866, nu e inferioară, în tonul de byroniană plîngere contra sorții aceleia, recunoscută și reeditată, a lui Nicoleanu:

Că sufăr te 'nșeli iarăși, căci inima-mi e tare;
Scăldată 'n suferință, de lacrimi s'a 'mpietrit,
Și viscolele soartei nu-i fac un rău mai mare
Ca furiile iernii pe-o stîncă de granit.

Bolintineanu, judecător slab, a asămănat cu Anakreon, pe care Georgescu-l cetia în original, pe acest curtenitor și al musei tragice, dar și al celei zglobii [1].

Discutînd această poesie de tînăr fără zile, G. Dem. Teodorescu, adunătorul poesiei populare a doua zi după întoarcerea lui din Paris, făgăduia vădirea, după manuscripte rămase de la alt poet, mort de curînd, a poesiei amicului său C. D. Vucici [2].

Creţianu rămăsese astfel cel mai însemnat și mai harnic din poeții munteni, cu scrisul lui plin de idei, de expresive contraste, de curate doruri de libertate, de ideală sete a iubirii între oameni, care e mai totdeauna și o lecție de limbă [3].

El, care visase odinioară de o dramă „Lăpușneanu", pe cînd credea că poesiile sale ar merita până și o recensie în *Revue des deux mondes* [4], era încă destul de nou sufletește pentru a înjgheba, la 1865, cel mai bun lucru pe care l-a scris, dialogul, în bune versuri, de tăietură francesă, care presintă pe parvenitul Sfruntilă:

Cu viața agitată și-activă care duc,
Cu luptele tribunei, îmi trebuie să 'mbuc.

---

[1] *Foi de toamnă*, 1867, cu prefața de Bolintineanu. Cf. N. G. Gellianu (Anghel Demetriescu), în *Rev. Cont.*, III, p. 1 și urm.

[2] *Ibid.*, p. 171.

[3] Mai ales în poemul către Byron:

O bard al desperării. In inima-mi ca ține
Eu port o ran' adîncă...,

pe care l-a publicat la 1874 tot în *Rev. Cont.*, II, pp. 183-7. Tot acolo acela către Bălcescu, *ibid.*, pp. 281-3. V. și bucata, pusă în musică și larg popularisată, *Luna revărsa lumină*, în *Familia*, X, p. 338.

[4] V. și Rosetti către Odobescu, *Conv. Lit.*, 1925, p. 332 și urm., 339.

www.dacoromanica.ro

De-ai şti ziua şi noaptea cît scriu şi cît cetesc,
Alerg în dreapta 'n stînga şi nencetat vorbesc!

Şi răspunsul:

Mîncai cartofi cu pîne, la zile mari compot,
Purtai ciubote sparte, surtucul ros în cot.

Şi studiile la Paris ale fostului flămîngios:

Pe lîngă drept, cancanul a studia m'am pus.
În amator la şcoală din cînd în cînd mergeam,
Dar la Mabille, la Prudo foarte exact eram.
Cancanul este şcoala oricărui om de Stat.
Secretul ca în lume să poţi să izbuteşti
E după întîmplare să ştii să te 'nvîrteşti,
Să sări 'n dreapta 'n stînga, pe vine să te laşi,
Să ai înmlădiere, să măsori ai tăi paşi.

Sau:

...Morala e un ban
Al cărui curs se schimbă: morala cea de an
Azi a scăzut în piaţă, şi, de voieşti s'o treci,
Dator eşti cu morala de ăstimp s'o mai freci.

Atacul contra omului politic nou, duşman al boieriei, îl presintă pe acesta

Apostrofînd în urmă pe foşti-aristocraţi
Ce ţara vor să vînză la şapte Împăraţi.
A, ce plăcere, frate, să poţi să umileşti
Pe cei superbi odată, să poţi să-i pălmuieşti,
Să înegreşti în dînşii şi chiar ce mai au bun,
Să poţi cîştiga astfel renume de tribun!
. . . . . .
Din tabără în alta d'a rîndul am trecut,
Unde scuipam ieri, astăzi mă 'ntorc ca să sărut:
Aşa mi-am făcut drumul, aşa m'am ridicat.

Şi observaţia lui Paul:

In locul boieriei, eu văd că ridicaţi
O castă mai avidă, de oameni leşinaţi,
Ce nu cunosc pudoare, ce nu au niciun frîu,
Ce-ţi taie ziua mare chiar punga de la brîu.

Profesor, omul zilei explică împărţirea timpului său:

În adevăr, la şcoală eu astăzi nu m'am dus:
Am un proces la Curte, dar am trimes răspuns

[1] *Rev. Cont.*, I, p. 44 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Că cer să se amîie ; în cît pentru Senat,
Mă duc să-mi ieau diurna....

Satira continuă prin *Transformările lui Sfruntilă* [1].

Micul poem *Orfanii*, publicat tot acolo [2], se așează între cele mai frumoase produse ale romantismului de modă franceză la noi (un împrumut din *Bunica* lui Hugo se descopere ușor).

Vedeam că ceva straniu se petrecea în casă:
Femei, bărbați în negru, cari mai toți plîngea',
Măicuța lor iubită întinsă pe o masă,
De facle 'ncunjurată, și-un preot ce cetia.

Numai lirica de iubire e la nivelul de banalitate al timpului [3].

Pe acest povîrniș al sentimentalismului social, al milei de cei săraci și slabi, Creţianu va da foii literare din Iași cutare bucată în care „nobilei dame" care „venia de la bal" i se opune muncitorul,

Luîndu-și dejunul compus d'un covrig [4].

În schimb, cel mai fecund dintre poeții munteni mai tineri, M. Zamfirescu, Mihalache Zamphirescu, cele două nume reprezintînd caracterul spiritului bucureștean de atunci, format din vulgaritate și pretenție, nu face decît să legene în versuri de o deplorabilă ușurință cîteva noțiuni din zestrea romantismului sentimental decadent: „fragede flori", „buze pălite", „suspinuri" și „suspinări", „vechi morminte", „regiuni celeste", „delicie divine". Un vag pesimism, total neimpresionant, e nota dominantă în această rostogolire de nimicuri. E adevărat ce spune biograful lui tărziu, N. Țincu, că „nu e un ritm schilod, nu e o formă

[1] *Ibid.*, p. 409 și urm. Dar sfîrșitul în versuri e nespus de banal ; *ibid.*, pp. 539-41.

[2] Pp. 302-4. Tot așa Mihail Zamfirescu, cu al său refren „Dați, dați la cerșitori" *(ibid.*, pp. 381-3), corespunde lui Hugo în „Donnez, donnez, l'aumône est soeur de la prière...".

[3] *Ibid.*, pp. 345-6.

[4] *Conv. Lit.*, I, p. 194. Fabule, slabe, *ibid.*, III, pp. 103-4. El va mai da pănă tărziu bucăți de ocasie, ca *Femeia dorobanțului (Familia*, XIV, p. 281). La 1879 își adună scrisul în volumul *Patrie și Libertate.* O alegere din el în Biblioteca mea de poeți romîni de la Vălenii-de-Munte.— Alt supraviețuitor de la 1848, Aricescu, dă Istoria revoluției lui Tudor, lucrare foarte bine informată și scrisă convenabil. V., pentru el, și *Familia*, VII, pp. 81-2.

www.dacoromanica.ro

gramaticală scîlciată [1], dar nu e, la autorul unui dicționar de rime, un singur vers de adevărată poesie.

Născut la București în 1838, colaborator încă din 1859 la *Revista Carpaților* a lui G. Sion, el își adună poesiile de primă tinereță în volumul *Aurora* din 1860, care nu cuprinde nicio revelație de adevărat talent, restul unei producții literare nu prea bogate a funcționarului de la Eforia Spitalelor Civile rămîind să fie adunat după moartea lui timpurie, în 1878, de fratele său. Încercase și o epopeie, *Bătălia de la Teișani,* în care era să apară Radu Șerban în luptă cu Tatarii lui Simion Movilă și figura de vitejească jertfă a lui Stroe Buzescu.

El n'a adaus nimic la tesaurul bogat al poesiei noastre lirice, dar vina o poartă înainte de toate moda sentimentală și pedantă căreia cu docilitate i se robise. Îndată ce e mutat în domeniul vieții de toate zilele, cu luptele și dușmăniile ei, nota bucureșteană de „zefilemeà" dă viață unui scris până atunci așa de lînced. Astfel cînd se va lua la luptă cu inovațiile ieșene și va presinta, bătîndu-și joc de scriitori cari-l întreceau cu mult, de „leii de cocă" și de „boul în colivie". Lîngă „Musa de la Borta Rece" el ar mai fi dat, la foaia *Scrînciobul,* cu bune versuri și escelente caricaturi (1858-9), „Nebuniada", care nu se găsește însă.

Urmașul mai autentic al lui Bolintineanu, Macedoneanul Grigorie H. Grandea, care în ilusiile despre sine mergea până a recunoaște în lord Byron pe trupescul său părinte, va da, și în revistele sale *Albina Pindului,* apoi *Tribuna* [2], consacrată chestiilor contemporane, o poesie ușoară, în care însă ar fi voit să coboare demonism romantic, exotism și o sentimentalitate deosebită. Nu odată în poemele lui e un remarcabil avînt, dar lîncezeala versului și neegalitatea unei forme neîndestul închegate l-au împiedecat de a da, în lirică, o singură pagină care să rămîie în adevăr. Romanele lui nu vor ajunge pe ale lui Bolintineanu. La 1867 el se încerca și în teatru, cu aceiași ușurință de împrumut, prin *Fiii lui Alexandru-cel-Bun, Domnul Moldovei.* Vom întîlni și mai departe pe poetul liricelor din *Miosotis* și romanului *Fulga.*

[1] *Revista Nouă,* V, pp. 2-4 (cu portretul unui tînăr frumos, gras și banal, de și cu ochii inteligenți).

[2] În Ianuar-Maiu 1870, *Liceul Romîn.*

www.dacoromanica.ro

Ceva mai tărziu numai se ridicase, încă de la *Nopturnele* din 1853, Brăileanul, de origine italo-greacă (n. 20 Octombre 1828) *Paroncin*, Gheorghe Baronzi, care, urmărit înainte de toate de frumusețea imaginii și de răsunetul rimei, e capabil să jertfească înțelesul, căci de sentiment la acest tehnician al versului, adesea cu izbîndă, nu poate fi vorba El va îmbrăca în această formă, une ori scînteietoare, subiecte exotice ca și teme istorice și populare, fiind un adunător cu sîrguință, și prin elevii săi de mai târziu, al poesiei populare. Povestirile lui, de aventuri, de lupte, vor dovedi energie, putere dramatică, ritm. Niciodată el nu se va coborî până la banalitate. Dacă lungile-i romane sînt de mult uitate, unele din micile poeme sînt demne de a întra în antologia epocei [1]. La 1867-8, el publică în „Trompeta Carpaților" un bun roman original, *Muncitorii Statului*, din care nu lipsește critica politică și socială.

Nuvela, romantică, istorică, era înfățișată prin abundența lui Pantazi Ghica, multă vreme, supt influența unei critice de care va fi vorba mai departe, considerat ca un scriitor care, într'o limbă adesea împestrițată și fără proprietatea deplină a terminilor, ar fi înjghebat numai scene și acțiuni ce s'ar pierde prea mult în valul nestăpînit al unei retorice veșnic asemenea cu sine.

Fiu al lui Dimitrie, magistrat, el însuși fiul lui Scarlat Ghica, din neamul domnesc, și al unei Cîmpineanu, frate cu Ion Ghica, Pantazi, născut la 15 Mart 1831 († Iulie 1882), e dat la Paris de mamă, tatăl fiind mort de curînd, în 1846, după bune studii la Sf. Sava. Întors la 1847 pe lîngă această mamă bolnavă, e secretarul „Magazinului Istoric" al lui Laurian și Bălcescu, care-l păstră pe lîngă dînsul, în calitate și de propagandist, în cursul împrejurărilor de la 1848. După căderea mișcării revine la Paris, șederea acolo fiind întreruptă numai de o călătorie la Constantinopol, unde fratele lui era *persona grata*. Se întoarse la 1853, fără a-și termina dreptul, și însurat cu o Francesă. În războiul Crimeii, ajunge a fi căpitan otoman, dar, la București, întră în magistratură. Literaturii îi dă, încă de la 1859, cînd redacta, cu Bolintineanu, acel ziar *Dîmbovița* (1858-64, 1870), *Un boem romîn*,

[1] V. prefața mea la Operele lui alese, Valenii-de-Munte, 1909. Și în „Adevărul literar" am relevat cîndva reala valoare a acestei poesii. — Iacob Negruzzi îl iea în batjocură pentru rimele iscodite cu trudă; *Conv. Lit.*, III, p. 15. — *Satirele* lui din 1867 sînt triviale. V. însă versurile din *Trompeta*, 1868, p. 2467.

www.dacoromanica.ro

Amazoanele romîne, *O lacrimă a poetului Cîrlova*[1], cele două din urmă neaflîndu-se unde le-aș putea căuta. Funcții însemnate i s'au încredințat supt Cuza, la a cărui răsturnare a ajutat, și supt Carol I-iu.

Pantazi Ghica va continua încă peste un deceniu activitatea sa, murind relativ tînăr la 1882[3]. El se încercase și în comedie și în dramă, prin *Mircea-cel-Bătrîn* din 1872: Eminescu îl va judeca aspru pentru „haosul de frase" al acestui teatru[4].

Încă din acel roman al său, *Un boem romîn*, din 1860, care presintă, în obișnuitul stil romantic, plin de fantasie ironică, viața și iubirile unui tînăr Bucureștean, Paul, cu Paula lui de acasă și cu multe grisete de la Paris, scriitorul bucureștean arătase însă că poate descrie într'un chip interesant deosebite aspecte ale vieții sociale. Astfel cînd își amintește școala Sf. Sava la care învățase, cu profesorii caricaturați fără cruzime, Genilie Burtă-Verde, Jobin, cu colegii între cari Boerescu, Berindeiu, Sihleanu, cînd descrie mediul revoluționar de la 1848, Paul devenind și el, ceia ce arată caracterul auto-biografic, secretarul lui Nicolae Bălcescu, cînd dă aspectul Tîrgoviștii de atunci, cu lăutarii boieriți, cu împrejurimile, cînd dă note, judicioase, despre literatura timpului[2].

Fratele lui Ion Ghica era, firește, un om foarte cult și, cum vedem, nu lipsit de talent. Impresia pe care o dau nuvelele lui mai vechi se înlătură și la cetirea, care provoacă o adevărată uimire, a acelor pagini din 1874, în care el, cel crescut cu preceptor frances și deprins cu viața Parisului, se înfățișează acolo, în societatea lui Alexandre Dumas Père și Halévy, a lui Musset și Auber, într'o clipă cînd cel d'intăiu se gîndia la o operă românească și făcea pe tînărul student romîn să-i presinte melodii de acasă și bucăți din poesia lui Alexandrescu, Alecsandri și Bolintineanu. Acolo sînt idei sănătoase asupra trecutului, și a celui politic, în legăturile cu Rusia, și a celui literar, pănă la Dosoftei și Ienăchiță Văcărescu, și a celui

[1] Apoi: *Fata haiducului*, *Istoria unui cămătar ce-și pierde timpul, alergînd după un debitor*, *Un amor pierdut*, *Nu mă uita*, *Sîngele Voinei*, *Garofa întemnițatului*, *Zînele Cislăului*, *Marele Vistier Cîndescu*, *Adulteriul*, *Elena cea frumoasă*, *O amintire*, piesele *Sterian Pățitul*, *Iadeș*, *Ce aduce o oară n'aduce un an*, *Domnul Drumărescu*, *Nebunii din față*, *Mircea-cel-bătrîn*, *Furtuna*, plus cançonete și mai ales *Suveniri din adolescență* (pe care nu le-am putut găsi). — *V. Familia*, XVIII, pp. 605-6.

[2] V. pp. 65 și urm., 71 și urm., 273 și urm., 322 și urm., 324 și urm.

[3] *Familia*, XVIII, p. 868.

[4] V. *ibid.*, V, p. 25 și urm.

www.dacoromanica.ro

present, asupra scrisului adevărat al epocei fanariote, care n'a putut să însemne fanariotisare și încă mai puțin elenisare, asupra neologismelor, care trebuie păstrate dacă s'au aclimatisat, alături de dovada unei serioase cunoașteri a literaturii francese, pornind de la trubadurii înșii și de la Alain Chartier. Nu se poate să nu se dea lauda cuvenită următoarei așezări drepte a scrisului românesc în greul mediu unde s'a înfiripat: „Dacă ei s'au suit în vîrful Parnasului și au atins mărirea artei, numai propria lor stăruință i-a făcut a reuși; ei s'au instruit singuri; munca lor personală și nobilele lor sentimente i-au urcat atît de sus [1]".

Același are în comedia *Furtuna,* cu „subiectul extras din o nuvelă francesă de Frédéric Soulié", un dialog de o perfectă naturalețe, care pune acest act de comedie între ce cuprinde mai bun repertoriul timpului [2].

Mult mai puțin înzestratul Pelimon (și poesii, *Flori de Moldo-România,* 1864; *Citera în Carpați,* 1870), căruia-i datorim însă unele descripții de țară, de obiceiuri populare, de monumente istorice, tipăria la 1868 *Revoluțiunea romînă din anul 1848,* după un volum despre Moldova și Bucovina, cu unele note contemporane de folos. La 1870 încerca un roman istoric *Matei-Vodă la mănăstirea Sadova.*

Alături de părțile în adevăr personale pe care le cuprinde scrisul lui Pantazi Ghica stau paginile de amintiri, cu „bonomie" și într'o moldovenească simplă, ale lui Gheorghe Sion [3], de mult mutat la București, versificator convenabil, căruia-i stă rău numai cînd încearcă să stoarcă unui suflet comun picăturile scumpe ale poesiei.

E o plăcere să-l asculți cînd vorbește de tatăl venit la Iași de la

[1] *Rev. Cont.,* II, p. 324 și urm. Ar trebui căutat *Le Journal historique* din 1854 al lui Dumas, unde acesta a prefăcut o notă a lui Pantazi Ghica despre Argeș, care ar fi fost copiată de Gr. I. Paléologue, in *Le monastère d'Argisch, dédié à Son Altesse la Princesse Régnante.* De aici a plecat el pentru destăinuirea de mai sus.

[2] *Rev. Cont.,* II [2]. p. 12 și urm. Alte două piese anterioare sînt cu totul ireale.

[3] Astfel, după cele date în *Revista Carpaților,* paginile care în *Revista Contemporană* întovărășesc presintarea lui Conachi. — Sion face în 1867-8 o călătorie italiană; *Familia,* IV, pp. 45-6. La 1869 publică *Influența morală,* satiră politică în versuri. Pentru Fabulele lui mai departe, dar și în *Familia,* VI, p. 421 și urm.

www.dacoromanica.ro

„moşioara de pe valea Racovei", care copia versuri pe „condica groasă de hîrtie tricapelă" şi le cetia seara copiilor „împrejurul unei mese rotunde pusă pe un pat lat după moda veche", în ciuda învăţăturii greceşti de la şcoală. Apoi visita la Conachi cel fără „portari, majordomi, lachei galonaţi", căci „uşa boierului mare era deschisă, mai mult: onorată cu intrarea boierului mic". Bătrînul poet apare în „atelierul de strungărie", în mijlocul lucrului la care participă, şi poftеşte pe oaspeţi „în camera lui de predilecţie, unde era şi cancelarie şi cameră de culcat şi cameră de tandur". Recomandînd copilului limbile apusene, clasicii elini ori măcar pe modernii Atanase Cristopol, Rizu Nerulos, Alexandru şi Panaioti Suţu, el îi spune: „masa mea este masa tatălui tău cînd el va fi la ţară". Şi descrierea lui Conachi la şaizeci de ani, „nalt, uscăţiv", cu „ochii negri înfundaţi", „barba lungă, rară şi căruntă", îmbrăcat de modă veche, dar cu „pantaloni căzăceşti şi cizma europeană", pe cap cu „căciula de fantasie, o calotă de catifea neagră cu cozoroc, cu fundul foarte lung lăsat pe umărul drept, avînd în vîrf un ciucure frumos de fir", e tot aşa de preţioasă ca şi presintarea mobilării unui palat lipsit de orice trufie, pănă la „rădvanele fabricate după modelurile ce el însuşi le desemna", cu „caii fără dinţi" şi vizitii „octogenari". Aflăm de aici şi caritatea ascunsă a „zgîrcitului", care-şi deschidea larg punga „dacă se invoca numele răposatei sale soţii", ca şi lectura lui Newton, darul făcut cabinetului de fisică, planul unui observatoriu astronomic [1].

II. Teatrul bucureştean.

Prin ziarul „Perseveranţa" din 1865, liberalii munteni apelau la „junimea romînă", menită a fi „propagatoarea gloriei patriei" şi-i făgăduiau „politica inimii" şi altele bune.

Acolo-şi publica Hasdeu, Basarabeanul de cultură rusească şi polonă, pe care scrisori, recent publicate, ale unui camarad din armata rusească ni-l arată în viaţa lui de copil, cu iubiri muscăleşti şi aventuri uşoare şi care întîmpina în scrisul literar şi piedeca unei reflexivităţi duşmane a creaţiunii spontanee şi aceia a cunoaşterii mai mult din studii a unei limbi pe care cine o posedă ca filolog nu înseamnă că o poate stăpîni ca artist, *Răzvan-Vodă,* piesă nouă cu tendinţe politice. În ea boierul Zbierea mustră pe ţeranul moş Tănase că „se apucă de prăsilă" fără să

[1] *Rev. Cont.,* I, pp. 101-5.

www.dacoromanica.ro

aibă cu ce-o hrăni, pe cînd Răzvan Țiganul dă aceluiași țeran, care-l desprețuiește, o pungă de galbeni, „trecuți prin jaf și silă în sacul unui ciocoiu", furați fiind de la

Acei ce mănîncă mierea muncitoarelor albine.

Se aud cîntece de batjocură împotriva lui Petru Șchiopul:

Decît un Domn de ocară
Sau boieri mișei și hoți,
Mai bine la dracul toți!

Răzvan însuși, care „face cîntece și doine" și ascunde un suflet domnesc în trup de Țigan, el, care preferă spînzurătoarea înaintea robiei, e un simbol de revoltă, unul foarte viu și expresiv. Nu se cruță bogații, cei mari, boierii slabi de fire:

La ei taina, mintea, fața, inima, — totu-i supțire!

Străini împilători de Romîni, preoți cari

.... pentr'un zlot
Cunună soră cu frate și mătușă cu nepot,

ori:

Voi ce tîrguiți cu dramul pănă și sfintele moaște...

Vidra, nepoata lui Moțoc,

Un fătoiu ce călărește și împușcă chiar ca zmeu,

e o altă figură de neatîrnare sufletească, de nerecunoaștere a puterilor din afară. Întîlnirea dintre eroul țigan și frumoasa, mîndra odraslă de boier mare, cu cele d'intăiu semne ale unei iubiri ce nu vrea să știe de hotarele patimilor, e o superioară scenă de idilă. Piesa e de sigur frumoasă, și anume versuri pot înfiora o sală, ca acesta, prin care hoțul Răzvan arată ce a făcut cu galbenul ce lipsește din pungă:

În locu-i este o pîne într'o colibă săracă...

Versul e une ori bun, de și accentele sînt sărite din loc, sigur de sine, limpede, cuprinzînd locuri ca următoarele:

Să facem ce face frunza, cînd prin codru vîntul geme,
Ori să facem ca izvorul cînd aruncă unda lui,
Scăpărînd argint din spume, pe verdeața codrului.

Răzeșul închis știe a-și spune durerea zguduitor:

Toți acei ce, ca o moaște, păstrează în scris urîce,
Putrezite de vechime și 'n care cu fală zice
Că strămoșii lor, în lupte, rîuri de sînge vărsînd,
Au cîștigat ca răsplată cîte-o brazdă de pămînt,

www.dacoromanica.ro

şi doina lui e asemenea cu cele mai bune imitaţii populare ale lui Alecsandri, din care Hasdeu declară că a „cusut-o". Lauda vieţii slobode a codrului e plină de o sălbatecă energie. Vehemenţa caustică a lui Răzvan, căpetenie de hoţi care-şi aduce înainte, ca prins al voinicilor săi, pe boierul mişel, stăpînul din zilele de robie, e înveşmîntată în versuri mişcătoare. Pentru egalisarea sufletelor ce ard în iubire poetul află o comparaţie ca aceasta:

Şi palaturi aurite şi-un acoperiş de paie,
Cînd flacăra le cuprinde, fac tot un fel de văpaie.

Descrierea fugii spre Nistru a lui Răzvan are ceva din măreţia avîntului lui Mazeppa în balada lui Hugo ori în poemul lui Byron. Vorbele de înfrăţire spre ideal ale Vidrei:

Nu căta la lutul ţerii, ci l'al ţerii viitor,
Innalţă-te, fă-te mare, năzuieşte păn'la stele,

n'au păreche în literatura noastră.

Înfăţişarea vieţii de ţară e plină de o nouă şi fragedă viaţă. În expunerea soartei blăstămate a Ţiganilor porneşte un uriaş avînt de durere. Întîmpinarea lui Răzvan, Domn, de şoltuzul Sucevei, de copilul cu vorbele nevinovate care-i face urarea biruinţilor, strămută de fapt în lumea poesiei:

Cu Moldovenii tăi,
Măcar de-or fi şi răi,
Măria Ta să fii bun cu ei;
Şi, de'i vedea unii şi desculţi,
Măria Ta, tot să-i asculţi,

zice „oraţia" pe care Hasdeu se face a fi auzit de la un bătrîn Basarabean, Vasile Cristea.

Sfîrşitul nepregătit al piesei, uciderea brutală a eroului şi a eroinei, lipsa de sancţiune morală decît doar cea cuprinsă în versurile:

Învăţaţi copilul vostru ca să nu dorească 'n veci
Bunuri ce sticlesc ca sticla, bunuri fragede şi reci

sînt de sigur mari greşeli dramatice. Dar exactitatea admirabilă a decorului, a moravurilor, avîntul de poesie aprigă ce se înalţă mai mult decît odată pănă la sublim, ironia scînteietoare, înaltul ideal social şi naţional ce se proclamă, graiul de o bogăţie

www.dacoromanica.ro

și frumuseță cu totul superioare fac din „Răzvan-Vodă" cea mai însemnată operă poetică ce se întîlnește între „Doinele" lui Alecsandri și cele d'intîiu acorduri ale lui Eminescu [1].

Domnița Ruxandra a aceluiași (1867) e însă o alcătuire în prosă, în care se întîlnește în jurul fetei lui Vasile Lupu care iubește pe Polonul Korybuth, dar se supune voinții tatălui și a țerii luînd pe urîtul Cazac Timuș o întreagă țesătură de un dramatism deslînat, în care declamațiile eroinei, care din fericire mai poate vorbi pe alături și altfel, și frasele altor personagii nobile stau alături cu limbagiul familiar până la vulgaritate al „corului" celor-lalți, între cari învățatul, inventivul Nicolae Milescu a dobîndit, nu înțelegem pentru ce, un rol de quasi-bufon, inteligent, abil și cinic. Un dramatism silit pune capăt unei invențiuni romantice din care lipsește bunul gust. Piesa a fost reluată în plină glorie a autorului, tărziu de tot, la 1898, supt titlul *O femeie* [2]. Să nu uităm o *Domniță Voichița*, de care ni se vorbește în 1869 [3].

De la aceste drame istorice teatrul lui Hasdeu va aluneca mai tărziu la înjghebări ca *Trei Crai de la Răsărit* (1879), în care, peste un dialog în prosă, natural, pentru tipuri reale, versul îmbracă dese ori brutalități ca acelea din următoarele rînduri :

Cînd Romînul se 'ndîrjește,
Din țîțină cînd mi-l scoți,
El îți toarnă românește
Un blăstăm de șapte coți.

Hasdeu fusese și în alte genuri un scriitor beletrist. Afară de forma romantică pe care o dase acelei povestiri a epopeii lui Ioan-Vodă cel Cumplit, el scrisese, — urmînd exemplul tatălui, Alexandru, de la care avem nuvela *Domnia Arnăutului*, adecă a lui Vasile Lupu —, nu numai nuvele, de un humor îndrăzneț, ca aceia în care imită autori ruși cetiți de dînsul în tinereță,

---

[1] A. Davilla judecă teatral primul act, iar celelalte o expunere istorică. Semnalează cu dreptate „lipsa de entusiasm și chiar de emoțiune", dar încheie că, ținînd samă și de titlul nou de „poem dramatic", e totuși cea mai frumoasă dramă istorică a literaturii noastre"; *Literatură și artă romînă*, III, pp. 325-40. O critică aspră a Ardeleanului îndrăzneț care iscălește Radu Năsturel, în *Familia*, VI, p. 79.

[2] V. A. Davilla, *l. c.*, III, p. 735.

[3] *Familia*, IV, p. 135.

www.dacoromanica.ro

Ursita[1]. Ca poet liric, el căuta cu greu, forţînd ritm şi limbă, forma, care trebuia să fie spirituală, oricum *frapantă*, pentru o ideie personală. Traduse în prosă, ar cîştiga poate bucăţile cuprinse în volumul său de *Poesii* din 1873[2].

De altfel Hasdeu ziaristul şi Hasdeu eruditul erau să distrugă îndată pe scriitorul beletrist.

Nu se poate deplînge în de ajuns timpul pierdut de acest spirit original şi puternic cu alcătuirea foii de caricaturi şi de satiră *Aghiuţă*, în care, cu atacuri personale, nedrepte şi triviale, contra tuturor oamenilor politici ai timpului, mai ales contra lui Rosetti, cu glume de un gust îndoielnic, cu versuri care n'au măcar spirit şi în care se cheltuiesc atîtea sforţări pentru o rimă nouă, se amestecă paginile de amintiri studenţeşti din Rusia, mutate la o „Universitate germană“ din nuvela de moravuri uşoare *Micuţa*, scoasă şi în volum. Din grămada acestor deşănţări se ridică numai prin ideia pe care o cuprinde şi prin cumpătarea formei apologul *Bradul*, care ar merita să fie reprodus în întregime.

Une ori, această poesie este o armă, ca în atacul violent şi crud contra boierilor[3]. La 1866 a părea *Satyrul*, avînd şi colaboraţia poetului Nicoleanu[4] şi a adunătorului de literatură populară I. Fundescu[5]. Cu tot titlul şi cu toate numele chinezeşti ale colaboratorilor, acolo publică Nicoleanu *Revenirea*, *Suspinul* şi alte bucăţi lirice[6].

Urmărind cercetările istorice, care-l reţineau atunci mult mai mult decît filologia, de care-l va lega catedra, restituită la 1876[7],— şi ea va cîştiga pe urmă, acest spirit de o rară pătrundere şi fineţă, mergînd înaintea imposibilului în ştiinţă pentru ca, întrebuinţînd resursele unei extraordinare informaţii, să se încumete

---

[1] V. şi Amintiri redactate de intimul său, o bucată de vreme, prin 1890, Vasile Cosmovici, în *Sămănătorul*, VI, p. 984 şi urm.

[2] Cf. şi *Familia*, V, p. 3.

[3] *Odă [la] boieri*, *ibid.*, V, pp. 98-9. Pentru polemica sa contra lui Maiorescu v. mai departe (pentru 1871 şi *ibid.*, VII, pp. 356-7).

[4] Vezi o bucată a lui Hasdeu dedicată acestuia, în *Familia*, V, pp. 338-9.

[5] *Basme şi poesii populare*, cu o prefaţă de Hasdeu, Bucureşti 1866. Fundescu publică în acest timp şi un roman *(Margareta, lupta între două femei căzute*, 1866).

[6] V. şi *Familia*, VII, pp. 200-1.

[7] *Ibid.*, XI, p. 618.

www.dacoromanica.ro

și să izbutească adesea, a-l proba —, el face în acest timp, de la 1868 înainte, călătorii la Pesta [1] și în Ardeal, cercetînd bogata bibliotecă Batthyanyi din Alba-Iulia, plină de lucruri privitoare la Romîni [2].

Cu un larg articol-prim, care pune în lumină marele rol istoric, marea amintire legendară a lui Traian, Hasdeu, ocupat și cu acele foi de satiră politică, va începe la 16 April o foaie cu acest titlu.

Și poate peste toate celelalte înfățișări ale sale marele atlet al argumentațiilor care nu se opriau nici înaintea sofismului pentru a învedera o extraordinară putere. era înainte de toate teoreticianul metafisic al unui naționalism care se învecina cu misticismul slav de care arată pătruns adînc, cum se va dovedi și, în ultima parte a vieții, prin cufundarea sa într'un supranatural din care făcuse o condiție de viață. Dar încă din acești ani de tinereță liberalul, revoluționarul, era și afirmativ, cînd, undeva, ocupîndu-se de legăturile noastre cu Sîrbii, declara că „naționalitatea noastră nu putea a se desvăli în noua sa patrie decît numai răspingînd prin o luptă crîncenă și neprecurmată nămolul feluritelor naționalități străine ce o strîmtoriau și o șicanau mereu din toate direcțiunile".

În același timp, V. A. Urechiă represinta la București, unde se mutase de mult, *Vornicul Bucioc,* în care Domnului străin Gașpar Gratiani i se opune tipul de bun Romîn al lui Bucioc, căzut din causa iubirii sale pentru țară față de acel Domn care e înfățișat mai caricatural de cum a putut fi în realitate inimosul și interesantul Gașpar-Vodă. Urechiă va mai da teatrului un *Mircea I*[3],

[1] În 1868; *ibid.*, IV, p. 262. În 1871; *ibid.*, III, p. 345.

[2] *Ibid.*, X, pp. 297, 357.

[3] V. și *ibid.*, V, p. 586. — În materie de teatru se mai scriu: Stăncescu, *Dreptatea lui Mircea-Vodă* (1865), *Radu-cel-Frumos* al lui N. D. Popescu (1865; v. *Familia*, I, p. 102 și urm.), *Sarsailă* al lui Geanoglu (1866), *Baba Cloanța și Păunașul Codrilor* ale lui T. Porfiriu, *Viitorul României* (1887) al lui T. Pascal, *Mihai Viteazul* al lui Halepliu, *Călătoria a trei țerani în București* (1867), piesele lui I. Dumitrescu, pe vremuri om cu haz: *Radu Calomfirescu, Radu Buzescu sau Han-Tatarul,* 1878, *Fata Pandurului,* pentru care Eminescu nu găsește, ca și pentru un A. Lăzărescu, cuvinte destul de aspre. Cf. Ollănescu, în *Literatură și artă romînă,* I, p. 529 și urm. Și în *Istoria Teatrului (An. Ac. Rom.*, 1897-9), p. 258 și urm.

www.dacoromanica.ro

o comedie, *Angina* (1872), o alta, *Balul Mortului*[1], până la *Rara avis* din 1882[2], o *Odă la Elisa*, mai tărzie, în dramă un *Banul Mărăcine* (1872), piese care vor avea succes. Ele par azi fade, cu figuri vage, rău definite, care pot fi de oriunde, cu o intrigă care nu cîștigă de la început, cu o limbă fără vigoare, fără duioșie și fără grație, imposibilă la lectură, de „leșinată" ce este, pierzîndu-se în dialoguri care nu prind; Eminescu, în cercetarea asupra teatrului pe care am citat-o mai sus, le găsia însă „escelente".

De fapt ceia ce represintau actorii de căpetenie ai vremii, de la Millo la Costachi Caragiale și la Pascaly, erau traduceri de înfiorătoare drame romantice ori de melodrame plîngătoare, comedia de fabrică parisiană venind în rîndul al doilea. Cu totul altfel de cum fusese în Moldova anilor 1840 sau în Bucureștii epocei de după 1830, cînd se oscila între Alfieri, marele învățător de ideal, și Racine, de o parte, și comedia lui Molière, de alta. Mai întins, publicul avea mai puțin gust decît în vremea boierilor, ai căror urmași, cu toate necontenitele atacuri ale presei liberale, căreia cîndva i-a răspuns Odobescu, pe atunci numai amatorul clasicismului antic tradus de dînsul[3], și imitatorul Francesilor în nuvela istorică—și el laudă, și mult, teatrul lui Urechiă[4],—nu voiau să vie la astfel de spectacole, oricît de mare ar fi fost talentul interpreților. Un tînăr boier, abia întors de la Paris ca doctor în drept, cu planuri mari și în domeniul literaturii, unde voia mai mult să adune silințile altora, Petre Grădișteanu, prelucra pentru Romîni, cu tipuri locale, pedanți ardeleni, ca Romulus Flavius Tercilianus, și Evrei, ca Franz Șvalberg și Leibu Avramescu, *Revisorul* lui Gogol[5].

Răzvan și Vidra a lui Hasdeu se represintă și astăzi, păstrîndu-și prețuitorii. O singură dată a reapărut, ca o curiositate, pe scena Teatrului Național din București tragedia lui N. Scurtescu, institutor bucureștean, care îndrăznise să atace un subiect ca *Rea Silvia*. Cu uimire se cetesc în ea versuri așa de energice și de avîntate ca acestea din visiunea lui Romul:

[1] *Familia*, VII, p. 153.
[2] *Ibid.*, XVIII, p. 616.
[3] Pentru *Georgice*, *Conv. Lit.*, 1930, p. 416 și urm.
[4] V. *Familia*, XIII, pp. 513-5.
[5] În *Rev. Cont.*, II, p. 253 și urm.

www.dacoromanica.ro

Visam că mă suisem pe muntele-Aventin.
Părea o zi superbă și-un orizont senin.
Pornind spre pământ brațul, luăiu într'a mea mînă
Din coast' acelui munte o mînă de țărînă
Și-o aruncăiu în spațiu, dar praful se făcu
Un stol întins de vulturi, și spațiu-l umplu.
Iar eu priviam la dînșii și, spre a mea mirare,
Vedeam cum al lor număr creștea fără 'ncetare
Și mai tot orizontul, oricît era de 'ntins,
De-acele falnici păsări părea a fi cuprins.
Văzuiu că 'n orice parte prin zbor se răspîndiră
Mai-mai cu-ale lor aripi pământul adumbriră.

Țesătura, criticată, a tragediei e, firește, cea indicată de istorie, iar spiritul de liberalism care o însuflețește acela al intelectualității muntene de atunci [1].

Avem a face cu un fiu de țeran autentic, născut la 1844 într'un sat din Dîmbovița, Valea Lungă, nu l-a părăsit decît la optsprezece ani, cu școala primară isprăvită, adecă abia știind să cetească și să scrie, pentru ca să între la București în liceul Sfîntului Sava, nu fără a fi trecut întăiu doi ani întregi fără niciun rost, „viață tristă, destul de rea", spune un prieten. Isprăvind la 1870, el ajunge, nu fără a frecventa cursuri de Universitate, institutor prin concurs în chiar această Capitală pe care avuse curajul s'o înfrunte cu ce știa și ce putea de acasă de la dînsul. Bolintineanu nu-l seduce, căci el, cetitorul, cu sete proaspătă, rurală, al lui Racine cel pudrat și împanglicat s'a format și a rămas totdeauna, și pe subiecte hotărît și strălucitor romantice, un clasic, cu versul fără greș, străin de vulgaritate și zgîrcit chiar la pitoresc, construindu-și cu îngrijire scenele și actele teatrului, care de la început l-a ispitit. Dar vîntul luptelor de partid îl prinde, cum prinsese sufletul aprig al lui Hasdeu, și, ca și dînsul, pe care l-a cunoscut și admirat, se aruncă împotriva privilegiului și apără contra „țeranilor" o libertate sprijinită pentru fiul de rumîn pe munca și dreptul țeranului:

Și robul și țeranul au săbii de luptat:
Cu robu-este-adevărul; el cu dreptatea 'nvinge,
Cu despotu-e minciuna; el tot ce ea se stinge,
Căci Dumnezeu ajută pe cel ce-i zugrumat.

[1] D. Laurian, în *Rev. Cont.*, I, p. 166.

www.dacoromanica.ro

În acest sens a colaborat la *Satyrul* lui Hasdeu, la *Ghimpele* lui Gh. Dem. Teodorescu. În metrul care era familiar din copilărie urechilor sale el scrie, supt pseudonimul de Niţă Vintilă Stroie, „poesii poporale prin care arată relele ce împilează pe ţeran, biciuind cu cea mai aspră ironie pe împilători": ele ar trebui căutate prin ziarele timpului, poate mai ales în „Romînul" lui Rosetti, care de obiceiu nu dă nimic literaturii. De aceia, legat de Cercul „Orientul", colaborator la „Albina Pindului" a lui Grandea, el se aruncă bucuros în campaniile pe care le începe, cu Hasdeu şi elevul lui, Gr. G. Tocilescu, Buzoian, fiu de boierinaş, societatea neted revoluţionară „Romînismul", care se închina icoanei lui Tudor Vladimirescu şi pregătia poate un tron de Domnie indigenă răsturnătoare noului Ion-Vodă cel Cumplit care ar fi fost Hasdeu [1].

Despot al lui Scurtescu (1875) [2], care va fi aruncat în umbră de succesul, şi „monden", al lui Alecsandri, e plin de o sinceritate poetică, exprimată scurt, simplu, suggestiv, într'o limbă care cuprinde multe elemente populare, potrivite cu mediul istoric. Astfel în această întîlnire dintre Moţoc şi Tomşa:

Moţoc

— Bun venit, Hatmane!

Tomşa

Cumetre, bun-găsit!
Te văd, Vornice, singur. Cum? Ceilalţi n'au sosit?

Moţoc

I-aştept; ei vor s'ajungă. Ca lumea să nu-i vază
Nu vin toţi în grămadă. Vezi, cată s'avem pază,
Căci lucrul nu-i de glumă.

Tomşa

Da, Vornice Moţoc,
Căci capetele noastre aci sînt puse 'n joc.

---

[1] V. Roşca, *Familia*, XX, pp. 5-7 (cu un frumos portret).
[2] Reunit cu *Rea* în ediţia de la 1877.

www.dacoromanica.ro

Expresiile sînt nu odată impresionant de tari:

Ar fi de-ajuns țeranul să aibă o nălucă
Și gîdea într'o clipă la groapă să ne ducă.

Sau:

Dărîm pe om cu omul; dar trebuie să știm
Pe unii să-i atragem și de-alții să fugim.

Ori, iarăși, la adunarea impresionantă, a boierilor:

Moțoc

Și Veveriță iată-l...

Istrate

Pe-al căruia străbun
L-avea ca mînă dreaptă Alexandru-cel-Bun.

Naturali în sfaturi mărunte, acești boieri ai Moldovei au în cuvîntările hotărîtoare elocvența de care putem să-i credem în stare:

...Sătenii nu mai vor
De loc să mai plătească. În cîrduri fug din sate;
Veniră mulți cu jalbe să capete dreptate
Și birul să li scază. Dar știți cum s'a spălat
Naintea lor tiranul? Întocmai ca Pilat:
Li-a spus că noi, boierii, noi, punem peste țară
Acele biruri grele, năpaste și povară...
Că nu-i de vină dînsul. Că Vornicul Moțoc,
Eu, sfetnicul cel mare, de țară îmi bat joc.

Despot apare cum a fost: sigur de sine, cu planuri mari, doritor de schimbări care să-i veșnicească numele, bucuros de străini cari să salte cu o treaptă lumea moldovenească. La vestea trădării celei din urmă și celei mai mari, a lui Moțoc, el rostește astfel, odată cu indignarea, și decisiunea lui de a merge, contra tuturora, pănă la capăt:

De-aș ști că se dărîmă Suceava peste mine,
De-aș face toată țara cenușă și ruine,
De-aș ști că tot pămîntul îmi cere capul mieu,
Dac 'aș avea 'mpotrivă pe însuși Dumnezeu,
De-aș ști că lupt de-odată cu-a tuturor urgie,
Voiu ține la toți pieptul: lupta-voiu cu tărie.

Boierii, episcopul socinian sînt toți la rostul lor. Și scenele popu-

www.dacoromanica.ro

lare sînt pline de adevăr, şi cade greu vorba lui moş Vrancea în faţa îndoitei răscoale contra veneticului:

Trei Domni şi-o ţară numai !,

şi amintirea lui, care deapănă toată istoria mai nouă a ţerii, e impresionantă. Scenele populare din Suceava încunjurată şi flămînzită sînt deosebit de vioaie, şi chemarea bătrînului Istrate, care vrea să se închine cetatea, e înduioşătoare. În zgomotul mulţimii înfuriate, Despot, hotărît să plece, jură în cuvinte aprinse întoarcerea înapoi, răsbunătoare. Şi atitudinea ultimă a marelui tragedian e demnă:

Sînt Domn şi Domn eşti, Tomşa. Eu cad, tu te ridici:
Aşa e roata vremii: Se 'nalţă din cei mici,
Iar cei mari se dărîmă...
Ieri Domnu-ţi, astăzi robu-ţi. Dar nu mă umilesc
Ca să cerşesc vïaţa. Ca Domn voiu să sfîrşesc.

De fapt nu e tragedia vieţii lui Despot, ci numai a conspiraţiei boiereşti şi a căderii lui. Împărţită, nu în acte, ci în bizare „urmări", piesa represintă însă o frumoasă bucată literară în care drama poate reclama o largă parte [1].

Ştefan Rareş, drama în prosă a lui Scurtescu, găsită între hîrtiile lui, are aceiaşi grijă de adevărul istoric, acelaşi dialog natural, şi nu e lipsită de scene în adevăr dramatice [2]. E de pus cu mult înaintea oricării altei încercări de tragedie istorică făcută la noi pănă atunci; figura lui Ştefan cel stricat şi apucat e zugrăvită cu o rară energie. Sfîrşiturile de act sînt impresionante, ca atunci cînd sora lui Moţoc, curtenită în veşmînt de simplu boier de stricatul Domn, află cine a fost acela care i-a întrat în casă pe neprevăzute. Convorbirile între aceia cari represintă gloata se urmează deosebit de vioaie şi numele oamenilor cari vor da lovitura contra Voevodului sînt alese cu gust: Spaima Vulpii, Cruce de Stejar, Duma Burcel, etc. [3].

Această activitate pentru teatru întrece cu mult ca valoare pe aceia a poetului liric din poesiile cuprinzînd scrisul lui între 1867 şi 1876. Redactorul la foaia umoristică „Ghimpele" a tipă-

[1] S'a dat în *Rev. Cont.*, III.

[2] *Familia*, XIX, p. 501 şi urm. şi în n-le următoare.

[3] V. Roşca, *l. c.*, p. 5 şi urm. (şi despre o societate literară fără nume, pe care o presida el).

www.dacoromanica.ro

rit însă și studii de pedagogie și critică dramatică în „Columna lui Traian“ (1871-3), în „Romînismul“ de la 1871 și în „Viitorul“ din 1873 [1], fiind și autor didactic.

El găsia și avînt în bucăți epice ca aceia care glorifică pe Mihai Viteazul în clipa desvelirii statuii lui la București:

Superba fiic' a Romei de trei ori se cercase,
Căci legea, limba mumei ea încă nu uitase,
Să-și strîngă copilașii prin lume rătăciți;
De trei ori desunirea și intriga străină
Și ura infernală pe frați de frați desbină
Și 'n sinul altor neamuri i-aruncă răspîndiți [2].

În revista *Povestitorul* [3], Scurtescu găsește puternice accente pentru a înfățișa, în mijlocul unei povestiri până atunci fără vlagă și prosaice, lupta lui Radu Buzescu cu Hasan:

Precum doi tauri țepeni înfurîați s'aruncă
De zguduie pămîntul cînd vor să se împungă
Și frunțile lor late și coarnele lor trainici
Produc un sunet groaznic prin răpedea lovire.

Scurtescu moare la 31 Mart 1879, în chiar ziua de Paști, ca institutor la clasa a treia dintr'o școală primară bucureșteană în momentul cînd altă atmosferă l-ar fi făcut capabil de lucrări și mai desăvîrșite. Lăsa în manuscript un *Brutus*, terminat la 1866 [4], și începutul lui *Pîrvu, Banul Craiovei* [5]. Plănuia un roman despre Mihai Viteazul [6].

III. Încercări de organisare la București.

Același tineret bucureștean cuprindea și oameni pe cari-i interesau problemele științii și erau minați de dorința de a le pune la îndemîna contemporanilor, ba chiar de a adăugi la cunoștin-

---

[1] Roșca, *l. c.*, p. 6.

[2] *Rev. Cont.*, II, p. 382 și urm. Detestabile versuri de iubire, *ibid.*, pp. 467-8.

[3] P. 83.

[4] *Ibid.*, p. 19.

[5] *Ibid.*

[6] *Ibid.*, p. 20. Și *Mireasa la mormînt* (în *Romînismul*), dramă foarte slabă, nuvele, un plan pentru „Moartea lui Cesar“, satire; *ibid.*, pp. 20-1. *Dan și Ancuța*, dramă în prosă (*Columna lui Traian*, II, p. 103 și urm.), e un șir de declamații.

www.dacoromanica.ro

țile pe care le căpătaseră mai mult acasă. Astfel Grigore Ștefănescu, geologul [1], P. S. Aurelian, economistul (n. la Slatina, 1834, fiu al profesorului Gheorghe S. Ardeleanu [2]), cu care cel d'intăiu se va asocia pentru o „Revistă științifică" vrednică de toată atenția. Și, mai ales, format numai în țară, cum o spunea el însuși, cu glumă și cu mîndrie, Ștefan C. Michăilescu (n. 1846), filosof positivist, cercetător în domeniul știinților naturale, ca și al celor matematice și tehnice, care, a doua zi după premiarea de Academie a motorului său, a „vîrtejului de abur", va isprăvi printr'o sinucidere, in 1898 [3]. Pentru studiile sale iubite el a cîștigat un moment, scriind împreună o frumoasă carte de popularisare, *Convorbiri asupra istoriei naturale* (1876), pe alt tînăr, Anghel Demetriescu, originar din Alexandria (n. 5 Octombre 1847)[4], care, stăpîn pe comorile clasicismului (traducător al lui Dio Cassius), inițiat în literatura germană și în cea englesă, așa de necunoscută, bun vorbitor, de și furat adesea de propriul său cuvînt, și înțelegător adînc și fin al tainelor oricării elocvențe, de la Macaulay pănă la Barbu Catargiu, ale cărui discursuri le-a publicat cu o splendidă introducere, și la mai tărziii Maiorescu și Take Ionescu. În același timp Grigore I. Lahovary scria, încă de la 1867, un studiu „despre alfabet și ortografia romînă" [5]. Și, capabil de a traduce din Virgil, *Eneida*, într'o formă care va putea fi lăudată de Anghel Demetriescu, Grigore G. Peucescu (născut la 5 Februar 1842, în Rușii-de-Vede) va înțelege original, creînd o doctrină conservatoare care se va lega de la sine cu a lui Eminescu, problemele sociale și politice ale timpului, începînd cu un temeinic studiu *Despre partide*, cea d'intăiu cercetare științifică a lor [6]. Un Gheorghe Costa-Foru (26 Octombre 1821-28 Novembre 1876)[7] scria tot pe atunci *Studii asupra instrucțiunii publice*. Activitatea de

[1] V. *N. R. L.*, III, p. 97.

[2] Vasile Gh. Pop, *Conspect asupra literaturei romîne și literatorilor ei*, București 1875, p. 147. Învățase la școala de agricultură din Grignon (*ibid.*, p. 148).

[3] Dr. Istrati, în *Lit. și artă. rom.*, II, p. 204 și urm. Cf. Anghel Demetriescu, *ibid.*, III, p. 487 și urm.

[4] Bună notiță în *Enciclopedia Romînă* a lui Diaconovich, II, p. 125.

[5] Cf. *Archivul* lui Cipariu, pp. 228-9.

[6] În *Rev. Cont.*, III. El traduce *Eneida* și chiar pe Horațiu (v. *Columna lui Traian*, III, p. 33).

[7] Biografia, în *Enc. Rom.*, II, p. 4.

www.dacoromanica.ro

cercetător economic a lui Ioan Ionescu (de la Brad) se întinde, prin foarte prețioasa presintare a situației din județe bine studiate, asupra ambelor principate [1].

La 1866 se anunța apariția la București a foii *Desbaterile*, la care se aduna un P. Carp cu Al. Lahovari, I. A. Cantacuzino, bizarul N. Blaremberg și Pantazi Ghica [2]. Alți conservatori scot, alături, ziarul *Ordinea. Revista Dunării* din 1866 trebuia să reunească, în schimb, pe Constantin Crețulescu, Ion Ghica, Dimitrie Sturdza, C. A. Rosetti, I. Strat, V. Pogor și Carp [3].

În general însă presa zilnică munteană, ea care trăgea la dînsa toată vlaga minților, decădea din ce în ce mai mult.

La 1869 avocatul Candiano, acum Candiano-Popescu, democratisat și naționalisat în reluarea acestui nume părintesc, începea la Ploești „Democrația" cu „vox popoli *(sic)*, vox Dei" ca motto și cu condamnarea „cinicului" Vodă-Cuza în articolul prim. Ciudatul ziar, care „se publică acolo, dar se tipăria în București", represintă din ce în ce mai mult lupta împotriva Domnului celui nou și duse la încercarea de revoluție militară din orașul publicației sale. „Informațiunile bucureștene", pornite la 1869 de V. A. Ureche, care se făcu a se retrage numai de la dînsa, n'aveau o mult mai mare valoare. Un I. T. Stoenescu („Beaustan Bibi") publică foaia *Sarsailă*, Baronzi și Carmellin *Presa romînă*.

Avîntul către gazetărie era însă așa de puternic încît smomia și pe școlari. A. C. Bottea, elev, care avea ca secretar de redacție pe „Ioane Costescu" și ca proprietar pe C. Stătescu, publică în 1866 la București „Elevul patriot", menit să facă pe colegi „a ni

[1] *Agricultura romînă din județul Dorohoiu*, 1866. Urmează Mehedințul în 1868, Putna în 1869. — Bolintineanu încearcă și el studii sociologice, prin *Cartea poporului romîn, cugetări filosofice și politice, în raport cu starea actuală a Romăniei* (1869).

[2] V. *Familia*, II, p. 84. Pentru *Națiunea Romînă* din București v. *Foaia Societății*, III, pp. 146-7. La 1865 *Opiniunea Națională*, a lui N. Orășanu, *Reforma* lui Valentineanu la 1867. *Ordinea* e scoasă de D. Ghica împreună cu Em. Mihăescu. Contele Rosetti publică *Eclesia*. La 1867 apare și *Teatrul* lui I. Romanescu. La Craiova *Adevărul*. La 1865 se anunța *Societatea, foaie literară și științifică*, a lui G. Vulturescu (v. *Buletinul Instrucțiunii*, I, p. 159). Despre *Conștiința Națională* a lui Rosetti, Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, p. 630 și urm.

[3] V. *Foaia Soțietății*, II, pp. 30-1.

www.dacoromanica.ro

cunoaşte datoriile în societate şi drepturile noastre politice", mulţămită răgazului „unei întinse limite a afacerilor particulare şi de studiu" a directorului; de alminterea acesta făcuse şi un dicţionar la *De viris illustribus!* Un poet, îndreptîndu-se spre „virtuosul şi popularul" Bottea, cînta astfel:

Adu-ţi aminte, june elev, cînd erai mic,
Li spuneai amicilor că tiraniei eşti inimic.

Al şeselea număr cuprindea expunerea visitei pe care directorul o făcuse Paşei din Rusciuc, în numele naţiunii romîne! Între colaboratori era un Gr. T., poet:

Azi Romînul se deşteaptă, azi Romînul a 'nviat,
Azi îşi leapădă linţoliul, astăzi el nu mai suspină,
Azi tiranul[1] cade, cade! Astăzi stele s'a 'nnălţat,

care nu e altul decît Gr. Tocilescu, viitorul arheolog.

Dar presa satirică din Bucureşti capătă după 1866 acel nou avînt, pe care l-am constatat, în altă legătură, şi pănă acum. *Strechea,* apoi *Vespea,* broşurèle în presă, inspirate de *Les Guêpes* ale lui Karr, ieau în primire pe „Roşii" învingători; le scria ziaristul I. C. Lerescu, care se plîngea că i s'a suprimat o catedră la şcoala de comerţ din Bucureşti. Sînt interesante doar ştirile, în ton caricatural şi întreţinute cu calomnii, despre viaţa lui Rosetti[2]. Culegem: prefect la 1839 în Piteşti după ce iese din oaste, unde a stat de la 1834 la 1838, ispravnic fiind tatăl Brătienilor; librăria pe care o cumpără după destituirea-i în 1840 fusese a lui Walbaum. *Scrînciobul* din 1868, altă foaie împotriva liberalilor, dădea minunate ilustraţii: într'una din ele Ureche şi Papiu, cel d'intăiu purtînd într'o tobă spaniolă „mofturi", îşi smulg subvenţii istorice; Hasdeu apare ca „Hîrdău", dintr'un hîrdău stampilat cu coroana. În „Clopotele", din potrivă, reproducerile artistice sînt deplorabile. În general tendinţa presei zilnice sau periodice se îndreaptă, în ciuda permanentului succes al „Romînului", spre idei conservatoare[3].

Dar, cum am spus, oricare ar fi fost direcţia şi valoarea aces-

[1] Cuza.

[2] *Vespea,* p. 74 şi urm.

[3] Încercări de povestiri realiste ca mie necunoscuta „nuvelă originală" *Cuconul Jenică,* de *** (Bucureşti 1867).

www.dacoromanica.ro

tor foi, viața politică atrăgea către ziare pe mai toți aceia cari se credeau în stare să scrie. Grupările de alt fel nu lipsesc, dar în ele nu e entusiasm, pasiune, ceia ce dă viață și continuitate unei acțiuni.

Astfel la București se alcătui întâiu, încă din 1865, o societate pentru conferințe publice, care-și și începu activitatea, cu Hasdeu (despre Doamna Elena, Ion-Vodă cel Cumplit și Milescu), cu V. A. Urechiă, cu ofițerul Teodor Văcărescu (despre Schiller), cu profesorul Ulysse de Marsillac istoricul în limba sa al armatei românești [1] (despre literatura franceză), cu boierul Nicolae Racoviță (despre musică) și cu d-rul în medicină, apoi diplomat C. Esarcu (1836-98), care va da mai târziu un splendid palat acestei Societăți și care publica împreună cu N. D. Ananescu foaia *Natura*, „jurnal pentru propagarea științelor positive în România", și cu Emanuil Bacaloglu (11 April 1830—30 August 1890), la care învățaseră toți tinerii care se pasionaseră pentru științele fisice și naturale[2], (despre subiecte științifice). De aici, în a doua serie, ieși Ateneul Romîn, cu cele trei secții ale sale, președinte fiind P. S. Aurelian. Se vorbește acuma despre Evrei (Hasdeu), despre Țichindeal, despre cîntecul popular (E. Crețulescu), despre arte (pictorul Stăncescu, un om de talent care a căzut pradă inerției), despre științi. Supt altă conducere ea urmează mai departe[3], publicîndu-se și revista, cu mulți colaboratori, dar fără răsunet, *Ateneul Romîn*.

Continuarea aceasta din 1866, la București, a *Atheneului Romîn* are cu totul alt caracter. Ceia ce fusese la început un organ al profesorilor ieșeni, apoi o publicație personală, devine foaia societății de propagandă culturală prin cuvînt, și cu preocupații în ceia ce privește stabilirea unei noi ortografii, în legătură cu conferința ce se anunțase între delegații societăților de la Arad, Sibiiu și Cernăuți[4]. Se publică aici versuri de Eliad, traduceri de Aristia, contribuții poetice ale lui Bolintineanu și Crețianu, glorificînd resistența grecească din Creta, la Arkadion[5], de Sion; o

[1] El scoate foaia *Voix de la Roumanie*.

[2] V. portretul în *Revista Nouă*, IV, p. 283. Date în *Enc. Rom.*, I, p. 345.

[3] V. și *Familia*, III, pp. 57-8. Ca membri corespondenți și Ardeleni, ca Gavril Munteanu, Bariț și Bucovineanul Hurmuzachi.

[4] V. I, p. 60.

[5] *Ibid.*, p. 335 și urm.

www.dacoromanica.ro

conferință a lui N. Nicoleanu despre influența romanelor, care dau tineretului atitudini silite, „despreţul afectat pentru lume, desgustul profund de viaţă şi de lumină“ — interesantă constatare —, cu apelul: „Să gonim odată pentru totdeauna din ochii şi inima noastră aceste umbre care ne 'nspăimîntează“[1]. Ca mai toate întreprinderile lui Urechiă, această publicaţie, de sigur şi ea cu un vast program şi cu un larg orizont de colaboraţie românească, se opreşte după cîteva luni.

Urechiă dăduse şi un „Buletin al Instrucţiei publice“ de la 1865, în care se resumă cursuri ca ale lui Hasdeu şi se dau, cu facsimile îngrijite de inscripţii, notele lui Odobescu despre mănăstirile oltene[2].

Doamna Elisabeta, femeie de o bogată cultură şi de un real talent, venită cu intenţia de a colabora personal la desvoltarea culturii şi literaturii, a încercat ea însăşi, prin doamnele şi domnişoarele de la Curte, cu gîndul mai ales la cetitoarele cărora li se îmbia o foarte proastă literatură de traduceri, crearea unui cerc de muncă permanentă pentru alcătuirea unei biblioteci bine traduse. Astfel apare „Biblioteca populară supt patronagiul Măriei Sale Doamnei Elisabeta“, cu contribuţia domnişoarelor Cantacuzino, Florescu, Creţulescu, Rosetti, Vogoridi, a d-rei Romalo, care dă *Maeştrii Mosaişti* de Georges Sand (şi a lui A. D. Xenopol, atunci foarte tînăr profesor la Iaşi, care traduce, aspru criticat de D. A. Laurian, pentru vulgaritate şi moldovenism, din germană *Rosa cea oarbă*[3]). Faţă de unele greşeli de limbă, criticul li recomandă să-şi aducă aminte că sînt „tineri vlăstari ai acelor copaci bătrîni cari ştiură să înfrunte atîtea vijelii ce suflară din toate unghiurile peste ţară, că sînt strănepoatele acelor bătrîni boieri cari ştiau să se lupte şi să moară pentru păstrarea moşiei, legii şi limbii româneşti[4]“.

Încă din 1866, C. A. Rosetti, ca ministru al guvernului provi-

[1] *Ibid.*, p. 347 şi urm.

[2] V. acelaşi, despre mănăstirile închinate, în *Columna lui Traian*, p. 280 şi urm.; *Studii archeologice asupra artelor în România*, *ibid.*, V, p. 73 şi urm. Între colaboratori şi Şt. Gh. Vîrgolici, atunci (1867) student la Paris, împreună cu Climescu, trimes pentru matematici; *Buletinul*, 1867, p. 42 şi urm; cf. *ibid.*, 1868, p. 39. Pe atunci el publica în „Foaia soţietăţii“, semnînd „S. G. Vârgoliciu, studente“, o poemă de copilărească inspiraţie, *Zafira*.— Şi cu un articol despre epopeia populară a Sârbilor, 1867, p. 48 şi urm.

[3] *Rev. Cont.*, II, p. 344 şi urm.

[4] *Ibid.*, p. 349.

www.dacoromanica.ro

soriu, influențat de contele Scarlat Rosetti și îndemnat de V. A. Urechiă, care avea în minte astfel de alcătuiri din Spania studiilor sale, și de Aurelian, dădu decretul de creațiune a unei Societăți Academice [1], din care făcură parte de la început nu numai Romîni din țara liberă, dar și represintanții culturii românești de aiurea. Fecundă ideie, care fu înțeleasă în efectele ei de puțină lume din București și Iași, Eliad fiind îndată în conflict, cum am văzut, cu colegii săi ardeleni, Costachi Negruzzi invocînd în adevăr foarte reaua sa stare de sănătate ca să refuse, unii Basarabeni fiind siliți la aceasta prin considerații față de guvernul rusesc, cum a fost casul pentru Alexandru Hasdeu, pentru Gonată (dar al treilea, Străjescu, va muri în București) [2]; cutare Ardeleni erau nemulțămiți că nu intră de la început recomandații lor, ca filologul, fecund în etimologii ciudate, Mangiuca din Banat, alt tînăr Bănățean, Vincențiu Babeș, și necunoscutul Dimitrie Păscuț [3]. Hasdeu și Urechiă n'au fost între primii membri, și cel d'intăiu s'a crezut nedreptățit. Dar un Cipariu s'a înfățișat alături de Ardeleanul mutat la noi Laurian, pentru care a fost în adevăr o zi mare, și momentul cînd ambii, ca și Eliad, vorbiră înaintea „Domnitorului Romînilor", cum i se zicea atunci și pe monede, apare ca unul din cele mai mari în istoria conștiinții de unitate românească [4]. În Ungaria importanța actului simbolic s'a simțit imediat, și îndrăzneala „daco-romană" a fost atacată de ziarul *Hirnók*, căruia-i va răspunde presa românească de dincolo [5].

Revistele bucureștene de la 1872 înainte represintă, de sigur, și organisări în raport cu tinerele talente și intențiile de înoire,

---

[1] Se anunța ca o „societate pentru regularea limbii românești", pentru ortografie. Cf., în *Columna lui Traian*. II, *Ortonerozia* lui Hasdeu.

[2] La 1873. V. *Familia*, IX, p. 418.

[3] V. *ibid.*, II, pp. 131, 168.

[4] V. documentele adunate de V. A. Urechiă: *Actele și solemnitatea oficială și neoficială a inaugurării Societății Literare Romîne*. Cf. descrierea lui Cipariu, *Archiv*, p. 161 și urm.; reflexiile din *Foaia soțietății*, III, p. 201 și urm. Membrii din 1867 erau: Eliad, Alecsandri, C. Negruzzi, C. A. Rosetti, Urechiă, Laurian, Maxim; la Ardeleni: Bariț, Cipariu, Babeș, Mocioni, Roman; la Bucovineni: Eudoxiu Hurmuzachi, Sbiera, Al. Hasdeu — *Domnia Arnăutului* de dînsul apare în *Columna lui Traian*, II, p. 57 și urm. —, Străjescu, Gonată (în locul lui C. Stamati), iar, ca Macedoneni: I. Caragiani și Cosacovici.

[5] *Familia*, II, p. 144.

www.dacoromanica.ro

dar ele se leagă de o luptă pe care, cum vom vedea, a provocat-o Moldova, prin condiţii de viaţă mai puţin influenţate de politică[1], deci prielnice pentru literatură, şi apoi prin apariţia unei noi generaţii, care se va lega îndată, prin studiile comune în Apusul austro-german, cu cea mai nouă generaţie ardeleană. Dar acolo e locul să se arăte ce a fost în adevăr, şi nu în caricatura făcută pătimaş de Ieşeni, această onorabilă sforţare culturală şi literară.

Şi unele din foile de provincie moldovene merită toată atenţia. Astfel *Timpul* de la Galaţi (1867), condus de C. C. Troteanu, P. Borş şi Gh. Mihăilescu, în care se tratează şi despre ortografie, cu mult bun simţ şi într'o limbă frumoasă, meritînd laudele unui Cipariu[2].

II.

În ţara neliberă.

1. Ardealul.

Împrejurările din Ardeal şi din Bucovina, înviată din Ardeal, prin Pumnul, au o asămănare cu cele din Bucureşti prin aceia că şi aici toată activitatea sufletească e de luptă, în acest cas, nu pentru scopuri politice care despart, ci pentru conservarea, întărirea şi desvoltarea, cu silinţi solidare, a fiinţii naţionale înseşi.

Drept cel mai vechiu în Ardeal, — cu Moise Nicoară, mort în Bucureşti, la 1-iu Octombre 1861[3], — corespunzînd lui Eliad în Muntenia, lui Asachi în Moldova, poate fi socotit Gheorghe Bariţ[4].

---

[1] În Moldova iese *Vocea naţională* a lui Culianu, „*Originea*, ziar literar, ştiinţific şi religios“ al lui „G. de Pavloff“ (1867), *Săptămîna* (1868), *Progresul*, *Constituţia*, *Moldova*, a lui Nicolae Ionescu, *Tribuna Romînă*, *Poporul*, a lui A. D. Holban, *Gazeta de Iaşi*, cele patru gazete din Galaţi, *Satyrul* lui Dunca, *Opiniunea* şi *Cetăţeanul* din Botoşani, *Imparţialul* (Focşani), *Gazeta de Focşani*, apoi *Dacia Romînă* a lui D. N. Preda şi Romulus Scriban (despre activitatea literară a lui Scriban la *Dacia literară* din 1868 va mai fi vorba). I. Ionescu (de la Brad) dă *Gazeta satelor* în 1868. La Bacău *Zorile* din 1807. La Galaţi Hommaire de Hell încearcă o *Revue de la Roumanie*. Şi un *L'écho danubien* (apoi fusionată cu *Moş Ion*). Cf. *Foaia soţietăţii*, IV, p. 3, şi Hodoş-Sadi Ionescu, *o. c.*, p. 221.

[2] *Archiv*, p. 80.

[3] *Familia*, II, p. 193 şi urm.; cf. *ibid.*, VII, p. 163. Pentru Andrei Mureşanu, *ibid.*, p. 430.

[4] Contemporanul său dr. Vasiciu Ungureanu trăieşte până la 1881; *ibid.*, VII, p. 133 şi urm.; XVII, pp. 304-5. Gavril Munteanu, alt membru

www.dacoromanica.ro

Deșteptătorul prin școală și ziar al Romînilor ardeleni are, de altfel, o atitudine foarte criticabilă din punct de vedere național. Cere la Viena, în 1865, răsplata unor merite pe care le înșiră cu documente, apără în 1866 pe Romînii din Ardeal de orice bănuială că ar ajuta o „invasie" a Romînilor din țara liberă, stăpînită de Roși, și dă informații generalului comandant, făcînd comparația între Ardeleni și Romînii de dincoace, de o parte, și de alta, Belgienii, Elveții romanzi și Francesii, de alta; pleacă răpede de la ședințile Academiei și primește de la Émile Picot, secretarul lui Carol I-iu, o scrisoare în care se spune că Domnitorul deploră „plecarea atît de regretabilă pentru lucrările Adunării literare romîne", de și îi acordă o medalie (1867), dar acceptă de la Urechiă să fie agent al Ministeriului (de Instrucție) de aici în Ardeal[1]. Greu bolnav în acel an 1866[2], el își revine și publică în acest moment două studii de o cugetare adîncă și originală: acela în care fixează osebirea fundamentală între Răsăriteni și Apuseni[3] și acela care, pe un larg fond de istorie universală, bine cunoscută, dar și gîndită și trăită, pune chestia originii Romînilor supt raportul rostului politic în legătură cu viața națiilor vecine[4]. Lucra un mare dicționariu maghiar-romîn[5] și la 1877 va reîntra în ziaristică, pentru a marcà o atitudine a sa, prin *Observatorul*.

Timotei Cipariu[6], și el de o sănătate acum șubredă[7], va înceta activitatea sa, jignită greu de școala din Iași, odată cu întreruperea revistei sale. Îl vedem încă vioiu, călătorind la Budapesta (în 1874 și 1875), mai tărziu (1881) și la Sibiiu[8]. E păcat

---

al Societății Academice Romîne, dispare încă de la 16 Decembre 1869; *ibid.*, V, p. 623; VI, p. 207. Autorul scrisorilor din *Peregrinul Transilvan*, Codru Drăgușanu, care făcea încă lecturi din ele la Decembre 1869 (*ibid.*, I, pp. 178-9; V, p. 539), moare abia la 26 Decembre 1884 (*ibid.*, XX, p. 520). Cf. *ibid.*, V, p. 602 și urm.

[1] Ms. 975 al Academiei Romîne, pp. 92 și urm., 331.

[2] *Familia*, II, pp. 60, 84.

[3] *Ibid.*, p. 161 și urm.

[4] *Ibid.*, pp. 413 și urm., 426 și urm., 438 și urm. Cf. și *ibid.*, II, p. 311. Ambele ar trebui retiparite: o alegere a operelor lui Bariț, care se cereau în zădar încă de la 1868 în Ardeal (v. *ibid.*, IV, p. 131) ar fi o datorie a „Asociației". Cf. N. Bănescu, în *Conv. Lit.*, 1908, p. 6 și urm.

[5] Apare în 1868.

[6] Chipul lui în *Revista Nouă*, I, p. 47.

[7] V. *Familia*, VII, p. 382.

[8] *Ibid.*, X, pp. 357, 403; XVII, p. 439.

www.dacoromanica.ro

că asupra gîndirii ultimilor săi ani n'avem ştiri care, faţă de problemele care se deschideau, ar putea fi de un mare interes.

La începutul anului 1867 apare la Blaj [1] *Archivul pentru filologie şi istorie* al lui Cipariu, care dădea tot atunci, cu aceleaşi preocupări, o nouă ediţie din *Principiile de limbă şi scriptură* [2]. El îşi propune numai să lupte pentru impunerea pretutindeni a unei ortografii care ar fi aceia din *Organul* de la 1847, înfăţişat cu mîndrie ca întâia foaie tipărită cu litere latine: întrarea în Societatea Academică îi va da îndată prilejul de a muta şi la Bucureşti, cu pasiunea ce se putea aştepta, în luptă şi cu Eliad şi cu Bariţ, aceste discuţii. Doar pentru variaţia şi pentru plăcerea unor cetitori cărora nu li se poate cere un entusiasm exclusiv pentru asemenea probleme se făgăduieşte şi o parte istorică, de caracterul cel mai general, cuprinzînd şi arheologie şi etnografie. Ce rămăsese după atîtea pierderi din biblioteca învăţatului canonic, precum şi manuscriptele bibliotecii blăjene [3], trebuiau să deie materialul pentru această parte de istorie. Amintind cercetări făcute la Bucureşti în 1836 [4], cînd i s'a spus că multe manuscripte au fost căutate şi exportate în Grecia de Vodă-Carageà, iar altele adunate de Ruşi în cursul ocupaţiilor, el porneşte a publica documentele copiate de doctorul braşovean Vasile Pop, după originale aflătoare în mînile boierilor pribegi prin Ardeal la 1821 [5].

În ce priveşte trecutul roman, se dă o lungă serie de „Fasti", se reproduce descrierea Coloanei lui Traian, se culeg ştirile cuprinse în vechii scriitori, Herodot, Strabon, Ptolemeu. „Topografia" presintă documente despre Blaj, Răşinari şi Breţc. Se dau şi unele informaţii privitoare la evul mediu românesc, considerîndu-se, după Miklosich, ctitorii de la Stăneştii olteni ca nişte antecesori din veacul al XII-lea ai Romînilor de mai tărziu. I. M. Moldovan (n. 13 Iunie 1833, la Varfalău), principalul ajutător al lui Cipariu şi editorul „Actelor sinodali", strînge ştiri despre „li-

[1] Tot acolo I. Bob scoate *Foaia administrativă bisericească.*

[2] Bibliografia operelor lui, la paginile 104 şi 120.

[3] Cipariu arată că încă de la 1826-7 lucra în această bibliotecă (p. 81). El arată cum se distrug, de slugi şi bucătari, Archivele Blajului (p. 204). Pentru manuscripte ale lui pierdute, pp. 234-5, 669-71.

[4] Amintirea de la Bucureşti, p. 120.

[5] P. 33 şi urm. Se arată, la pagina 36, şi de unde s'au scos aceste acte.

www.dacoromanica.ro

bertatea conștiinții în Transilvania" și analisează cartea lui N. Popea, auxiliarul lui Șaguna și viitorul episcop de Caransebeș, despre „Vechea Mitropolie" ardeleană. Sînt foarte prețioase actele privitoare la scriitorii ardeleni din veacul al XVIII-lea. Nu lipsesc nici scrisori din corespondența lui Cipariu, și cu un pictor romîn din Roma, care voia să redeie scenele de pe Coloană. Legături cu un S. Mihali mutat la Craiova aduc rectificarea erorii despre Stănești, dar mai ales nu mai puțin de cinzeci de sprijinitori din Oltenia [1].

„Archivul" trebui să se oprească la sfîrșitul anului 1872 din causa bolii de care suferia Cipariu încă din 1869 [2].

Dintre luptătorii de la 1848, Eftimie Murgu, îndepărtat de nația sa, muria la 1870 [3]. Papiu Ilarian, care-și isprăvia tocmai acuma opera de istoriograf și de harnic aducător de materiale, era zdrobit fisicește: o boală de nervi îl smulgea din mijlocul unei societăți pe care nu odată și într'un singur fel o influențase, la 1874, și, peste trei ani, fără să se poată îndrepta, el se stîngea, la 11 Octombre st. v. 1877 [4]. Încă de la 1858 trecuse în România Bănățeanul Vasile Maniu (n. Lugoj, 18 Decembre 1824 [5]), istoric în timpurile sale: la 1870 el tipăria în revista lui Hasdeu „Traian". *Expatriatul.* Tot la București își are rostul, ajutînd Societatea Academică și la editarea, la traducerea operelor lui Dimitrie Cantemir, Iosif Hodoș (n. 28 Octombre 1829 [6]), minte ageră, pe care-l interesau și chestiuni de teatru [7]; el moare numai la 1880. Alexandru Roman, rămas ca profesor, e unul din cei d'intăiu cari, la Vaț, în 1870, se împărtășește de temnița ungurească a noului regim dualist [8]. Între profesor,

[1] Pp. 62-3, 400.

[2] „Un morb care către capătul anului 1869 ne-a apucat și ni-a storș puterile fisice întru atîta, cît toată ocupația literară, ales în scriere, ne arunca de nou la pămînt, de cîte ori ne încercam a mai reprinde pana pentru continuare, și carele și astăzi durează, mai tot în măsura anilor trecuți"; p. 782. — Pentru I. M. Moldovanu v. și *Drum Drept*, X, p. 584.

[3] *Familia*, VI, p. 226.

[4] *Ibid.*, XIII, p. 131. Publică la 1866 *Responsabilitatea ministerială.* Corespondența lui cu Cipariu, *Archiv*, p. 480.

[5] *Familia*, VIII, pp. 1-3. Publică la 1867 confusa broșură *Unitatea latină și causa romînă în procesul naționalității.*

[6] *Enc. Rom.*, II, 708.

[7] V. *Familia.*, VI, p. 469 și urm.

[8] *Ibid.*, II, pp. 121-3; VI, p. 21.

www.dacoromanica.ro

numai Grigore Silaşi (n. 27 Ianuar 1836, † 1897) din Cluj, redactorul *Sionului Românesc*, pe care-l vom mai întîlni şi pe urmă, cu societatea lui de studenţi bănuită de iredentism şi apoi disolvată, ţine necurmat condeiul în mînă, luptîndu-se nu numai cu adversarii etnici, dar şi cu acel tineret din România care i se părea că trece peste normele de alipire la stricta latinitate de care s'a condus el, pănă ce Guvernul, puindu-l supt cercetare, l-a înlocuit cu renegatul Moldovan Gergely [1].

Cei rămaşi în Ardeal, din noua generaţie, erau puţini şi slabi. O oarecare reputaţie, tăgăduită pănă la sfîrşit, şi-o cîştigase un Popfiu *(Poesie şi Prosă)*, care era pentru Ungurii săi orădani Papfiy: versurile lui sînt stîngace şi aspre [2]. Acolo, la Orade, apar la 1866-7 *Zorile Bihorului*, un almanah a cărui sărăcie arată cît de mare era lipsa de talente acolo [3], tocmai în momentul, cînd, contra bătrînilor istoviţi, Maghiarii dualismului se pregătiau de un nou şi suprem asalt [4].

Deci apariţia la 1865, în Budapesta, — unde se publică la 1865 *Aurora Romînă*, a lui Ioanichiu Miculescu, la 1866 *Amicul Poporului*, al lui Sigismund Pop, — apoi, curînd, în cel mai depărtat mare centru vestic al Romînimii, a *Familiei* lui Iosif Vulcan (n. la Holod, 19 Mart 1841) ar fi putut fi privită, dacă ar fi existat o conştiinţă general-românească, drept un eveniment, şi silinţile acelui care se formase la străini, în Orade şi la Budapesta, meritau cunoscute, preţuite şi din răsputeri ajutate, prin abonamente şi subvenţii, dar mai ales prin colaborările care ar fi ridicat nivelul revistei menite să ducă graiu românesc între Romînii cari nu cetiau în limba lor şi dese ori o vorbiau aşa de rău. Poet el însuşi, fără inspiraţie, dar co-

---

[1] Cf. *ibid.*, XXI, p. 1 şi urm.

[2] V. *ibid.*, XVIII, pp. 179-80. Atacul lui Strajan, *ibid.*, VII, p. 338 şi urm. Despre societatea din Orade, asupra căreia se va reveni, *Archivul* lui Cipariu, p. 316. Cea din Cluj, *Foaia soţietăţii*, III, p. 4.

[3] Dar în *Fenice* aceste rînduri — însă populare... — relevate de *Foaia Soţietăţii*, III, p. 55 şi urm.:

Norule, noruţ de vară,
Creşte mare pănă 'n sară
Şi te 'ntinde peste ţară,
Peste văi, peste hotară.

[4] La Viena exista din 1869 o societate „România"; *Familia*, V, p. 141. Cf. *Foaia soţietăţii*, III, p. 4. — Se anunţă pentru 1867 *Magazinul pedagogic* al lui Cosma Anca, Maxim Pop, Vasile Petri; *ibid.*, p. 7. Cf. Hodoş-Sadi Ionescu, *o. c.*, p. 400. Pentru un I. Bădescu, *Familia*, V, p. 272 şi urm.

www.dacoromanica.ro

rect, autor de povestiri care nu arată, la început, spirit de observație și însușiri creatoare ori imaginație, dar dovedesc cultură, ca *Nuvele*, *De la sate*, *Sclavul amorului*, *Ranele națiunii*, — foarte bun roman de moravuri locale — *Fata Popii*, *Barbu Strîmbu în Europa*, de piese ca *Ștefan-Vodă cel Tînăr*, jucată la București, ca *Ruga de la Chisetău* și *Sărăcie lucie*, de comedii *(Alb sau roșu*, *Chiriașul fugit*, *Mireasă pentru mireasă*, *Soare cu ploaie*, *Gărgăunii dragostei)*, el a fost, mulți ani de zile († 1907), un sfătuitor activ, cu gîndul necontenit la ai săi de acasă, cărora li-a dat și foi de petrecere naivă *(Umoristul*, *Gura Satului*, *Șezătoarea)*[1]. Încă de la început Vulcan a avut meritul de a se așeza între descoperitorii, presintatorii și exploatatorii literari ai fondului popular, din regiuni așa de puțin cunoscute[2].

O generație nouă începe astfel a se mișca în acest Ardeal de la 1867 încoace. Era probabil și pornirea de a afirma dreptul național: în momentul cînd protecția imperială se retrăgea, cînd participarea Romînilor la administrația, aproape la viața politică, a Statului trebuia să înceteze, cînd se puteau ghici în fundul zării măsurile de prigonire, țintind la desnaționalisarea cît mai răpede, ale Ungariei fanatic înviate în Monarhia de acum dualistă.

Pretutindeni în școli unde până atunci domnise un intransigent spirit latinist, iar, în cele străine, conștiința neted osebită a credincioșilor din 1848 ai Împăratului, se caută o organisare culturală, și aceste celule ale societăților de lectură ajung de la sine a se lega între ele, ba, mai mult, a căuta peste granițile austro-ungare relații, cît mai strînse, cu ce altă Romînime este, mai ales în acele părți libere care trebuiau să fie pentru dînșii o mîndrie și o speranță.

Nu un tineret universitar, ci unul din clasele de sus ale școlilor secundare. Găsim tovărășiile lor active la Blaj, unde se încerca un teatru[3], la Beiuș[4], la Orade[5], un centru mare, unde se tipăresc *Zorile Bihorului*, pentru a vădi acele talente ușoare și încă plăpînde — se formase și planul unui institut de fete acolo[6]—

[1] Notă bibliografică, în *Sămănătorul*, VI, p. 760.

[2] Pentru o ciocnire cu Cipariu v. *Archivul* acestuia, p. 531.

[3] *Familia*, III, p. 83.

[4] *Ibid.*, pp. 302, 514-5; *Conv. Lit.*, I, p. 284; II, pp. 233, 348, 355-6; *Familia*, IV, p. 188.

[5] *Ibid.*, II, p. 200.

[6] *Ibid.*, IV, pp. 153, 247-8.

www.dacoromanica.ro

la Sătmar [1], la Hălmagiu [2], la Alba-Iulia [3], la Baia-de-Criş [4], la Sighet în Maramureş, la Seghedin [5]. Cum se vede, mai mult centre ale uniţilor; ceilalţi vor zăbovi: putem pomeni doar pentru acest timp „tinerimea clericală din Caransebeş“ [6] şi societatea din Lugoj [7], cea din Timişoara [8].

Din acest cerc, cu aspiraţii spre cultura generală a naţiei şi spre tot ce putea să resulte din închegarea ei, pleacă şi această îndrăzneaţă încercare de a da revista care să cuprindă toate problemele culturale româneşti şi să adune pe toţi aceia cari puteau să represinte vitalitatea intelectuală în domeniul literaturii. Meritul de a o fi întemeiat, de a o fi menţinut cu o admirabilă stăruinţă, de a o fi organisat în forme occidentale e deci al lui Iosif Vulcan, ruda vestitului episcop din secolul al XVIII-lea, dar, cum am spus, fiul unui modest preot de sat [9]. Ştiind şi franţuzeşte [10], lacom de călătorii în Apus [11], cu oarecare talent, mai mult de formă, în poesie, cu aplecări către dialogul teatral, cam vag la el totdeauna [12], cu mai multă îndemânare la povestit, care s'a dovedit mai târziu, când a fost în stare şi să lege strîns capitolele acelui roman social naţional, dar înainte de toate cu un interes veşnic viu care-l făcea să urmărească producţia literară de pretutindeni pentru a o înfăţişa cetitorilor săi [13], el unia simţul de gospodărie necesar pentru ca, într'un mediu încă neformat, publicaţia sa să nu se primejduiască.

---

[1] *Ibid.*, I, p. 212.

[2] În Zărand, teatru, *ibid.*, II, p. 347.

[3] *Ibid.*, III, p. 515.

[4] *Ibid.*, IV, p. 52.

[5] *Ibid.*, III, pp. 551, 563.

[6] *Ibid.*, pp. 285-7. Corespondenţe cu „Convorbirile Literare“, II, p. 48. Cf. şi *ibid.*, pp. 128, 283, 299, 348, 399 ; III, p. 56.

[7] *Familia*, I, p. 152.

[8] *Ibid.*, II, p. 36.

[9] *Ibid.*, IV, p. 225.

[10] Traduce pe Labiche şi Alphonse Jolly. Poesie *La Franţa*, *ibid.*, III, pp. 402-3. Cf. traducerea de Teodor Man a lui Rochefort, *ibid.*, IV, p. 155.

[11] Despre Mont Cenis *ibid.*, V, p. 380.

[12] V. pentru *Zorile romîne*, jucată la Bucureşti în 1868, *ibid.*, IV, p. 476; pentru *Înainte de cununie*, 1869; *Alb sau roşu*, jucată la Bucureşti la 1872, VIII, p. 322. *Lira mea* e din 1881.

[13] V. şi lista de piese româneşti *ibid.*, XI, pp. 454-5.

www.dacoromanica.ro

Revista strînge tineri pănă atunci răzleți, cari vor porni îndată în străinătatea latină pentru studii. Ei veniau din Blaj, ca unul din tinerii prieteni ai lui Eminescu, Ioniță Bădescu [1], poate și Mihail Cirlea, care dă *Renegatul* și *Catastrofa* [2]; din Oradea, ca Iulian Grozescu, plecat din Pesta în 1867, care răsare apoi și la București (moare în vrîstă de treizeci și patru de ani, la 2 Iunie 1872, în Comloș [3]), și Moise sau Miron Pompiliu, mutat încă de la 1868 peste munți, la Rîmnicul Vîlcii [4], care își cîntă „scumpa Orade, oraș frumos“ [5], din Brașov, ca Ioan Lapedatu (n. Glîmboca, 1845) [6], colaborator și la foile din București, care, poet liric sentimental, trimes la Paris, de unde în timpul războiului franco-german va trece la Bruxelles [7], dădea din primul loc al studiilor sale nuvela *Fîntîna de piatră* [8] și ale cărui *Încercări în literatură*, din 1874, arată în tratarea chestiunilor de cultură maturitate și orizont. Apoi Bănățeni, ca I. C. Drăgescu, care, plecat la 1869, pentru mulți ani în Italia, unde, la Turin, va publica supt pseudonimul de Brutu Catone Horea, *Amor și Patrie*, apoi *Doruri și speranțe*, trimetea adesea interesante schițe de viață italiană, la Veneția, la Genova, la Villa d'Este, la Neapole [9], așteptînd să scrie dorita istorie a lui Horea și a lui Iancu [10], adecă *Nopțile carpatine sau istoria martirilor libertății, Horia, Cloșca și Crișan*, din 1877. Pe cînd acesta se forma în Italia și Lapedatu în Apusul de limbă francesă, tot la Paris studia tînărul cu spirit viu, interesîndu-se de toate problemele pănă la o vrîstă înaintată și stăpîn de la început pe o formă sigură și plăcută Mihail Străjanu, apoi pro-

[1] *Ibid.*, III, p. 63.

[2] VII, p. 12 și urm.; XII.

[3] VIII, p. 261. Portretul, *ibid.*, p. 299.

[4] IV, p. 473.

[5] XVII, p. 330. V. și *Dor de mamă*, XVI, p. 452. *Valea Binșului* de același, *ibid.*, XXI, p. 205 și urm.

[6] XIII, p. 21 l. Pentru moartea timpurie, *ibid.*, p. 161. Îl vom regasi și aiurea.

[7] V, pp. 69 și urm., 97-8, 120, 193-4, 476-7; VI, pp. 416-7. 488-9; VII, pp. 128-9, 323.

[8] V, p. 159 și urm. V. despre el *Columna lui Traian*, V, p. 123.

[9] *Familia*, IV, pp. 488-9; V, pp. 200-1, 346; VI, pp. 296-7, 490-1 (la Ioan Brătianu); VII, pp. 290, 572; VIII, pp. 254 și urm., 464-5. E același cu dr. Drăgescu din Craiova, XIII, pp. 169-71. — La Veneția, în 1872, și un Traian Popescu; VIII, p. 511 și urm.

[10] VIII, p. 514.

www.dacoromanica.ro

fesor la Craiova, care dă o foarte bună caracterisare a claselor societăţii francese şi presintă cu pricepere problema „cosmopolitismului şi naţionalismului în literatură[1]", afară de poesii care au factura curentă[2]. Tot de acolo pare să fi venit harnicul Ranta Buticescu, care va publica în 1881 *Poesiile* sale[3], pe o vreme cînd, cu nuvela *Chiva,* el se apropia de noua inspiraţie realistă[4], apoi un Alexandru Tuducescu[5], un Isaia B. Bosco, care iscălia Biano, şi ale cărui poesii, *Florile inimii,* au apărut la 1884, după ce autorul, candidat de notar, isprăvise printr'o sinucidere[6]. Între primii statornici colaboratori a fost şi Ilie Trăilă, care a îndrăznit să trateze un subiect bizantin din al V-lea secol prin *Mărul Fatal,* care nu e rău scris[7]. Un M. Domide, cu schiţa *Cununa,* pare a veni de pe la Năsăud[8].

De sigur că aceşti poeţi mărunţi, pe de o parte influenţaţi de creşterea latinisantă, pe de alta de alintările copilăreşti ale şcolii din Romănia a lui Bolintineanu şi Alecsandri, n'au o valoare durabilă, şi Vulcan, oricare ar fi fost propria lui valoare, nu şi-o ascundea — *Familia* constată încă din primii ani că „este un timp, din nefericire prea lung, de cînd pe terenul literaturii noastre poetice nu mai lăsăm decît spini şi pălămidă"[9] — dar, în condiţiile de viaţă ale poporului românesc din părţile nelibere, numai un teoretician fără simţul realităţilor poate să fie neînţelegător pentru manifestări, oricît de stîngace, cărora li trebuia bunul sfat părintesc, iar nu lovitura brutală de ferulă a pedagogului de internat.

Ca pregătire culturală, puternic clasică la cel d'intăiu, care cunoştea perfect şi literatura greacă[10], nu numai cea latină, în frunte stau însă fiii preotului din Dănsuş, Aron şi Nicolae Densusianu.

---

[1] VI, pp. 421 şi urm., 438 şi urm., 451. V. şi *ibid.*, IV, pp. 511-2.
[2] VI, pp. 517 şi urm., 541 şi urm.
[3] III, pp. 389-90 (pentru Societatea Academică).
[4] XVII, pp. 499-500.
[5] V, p. 615; VII, pp. 194-5. Pentru ale lui *Oare de petrecere, ibid.*, XXI, p. 69.
[6] V. şi un Viliciu, *ibid.*, VIII, p. 280.
[7] XIV.
[8] VII, pp. 248-9. Şi un Ieronim Bariţ, III, pp. 253-4.
[9] VI, p. 602.
[10] Traduce şi *Sacuntala; ibid.*, IV.

www.dacoromanica.ro

Aron scrie încă din 1861 [1] versuri, cu îngrijire chibzuite, dar fără duioșie și fără avînt; închis pentru atitudinea sa politică pe la 1874 [2], el trebuia să treacă la București pentru ca apoi să i se încredințeze o catedră la Universitatea din Iași. *Negriada* sa, epopeia întemeierii principatului muntean, amestec de „Eneidă" și de „Gerusalemme liberata", cu datini populare, o mitologie specială, visuri, vedenii și lupte, n'are decît corecta desfășurare a alexandrinilor săi, unii cari nu sînt fără efect, luați deosebit; a fost mîndria unei vieți nobile și continuu active [3]. Nicolae, care va da Istoria revoluției lui Horea, operă de lungă și roditoare muncă, era și un observator inteligent și curagios al literaturii curente și, învederînd nulitatea poesiei pe atunci prețuitului Grozescu, el scria aceste rînduri neașteptate: „Tot acele idei treierate de poeți, poetaștri și poeticandri de douăzeci de ani încoace, numai supt alte forme și cu mult mai sarbede și decadente ...Nu sînt nici prosă, nici poesie" [4].

Alături de această operă personală, colaboratorii lui Vulcan [5] dau însă, cu o rară îmbielșugare, o bogată contribuție de versuri populare, unele de toată frumusețea. Astfel această bucată:

Măi bădiță, bădișor
Nu-mi trimete-atîta dor
De gurile tuturor,
Ci-mi trimete puțintel,
Dar să vii și tu cu el [6].

Și datinile poporului se cercetează cu iubire, de la început [7].

Nu lipsește apoi, așteptînd filologia lui Mangiuca din Banat [8], o activă colaborare istorică, a lui Gavril Pop, canonic, născut la Selice, în părțile Turzii, profesor la Blaj, apoi, de la 1852, pe rînd, la Plosca-Baia, Beclean, Lugoș, Hațeg, care, ocupîndu-se

---

[1] *Rătăcirea*, IX, p. 431. V. și XIII, pp. 553-4.

[2] *Ibid.*, IX, p. 464.

[3] O prețuiește Gaster, în *Magazin für die Litteratur des Auslandes*, 1879, no. 47. V. și Evolceanu, în *Omagiul Bianu.* — Radu Negru al pictorului Stăncescu, *Familia*, V, p. 29.

[4] *Ibid.*, VI, p. 505 și urm.

[5] Și N. Petra Petrescu, încă din VI, p. 103.

[6] VII, p. 247.

[7] Cele de Sf. Gheorghe, X, pp. 262-3.

[8] În 1883.

www.dacoromanica.ro

de istoria Daciei, de geografia Banatului [1], dar şi de Morlahi, de teoria lui Rösler, de începuturile principatului muntean chiar [2], nu se dovedia nevrednic de cercetătorii entusiaşti cari-l precedaseră.

Nici concursul de peste graniţă nu-i lipsia lui Vulcan. *Familia* a putut găzdui astfel, încă din anul al patrulea şi al cincilea, studii ale lui Hasdeu despre Daci, despre sentimentul în cronicile româneşti [3], ba chiar unul al lui I. C. Brătianu, care presintă „Priviri asupra originii Romînilor şi asupra descălecătoarei lui Radu Negru şi Dragoş în Ţara-Românească şi Moldova“ [4].

Dintre Bucovineni, în *Familia* Vasile Bumbac dă o baladă, *Ducele Francisc de Lotaringia şi Petru Bagiu, căpitan de lotri* [5].

Şi revista pentru popor, *Şezătoarea*, de la 1875 înainte, are acest caracter general românesc, la Marienescu, Dulfu, Pop Retegan şi alţi Ardeleni adăugindu-se din Bucovina preotul C. Morariu (n. 20 April 1854, la Mitocul Dragomirnei), iar, din Romănia liberă, reproducîndu-se şi bucăţi de Alecsandri, Scurtescu, cu articolaşe istorice, Aurelian, Sava Şoimescu.

2. Bucovina.

În Bucovina, Pumnul era bolnav greu „de moarte“, încă din 1858, de şi se arăta gata la 1860 a lua un loc la noua Universitate din Iaşi, unde se oferia să propuie filosofia de tot felul, creştină şi păgînă, „istorie bisericească universală“, „filologie“, „limbistică şi literatură romînă, cu care s'a ocupat mai vîrtos în decurs de doisprezece ani de la 1849 şi pănă astăzi necurmat“ [6], reservîndu-şi concediul necesar pentru a-şi termina „Lepturariul“, şi el era într'o foarte rea stare de sănătate la 1863, cînd avem dureroase scrisori ale lui către un Ardelean, Bănuţ, „fiul“ său [7]. În ele povesteşte şi vechiul său drum, de revoluţionar urmărit, din Ardeal la Cernăuţi, „de la Bucureşti prin Urziceni, Brăila, Galaţi,

[1] VI, p. 337 şi urm., VII, p. 193 şi urm. (şi portret).
[2] IV, p. 174 şi urm., V, p. 26 şi urm.
[3] IV, p. 479 şi urm.; V, p. 109 şi urm
[4] VI, p. 70.
[5] II, pp. 111-4.
[6] Toma G. Bulat, în *N. R. L.*, III, p. 170 şi urm. Ministeriul se oferia a termina pe sama sa cartea.
[7] *Luceafărul*, I, pp. 9-10.

www.dacoromanica.ro

Bîrlad, Iași, Botoșani, Dorohoiu, Mihăileni“ [1], călătoria sa pe ascuns, la Iași, în 1861, pentru un ajutor de burse și de cărți, legăturile cu Anastase Panu și ce-a urmat făgăduielilor acestuia, distruse printr'o înjositoare criză ministerială după intervenția străină [2]. Îl vedem astfel cum era omenește și țerănește: cu gîndul la cei de acasă, la sora măritată în Pîrău „după David Oana“, la oamenii săi din Țara Oltului, pe cari ar ști el cum să-i învețe și plugărie și carte [3].

De și în 1865 era mai bine, își relua lecțiile și se gîndia să meargă la București [4]. Cu dînsul însuși sufletul românesc de acolo era bolnav, și nu talentul, rîvna, sentimentul național cîtorva boieri tineri îl puteau înlocui. Dar foaia, analisată mai jos, pe care o scotea Societatea pentru limbă și literatură, ocrotită de un Gheorghe Hurmuzachi, represinta acolo, în legătură cu visitele lui Alecsandri, primit ca zeul poesiei, o conștiință națională care nu adormise, și epopeia lui Bogdan-Vodă, datorită tînărului Vasile Bumbac, student la Viena, coleg al lui Eminescu, va aduce o visiune clară a vieții răzeșești de atunci, mutată la 1300 cu mesele, bucuriile și bețiile ei, și un talent descriptiv în care se simte cetirea îndelungată și atentă a „Eneidei“; lirica, după a lui Alecsandri, e stîngace și slabă; de la el avem în 1868 și o chemare, în metru popular, către liberarea Basarabiei, „grădinuța florilor, lacrima surorilor“ (1868) [5].

Ce sentimente lăsase Pumnul în inimile Bucovinenilor o arată aceste rînduri dintr'o scrisoare, care nu era menită publicității, către Alecsandri a lui Alexandru Hurmuzachi: „Aici avem un Ardelean, pe Pumnul: are și el paradoxele sale, dar am dori să ni dea Dumnezeu o sută ca el. Mai mult zel, mai multă abnegare nu am văzut; ne plecăm cu respect înaintea lui. Lovit de opt ani de o boală nevindecabilă și cît mai crudă, o lărgire a inimii, suferind ca un martir, îl vezi lucrînd zi și toată noaptea, tîrîindu-se cu trăsura la școală, numai ca să mai poată aduce folos, serviciu causei căreia s'a închinat“ [6].

---

[1] *Ibid.*

[2] *Luceafărul*, I, p. 7 și urm. V. și *ibid.*, pp. 44, 62-3.

[3] *Ibid.*, p. 126. Cf. *Familia*, XXV, p. 337 și urm.

[4] *Luceafărul*, I, p. 78.

[5] *N. R. L.*, IV, p. 270.

[6] *Familia*, XX, p. 38. Cf. *Foaia soțietății*, II, p. 36 și urm. (de Al. Hurmuzachi); III, p. 162 și urm.

www.dacoromanica.ro

La 1865 încă Bucovinenii, noua generație legată de învățămîntul lui Pumnul, bolnav în pat[1] și amenințat să-și piardă catedra după ce profesorul Paicu[2], refugiat apoi la Iași, dăduse jos pajurea austriacă de pe un edificiu școlar privat, dar hotărît pe luptă pănă la sfîrșit[3], întemeiau întăiu o „Reuniune Romînă de lectură", inițiată de un tînăr fiu de sătean din Horodnicul-de-jos (n. 20 Octombre 1836), care isprăvise, după studii la Viena, o călătorie pe jos prin Ardeal și Banat și era însuflețit de sentimente pentru neamul întreg. Împreună cu Pumnul și cu toți frații Hurmuzachi, unită cu un teatru românesc pentru piese naționale[4], ea va deveni o adevărată „Soțietate pentru literatura și cultura romînă în Bucovina", menită „a concentra puterile spirituale naționale din patria noastră spre a sprijini, a desvolta și a lăți amoarea limbii, cunoștința literaturii, cultura poporului"[5]. Iar, cînd „cătușele absolutismului prin mărinimia monarhului nostru s'au zdrobit și tuturor națiunilor li s'a dat libertatea desvoltării potrivit cu a lor fire și prin urmare posibilitatea progresului"[6], se începu „Foaia soțietății", primul număr fiind din 1-iu Mart 1865, cu gîndul, *general românesc*[7], de „a urmări cu scumpătate mișcarea intelectuală la toți conaționalii noștri și desvoltarea literaturii romîne pretutindene", tratînd și ce privește,—în legătură, se adauge prudent, cu literatura—, despre „causele momentane ale vieții naționale"[8]. De altfel, Societatea alesese ca membri onorari pe Șaguna și Șuluț, Mitropoliții ardeleni, pe episcopul Ivacicovici din Arad și pe Popescu

[1] „Am scris, zăcînd în pat, numai pe genunchi pe o scîndurică, căci la masă nu puteam ședea"; *Ateneul Romîn* din București, I, p. 57.

[2] V. *Foaia soțietății*, I, pp. 50-1.

[3] „Multe a plătit bătrînul Pumnul în viața sa și o va plăti și pe aceasta pănă în cît va putea plăti, iar, de unde nu, va mai plati toaca și clopotul"; *Ateneul Romîn*, I, p. 58. E vorba de cartea sa despre Fondul religionar din Bucovina (*Privire răpede peste trei sute treisprezece den proprietățile așa-numite moșiile mînăstirești din carele s'a format mărețul Fond Religionar al Bisericii drept-credincioase răsăritene din Bucovina, făcută după adeverințe autentice sau urice prin Aron Pumnul*, Cernăuți 1865).

[4] *Ibid.*, I, p. 39 și urm. Jucau Fani Tardini, Vlădicescu, Isvolschi, etc. Al. Hurmuzachi observă larga participare a întregii societăți românești fără deosebire de clase (*ibid.*, p. 70). V. și *ibid.*, pp. 100-6.

[5] V. *ibid.*, I, p. 2.

[6] *Ibid.*

[7] Abonații de aiurea, *ibid.*, p. 296.

[8] *Ibid.*, p. 4.

www.dacoromanica.ro

arhimandritul, pe Ladislau Pop și Alexandru Mocioni, pe Cipariu, pe Bariț și pe Vincențiu Babeș, pe Laurian și Papiu Ilarian, pe Alecsandri și Bolintineanu.

Alexandru și Gheorghe Hurmuzachi scriu despre teatrul românesc din Cernăuți, despre o traducere germană a poeților romîni [1], Ion al lui G. Sbiera se ocupă de problema ortografiei [2], prevăzînd vremea cînd anarhia ei va face „ca și produsele literare de astăzi să devină mai tîrziu pentru urmașii noștri numai obiectul unui studiu arheologic sau paleografic".

Partea literară e represintată, afară de găzduirea lui Alecsandri (v. „proverbul" *Barcaola* [3], *Florin și Florica*, *Paraponisitul Chera Nastasia*, *Surugiul* ș. a.), prin cineva pe care-l vom întîlni aiurea, Dimitrie Petrino, nepotul Hurmuzăcheștilor [4], care începea astfel:

Am spus florilor frumoase,
Li-am spus al mieu dor [5].

Nu lipsesc poesii populare. Și din Iași, Iacob Negruzzi trimete o scenetă, *Împăcarea*, în genul lui Alecsandri [6]. Și „S. G. Virgoliciu, studinte", cu care ne vom mai întîlni, se manifestă întăiu aici, cu acea „Zafira" închinată, la 1863, lui Alecsandri [7].

„Foaia" se continuă și după moartea, de holeră, a redactorului ei, Ambrosie Dimitroviță [8]. La colaboratori se adauge Ardeleanul

---

[1] Un studiu anonim despre poesia populară, *ibid.*, pp. 115-20.

[2] *Ibid.*, I, pp. 170 și urm., 181 și urm., 205 și urm.; II, p. 251 și urm. Relații în privința aceasta cu Asociația arădană, *ibid.*, p. 261 și urm. Cf. *ibid.*, pp. 265-7, 283-91; II, pp. 25 și urm., 74 și urm.; III, pp. 281 și urm.; IV, p. 5 și urm.

[3] *Ibid.*, II, p. 7 și urm.

[4] Gheorghe Costin, și numismat (*ibid.*, pp. 163-5), face un apel pentru a se forma o societate de săpături. Necrologul lui († 1868), *ibid.* IV, pp. 173-5. Se formează și planul unei „Academii de drepturi" și al altor școli. Era vorba și de-o catedră de istoria Romînilor; I. G. Sbiera, *Familia Sbiera*, p. 177.

[5] V. *Foaia*, I, pp. 48-9, 124-6, 201; II, pp. 235 și urm., 271 și urm. Recensie despre volumul lui, *Flori de mormînt*, 1867; *ibid.*, IV, p. 28 și urm. Recensia *Poesiilor*, *ibid.*, V, p. 95 și urm. O călătorie în Moldova de Otto Petrino, *ibid.*, p. 204 și urm.

[6] *Ibid.*, II, p. 147 și urm.

[7] *Ibid.*, p. 223 și urm. Lauda lui Petrino, *ibid.*, pp. 274-7.

[8] *Ibid.*, pp. 213, și urm., 238 și urm.— Alecsandri dă *Milo director sau Mania posturilor*, *ibid.*, IV, p. 15 și urm., apoi *Barbu lăutarul*, *ibid.*, p. 76 și urm.; *Arvinte* și *Pepelea*, *ibid.*, V, p. 69 și urm. Visita lui la Cernăuți, un triumf,

www.dacoromanica.ro

Miron Pompiliu [1], şi un V. Gr. Pop trimete un bogat seceriş de poeme, în care nu fără pricepere se întrebuinţează modelul popular, ca în *Corbea* [2].

Dar mai ales se ridică aici ca solul bucovinean al unor vremi noi acel Vasile. Bumbac (n. în Costîna, la 7 Februar 1837). Format, în ultimii ani de liceu, la Blaj, unde se pregătise pentru preoţie, dar căpătase o bursă la Viena pentru a fi profesor la Suceava, el pune, în scurte versuri fără nerv, legenda, povestită de Russo, a „Pietrei Corbului" [3]. Dar acelaşi suflet atinge un nivel foarte înalt ca stăpînire a formei şi ca adîncă pătrundere în tradiţiile vechii Moldove, printr'un simţ al pitorescului pe care puţini îl au în vremea lui, în strînsa închegare a unor episode bine desfăşurate, prin îndrăzneaţa-i încercare de poem epic închinat descălecării din Maramureş a Moldovei. Vedem pe Dragoş care coboară din munţi.

Ducînd cu sine-o cruce şi-un sceptru de cîrmaciu,

şi-şi adună vrednici tovarăşi:

Boldùr, Băliţă, Pintea şi Arbure şi Vlad,
Voinici de vrîstă tineri, bărbaţi de rang înalt,

cari-i făgăduiesc credinţă:

Lupta-vom şi-om învinge, căci încă niciodat'
N'am fost învinşi de duşman de cînd te-am căpătat
Cîrmaciu pe cîmpul luptei. Ridică-ţi dară glasul,
Dă rost gîndirii tale precum ţi-a spune ceasul,
lar noi, cîrmaciu de fală, cu drag te-om asculta
Şi voia ta şi sfatul le-om face, le-om urma.

Şi el răspunde în acelaşi graiu socotit şi cuminte. Vedem scena întîlnirii descălecătorului cu noii dregători, „fîrtaţii" lui, întrăm în palatul acestor începuturi de Domnie, unde tronează stăpînirea vitejilor veniţi din Ungurime:

---

ibid., III, p. 20 şi urm. Tot acolo primul pastel, *Vicolul (ibid.*, IV, pp. 123-4). Şi, la 1868, Călătoria în Maroc *(ibid.*, V, pp. 86 şi urm., 109 şi urm.). Trimete şi versuri de-ale lui C. Negri *(ibid.*, p. 126 şi urm.), de-ale lui Russo *(ibid.*, pp. 141 şi urm., 189 şi urm.) şi altele.

[1] *Ibid.*, III, p. 80.

[2] *Ibid.*, V, p. 241 şi urm.

[3] *Ibid.*, IV, p. 211 şi urm.

www.dacoromanica.ro

În urmă merg cu toții în marele palat
Și dau în sala mîndră, în sala cea de sfat;
De-a dreapta și de-a stînga s'întrec în strălucire
Icoane daurite cu chipuri de mărire
Ce 'mbracă 'n jur pereții scobiți de săpători
Și zugrăviți în vîrste și printre vîrste flori.
Iar colo 'n fruntea salei un tron măreț se vede
Pe care 'n strălucire Bogdan bătrînul șede.
De-a dreapta lui se-așează pe-un jilț de aur curs,
Păstrat din străvechime și spre podoabă pus
Nebiruitul Dragoș....

Înșirarea cu epitete luminoase a acestei boierimi începătoare urmează cu aceiași stăpînire a unui graiu expresiv în scurtimea lui.

Cîntul întăiu, datat din Viena, 24 Octombre 1868, cuprinde rugăciunea preotului și nobila cuvîntare a lui Dragoș, care descrie țara ce va fi Moldova lui:

În sus, spre Miezul Nopții, în jos, spre Răsărit,
Se 'ntinde, se răsfață acel pămînt vestit,
Cu munți frumoși și veseli, cu rîuri răcoroase,
Cu văi încîntătoare, cu șesuri largi și grase...

Tot așa de frumos e înfățișată, în cuvîntările ce urmează, icoana drumurilor ce duc spre acest Canaan românesc. Cînd hotărîrea e luată, mesele ospățului se întind:

Treizeci de policandre cu lanțuri de argint,
Iar crestele de aur de cel mai lămurit,
Vioiu lucesc la focul făcliilor aprinse
Ce luminează sala de străluciri cuprinsă.
Trei mese stau de-a lungul odăii atîrnate,
Tustrele-acoperite cu fețe 'nciucurate,
Țesute-acolo 'n casă de-a' Bogdănesei mîni
Cu gust, cu iscusință lăsate din bătrîni [1].

Un alt ospăț se înfățișează de poetul din țara prînzurilor bogate în al doilea cînt, plin de luptă (scris la 1869, Novembre). Și mai sînt și danțuri în care Dragoș ține de mijloc pe Păuna, pe care o va lua de soție, și Doamna lui Bogdan varsă lacrimi asupra fericirii tinerilor [2].

[1] *Foaia soțietății*, V, p. 9 și urm.

[2] *Ibid.*, p. 283 și urm. Cf. vol. III din *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, pp. 340-1; Sbiera, *Familia Sbiera*, și *Șaptezeci de ani de la înființarea „Societății pentru cultura și literatura romînă în Bucovina (1862-1932)*, Cernăuți 1932, p. 17 și urm.; Loghin, *Istoria literaturii romîne din Bucovina* (1775-1918), Cernăuți 1926, p. 83 și urm.

www.dacoromanica.ro

Deocamdată în Bucovina fraţii r Hurmuzachi[1] nicio valoare nouă nu apărea în proză. Eudoxiu, istoricul, cercetătorul Arhivelor din Viena, unde a fost introdus ca un agreat al Împăratului, începînd şi redactarea în limba germană a unei Istorii a Romînilor, din care n'a redactat definitiv decît un volum de începuturi, moare la 10 Februar 1874[2]; zestrea lui de documente, care va forma apoi onoarea Academiei Romîne[3], fusese oferită întăiu de Creţianu unei reviste din Bucureşti[4].

Basarabia nu există în acest timp decît prin publicarea dincolo de vremea lor, la 1868, în Iaşi *(Musa românească)*, a stîngacelor prelucrări, a căror origine s'a semnalat de curînd[5], ale lui Constantin Stamati, şi prin fabulele, nu fără humor şi adesea cu un înţeles sentimental mai adînc, ale lui Ioan Sîrbu[6].

3. În Iaşi

În Moldova, vechea generaţie a creatorilor unei literaturi moderne era şi mai gîrbovită de vreme.

Asachi, de mult scos din literatură, se stîngea[7]. Dar, pănă ce ochii obosiţi ai octogenarului se închiseră, în ziua de 12 Novembre 1869, se întîlneşte la omul înzestrat, de pe care nu se ştersese pecetea traiului de tinereţă în Viena, în Roma, dorinţa de a cunoaşte, patima de a scrie şi de a publica, fie şi ca să cîştige o pîne pentru anii, atît de înaintaţi, ai lui şi ai soţiei care i-a supravieţuit. Face o călătorie în Bucovina pentru ultima sa nuvelă istorică[8], *Lăpuşneanu*, şi editează „Almanahul" său şi pentru anul

[1] Pentru Gheorghe, *Familia*, I, p. 237; XVIII, p. 133. Necrologul lui Constantin, trecut de mult în Moldova, în *Foaia soţietăţii*, V, p. 51 şi urm.

[2] Alexandru dispăruse la 1871 (n. 13 August 1825); *ibid.*, VII, p. 141. (Cf. şi *ibid.*, II, pp. 289-90.) Constantin se stînge la 1869; *ibid.*, V, pp. 94-5, 130. Cf. *Carpaţii*, V, p. 283.

[3] V., pentru publicare, mai departe.

[4] *Rev. Cont.*, II, pp. 278-80.

[5] Eufrosina Dvoicenco, în *Revista istorică* pe 1929, p. 232 şi urm.—Zvon de moartea lui, la moşia Ocniţa, în *Familia*, II, p. 467. Cf. rectificarea *ibid.*, III, p. 399. Fiii lui, *ibid.*, IV, p. 106.

[6] V. culegerea mea de *Scriitori basarabeni*. Cf. P. V. Haneş, *Scriitorii basarabeni*, Bucureşti 1920.

[7] Cf., pentru înmormîntarea lui naţională, *Familia*, V, p. 585.

[8] Ediţia a treia din *Nuvele* e din 1867. Cf. şi E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi, ediţia definitivă*, Bucureşti 1927. Încercarea lui de a învia revista *Icoana lumii* n'a reuşit.

www.dacoromanica.ro

1868, cu o biată schiță, *Petru I, Țarul Rusiei, în Iași,* mergînd și până la pregătirea materialului pentru 1870. Cineva care l-a văzut în acest calm amurg întârziat scrie astfel, la moartea patriarhului cultural și literar: „Îl ascultam vorbindu-mi cu confiență, de viitorul țerii noastre: din regiunile senine ale cugetării îmi desfășură bătrîna sa experiență. Apoi, printr'o expunere luminoasă îmi arătă că în lume totul este fragil, bucurie precum și durere. Nimica nu este durabil atîta ca momentul cînd cineva poate zice: atunci mi-am împlinit datoria" [1].

Din generația următoare, Kogălniceanu se va manifesta prin noua ediție, destul de atacată, a *Cronicilor,* pe care le înțelegea ca niște anale ale *României,* avînd de gînd să adauge și pe cele muntene și însemnări personale pentru epoca sa; publicația omului politic încunjurat de invidie și ură n'a fost primită nici cu interes, cu atît mai puțin cu simpatie [2].

Iar prietenul său cel mai bun de odinioară, Vasile Alecsandri [3], ovit și de căderea lui Cuza-Vodă, pe care a deplîns-o și în felul cum a fost săvîrșită, părea retras de o potrivă, cum vom vedea, și din viața literară ca și din cea politică.

De fapt, până la războiul franco-german, care-i va smulge, cum se va arăta, epopeia lui „Albert, Craiul Lehiei", *Dumbrava Roșie,* care nu numai s'a vîndut pentru liberarea teritoriului frances, dar, prin povestea curățirii de dușmani a vechii Moldove, părea că face alusie la teritoriul frances invadat de Germanii biruitori, Alecsandri [4] nu adauge nimic la o faimă care se va restrînge la „lumea bună", la cercurile unei intelectualități de convenție, Curtea cea nouă, după venirea unei Doamne inițiată în multe literaturi, și ea însăși cu aspirații literare, avînd să facă apoi din simpaticul, sfătosul boier moldovean un oaspete și un comensal.

---

[1] Dr. Istrati, în *Monitor* pe 1870, pp. 283-4 (și broșură).

[2] V. mai ales Tocilescu, în *Columna lui Traian,* VII, p. 395 și urm. Cf. *Familia,* XIII, p. 444 și *Drum drept,* X, p. 35 și urm.

[3] Cf., pentru trecut, și scrisorile din *Lit. și artă rom.,* II, p. 540 și urm.; *Viața Românească,* 74, p. 119. V. și *Familia,* XX, p. 25 și urm. (corespondența cu Al. Hurmuzachi); G. Bogdan-Duică, în *Conv. Lit.,* 1921, p. 348 și urm. Traduceri în Ludwig A. Staufe, *Rumänische Poeten,* 1658 (cf. Aron Densusianu, în *Familia,* II, pp. 167 și urm.).

[4] V. bibliografia lui de d. Gh. Adamescu, în *Conv. Lit.,* 1930[2], pp. 881 și urm., 929 și urm.; n-l „Alecsandri" al *Luceafărului,* IV, p. 22 și urm.

www.dacoromanica.ro

Alecsandri avea totuși în sufletul său reserve de energie pe care literatura lui nu le-a valorificat. Ele răsar pe neașteptate în corespondență, ca în scrisoarea din 20 Mart 1866 despre căderea lui Cuza: „Domnia lui Cuza ajunsese pe drojdie. El însuși o înțelesese, și era decis să abdice la 8 Mart (aceasta o știu din izvor sigur); prin urmare toți doriau coborîrea lui de pe tron, însă unii o vroiau rușinoasă, fără a se preocupa de pata ce s'ar lăți pe istoria țerii; alții o vroiau liniștită pentru liniștea spiritelor, demnă pentru demnitatea României, și mai cu samă fără cea mai mică trădare din partea nimănui. Ar fi fost un frumos spectacol pentru Europa de a vedea un popor nou ca al nostru despărțindu-se fără patimă de șeful pe care l-a aclamat în unanimitate acum șapte ani și pe care represintanții nației l-au tămîiat de atîtea ori fără măsură. Ar fi fost o notă pătrunzătoare în auzul străinilor glasul poporului romîn zicînd Domnului său: „Mergi cu bine, Măria Ta! Cît ai fost bun, te-am iubit și te-am respectat. Acum nu mai ești de noi, căci ți-a călcat piciorul pe o cale rătăcită". Însă, cînd abdicarea se poate numi cu tot dreptul escamotare, cînd armata, cînd garda personală a Domnului devine un instrument orb pentru a desfășura în ochii lumii întregi misterele scandaloase ale patului domnesc, cînd acea lume rîde de rușinea tronului României, hohotul străinilor răsună trist în inimile noastre și sleiește orice pornire entusiastă[1]". Istoria nu se poate rosti mai nobil și mai apăsat în același timp[2].

Poetul a cărui glorie literară rămânea necontestată era, de altfel în acest timp prea puțin legat de Iași. La 1866 trece pe la București[3]. La 1867, e la Paris în April, la Nisa în Maiu, toamna iar la Paris[4]. Deputat în 1869[5], revenit astfel la viața politică pe care părea că a părăsit-o odată cu căderea prietenului său domnesc, el se gîndia să petreacă iarna în Egipt[6]; toamna va fi iar

[1] *Conv. Lit.*, 1906, p. 956. V. corespondența cu adiutantul lui Cuza-Vodă, colonelul Pisoschi, *ibid.*, 1908, p. 949 și urm.

[2] Pentru felul cum, mai tărziu, îl va atrage noua Doamnă a țerii, în palatul căreia va ceti *Dumbrava-Roșie* din 1871, *Scrisori*, ed. Chendi-Carcalechi, pp. 265-6, no. 337. Contra politicei germanofile a guvernului; *ibid.*, pp. 29-30, no. 17.

[3] *Lit. și Artă rom.*, VI, p. 512. Cf. *ibid.*, II, pp. 546-7.

[4] *Scrisori*, ed. Chendi-Carcalechi, p. 28, no. 16; pp. 29-31.

[5] O scrisoare a lui din 1869, *Familia*, V, p. 310.

[6] *Scrisori* citate, p. 45; *Familia*, V, p. 598.

www.dacoromanica.ro

la Paris [1]. În Maiu-lunie 1870 se afla la Nisa de șase luni de zile și se gîndia la o întoarcere frumoasă prin Neapole, Roma și Veneția [2]. Numai în 1871 va fi la moșie [3]. Și în 1872, poetul, căruia-i plac totuși, la nevoie, și iernile pe moșia lui de la Mircești, în căsuța scundă, neîncăpătoare, sălaș de „posesor" fără orizont, cu acareturile în deal și în față doar perdeaua de copaci bătrîni ai proslăvitei „lunci", el se cere tot la Parisul tinereții, dorurilor și formațiunii sale intelectuale, unde se vorbia o limbă care-i dădea alte mijloace de expresie, limba în care, tot la 1872, va scrie comedioara *Les bonnets de la comtesse* [4], decît biata lui moldovenească [5]. La 1873, trecînd prin Elveția, pe la Dieppe, era să fugă iarăși către locul ce-i era mai iubit pe lume [6]. Se simția, cu toată deputăția, așa de străin în țara sa, încît la 1872 se gîndia serios să vîndă Mirceștii statornicei sale inspirații [7].

Și, totuși, influențat de legăturile lui cu Costachi Negruzzi, al cărui fiu Iacob va încerca, precum se va vedea îndată, o nouă foaie literară ieșeană, el va ajunge să proclame că în Moldova sa a răsărit „o pleiadă nouă" [8] legînd revista tinerilor de acea veche prietenie pentru bătrînul tovarăș [9] la *România Literară* [10] și văzînd în clubul acela de tineri intelectuali, *Junimea* „adevărata Academie" [11]; încă de la 1867 el trimetea lui Iacob Negruzzi, din vechile sale hîrtii, Călătoriile în Maroc și în Italia [12]. Pănă tărziu el nu va înțelege însă a se lega de această singură revistă și astfel va da

---

[1] *Scrisorile* citate, pp. 49-50, n-le 8-9.

[2] *Ibid.*, p. 51.

[3] *Ibid.*, pp. 52-3, n-le 41-2.

[4] *Ibid.*, p. 266, no. 337.

[5] *Ibid.*, p. 60, no. 49. — El scrie „dramul" pentru „drama" *(ibid.*, p. 28, no. 15), „suvenirele" *(ibid.*, p. 30, no. 18). În 1882 va traduce în franțuzește pe *Pepelea; Lit. și Artă rom.*, V, p. 553.

[6] *Scrisorile* citate, p. 62, no. 51; pp. 261-2, no. 331; p. 263, no. 333.

[7] *Ibid.*, p. 264, no. 333.

[8] *Ibid.*, p. 31.

[9] *Ibid.*, p. 35, no. 23; despre moartea acestuia, *ibid.*, pp. 37-8, no. 24. Cf. și, pentru boala lui C. Negruzzi, *ibid.*, p. 32, no. 20.

[10] *Ibid.*, pp. 27-8, no. 15; p. 44, no. 32.

[11] *Ibid.*, pp. 40-1, no. 39 (1869).

[12] *Ibid.*, pp. 27-8, no 15. Se gîndia să le publice în *Foaia* din Cernăuți, *ibid.*, p. 30, no. 17; p. 34, no. 21. Pentru relațiile cu Bucovinenii, *Conv. Lit.*, 1906, pp. 583 și urm. 1100-1, no. 14; cu Basarabenii, *Viața Românească*, 50, p. 76 și urm.

www.dacoromanica.ro

celei de la 1870, dîrza adversară din Bucureşti, *Revista Contemporană,* romanul său, semi-parisian şi semi-nemţean, *Dridri* [1], ca şi Oda la statuia lui Mihai Viteazul[2], *Pastelul chinez*[3], *Legenda Lăcrămioarei*[4], *Legenda Rîndunicei*[5], fără a uita nici alt organ de opoziţie faţă de Ieşeni, *Columna* lui Hasdeu [6].

Îl interesau în acest timp, de fapt, numai chestii de formă: neologismele [7], — campania, mai mult de bun simţ decît de ştiinţă, contra lui *ţiune* şi pentru *onor*[8] —, ortografia [9], rima, care trebuia să fie bogată şi naturală în acelaşi timp [10]. In general găsim în scrisori reflecţii şi sfaturi ale cuiva care a isprăvit şi aşa de răpede, abia peste cincizeci de ani!

În materie de gust, cel care răspingea acum pe Bolintineanu [11], purtîndu-i grijă însă la boală [12], va preţui „talentul de romanţier", — cum vom vedea: real —al lui Leon, fratele lui Iacob Negruzzi [13]. dar bunul lui simţ îl făcea să ridice foarte sus pe un Anton Pann [14].

Din această lipsă de mare interes pentru orice, din acest defect de pasiune — poetul va lua în căsătorie pe vechea sa prietenă, mama unei fiice pe care el a iubit-o aşa de *mult* —, din sărăcia de lectură, — singurul izvor de inspiraţie putîndu-i fi literatura franceză actuală, care ea însăşi însemna aşa de puţin în epoca post-parnasiană, — şi în sfîrşit din neajunsul acelei largi culturi care l-ar fi putut face să tragă noi izvoare de inspiraţie

---

[1] Reluat în 1869; *Scrisorile* citate, pp. 33, 41-2, n-le 29-30; pp. 43-4, no. 31, p. 57. Apare în anul 1873 al revistei lui Grădişteanu, pp. 189 şi urm., 287 şi urm. Cf. Eugenia Carcalechi, în *Conv. Lit.*, 1905, pp. 499 şi urm., 408 urm. — La *Familia* dă în 1873 *Ana Doamna*, IX, pp. 25-6, *O seară de iarnă, ibid.*, IX, p. 122. Mai pe urmă *Juna Creolă; ibid.*, X, pp. 313-4.

[2] *Rev. Cont.*, II[2], p. 392 şi urm.

[3] *Ibid.*, p. 453 şi urm. Cf. şi P. Grădişteanu, *ibid.*, p. 95.

[4] *Ibid.*, III, pp. 459-61.

[5] *Ibid.*, p. 289 şi urm.

[6] În 1873, *Ştefan-Vodă şi Dunărea.* În aceiaşi revistă, V, p. 109 şi urm., studiul lui Em. Creţulescu despre dînsul.

[7] *Scrisorile* citate, p. 35, no. 22.

[8] *Ibid.*, pp. 44-5, no. 32.

[9] *Ibid.*, p. 54 şi urm., no. 43.

[10] *Ibid.*, p. 33, no. 20.

[11] V. *Dicţionariul grotesc*, în *Conv. Lit.*, III, p. 173 şi urm.

[12] *Scrisorile* citate, p. 53, no. 42.

[13] *Ibid.*, p. 31.

[14] *Ibid.*, pp. 58-9, n-le 45-6.

www.dacoromanica.ro

din felurita, une ori așa de pitoreasca lume străină pe care o străbătea, vine incapacitatea lui Alecsandri de a face altceva decît să repete, dacă nu la o vrîstă neîngăduită, dar în împrejurări care n'o mai permiteau, inspirația, ea însăși săracă, de și cu meșteșug exploatată, a tinerețelor sale.

Un tînăr Moldovean care învățase, de la 1860, la Turin, de unde trimete la „Ateneul Romîn" Oda la Cavour, pentru a ocupa, la 1868, un post de profesor la Galați, Romulus Scriban, rudă a celor doi clerici cari au avut un rol însemnat în desvoltarea Bisericii noastre, publica, supt influența literaturii italiene, un volum de *Poeme*, și de cuprins istoric, la 1866. In *Dacia literară* a sa, el continuă, cu și mai multă putere și lămurire, această manifestație care întrece cu mult, și ca idei și ca avînt și ca stăpînire a formei, tot ce puteau da contemporanii acestui om de mare talent, pe nedreptul trecut cu vederea în viață († 1912, la Iași), și apoi cu desăvîrșire uitat.

El reunește amintirile romane cu piosul cult al trecutului național moldovenesc, cu aspirații de un foarte larg orizont, pe care le susține o formă care de la sine se ridică la ce se va realisa în general, fără dînsul, cîtăva vreme numai după aceste zori rămase stinghere.

La Galați, care i-a părut totdeauna un loc de exil între interesele materiale care preocupă pe locuitori, el își caută adăpostul în acele împrejurimi, care pentru înțelegătorul naturii sînt pline de atîta farmec:

Frumos e 'n murgul serii, pe-a' Brateșului maluri
Să stai tăcut, cu ochii pe 'ntinsele lui valuri
Și să gîndești la timpul cînd Petru Rareș fuse
Pescar acestor ape...
Eu văd bătrînul Emus, privirea mea se pierde
Pe-aici pe-a celui munte nălțime veșnic verde,
Pe cînd pe fluviul dacic un codru 'ntins de nave
Mi-aduce drag aminte de timpurile brave,
Iar din lăcașul umed al apelor azure
Eu văd sirena nopții prin trestiile sure,
Pe cînd pe țermul verde zăresc lucind mii focuri
A' laielor nomade...

Gîndul îi merge la „Hotinul eroic", pe care arată să-l fi văzut:

www.dacoromanica.ro

In vale curge Nistrul, învăluit de noapte.
Azi Acvilonul singur mugește prin ferestre,
Iar cornul nu mai sună pe 'naltele lui creste,

de și nu pierde nădejdea, adevărat profet al vremilor ce se vor plini, că „va vedea al nostru bour pe dacicul Hotin". Dar, dincolo de cercul de glorie al acestei patrii mai mici, el urează și „Tîrgoviștii bătrîne" același viitor în țara unită:

Tu vei fi regină încă; pe a' tale 'nalte turnuri
Vor mai anunța victorii,
Vor mai filfîi stindarde demne de măriri antice.

Căci, o spune el într'o prosă tot așa de răsunătoare, un popor poate fi sfărîmat în bucăți de violența vremurilor, cînd „corpul său și veșmintele sale le împart străinii", dar, sufletul rămîind viu, cu „literatura strămoșilor săi, limba, moravurile și religiunea sa, atuncea sufletul său se întrupează iară, renaște și crește în timp nou, spre gloria și mirarea veacurilor".

De și zărește în fund pe „păstorul dacic șezînd pe pisc de munte" și „aruncînd spre șesuri privirile lui crunte", Roma-i e strălucitorul punct spre care caută privirile pentru a se întări asemenea îndrăznețe speranțe:

Sunați, o zări romane, a țerii înviere
Și din a dimineții mult gingașă tăcere
Apropïați momentul, dorit cu înfocare,
Cînd patria să-și ieie anticele hotare,
Din Nistru păn' la Tisa Moldova să se 'ntindă
Și Dacia întreagă în fine s'o cuprindă.

În Italia a găsit el toată zestrea unui clasicism pe care-l împrumută în tot farmecul lui virgilian, cu alegoriile abstracțiilor eterne și cu înviorarea comparațiilor ale căror elemente le caută în viața vie din jurul său. Astfel, cînd vorbește de lupta Grecilor moderni pentru libertatea Cretei:

Ca turma grațïoasă de albe căprioare,
Pe naltul țerm al Mării frumoasele fecioare,
Veșmintele strîngîndu-și cu delicata mînă,
Fugiră tremurînde de furia păgînă.

E însă destul de romantic pentru a cînta și izbuti să vrăjească sumbre spectacole de natură înfuriată:

Se 'ntinse nori spre ploaie și a sclipit mulțime
De fulgere, și 'n tunet a clocotit natura,

www.dacoromanica.ro

A' cerurilor jghiaburi deschiseră sus gura
Și ploaie abundentă au răspîndit pe lanuri,

ori să simtă trecîndu-l fiorul nemărgenirilor și eternităților:

De unde vii în noapte, o falnic meteor,
Și unde duci pe aripi nebiruitul zbor,
Trecînd prin ceruri singur, pe căi nemăsurate,
De la eternitate pân' la eternitate?
Din infinitul lumii de unde vii acum,
Trecînd cu răpegiune în veșnicul tău drum [1]?

Alături de acest neînțeles — ca și de acela glorios, care scria mai mult cedînd stăruinților și urmînd exemplului decît dintr'o nebiruită pornire interioară —, Moldova nu mai dădea decît poeți de a doua și a treia mînă. Astfel Nicolae I. Pruncu de la Focșani.

Romantic byronian, întrebuințînd un vers care e une ori de un avînt extraordinar pentru a zugrăvi cu putere situații și icoane neobișnuite, uriașe, lugubre, prin care fulgeră un sentiment desperat, astfel e poetul — primit, mai întâiu[2], rece de „Junimea" —, care avea o mare energie în acest timp.

În *Fantasia* lui el se dorește pe Mare

... Și-o lună argintie
Să zvîrle pe-a' ei valuri fantastice luciri
Și stelele 'mpreună cu bolta azurie
Să se reflecte 'n apa-i cu mii de străluciri.

Ar vrea primblări în gondola ce lunecă, dar îndată alege mai bine „vînt plin de turbare", „munți îngrozitori" de valuri, „legiuni negre de turburateci nori".

Să 'nceap' o vijelie cum n'a fost niciodată
Și marea furioasă să spumege urlînd,
Să tremure-omenirea, de groază 'nspăimîntată,
Să ploaie, să trăsnească, să fulgere tunînd

Și 'n mijlocul acestei mînii îngrozitoare
În mijlocul acestui concert dumnezeiesc
Să fiu cu draga 'n brațe, să-i dau o sărutare
Și-apoi să mor în valuri, zicîndu-i: Te iubesc!

Și apoi, iarăși, Natura se alină în juru-i; „munți sălbateci",

[1] Mai pe larg în N. Iorga, *Un romantic poet al unității naționale. Romulus Scriban; Revista Istorică*, V, p. 162 și urm. Era doctor în drept, licențiat în litere, teolog.

[2] E recomandat pe urmă; v. *Conv. Lit.*, II, p. 163 și urm.

www.dacoromanica.ro

„peştere adînci", codri mari şi negri, văi ascunse; desişuri de brad cuprind însă „pîrăuaşe" la care bea „uşoara căprioară", cătînd adăpostire supt stînca de granit; „vîntul murmură", frunza sună pierdut, văi răspund de departe şi glas de privighitoare se ridică în lumea fermecată, chemînd iubirea în această dulce singurătate.

Focşănean de origine, fiu al unui funcţionar de acolo, probabil Armean de obîrşie, el laudă şi satirisează pe rînd acest oraş, căruia-i zice:

Am vrut făr' a fi 'n stare să pot ca să te cînt.

Ocrotit al beizadelei N. Suţu, căruia-i dedică volumul său, silindu-l a-i face o prefaţă, el nu se supune îndemnului acestuia de a mai atinge în lira sa şi alte coarde decît aceia, cu jalnică vibrare, a speranţelor pierdute, a iubirii înşelate, a „fericirilor trecute" fără altă urmă, în „pustiul mult cumplit", decît „suvenirul", care chinuieşte şi mîngîie pe rînd [1].

Şi Vasile Pogor, fiul poetului de supt Mihai Sturdza, de la care a tipărit o satiră uitată în sărtare [2], admiratorul necondiţionat al Revoluţiei francese, spirit „filosofic" plin de ură împotriva religiei, isteţ aruncător de vorbe hazlii, era un poet, — şi încă adesea, în clipele cele mai bune, un poet sentimental chiar. Astfel el ştia să cînte duios grădinile pustii, care par o traducere:

Vezi, grădina părăsită de a oamenilor artă
E mai mîndră şi convine unui suflet amărît,
Căci erorile comise de ştiinţa cea deşeartă
Supt un văl de armonie Natura le-a coperit.

Pe cărarea solitară des piciorul întîlneşte
Moviliţi de frunzi uscate, ce de vînt s'au spulberat
Şi privirea lor cea tristă în gîndirea mea trezeşte
Mii trecute suvenire ce ca frunza s'au uscat.

Iată statua cea veche şi de timpuri dărîmată,
Lîngă care eu cu dînsa de atîtea ori am stat,
Privind soarele ce-apune în o Mare purpurată,
Ascultînd pasărea mică ce spre cuiburi a zburat [3].

[1] Poesii de Pruncu, în *Conv. Lit.*, XIV, pp. 162, 323. V. şi N. I. Pruncu, *Poesii*, Focşani 1887. Sînt şi memorii ale unui maior Pruncu.

[2] *Conv. Lit.*, V, pp. 290–2. — Comentarii asupra istoricului engles Buckle, *ibid.*, I, p. 80 şi urm.

[3] O traducere din necunoscutul La Lachambeaudie, în *Conv. Lit.*, I, p. 8. Cf., de dînsul, *Un ban*, *ibid.*, p. 349.

www.dacoromanica.ro

Teatrul moldovenesc se încremenise într'un vechiu repertoriu străin [1]. Doar dacă Millo, încă în toată puterea talentului său, îi dădea o stălucire prea legată însă de trecut [2].

Dar aici, pe lîngă o veche și glorioasă tradiție, se afla un număr de tineri, abia ieșiți din școlile țerii și mai ales întorși de la bune studii în străinătate, cari puteau da avîntul literar neexistent la București. Strîns legați de Iași, care-și păstra și aristocrația de sînge și cea intelectuală, hotărîți, unii pentru toată viața, să nu se depărteze de venerabila Capitală moldovenească, unde erau reținuți și de legături familiare, de situația averii lor, ei își vor afla răpede un conducător vrednic de ceia ce ei înșii erau în stare să dea. Politica nu-i va putea răpi, puțini dintre dînșii fiind în cele două Adunări, și aceasta numai după o luptă electorală care a zăbovit puțin, și, în orașul fără o puternică burghesie națională, ea nu putea să aibă un răsunet în adevăr serios.

O încercare de revistă, cuprinzînd cît mai mulți din scriitorii timpului se făcuse aici, în Iași, încă din Septembre 1860 prin „Ateneul Roman, revista septemanara, literara si sciințifica redesa de mai mulți profesori ai scoleloru publice din Moldova“ [3], condus de V. A. Urechiă [4]. Întăiu contra lui Hasdeu, ca prieten al Dacilor și ofensator al lui Șincai, ea se ținuse în cercul profesoral pe care-l anunțase, tipărind ca literatură numai începutul unei „nuvele naționale continpurane“ a lui „T. Urechiă“, în care se face genealogia familiei, plecînd de la protopopul din Hîrlău, tatăl lui V. A. Urechiă, care iscălia însă Alessandrescu, dar pe alături se presintă spectacole din viața moldovenească pe la 1830, cu iuncării-cadeți, purtînd uniforma „peste antereul cu colțurile suflecate de brîul încins și pe umere drept epolete un fel de colaci de lînă, asemenea colăceilor împletiți ce mai fac încă gospodarii *aisés* de

---

[1] V. Teodor Burada, *Istoria teatrului în Moldova.*

[2] La 1869 el apare, după Fani Tardini *(Familia,* I, p. 92), în Ardeal, cu talentul lui așa de mare, dar și cu repertoriul lui de nimica; v. *ibid.,* V, p. 335. Apoi la 1870, drumul lui fiind urmărit, oraș de oraș, în *Familia.*

[3] V. și Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea,* III, p. 299.

[4] Funcționar la 1849-50, întors la studii în Academia Mihăileană, pedagog acolo, scos în 1852, apoi la *Buciumul Romîn,* trimes la studii de Alecsandri și alții; *Conv. Lit.,* XXV, p. 928 și urm.

www.dacoromanica.ro

patruzeci de sfinţi" şi alte bune note ale vremii[1]. La 1861, la „revista literara, sciintifica si artistica", se cîştigă Hasdeu, cu studii despre Cronica Putneană, despre Palauzov, Bulgaro-Rusul care s'a interesat de noi, despre cărţi rare cu privire la Ştefan-cel-Mare[2], cu tipăriri de documente inedite; se adaugă şi alţi colaboratori. E acolo Kogălniceanu însuşi, cu un studiu despre Mitropolitul Iacov[3], e Nicolae Istrati, e Ioan Alecsandri, e însuşi Donici, care dă fabula zmeului, cerută de Vasile Alecsandri[4]:

Aşa şi între oameni sînt şarlatani, sînt zmei,
Ce zbîrnîiesc, se 'nalţă, cît vînt loru li bate,
Iar, cum a lui suflare ori stă ori se abate,
Ca vîntul cad şi ei.

E şi noul fabulist Nichitachi. Teodor Şerbănescu, poetul militar, publică aici primele lui versuri şi Vasile Pogor traduce din Uhland[5].

În ce priveşte acea generaţie formată în apropierea anului 1860, cu studii şi în Germania, cu care, de pe vremea lui Mihai Sturza încă, Moldova avea legături ce lipsiau Munteniei, ea îşi arătase răpede însuşiri literare distinse care însă singure n'ar fi putut duce la începerea unei noi ere în poesie ca şi în cugetarea românească. Manifestarea ei solidară printr'un cerc literar şi o revistă rămîne deci a se studia, în originile ca şi în sensul ei.

---

[1] P. 141 şi urm.
[2] P. 61.
[3] Pp. 81-2.
[4] P. 191.
[5] Pp. 74-6, 186-7.

www.dacoromanica.ro

CAP. II.

Îndreptările ideologice

I.

Cei d'intâiu înoitori.

1. Agitaţii de presă

În Iaşi, un timp dominase, peste practicismul moldovenesc, străin de ideologiile dîrze şi ţapene, spiritul lui Simion Bărnuţiu, abia plecat, la 1863, de la catedra sa de Universitate ca să moară acasă în Ardeal (1864). Şi Bărnuţienii, sectatorii profetului ardelean de formaţie blăjeană şi italiană (la Pavia), credincioşi ai unei adevărate religii, strîmte şi tari, cari aveau *Tribuna Poporului,* erau să poarte contra unui „europeanism" de siguranţe ştiinţifice şi de îndoieli post-metafisice o luptă de care nu s'au dovedit în stare.

Pe cînd *Dreptatea,* din 1867, a „fracţioniştilor", de un naţionalism antisemit intransigent, se presinta ca „foaia intereselor poporului", apărea şi foaia originalului G. Pavloff, „Originea", care se recomanda ca „literară, ştiinţifică şi religioasă" şi dădea *Fedra* lui Racine, rău tradusă de colonelul C. Ceaur Aslan, — şi poet liric pentru „mărgărinte de amor". Aici aflăm pe aceia cari vor încunjura, în parte, pe novatorul sigur de toată ştiinţa pe care i-o dăduseră şcolile apusene abia isprăvite: Pogor lîngă N. Pruncu, Leon Negruzzi lîngă un H. C., care e poate Henri Cortazzi. Revista e ca o caricatură a viitoarelor „Convorbiri Literare", şi Pavlov făgăduia şi o broşură despre ortografia sa personală.

Într'o direcţie conservatoare doctrinară, dar în direcţie opusă ardelenismului roman, încă de la 24 Septembre 1866 iese tot la Iaşi ziarul *Constituţiunea,* cu oameni politici ca Iordachi Beldiman şi Gheorghe Mîrzescu, dar şi cu un fiu al beizadelei Nicolae Suţu, Constantin, cu Pogor şi chiar cu pomenirea respectatului nume al

www.dacoromanica.ro

lui Costachi Negruzzi. Își propunea un program de reforme, la care colaborează beizadeaua Grigore Sturdza, om de vaste cunoștințe și spirit original, și Alexandru C. Mavrocordat, autorul romanului realist din *România literară*. Dar și literatura își are partea, și vedem pe diaconul Ion Creangă, o cunoștință nouă, discutînd „învățătura elementară care pănă astăzi nu este încă destul de bine organisată". Un foileton la n-l 10 al „Perseverenței" presinta astfel pe viitorul interpret al sufletului țeranului moldovean de la munte: „Un părinte tînăr de aici, frumos de figură, blond de păr, bun de gură și viguros ca o creangă de stejar; cînd vorbia acesta, se înflăcăra auditoriul complet, toți perorau deodată; talentul său oratoric infecta întreaga adunare, astfel încît, tot timpul cît avea cuvîntul părintele, luau fără autorisație cuvîntul cu toții: nu prea știu pentru ce cuvînt, de și mai că mi-aș explica scopul"[1]. Iacob Negruzzi apare vorbind despre candidatura lui Titu Maiorescu, rectorul Universității: „aceia ce cere d. Maiorescu este demn de alegătorii inteligenți, dar nu este realisabil; aceia ce voiește domnul Maiorescu este realisabil, dar nu-mi pare tocmai demn de alegătorii ieșeni".

Dar în acțiunea lor acest grup de tineri cari își dădeau samă că se puteau răzima numai pe Iași, pe care ei prinseseră printr'o muncă îndelungată a-l pregăti, măcar în parte, în sensul lor, editează o foaie, care se chiamă deci „Gazeta de Iași". Ea dovedește că simte pentru Moldova nedreptățită și uitată. În chestia strămutării Curții de Casație în vechea Capitală a Moldovei își fixează o poziție limpede și o apără cu toată energia. Acțiunea „moldovenistă" a elocventului deputat N. C. Aslan, ca și a marelui Kogălniceanu, e sprijinită. Se cerea și „școala de medicină" din Iași, redeschiderea Liceului Național din același oraș, închis pentru lipsa de mijloace. Se iea apărarea Mitropolitului Moldovei împotriva foilor liberale.

La 5 Mart 1867 apărea această foaie politică a noii alcătuiri care se va chema apoi „junimistă". Era numai literară și culturală, dar în chip firesc, dîndu-și samă de puterile ei, de răsunetul pe care ideile ce apăra pot să afle în opinia publică și de caracterul deosebit al momentului, în care multe păreri trebuiau să dispară

[1] V. și *Conv. Lit.*, I, p. 331. Cf. *Columna lui Traian*, III, pp. 78-9 (articolul lui Creangă despre „Misiunea preotului la sate").

www.dacoromanica.ro

și multe construcții să se prăbușească, ea încercă să treacă în domeniul politic. Această manifestare a fruntașilor tineri din Moldova ar avea, de sigur, pentru noi un interes cu totul secundar, dacă noile concepții politice n'ar avea o origine culturală și nu s'ar fi manifestat prin persoane aparținînd literaturii într'o formă literară de o valoare superioară.

„Gazeta de Iași" începe astfel cu un articol în care se simte spiritul în care vor lucra înoitorii și același spirit se recunoaște și în celelalte articole de direcție [1]. Se arată progresele pe care, cu toate luptele de partide, le-a realisat Statul, dacă nu națiа. Prefaceri de cea mai mare însemnătate au adus îndeplinirea ultimelor puncte ale programului liberal. Odată cu sfărîmarea privilegiilor unei clase care-și făcuse totuși datoria, un partid care s'o represinte nu mai e de nevoie. Odată cu trecătoarele curente pornite în societatea anilor 1850 prin punerea problemei Unirii, au trebuit să înceteze și alcătuirile făcute în vederea deosebitelor soluții pe care anumite interese le presintaseră. Se trage încheierea că din partidele logice și folositoare de pe vremuri n'a mai rămas nimic decît persoanele, cu ambițiile și dușmăniile lor.

Dar România, asigurată prin noua dinastie, are nevoie de colaborarea tuturor oamenilor de bine cari nu mai află în deosebirile de tendințe motiv de a se combate unii pe alții. Un armistițiu al organisării interioare, al culturii serioase se impune. Din această pace ar putea răsări însă, neapărat, partide nouă, aducînd noi metode în noile probleme de organisare și cultură. Tinerii din Iași aveau dreptul să creadă că ei ar putea înjgheba, pe base teoretice moderne, unul din aceste partide.

Principiile acestui crez de reforme se întrevăd. Cu prilejul unor manifestații făcute la București înaintea Camerei, se vorbește cu căldură de „principiile sociale cele mai sacre", între care mai ales „principiul proprietății", de „pierderea Statului romîn" prin cine știe ce factori, de greșeala „autorilor loviturii de Stat de la 2 Maiu", cari nu s'au îngrijit a da împroprietăriților și învățături de ordine, dovedindu-li că nu li s'a dăruit nimic, ci numai li s'a restituit, căci ideia însăși a împroprietăririi ar fi „monstruoasă și anti-socială", vrednică de niște „instigatori" [2]. În chestia evreiască,

[1] V., de exemplu, acela, iscălit M[aiorescu], în chestia evreiască; n-l 24.
[2] V. declarația din nl. 6, ca răspuns „Reformei".

www.dacoromanica.ro

ideile lui Bărnuțiu erau privite cu dușmănie sau cu dispreț: se aprobau cumpărările de imobile urbane de către Evrei pentru ca ei să fie astfel legați de țară și se declara formal că datoria noastră e „să instruim pe Evrei și să-i aducem a avea aceleași interese cu noi", în numele „civilisațiunii care merge tot progresînd"; măsurile împotriva vagabonzilor evrei sînt aspru reprobate. În chestia românească, ajung cîteva rînduri de desaprobare pentru „soarta așa de puțin meritată a fraților noștri de peste munți".

Cum se vede, un partid conservator-tînăr, modern, pe basele Constituției de la 1866, recunoscînd libertățile publice, tinzînd către consolidare în toate privințile, dar interzicînd oricărui om de Stat inteligent și patriot experiențele de reforme în ordinea socială și economică. Afară de această „Gazetă", îl represinta „Țara" din București, pe cînd „Romînul", „Sentinela", „Perseverența" din București, ca și „Dreptatea" din Iași, erau denunțate ca servind „interesuri individuale supt masca naționalității și a unui liberalism rău înțeles" [1].

Legăturile „Gazetei" cu „Convorbirile literare", care apar la 1-iu Mart din același an, se mai arată prin foiletonul ei literar, prin numele scriitorilor cari colaborează la el — mai ales fecundul M. Cornea, dar și N. Nicoleanu; se publică „Fluierul lui Ștefan", o idilă a lui N. Gane și o nuvelă de Leon Negruzzi—, ca și prin tendințile acestui foileton. În mai multe numere se dă expunerea, de V. Pogor, a teoriilor lui Buckle, pe care redactorii „Gazetei" nu le împărtășiau, dar pentru care aveau toată atenția. Se apără limba bună în traducerile de teatru. Se notează că întăile două numere din „Convorbiri" au fost „salutate cu bucurie în toată România" și că noua publicație va desrobi literatura „de pasiunile politice ce ne bîntuie pănă în present". Profesorul Titu Maiorescu e apărat împotriva „vanității" poeților atinși prin critica sa din „Poesia Romînă" [2]. Se semnalau articolele aceluiași critic împotriva școlii Bărnuțiu, articole scrise în clipa cînd, după disolvarea Camerei de I. Brătianu, „Iașii se găsiau într'o fierbere electorală cumplită [3]".

---

[1] N-l 6.

[2] N-l 36.

[3] N-l din 10 Decembre 1867. *Gazeta de Iași* e citată de T. Maiorescu, în *Conv. Lit.*, I, p. 53.

www.dacoromanica.ro

2. „Junimea" și „Convorbirile literare"

În această societate ieșeană se întorseseră, cum am văzut, un mare număr de studenți din străinătate, căpătînd, din causa marii lipse de oameni locurile d'intăiu în învățămînt și o deosebită vază într'o societate cu mai multă lectură și mai mult gust decît cea din București. Într'un loc mai îngust și cu mai multă unitate și solidaritate decît în Capitala munteană ei s'au trezit îndreptați neapărat, cu toate deosebirile de temperament, unii către alții.

Întemeiară astfel o școală a lor, opusă oarecum Universității romane a lui Bărnuțiu[1] și a apostolilor lui, un D. Tacu, un Lateș, un Gheorghiu, oameni fără o valoare culturală deosebită. Ea reunia, în ordinea în care-i înșiră ziarul bucureștean „Perseverența", pe Ioan Caragiani, Macedonean, bun cunoscător al limbii clasice și spirit fecund în anecdote orientale, pe Paicu, filologul bucovinean de modă vienesă, pe înțeleptul fisician Petru Poni (n. 1841; studii la Paris), pe Melic, matematician, pe A. Brandia, profesor de istorie, pe Bucovineanul Bodnărescu, pe un Botezatu, un Mărgineanu.

O legătură mai strînsă s'a stabilit între dînșii printr'o serie de conferințe, mijloc de comunicație a culturii, obișnuit și la București, care, adunînd multă lume în serile libere, a popularisat figuri și a fixat ranguri.

Pioasa biografie a d-lui Simion Mehedinți, hrănită de amintirile eroului său[2], ni dă toate știrile cu privire la omul care, ca presintare mai mult decît ca spor, și ca frumuseță de formă mai mult decît ca originalitate în știință și în gîndire[3], a fost un mare profesor, precum discursul de întrare la Academie al d-lui G. Bogdan-Duică ne face să cunoaștem originile străine ale principiilor sale, nemișcate pănă la complecta veștejire[4].

Născut la Craiova, în 15 Februar st. v. 1840, fiul inimosului Ioan Maiorescu, om gata de toate riscurile pentru credințile sale, și al surorii episcopului Popazu, a cărui biografie a scris-o pentru „Convorbiri" Andrei Bîrseanu, asistă, copil, la parada revoluționară din 1848, cu tatăl său în frunte, face încercarea pribegiei,

[1] Pentru Bărnuțiu și împrumuturile din Krug și Rotteck, G. Bogdan-Duică, *Conv. Lit.*, 1924. Cf. și discursul de intrare la Academia Romînă al aceluiași (1921).

[2] Soveja, în *Conv. Lit.*, 1910; și aparte.

[3] Încercarea de a dovedi contrariul, în pioasa broșură a d-lui I. Petrovici, *Titu Maiorescu*, București 1931.

[4] V. și *ibid.*, pp. 15-6.

www.dacoromanica.ro

la Braşov şi la Sibiiu, la Blaj, la ţară [1], fără acel tată, trimes de guvernul revoluţionar la Adunarea germană din Frankfurt. Ioan Maiorescu îşi va chema familia la Viena, unde i se dăduse o însărcinare oficială, la 1851; după o iniţiare la Braşov, acolo urmează Titu-Liviu cursurile de liceu ale instituţiei pentru nobili: Theresianum, fiind coleg cu istoricul literaturilor Scherrer şi cu antisemitul Lueger.

Creşte astfel ca un tînăr German din Austria, de bună familie şi cu aspiraţii înalte. Scrie în limba germană satire dramatice pentru prieteni. Tatăl pierde, prin intrigi româneşti, locul la Viena şi revine în ţară, fiul îşi continuă pănă la capăt studiile secundare ca să treacă la Universitatea din Berlin, unde cunoaşte familia istoricului Imperiului otoman, Zinkeisen. Răpede face, cu ţinerea în samă a ultimelor două clase vienese, doctoratul la Giessen în 1859, cu o tesă despre Herbart. La Berlin, supus unor influenţe care-l îndreaptă, nu fără o adîncă influenţă a lui Schopenhauer, care e de fapt un fel de poet epic al filosofiei, spre raţionalismul sigur şi rece al lui Kant, într'o societate serioasă de tineri filosofi, pe unde umbla şi eleganţa de dandy revoluţionar a lui Lassalle, exprimă păreri de estetică, publicate în revista *Der Gedanke* [2].

La întoarcere, o conferinţă contra socialismului, ţinută în Bucureşti, îl recomandă pentru o bursă la Paris. Pe cînd iea acolo licenţa în drept, el publică în nemţeşte o carte de toleranţă, aproape de indiferenţă, filosofică, potrivită cu starea de spirit în Germania după marile aventuri metafisice, *Einiges philosophische in gemeinfasslicher Form* (1861) [3].

Tatăl îl smulge acasă pe cel pregătit pentru cu totul altă viaţă şi face din el, în acelaşi an, nu un profesor, căci Ioan Maiorescu era în războiu cu conducerea învăţămîntului, ci, prin hotărîrea personală a lui Cuza-Vodă, un magistrat la Bucureşti. Peste cîteva luni, tînărul de abia douăzeci de ani împliniţi e chemat însă la Liceul din Iaşi [4], avînd între colegi şi pe Hasdeu, care „în clasa a V-a făcea un curs de archeologie şi în clasa a VI-a istoria literaturii englese (în loc de istoria naţională)"; are voia de a vorbi

[1] V. şi Bănescu, *Din Corespondenţa lui Barit*, în *N. R. L.*, I, p. 534.
[2] I. Petrovici, *o. c.*, p. 16 şi urm.
[3] Tradusă în *Conv. Lit.*, 1920, p. 85 şi urm.
[4] V. şi P. Răşcanu, în *Conv. Lit.*, 1910, pp. 243-4.

www.dacoromanica.ro

despre istorie la Universitate, dar va trece îndată de la Iuliu Cesar la filosofie. Profesează cu succes mare și avocătura [1].

Ideile cu care începe Maiorescu la Iași pot părea curioase. Astfel în „Disertațiunea" asupra studiului limbii latine din „Anuariul Gimnasiului din Iași" la 1863 [2], el găsește că basa limbii latine pentru un învățământ mai înalt nu ar fi necesară decît supt raportul educativ, ceia ce, de sigur, e discutabil, dar, pentru a o dovedi, el crede, nu numai că Johannes von Műller poate fi opus lui Tit-Liviu, precum și Lessing „perioadelor monotoane și lung-suflate ale lui Cicerone", dar că „o lectură din Dante, din Camoens, din „Niebelungen" ar face tocmai cît „Metamorfosele" și cît „Eneida", dacă nu mai mult", Horațiu și Tacit singurii· neavînd cine să-i întreacă, de și pot fi înlocuiți pentru pregătirea spiritelor tinere prin Prescott chiar, pus alături de Goethe, de Gibbon și de Herder. Era și pănă la 1871 pentru jertfirea întregului învățământ superior, „sau barem Facultățile de litere și științe", școlii primare [3].

În Iașul acesta, unde se așează definitiv încă din Decembre 1862, ca director al Liceului Internat, dar și ca profesor universitar, mai făcînd doar un drum la Berlin în Octombre 1863 [4], înainte de moartea părintelui său, Maiorescu găsise ca profesor cu o imensă influență, ca stăpîn al unei întregi generații de oameni culți amestecați în treburile publice pe Simion Bărnuțiu [5].

Fusese un om de nezguduită credință, pe care anii, fără legătură nouă cu străinătatea și fără nicio revisuire a ideilor față de ce adusese o epocă nouă, nu făcuseră decît s'o întărească, legînd-o într'un sistem de fier. Romanitatea nației era pentru el întreagă, neatinsă de vremi, indiscutabilă, — o dogmă. Oricine, și orice, fie și religia în care fusese crescut, se atinsese de ea era pentru aceasta condamnat. Sfinților Bisericii creștine nu li se iartă originea peregrină: Greci, Evrei, față de cari avea atitudinea lui Cato cel bătrîn. Creștinis-

[1] Asupra stării de spirit de atunci v. și scrisoarea lui către Eduard Gruber, *ibid.*, 1910[2], p. 961.

[2] V. și *ibid.*, VII, pp. 158-9.

[3] V. și atacul lui Urechiă, în *Rev. Cont.*, I.

[4] Iacob Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, p. 3 și urm.; Torouțiu și Cardaș, *Studii și documente literare*, I, p. XIV. Cf. detaliile privitoare la un proces personal, care nu ne interesează, în cartea d-lui Mehedinți.

[5] *Conv. Lit.*, 1902, p. 1129 și urm. Cf. Ioan Rațiu, *Simeon Bărnuțiu (1808-1864)*; *Luceafărul*, VII, p. 355 și urm.; și mai ales G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, 1924.

www.dacoromanica.ro

mul el însuşi e adus la judecată pentru ce stricase din principiul capital al lumii romane. Constantin-cel-Mare se osîndeşte fiindcă părăsise cetatea gemenilor pentru improvisaţia fără tradiţii, într'o atît de rea vecinătate, care era Bizanţul. Romînul roman trebuie să-şi recapete pămîntul pe care Traian îl dase legionarilor şi a cărui schimbare de apartenenţă nu e decît resultatul unei usurpări asupra căreia trebuie să se revie prin legi. Viitorul ţerii nu poate fi decît într'o republică, ai cării magistraţi ar fi aleşi. Întregul era de sigur imposibil şi absurd, dar cîtă încredere nu coborîse această învăţătură în sufletul unei societăţi deprinse cu toate umilirile şi fără speranţe de viitor[1]! Şi Maiorescu va trebui să recunoască, în timpul cînd se trudia să distrugă, şi din convingere, o aşa de nesuferită influenţă, că acest adversar de curînd trecut dintre cei vii — în viaţă nu cutezase să-l atace nimeni! — avea „un mare talent de a-şi expune ideile, un stil limpede şi maniere blînde şi modeste"[2].

Curentul nou pornise de la acele conferinţi pe care le organisa societatea, la început puţin numeroasă şi obscură, care se intitula „Junimea", ceia ce aminteşte o germanică „Jugend", deci foştii studenţi din Germania, ca fiii lui Costachi Negruzzi, trimeşi la o învăţătură pe care o aprobau guvernele Regulamentului Organic mai mult decît pe aceia, mai periculoasă, din Paris, fie şi a lui Napoleon al III-lea, care era totuşi un represintant al autorităţii: Iacob şi Leon, amîndoi cu calităţi literare. Dacă membrul cel mai elocvent trebuia să cîştige primul loc, P. P. Carp, fiul unui proprietar vasluian, de origine răzeşească, avea pentru dînsul originea sa socială, averea sa de mare proprietar, spiritul său de o rară originalitate, formulele totdeauna precise şi nouă ale graiului său, de şi îi lipsia şi pasiunea pentru idei, cu consecvenţă în urmărirea lor, şi talentul de scriitor într'o limbă care nu i-a desvăluit niciodată toate tainele ei. Altfel era cu acela care i s'a mărturisit prieten şi a primit multă vreme fără discuţie conducerea omului şi ceva mai mare în vrîstă decît dînsul, Maiorescu.

Cel răsărit, cum am arătat-o, în vremea cînd tatăl său era profesor la Craiova şi ducea o teribilă luptă cu colegii pe cari-i jignia prin băţoşia lui „mocănească" şi prin puterea unor nezgu-

[1] V. studiul recent al d-lui G. Bogdan-Duică despre caracterul şi izvoarele *Dreptului Public* al lui, în *Memoriile Academiei Romîne*, 1933.

[2] *Conv. Lit.*, I, p. 273 şi urm.

www.dacoromanica.ro

duite convingeri naționale, folosise din legăturile pe care, la 1848, tatăl său, partisan al unei înțelegeri cu dieta revoluționară germană de la Frankfurt, le avuse și cu Austria Habsburgilor. Admis, favoare deosebită, în acel sumbru Theresianum unde-și făceau educația copiii nobilimii austriece și chiar cîte un principe străin, de acolo căpătase despretul pentru cei de altă treaptă, care-l va face, într'un tărziu, să observe cumnatei sale germane că trebuie să păstreze față de un profesor ca Eminescu distanța socială; de acolo solemnitatea în toate acțiunile sale, de acolo paza atentă a cuvîntului și meșteșugul savant al gestului salvator și evasiv, dar de o aparență așa de plină de înțelesuri; de acolo deprinderea cu limba germană, în care singură îi plăcea să converseze cu cei mai de aproape ai săi. Cînd de la Viena fusese îndreptat spre Berlin, unde a devenit ginerele unui profesor de la Universitatea de acolo, el nu găsise în acel moment al Capitalei prusiene, către 1860, nimic din marile convingeri metafisice și nimic din puternicele avînturi romantice, nimic din generositatea socială care influențase așa de mult pe Kogălniceanu. Hegelianismul lîncezit ajunsese la formula pentru Universități a unui Strauss și nimeni nu putea să prevadă nici apariția revoluționară a materialismului economic al lui Karl Marx, care e din 1867, nici noul misticism al lui von Hartmann, cu „Filosofia necunoscutului" *(Philosophie des Unbewussten),* care a ieșit la 1869. Nu erau acolo nici puternice convingeri politice; generația de la 1848 îmbătrînise, și Bismarck, cu stăpînul său, regentul, apoi regele Wilhelm I-iu, luau asupra lor odiul conservatismului și militarismului în serviciul unui naționalism pe care liberalismul ajungea să-l umbrească. Pecetea epocei se pusese deci pe sufletul tînărului Romîn, care va exprima acele îndoieli elegante — era vremea gîndirii de salon a revoluționarilor de speța lui Lassalle—în mica lucrare germană citată „Ceva filosofic în formă înțeleasă de oricine", prima și cea mai originală din scrierile, în acest domeniu, ale omului care trebuia să fie la el acasă profesor de filosofie și filosof. Scurta ședere la Paris, într'o vreme tot așă de puțin prielnică pentru convingeri și elanuri, în anii cînd Imperiul napoleonian începea să putrezească în satisfacții de vulgar materialism, nu putuse să înlăture aceste d'intăiu impresii asupra sufletului tînăr.

Maiorescu, al cărui tată se stînsese pe acest timp, ajunsese, în Iași, extraordinar de răpede a se impune prin farmecul formelor

www.dacoromanica.ro

desăvîrşite ale ţinutei şi exprimării sale. Rector la mai puţin de treizeci de ani în cuibul de sever romanism al lui Bărnuţiu, acest singur lucru ajunge ca să se înţeleagă ce vînt nou bătea acuma în templul învăţăturii celor mai nobili şi mai depărtaţi strămoşi.

În aparenţă, între foştii studenţi în Germania, între aceia dintre tinerii cari-şi făcuseră studiile, după obiceiul mai răspîndit, în Franţa şi între mulţi cari se formaseră în ţară, potrivit cu tradiţiile ei, era o deplină înţelegere. Cînd s'a ajuns însă la acele conferinţe de raliare, deosebirile au răsărit imediat, şi ele se văd şi în acel prim număr, apărut la 1-iu Mart 1867, din *Convorbirile literare*[1], care sînt, cu toată partea dominantă, de la început, a lui Maiorescu, fapta lui Iacob Negruzzi[2].

Dar acesta aducea cu sine, cum se vede din prefaţă, idei care nu erau întru toate acelea ale covîrşitorului ca prestigiu prieten şi tutor pe care şi-l alesese. Cu despreţ faţă de „agitaţiile politice", la care totuşi Maiorescu participase prin candidatura sa din 1866, cu mult respect faţă de „foile literare atît de cunoscute şi preţuite de toată societatea", a căror dispariţie o regretă, cu optimism în ce priveşte „viitorul mai regulat" care se observă, cu preţuire pentru Societatea Academică abia întemeiată la Bucureşti, se caută şi prin format legătura cu „România Literară" a lui Alecsandri.

A lui Maiorescu a fost însă iniţiativa conferinţilor[3], pe atunci la modă în Apus, în care căuta să exprime mai puţin un întreg sistem de filosofie, cît starea actuală a cunoştinţilor în străinătatea de unde abia se întorsese: pedagogie, estetică, psihologie, morală cu lozinca „mijlocul justifică scopul"[4], ceia ce anunţa acel cult al formalismului al cărui mare profet era să devie şi să rămîie, creînd singura şcoală care a rămas de la dînsul. Subiectele din anul 1864 sînt de o natură în aparenţă variată („religiunea în

[1] Primul titlu avut în vedere era acela, ridicul, de *Ulpia;* v. *Conv. Lit.,* XXV, p. 874. Cel adoptat e dupa germanul *Gespräche.* V. şi tesa franceză a lui Benedict Kanner despre „Junimea".

[2] Născut la Iaşi, 31 Decembre 1864; *Conv. Lit.,* 1932[1], p. 30 şi urm. Cf. Torouţiu, *o. c.,* p. XXXV şi urm.

[3] Începe la 9 Februar 1864; Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea",* pp. 12-3.

[4] *Conv. Lit.,* I, p. 12.

www.dacoromanica.ro

popor", „sunete și colori", estetica în arhitectură, explicarea lui „Wallenstein" al lui Schiller, „individualitatea poporului și cosmopolitismul", „socialismul și comunismul în Franța", ba chiar „abnegațiunea în creștinism: Sf. Vasile", și „Mahomet"), dar, cu „viața romană", inclusiv, ele nu represintă decît aceiași presintare cu talent a stadiului de atunci al cunoștinților [1]. Același lucru cînd, în presintarea „bibliilor" umanității, s'a vorbit de Pentateuc, de doctrina lui Buda și de Kant [2].

Din conferințile lui Maiorescu [3], nimic nu s'a tipărit: e în aceasta mărturisirea că, oricare ar fi fost valoarea lor și ca scris, nu numai ca rostire, ele nu aduceau nimic nou în presintarea unor subiecte de un interes cu totul general, fără nicio atingere cu starea, nevoile și aspirațiile societății românești. Celelalte conferinți, suscitate și recomandate tot de tînărul rector, aveau același caracter. Carp, care ajunse a traduce, foarte slab, două drame ale lui Shakespeare, se ocupa despre „tragedia antică și modernă" și despre „trei Cesari", ultimul fiind Napoleon. Pogor, fire veselă și absolut sceptică, fusese adus a vorbi despre Enciclopedia francesă, despre „înrîurirea revoluției francese asupra ideilor moderne", ca și despre arta elenică și, la urmă, despre Shakespeare însuși, Goethe fiind, împreună cu un subiect de drept, — judecătorul Nicolae Mandrea lua un altul —, al lui Iacob Negruzzi și Homer, neapărat, al lui Caragiani.

Cea d'intăiu publicație a învățatului profesor ieșean e o lucrare de ortografie, în care, fără o îndreptare prea sigură, pe basă de simplu practicism, punînd pentru *ă* și *î* aceiași literă: *ă* și lăsînd fără modificare pe *î* din *în,* dar păstrînd pe *u* final pe care-l scrie întreg, admițînd etimologismul din „adevĕr" și introducînd zădărnicia accentului pe ultima silabă a infinitivului, se căuta a se pune basa, socotită indispensabilă, a noii culturi [4]. Pentru a învedera

[1] *Ibid.*, p. 13.

[2] *Ibid.*

[3] V. *ibid.*, I, p. 333; II, p. 27 și urm. (de C. Eraclide). Pe cele din 1867 le anunță de la Berlin, în April 1867, nemțește lui Iacob Negruzzi; Torouțiu și Cardaș, *o. c.*, I, p. 1, no. 1.

[4] *Despre scrierea limbei rumâne.* (La 1868 se anunța, în *Conv. Lit.*, II, p. 1 și urm., apropiata tipărire). Nu se recunoștea nici egalitatea la cuvintele feminine de prima conjugare între genetivul-dativul singular și nominativul plural.

www.dacoromanica.ro

necesitatea noului decalog se presintau multe şi felurite consideraţii, pe care niciun filolog nu le-ar fi primit întregi.

Urmară criticile contra poesiei curente, învinuită şi de superficialitate şi de lipsă a neapăratei seninătăţi obiective [1].

Maiorescu era fără îndoială un spirit înalt şi fin, format prin ce are şcoala mai bun şi mai bogat cultura. O arată „Aforismele" sale [2], dintre care, dacă unele sînt banale, ca „nu sabia, ci pana susţine popoarele", sau asămănarea gînditorului cu odaia superioară de sticlă a fotografului sau, iară şi, comparaţia între ce e diamantul şi ce sînt cărămizile, altele fiind silite, ca atacul contra despotismului, sau fără ţintă clară ca părerea de rău că nu cunoaştem causa primă a lucrurilor, precum nu ştim ce e aierul care vibrează în orgă, ori false, ca aceia cu nuiaua ruptă, cîte una cuprinde o nobilă moralitate, ca aceia care atinge pe cine confundă pe eroi cu morile de vînt, sau o adevărată poesie, ca acea condamnare la moarte a omului pentru că a înţeles natura. Un poet deci, une ori, care nu putea face versul, cum se vede din traducerile cuprinse în primul său studiu critic.

Dar răspunsul la criticile din foile de peste munţi, ca *Transilvania* şi *Familia* [3], care-i tratau critica de „pieptănare de babă", ca şi de vrăjmăşie faţă de ideia naţională [4] — şi aveau dreptate, între nevoile ce-i băteau zilnic, — e acelaşi uşor joc cu floreta de om căruia nu-i lipseşte timpul pentru aceasta, iar consideraţiile despre „vanitatea urmaşilor lui Traian" abia întorşi din străinătate cu formele civilisaţiei de acolo sînt, din punct de vedere istoric, unilaterale şi nedrepte; lucrarea lui Şincai nu e de sigur o „compilaţie de citate făcută fără nicio critică" şi greşelile, ştiute şi voite în mare parte, ale Ardelenilor aveau o adîncă îndreptăţire; apoi, ele nu mai aveau nicio valoare actuală. Nu toate aşezămintele, — între care, cu toate rătăcirile de limbă momentane, acea Societate Academică, întemeiată cum am văzut şi cuprinzînd şi pe Maiorescu, care pentru motive de gramatică a demisionat, avea marele avantagiu de a uni pe fruntaşii de ori-

[1] V. G. Bogdan Duică, discursul de intrare la Academie.

[2] *Conv. Lit.*, II, pp. 274 şi urm., 289 şi urm., 322 şi urm.

[3] V. *ibid.*, p. 301 şi urm.

[4] S'au adus inainte de amicii săi cuvintele din 1851 către colegi: „La revedere in Romănia Unită" (*ibid.*, 1921, p. 184, nota 2). Era atmosfera din casa lui Ioan Maiorescu.

www.dacoromanica.ro

unde, dacă nu ai geniului românesc, măcar ai silinților deosebitelor provincii — erau cu totul goale, și i s'a obiectat cu dreptate că, odată ce există forma, se simte nevoia de a-i da un adevărat cuprins. Întreaga desvoltare a spiritului românesc din fundul veacului al XVIII-lea până în vremea lui îi apare criticului în chip incomplect și mai fals decît forma însăși pe care o combate. De altfel în bună parte răspunsul se adresează mai mult acelor colegi de un minut de la București.

In realitate, Maiorescu se ține, în „Convorbiri", departe de orice contingențe. Plecînd de la principii al căror izvor n'ar fi așa de greu de găsit, el se ocupă numai de neajunsurile scrisului contemporan in domeniul poesiei, pe care o deosebește neted de prosă, care, aceasta, servește numai rostirii „adevărului", ca și cînd prosă și poesie ar fi deosebite prin altceva decît prin tehnică, prosa lui Chateaubriand fiind de fapt poesie lirică, prosa lui Lamennais imn religios, iar prosa lui Lamartine adesea mai „poesie" decît chiar poesia lui. Cu considerații filosofice care numai la Iași puteau să pară atît de nouă și atît de profunde, el caută în „poesie" înainte de toate provocarea de „imagini sensibile", ca și cum n'ai putea să trezești imagini, și cîte vrei, prin suggestia unor versuri fără nimic concret, ca în vestita Rugăciune a lui Goethe:

O, Du der im Himmel bist,

sau ca în bucățile lui Lamartine și Monti despre moartea lui Napoleon, în care vehemența ritmului rostogolește epic idei abstracte și chiar comune, sau fie și numai prin farmecul unei potriviri de silabe, vrăjind o lume întreagă în mintea cetitorului. Nu e mai adevărat că poesia nu poate exprima „o cugetare exclusiv intelectuală": vezi *Xeniile* lui Goethe. Încă mai puțin că poesia e „inutilă" și deci trebuie să fie ireală, fiindu-i interzis să dea glas intereselor și patimilor unei societăți: dar ce face alta Dante, răsplătitor și răsbunător? Ea nu e decît *sublinierea* a tot ce agită o societate, plecînd de la dînsa și revenind la dinsa, un *mod* de a o defini, de a o represinta, de a o ataca și apăra; a-i cere să fie general înțeleasă înseamnă a ignora tot ce desparte gradele de cultură și de inteligență. Iar obiecția că, odată dispărut interesul sau pasiunea, poesia care a îmbrăcat-o piere, nu se susține un singur moment, orice epocă avînd înțelegere și pentru o alta, deosebită, și sentimentele, interesele

www.dacoromanica.ro

principale nefiind aşa de multe încît să nu se întîlnească de la o vreme la alta. Poesia de „repaus al inteligenţei", de „consolaţie binefăcătoare" se potriveşte doar cu boschetele de la Trianon. Studiul e, de altfel, o lucrare de stilistică, — „scopul didactic" fiind de altfel mărturisit, — şi una mai curînd săracă, în care interes ar avea doar alegerea pe care cel bogat în citaţii din literaturi străine — Camoens Portughesul, de sigur nu după original, — o face în cuprinsul literaturii româneşti, unde nu dovedeşte gustul cel mai ales. De la Mureşianu [1] la Alecsandri, cu „eminenta poesie" *Grozea*, el pare a accepta întreagă literatura aceasta, dar numai aşa că fiecare poet îi dă ilustraţii ale necesităţii cuvîntului-imagine sau cuvîntului cu însoţirea epitetului ori deosebitelor figuri de retorică. Gluma uşoară pe sama unor poesii proaste până la copilărie nu era fără îndoială o mare ispravă.

Revista pornise cu aparenţe paşnice; ea trebuia să ajungă însă îndată la războiu, nu numai, cum vom vedea, cu Bucureştii, dar şi cu tradiţii mai nouă ieşene.

Carp atacă pe Hasdeu pentru „Răsvan şi Vidra" [2], şi nu i-a fost greu să arăte că nu e nicio legătură în desvoltarea piesei, că nu se ţin caracterele, că şi forma e adesea incoherentă sau trivială. Pe lîngă supărarea omului cult şi de gust era însă, de sigur, în momentul cînd junimismul, prin alegerile din 1866, se cobora în arena politică, şi o ieşire contra unui zgomotos fanatic al democraţiei „omului de jos", gata de mişcări revoluţionare. Nu lipseşte aceiaşi bază conservatoare şi în critica lui Maiorescu [2] contra cărţii, în fine apărute, a lui Bărnuţiu despre dreptul public al Romînilor". N'a fost mai greu să se arăte că respectatul tribun şi apostol crease o doctrină ale cării postulate nu se puteau realisa, că-şi culesese elementele ei din deosebite perioade ale Romei, dar atacul ţintia mai mult decît pe nobilul mort pe urmaşii lui, oameni de partid, strînşi la ziarul „Tribuna Romînă", instalaţi la Universitate şi la Primăria din Iaşi, cari erau pîrîţi ca adversari ai Domnului străin şi predicatori ai împărţirii moşiilor. Mai tărziu, Maiorescu va consimţi să recunoască genialului Basarabean doar un „spirit viu în scrierile sale co-

[1] Cu Iancu Văcărescu e mai sever criticul (v. *Conv. Lit.*, I, p. 7). Pe Bolintineanu cel acceptabil îl opreşte la anul 1852 (p. 20, nota).

[2] *Ibid.*, III, p. 401 şi urm.

www.dacoromanica.ro

mice". Cu aceiași complectă lipsă de cruțare Carp se aruncă și asupra meritosului Sion, riscînd a nemulțămi pe Alecsandri, prieten al acestuia [1].

Nu trebuie să se creadă că această masivă și rece încercare de strivire n'a întîmpinat resistență chiar în mijlocul acelor tineri, formați la școala Apusului, pe cari firește înțelegea să se sprijine reformatorul. Contra împietății față de Eliad și Bolintineanu se ridică, într'o frumoasă și mîndră scrisoare, care a văzut lumina abia dăunăzi, Șt. G. Vîrgolici, viitorul profesor la Universitatea din Iași, pe atunci, cum am văzut de cîteva ori și mai înainte, student la Paris [2]. El iea în apărare și pe Hasdeu, cu brutalitate nesocotit, și crede că însuși Alecsandri, care, de altfel, și-a avut legăturile mai numai cu fiul amicului său Costachi Negruzzi, se poate crede jignit. Și încheierea lui e aceasta: „Nu mă mir de loc că presa romînă în general a primit cu indiferență articolul d-lui Maiorescu. Asemenea exagerări, vă mărturisesc, mai că nu meritau un răspuns serios. Ele se nimiciau de sine" [3].

Alecsandri însuși nu va pregeta, precum s'a mai arătat, să deie sprijinul său adversarilor bucureșteni de la *Revista Contemporană*, în care publică, la 1874, *Arvinte și Pepelea*, iar în anii următori mai multe din cele mai bune poesii ale sale.

Critica lui Maiorescu, care, străină prin voință de orice ar putea să pară sentiment și poesie, consimțise abia să recunoască lui Bărnuțiu meritele de la 1848, acea bună dicțiune și acea modestă fire de apostol, nu se va opri asupra unei opere pentru a o analisa și a o pune mai bine în lumină — ce palide sînt paginile, din citații cusute cap la cap, despre poesiile populare ale lui Alecsandri! — ci va începe, în ciuda adesiunilor, neașteptate, care veniau de la Sibiiu, de la Beiuș, de la Blaj, ca și de la Cernăuți, supt iscălitura lui Gheorghe Hurmuzachi, însemnarea greșelilor de românește, așa de ușor de cules în foile ardelene sau, cum li zice criticul „jurnalele din Austria" [4], cu „jurnaliștii austriaci". Continuă

[1] *Ibid.*, VI, p. 258. Fusese refusat pentru fabule"; *ibid.*, III, p. 56.

[2] A fost și pe la Berlin.

[3] Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, pp. 372-3. Cf. și *ibid.*, p. 378.

[4] *Conv. Lit.*, II, p. 97 și urm. Multe observații severe, ca aceia pentru expresia „clasic motivată", nici nu se țin. O limbă progresează doar și

www.dacoromanica.ro

deci lecţia de stilistică. Vorbind despre cartea de pedagogie a lui Ioan Popescu, tipărită la Sibiiu, profesorul ieşean răspingea orice amestec al creştinismului şi al noţiunii de Dumnezeu în asemenea lucrări „cosmopolite" şi pur omeneşti, orice religie nefiind, „după starea actuală a ştiinţii, lipsită de controverse" [1], pe cînd lucrarea, tipărită în tipografia lui Şaguna, era menită şcolilor confesionale şi seminariilor.

Dacă ar fi fost în sprijinul unei asemenea lupte, îndată deviată spre nedreptate, măcar o profundă credinţă sentimentală, servită de temperament şi întrebuinţînd cuceritoarea magie a talentului literar! Dar sărăcia în formă a lui Maiorescu se vădeşte şi în traducerea fără sunet a lui *Faust,* pe care o iscăleşte „M." şi despre care Xenopol observa cu dreptate că, dacă traducătorul „a înţeles bine ideia pretutindenea, însă a fost prea zgîrcit în cuvinte" [2]. O oarecare lipsă de gust şi măsură apare şi în obiceiul de a căuta ca adversari numai tineri, de o cultură indigenă, mai slabă, pe cari uşor îi putea strivi [3], ca şi într'o exagerare care-l aduce a tăgădui totul la adversarii săi [4]. Lui Cipariu şi Laurian consimţia doar să li recunoască „studiul pacient şi consecvent [5]".

În schimb, pe Iacob Negruzzi, fiu al unui scriitor moldovean [6]

---

prin împrumuturi îndată ce ele se prind; contaminîndu-se, ea se îmbogăţeşte şi cîştigă nuanţe. Osebiri arbitrare se întîlnesc şi aici; aşa cînd se afirmă că nu e compatibilitate între spiritul italian şi filosofia lui Hegel, între spiritul frances şi cugetarea lui Fichte, ori între spiritul german şi „coloratura vie a picturii italiene", *ibid.*, p. 117.

[1] *Ibid.*, p 147.

[2] Torouţiu, II, *Studii şi documente literare,* II, p. 67.

[3] V. atacul contra avocatului Emanuil Arghiropol, care, cu cele mai bune intenţii, scotea *Jurnalul pentru toţi; Conv. Lit.*, I, pp. 315-6; cf. nota despre *Steluţa* botoşeneană a lui I. V. Adrian, care făcea versuri în genul lui Alecsandri; *ibid.*, p. 331. Se face mare haz cînd Sion intitulează pe Alecsandri „Aristofante" *(sic), ibid.*, III, p. 40. Despre cărticelele pentru copii ale lui Rîureanu, *ibid.*, II, p. 28. Criticul se ocupă de manuale de istorie ca ale lui Pütz, pe care, din însărcinarea „Junimii", îl tradusese profesorul braşovean Meşotă; v. *ibid.*, I, p. 256; III, pp. 136-8.

[4] *Ibid.*, II, p. 226.

[5] V. *ibid.*, III, p. 417: „Cei ce cred în adevăr că d. Eliade este poet".

[6] Corespondenţa, şi în franţuzeşte, a tatălui cu fiul, începută încă la 1863 (excursie în Mecklenburg), în Torouţiu, *o. u. c.*, p. 1 şi urm. Scrisoarea lui Grigore Alexandrescu din 1863 (p. 5) e către *Costachi* Negruzzi, nu către Iacob.

www.dacoromanica.ro

atît de cunoscut și, el însuși, trăit într'un mediu determinat, pe care-l înțelegea și-l iubia, îl interesează o sumă de lucruri din apropierea lui care nu puteau fi decît indiferente fiului de profesor ardelean, nepotului după mamă al unui episcop de peste munți, celui născut în Craiova, învățat la Berlin ca și la Paris, trecut prin București ca să ajungă rector la Iași, dar trăind într'o societate închisă, în care păstra cu scumpătate amintirile străinătății. Fiul lui Costachi Negruzzi călătorise prin munții Moldovei, Bucovinei și Ardealului încă din 1864, aducînd de-acolo, nu numai impresii bine prinse, dar și pagini clare, simpatice, în care presintă peisagiul, oamenii și lucrurile cu o vioiciune, cu un entusiasm absolut remarcabile. Istoria țerii n'o știe, și primește orice legendă, gata să le amestece una cu alta, frescele de la Slatina lui Alexandru Lăpușneanu îi par lipsite de linie, de proporție, de coloare, o adevărată artă „egipteană", dar el e indignat de robia neamului său la Austria, ascultă cu interes, pe pluta care-l duce spre Dorna noastră, pe țeranii bucovineni cari vorbesc de termenul cînd va pleca, după închipuirea lor, stăpînirea străină și el visează liberarea acestor ținuturi. Din acele legende sucevene scoate pagini limpezi de adevărată literatură, și, mai tărziu numai, o ambiție literară mai mare îl va face să se întoarcă la clișee occidentale.

Dacă redactorul „Convorbirilor" va vorbi de colecția de tablouri de la Iași, declarînd cu gravitate că nici tablourile lui Aman, așa de stăpîn pe tehnică, „nu ating înălțimea operelor adevărat artistice", amestecul contemporanilor și chiar al artistului într'o scenă cu Țepeș făcind ca „scena istorică să-și piardă tot interesul", ca și cum vechii maeștri apuseni n'ar fi făcut necontenit același lucru, călătoria în Carpați, pe la Baia, pe la acea mănăstire Slatina, apoi în Bucovina trezește sentimente de adevărat și cald patriotism. Tînărul Moldovean critică pavarea Sucevei cu pietre de mormînt; cu năcaz se îndreaptă el contra „nedreptei desmembrări a Moldovei" și se exprimă „speranța că mai curînd sau mai tărziu România va redobîndi locurile care i-au fost răpite" [1]. În această privință, el vorbește și cu acei plutași cari-l duc pe apa Bistriței [2]. În materie de ortografie, deose-

[1] *Conv. Lit.*, I, pp. 312, 314. Călătoria urmează pe paginile 324 și urm., 343 și urm.

[2] *Ibid.*, pp. 324-5.

www.dacoromanica.ro

bindu-se de Maiorescu, care-şi avea acum interesul propriu, el declara că aşteaptă verdictul Academiei [1]. Încercările de teatru, comedii de salon [2], caută a pune în dialog discuţiile politice, dar şi filologice şi de alt ordin, ale unei societăţi ieşene pe care pentru ca s'o învie trebuia alt talent, dar din ele se desfac recomandaţii de a vorbi româneşte şi de a întrebuinţa o limbă aleasă, care dovedesc că omul se simţia pe lumea lui [3]. Publicarea „Poesiilor populare" ale lui Alecsandri îl bucură pe tînărul Negruzzi, şi el e „mişcat de cele din Basarabia, al cării suflet şi pe aripile poesiei zboară în mijlocul nostru spre a cere partea sa de libertate şi de frăţie" [4].

Înainte de a cerceta ce lume se strîngea în jurul doctrinei care era dublă şi nu avea noutate nici la Maiorescu, nici, firește, la Negruzzi, o privire poate fi necesară asupra atitudinii ca direcţie, a Bucureştenilor.

3. Noile reviste muntene.

În acelaşi timp cu „Convorbirile literare", care la Bucureşti n'aveau legături decît cu „Gil" (G. L. Lahovary) [5], pe cînd, în altă direcţie. corespundeau cu un Teodor Stefanelli din Bucovina [6] şi cu unii Basarabeni [7], Bucureştii organisau şi ei revista tineretului.

Iniţiativa o iea, încă de la 15 Iunie 1868, cu sprijinul statornic al lui Bolintineanu, care dă, larg, risipitor, şi lucruri vechi, poesie şi proză [8], ucenicul acestuia, Gr. Grandea (născut la Ţăndărei în 1843, † 1897), care, amintindu-şi originile sale, intitula, cu totul fără sens, noua publicaţie: *Albina Pindului.*

Ea a fost primită cu multă simpatie, mai multă, mai largă şi

---

[1] *Ibid.*, p. 284.

[2] *Ibid.*, I, p. 45 şi urm.

[3] Mai naivă, şi fără partea de contemporaneitate a satirei, e o schiţă a lui Scarlat Capşa, care se scria Kapscha, nemţeşte; *ibid.*, p. 73 şi urm.

[4] *Ibid.*, p. 133.

[5] *Ibid.*, II, p. 80; III, p. 88. El va da traduceri.

[6] *Ibid.*, II, p. 263; i se refusă „poesii cu tendinţe actuale".

[7] *Ibid.*, II, p. 400; III, p. 56.

[8] O dare de samă călduroasă despre poetul Georgescu; I, pp. 182-3. Alta despre Grozescu, *ibid.*, II, p. 88. — O ceartă cu Eliad, care atacase revista (n-l din 5 Februar 1870).

www.dacoromanica.ro

mai variată, decît revista de la Iași. Grandea publica versuri lirice, încercări epice, în care nu lipsesc versuri răsunătoare ca acestea:

Selim nu are pace: o grijă îl apasă
Și fruntea încrețită pe mînă i se lasă.
În valea renumită prin rara frumuseță
Pe care-o scaldă Tigrul cu apele lui crețe
Bagdadul se răsfață bogat și răpitor.

Ah ce senin e cerul! Cum mii de minarete
Despic azurul splendid! Cum mii de rîndunele
Rad luciul albastru, de zèfir încrețit!
Aci odinioară se înălțau acele
Minuni pe care timpul fugos le-a nimicit.

Dar cine nu era acolo! Alecsandri dă pagini despre Alecu Russo [1] și versurile din *Juna Creolă*. Din țara liberă trimetea, și cît de larg!, Șerbănescu, apoi Scurtescu, Vasile Dimitrescu (Păun), care traducea din Musset, din Geibel. De peste graniță, Ioan Lapedatu [2], Miron Pompiliu, care găsește frumoase versuri populare:

Pe cea culme îngustată,
Lîng'o casă dărîmată,
Cînt'o pasăre de raiu
Cu dor drag, cu dulce graiu:
Cîți dușmani pe drum trecea'
Lăsa' mințile la ea.

.....

Atunci doina ei tăcea
Și cu badea se ducea [3],

apoi Nicolae Densusianu și Bucovineanul Vasile Bumbac. Cu totul semnificativă e ideia cercului *Orientul*, care alegea, cu un plan popular și general românesc, „comisiuni care să facă în lunile lulie și August excursii în părțile Daciei și să culeagă tot ce vor putea din ceia ce se atinge de literatura populară, poesii, basme, etc.“: între aceste comisiuni e una, formată pentru Moldova, dintr'un necunoscut Basarab, din Păun și din cineva care se chiamă Mihail Eminescu [4].

---

[1] I, p. 35 și urm.

[2] V. și recentul studiu, și după inedite, al d-lui Ioan Mateiu despre scriitorul ardelean.

[3] I, pp. 76-7.

[4] II, p. 48.

www.dacoromanica.ro

Începînd revista lui Grandea, la 1870, *Transacțiunile literare și științifice*, isolate de la început prin ortografia pe care o adoptaseră, sînt mai mult, cum se vede și din cuvintele de introducere, opera acelui îndrăgit de știință, de cugetare care era, și a rămas, raționalistul, positivistul Ștefan C. Michăilescu. El își asigurase colaborația omului cu vastă cultură clasică și mare stăpînire a formei, care a fost Anghel Demetriescu, pe lîngă a asociatului său, un tînăr cu pregătire, fiul lui Laurian, Dimitrie, profesor de filosofie la Sf. Sava, și a lui G. Dem. Teodorescu (1849-900), abia întors de la Paris, cercetător pasionat al folklorului nostru, și chiar a învățatului nepot de Domn moldovean Al. Papadopol-Calimah (1833-98), el însuși ministru în Moldova, și putea să se laude și cu trimeterile cîte unei ilustrații apusene, ca filosoful belgian Tiberghien. Altfel intențiile, puse în legătură și cu „suvenirea, încă vorbitoare, a dascălului Lazăr", erau nobile: „Terenul literar, sfera ideilor" — se vede deci echivalența —, „este o prodigioasă putere pentru orice națiune. Iată chestiunea de viață" [1].

În ce privește influența ce o putea exercita asupra unei societăți care a primit-o prietenește, de și tinerii vedeau „o Românie șubredă, conruptă, batjocurită", din care lipsiau atîția Romîni și care stătea la discreția străinătății și a finanței ei [2], ea nu putea să fie cîștigată numai prin traducerile lui Sion și Gr. Grandea ori prin „Eneida" prefăcută de Gr. Peucescu [3] și continuată de chiar Laurian, care se încumetă și la *Carmen Saeculare*, ori prin considerațiile de o ciudată filologie ale profesorului Demarat. O singură direcție literară se desfăcea: credința față de latinitate, care făcea pe Laurian să răspingă cuvintele de origine slavă pe care le întrebuințau curent scriitorii ieșeni [4]. Față de Hasdeu, ale

---

[1] P. 3.

[2] P. 256. Cf. și pp. 281-3.

[3] Mai tărziu Demetriescu a avut curagiul, în sensul bun al cuvîntului, de a face o apropiere între această versiune, pe care nu fără cuvînt o judecă plină de însușiri, și cea, atît de lăudată, a lui Coșbuc; *Lit. și Artă rom.*, I, pp. 264-5.

[4] P. 168. Se admiră și „Brîncoveanul" profesorului frances Antonin Roques, care scrisese și lucruri frumoase în limba sa; p. 185 și urm. Se laudă începuturile unui Al. A. Macedonski (pp. 278-9), asupra cărora vom reveni pe urmă. Și versuri de Myller, despre care, iarăși, va mai fi vorba (v. p. 188).

www.dacoromanica.ro

cărui versuri se reproduceau, cu calificativul de „nefericitul și uitatul Hasdeu, care cu o constanță de titan ne nutrește fără preget cu mîndria națională [1]“, atitudinea e respectuos amicală [2]. Se reproduce, cu critice aspre și contra omului politic, și prefața lui Kogălniceanu la noua ediție a Cronicilor.

Cearta lui Laurian cu St. G. Vîrgolici de la „Convorbiri“ se ține în margenile cuviinței, și se făgăduiește schimbarea ortografiei. Pănă la această măsură însă, publicația înceta la sfîrșitul anului. Aportul poetic al lui Scurtescu, prin tragedia raciniană *Rea Silvia*, fusese singura parte de originalitate poetică, revista rămînînd a fi judecată mai mult din punctul de vedere al progresului știinților în România.

---

[1] P. 192.

[2] Ca și în *Epigonii* lui Eminescu, Laurian vorbește de „noi, piticii la inimă, cu ruina la suflet“ (p. 192).

www.dacoromanica.ro

CAP. III.

Elaborarea doctrinei unei noi generaţii

A. D. Xenopol.

Pe cînd, cum se va vedea, dintre tinerii atunci la studii, Samson Bodnărescu, Bucovinean, care era la Berlin, se considera ca ajuns la capătul evoluţiei sale intelectuale şi trimetea cu mîndrie romane psihologice incomprehensibile şi bizara tragedie *Rienzi*, iar Şt. G. Vîrgolici, care se afla la Paris şi a trecut apoi şi la Madrid, spirit viu, dar înzestrat cu puţină originalitate şi fără talent poetic, se mulţămia să contribuie şi la „Convorbiri" cu încercări versificate, cel mai bine pregătit pentru cercetări în domeniul ideii, cel mai sigur orientat, de la cei vre-o douăzeci de ani ai săi, A. D. Xenopol [1], manifesta încă de atunci idei care nu erau aceleaşi ca ale lui Maiorescu, a cărui critică împotriva lui Bărnuţiu o admira totuşi.

Era fiul interpretului străin de la consulatul prusian şi al unei Romîno-Grece — în memoriile lui, tatăl e Brunswick, avînd de mamă o Smith; vine prin Suedia şi Constantinopol la Galaţi, unde Carol Scheleti îl face ortodox, dîndu-i un nume nou, face un pension şi trece ca învăţător al copiilor lui Iordachi Ruset la Filipeni (Bacău), pănă la 1856. Revenit la Iaşi, Alexandru învaţă la Grecul Constantin Atanasiadi, trecînd la şcoala primară de la

[1] Născut la Iaşi, la 23 Mart 1847. Mama, Maria Vasiliu, „Romîncă de pe tată"; tatăl, Dimitrie, „străin, fost supus grec" (Torouţiu, *o. c.*, II, p. 58). Ajutător al lui Dodun des Perrières la conducerea penitenciarelor. Întrebuinţez şi Memoriile lui A. D. Xenopol, pe care le editează d. Torouţiu *(Istoria ideilor mele)*. — Pentru ideile lui, şi O. Botez, în *V. R.*, LXI, p. 410 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Trei Ierarhi. Urmează, arătînd aplecări deosebite pentru filosofia istoriei, la Academia ieşeană, pe care o părăseşte la 1866 pentru Institutul Academic al tinerilor profesori junimişti, unde cunoaşte pe Maiorescu. Absolventul Institutului e trimes, de şi şubred, cu o bursă a profesorilor, la Berlin, unde părăsi filosofia pentru drept, dar numai ca o carieră, căci manifesta încă din April 1868 hotărîrea sa de a se dedica studiilor istorice (trimesese o notiţă despre o colecţie de monede, care nu s'a publicat) [1].

Din noua atmosferă a Germaniei naţionaliste şi patriotice după izbînda asupra Austriei în 1866, el culege ce-i trebuie pentru a se întări ideia, în virtutea căreia critică şi versurile francese ale lui Mihai Cornea-Korné şi scrierea de un Bucureştean a istoriei lui Napoleon, „parcă el are a face ceva cu noi şi noi cu el“ [2], şi pe care o exprimă lapidar în prima frasă a articolului despre „Cultura naţională“, scris în acest timp: „Orice progres pe calea civilisaţiei nu are pentru noi o adevărată valoare decît întru cît reflectează *(sic)* asupra naţionalităţii noastre“ [3]. Cosmopolitismul e condamnat în raport cu o ţară care-şi începe greu o nouă desvoltare, plină de riscuri, şi în locul lui se recomandă „un egoism profitabil“, vădind tot ce e propriu naţiei tale. Alături de necesitatea notei naţionale se afirmă şi aceia a tradiţiei: „experienţa secolelor trecute devine comoara celor viitoare“ [4].

Într'o expunere filosofică largă, care face să se prevadă autorul „Legilor istoriei“, tînărul de douăzeci de ani, influenţat de teoriile lui Buckle, atunci în vogă, asupra raporturilor dintre om şi mediu şi căpătînd de la dînsul şi plăcerea pentru frumoasele descripţii, caută să învedereze izvoarele deosebite de unde pleacă acele deosebiri, şi firești, şi preţioase, pe care neamurile le presintă în orice alt domeniu decît al ştiinţii pure, supusă aceleiaşi logice. Expunerea, de un caracter continuu abstract, e însă plină de observaţii personale, uimitoare la un tînăr de această vrîstă. E întreruptă de formule aşa de frumoase ca aceasta: „corpurile mari ale naturii, mişte-se ele în întinderile cereşti sau desvolte-se în timp, trecînd pe coaja pămîntului, sînt supuse unor legi nestrămu-

[1] Torouţiu, *o. c.*, II, p. 10. El se gîndeşte cu iubire la părintele său, rugîndu-se a i se trimete n-le din „Convorbiri“ cu primul său articol; *ibid.*, p. 16.
[2] *Ibid.*
[3] *Conv. Lit.*, II, p. 159.
[4] *Ibid.*, p. 160.

www.dacoromanica.ro

tate. Manifestarea sufletului complex al unui popor se cercetează în toate domeniile: „limba, dreptul şi moravurile, literatura şi tradiţiile, artele frumoase". Toată partea privitoare la importanţa limbii, la rolul ei, la condiţiile în care, fără a fi silnicită, ea se poate desvolta sînt şi de o mare căldură de sentimente şi de o mare frumuseţă a formei. Definiţia literaturii: „producţiunile în care fantasia şi ideile originale ale unui popor se exprimă prin limba lui în un mod astfel ca aceasta să se arăte ca element esenţial" e excelentă; se cere ca literatura, care nu e deci jucăria elegantă a lui Maiorescu, să pătrundă în sufletul poporului, care şi trebuie pregătit pentru aceasta. La judecarea dreptului se cere acomodarea lui cu obiceiurile societăţii, Xenopol raliindu-se la ideile unui Beseler. Şi conclusia este: „Numai popoarele care au ajuns la o viaţă naţională, la o conştiinţă clară a existenţei lor au produs ceva pentru binele omenirii".

Dar ceia ce miră mai mult e bogata cunoştinţă a istoriei care permite îndrăzneţele sintese; cel care vorbeşte de „teoria matematică a combinaţiunilor" arată cît de departe merge interesul său şi în alte direcţii.

Între ideile lui Maiorescu, aşa de grăbit să condamne, şi într'un spirit aşa de hursuz, şi ale lui Xenopol un conflict trebuia să se producă. Tînărul, aşa de tînărul student de la Berlin nu era om care să se dea înlături de la o discuţie. A doua zi după ce „Convorbirile" îi refusaseră un articol în care voia să îndemne lumea de la noi să facă o deosebire între fotografie, care prindea atîta loc, şi artă, el se ridica împotriva ideilor maioresciene despre greşeala societăţii româneşti de a fi primit forme fără adevăr. O frumoasă comparaţie în scrisoarea-i obişnuită către Iacob Negruzzi ar fi ajuns ca să exprime punctul său de vedere: „Dacă se produc bureţi şi muşchi pe trunchiul încă verde, nu trebuie să conchidem de aice că măduva însăşi e deja putredă" [1].

Admirabila scrisoare, care ar fi trebuit imediat tipărită, — dar gîndul că ar putea să supere pe Maiorescu ar fi împiedecat aceasta, — întrebuinţează o vastă şi justă cunoştinţă a istoriei generale pentru a răsturna critica fostului profesor, pur şi fanatic negativă. Exemplul tuturor popoarelor arată că împrumuturile se fac de unii privilegiaţi ai inteligenţei fără a cerceta dacă

[1] Torouţiu, *o. c.*, II, p. 21.

www.dacoromanica.ro

societatea însăși e în stare a înțelege ideile noi și a și le asimila. Așa s'a făcut cu creștinismul, cu influența culturii antice asupra barbarilor, cu opera Renașterii față de lumea de la sfîrșitul evului mediu. Încetul pe încetul s'a mers până în fundul lucrurilor, și formele „adevărate" și naționale au apărut de la sine la ceasul maturității, care vine mai curînd sau mai tărziu.

În ce ne privește pe noi, Apusul ne-a înrîurit nu numai prin cultura sa, dar prin existența sa materială ajunsă la cunoștința noastră. Unii n'au priceput, dar nu și-au interzis priceperea; silințile lor oneste n'au biruit pe deplin. Cu vremea alegerea se va face însă de la sine; ce e slab va dispărea fără a se întrebuința pentru aceasta tunurile de asediu ale logicei pure. Și cel ce a înțeles pe jumătate, „mediocritatea", folosește la ceva; și el s'a înscris prin tendința lui spre mai bine și mai înalt în linia programului firesc. Alte popoare, îngrijate de reputația lor, văd și în astfel de încercări o manifestare a unui spirit național viu: unde nu caută Germanii originea civilisației lor, făcîndu-se că o descopăr unde e de toată evidența că numai în aparență ea se găsește! Noi nu sîntem doar în starea barbarilor din epoca năvălirii, al căror împrumut de simple forme tot a dus la ceva; la Romîni se afla în momentul contactului cu alte civilisații „o cultură înăbușită prin evenimentele istorice". „Ceia ce trebuie unui popor pentru a se desvolta impulsul spre viață, acela-l avem. Fie încercările manifestării lui cît de slabe!, destul că ele există." Perfecția e o închipuire, „mediocritatea" un simplu stadiu. Și, în definitiv, „cînd un popor a ajuns la conștiința de sine, cînd el a început a se desvolta, atunci el nu piere până nu împlinește rolul său istoric pe pămînt" [1].

Același sentiment de cel mai nobil patriotism face pe bursierul „Junimii" să se ridice și împotriva calomniilor din „Neue Freie Presse", marele organ vienes. El relevă ce ticăloșii se petrec în Prusia, ce scandaloase acte de imoralitate care rămîn nepedepsite. „De sigur că în un popor este ascunsă o mare sumă de răutate care iese la lumină prin crime, înșelăciuni, fapte nemorale, însă aceasta este orișiunde, și a deduce din astfel de fapte resultate pentru judecarea poporului întreg, este o ideie care poate să se nască numai în o minte mărginită și plină de răutate, precum este aceia

[1] *Ibid.*, p. 27.

www.dacoromanica.ro

a celor ce mai cu samă se ocupă de noi. Corupţiunea, nemoralitatea este mai aceiaşi în toate Statele, şi din cîteva exemple grozave adunate de ici şi colo nu se poate stigmatisa un popor întreg“ [1].

Îndemnînd pe Negruzzi să răspundă, Xenopol arată pentru întăia oară, atunci, la douăzeci de ani, intenţia de a scrie istoria poporului românesc, pentru a-l apăra de atîta nedreptate, întocmai cum cu patru decenii înainte o făcuse, la o vrîstă asămănătoare, Kogălniceauu: „Eu m'am hotărît, invitat fiind chiar de mai mulţi Germani, a combate indirect acest sistem, publicînd mai întăiu o privire asupra istoriei noastre, basată strict pe izvoare cît se poate de cunoscute, pentru a nu fi acusat de parţialitate [2]“. Pentru aceasta scria şi lui Hasdeu, lui Papiu Ilarian, ca să ceară publicaţii care i-au fost refusate [3]. Doria să vorbească şi despre influenţa Ţiganilor asupra stării noastre sociale, şi ţinuse o conferinţă despre Dunăre [4]. Cînd Negruzzi anunţa că are de gînd să iea în glumă prin acele schiţe ale sale a căror valoare, cîtă este, o vom arăta, pe Mihai Viteazul şi Ştefan-cel-Mare, observaţia criticului prieten e hotărîtă. „Mi se pare că aceste nume nu ar trebui legate în niciun mod cu ridiculul. Fără de voie sare vr'un strop şi unde nu trebuie şi, în timpul nostru, unde de sigur trebuie să căutăm mai mult în present şi în viitor decît în trecut, dar unde trecutul are o influenţă atît de mare asupra spiritului nostru, mi se pare că singurele figuri spre care ne putem uita cu mîndrie şi care pot să ne umple de energie, virtute ce mai ales ni trebuieşte, nu ar trebui în niciun mod puse în legătură cu rîsul“ [5].

Această stare de spirit, mai mult decît un gust pe care nu l-a avut niciodată prea sigur în materie de literatură a altora, îl face, la aceiaşi dată, să admire pastelele „sublime“ ale lui Alecsandri [6].

---

[1] *Ibid.*, p. 29.

[2] *Ibid.*

[3] *Ibid.*, p. 33.

[4] *Ibid.*, p. 34. Cere şi dreptul canonic al lui Şaguna; *ibid.*, p. 44. Gheorghe, cel mai mic din fraţii Negruzzi, vorbise despre şase Domni romîni; *ibid.*

[5] *Ibid.*, pp. 41-2. Revine şi în altă scrisoare, la pagina 43. Totuşi Negruzzi şi-a publicat schiţa — *Conv. Lit.*, III, p. 110 şi urm. —, dar în ton pios.

[6] Torouţiu, *l. c.*, pp. 30-1; cf. şi pp. 43-4, 45-6, 52-3, 60 şi urm., etc. Admiră şi poesiile, atît de slabe, ale prietenului Negruzzi, dar nu fără unele observaţii.

www.dacoromanica.ro

Dar admirația dă prilej la considerații de critică literară, fine și juste, ca și în analisa schițelor lui Negruzzi, care arată ce folositoare ar fi fost activitatea lui Xenopol și pe acest teren. El însuși traducea atunci din „Hermann și Dorotea" a lui Goethe [1].

Studiul întins asupra marilor opere, atît de populare atunci, ale lui Buckle și Draper, adăugind și considerații asupra lucrărilor analoage ale lui Guizot și Lecky, cuprinde critica sistemelor de istorie a civilisației propuse pănă atunci. Încă de atunci, înlăturînd formele mai obișnuite de istoriografie, Xenopol se gîndește la „legile după care omenirea (sau un popor) se desvoltă", la „puterile care lucrează împreună la producerea civilisației". Cugetătorul romîn caută să arăte că nu știința singură determină progresul, cum crede Buckle, ci și alte elemente legate de sufletul omenesc. El dă dreptate lui Auguste Comte ca întăiului care a rostit propozițiile ce sînt la basa cugetării filosofului engles și îndreaptă ca spre o formă mai deplină și mai desăvîrșită a gîndirii în acest domeniu spre cercetările lui Lazarus și Steinthal asupra sufletului colectiv, a „psihologiei popoarelor".

Dar ce ne interesează mai mult e aceiași grijă de ce ne privește pe noi în ceasul unei grele crise. Declară că nu împărtășește „ideia fundamentală" a criticei lui Maiorescu și caută să învedereze care e linia naturală a înaintării unei societăți asupra căreia se exercită atîtea influențe pe care așa de bine le deosebește o privire ageră: „amintirea strămoșilor romani, filosofie germană, sistemele născute din revoluția francesă, sufletul unei vieți orientale" [2].

El apără pe Romînii neproducători de adevăruri științifice, care, după Buckle, sînt singurul factor al progresului, prin aceia că ei au o literatură, „o mișcare a spiritului", care, „unită cu altele ridică conștiința națională și ni dă putere pentru lucrare mai departe" [3]. Și apoi ajunge „mișcarea ideilor". Și, suflet conservator, simțitor pentru datini, Xenopol iea și apărarea religiei, de așa de sus desprețuită în studiile lui Maiorescu: „Să nu ne grăbim

---

Pentru Bodnărescu, *ibid.*, p. 44. — Cînd i s'a cerut să facă serviciul militar, a cerut numai amînarea pentru studii și a răspins orice ar părea o încercare de a se sustrage de la această datorie; *ibid.*, p. 36.

[1] Pentru o iubire a lui, scrisori deosebit de frumoase, *ibid.*, pp. 46-9.

[2] *Conv. Lit.*, III, p. 124.

[3] *Ibid.*, p. 310.

www.dacoromanica.ro

a alunga credinţile religioase din sufletul unui popor înainte ca un alt element să le poată înlocui“ [1]. „Crezînd că luptăm pentru adevăr, ne grăbim a comunica mulţimii învăţături care trec peste priceperea ei [2].“

În a judeca o operă literară, privită în scopul pe care-l urmăreşte, în condiţiile genului de care înţelege a se ţinea, în mijloacele stilistice de care se serveşte, Carp însuşi arătase,— cum se vede din observaţiile asupra lui „Răzvan şi Vidra“, dar mai ales în acelea, atît de fine şi atît de adînci în acelaşi timp, contribuind esenţial în acele puţine pagini, peste Lessing, la teoria însăşi a fabulei, despre Fabulele lui Sion [3], — însuşiri mult mai mari decît ale lui Maiorescu, care n'a încercat niciodată străbaterea în esenţa însăşi a unei scrieri, mulţămindu-se a-i opune anume precepte şi a ridiculisa anume păcate de formă. Nu mă pot opri de a reproduce aceste rînduri pline de înţeles şi de noutate din al doilea studiu: „Pentru a fi un bun fabulist trebuie aptitudinile cele mai diverse: o cunoştinţă adîncă de mişcările interioare ale inimii omeneşti, pătrunderea necesară pentru a erigia acele mişcări în adevăruri morale generale, talentul de a le îmbrăca într'o formă adecvată, ce pune în evidenţă învăţămîntul moral fără a forţa nici adevărul, nici ficţiunea, şi în fine receptivitatea naivă pentru natura diferitelor lumi ce vin în ajutorul poetului la crearea exemplelor sale [4]“.

Totuşi Maiorescu continuă pe calea sa prin *Observaţiunile polemice* [5], dîndu-se şi un fel de răspuns la tesa lui Xenopol că fasa de transiţie poate fi cruţată: „adevărul“, spune el, „nu admite transacţiuni“, şi, dacă „o stare de lucruri se poate explica istoriceşte, nu resultă că se poate şi justifica“ (nu, de sigur, dar nu toate „stările de lucruri“, evident trecătoare, merită critica şi mai ales o critică de această solemnitate în formă, de această goliciune în fond). Aici lipsa de iniţiare, datorită necunoştinţii totale a vremilor şi împrejurărilor în care s'a înjghebat vechea noastră literatură îl face să tîrască de calul ironiei sale pe Şincai, care nu e

[1] *Ibid.*, p. 311.
[2] *Ibid.*, p. 312.
[3] *Ibid.*, p. 401 şi urm.
[4] *Ibid.*, p. 405.
[5] *Ibid.*, III, p. 193 şi urm.

www.dacoromanica.ro

istoric, pe Petru Maior, care nu poate scrie, pe bunul Țichindeal, pe interesantul Prale. În ciuda criticului, da, Vasile Pop era „un bărbat deștept și plin de zel", Gheorghe Săulescu un priceput traducător al lui Homer, iar lui Aron Densusianu, lovit și el fără cruțare, în ajun chiar *Convorbirile* înseși îi deschiseseră doar coloanele pentru o traducere din Tasso. Curiosul Scavinschi merită altceva decît puținele rînduri de batjocură. Lui Aron Pumnul îi lipsia de sigur gustul literar și sistemul lui ortografic nu s'a putut menținea, dar *Lepturariul* lui este până azi un indispensabil izvor de informații literare. Iar cîteva frase neghioabe din foile zilnice nu meritau coborîrea de pe Olimp a acestui Zeu al sentinților fără apel contra „curentului de idei bizantine" *(sic)* [1].

De altfel spiritul „Convorbirilor" rămîne acela pe care-l fixase Maiorescu [2] și, astfel, în hazliul dialog al lui Iacob Negruzzi între Vespe și Pepinescu [3], niște funcționari cari vreau să devie ziariști, spiritul „românesc" e luat în batjocură de la un capăt la celalt, de și peste exagerațiile unor oameni fără măsură și socoteală se lovia într'un sentiment așa de respectabil și de necesar, mai ales pe atunci ca acela care căuta legătura cu ce era mai bun în trecutul unei atît de nenorocite nații.

Lovitura destinată lui Hasdeu și ciracilor lui, între cari explosivul Gr. C. Tocilescu și societatea lor, „Romînismul", în care se jucau de-a revoluția lui Tudor Vladimirescu, de-a răsturnarea Domnului străin, contra căruia luptă cu batjocura și profesorul Gh. Dem. Teodorescu sau Teodorescu-„Ghedem", abia întors de la studiile sale parisiene, cu glumele despre „Hop în țol", și „Gol în țol", prin foaia *Ghimpele* și calendarul ei, atingea și epoce și figuri vrednice fără îndoială de tot respectul. Amicala lecție a lui Xenopol nu prinsese.

---

[1] O repetare a ideilor lui de Iacob Negruzzi, *ibid.*, p. 420 și urm.

[2] „Convorbirile" vor publica apoi un articol al lui Maiorescu relativ la hotărîrea unei Camere conservatoare de a da școala primară preoților, contra căroia spiritul anti-clerical al lui ducea de mult războiu; *ibid.*, IV, p. 33 și urm., apoi pp. 237 și urm., 254 și urm. Un resumat din Schopenhauer, *ibid.*, p. 325 și urm. Pentru că încearcă a da un caracter „științific" povestirilor biblice e atacată apoi *Revista Științifică* din București, pe care o scotea economistul P. S. Aurelian, cu profesorul de geologie Grigore Ștefănescu și cu un om politic, C. F. Robescu, amicul lui I. C. Brătianu; *ibid.*, p. 46 și urm.

[3] *Ibid.*, p. 289 și urm., 417 și urm.

www.dacoromanica.ro

E curios cum după o astfel de statornică atitudine s'au găsit, la 1869, cuvinte călduroase la moartea lui Asachi, pomenindu-se şi acele versuri de tinereţă în care era vorba de „românească armonie [1].“

În acest timp Xenopol se gîndia la alte lucrări: originea şi valoarea legendelor romane sau influenţa, mai slabă, pe care ar fi avut-o anticlıitatea, dacă s'ar fi păstrat „întreagă şi neatinsă“ [2]. Pe această din urmă ideie a reţinut-o, făcînd dintr'însa basa „studiilor asupra stării noastre actuale“ [3], în care caută, prin paralelă, mai ales să arăte condiţiile atingerii noastre cu spiritul occidental după ce pănă la începutul secolului al XIX-lea toate manifestaţiile româneşti fuseseră corespunzătoare cu ale evului mediu de aiurea. Se reiea ideia dintr'o scrisoare mai veche că atingerea cu o civilisaţie „vie în corpul ei de 'naintea noastră“ e motivul unei imitaţii de simplă suprafaţă, lipsindu-ni nouă, copleşiţilor, libertatea de a face o alegere sau de a adăugi ceva de la noi, şi necerîndu-ni-se o muncă de găsire, desfacere şi interpretare care ascute spiritul. Căci „numai acele cunoştinţi pe care ni le agonisim cu greutate pătrund în adevăr în spiritul nostru; numai ce am cîştigat prin noi înşine se încorporează oarecum cu însăşi fiinţa noastră.“ „Europa a învăţat fără profesori, şi noi, şi cît învăţăm, învăţăm numai cu profesori.“ Şi conclusia nu poate fi decît aceasta, care a trebuit să mai fie răsplătită: „Tendinţa unui popor care vrea să lase urme în istorie trebuie să fie aceia de a contribui întru ceva la binele comun al omenirii. Aceasta nu o putea ajunge prin adoptarea producerilor gata ale unui alt popor — acestea rămin ale celui ce le-a produs, orişicît le-am schimba şi naţionalisa, — ci numai prin creaţiuni nouă, prin adevăruri descoperite, care să vină în folosul omenirii întregi, prin nouă icoane ale frumosului, de care să se bucure sufletul oricăruia, în fine prin îmbunătăţirea formelor de viaţă, care să mărească fericirea omului întru cît e cu putinţă“ [4]. „Cît timp nu vom căuta să iasă ceva din spiritul nostru, nu numai să între în el, şi anume să iasă ceva nou, iar nu o mistuire necomplectă a producerilor străine

[1] *Ibid.*, p. 324.
[2] Torouţiu, *o. c.*, II, pp. 54-5.
[3] *Conv. Lit.*, IV, p. 1 şi urm.
[4] *Ibid.*, p. 7.

www.dacoromanica.ro

ce au întrat în el, atîta timp nu vom fi demni a fi consideraţi ca luînd parte activă la civilisaţia Europei [1]." Şi, ca teren a manifestărilor originale, se recomandă literatura proprie, precum şi studiul realităţilor actuale şi a moştenirii de trecut, deprinzîndu-ne numai aşa pentru a trata şi subiecte în afară de fiinţa şi de munca noastră. Astfel, dar culegînd atîtea bune şi folositoare îndreptări în cale, Xenopol se unia cu Maiorescu numai în răspingerea unor ambiţii rău manifestate şi care nu puteau aduce înainte nicio operă îndeplinită.

Studiul trezi împotriviri, ale căror motive nu trebuie căutate în domeniul ideilor, obiectîndu-se că nu aduce nimic nou [2]. De şi partea a doua nu e decît o călduroasă conferinţă, ţinută la societatea studenţească „Familia" din Berlin, despre ce datorim ideii romane [3], scopul de căpetenie, în legătură cu ideile aruncate de „Junimea", era altul: să arăte că, întocmai ca şi în alte casuri, enumerate, în forma lui absolută acest „romanism", fie şi în formă latinistă, era un impuls necesar, cu toate că, odată ce s'a atins scopul, trebuie o mărgenire, o reducere la limitele realităţii binefăcătoare. Importantă era însă întăia afirmaţie, plină de o pioasă dreptate, şi tînărul autor cita casul lui Petru Maior, care trebuie judecat din acest punct de vedere, — Maiorescu sili pe Iacob Negruzzi să adauge o desaprobare formală [4]. Mai departe naţionalismul lui Xenopol se învederează şi prin aceia că şi faţă de Romani, orice ar fi fost ei, el cere Romînilor să fie altfel, să fie ei înşii, şi elementele originalităţii noastre le desface el, intr'o formă strălucită, cu o uimitoare siguranţă, care-l arată stăpînind de atunci toată teoria, tot sistemul unei noi şi adevărate istorii a Romînilor. „Se înjoseşte istoria noastră la rolul unei continuări mici a unei perioade însemnate, la un pîrău ce iese dintr'un rîu pentru a seca în pustiu, în loc de a-i lăsa acela al unui început de desvoltare [5]."

---

[1] *Ibid.*

[2] Torouţiu, *o. c.*, II, pp. 60-5.

[3] *Conv. Lit.*, IV, p. 121 şi urm.

[4] „Dacă *(sic)* exclusivităţii ideilor nouă expusă mai sus nu ne pare a fi absolut adevărată, mai puţin încă ne unim cu explicaţiunea *(sic)* ei la casul special despre care vorbeşte autorul aice"; *ibid.*, p. 125.

[5] *Ibid.*, p. 130. Numai în condamnarea şcolii Bărnuţiu şi a „romînismului" bucureştean fostul elev cată a se apropia de Maiorescu. Dar el nu crede (v. p. 130, nota) că atîta ajunge pentru a distruge răul.

www.dacoromanica.ro

A treia parte, privitoare la instituţii, apăru destul de tărziu, în 1871 [1]. Ea pune, curagios, problema schimbării aşezămintelor nepotrivite, causa de căpetenie a relelor actuale, fără a se atinge principiile înseşi, care sînt nobile şi pot fi îmbrăcate în alte forme. Cercetarea asupra instituţiei juraţilor caută să învedereze deosebirea.

În partea a patra, ieşită tot acolo [2], e vorba apoi de refacerea învăţămîntului, şi forma e încă mai frumoasă în rostirea unor adevăruri de un înţeles adînc şi mare: „Luminile inteligenţei nu trebuie să rămînă numai ca atare spre bucurarea minţii teoretice şi, precum lumina soarelui este nu numai lumină spre desfătarea ochiului, ci şi element de viaţă pentru plante şi vieţuitoare, astfel şi lumina inteligenţei trebuie să trezească în viaţa reală chiar puterile de viaţă şi propăşire ale unui popor". Rolul principal al acestuia: de a da o basă intelectuală comună pentru judecata opiniei publice şi pentru putinţa de conlucrare e cu putere relevat. Şcoala de „cunoştinţi singuratece" e aspru condamnată. Un întreg program nou pentru materiile principale din învăţămîntul secundar e presintat apoi în continuarea, se pare, intenţionat întreruptă, a acestor interesante consideraţii, aşa de superioare notelor şcolare, dominate şi de patima politică, pe care de curînd le dăduse Maiorescu în aceiaşi revistă. În domeniul istoriei se combate prejudecata, aşa de larg admisă şi azi, că învăţămîntul ei în liceu nu trebuie să presinte legăturile şi prin ele „înţelegerea deplină şi raţionată a fenomenelor generale din viaţa popoarelor şi a omenirii". Nu se uită nici avantagiile pentru viaţa practică şi cea morală ale acestui studiu, adevărat „călăuz intelectual şi sprijin moral al cetăţeanului" [3].

Credinţa că amicii săi de vederi, atunci la guvern, vor avea să aducă schimbări esenţiale, mergînd pănă la modificarea Constituţiei, explică în parte întinderea şi precisiunea acestor studii [4].

---

[1] *Ibid.*, V, p. 117 şi urm.

[2] *Ibid.*, p. 33. Se recomandă pe dreptate lecţiile lui Mandinescu, tipărite de Leonescu; *ibid.*, p. 320, nota. — Studiul prin biografii se reservă numai şcolii primare; *ibid.*, pp. 322-3. — În acelaşi an Xenopol dă *Cronologia raţională a istoriei universale*, pentru bacalaureat.

[3] În conferinţile din 1872 Xenopol vorbeşte despre naţionalitate; *Conv. Lit.*, V, p. 376.

[4] Torouţiu, *o. c.*, II, p. 110 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Din nou, Xenopol se găsia în cea mai hotărîtă nepotrivire de păreri cu Maiorescu. Afirmațiilor aspre ale acestuia în ce privește caracterul universal al adevărului, el li opune credința sa nestrămutată că fiecare popor trebuie să aibă cultura sa și, fără a pretinde că în anume domenii de știință poate inova ca pentru dînsul singur, poporul are dreptul și datoria de a-și face literatura, poesia potrivită cu firea ce o are. „Trebuie să căutăm a întări direcția națională a spiritului nostru în ceia ce privește literatura, dacă vroim să producem în adevăr ceva mare. O susținere însă energică, că frumosul este unul și același la toate popoarele detrage spiritul de la această direcție și-l lasă indiferent [1]."

Și cel mai bun comentariu e în profesiunea de credință din scrisoarea de la 2 Iulie către Iacob Negruzzi, unul din cele mai nobile crezuri de patriotism și naționalism: „Fără voia mea m'am născut, am crescut în sînul unui popor anumit, am adunat în sufletu-mi toate aspirațiile lui spre bine. Trebuie să-i consacru tot ce natura mi-a dăruit: măsură și spirit, putere și răbdare, pentru că natura prin legile ei de fier a legat existența și fericirea mea de existența și fericirea întregului din care fac parte" [2].

Xenopol era, de altfel, în continuu conflict cu Maiorescu. Observațiile acestuia contra învățămîntului primar prin preotul de sat îl scot din nou la lupta, neștiută, din nenorocire, decît în mică parte, pănă la publicarea corespondenței de care ne servim. „Pentru țeran, pentru omul destinat pentru toată viața lui la munca brațelor . . . ., știința în general și științile naturale în special sînt ceva secundar" [3]. „Basa învățămîntului primar este să desvolți în țeran conștiința sa de om mai întăiu, apoi de om ce face parte dintr'un popor anumit, de drepturile și datoriile legate de aceste însușiri."

Nici lunga dare de samă a lui Xenopol despre „La Création" a lui Edgar Quinet nu e străină de aceste preocupații privitoare permanent la problemele românești. Pornind de la adevăruri din științile naturale, aplicabile în domeniul spiritului, se discută întrebarea privitoare la limba în adevăr bună și se dovedește că limba

[1] *Ibid.*, p. 114. Pentru doctoratul în filosofie pregătia traducerea germană a studiului despre Buckle; *ibid.*, p. 117. Se gîndia și la un studiu despre cît e roman în noi; *ibid.*

[2] *Ibid.*, pp. 76.

[3] *Conv. Lit.*, IV, p. 85.

www.dacoromanica.ro

slavă nu mai poate primejdui pe a noastră, ce n'a fost adoptat din ea de întreg poporul avînd să se elimine, ci că primejdia vine de la limba francesă. Noi împrumuturi trebuie deci evitate, iar graiul îmbogăţit „prin întrebuinţarea tesaurului de cuvinte păstrat în limba populară, în dialectele noastre şi mai cu samă prin desvoltarea organică a limbii noastre înseşi“ [1].

Venirea la Guvern a „junimiştilor“ dădu prilej lui Xenopol să-şi arăte convingerea că a întra în viaţa practică, a încerca să dreagă relele e o datorie pentru oricine a enunţat în teorie principiile binelui [2]. Îşi arată adînca părere de rău că elementele bune se desgustă şi lasă totul în stăpînirea celorlalte, şi el fixează puternic principiul: „Omului e dat prin activitatea lui a îndrepta lucrurile“ [3].

Pe vremea războiului franco-german din 1870, tînărul îşi arătă dorinţa [4] să revie în ţară, şi una din manifestările lui la întoarcere a fost indignarea pentru că la spitalul din Tîrgul Neamţului se păstra amintirea umilitoarei protecţii ruseşti [5]. De atunci şi darea de samă despre *Cronica Huşului* a episcopului Melchisedec, care căpătase în studiile sale din Rusia cunoştinţa vechii limbi slavone şi o întrebuinţa pentru a aduna, tipări şi traduce documente şi inscripţii vechi din ţerile noastre [6]. Acest articol nu e însă o simplă analisă a celor cîteva sute de acte cuprinse înăuntru: Xenopol a găsit prilejul de a se ridica împotriva recii istorii pragmatice a erudiţilor şi de a reveni la critica împrumuturilor fără socoteală pe care le-am făcut din Apus, părăsind ceia ce era încă viu şi trainic, pentru că era acomodat cu noi, din tradiţiile noastre: „Dacă acest spirit adevărat istoric ar fi dominat în ţara noastră, cînd ideile apusene au început a pătrunde la noi, atunci am fi ştiut îndrepta starea noastră încetul cu încetul

---

[1] *Ibid.*, p. 230. Pasagiul despre această întrebare începe la pagina 228. O notă despre o conferinţă a d-rei Dunca, *ibid.*, pp. 214-6.

[2] Torouţiu, *loc. cit.*, pp. 79-81. V. şi *ibid.*, pp. 484-5.

[3] *Ibid.*, pp. 94-7. „Eu sînt sănătos ca un tun şi lucrez zdravăn“; *ibid.*, p. 97. Lucra la tesa latină despre publicani; v. şi *ibid.*, p. 74.

[4] Contribuie şi oboseala, *l. c.*, p. 85. Se gîndia şi să iea pe două luni grija revistei din Iaşi.

[5] *Ibid.*, pp. 248-50. O dare de samă despre „Tratatul de economie politică“ al lui G. Strat, *ibid.*, pp. 173-7.

[6] *Ibid.*, p. 373 şi urm.

www.dacoromanica.ro

legînd înbunătățirile de materialul lăsat nouă de trecut, și nu am fi rupt de-odată firul tradițiunii înseși, nu am fi aruncat afară din mijlocul nostru toate obiceiurile, toate moravurile, mai tot organismul guvernului, întărite în timp de secole și moștenite din neam în neam, care, de și puteau să fie rele în multe privinți, totuși aveau marele avantagiu de a fi elemente cunoscute tuturora, cu care tot omul era deprins și care tocmai din această causă erau în stare de a fi îmbunătățite, desvoltate și păstrate după cerințile culturii moderne". Studiile istorice pot aduce măcar, în practica noilor instituții, care nu se mai pot schimba ușor, „un spirit mai serios, mai puțin aplecat la veșnice schimbări, modificări și cercări de sisteme, un rău care amenință chiar existența noastră"[1]. Dar el merge și mai departe: chiar vechile așezăminte pot să revie, și aceasta pentru că „formele introduse la noi au rămas în multe împrejurări numai forme, deci nu s'au înrădăcinat atît de puternic în sufletul poporului încît o modificare a lor pe încetul „să fie cu totul peste putință"[2].

De și era, în Novembre, la Berlinul, nebunit de victorie[3], Xenopol prezice Franciei, devenită republică, un viitor mare, simțul practic al libertății fiind acolo mai înălțat decît în teoretica Germanie, cu frica ei față de manifestări mai îndrăznețe, dar acesteia îi recunoaște, în lupta care urmă, dreptatea causei[4].

Niciodată acest spirit superior nu fusese mai puternic. Forma limpede a scrisului acestui spirit distins se ridică în acel timp la adevărate frumuseți literare, ca în această descriere a insulei Rügen,

---

[1] Dar și Xenopol e pentru amestecul Statului în Biserică; *ibid.*, p. 379. Începătorul în istoria Romînilor crede în Cronica lui Huru; *ibid.*, p. 380.

[2] Asistase în Iași la cetirea primei părți dintr'o poveste a lui Mihail Eminescu, pe care îl înțelege; *ibid.*, p. 92. Nu cunoștea pe Eminescu; *ibid.*, p. 102. Cf. și *ibid.*, p. 104.

[3] Se gîndia și la „o critică asupra ideii unei reforme a instituțiilor noastre", *ibid.*, p. 106. V. și *ibid.*, p. 109 și urm.

[4] *Ibid.*, pp. 79-80. Pregătia și un studiu despre războiu, *ibid.*, pp. 93, 98, 101, 106. Apoi și un resumat al luptei duse de „Convorbiri"; *ibid.*, p. 102. El a fost scris, dar răspins; v. *ibid.*, p. 104. Voià să-l refacă în trei părți: „critică și satiră, independența intelectuală, literatura națională și literatura patriotică"; *ibid.*, p. 106. Voià să scrie și despre femei; *ibid.* — Admiră resistența Parisului asediat; p. 100. Foarte interesante părerile lui despre ultima exposiție de artă din Berlin; *ibid.*, pp. 89-90. I se ceruse și o dare de samă despre scrierea lui Papiu Ilarian referitoare la dreptul Romînilor din Ardeal; *ibid.*, p. 93.

www.dacoromanica.ro

care a rămas până ieri între scrisorile către Iacob Negruzzi: „Aseară am venit înapoi de la excursia ce am făcut-o pe insula Rügen. Nu ştiu dacă ai fost tu pe-acolo vre-odată; dacă nu, apoi te-aş sfătui, cînd vei mai face vre-o călătorie, să nu o treci cu vederea. Cîte frumoase impresiuni am avut în aceste două zile! Cînd aş vrea să ţi le spun toate, aş umplea mai multe coli. Pentru a doua oară văzuiu astădată Marea, şi supt un aspect mult mai măreţ decît cealaltă dată. Punctul unde am debarcat (Stubbenhammer) se înalţă la vre-o 500 de picioare de-asupra Mării; maluri prerupte de cretă cu totul albă şi încununate de păduri înalte de brazi şi de fagi. Cînd te urci pe mal, vezi Marea la o întindere nesîrşită printre porţile naturale făcute de înalţii arbori ce-şi împreună vîrfurile cununei lor. Seara, efectul este deosebit; stîncile cele de cretă par a deveni transparente: te gîndeşti fără să vreai la poveştile cele ce spun de palatele de cristal şi pietre scumpe. Printre stîlparii uriaşi ce se coboară până în valuri, se pierde privirea pe întinderea Mării, care în umbra înserării pare a se evapora şi a se pierde în văzduhul cu care se confundă în depărtare. Cînd stai cîtva timp cu ochii ţintiţi în depărtare, mare şi aier şi cer par a nu face decît una: Marea nu mai samănă a fi decît aier sau eter condensat. O înşelare fermecătoare te face să crezi că pluteşti în aier, că eşti în aier, poate în lăcaşul zeilor Wothan şi Hertha, al căror cult odinioară se serba în pădurile insulei. Şi astăzi se vede mai înlăuntrul insulei lacul Herthei, pe malul căruia sînt încă pietrele de jertfă, udate de atîtea ori de sînge de om. La o mică depărtare este un fag de o mărime extraordinară, bătrîn de multe secole. Şedeam tocmai pe pietrele de jertfă şi de-acolo priviam cum, pe de-o parte, nişte băieţi se jucau într'o luntre ce plutia pe lac, pe de alta, mai multe copile prinse de mînă săltau împrejurul bătrînului fag. Ce schimbare! Cu cîteva secole mai înainte o tainică groază plutia peste aceleaşi lucruri, care astăzi servesc de dulce desfătare. Copiii însă nu gîndesc la cele ce au fost. Istoria nu există pentru ei, şi chiar poveştile încep a se stinge în sufletul locuitorilor insulei. Ţeranii cu cari am vorbit îmi spuneau rîzînd şi glumind despre cele ce se credeau; ba unul chiar îmi spuse că ştia despre legendele ce se povestesc numai din cartea lui Grieben (acesta era, se înţelege, mai cult; ştia scrie şi ceti, nu numai platt-, dar şi hoch-deutsch).

www.dacoromanica.ro

Cîtă ironie însă în asemenea mărturisire în contra credinților odată atît de sfinte, atît de puternice, care se păstrau din neam în neam, ca un bun strămoșesc și se povestiau cu o tainică sfială călătorului încîntat! Astăzi poesia pare că voiește să fugă de prin tainicele dumbrăvi; totul apare numai întru cît este în adevăr: piatra e piatră, fagul fag și locul un simplu loc. De vreai poesie, impresie adîncă, ce să-ți vorbească din depărtare, din fundul secolelor ce au trecut, trebuie să o aduci cu tine, să o culegi din colbul cărților und stau, uscate, dar bine păstrate, legendele timpului trecut, ca florile într'un ierbariu, să vii cu mintea pregătită pentru răsunetul puternic ce pot să-l mai producă în un suflet simțitor rămășițile văzute ale vechilor credinți."

După întoarcerea în Iași o conferință publică despre naționalitate îi dădu noului istoric prilejul să lămurească încă mai mult principiile sale călăuzitoare, a căror temă e că „spiritul e deosebit după popoare", căci „impresiile exterioare sînt deosebite", ele „trecînd printr'un corp deosebit pentru a ajunge în suflet", și limba impunînd apoi formele deosebite. „Lumea interioară, particulară fiecărui popor, formează ceia ce se numește *spiritul național*. Legătura individului și a poporului întreg de această lume interioară se numește prin metaforă *iubire de țară*. Aceasta nu este iubirea pămîntului brut pe care se naște un popor, ci iubirea gîndurilor, simțurilor, comoarei de tradițiuni și de frumos, născute și crescute pe colțul de pămînt ce ne adăpostește". Și el continuă arătînd că sentimentul național e unul din factorii principali ai binelui, fiind cel mai puternic îndemn către acțiune. „De aceia cosmopolitismul este falș: vroind a lucra pentru toți, nu lucrează pentru nimene; vroind a iubi pe toți, nu iubește pe nimeni." Pentru cultura generală produsul național dă varietatea și întreține viața. La noi pentru aceasta se cere iubirea de limbă, ca și de moravuri. „Limba trebuie să fie *vorbită* și moravurile *practicate*": de aici răspunderea educației în străinătate. Prin cultivarea studiului trecutului, prin căutarea în propria națiie a tuturor elementelor de frumuseță se pot pune basele unei educații mai bune [1]. Paginile despre înfluența poesiei populare asupra celei culte [2] sînt de pus alături de acestea.

[1] *Conv. Lit.*, VI, p. 812. Acolo și statistica literară, pp. 67–70.
[2] *Ibid.*, p. 173 și urm. Și asupra colecției Caranfil, *ibid.*, pp. 209–11.

www.dacoromanica.ro

În vara anului 1871 Xenopol era în sfîrşit întors la Iaşi, unde va ajunge îndată profesor. După o întrecere neizbutită pentru o catedră de filosofie cu C. Dimitrescu-Iaşi (n. la Iaşi, 25 Februar 1847), revenit şi el, în 1878, de la studiile din Germania, spirit viu, vorbitor abundent, dar lipsit de originalitate şi de energie, el era să se poată consacra studiilor. de istorie, pe care declarase de mult că le preferă oricăror altora.

www.dacoromanica.ro

CAP. IV.

Producţia literară

I.

Diletantismul romantic la „Convorbiri".

Am arătat că literatura moldovenească de la începutul Domniei lui Carol I-iu era întreagă a lui Alecsandri. Ceia ce critica aşa de aspru, şi de drept, de altfel, Maiorescu în primele sale critice nu era decît „alecsandrinism" de ultimă decădere; poetul acestei generaţii el însuşi nu-şi părăsise iubirea pentru neologisme, comodul obiceiu al cuvintelor neacceptabile create pentru rimă. Evoluţia care se va petrece mai tărziu la dînsul, dînd scrisului lui consistenţă şi măsură, cu influenţe din nouă şi folositoare lectură, nu începuse măcar.

Totuşi, în lipsă de alt model, renovatorii ieşeni s'au adresat la dînsul [1], probabil prin Costachi Negruzzi, care el însuşi fu adus să dea revistei bucăţi frumoase ca linişte de spirit şi siguranţă stilistică: nota despre Donici [2], cu simţ pentru unitatea Romînilor, corespondenţa despre flori între doi închipuiţi cultivatori ai lor, cari isprăvesc cununîndu-se, şi chiar traducerea unei lincede poesii

[1] Anunţarea operelor lui, *Conv. Lit.*, I, p. 42 şi urm. Laudele lui Maiorescu pentru poesia populară, prin care el înţelege numai culegerea lui Alecsandri; *ibid.*, pp. 89, 301 şi urm. Scrisoarea către el a lui Iacob Negruzzi, *ibid.*, III, pp. 89–90. Susţinerea contra lui Hasdeu în interpretarea poemului „Bărăganul"; *ibid.*, I, pp. 119-20. Alecsandri se simte însă jignit de atacul lui Carp contra amicului său Sion; V. Muşlea, în *V. R.*, LXXIV, no. 190 şi urm., mai ales pp. 196-8. Totuşi contribuţia lui Sion la n-l jubilar din 1884; *Conv. Lit.*, XVIII, p. 122 şi urm. Cf. *ibid.*, II, p. 161; X, pp. 198-201; Torouţiu, *loc. cit.*, p. 161.

[2] *Conv. Lit.*, I, p. 266 şi urm.

www.dacoromanica.ro

germane. De şi se făcuseră unele, foarte slabe reserve în ce priveşte poesia lui, cîntăreţul Unirii răspunse la apel, dar ceia ce trimete în cursul anului 1867 se compune numai din canţonete uşoare, de un spirit adesea îndoielnic, pe care caută a le introduce şi scusà ca documente de moravuri, în care zugrăveşte, afară de „Surugiul", foarte popular, nu fară un ascuţit spirit de observaţie, în mare parte lumea bucureşteană, unde-l chema politica: de la politician la simigiu, ori revine la ceia ce făcuse să rîdă altă generaţie şi altfel de generaţie. Singura bucată poetică, *Rita*, e oarecum vrednică doar de primele lui începuturi.

Alecsandri n'a fost, de altfel, cu toate laudele de care era darnic, niciodată un adevărat membru al „Junimii". Literatura lui, poesie şi prosă, rămîne consecventă cu ea însăşi, neînţelegînd pe deplin lecţiile maioresciene şi despreţuind orice concesie. Celor cari predicau subiecte de caracter general uman, fără legătură cu formele trecătoare, cu sentimentele politice, cu pasiunile de o zi li-a impus scenete ca acelea de care e vorba mai sus, reformatorilor limbii li-a rîs în faţă pentru solemnele lor cuvinte abstracte în „ţiune", recomandînd înlăturarea unor forme, ca *pudoare*, *ţinută*, *preşedinte*, *şedinţă*, care, în ciuda lui, au rămas, duşmanilor vulgarităţii li-a întins spre admiraţie lucrişoare efemere de care se putea distra numai publicul dintr'o depărtată ţară fără gustul deplin format. Acelora cari, de şi trebuiau să se întrebe adesea ce vrea să spuie studentul cernăuţean, puseseră în frunte, cu mîndrie, tragedia *Rienzi* a lui Bodnărescu, li-a servit comedioare cu obişnuitele îngrediente de cocoane, duduci, boieri, nicocherale, robi ţigani şi roabe ţigance, ca *Drumul de fier* [1], în care se amestecă şi citate din limba acestor sclavi, de distincţia următoarelor:

Somai kires mo, beşan,
Zarzavela chirostan.

şi refrenuri de operetă şi discursuri pentru introducerea căilor ferate.

Dar trebuie să recunoaştem că aici dialogul era de o extraordinară vioiciune şi că această lume inferioară, atinsă de vraja unei arte mai mult înăscute decît disciplinate, trăia. Aceasta afară de tesaurul de obiceiuri, de întorsături de frasă, de cuvinte rare, de folklore de curte boierească în Moldova, pe care-l conţine. Aceleaşi

[1] *Ibid.*, III, p. 345 şi urm.

www.dacoromanica.ro

sînt — și aproape atîtea — însușirile localisării din franțuzește *Ginerele lui Hagi Petcu*[1].

În dorința de a avea numele lui Alecsandri, grupul de la Iași l-a silit, astfel, să reîntre în literatură, încunjurîndu-l de o aparentă și ipocrită admirație[2]. Acestui îndemn i-a răspuns poetul, acuma complect „boierit" și „ruralisat", prin *Pastele*, dintre care unele sînt clare și armonioase, dar nicăiri nu e nici adevărul unei impresii noi din viața naturii în care el trăia, nici o formă care să găsească încă neîntrebuințata expresie poetică, nici avîntul care aruncă versurile la asalt sau varietatea unor armonii inedite. Se ajunse, în sforțarea de a da necontenit ceva nou, de la *Concertul în luncă*, plin de amintirea preocupațiilor grădinărești ale lui Costachi Negruzzi[3], și de la Rodica și „junii sămănători" ai veseliei ei banale, la „Fîntîna", cu versuri ca acestea:

Pe cărarea înflorită care duce la fîntînă
În ștergar și în catrinţe trece-o sprintenă Romînă,

și la versurile dedicate calului „Buchet" al d-rei Maria Docan:

„Șoimul tău, Mițică dragă, poart'o zale ninsorie
Ce lucește de departe supt seninul luminos:
Tu-l iubești, el o cunoaște; e frumos, el înc'o știe
Și ca lebăda pe apă se alintă gracïos.
Cînd te vede, el te-admiră, cînd te-aude, el nechiază,
Dulce, falnică păreche, tablou viu încîntător!

Sau, în „Stelele":

Pe a cerului cîmpie *cu flori lucii* sămănată
Noaptea vine pe furiș
Și cu-o secure de aur, *de la lună 'mprumutată*
Face-un *stelnic* seceriș....

---

[1] O caldă notiță la moartea lui Prosper Merimée, *ibid.*, IV, pp. 362-5. Alecsandri ducea lipsa de gust până la tipărirea în „Convorbiri" (V, p. 97 și urm.) a cîntecelului „von Kalikenberg", cu anume rancune personale privitoare la construcția Căilor Ferate. „Harță Răzeșul"; „operetă comică" *(ibid.*, p. 137), nu e la o mai mare înălțime. Se adauge cantoneta *Haimană; ibid.*, p. 281 și urm. V. *Stan Păpușarul, ibid.*, I, p. 294 și urm.; *Gură-Cască om politic, ibid.*, p. 280 și urm.

[2] V., pentru Alecsandri și a cincea aniversară a „Junimii", *ibid.*, II, p. 299.

[3] *Ibid.*, I, p. 92 și urm.; II, pp. 33, 965 și urm.; III, pp. 97-8,

www.dacoromanica.ro

apoi, în *Tînăra creolă*, „copila serafie“, „juna călătoare“, cu „buza trandafirie“ [1].

Cu cît erau preferabile paginile, clare şi vesele, de amintiri de la 1848, despre apărarea tragi-comică a cnejilor Cantacuzini, cu doamne cu tot, contra presupuşilor gonaci ai lui Mihai-Vodă Sturdza, în mijlocul ţeranilor complect nesimţitori la serviciile pe care tînăra boierime voise să le aducă libertăţii, deci şi democraţiei rurale [2]!

Nici *Bărăganul* [3], citat şi mai sus, trimes de la Cannes în Mart 1870, cu o aşa de înaltă ambiţie, — pentru ca, la cîtăva distanţă, să răspundă altei întreprinderi gluma grosolană din monologul „von Kalikenberg“ —, trebuind să dea, iarăşi în folosul ideii căilor ferate, de care-l legau pe poet şi unele interese, de loc lirice, impresia vastă, seacă a pustiului, nu se ridică peste sforţările ritmice ale unei prose sărace, ca în acest element de descripţie:

O cumpănă se 'nnalţă aproape de un puţ
Şi 'n orizont se 'ndoaie ca gîtul unui struţ.

Ruperea de supt influenţa lui Lamartine, despre care Alecsandri vorbeşte totdeauna cu emoţie [4], şi trecerea la factura eroică a lui Victor Hugo va însemna singură o nouă epocă în poesia lui. În acest sens se arăta el îndreptat cînd dădea „Convorbirilor“, la 1868, *Calul cardinalului Báthory* [5] Cît putea el în această direcţie epică, spre care se simţia acum atras, e, firește, însă altceva.

Între poeţii de la început ai revistei, Pogor, care e şi un excelent traducător [6], ştie tot aşa de bine să vrăjească acele taine ale Egiptului pe care cu o mai mare putere le va evoca pe urmă un Eminescu. Îndreptîndu-se către sfinxul teban, el îi aminteşte cîtă istorie umană s'a desfăşurat supt umbra lui:

Popoarele învinse şi cele 'nvingătoare
Durerea, bucuria de cîte ori ţi-au spus,

---

[1] *Ibid.*, I, p. 193.
[2] *Ibid.*, III, p. 57 şi urm.
[3] V. *Scrisori*, pp. 52-3, no. 41.
[4] V. *Conv. Lit.*, III, p. 38.
[5] *Ibid.*, II, p. 200. Cf. Drouhet, *Vasile Alecsandri şi scriitorii francesi*, 1925; cf. acelaşi, în *V. R.*, XXIII.
[6] V. şi *Conv. Lit.*, I, pp. 413-4; XXV, p. 867.

www.dacoromanica.ro

Și cînd oștiri, imperii ca fàntasme s'au dus,
Cînd Teba ruinată căzu de pe picioare,
Te-ai odihnit atunce de-al oamenilor glas
Și'n față cu deșertul tu singur ai rămas [1].

Dar același se pricepe să întrebuințeze un ritm săritor pentru a înfățișa medievala rîvnire a iubitei care așteaptă să răsară în zori cavalerul visurilor ei. Veveriţa, cocostîrcul, vulturul, ciocîrlia sînt rugați să le cerceteze pentru a-l descoperi:

Din stejarul nalt și mare,
De pe turnul învechit,
De pe munte 'n înălțare
Și din cerul înroșit
Nu vedeți fugind spre mine
Un cal negru și pornit,
Nu vedeți, vă rog, de vine
Al mieu dulce prea-iubit [2]?

În *Magnitudo Parvi* a lui, care s'ar părea că e o imitație, versul are aceiași strînsă țesătură și același larg răsunet:

Era întunecoasă biserica vecină
Și greu pe temelie sta turnul așezat.
Cu capul plecat însă supt bolta bizantină
Tăcut eu am întrat.

Cuprins de-un mìros straniu de colb și putreziciune,
A' oamenilor visuri în timp se risipesc
Dar, glorie, Natură!, la răsărit de soare
Toți puii ciripesc [3].

Și el știe să deie frasa complimentului ca în secolul al XVIII-lea frances:

Și pentru-o sărutare, marchiselor frumoase,
Eu toate-a' mele zile le aș fi dat ușor [4].

Atîta însă și publicarea frumoaselor balade populare ale lui Moise sau Miron Pompiliu, apoi a celor culese în Maramureș de

[1] *Ibid.*, III, p. 70. Bucata e din 1861. Cea următoare, chiar din 1860.

[2] *Ibid.*, p. 244. Traducerea „Broaștei" lui Hugo *(ibid.*, pp. 373-4) e de toată frumusețea, de și se întîlnesc, din nebăgare de samă, și versuri șchioape. Pogor mergea și pănă la Baudelaire, din care a tradus *Țiganii* și *Don Juan în Infern*, ba chiar la Coppée; *ibid.*, IV, pp. 51-2.

[3] *Ibid.*, I, pp. 242-3.

[4] *Ibid.*, II, p. 236.

www.dacoromanica.ro

un Ioan Bădescu [1], reunite apoi în „Balade Populare Romîne“ din 1870 [2], nu ajungeau încă pentru rechemarea la adevărata poesie [3]. Dar în balada „Vrăjitoarea“ a Matildei Cugler tonul lui Heine se îmbină cu forma tradiţională a bucăţii acesteia, aşa de simplă şi de sigură:

El se duce, ea rămîne,
Şi din azi se face mîne;
Mîni şi mîni el n'a venit:
Soare 'n cer n'a mai zîmbit.

Ritmul popular, simţirea însăşi a poporului, ca şi la Heine, şi-o însuşeşte perfect această fiică de străini, născută la 1853 în Iaşi din tată german şi mamă polonă, cari i-au dat cea mai aleasă creştere, printr'un Belgian şi un cleric spaniol, aşa încît ea ştia latineşte, greceşte, limbile germană, francesă, italiană, spaniolă şi polonă [4]:

Floarea 'n cîmp cînd veştejeşte,
Alta 'n locu-i înfloreşte,
Dar, în pieptul omenesc
Florile cînd veştejesc,
Cade roua 'n zădar:
Alte 'n loc nu mai răsar [5].

Alături, aceste rînduri de duioasă simţire:

Ai plîns şi tu odată,
Ba zău nu pot să cred!
Ah, lacrămi las urme,
Ce ani întregi se văd [6].

De altfel din toată această poesie de la „Convorbiri“, tot aşa de falsă ca şi cea mai slabă din cele criticate de Maiorescu, se desface numai pe încetul versul scurt, limpede, simţit, cu miresme de romantism german şi de cîntec moldovenesc, al poetei ieşene. Astfel şi în micile piese din 1869:

---

[1] *Ibid.*, IV, pp. 29 şi urm.. 267-8.

[2] Dare de samă, *ibid.*, 1870, p. 118 şi urm. — Corespondenţa cu el, cînd era la Sibiiu, *ibid.*, I, p. 284; cf. *ibid.*, pp. 349-50.

[3] V. *ibid.*, III, p. 301 şi urm.

[4] *Familia*, XX, p. 109.

[5] *Conv. Lit.*, III, p. 135.

[6] *Ibid.*, I, p. 254. Cf. încercarea neizbutită de a da o dramă într'un poem, *Ucigaşul; ibid.*, IV, p. 340.

www.dacoromanica.ro

De te iubesc eu încă...
Dar cum poți întreba?
Crezi tu că ani de lacrimi
Au stîns iubirea mea?

Sau, cu aceiași vervă simplă:

El a venit spre mine,
Și mîna mi-a luat,
Și 'n ochii lui atuncea
Adînc am căutat.

Dar ce-am văzut într'înșii
Ah, nime n'a afla,
Căci toat 'a mea durere,
Și dorul mieu era [1].

De Alecsandri se ține și mai departe în versurile lui ușoare ofițerul Teodor Șerbănescu, cu ale sale romanțe, îndată popularisate, care începea și la „Convorbiri" prin bucăți ca aceasta, asemenea cu „Adio la Moldova" a maestrului său:

Bate vîntul, bate tare,
Bate de la Răsărit,
Și-mi aduce dor de mare,
Dor de lung călătorit [2].

Byronismul face pe tînărul Leon Negruzzi să debuteze în primul an al „Convorbirilor" cu versuri de sfidare a lumii umane și a naturii:

Marea muge în furtună,
Cerul fulgeră și tună,
Vîntul urlă cu turbare,
Ecoul grozav tresare,
Și eu — rîd [3].

Din aceiași categorie a tinerilor diletanți cari fac o poesie de o clipă la vrîsta curtenirilor ca să-și iea locul în burghesia stăpînitoare face parte un Mihai Cornea, vestit avocat mai tărziu, care, iscălind Michel Korné, compunea și versuri francese pentru societatea care nu vorbia românește: pentru amicii săi el era „un

[1] *Ibid.*, III, pp. 267-8.

[2] *Conv. Lit.*, I, p. 179. Dar el va pomeni și de nu știu ce „reptil lichid gigantic"; *ibid.*, p. 124. — V. conferința d-lui Tr. Djuvara, *ibid.*, 1902, p. 449 și urm.

[3] *Ibid.*, I, p. 164.

www.dacoromanica.ro

june poet român *(sic)* în care constatăm cu mulţumire o distincţiune artistică ce pare că dispăruse din literatura noastră“ [1], ca şi un Scarlat Capşa, care muri tînăr [2].

Un necunoscut pe atunci, iscălind numai cu iniţiale *(„B. C.“)*, fiu de preot de la Ghindăoani în Neamţ (n. 15 Novembre 1845 [3]), tînăr cu studii capricioase de diletant, amestecate cu viaţă de teatru, trimetea din treacătul gîndului versuri în care se vădeşte o adîncime, mai tărziu strămutată în domeniul creaţiunii filosofice:

O nimic, cît eşti de mare [4]!

De altfel, în alegerea poeţilor grupul de la „Convorbiri“ era, cu toate pretenţiile faţă de alţii, foarte puţin critic. El îmbrăţişa trivialitatea cantonetelor unui Ianov [5] şi nu se neglija talentul poetic al unui Brociner [6]. De două ori, cu o bucată originală şi cu traducerea din neexistentul poet german Gablitz, Hasdeu a putut să-şi rîdă uşor de pasionaţii săi detractori [7].

Din această poesie a anilor d'intăiu după ivirea „Convorbirilor“ au rămas de fapt, pe lîngă aportul lui Pogor şi al Matildei Cugler, mai numai traducerile: ale colonelului Teodor Scheletti [8], care învăţase la Berlin, apoi foarte multe, mai ales din autorii germani, ale lui Iacob Negruzzi, tot din acest cerc, dar simţitor inferioare, ale lui Pogor, neegale, dar uimitor de bune pe alocurea, ale lui Virgolici, abia întors de la Paris [9], traducerea în prosă din Homer a lui Caragiani [10]. Prin ele, pe lîngă formarea gustului public, se crea astfel pe încetul instrumentul viitoarelor opere originale.

Dar mişcarea, la început ieşeană, moldovenească, şi-a schimbat

---

[1] *Ibid.*, I, p. 63.

[2] *Ibid.*, II, p. 16 (bucată din Slatina, 1863).

[3] *Ibid.*, XVI, p. 79.

[4] *Ibid.*, I, p. 311. Cf. Torouţiu, *o. c.*, II, pp. 173-4. Pentru cele „trei meditaţii şi trei poesii critice“, *ibid.*, p. 173.

[5] *Conv. Lit.*, V, p. 271 şi urm.

[6] *Ibid.*, II, pp. 47-8.

[7] V. *ibid.*, V, pp. 199-200. O păţanie analogă cu una din cuvîntările lui N. Chr. Quintescu, profesorul de latină, care urmase prea de aproape un original străin; v., despre el, *ibid.*, I, p. 113 şi urm.; II, p. 17 şi urm.

[8] *Ibid.*, I, p. 314 şi urm.; VI, p. 168 şi urm.

[9] V. *ibid.*, I, p. 256.

[10] *Ibid.*, IV, p. 53 şi urm.

www.dacoromanica.ro

răpede caracterul prin amestecul a două alte elemente, mai mult sau mai puțin neprevăzute. Înainte de a cerceta aportul lor, opoziția bucureșteană și ardeleană în acest stadiu al mișcării trebuie înfățișată.

II.

Prima opoziție bucureșteană: Școala națională a lui Hasdeu.

Hasdeu, care iscălia Hâjdeu, deschidea încă din 16 April 1869 un ziar, *Traian,* care trebuia să fie „politic, literar, științific și industrial", ieșind de trei ori pe săptămînă. Cuvîntul de început privește mai ales politica, în care se cere observarea Constituției, grija de moralitate, afirmarea independenței reale a Statului romîn. În ce privește literatura, numai „emanciparea literaturii naționale de rușinosul servilism al imitațiilor din afară, împingînd forțele proprii ale cugetării romîne spre încercări originale".

Personal cum era, Hasdeu cita și „Convorbirile" pentru ca să atace o biată piesă a lui Sion. Revista-i pare a fi „interesantul ziar beletristic de peste Milcov", și prețuirea merge de la Alecsandri la N. Scheletti, dar nu până la Pogor, al cărui frumos „Sfinx egiptean" e maltratat ca o „pompoasă galimatie" [1]. Îndată [2] e vorba, nu fără dreptate, de „aberațiunile" lirice ale lui Bodnărescu, și nici nuvelele lui Iacob Negruzzi nu sînt cruțate. Vîrgolici îi place, dar Xenopol și d. Florentin sînt puși, cu o complectă lipsă de gust, împreună, în aceiași condamnare [3]. Se preferă „Albina Pindului", pentru că „nu-și bate joc de venerabila memorie a lui Bărnuț, nu neagă existența vechii noastre literaturi naționale, nu păcălește pasiunea poporului de a invoca la tot pasul numele lui Ștefan și Mihai, nu iea peste picior limba fraților noștri de peste Carpați [4]".

Și „Foaia Soțietății" se bucură de cea mai bună primire, relevîndu-se valoarea unui Bumbac și unui Petrino [5].

Dar, cu cîteva ieșiri capricioase, cu colaboratii ca a lui Gheorghe Misail, alături de o politică în care se căuta înlocuirea „Prusia-

[1] N-l 3.
[2] N-l 11.
[3] N-l 20.
[4] N-l 26. V. și notița din n-l 34.
[5] N-l 36. Un atac contra dătătorului de norme lingvistice Alecsandri în n-l 44.

www.dacoromanica.ro

nului" de pe tron cu un președinte de republică și se vedea în Kogălniceanu ca om politic un element tot așa de supus despreţului ca V. A. Urechiă — cu „Nihil sine Urechia", continuu repetat, — în publicistică, nu se putea nici distruge un sistem de cugetare, drept ori falș, dar contemporan și european, nici dărîma valori ca ale tineretului care se ridica.

Dar, împreună cu prețioase documente și observații istorice, ca acelea despre „Cronica Huşului" a episcopului Melchisedec, literatura e înfățișată — dacă nu se ține samă de inverosimila și interminabila încercare de roman a lui G. Misail, *Românía Veche și Românía Nouă*, de poesii populare, trimese, din Ardeal, de un V. Gr. Pop, și cu scrisori mișcătoare, și de învățători tot din Ardeal[1]. Din Bucovina altele vin de la S. Fl. Marian. Numai în *Conjurația leproșilor,* pamflet politic, Hasdeu însuși încearcă cu succes un ritm nou:

Apoi voioasa ceată,
De stîrvuri săturată,
Începe desfrînată
Un prînz neruşinat.
Satan rînjind se pune
Cu pompă să 'ncununе
Cumplita urîciune
Cu groaznicul păcat[2].

Se atrage atenția, la 18 Iunie 1869, asupra lui Nicoleanu, „poet romîn de prima ordine, închis de vr'o șase luni la ospițiul de la Mărcuța", dîndu-se una din poesiile pe care „ni le-a fost încredințat sînt acum trei ani", dar, de și „sublime", au rămas inedite[3].

Tineretul, la care se făcuse apel de la început, nu lipsi. Miron Pompiliu aduce poesii populare și un imn Oltului[4], pe cînd se luptă cu adversarii de la „Presa", I. Lapedatu trimete versuri epice, în care strigă patima libertății pămîntului nașterii sale, și o încercare de Psaltire românească[5].

---

[1] Și un apel al lui I. C. Drăgescu din Turin pentru publicarea versurilor lui; n-l 30.
[2] N-l 97.
[3] N-l 23. V. alta în n-l 25 („11 Februar 1866").
[4] N-l 21.
[5] N-l 35.

www.dacoromanica.ro

Aprobările presei ardelene și ale particularilor de peste munți apar îndată, de și aceiași întîmpinaseră prietenește și publicația ieșeană; în schimb „Traian" recomandă călduros „Familia" [1].

Din aceiași latură, tot în jurul lui Hasdeu, se încearcă o altă manifestare în sensul vechiului naționalism, pe care-l servia, și cu oarecare rituri și scopuri politice, o societate de luptă și răsturnare a regimului de „străinism" pe care l-ar fi inaugurat Carol I-iu.

Foaia societății Romînismul, care începe a se publica la 1870, cuprinde mai ales studii de Gr. G. Tocilescu (n. 1845), elevul și scutarul apărător al lui Hasdeu, cu privire la istoria Romînilor, la instituții, dar și poesii, inferioare, de M. Zamfirescu, de Scurtescu, cu o bună fabulă [2], de G. Dem. Teodorescu, de Tocilescu chiar, care studiază poesia populară. Acolo se dă, ca material mai resistent, *Mireasa la mormînt* a lui Scurtescu, care, dacă lipsește elementul dramatic, are măcar o foarte bună limbă.

Foaia întrînd în al doilea an, Tocilescu se lăuda că „peste Olt, peste Milcov, ba pînă și peste Carpați, între studenții romîni de la Gratz, *„Romînismul"* a aflat cu călduros răsunet" [3].

În sfîrșit, la București în acești ani se ridică, deocamdată cu o deplorabilă stîngăcie, un nou poet. Alexandru, fiul, născut la Craiova, la 14 Mart 1854, al generalului Macedonschi, cel amestecat în tentativa de represiune a mișcării din 1848, făcuse studii și călătorii la Viena, la Florența, la Geneva, apoi la Neapole, dar inspirația unor țeri de disciplină a gîndului sau a formei nu se simte la el ca la un Romulus Scriban.

Începute la 1865— deci la unsprezece-doisprezece ani—, *Prima-Verba* ale „studentului în litere" arată frumoase sentimente pentru tată, în numele căruia osîndește pe „oamenii ceia de sînge pătați", adecă revoluționarii acuma învingători, pentru mamă, care va păstra, măcar ea, cu simpatie aceste versuri din 1872, contra tinerilor fără moravuri:

S'a consumat amorul, și n'a fost resistență,

dar pentru țară și „popolul romîn". „Fecioara", „angelul surîzător",—

[1] N-l 21.
[2] Pp. 501-3.
[3] II, p. 3.

www.dacoromanica.ro

Isabela, Celestina, Margareta, Elisabeta — se adauge ca obiectele puerilelor efusiuni ale copilăriei; „gondoleta“ veneţiană nu lipseşte. Doar se simte încă de atunci dibăcia de a găsi şi varia ritmuri neobişnuite:

Bomba detună
Precum, în furtună,
Tună.
Sabia ţăloveşte,
Omul răcneşte.
Gloanţele
Sfîrîie,
Vîjîie bombele....

III.

Noua opoziţie bucureşteană.

O nouă publicaţie periodică, *Revista contemporană*, devine însă foarte răpede un puternic organ de concurenţă şi înfruntare literară. Creţianu, Alecsandri însuşi colaborează, în 1874-5, la dînsa. Cronicile lui D. A. Laurian sînt vioaie şi spirituale. Atacurilor pătimaşe, asupra cărora se va reveni în legătură cu alte consideraţii, din „Convorbiri“ contra lui Hasdeu ale unui Gheorghe Panu, tînăr scriitor (născut la 1848, în Galaţi), încă rud, care va avea să-şi facă o ucenicie de civilisaţie a formei la Paris, răspunde, cu simţul mai ales al proprietăţii cuvintelor şi cu stăpînirea unui larg orizont de cultură generală armonioasă, Anghel Demetriescu, [1]. „Tonul superb“ al începătorului e luat în derîdere cu dreptate: „oarecare deferenţă în expresie, chiar cînd se semnalează erorile unui publicist sau se combate o teorie, face onoare ambilor adversari şi are îndoitul avantagiu de a da publicului o frumoasă ideie despre atitudinile criticului şi de a pune pe acusat în posiţiune de a-şi cunoaşte culpa, dacă în adevăr a fost culpă... Modestia către superiori şi indulgenţa către inferiori sînt două din cele mai frumoase podoabe ale meritului real... Ar fi o mare nedreptate din partea copiilor noştri dacă ar vorbi cu ireverenţă despre noi numai pentru că ne-au întrecut în cunoştinţe“. Şi această observaţie, bună şi pentru alte timpuri: „Cît pentru noi, o spunem

[1] *Rev. Cont.*, III, p. 351 şi urm. V. şi studiul lui despre Taine, *ibid.*, IV, p. 143 şi urm. Cf. şi darea de samă despre o carte a lui Bruto Amante, *ibid.*, p. 260 şi urm. Un studiu despre Sihleanu, *ibid.*, p. 449 şi urm.

www.dacoromanica.ro

curat, ne vom simți mai fericiți de a fi mai aproape de amicii decît de detractorii Romînilor".

E interesant să se vadă cum atunci, la 1874, același, iscălind „G. Gellianu", ataca la Eminescu, pe atunci încă nedesăvîrșit, incorectitudini de formă, care de fapt sînt, de și pe alocuri ele se explică prin moldovenismul lui, și unele greșeli față de gustul clasic al celui care a dat formei de aproape îngrijite un rol decisiv în literatura sa, cu scrupulositate geluită. Această analisă era menită să se întindă asupra întregii literaturi mai nouă, corectînd, cu scădere pentru unii, cu adaus pentru alții: „Stînca este îndoită: dacă severitatea prea mare poate zdrobi aripile poetului care se încearcă spre a-și lua avintul, cădelnițarea provenită din simpatie personală, dintr'un sentiment de amicie, este vătămătoare pentru public, care se induce în eroare, și pentru însuși autorul, care, încurajat pe o cale greșită, se rătăcește, se pierde cu desăvîrșire [1]. Cu ținerea în samă a mediului, el înțelege a da o dreaptă judecată "[2].

Alecsandri intervine, de altfel, pentru a se opri polemica dintre cele două reviste, rugînd pe Petre Grădișteanu să renunțe la răspunsul lui; dar Maiorescu va reveni la atac în 1874 [3].

Talente noi se manifestă acolo. După multe incercări poetice ușoare, Ciru Economu, întors de la studiile lui din Liège, dovedia, în *Babel* [4], putere epică, și versul plin, răsunător era potrivit pentru a îmbrăca tragedia lumilor în facere și prefacere:

> Pămîntul slab pe care trăiau bestii dispărute
> Începea să se formeze în penumbră: cete mute
> De grei nori plutiau de-asupra urîașelor păduri;
> Peșteri sumbre, stînci înalte, ce luai drept niște muri,
> Munți cu culmile imense, de picioare necălcate,
> Văi adînci, abisuri vaste, în Ocèan înecate,
> Tot s'amesteca. O, haos blăstămat și monstruos!

Apoi, după întruchiparea dureroasă:

> Cerul strălucia cu pace în imensitatea pură.
> Secerișurile 'n cîmpuri creșteau blonde...

---

[1] *Ibid.*, III, p. 269.

[2] Dar supt iscălitura Gr. Gellian se dă o traducere în versuri destul de slabe în *Revista Contemporană, Literară și Științifică*, IV [2], pp. 70-2.

[3] V. *Rev. Cont.*, II, p. 515.

[4] *Ibid.*, II [3], p. 97 și urm. Același stăpînire a versului în traducerea „Paricidului" de Hugo; *ibid.*, III, p. 18 și urm.

www.dacoromanica.ro

Şi e o abundenţă şi justeţă de comparaţii virgiliene, cu castori, cu fierari, în descrierea felului cum, la ridicarea Turnului haldeau,

Lucrau fără de 'ncetare moşii genului uman.

Şi iată isprava:

Turnul devenia gigantic. Din Egipet, peste mări,
Zăriai scările-i înnalte, galeriile-i sucite,
Ca un trunchiu ce se ridică din cîmpiile 'nflorite.
Dumnezeu până la dînsul vedea crescînd în azur,
Înălţat din oară 'n oară acel monument obscur:
Edificiul într'una s'ardica plin de mîndrie,
Ascunzîndu-şi fruntea 'n spaţiu şi picioarele 'n cimpie[1]...

Şi *e* o tragedie în trăsnirea cutezătoarei opere umane.

Şi *Mărţişorul*, comedie iscălită de Nicolae Ţinc[2], autor de versuri palide şi, mai tărziu, de naraţiuni bunişoare, cuprinde o analisă psihologică de o deosebită fineţă la toate personagiile, fixate cu siguranţă şi urmărite cu o perfectă logică; indicaţia atitudinilor şi mişcărilor e deasă şi amănunţită.

Simţul pentru o nouă poesie se trezia de la sine, fără lecturi clasice şi germanice, fără călătorii în străinătate, şi în lumea de la Bucureşti. Acolo, Ioan, fiul lui Luca Caragiale şi al unei Carabăţ din Braşov, născut la Haimanale, lîngă Mărgineni, în drumul spre Ploeşti, unde-şi face primele clase[3], începea cu stanţe de inspiraţie byroniană ca ale lui Mihail Zamfirescu, dar adesea cu un larg şi puternic răsunet. Astfel, la 1874, cu bucata intitulată modest „versuri", dedicată „amicului C. D.". Pe tema osîndirii unei lumi „materialiste", căreia poeţii nu-i mai trebuie, el dă rînduri ca acestea:

Ideia ta pămîntul în lung şi 'n lat să 'ncingă,
Prin vorbă sau prin sfadă, cu 'ncetul ea s'atingă
Şi polul Miazănoapte şi polul Miazăzi.

Şi evocarea lui Homer:

Erai bătrîn, dar mîndru: pe fruntea ta senină
Lucia 'n splendoarea toată scînteia cea divină

[1] *Rev. Cont.*, II[2], p. 97 şi urm.

[2] *Ibid.*, p. 296 şi urm. O critică despre teatru a lui Ţinc *(ibid.*, p. 483 şi urm.) e vulgară. Tot aşa darea de samă despre Poesiile Matildei Cugler; *ibid.*, III[2], p. 34 şi urm.

[3] *Sămănătorul*, II, p. 39.

www.dacoromanica.ro

Ce zeii, spre-a lor fală, voiseră să-ți dea.
Umblai după 'ntîmplare, și numai a ta Musă
Și cultul ce-ți dau Grecii le-aveai drept călăuză:
Orb, tu nu vedeai lumea, dar lumea te vedea [1].

Încă de atunci se văd marile însușiri ale acestui scriitor: stăpînirea de sine, precisiunea, grija de fiecare amănunt, pănă și în punctuație. Iar atitudinea dramatică nepotul de actor o are de acasă.

Stăpînit de moda aventurilor tragice, cu fete furate de monahi cari ucid și se ucid, el înjgheba schița *Patima unui călugăr*, supt care e inițiala pronumelui său. Aplecarea către teatru se vede în lungile și elocventele tirade, în căderea bruscă a hotărîrii sîngeroase, iar acela care va fi cel mai neînduplecat critic al formei literare pentru el însuși și pentru alții se revelează prin descripția cu care se începe narațiunea: „Un mare spațiu gol încunjurat cu mari ziduri; o bisericuță bătrînă aruncată într'un colț întunecos; ferestrui cu dungi de fier, copaci centenari ale căror rădăcini au supt multe lacrimi în curs de atîția secoli, umbre care alunecă din cînd în cînd prin curte ca niște pușcăriași cu lanțurile de picioare" [2].

Dar colaborarea lui Caragiale la această revistă, al cării și corector pare a fi fost, se oprește aici. Numerele următoare n'au nici alegere a materiei, nici îngrijire a formei.

Ambele piese ale lui Teodor Myller[3], care încearcă și romanul *Din Iași*, cu cîteva descrieri bune, cuprind dialoguri culese din realitate, atît de adevărate, de precise și de iuți, încît îl fixează ca pe unul din predecesorii lui Caragiale, — cu care era de altfel vecin la „Revista Contemporană", cînd viitorul dramaturg arunca acele imprecații în versuri societății neînțelegătoare—, în comedia realistă. În special *Chir Troancă*, acela care „vreme de patruzeci de ani a minat turmele cu haramnicul de dînapoi și a strîns parà cîte parà de și-a dat fata în pansioane sfrănțuzești", e mai adevărat decît mulți eroi ai lui Alecsandri. Și, în discursurile pe care le face, romantic, conțopistul Iordachi către romantica fiică a lui Troancă, Luxița,

[1] *Rev. Cont.*, II², pp. 288-91. Cf. Anna Mario Colombo, în *L'Europa Orientale*, XIV, pp. 65-6; N. Iorga, în *Revista fundațiilor regale*, April 1934.

[2] *Rev. Cont.*, II², pp. 174-5.

[3] „1-iu Aprilie" *ibid.*, II, p. 212 și urm.; *Fata lui chir Troancă* (în notă, amintirea „Prețioaselor" lui Molière), *ibid.*, p. 456 și urm.

www.dacoromanica.ro

devenită la pension Lucreţia, e o prevedere a lui Rică Venturianu [1], student, redactor şi candidat la însurătoare: „Nu te-am visat decît ca pe un angel de apoteosă. Dumnezeul cugetării mele, priveliştea desfătătoare a bucuriilor mele, dacă le-oiu fi avut vre-odată departe de d-ta... Văzuiu la fereastră acest bilet care anunţă casă de închiriat, luăiu o decisiune, şi acum iată-mă la picioarele d-tale; ordonă dacă vrei să mor!". Păcat numai că autorul se opreşte scurt, dînd o şarjă unde se trăseseră primele linii pentru o adevărată comedie. O a treia, *Gubgudachi* [2], e mai slabă.

IV.

Opoziţie ardeleană.

Ca o reacţiune ardeleană trebuie să se socotească în sfîrşit apariţia la Braşov, în Februar 1874, a foii poetului I. A. Lapedatu şi a lui Aron Densusianu, *Orientul Latin,* şi el, firește, „politic, literar, social şi economic".

Pe cînd cel d'intăiu se ridica împotriva „antifrasiştilor", cari cred că găsesc „frasa" unde nu e şi par a combate ideia naţională însăşi — „să sacrificăm drepturile patriei, să ne lepădăm de principiile naţionale, să prescriem sentimentele şi aspiraţiile noastre de rasă?, atunci, poate atunci, pretinşilor antifrasişti, după d-voastră nu vom mai face frase [3]", — celalt căuta să desluşească istoria ce se află în trecutul nostru cultural pentru ca să se poată cultiva şi înflori o adevărată literatură românească [4].

E o cercetare perfect informată, bine cumpănită, exprimată într'o formă limpede şi însufleţită de cele mai nobile sentimente. Lui Aron Densusianu i se pare că pănă atunci scrisul românesc a fost naţional, culminînd cu Bolintineanu, pe care totdeauna l-a preţuit aşa de mult — de suferinţile lui se vorbeşte cu emoţie sinceră în această foaie, — dar a venit în sfîrşit vremea cînd se poate încerca o presintare a „naturii ilustrate prin artă", într'o limbă care a ajuns a fi formată: „graiul ce răsună azi la coloniile

[1] Venturianu e pronumele unuia din eroii comici ai schiţelor publicate în foiletonul „Orientului latin".

[2] *Revista Contemporană, Literară şi Ştiinţifică*, IV², 1876.

[3] N-l 1.

[4] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

Romei, începînd de la Adriatica pănă la Marea Neagră și de la Tisa pănă la Eubeia". Ca literatură, pe lîngă încercările totdeauna chibzuite și corecte, dar reci și fără avînt în formă, ale lui Densusianu, lirica lui Lapedatu, și ea corectă și cam rece, abstractă, nu întrece nivelul producției curente. Dar apoi cel d'intăiu, vorbind cu căldură de învierea Italiei, are o foarte frumoasă traducere a vestitei Ode la Italia a lui Leopardi:

O, patrie, văd murii și arcuri triumfale,
Coloane. simulacre și turnurile goale
A' marilor străbuni,
Dar nu văd a lor glorie [1]...

Tot așa corespunzătoarea odă a lui Petrarca:

O, scumpa mea Italie, de și a'mele cînturi,
N'or vindeca vre-odată a' tale plăgi de moarte [2].

Schițele lui Iacob Negruzzi le imită, cam greoiu, cineva care iscălește R. Calonfirescu [3].

Un E. C. D. încearcă un roman: *Liviu Vioreanu,* cu rătăciri în străinătate, dar și cu note de viață ieșeană, cu boieri, cu tineri de modă nouă, cu Evrei habotnici. Foiletoanele iscălite Radu Năsturel — o semnătură pe care o vom mai întîlni în Ardeal—și Nouraș sînt și ele literatură, și chiar literatură bună.

O mare însușire a acestei publicații, așa de onest, de meticulos îngrijită și pănă la ultimul articolaș politico-social, pănă la ultima însemnare de cronică, e în silințile ei de a porni altfel decît în direcția unei ideologii perimate, de simplă protestare contra dominației străine, în ciuda căreia se ridică povestirea evenimentelor revoluționare din 1848, generația nouă, care s'a resimțit de această lectură. Astfel în aceste memorabile rînduri ale lui Lapedatu: „Poporul nostru are neapărată trebuință de carte și de bani pentru a ieși din trista situație actuală. Cînd va avea acestea, atunci și viața lui socială se va organisa pe base solide și durabile, existența națională-i va fi asigurată. Atunci Romînul va lua rolul ce i se cuvine în Orientul Europei. Așa dară, la lucru!". O a doua însușire e în strînsă legătură, dacă nu cu Iașul suspectat, cu

[1] N 1 2.
[2] N-1 28.
[3] N-1 18.

www.dacoromanica.ro

Bucureştii naţionalismului romantic militant, ai „romînismului“. Cronica bucureşteană, drumurile la Bucureşti se urmează pănă la capăt, şi se reproduc versuri de Alecsandri, dar şi cutare discurs al bizarului Bonifaciu Florescu, care era fiul natural al lui Nicolae Bălcescu.

În sfîrşit îndelungata petrecere a iniţiatorului şi principalului conducător în Apusul frances şi belgian — şi Densuşianu represintă, alături, alipirea la cultura italiană, din care a făcut şi alte traduceri, şi care-l va domina ca poet epic — se simte în atenţia iubitoare, filială, cu care Lapedatu, el cel d'intăiu, cu măsură şi simţ critic, urmăreşte tot ce se petrece esenţial în viaţa şi în cultura francesă. Aici e originea unui nou şi complect *latinism*.

Din nenorocire această foaie de pregătire modernă, occidentală, a spiritului public în Ardeal încetează în Iulie 1875.

V.

Curentul nou de peste hotare la „Convorbiri“.

Dacă Bucovina, care, prin Gheorghe Hurmuzachi, se ralia la ortografia nouă, păstra tot recunoscătorul respect pentru marele ei învăţător Pumnul[1], şi mai ales nu dădea, — afară de un desţerat student, trimes la Berlin de „Junimea“, ca Samson Bodnărescu, un „European“ deci, ori ca Petrino, aşteptînd studiile lui Vasile Burlă, atunci şi el student la Berlin —, adevărate valori literare, amestecul unora dintre Ardeleni, pe cari frasa bucureşteană începea a-i răspinge şi cari vedeau la „Convorbiri“ ceva din seriositatea germanică, la care şi ei se împărtăşiau, se adauge răpede la revista ieşeană. Cu toate aprecierile crude şi nedrepte privitoare la oameni pe cari ei îi venerau şi-i iubiau, adesiunile, pe care le cunoaştem prin poşta revistei, veniră din toate părţile de peste munţi, pănă la Beiuş şi la Orade. Însuşi Aron Densuşianu, atunci avocat făgărăşean, care va fi apoi chemat în ţară, începu a trimete contribuţia lui: astfel buna traducere din Tasso. Vom vedea ce parte largă, nu totdeauna fericită, va avea-o la alcătuirea revistei un Ioan Pop Florentin. Miron Pompiliu va deveni unul din credincioşii ei. Acest nou rînd de Ardeleni în învăţămîntul din Iaşi

[1] *Ibid.*, I, pp. 195-6.

www.dacoromanica.ro

nu mai era în legătură cu spiritul bărnuțian. De sigur la o asemenea concentrare cu Ardelenii nu se gîndise nici Iacob Negruzzi, nici, cu toate originile sale transcarpatine, Maiorescu.

Al doilea element deci, pe care am ajuns a-l cunoaște și prin cercetarea amănunțită a scrisului lui Xenopol, sînt ei, pe lîngă studenții în străinătate, din țerile romanice, ca un Virgolici, dar mai ales din cele germanice, de la Berlin și de la Viena, devenită, de altfel, un centru de adunare a tineretului universitar romîn din toate provinciile.

Între acești tineri de la studii, cari erau să aducă un alt suflet din contactul mai îndelungat, în anii cei mai primitori, cu lumea apuseană, ceia ce va produce cele mai însemnate urmări asupra literaturii și culturii noastre, Bodnărescu, menit întâiu a trăi ca profesor în Austria, avu curajul, atunci cînd abia își cerca glasul, care va rămînea rauc, cu bucăți poetice fără simțire și fără claritate și cu cele mai bizare din schițele de neînfrînată închipuire, să înfrunte, cu Shakespeare, Schiller și Goethe înainte, un mare subiect istoric [1].

În „Rienzi", drama restauratorului momentan al libertăților romane, care uita că și de departe poate lovi cîrja Sfîntului Petru, mișcarea e înlocuită printr'un zbucium confus, în care personagiile, într'un loc, în altul, se ivesc și dispar; dialogul e prea dese ori obscur, de și tonul general e bun și sînt versuri expresive, ca acestea:

O mîndră primăvară
Vestește orizontul acestor șapte dîmburi,

ori formule cuprinzătoare:

Pe vîrful cel de munte se urcă muncitorul
Și sarcini numeroase de țernă, neobosit,
Așterne pe podișuri. Grăunțe-arunc'apoi
Și-o singură speranță îl face să aștepte:
Că s'o 'nmîl în spice.

Se pot semnala și astfel de rînduri:

De ciripește 'n vatră vr'un greier plin de zile,
Spre ușa ruginită arunc genele mele,

[1] Nuvele ireale de dînsul, *Conv. Lit.*, I, p. 116 și urm.; III, p. 141 și urm. V. *Din scrierile lui Samson Bodnărescu.* Cf. Chendi, în *Conv. Lit.*, 1902, p. 477 și urm.

www.dacoromanica.ro

sau:

Şi cum zvîntează vîntul pe stradă pulberea

ori

Plebeul este vîntul ce bate azi din dos,

aşteptînd ca mîne să se întoarcă, şi găsim chiar neaşteptate note de simţire fină:

...Un cîntec din Petrarca
Chema ca şi un farmec
Iubita-mi la fereastă.

Dar ce merită mai multă laudă, ce uimeşte în această epocă totuşi de dibuiri, ce i-a cîştigat stima membrilor „Junimii“, cari au pus în fruntea revistei lor această uimitoare tentativă dramatică, e sensul acelei lumi romane, avignonese de la jumătatea veacului al XIV-lea, înţelegerea pentru ideile şi sentimentele ei, putinţa de a li da o formă retorică foarte nobilă, şi, deci, nivelul la care de odată se ridica printr'însul, cu toate ruperile de echilibru, disarmoniile şi şchiopătările, un teatru care niciodată nu se încumetase a rîvni atît de sus.

Dar, ca şi alţii din această generaţie de neegalitate şi de contraste, pe cari şi mediul de acasă i-a înghiţit prea răpede, şi Bodnărescu, în noua încercare, netipărită, *Grigore Ghica*, drama Domnului tăiat în Iaşi la 1777, nu pare a fi păstrat pe departe un ton pe care-l nemerise de odată aşa de sigur. Xenopol, care-şi iubia pe acest ciudat prieten, vorbeşte şi de planul lui de a lucra la o tragedie „Gallus“ [1].

Dar, în ciuda aprecierilor pentru poetul gramatic, ce haos lipsit de sens e în versurile lui gnomice, ce lipsă de spontaneitate, de frăgezime în paginile despre Veneţia [2]!

Lirica aceluiaşi a fost pe dreptate, de la început, caracterisată ca neinteligibilă.

Şi, totuşi, une ori această tulbure minte de ambiţios timid găsia putinţa de a se exprima sprinten şi delicat, ca în aceste versuri:

---

[1] In necrologul lui Scarlat Capşa, mort la Pisa, în vrîstă de treizeci şi doi de ani, se vorbeşte de un *Alexandru Lăpuşneanu*, inedit, al lui; *Conv. Lit.*, IV, p. 52.

[2] *Ibid.*, p. 17 şi urm. V. şi ciudate epigrame, *ibid.* II, p. 346 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Un nor plutia,
Și pe-acel nor
Luna dormia.
Pătruns de dor,
Zbura Amor
Și-o deștepta.
— Ah, dulce vis!
De la iubită
Era trimis.

În materie de nuvelă, primul cerc propriu-zis de la „Convorbiri", care primiau contribuții și supt nivelul cançonetelor satirice ale lui Alecsandri[1], a dat cîțiva din scriitorii pe cari-i doria gustul, nu chiar așa de sigur, cum am văzut, dar destul de pretențios, al lui Maiorescu.

VI.

Începutul noii nuvele.

Nicolae Gane din Fălticeni, unul din tovarășii excursiilor lui Iacob și Leon Negruzzi, rude, cu care se și împrietenise, trimetea din Focșani, unde căpătase o funcție[2], bucăți în care sentimentalismul marelui poet moldovean[3] era supțiat une ori pană la ultima limită a suportabilului, ca în dulceaga schiță *Fluierul lui Ștefan*, pentru ca, în același an, amintiri ca ale redactorului „Convorbirilor" în Toancele Bistriței, să creeze, de și cu unele caracterisări psihologice greoaie, scenele iuți și vii de viață rurală în Carpați din *Piatra lui Osman*. Dar, în această literatură de tînăr, tipuri ca bătrînul înțelept, tînărul frumos și viteaz, mîndra fată, elegantă și cînd duce din urmă oile, străinul lacom de frumusețile ei, fie el Grec sau Turc, fac parte cu toatele din repertoriul lui Alecsandri. În același ton urmează Gane, tot în sunet de hore și în strigăte de răpiri, pănă la 1870, prin *Comoara de pe Muntele Rarîul*, pe lîngă acea „Piatra lui Osman", cu un Turc vulgar capabil să fure „candide fete", dar cu o bună descriere a nunții țerănești la munte și a Toancelor[4], și cu *Privighetoarea Socolei*[5], aceasta din urmă fiind, cu tot elementul ro-

[1] *Conv. Lit.*, I, p. 21 și urm.

[2] Torouțiu și Cardaș, *o. c.*, p. 117 și urm.

[3] Și la Iacob Negruzzi tot așa. V. *Conv. Lit.*, I, p. 298 și urm. Astfel și în „Fluierul lui Ștefan", cu ciobanul mort în lupta ridiculă de la Costangalia al carui păr avea „nu știu ce aspect nedefinit".

[4] *Ibid.*, p. 257 și urm. False versuri populare. Cf. versurile de factura lui Alecsandri, din *Primăvara*, *ibid.*, II, p. 64.

[5] *Ibid.*, p. 91 și urm.; IV, p. 106 și urm.

www.dacoromanica.ro

mantic care presintă pe fata din margenea Iaşului ca pe o „damă cu camelii", o bucată în adevăr bine alcătuită şi scrisă cu avînt.

Alte nuvele din „Convorbiri",— şi cu unele colaboraţii rare ca a lui Scarlat Capşa—, sînt toate din domeniile străinătăţii romantice: lumea bogată care petrece, primblări, iubiri înseilate, flirturi zădarnice, dueluri, iar, la capăt, pentru zguduirea de rigoare, o tragedie care să sperie puţintel pe cetitori. Unde Iacob Negruzzi e nesigur şi stîngaciu, fratele său Leon nemereşte însă aşa de bine tonul şi mînuieşte cu atîta siguranţă şi descripţia şi dialogul, încît nuvela cu prieteni de la Paris cari făgăduiesc să se revadă după ce vor fi trăit zece ani din viaţa reală strămută cu tot atîta simţ al mediului pe eroi în toate părţile globului.

Nuvela istorică o încearcă tot atunci acel tînăr Ardelean Ioan Pop Florantin printr'o bucată de presintare a vieţii dacice în momentul catastrofei eroicului rege Decebal în care sînt multe şi mari calităţi: o extraordinară cunoştinţă a limbii populare, neinfluenţată de cărturari, aşa cum numai în anume colţuri de Ardeal se mai putea găsi, cu termeni proaspeţi şi expresivi.

E apoi acolo un dar deosebit pentru înfăţişarea mişcării, un instinct al ritmului luptei, o ţerănie in acţiune şi în cuvînt care pune în locul „comaţilor" şi „pileaţilor" din munţii Haţegului la o sută de ani după Hristos pe însişi flăcăii, moşnegii şi fetele între cari trăise tînărul filosof[1]. Ce păcat că autorul s'a înfundat apoi într'un greoiu filosofism cu diafane figuri şi rostiri de un misticism căutat!

Aceleaşi calităţi se întîlnesc în schiţa istorică *Tuhutum*[2], în care sînt descripţii frumoase: „Luna pribegeşte singură pe marea cea fără margeni a boltirilor cerului; trece peste Jilău şi se uită în tăcere jos la coperişele turnurilor, le poleieşte luminos şi li aprinde în colţ cîte un spic de raze albe tremurătoare". Sau: „noaptea cînta de zuraiul scuturilor, cum pocniau în ele topoarele şi buzduganele". Frumoasa Ziria, o adevărată şăgalnică fată de la horă, se fură cu „o anghiră încolţită în părcanul ferestei".

E o simţire nouă, în legătură cu colţul de ţară de unde venia scriitorul, aducînd impresii limpezi şi un capital de provincialisme

[1] *Ibid.*, III, p. 1 şi urm.
[2] *Ibid.*, IV, p. 153 şi urm.

www.dacoromanica.ro

pitorești presărate într'o limbă de o perfectă puritate. Iarăși împrejurările istorice sînt prefăcute în vie realitate contemporană, țerănească din Ardeal, și oamenii lui Gelu ca și ai lui Decebal vorbesc ca niște săteni din partea apuseană a provinciei. E aceiași mișcare și același haz mucalit. Se întîlnește tot atîta simț popular istoric și putință de a întregi viața unei societăți trecute. Și cunoștința perfectă a țerii ajută la desăvîrșirea ilusiei. Descrierea oștirii ungurești e în adevăr un impresionant pasagiu de epopeie: rare ori o astfel de imaginație a putut să ridice în picioare o lume întreagă ciudată. Păcat, încă odată, că acel lung șir de nuvele sentimentale, vagi n'au nimic din calitățile învierilor istorice!

Dar Leon Negruzzi el însuși își dădea samă că, afară de extraordinare sforțări, numai rare ori fericite, viața încunjurătoare e aceia care poate inspira mai mult. Și atunci el presintă o dramă de realitate ieșeană în *Evreica,* unde și eroul și amicii lui și doamnele care-i primesc omagiile și bătrînul Evreu moldovean, încremenit în prejudecățile sale, și petitorul bancher din Galiția sînt figuri culese din societatea contemporană: o solidă bucată și în ce privește organisarea și mijloacele de stil[1].

De aici pornește folositoarea tendință către realitățile epocei. Iacob Negruzzi, autorul unor bune schițe de drum, de care a mai fost vorba[2], descrie același mediu al Moldovei de pe la 1860 în ale sale „Còpii după natură", în care sînt figuri vii și candidatul de căsătorie, și oratorul patriotic, și preotul de pomene și formule, și —mai ales— „paraleul", *lionul,* snobul romîn, de ambe sexe[3]. Versurile lui, de obiceiu lîncede, sînt pline de natural și de haz cînd pune în față pe cei doi pîrliți de funcționari, Vespasian și Papinian[4]. Se succedă astfel descrieri din viața ieșeană de atunci, cu ce mai rămăsese patriarhal dintr'o societate respectabilă, dar și cu ce aducea nou, chiar dacă nu și bun, școala, viața de funcționar, morala fără biserică și cultura fără moravuri. Unele tipuri, de și prea pe larg și une ori foarte vulgar presintate, ceia ce va indigna pe Eminescu, sînt bine prinse, dar fără a trece dincolo de margenile caricaturii: *Cocovei*[5],

[1] *Ibid.*, II, p. 285 și urm., 307 și urm., 341 și urm.
[2] *Ibid.*, I, p. 49 și urm.
[3] *Ibid.*, p. 229 și urm.
[4] *Ibid.*, III, p. 289 și urm.
[5] *Ibid.*, p. 341 și urm.

www.dacoromanica.ro

Cristache Văicărescu[1], *Don Juan de la Arhivă*[2], *Părintele Gavriil* şi altele[3].

Peste haosul de amintiri germane, elveţiene, se desfac astfel aceste aspecte şi scene de viaţă din mahalalele Iaşului[4]. Dacă nu e avînt, e măcar adevăr.

Aceste bucăţi mai au o importanţă, care e cea hotărîtoare: ele înseamnă ruperea de romantismul de împrumut, cu suspinătoarele iubiri deşirate şi spovedaniile la lună în vecinătatea unui otel scump, pentru străini, unde poate să le audă şi să le prindă un june Moldo-Valah călător pentru distracţia sufletului său în nevoie de cultură.

În acest timp, primele contribuţii ale lui Alecsandri la „Convorbiri Literare" în domeniul teatrului sînt în aceiaşi notă: acele cîteva uşoare dialoguri, cuprinzînd satire de moravuri şi une ori atacuri politice contra liberalilor. Astfel el trimete, dar numai cu acest titlu „documentar", pe *Stan Covrigarul*, cu hazul în jurul funcţionarului de modă nouă, adesea flămînd, pe care-l aşează între un epistat bucureştean — căci pentru el această politică e un fenomen de Bucureşti — şi *Madam Malacofna*[5]. Pe vremuri a fost foarte gustat monologul, plin de oarecare vervă, *Surugiul*[6]. Cam din aceiaşi vreme e *Chiriţa la Paris*[7].

---

[1] *Ibid.*, IV, p. 127 şi urm.
[2] *Ibid.*, III p. 341 şi urm.
[3] *Ibid.*, II, p. 42 şi urm.; III, p. 329 şi urm. (şi bucata *Stărostiri).*
[4] *Ibid.*, III, p. 41 şi urm.
[5] *Ibid.*, I, p. 211 şi urm. E scrisă la Mircesti, în Septembre 1867.
[6] *Ibid.*, p. 328 şi urm.
[7] *Ibid.*, II, p. 141 şi urm.

www.dacoromanica.ro

CAP. V.

Creatorii literaturii noi

I.

Mihail Eminescu.

În acest mediu, în care unul, Alecsandri, căuta să-şi prelungească elanuri a căror vigoare era de mult isprăvită, luîndu-şi sarcini poetice cu mult prea grele pentru umerii săi, iar alţii băteau dureros din aripi care niciodată nu erau să poată zbura în adevăr, răsunară, abia băgate în samă, fiind aruncate la sfîrşitul numarului „Convorbirilor“ din 15 April 1870, după înseilările indescifrabile ale unei prose fantastice de Bodnărescu şi îndată după „Bărăganul“, în adevăr lipsit de orice frăgezime, al lui Alecsandri, acordurile puternice ale unei bucăţi în care se înviersunează iubirea pentru o femeie căreia poetul i-a descoperit prea tîrziu sufletul conrupt:

Ţi-am dat palidele raze ce'ncunjoară cu magie
Fruntea îngerului-geniu, îngerului-ideal,
Din demòn făcuiu o sfîntă, dintr'un chicot simfonie,
Din ochirile-ţi murdare ochiu-aurorei natural,

Şi în ce mulţime de imagini nouă era îmbrăcată indignarea pentru această descoperire! Se trezia icoana Venerei antice,

... marmoră caldă, ochiu de piatră ce scîntèie,
Braţ molatec ca gîndirea unui Împărat poet.

Totul, imprecaţie şi suggestie, pentru ca, la capăt, lacrimile celei trăsnite de atîta mînie să aducă printr'o duioasă întoarcere împăcarea:

La picioare-ţi cad şi-ţi caut în ochi negri-adînci ca marea,
Şi sărut a' tale mîne, şi-i întreb de poţi ierta.

www.dacoromanica.ro

O întreagă tragedie umană, cu superbe înălţări către ideal, era cuprinsă în această revelaţie pe care o iscălia un nume necunoscut: M. Eminescu.

Cercetări[1] făcute în satul Călineştii-lui-Cuparencu[2], de unde pornise tatăl lui Eminescu (născut la 10 Februar 1812), pentru a face agricultură de arendaş în Moldova, au scos la lumină o întreagă lume de Iminovici ţerani, acum rusificaţi, şi, cu toate ipotesele turceşti, la care, pe basa unor hîrtii galiţiene, se poate adăugi — dar e vorba de Ruteni — şi una armenească, se pune întrebarea dacă nu e vorba de Minovici (de la numele de Mina). Tatăl e făcut Sluger de Mihai Sturdza şi îndeplineşte mult timp funcţia de ajutător la moşie al boierului Balş din Dumbrăveni[3]. Se însoară la 1840 cu o femeie dintre boierinaşi, Raluca (Rareşa), fiica Stolnicului Vasile Iurăşcu de la Joldeşti[4].

Discuţia cu privire la data de naştere a lui Eminescu a fost

---

[1] În general v. N. Petraşcu, *Mihail Eminescu*, 2 ed.; I. Scurtu, *Eminescu's Leben und Prosaschriften*, Lipsca 1903; *Portretele lui Eminescu*, 1903; de acelaşi, ediţia *Scrierilor politice şi literare*, 1905; în *Săm.*, III, pp. 29-30; IV, pp. 753 şi urm., 774 şi urm.; Pătrăşcoiu, *Eminescu's pessimistische Weltanschaung*, 1905; A. Bogdan, *Die Metrik Eminescus* (cf. *V. R.*, XI, pp. 193-272; XVI, pp. 172-3); I. Grămadă, în *Mitteilungen* ale Institutului românesc din Viena, 1914; Ibrăileanu, *Metrica lui Eminescu*, *V. R.*, 79, p. 333 şi urm.; *Evoluţia spiritului critic, Eminescu şi socialiştii*, *ibid.*, IX, p. 250 şi urm. Cf. R. Sbiera, *Amintiri despre Eminescu*, Cernăuţi 1902, *Junimea literară*, 1909, n-le 7-8; Ieronim Bariţiu, în *Rîndunica* din Sibiiu; 1894, şi în *Săm.*, II, p. 258 şi urm.; St. Sturdza, *Observaţii şi schiţe comparative asupra poetului M. Eminescu*, Bîrlad 1888; M. Răducanu, în *Vocea Tutovei*, 1906, 18-9, 23; Slavici, *Pesimismul lui Eminescu*, *C. L.*, 1902, p. 308 şi urm. Caracostea, *Personalitatea lui M. Eminescu*, 1926. Antisemitismul lui, *Săm.*, II, p. 689; Vlahuţă, în *Luc.*, VIII, pp. 291-2; cf. *ibid.*, pp. 345-6. Mai ales Leca Morariu, *Eminescu, Note pentru o monografie*, în revista *Mihai Eminescu*, 1930 1.

[2] V. Gherasim, *În satul Eminovicenilor*, „Conv. Lit.", 1922. Cf. Leca Morariu, în „Glasul Bucovinei", V, n-le 1156-7; Gherasim, în „Conv. Lit.", 1923, p. 185 şi urm. — În general, excelenta lucrare, de mare muncă şi de o bună formă literară, cu o bogată bibliografie a d-lui G. Călinescu, *Viaţa lui Mihail Eminescu* (2 ed.); *Opera lui Mihail Eminescu*. Cf. D. Murărăşu, *Naţionalismul lui Eminescu*, Bucureşti 1932.

[3] Gh. Nicolăeasa, în *Conv. Lit.*, 1924, p. 807 şi urm.

[4] Zestrea ei, *ibid.*, 1926, pp. 46-7; *V. R.*, 45, pp. 123-4. Pentru familie, Caragiale, în *Luc.*, VIII, p. 288 şi urm. Surori la mănăstirea Galton lîngă Botoşani (Fevronia, Sofia şi Olimpiada; v. Torouţiu, *o. c.*, IV, p. 227.

www.dacoromanica.ro

lungă. El şi tatăl dau un 20 Decembre 1849, preotul de la Ospenia din Botoşani, care l-a botezat: 15 Ianuarie 1850[1]. Să se observe şi aceia că, înscriindu-se la Berlin, Eminescu arată ca loc natal Botoşanii[2]. Atestatul de la şcoala primară din Cernăuţi, unde a făcut două clase între 1858 şi 1860, dă data de 6 Decembre „1850"; cea pentru absolvirea Liceului, tot acolo, din potrivă, pe aceia de 14 Decembre 1849: am încercat să înlătur greutatea prin calculul după calendarul nou, „Decembre" fiind pentru „Ianuar"[3].

La Cernăuţi, unde, dat, se pare, şi în sama fraţilor Bumbac, merge la 1858, rămînînd până în 1863[4], el stătu şi în casa lui Aron Pumnul, a cărui moarte a deplîns-o în numele conşcolarilor săi[5]. Va pleca în 1864 cu trupa Fanny Tardini[6], va ocupa, întors în Botoşani, de voie, de nevoie, un loc de copist, la Tribunal, la Comitetul Permanent din Botoşani, va reveni apoi ca „privatist", „preparat în particular", la Cernăuţi, probabil de hatîrul familiei, şi se va deda iar teatrului, scriind, pe lîngă bucata prin care caută să mîngîie durerea unei mame care-şi pierduse copilul[7], bucata *Din străinătate* şi două alte poesii de adolescenţă („La o artistă" şi „Amorul unei marmure") pentru actriţa Eufrosina Popescu (şi la Viena va căuta o asemenea societate, la artista Bognar)[8], atîtea altele, pierdute[9].

---

[1] Cf. N. D. Giurescu, în *Conv. Lit.*, XXVI, p. 183 şi urm.; *ibid.*, 1904, pp. 1018-20; *Vocea Tutovei*, 16 April 1906; Maiorescu, în Torouţiu, *o. c.*, IV, p. 275 şi urm.

[2] Octav Minar, *Eminescu, Album; Junimea literară*, 1924, p. 534.

[3] V. Corneliu Botez, în *Ateneul* din Botoşani, 1904; Iorga, în *Drum Drept*, II, p. 1 (dare de samă despre broşura lui Teodor V. Stefanelli, Bucureşti 1914).

[4] V. şi Scurtu, în *Săm.*, II, p. 155; *Conv. Lit.*, 1926, pp. 246-8.

[5] În *Lăcrimioarele învăţăceilor gimnasiaşti din Cernăuţi la mormîntul prea iubitului lor profesor Arune Pumnul.* Pentru copilărie, v. şi Daianu, în *Tribuna*, XIX, p. 82. Şi la un Blanchin; Torouţiu, *o. c.*, IV, p. 95, no. IX. Mai ales Leca Morariu, revista *M. Eminescu*, I, pp. 37 şi urm., 86 şi urm.; George Baiculescu, *ibid.*, p. 80 şi urm.

[6] V. Teodor Bălan, în revista *M. Eminescu*, III, p. 121 şi urm.

[7] Am găsit o de curînd, în *Foaia Soţietăţii* din Cernăuţi, şi am reprodus-o în *Revista Fundaţiilor Regale* pe April.

[8] Stefanelli, *l. c.*; N. Petraşcu, în *Conv. Lit.*, XXV, pp. 1050-4; Leca Morariu, *l. c.*, II, pp. 24 şi urm., 56 şi urm.; Sbiera, în Torouţiu, *o. c.*, III, pp. 116-7; G. Bogdan-Duică, în revista *M. Eminescu*, III, pp. 14-5.

[9] G Bogdan-Duică, în *Datina*, VII, pp. 131-2; revista *M. Eminescu*, II, p. 65 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Tărziu, cum o dovedeşte siguranţa formei, fiul „posesorului" lui Balş, trăit în margenea codrului botoşănean, îşi amintia înduioşat de o copilărie liberă şi voioasă[1].

Fiind băiat, păduri cutreieram
Şi mă culcam ades lîngă izvor.

E acolo natura aceia cu totul specială, a lui pentru totdeauna, în tălmăcirea-i neegalabilă, pe care, deci, niciodată n'o va pierde din ochi şi care-i va vorbi oricînd ca un prieten: sunet de ape, freamăt de ramuri în „teiul vechiu", iz de poiană, chemare de bucium, zvon de cerbi, „văl de argintie ceaţă" al lunii, cu

Sclipiri pe cer, văpaie peste ape,

la care se va alipi vedenia blondă a dorurilor şi chinurilor lui[2].

De atunci îi vin refrenuri de colindă pe care le va îmbrăca în haina geniului său creator:

Colinde, colinde!
Sosiră colindele.
Luminile te 'ntinde
Şi toate aprinde-le[3]!

O poesie din 1876 trezeşte acel chip al primei iubite, moartă în tinereţă, căreia i-a închinat apoi chemarea fantastică din „Mortua Est". Astfel:

O dulce înger blînd,
Cu ochi uimiţi de mari,
La ce mai reapari
Să 'ngreui al mieu gînd?
Părea că te-am uitat,
Că n'oiu mai auzi,
Că-mi aminteşti v'o zi
Din viaţa mea de sat.

Şi el îşi vede viaţa de atunci, cînd „noi umblam desculţi" şi, aude povestea, spusă, încet, iubitei de atunci, a feciorului de craiu, câre „nouă ani" şi-a căutat iubita:

Ca şi cînd te-ai mira,
Tu ochii mari făceai
De şi mă pricepeai

[1] I. A. Rădulescu, în *Conv. Lit.*, 190', p. 299. V. şi *V. R.*, 77, p. 313 şi urm.
[2] *Conv. Lit.*, 1902, p. 299.
[3] Hodoş, *Poesii postume*, p. 28.

www.dacoromanica.ro

C'o spun în pilda, ta
Și-apoi, cînd te rugam
Să-mi spui de mă iubești,
Prindeai ca să șoptești
Cu buzele abia.
Și-mi răspundeai cu dor:
„Tu nu mă vei căta,
În veci rămîn a ta,
Căci drag îmi ești, de mor".

E povestea, așa de simplu și de duios spusă în „Aniversara". Căci el e copilul de șaisprezece ani care se crede Cesar și ea Cleopatra de patrusprezece. Adînc mișcătorul dialog, din drum, de pe banca din fața casei, e țesut tot din această amintire a legăturii „cu iubit copilul său", pe care-l mustră că l-a lăsat singur:

Uitași al tău cuvînt:
Nu m'ai chemat să viu
Alăturea 'n sicriu,
La stînga ta 'n mormînt[1].

Atîta din acei ani fără umbre și fără piedeci — și amintirea, adînc simțită, poate și prin contrast cu tatăl, real și aspru, a mamei:

O mamă, dulce mamă, prin haosul de vremi
Prin freamătul de frunze la tine tu mă chemi,

atîta va duce de acasă cu sine copilul plecat departe la învățătură și mai ales la hoinăritul de-a lungul și în largul lumii.

Probabil prin studenții ardeleni de la Cernăuți, Eminescu fu îndemnat a trimete lui Iosif Vulcan[2], care tipăria în acel depărtat colț apusean de Romînime de la Orade, *Familia,* cîteva bucăți din carnetul său de adolescent, care ni s'a păstrat din fericire, cu versuri de o ortografie decolorată, onest și stîngaciu caligrafiate, și una din ele apăru încă din Februar-Mart 1866, colaborația, continuînd trei ani întregi la această publicație periodică, chiar și după ce acum poetul, care ajunsese la cîștigarea unei forme infinit superioare, publică și în revista din Iași a „Junimii".

[1] *Conv. Lit.*, 1901, pp. 392-3.

[2] Scrisoarea, copilăroasă, vorbind de „procesul revoluției lui interne între decisiunea de a scrie și de a nu scrie", și în Torouțiu, *o. c.*, IV, p. 78, no. 1.

www.dacoromanica.ro

Bucata lirică *De-aş avea,* cu diminutivele ei, ca acelea din tinereţa lui Alecsandri: „copiliţă", „porumbiţă", „blîndişoară", cu uşurătatea unui omagiu pueril către o întrevăzută dragoste, e un amestec de reminiscenţe şi din marele poet moldovean şi, mai ales, în ansamblu, din Bolintineanu, care pe atunci prelungia o degradantă agonie sufletească[1]. Nu e nimic personal, gîndit, simţit, şi abia se putea aştepta aceasta de la scriitorul care era încă aproape numai un frumos şi romantic băieţel.

În a doua, *O călărire în zori,* avîntul e al baladelor aceluiaşi Bolintineanu, de la care e şi indiferenţa faţă de cuvîntul autentic, care se poate primi, dar rima e acum căutată şi une ori fericită. Încolo „junele" desgustă cu „sărutările" lui şi cu „tandrele visări", ca şi iubita, „virgina", cu „crinii albi ai sînului". Ceva smuls din viaţă se găseşte numai tot în amintirile de acasă, pe care le cîntă în lungi versuri calme bucata „Din străinătate": regăseşti acolo natura de la acei Ipăteşti de naştere ai poetului, cu pacea patriarhală de pe blîndele şesuri ale Siretiului: „natala vălcioară", „pîrăul de argint", „a codrului tenebră", „cîmpia 'nfloritoare", „colibele din vale".

Dar revoluţia, uimitoare, care a schimbat în totul acest suflet genial, se simte încă din închinarea la Bucovina, care e din 1866. Ritmul e variat, şi armoniile intime care vor deosebi pe poet se întîlnesc în ţesătura strînsă a unei forme sigure. Cîte un vers zbucneşte cu o neobişnuită putere ca acesta:

Cînd pe bolta brună tremură Selene.

Răpede se trece la precisiunea fără călcări de logică şi şovăiri de pas din *Speranţa,* a cării origine, din Schiller însuşi, s'a descoperit[2], de şi e strămutată în cu totul altă sentimentalitate şi cu vibrări absolut altele:

Precum călătorul, prin munţi rătăcind,
Prin umbra pădurii cei dese,
La slaba lumină ce-o vede lucind,
Aleargă purtat ca de vînt,
Prin noaptea pădurii de iese[3].

[1] E reprodusă de V. G. Morţun, în volumul M. Eminescu, *Proză şi versuri,* Iaşi, 1890. Tot acolo şi celelalte piese, analisate mai departe în text, apărute întîiu în *Familia.*

[2] C. C. Giurescu, în *Revista istorică română,* 1933.

[3] *Misterele nopţii* (ed. Morţun, pp. 213-5) trebuie să fie, de şi tipărită mai tîrziu, de o dată anterioară.

www.dacoromanica.ro

Ceia ce se publica în „Familia“ lui Vulcan de la o bucată de vreme nu e, de fapt, decît o pregătire la revelațiile din „Convorbirile literare“. Poesiile apărute în cele două reviste de la două capete ale lumii românești își corespund. În spiritul „Epigonilor“ e, astfel, omagiul către Eliad, care va fi lăsat la o parte în marea frescă a strămoșilor.

Publicarea literaturii începătoare a noului poet într'o foaie de dincolo de Ardeal îndeamnă însă pe adolescent să facă o escapadă acolo, ajungînd și pănă la Blaj, la Sibiiu, unde, nu știm prin ce legături, învăța unul din frații săi [1], inițiindu-se astfel într'o viață pe care nici Moldovenii din Iași, nici Muntenii din București n'o cunoșteau decît foarte vag. Neajutat de părinți, trăia din mila prietenilor, gol, une ori flămînd, dar fericit în lumea visurilor sale. Ce-i era lui de lumea realităților și a carierelor! Isprava școlară era, ca de obiceiu, mediocră. Dar colegii și-au adus aminte totdeauna de frumosul tînăr pribeag, care nu ajungea să-și continue studiile de liceu, dar era încunjurat de gloria nouă a poesiei sale din revista așa de mult cetită printre tinerii de peste munți. Ar fi ajuns și pănă la Timișoara, pănă ce un angajament la Iorgu Caragiale (pe la 1867), apoi la Pascali, cel mai mare artist al vremii, îi permise a face drumuri cu un fel de rost de-a lungul și de-a latul aceleiași Romînimi [2].

Se neglijează din alt punct de vedere decît cel pur anecdotic, care nu e totuși indiferent, această parte din adolescența aceluia care trebuia să creeze poesia nouă a vremurilor care veniau. Ea are însă o deosebită importanță. Mai mult decît prin contactul la Cernăuți cu odraslele țerănești din Bucovina, Eminescu a ajuns în aceste rătăciri ardelene, poate și bănățene, la cunoștința vieții adevărate a unor țerani cari nu veniau din cutia cu păpuși pentru Crăciun a lui Alecsandri, de unde Gane împrumutase de curînd. La Blaj, unde a stat de fapt, visitele aiurea fiind extrem de scurte și fără a se lega vre-o prietenie serioasă, el a trăit între Romîni cari erau toți, de la ultimul „priman“ pănă la Mitropolitul din scaun, țerani, autentici țerani, meniți să rămîie astfel, — și cu diplomele în buzu-

[1] V. I. Scurtu, în *Săm.*, II, p. 524 și urm.

[2] V. N. Densusianu, în *Analele societății pentru fond de teatru*, 1899-900, p. 89 și urm.; Bogdan-Duică, în *V. R.*, LX, p. 383 și urm.; în revista *M. Eminescu*, II, p. 50 și urm. Pare a fi fost și la Craiova; v. *Conv. Lit.*, 1906, p. 525, nota.

www.dacoromanica.ro

nar şi reverendele sau „rocurile“ pe dînşii, ţerani. S'a pătruns adînc de vorba lor, de cîntecul lor şi, cum o spune un tovarăş din acea vreme, Ştefan Cacoveanu, el însuşi un poet de talent, a rămas cu neştearsa amintire a „măgărarului“ şcolilor înalte, care se întîmplase a fi o adevărată comoară de poesie rustică[1].

Tot odată, aici, şi nu la Cernăuţi, unde Austria ştia să sterilizeze sufletele, poetul a căpătat noţiunea, dominantă pentru totdeauna, a perfectei unităţi româneşti, aici s'a coborît asupră-i conştiinţa, deplină, nemuritoare, a unui popor românesc care nu ştie graniţile ce i-au fost săpate în carne şi aşteaptă numai vremea pentru ca forma exterioară să răspundă şi ea necesităţilor organice. Ceia ce plutia nedesluşit în minţile clericilor de pe catedre şi din chilii a devenit la dînsul crez, crez pe toată viaţa, în stare să biruie toate miseriile, îngustările şi neputinţele presentului.

Călătoria artistică a lui Pascali peste munţi e presintată astfel de Papiu Ilarian, în 1868: „D. Mih. Pascali, întăiul artist dramatic al României, face, împreună cu trupa sa, o excursie la Romînii de peste Carpaţi. Avînd dumnealui cunoştinţă de starea Romînilor de dincolo, nu vre-un cîştig material îl îndeamnă...; singurul său scop e de a arăta şi în acele părţi, străinilor, nu mai puţin ca Romînilor, progresul ce a atins pănă acum arta dramatică în România“[2].

Aceşti ani de viaţă artistică au pus o neştearsă pecete pe sufletul tînărului, şi nu se poate spune cît li datoreşte el de mult. De aici a luat, continuîndu-şi lecturile de care vorbeşte Caragiale, care spune că l-a găsit la Giurgiu cu Schiller în mînă[3], ce putea să-i dea practica zilnică a repertoriului, compus din piese în care era imaginaţie, aventură, conflicte violente, dar şi o direcţie etică. Închipuirea lui însăşi s'a aprins astfel de la o represintaţie la alta; a ajuns să aibă un fel de obişnuinţă a fantasticului, a supranaturalului. Spiritul lui se ridicase mai sus de nivelul vieţii, şi de la această înălţime nu s'a mai putut coborî niciodată. Era acum, şi pentru totdeauna, oaspetele statornic al irealului, gîndind prin simbole şi rostindu-se prin magnifice comparaţii. Tensiunea sufletească a devenit pentru dînsul o necesitate de neînlăturat.

[1] În *Luceafărul*, 1904, p. 71 şi urm. Cf., pentru întoarcerea în Bucureşti, *ibid.*, 1905, p. 59 şi urm. şi, de acelaşi, „amintirile“ din *Almanahul Presei Romîne* de la Cluj, 1926.

[2] *Neamul Românesc Literar*, II, p. 251.

[3] În *Momente*. Cf. *Săm.*, III, pp. 399-400.

www.dacoromanica.ro

Și piese istorice figurau în acest repertoriu. Eminescu n'avuse de unde să învețe acea istorie a Romînilor care-i vorbia și prin turnurile bisericilor botoșănene, amintind pe Elena Doamna lui Rareș, și prin depărtatul răsunet al domnești clopote din Suceava. La Cernăuți profesorii austrieci și austriacisanți n'aveau sarcina să predeie așa ceva. Doar îi vor fi căzut în mînă copilului *Letopisețele* lui Kogălniceanu, larg răspîndite în vechea ediție. Dar pe acei Domni și pe acele Doamne, pe acei boieri și pe acele jupănese, pe acei ostași și pe acei clerici el îi vedea, îi auzia din cușca lui în serile de mari feerii naționale. Și drama poporului său era vecină cu dramele cele mari ale omenirii: un maiestos sens al istoriei se impunea sufletului lacom de a ști, inimii care bătea pentru astfel de tragedii ale lumii. Fără acest contact filosofia Vienei și a Berlinului l-ar fi robit pentru singura interpretare ideologică a vieții [1].

Însemnările lui Cacoveanu, care a găzduit la Blaj în 1866 pe Eminescu, ne ajută să aflăm ce știa atunci și ce-i plăcea: literatura germană, din cele străine (franțuzește abia rupea), iar, din cea românească, avea bunul, da, bunul gust, să puie alături de Alecsandri pe capriciosul, dar plinul de vînjoșie Baronzi [2]. Și se prăpădia de setea poveștilor pe care le spunea — și-și aducea aminte mai tărziu—acel „măgărar" al cucernicului Seminariu. La 1868 prietenul și găzduitorul ardelean va găsi ca sufler la Pascali pe frumosul tînăr micuț care nemerise în orașul canonicilor [3], și fostul tovarăș de carte școlară îi spunea că nu-i place de Murășanu, dar de Papiu Ilarian da, fiindcă limba e bună; el se gîndia să refacă pe „Arghir și Elena" lui Barac, în timp ce admirația lui mergea către Kogălniceanu ca om politic.

Pe atunci traducea, după cererea lui Pascali, cutare carte de teorie germană despre teatru, și tot de atunci i-a venit acel gust pentru scenă care, mai mult decît însuși avîntul de creațiune poetică, l-a făcut a se gîndi la tragedii ca „Murășanu", „Dragoș-Vodă", „Văduva din Efes" [4], probabil și „Mira", cu subiect din vremea lui Vodă Ștefăniță, înjghebare în versuri destul de mono-

[1] Pentru carnetul lui de sufler, I. Scurtu, *ibid.*, pp. 751-2.
[2] *Luc.*, III, p. 71 și urm.
[3] *Ibid.*, IV, p. 59 și urm.
[4] *Ibid.*, p. 340.

www.dacoromanica.ro

tone [1]. De aici interesul pentru teatrul ardelean. De aici şi înţelegerea pentru operele scenice în genere, care l-a făcut pe urmă să scrie cu deosebită competenţă dările de samă despre represintaţiile din Iaşi [2]. De la început, a predicat teatrul original şi teatrul pur, opus „libertinagiului", „conrupţiei" şi frivolităţii celui din Apus, fără deosebire, neapărata cerinţă etică; până şi pentru vulgul iubitor de glume ceva „onest, drept şi bun", cu „caractere omeneşti consecvente" şi nobile şi cu o limbă din care să nu lipsească „farmecul liric" [3].

Dacă greşeşte, lăudînd piesele lui V. A. Urechiă, nu se împacă însă cu ale lui Bolintineanu, pe de-a întregul false, şi critică la ale lui Alecsandri şi uşorul joc cu mai multe jargoane şi o oarecare „imoralitate de fond". De pe la 1870 modestul sufler arată a cunoaşte nu numai „grandeţa" lui Hugo [4], dar şi problemele lui Björnson, tragicul adînc al lui Hebbel, ironia tăioasă a lui Gogol, glumele bine prinse ale lui Holberg. Lui Scribe, marele meşter, doar de-i găseşte scuse. Are curagiul să spuie că Molière s'ar putea represinta în traducerile boiereşti muntene de la 1830, în cele moldoveneşti ale lui C. Negruzzi şi alte asemenea versiuni oneste, şi să recomande chiar şarjele lui Millo. Osînda cade grea asupra fabricaţiei tehnice parisiene, „cu mişcarea pe cataligi, vorba afectată în pronunţia falsă" [5].

Eminescu pregătise de multă vreme, pe la 1866, o adunare a bucăţilor sale lirice [6]. În fruntea lor stă un mic poem de larg

[1] *Ibid.*, pp. 474-5; Eminescu, ed. Scurtu, *Scrieri politice şi literare*, p. 55 şi urm.

[2] În *Curierul de Iaşi*, de unde în *Scrieri politice şi literare*, ed. I. Scurtu.

[3] V. I. Borcia, *Luc.*, IV, *loc. cit.*, şi p. 356 şi urm. — Pe atunci versurile la moartea fostului Domn Ştirbei; v. *Săm.*, VII, p. 784.

[4] Cf., pentru influenţele franceze asupra lui Eminescu, I. Şiadbei, în *V. R.*, LXIII, p. 424 şi urm. A şi tradus din Hugo; *Conv. Lit.*, XXV, pp. 910-1.

[5] V. şi însemnările lui Slavici, în *V. R.*, LI, p. 5 şi urm. Cf., într'o veche scrisoare către Vulcan: „Teatrul Naţional! Nume frumos, dar care sună a batjocură unde nici nu există. Teatrul Naţional nu împrumută de la alţii, ci are materiale din modul de a cugeta şi poesia naţională"; Torouţiu, *o. c.*, IV, p. 78, no. I.

[6] Pentru astfel de planuri în tot cursul vieţii lui, v. G. T. Kirileanu, în *Conv. Lit.* pe 1906, p. 12. Două poesii din 1869, *Săm.*, II, pp. 145-6. V. bucata

O stelelor, stelelor unde v'aţi dus?,

ibid., pp. 177 şi urm., 193-4. — Pentru Eminescu tînăr, şi Iorga, în *Săm.*, IV, p. 481 şi urm. Cf. I. Rădulescu Pogoneanu, *Cîteva pagini din tinereţa lui Eminescu*, 1910.

www.dacoromanica.ro

avînt, dar plin încă de rele amintiri de limbă, de nesiguranțe ale versului și cu un însemnat amestec de obișnuință a unui trecut în care lacrimile sentimentalului se amestecau cu amenințările către cer ale revoltatului, cele două elemente din care se compune, cum se știe, formula lui Bolintineanu, mult mai spornică în imitatori decît a lui Alecsandri, aceasta fiind mai consistentă, deci mai puțin atrăgătoare.

Și aici gestul e al teatrului de care a fost atîta vreme stăpînit copilul din cușca suflerului: exagerațiile, posele, tiradele de acolo vin, poesia însăși făcîndu-și drumul pănă la dînsul pe aceiași cale. E vorba de o iubită moartă, Elena, titlul poemului fiind schimbat, apoi, de tînărul mîndru de latina lui de gimnasiu, în *Mortua Est.* Iată unele părți din această primă înjghebare, care îngăduie însă a se vedea, de ce, cu altă cultură, pentru a crea un alt gust și a introduce alte idei, era capabil și atunci colaboratorul „Familiei". Astfel, în aceste stanțe:

Așa fel sînt toate, aicea supt soare.
Nu-i frunte scutită de-a morții sudoare.
Toți timpii al morții marmòreul zeu
Îi soarbe cu vraja-i în sufletul seu.
Nu știu dacă timbrii sonorului nume
Izbesc cu aripa v'un singur auz
Sau strînși se aruncă 'n pustiul havuz.
Pe luciul legii nu hohotă crime [1].

A Byron sună, dar și a supremei încordări de la rampă.

În aceiași culegere manuscriptă tînărul poet a pus versurile tipărite în revista lui Vulcan, a căror valoare, cum s'a văzut, e foarte deosebită.

Deci încă de atunci, la optsprezece, nouăsprezece ani, forma care va rămînea exista, în liniile ei generale, cum o dovedește și bucata aceasta, datată 1869:

În fereastra de spre Mare
Stă copila cea de craiu:
Fundul mării, fundul mării
Fură chipul ei bălaiu [2].

---

[1] M-ssele Academiei Romîne: Caietul începuturilor, — Nu lipsesc: *angel, junețĕ, dolos.*

[2] *Conv. Lit.*, 1902, p. 298.

www.dacoromanica.ro

Pentru a-şi desface fiul, pe care nu arată să-l fi înţeles vreodată, din legături pe care le socotia nevrednice şi periculoase, Gheorghe Eminovici, regăsindu-l cu trupa la Botoşani [1], izbuti să-l smomească prin oferta posibilităţii unor studii la Universitatea de căpetenie a acelei Austrii de unde venia însuşi, şi în care tînărul, perfect cunoscător al limbii germane, îşi făcuse primele studii.

Acolo, la Viena, Mihail Eminescu se înscrie deci la sfîrşitul anului 1869, ca să stea pănă în 1872 [2]. Între profesorii lui era şi jurisconsultul Ihering; îl interesează îndată — ca şi pe Xenopol — ştiinţa nouă a „psihologiei popoarelor" în legătură cu naţionalismul său începător. Filosofia lui Herbart, părăsită apoi pentru a lui Schopenhauer, de alt nivel, îl cucereşte. Învaţă şi italieneşte, dar se ţine departe de istorie, care-i era cunoscută pentru alt orizont şi în alt fel. Cetind pentru sine, şi aici însă studiile le face cu întreruperi.

La această vrîstă cineva îl vede aşa: „un tînăr oacheş, cu faţa curată şi rasă peste tot, cu un lung „clăbăţ" bănăţenesc peste pletele negre, cu ochi mărunţi şi visători şi totdeauna cu un zîmbet oarecum batjocoritor pe buze". Are prieteni pe Teodor Nica, viitorul financiar, pe Ioan Bechnitz, pe Ioniţă Bumbac [3].

Acum tînărul Moldovean începe a juca, între colegii romîni, acel rol activ care-l va duce la partea importantă avută în serbările de la Putna. El va apăra, e drept, spiritul de la „Convorbiri", de şi nu se va declara, cum vom vedea, de acord cu toată literatura de acolo [4], şi la un prilej studenţesc el ridică păharul pentru Carol I-iu [5].

Va rămînea aici pănă în 1873, cînd îl va duce la Berlin presenţa acolo a fratelui Şerban, un strălucit ofiţer, care s'a sinucis tînăr.

Viaţa la Viena, în 1871 şi 1872, cu toate miseriile ei, de bani, de sănătate, o povesteşte Mihai acestui frate Şerban, care se va

---

[1] V. detalii în Călinescu, *Viaţa*, p. 170 şi urm.

[2] *Conv. Lit.*, 1913, p. 956 şi urm.

[3] Slavici, în *Săm.*, VIII, p. 496. Cf şi *V. R.*, XLV, p. 355 şi urm.—Între colegi şi acel Vasile Demetrescu care e V. Păun de mai tărziu, poet cu oarecare mijloace în tinereţa sa; v. *Omagiul Bianu.* Oda la Războiu (1877) va fi publicată de el la Bucureşti.

[4] *Conv. Lit.*, 1901, p. 298 şi urm.

[5] Bogdan-Duică, în *V. R.*, LXI, p. 80 şi urm. Scrisori de acolo, 1872, în *Săm.*, II, p. 624 şi urm.

www.dacoromanica.ro

stinge în 1874, cînd poetul era acum la Iași, și părinților, prin scrisori care ni s'au păstrat [1]. Cunoaștem și pe cea din Berlin, cu aceleași griji, dar și cu viul interes al lui Maiorescu, acum ministru, care-l îndemna să-și iea un titlu de doctorat pentru a putea fi numit profesor de filosofie la Universitatea din Iași, ideie care-l seducea îndestul pe tînărul poet, și el se și pregătia în acest sens [2].

O nouă schimbare produse în acest suflet deschis la ceia ce cultura are mai înalt și mai nobil, în această minte capabilă de a înțelege dificultățile cele mai abstruse ale filosofiei germane, trecerea aceasta la studii în Capitala Austriei cosmopolite și apoi în a noii Germanii. O întreagă literatură, de observații generale, de polemică, de versuri răzlețe, de poeme acuma aproape cu totul întruchipate se înșiră pe paginile libere ale caietelor de cursuri, cu ale lor resumate în limba germană.

Cugetarea lui Eminescu nu se deosebește atunci întru nimic de aceia care i se formase la Berlin lui Xenopol și pe care acesta o exprimase încă din 1868. E la dînsul acum o perioadă de cugetare și de critică, de orientare și direcție. Și el are impresia că ne găsim, în schimbarea noastră culturală, așa de răpede, pe un drum fals, că împrumutul nu numai că ne-a rătăcit, dar ne-a și stîrpit, că este în noi ceva bun care nu se întrebuințează. Și el observă, cum o face Xenopol printr'o statistică a cetirii în deosebitele țeri, la 1871, că între ce se scrie și între ce caută simțirea, setea de lămuriri a unei întregi societăți nu e nicio legătură. „Cînd mă aflu față cu cei bătrîni, cu literatura din deceniile trecute, parcă sînt într'o cameră încălzită... Simți că acești oameni erau într'un contact nemijlocit cu un public oarecare, mic și mare, dar în sfîrșit era un public. Față cu cei moderni, parcă mă simt într'o cameră rece, și într'o cameră rece va fi observat oricine că lipsește ceva: nu căldura însăși, ci simțimîntul, într'o familie, cînd a murit cineva în casă", ori cînd s'a schimbat privazul unui tablou

[1] V. mai ales Călinescu *o. c.*, p. 237 și urm. V. și Torouțiu, *o. c.*, IV, p. 97 și urm., unde e toată corespondența. Merge și la Königsberg pentru cercetări istorice rămase apoi în drum.

[2] V. Branisce, în *Conv. Lit.*, 1926, p. 670 și urm.; Torouțiu, *o. c.*, IV, p. 92 și urm.

Versurile la o iubită (același ms., fol 63-3 Vo.), în care e vorba de „sin" și de „piepți", arată prin ortografia lor a fi mai vechi.

www.dacoromanica.ro

cunoscut. Ei nu sînt pentru public, nici publicul pentru ei; „nu sînt în lanţul continuităţii istorice a culturii noastre, şi asta e soarta oricării culturi importate, atît de nefirească, ca a noastră", introducînd „inele din desvoltarea unui corp străin[1]".

Pe de altă parte, Eminescu duce luptă contra duşmanilor istorici ai poporului său, răscolind şi el prin publicaţii de documente şi recurgînd la texte într'o slavonă pe care deci ajunsese încă de atunci a o înţelege. Astfel în răspunsul la ziarul Rutenilor din Bucovina, *Zorile Bucovinei*[2], în care-şi arată părerea de rău că nu se poate în mărgenile micii ţeri comune o solidaritate, o colaboraţie care ar fi fost de dorit. Dar, răpede, energia, odată trezită, a apărătorului dreptului istoric românesc ajunge la afirmaţii lapidare ale conştiinţii naţionale: „Se cam ştersese diploma noastră de nobleţă: limba, dar din buchile gheboşite de bătrîneţă noi am transcris-o în literele de aur ale romînismului; cam gîngăvià cîntarea bisericilor noastre, însa am purificat-o cu spiritul sfînt al propriei noastre limbi"[3].

Contra Ungurilor, în momentul cînd Slavici îşi alcătuise un fundamental studiu, Eminescu îşi propune să scrie opereta în trei acte *Arpad, regele Ungurilor*, supt titlul căreia el pune acest motto: „goi, rupţi, felegoşi, Ungurii zic că domină pămîntul"[4]. Interesîndu-se şi el de tot ce priveşte limba, criticînd acele defecte de vorbire pe care le au deosebitele provincii şi a căror îndreptare, trăgînd toată atenţia în altă parte, o împiedecă etimologismul[5], el scrie aceste frumoase rînduri, care se par a face parte dintr'un discurs la o societate de studenţi: „Ce să vă spun? Iubesc acest popor bun, blînd, omenos, pe spatele căruia diplomaţii croiesc hărţi şi războaie, zugrăvesc împărăţii despre care lui nici prin gînd nu-i trece. Iubesc acest popor care nu serveşte decît de catalig tuturor acelora ce se 'nnalţă la putere"[6]. El recurge la mijloacele mişcătoare ale poesiei pentru a-şi exprima toată

[1] Bibl. Ac. Rom., ms. 2257, p. 9.

[2] *Ibid.*, p. 24 şi urm. În legătură cu aceste raporturi bucovinene v. versuri de ale lui în *Întrunirea academică romînă din Bucovina, Almanah literar* (1872-3).

[3] Ms. citat, p. 44.

[4] *Ibid.*, p. 53.

[5] *Ibid.*, pp. 53 Vo.-4. Se vede că el cunoştea Calendarele lui Asachi; *ibid.*

[6] *Ibid.*, p. 65. Ortografia e cu *u* mut şi plin. Cf. şi observaţiile, şi de limbă, de pe pp. 66-8.

www.dacoromanica.ro

durerea de suferințile românești, toată speranța în alt viitor. Astfel în frumoasa bucată, rămasă inedită:

Dați-mi harpă de aramă,
Dar cu strunele de fier,
. . . . . .
Pe-a mea frunte crengi de brad.
. . . . . .
La Romîni, popor de fală,
Cap de geniu, piept de foc,
Cu gîndirea de proroc,
Dar cu inima regală
Și cu flamuri de noroc,
Cîți Maghiari cu cap de cîne,
Cîți Tătari cu ochii mici,
Cîte limbi de venetici
S'au zdrobit de stînci bătrîne,
Ce veghiază înc' aici!

Și se urmează înseilarea, cu aceiași stăpînire a versului și aceiași bogăție a rimei, întru gloria

... nației ce, vie,
Poartă jugul cel de lemn
Supt al barbarilor semn[1].

Găsim și un articol împotriva partidelor, care la toți acești studenți erau un obiect de dispreț.

În societatea studențească „România Junǎ", unde Eminescu, unit cu noul său amic, Ioan Slavici, luptă, la 1871, contra acelora cari, cu Ioniță Bumbac în frunte, denigrau pe Maiorescu și curentul din Iași, acusat de „cosmopolitism", el răspundea că acesta e imposibil: „individul care are în adevăr dorința de-a lucra pentru societate nu poate lucra pentru o omenire care nu există decît în părțile ei concrete, în naționalități. În zădar individul ar încerca chiar de-a lucra de-odată pentru toată omenirea: el e legat prin lanțuri nedesfăcute de grupa de oameni în care s'a născut". I se părea însă că numai înaintea mormîntului lui Ștefan-cel-Mare, supt vraja acestuia, tineretul și-ar putea simți solidaritatea[2]: de aici ideia simbolicului pelerinagiu.

Tot odată acolo la Viena el începe a publica, supt pseudonimul

[1] *Ibid.*, p. 56. Cf. și *ibid.*, pp. 58 Vo-9.
[2] Torouțiu, *o. c.*, IV, p. 85 și urm.

www.dacoromanica.ro

Varro, în foi ca „Federaţiunea“ lui Alexandru Roman, din Maiu 1870, articole în care discută situaţia Romînilor din Monarhie, propunînd autonomia Ardealului — de aici un proces de presă — şi cîştigarea unei situaţii naţionale printr'un congres într'o Austrie revoluţionată. I se pare că vremea „declamaţiilor vane“ a trecut, ca şi a oportunismului „fiinţelor linse“, al „lingăilor“, vremea închinării către personalităţile oficiale, că se cere, în loc de „cerşire de la Maghiari“, cari ar fi „poporul cel mai decăzut al Europei moderne“, „cea mai decăzută *populace* din Europa, a cării vanitate şi lăudăroşie nu e decît o lungă şi scîrboasă donquixotiadă“, luptă făţişă, petiţie către Monarh, care e dator să asculte plîngerea, — el, acest reprezintant al unei dinastii, „pe care o iubim cu idolatrie fără să ştim de ce“—, apel la conştiinţa lumii civilisate. „Puterea şi mîntuirea noastră în noi este.“ „Ce drept“, scrie el, „mai mult pot avea Ungurii în această ţară unde în număr sînt mai egali cu noi, unde prin istorie sînt cu mult mai tărziu veniţi decît noi? E vremea cînd toate neamurile bătrînei pajuri se mişcă şi federalisarea Austriei se înscrie de la sine în program, în folosul Cehilor, Polonilor, de ce nu şi al Romînilor? Şi la acest crez practic se adaugă, ca şi la Xenopol, afirmarea repetată că o naţie are datoria de a se vădi printr'o cultură proprie: „artele şi literatura frumoasă trebuie să fie oglinzi de aur ale realităţii în care se mişcă poporul“, şi în toate ramurile se cuvine să fie acelaşi lucru [1].

În acelaşi timp ideile germane curente în ce priveşte rolul generaţiilor succesive i se impuneau tînărului gînditor. „Şi istoria lumii cugetă, de şi încet, însă sigur şi just: istoria omenirii e desfăşurarea cugetării lui Dumnezeu [2]. Numai expresia exterioară, numai formularea cugetării şi a faptei constituiesc meritul individului ori al generaţiunii... Cum, la zidirea piramidelor..., fundamentele cele largi şi întinse purtau deja în ele intenţiunea unei zidiri monumentale, care e menită a ajunge la o culme, astfel în viaţa unui popor munca generaţiilor trecute, care pun fundamentul, conţine deja în ea ideia întregului... În sîmburele de ghindă e cuprinsă ideia stejarului întreg. Şi oare oamenii cei mari ai Romăniei nu-i

[1] M. Eminescu, *Scrieri politice*, editate de D. Murăraşu, Craiova, f. an, p. 3 şi urm. — Vehementă scrisoare către o revistă germană care atacase pe Schopenhauer; o crudă şi nedreaptă caracterisare a poporului german însuşi, Torouţiu, *o. c.*, IV, pp. 114-8.

[2] E şi ideia lui Ranke tînăr.

www.dacoromanica.ro

vedem urmărind cu toţii, cu mai multă ori mai puţină claritate, un vis al lor de aur, în esenţă acelaşi la toţi şi în toţi timpii [1]?

În ce priveşte atitudinea atunci aşa de tînărului poet faţă de literatura românească mai veche, prima formă a „Epigonilor" e simţitor deosebită pe alocuri de aceia care, poate şi cu ştersături de redacţie pe care Eminescu se făcea une ori, la început, de şi cu durere în suflet, a le îngădui, a apărut in revista de la Iaşi.

Astfel e mai lungă partea consacrată lui Alecsandri,

> Ce 'nşirînd mărgăritare pe a stelei blondă rază,
> Acum secolii străbate, o minune luminoasă,
> Sau [şi ca] o umbră dulce, cu de-argint aripe albe,
> Cu doi ochi ca două basme, mult adînci, frumoase, dalbe.

I se dă „un diadem de raze sau de stele" acelui care „scrie visul de poet":

> Cu un diadem de raze, cu glas blînd, duios, încet,
> El aşează pe-a ei frunte mîndru diadem de stele,
> O aşează 'n tron de aur să domnească lumi rebele,
> Şi, iubind sfios speranţa, scrie visul de poet.
> Sau, visînd cu doina tristă a voinicului de munte
> Visul apelor adînce şi al stîncilor cărunte,
> Visul selbelor bătrîne de pe umerii de deal,
> El deşteaptă 'n sinul nostru dorul ţerii cei străbune,
> El revarsă 'n dulci icoane a istoriei minune:
> Vremea lui Ştefăn-cel-Mare, domnitorul triumfal [2].

Iar în osînda generaţiei sale e cuprinsă şi o filosofie, favorită la „Convorbiri":

> Ce mai e filosofia? Convorbirea măiestrită
> Unor lucruri mai înalte (?), carte tristă şi 'nvelită,
> Ce mai mult o încifrează cel ce vrea a descifra.
> Ce e poesia? Înger palid cu priviri curate,
> Voluptos joc cu icoane şi cu glasuri tremurate,
> Straiu de purpură şi aur peste ţărîna cea grea.

Pe acest timp trebuie puse, supt influenţa fantasticului mediu al teatrului prin care trecuse [3], şi ceia ce din opera lui aparţine inspiraţiei demonice [4]. Astfel, cu planul unui mare roman în minte [5],

[1] Torouţiu, *o. c.*, IV, pp. 83-4.

[2] Sau: „leul sumbru şi regal".

[3] Traduceri din Jerwitz, din Augier. V. şi *Conv. Lit.*, 1906, p. 67 şi urm.

[4] V. *Săm.*, II, pp. 134-7.

[5] *Ibid.*, p. 33 şi urm.

www.dacoromanica.ro

el alcătuieşte ciudata înjghebare, asemenea cu a romanelor lui Baronzi sau Pantazi Ghica — dar în ce formă superioară! —, din *Geniu Pustiu*[1], precum lucrează, la o dată pentru care s'au propus terminii extremi 1869-72, piesa *Amor pierdut, viaţă pierdută* sau *Emmi*[2], cu subiectul din viaţa lui Alecsandri.

O alcătuire romantică, dar superioară, de acelaşi tip e romanul, lăsat în manuscript, *Geniu Pustiu*. E acolo filosofie, recent şi cu convingere însuşită, e simbol, cu „geniul" ca bărbat şi ca femeie „Sofia" ori „Poesis", e demonismul tînărului „Satan", a cărui descripţie e icoana poetului chiar, odaia lui Toma Nour părînd însuşi prăfosul adăpost al scriitorului, şi caracterul îngeresc al fetei bălaie; ş pierderea dureroasă a mamei[3], e amintirea poveştilor şi cultul tradiţiei istorice, e setea de moarte înfăţişată ca blînda izbăvitoare. E apoi pornirea contra străinului, întrupat în Ungurul apăsător[4] ca şi în cutare Sas trădător din vremea revoluţiei de la 1848, presintată cu o rară putere de închipuire. Şi e observaţie, de cea mai sigură observaţie realistă: o seară pe cimpiile Ardealului, un tablou de viaţă sătească acolo, cu o fată sprintenă; aiurea imaginea gazdelor de studenţi săraci, a culiselor de teatru cu frumoase actriţe sărace, ori presintarea unei nopţi de Bucureşti, cu cafeneaua din cartierele sărace. E şi acelaşi naţionalism cultural, care se întoarce şi contra împrumuturilor nesăbuite din străinătate şi contra pretenţiei unei „false civilisaţii", acelaşi naţionalism de rasă, îndreptat aprig împotriva înfiltraţiilor de oameni din toate părţile, a celor cari sînt „Romîni de naştere, Francesi în inimă". E aceiaşi ură contra tiraniei monarhice şi diplomatice. Se cere ca mijloc de mîntuire „revoluţia de idei", pe care ar putea-o face „o singură frunte cu mirul lui Dumnezeu", care ar incepe prin a arăta prăpastia. Din ea n'ar pierde nici cosmopolitismul cel sănătos, căci „naţiunile nu sînt decît nuanţele prismatice ale omenirii", valuri din oceanul ei. Dar temeiul sînt crîncenele scene, cu preoţi spînzuraţi, revoluţionari unguri arşi de vii, fete ameninţate cu pîngărirea şi ostaşi de-ai lui Iancu decapitaţi de cama-

---

[1] Ed. Scurtu. Cf. Bogdan Dulcă, în *Conv. Lit.*, 1904, p. 167 şi urm. Şi ideile lui despre geniu şi talent, *Săm.*, IV, pp. 278-9.

[2] *Ibid.*, III, p. 170 şi urm.; *Epoca*, 1904, n-le 77-80 (ed. I. R. Pogoneanu).

[3] Alci „noaptea de nori", „lumea de miros şi cîntec", „florile de lumină", ca în *Mortua Est.*

[4] Cu citaţia cărţii contra dreptului românesc a lui Rösler.

www.dacoromanica.ro

razi ca să nu cadă în mînile dușmanilor, toată groaza lui 1848 ardelean [1].

Tot așa, de altfel, în *Suveniri și impresiuni de călătorie* în Ardeal, la 1864 [2], ale lui Aron Densușianu, Făgărășeanul din Dănsuș, fiul de preot, născut în 1837, cu descrieri frumoase ca aceia a Cîmpului Pînii și a bătăliei de acolo, amintirile din 1848 sînt înfățișate cu emoție. Icoana Rătezatului, în frase largi, deosebit de impresionantă, pomenirea moșului, care-și amintește de Horea, care povestește din Biblie și cetește din cărticica despre Romani, care cîntă versuri de jale pentru „fiii sufletești pierduți", fac parte din cele mai frumoase rînduri despre vechea viață patriarhală în Ardeal [3].

În poesia lui I. Lapedatu, palidă ca și a celorlalți în materie de lirică, dar care ajunge în bucata „La o ruină" să poată fi pusă alături de ce dă mai bun literatura din România:

> Cînd gloatele servile pe brazdele cleioase
> Storceau fără speranță de zile mai frumoase
> Putere și viață din pieptul obosit,
> Mînă nobilul falnic carătele ușoare
> Pe-aleile umbroase, pe lunci desfătătoare

și, pomenind toată durerea omenească din jurul vechiului castel unguresc, el îi prevede peirea prin trăsnet:

> Un fulger mai lipsește și pulbere veți fi [4].

Aici se impune a lărgi acestă parentesă pentru a defini originea stării de spirit, de absolută unitate românească.

Tînărul Eminescu e, la această dată, cum se vede de aici, din acest amestec al mahalalei bucureștene cu luptele din Ardeal, represintantul cel mai întreg al spiritului panromânesc care începuse a se forma. Și anume nu la „Junimea" din Iași, cu tot aportul Ardelenilor tineri [5], ci în chiar acea foaie din Oradea, la

---

[1] V. și Gh. Bogdan-Duică, în revista *Mihai Eminescu*, III, pp. 49-50.

[2] *Fam.*, I, p. 111 și urm.

[3] Se pomenește și un poem epic, *Icoana Iobăgiei*, în stil popular, dat de un poet născut la Grădiște și crescut la Blajul lui Cipariu; *Familia*, I, p. 196. — V. și notele de călătorie în Ardeal ale unui Petru Bănățianu; *ibid.*, II, pp. 271-2, 284-5, 296, 308. Apoi acelea ale lui Ieronim Bariț; *ibid.*, IV, p. 102 și urm. și aiurea (cu pomenirea Dorei d'Istria). O călătorie a lui Vulcan chiar, *ibid.*, p. 354 și urm. și aiurea.

[4] *Ibid.* pp. 313-4.

[5] Totuși Primăria din Brăila votează cinci burse italiene pentru Romînii din provinciile nelibere; *ibid.*, p. 373.

www.dacoromanica.ro

care el trimesese cele d'intâiu încercări ale sale şi a cării importanţă din acest punct de vedere hotărîtor n'a fost pe departe preţuită.

Acolo nu se uită nimic, apariţii de cărţi, iviri de reviste, conferinţe, concerte, din tot ce interesa întreaga viaţă a neamului [1]. Iulian Grozescu, Bănăţean, descrie drumul făcut la Bucureşti, „unde există o naţie romînă, unde datinile şi moravurile româneşti sînt respectate de fiii naţiei mele şi nu sînt batjocurite de străini..., unde Romînii sînt stăpînitori, şi unde nu e crimă de a-şi iubi naţia sa"; trecînd graniţile afurisite ce despart „pe „fraţii de-un sînge şi de-o mamă", el admiră şi hora satelor şi bisericile bucureştene, dar critică lipsa de interes, şi la teatru, pentru cele româneşti. Un altul, Iustin Popfiu, publică o istorie complectă a literaturii româneşti [2]. Şi în concordanţă cu aceste observaţii contra înstrăinaţilor e critica din *Perseverenţa* de dincoace, la 1868, contra boierimii care nu vine la teatrul din Bucureşti, cînd înfierează pe aceia cari „se bat ca orbii şi cerşesc graţiile unui impresariu pentru a li se acorda o lojă într'un teatru străin [3]". Glasurile, peste munte, îşi răspund [4].

---

[1] Şi legături între Suceveni şi Orădani; *ibid.*, III, p. 24.

[2] *Ibid.*, p. 452 şi urm. Cineva propune ca ea să fie scrisă pe larg de Cipariu; *ibid.*, pp. 513-4.

[3] Reprodus şi *ibid.*, IV, p. 464. Şi observaţiile lui Vulcan, *ibid.*, pp. 485-6.

[4] V. şi planul unei adunări a tuturor scriitorilor romîni, *ibid.*, III, p. 399. La adunarea Asociaţiei, Iacob Mureşianu oferă o mie de florini pentru Academia de drept românească din Ungaria; *ibid.*, p. 409. Se şi începe publicarea unei foi periodice a Societăţii. Cf. adunarea Asociaţiei arădane, *ibid.*, pp. 489-90.

Cînd se inaugurează Societatea academică din Bucureşti, Ardealul se entusiasmează. Descrierea din *Romînul* trece în *Familia*, III, p. 397 şi urm. V. şi *ibid.*, pp. 410-1, 421-2 (după *Gazeta Transilvaniei*), 458. Cf. şi *ibid.*, pp. 532-4 (Iosif Hodoş).

Familia menţionează în 1867 demonstraţia ce i-au făcut-o lui V. A. Urechiă studenţii, în 1867, cu prilejul destituirii de la directoratul Cultelor; III, p. 35. V. şi intenţia de a da la Bucureşti o copie a Columnei lui Traian; *ibid.*, p. 95. Se anunţă şi „Convorbirile"; *ibid.*, p. 131. — Grozescu spune că foaia de caricaturi *Strigoiul* din Pesta se vindea cu numărul la Bucureşti; *ibid.*, p. 298. O doamnă din Viena cerea Ardelenilor ajutor pentru înfometaţii din România, care ajutase pe cei din Banat; *ibid.*, p. 47. Carol I-iu abonează toate foile de peste munţi; *ibid.*, p. 170.

www.dacoromanica.ro

Pentru nuvelele din *Familia* se aleg, apoi, subiecte istorice românești. La premiu se pune astfel unul din viața lui Ștefan-cel-Mare, N. Densusianu-și poartă povestirea din Argeș la Bizanț, I. C. Drăgescu presintă [1] pe un călugăr Nicodim de pe vremea năvălirii Tatarilor, un Grozescu ridică figura cutărui pretins Domn argeșean din vremea regelui Carol-Robert [2], și el descrie Tîrgoviștea gata de luptă contra Ungurilor, cu biruința presupusului Vodă-Mihai; epoca lui Gelu ispitește pe Alexandru Onaciu în „Ultimul principe" [3], și altă dată [4] e vorba de „Dacul cel din urmă" (Buticescu). Pe cînd dintr'un mediu popular bănățean iea Gheorghe Trăilă subiectul „Răsbunării" [5], același Grozescu aduce înainte epoca lui Mihai Viteazul [6]. Se dădea de foaia orădană ca premii portretul, cu îngrijire lucrat, al lui Mihai Viteazul, ori scena solilor Paleologului la Alexandru-cel-Bun.

Primirea lui Pascali în Ardeal și Banat, act de afirmare panromânească, fu urmată, oraș de oraș, cu cele mai mari laude, notîndu-se entusiasmul nebun cu care a fost salutată apariția pe scenă a marelui actor ca Mihai Viteazul [7].

E adevărat însă că acești Romîni neliberi nu înțelegeau ca din capitalele României libere să li se dicteze. La atacurile contra limbii „jurnalelor diu Austria", de Maiorescu se răspundea supt iscălitura Radu Năsturel în „Familia" [8], arătîndu-se că, în lipsă de școli mai înalte și de o presă mai bogată, nu putea să fie altfel. Ceia ce nu împiedecă pe acesta de a face o judecată critică între stilul, mai bun, dar plin de „parfum de galicisme, lene și afemeiare orientală", al Romînilor liberi și între cel, „mai greoiu, mai serios și de un timbru mai aspru", al celorlalți. El afirmă că numărul latinismelor la aceștia e mai mic decît al „franțuzismelor" neasimilabile la ceilalți: se face doar o escepție onorabilă pentru Moldoveni.

---

[1] *Ibid.*, IV, p. 15 și urm.
[2] *Ibid.*, p. 66, și aiurea.
[3] *Ibid.*, p. 87 și urm., și aiurea.
[4] *Ibid.*, *passim.*
[5] *Ibid.*, p. 314 și urm., și aiurea.
[6] *Ibid.*, p. 384 și urm., și aiurea.
[7] *Ibid.*, p. 310 și urm., și aiurea.
[8] II, pp. 461 și urm., 474-5. Radu Năsturel e un pseudonim care ascunde pe cineva care cunoștea vechea literatură, de unde e scos acest nume.

www.dacoromanica.ro

Nici spiritul critic, — care nu e deci un apanagiu al „Junimii“ ieşene —, în vremea cînd bolintinianismul se lupta cu moda lui Alecsandri în diminutive, nu-i lipsia lui Vulcân. Cetim astfel la începutul lui 1867 în corespondenţa „Familiei“ aceste rînduri, care dovedesc o reacţiune destul de înaintată: „În cele opt strofe am găsit: silf, floare, şoapte, suspin, zefiraş, fluturaş, crini, zambilă, rouă, cristal, coral, murmur, filomelă, zină, harpă, delir, etc., dar poesie nu“ [1]. Cînd Grandea va anunţa că noua sa foaie „Albina Pindului“ nu va avea a face cu poporul neînţelegător, i se observă că „numai prin poesiile sale poporale şi a eluptat numele ce-l are în literatura romînă“ [2]. Şi în acelaş an i se va arăta, în treacăt, lui Maiorescu că nu e aşa de mare primejdia ca limba românească, maltratată [3], să moară în Ardeal. Traducerea ridiculă a lui Eliad din Schiller e tratată curagios de aspru [4].

Acest avînt literar ieşia dintr'o adevărată trezire a tinerimii româneşti în toate colţurile supt acel regim austriac care s'a încheiat prin întronarea dualismului din 1867. Societăţile de lectură răsăriau pretutindeni, vioaie, ţinînd dese şedinţe, şi cu musică şi represintaţii de teatru, fie chiar în locurile unde numai unii puteau vorbi şi cînta româneşte; se căutau legături între ele, ca şi acelea cu orice manifestare românească de peste hotare. Activitatea aceasta veselă, care se continua apoi la Universităţile din Pesta, din Viena, unde veniau Bucovineni şi cîte un Romîn din ţara liberă, avea chiar mai mult spor decît al „Asociaţiilor“ de oameni maturi, al căror protocolism începea să se critice. La Pesta era societatea „Petru Maior“, o alta se înjghiabă la Viena [5]. Almanahuri studenţeşti, ca acea „Fenice“ de la Oradea, apăreau cu modeste produse literare care căutau să se apropie tot mai mult de forma cea bună.

Sărmanul Dionis, nuvelă-roman, care se dă în „Convorbiri“ la 1873 [6], amestecă într'un chip care ar fi ilegibil fără frumuseţa fiecărui pasagiu în parte şi fără magia stilului elemente culese

[1] *Ibid.*, II, p. 516.
[2] *Ibid.*, IV, p. 273.
[3] O aspră apreciare a retragerii lui de la Academie, *ibid.*, p. 453.
[4] *Ibid.*, pp. 321-2.
[5] V. şi *ibid.*, p. 22. Acolo găsim şi, lîngă profesorul Silaşi, pe viitorul nuvelist I. P. Florentin. Un M. Blju cerea un Museu Naţional; *ibid.*, pp. 114 6.
[6] P. 329 şi urm. Pentru alte încercări asemenea, Călinescu, *Viaţa*, pp. 205-11.

www.dacoromanica.ro

mai de pretutindeni: considerații despre relativitatea timpului și spațiului, simple creațiuni ale minții noastre, — și în aceasta se vede studentul la filosofie, așa de lacom în a-și însuși cugetarea germană consemnată cu îngrijire în caietele sale—, reminiscențe din „Faust", cu maeștrii vrăjitori și amestecul dracilor, pornirea sentimentală a sufletului așa de tînăr către blîndele figuri răsărite la fereastă, mute, ca să se coboare apoi, ca în „Înger de pază", lîngă patul romanticului trăsnit de fulgerul subitei pasiuni, tablouri din natură, prinse așa de sigur lîngă casa îndepărtată a poetului —„stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptuos în aierul moale și clar al serii"—, amintiri din Bucureștii străbătuți în anii de miserie ai suflerului găsit de Caragiale la Giurgiu[1], ori din Iașii atinși în drumul spre Bucovina. Dar și interesante visiuni de trecut, cu „Domni în haine de aur și samur", cu „Divanul de oameni bătrîni" și „poporul entusiast și creștin, undoind ca valurile Mării în Curtea Domniei", cu casele ieșene de pe la 1400, unde e mutat, potrivit cu acel simț al neexistenței de fapt a trecerii veacurilor, al său Dionis, devenit călugărul Dan, cu cerdacele și „oalele cu flori galbene de aur", cu obloanele ferestilor, cu „paznicii de noapte" în „mănțăli albe" și „căciuli turcănești". Iar tînărul visător, trăind în odaia goală, cu pereții pe cari se primblă ploșnițele — și el le cîntă în versuri —, dar cu mintea foarte sus și cu inima deschisă celor mai nobile sentimente, e însuși el, așa cum, de altfel, se zugrăvește, cam la aceiași dată, într'un început de autobiografie care a rămas inedit. În acest moment Eminescu se afla atunci în Iași[2], și bizara scriere se explică și prin mediul impresionant care-l încunjura.

În fond același e subiectul din „Înger și Demon", apărută în revista din Iași la începutul anului 1874[3]. Femeia, acum fată de rege, petită de alt rege, e același înger blond care se pleacă asupra suferinților și îmbunează agoniile; poetul nu mai are a face cu dracii de la Iași, ci represintă revolta satanică, patima care atîță mulțimile și le mînă la luptă; dar la urmă e aceiași întîlnire între

[1] V. mai sus și I. Suchianu, *Diverse, însemnări și amintiri*, seria I, București 1933. Pentru Eminescu la București, *Fam.*, II, p. 292.

[2] Torouțiu, *o. c.*, II, p. 196.

[3] *Conv. Lit.*, VII, pp. 16-18. Cf. și Călinescu, *Viața*, pp. 201-2. — Lui Eminescu Maiorescu-i pregătise o colaborare la Dicționariul de conversație al lui Brockhaus; Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, p. 2.

www.dacoromanica.ro

cel lovit în avîntul său şi între aceia care se coboară pănă la dînsul pentru a-i aduce în acelaşi timp sănătate şi bucurie.

În toată această epocă urmează deci uimitoarea avalanşă de figuri, jocul de-a vraja, în icoane, în vocabulariu, în rimă. Armonia e încă departe. Un prieten cu un spirit filosofic şi critic deosebit scria cu dreptate, în April 1873: „Mă întrebi de poesiile lui Eminescu. Eu le aflu mai slabe decît „Mortua est". Este ceva forţat mai ales în „Înger şi demon". A doua poesie este mai bună. Şi apoi încă una despre Eminescu. Mie îmi mai place frumosul senin decît acela strălucitor; îmi mai place o Venere de marmură decît una de aur. Eminescu străluceşte prea mult în poesia sa... Poate că gustul lui este mai înalt decît al mieu, dar eu zic că soarele este mai frumos în zori decît în miazăzi"[1].

Dar tot acestei vremi în care traducătorul de odinioară pentru Pascali nu-şi uitase meseria şi privitorul alaiurilor voevodale avea trecutul românesc viu înaintea ochilor e a i se atribui tot ce trezeşte, cu un extraordinar talent de înviere, momente eroice româneşti. Astfel, pe lîngă versuri despre întemeiarea Moldovei, asemenea cu ale poetului bucovinean Vasile Bumbac, pe lîngă cele despre Basarabia de odinioară[2] ori glumele despre Vodă-Dabija cel iute la păhare[3], acel *Andrei Mureşanu*, cu scenele din 1848[4], şi poemul *Bogdan Dragoş*[5], ori citatul *Ştefăniţă-Vodă*, care e anterior lui 1869[7].

Şi nota religioasă din închinarea către Maica Domnului[6], din *Înviere*[8], ar corespunde aceleiaşi stări de spirit de'naintea pătrunderii în antrul filosofiei germanice.

Dintre acestea, „Bogdan Dragoş" poate sta alături cu ce e mai frumos din lirica lui Eminescu. Scena de la oglindă a Anei biruie cu mult bucata, mai pe larg, mai şugubaţă, dar mai jos pe portativ, care a făcut celebru, dincoace de munţi, împreună cu „Nunta Zam-

[1] *Ibid.*, p. 203.

[2] *Săm.*, I, pp. 358–91, II, pp. 633-5.

[3] *Ibid.*, I, p. 287; *N. R. L.*, IV, pp. 497–9; ediţia de la Iaşi a *Operelor Complecte.*

[4] In *Revista asociaţiunii studenţilor*, 1909.

[5] Ed. Hodoş şi *Cuvîntul*, 1904, n-le 1–4 (ed. M. Dragomirescu); v. Iorga, în *Săm.*, V, p. 781 şi urm.; I. Scurtu, *ibid.*, p. 826 şi urm. Pentru dată, Arbore, *ibid.*, p. 840.

[6] V. *Săm.*, II, pp. 292-4. Ed. *Calendarul Minervei* pe 1906 (Chendi).

[7] *Săm.*, I, pp. 289-90.

[8] *Ibid.*, pp. 305–6.

www.dacoromanica.ro

firei", pe Coșbuc. De acolo s'a desfăcut spre publicare splendidul cîntec „Peste vîrfuri trece luna" [1].

Cu puțin timp înainte vîrtejul epic al minților vremii prinsese și pe Grandea, care găsește în baladele-i orientale versuri de sigur frumoase:

Se duc, se duc ca vîntul, se duc mereu nainte:
Nimic nu-i obosește, nici soarele fierbinte,
Nici valuri nisipoase ce trec supt pașii lor,
Rostogolind cu ele vipère, osăminte,
Nici fiarele flămînde, nici vîntul arzător...

Sau:

Antica Babilonă, splendidele palate,
Grădinile suave, în aier suspendate
Și al Semiramidei giganticul mormînt
Ce s'au făcut? Perit-au de veacuri spulberate.

Și întregi aceste stanțe:

Colò este cîmpia pe care altă dată
Ei încurau fugarii cu coama răsfirată,
Ei răpeziau gerìdul cum nimeni nu putea.
Pe vale curge rîul în albia lui lată.
Pe undele-i albastre de cîte ori plutiam
Cînd discul lunii pline se leagănă pe văluri
Și sunete voioase s'aud mereu pe maluri,
Cînd zèfirul adie prin papură jucînd,
Cînd pelicanul strigă și dulcile cavaluri
Pe lîngă foc la tîrle s'aud mereu sunînd [2]!

E explicabil deci că, prins de misterul civilisațiilor ce răsar și se pierd, Eminescu însuși dă pentru trezirea lor frîu liber închipuirii sale, prin care poartă „turma visurilor" peste o lume de basme [3]:

Cu dumbrăvi de laur verde și cu lunci de chiparos,
Unde 'n ramurile negre o cîntare 'n veci suspină,
Unde sfinții se preùmblă în lungi haine de lumină:
Una-i lumea 'nchipuirii cu-a' ei visuri fericite,
Alta-i lumea cea aievea, unde cu sudori muncite
Tu încerci a stoarce lapte din a' stîncii coaste seci;
Una-i lumea 'nchipuirii, cu-a 'ei mîndre flori de aur,
Alta unde cerci viața s'o 'ntocmești, precum un faur
Cearc' a da fierului aspru forma cugetării reci.
. . . . . .

[1] In *Poesii postume*, ed. Chendi (și în *Săm.*, I, pp. 274-5).
[2] *Familia*, I, pp. 313-6, 325-8.
[3] Ms. citat mai sus.

www.dacoromanica.ro

Cînd posomorîtul basmu, vechea secolelor strajă
Îmi deschid cu chei de-aur şi cu-a vorbelor lui vrajă
Poarta 'naltă de la templul unde secolii se 'ntorc
Eu supt arcurile negre, cu stîlpi nalţi suite 'n stele,
Ascultînd cu adîncime glasul gîndurilor mele,
Urîaşa roat' vremii înapoi eu o întorc.

Astfel i se închiagă în minte o colosală epopeie, o *Légende des siècles* — căreia-i va zice, după alte încercări de titlu: „diorama“ [1]—, plină de extraordinare însuşiri care imediat prind veşmîntul plastic, de o uimitoare noutate:

Şi privesc... Codrii de secoli, oceane de popoare
Se întorc cu răpegiune ca gîndirile ce zboară,
Şi icoanele-i în luptă eu privesc şi tot privesc,
La vre-o piatră ce înseamnă a' istoriei hotară,
Unde lumea iea căi nouă, după nou cîntar măsoară.
Acolò îmi place roata cîte-o clipă s'o opresc.
Colo stau sălbateci regii cu topoarele de piatră.
. . . . . .
Cap de lup, e-a lor căciulă, pe-al lor umăr piei de urs.
Colo 'nchină idolatrul nenţelesul foc de lemne,
Colo magul lui îi scrie pe o piatră strîmbe semne
Şi nu poate-a le 'nţelege lungul secolilor curs.
Babilon, cetate mîndră, cît o ţară o cetate,
Cu muri lungi cît patru zile, cu o mare de palate.
. . . . . .
Oameni mii de mii într'însa, cu grădini suite 'n nori.
Cugetă Semiramida prin dumbrăvile recori
Şi la mese 'n veci întinse stă culcat Sardanapal.

Căderea măreţiilor solemne îi arată însăşi zădărnicia fiinţii:

Azi, vei rătăci degeaba în pustia nisipoasă.
. . . . . .
Ca o umbră, Asiatul prin pustiu calul şi-l mînă.
De-l întrebi unde e Babel, el ridică lunga-i mînă:
„Unde este, nu ştiu“, zice, „îţi arăt unde a fost“.

Un alt capitol de istorie i se deschide în ţara Bibliei:

Vezi Iordanul care udă cîmpii verzii Palestine.
Dintre vii cu struguri de-aur se ridic mîndre coloane

[1] V. sumarul şedinţilor „Junimii“, ţinut de Eminescu (Torouţiu, *o. c.*, IV, p. 457): „D. Eminescu citeşte fragmente din *Diorama*, şi anume *Egipetul* şi începutul evului de mijloc. Apoi ceteşte *Sărmanul Dionis*“.

www.dacoromanica.ro

Pe Sion templul Iehovei, o minune, îl privim.
Codrii de măslini s'amestec printre lunci de dafin verde,
Chèdron scaldă 'n unda-i clară ierburi mari și-apoi se pierde.
În cetatea ce 'n veci doarme, miticul Ierusalim.
Și în Libanon văzut-am rătăcite căprioare,
Și pe lanuri secerate am văzut mîndre fecioare,
Purtînd pe-umerele albe auritul snop de grîu;
Alte, vrînd să ïea apă cu picioarele lor goale,
Ridicară, rușinoase și zîmbind, albele poale,
Tulburînd cu pulpe netezi fața limpedelui rîu.
Și 'n pădurile umbroase, unde stînca stă să cadă,
Unde rîul se aruncă în spumoasa lui cascadă
În verdeața 'ntunecată a copacilor de fag,
. . . . . .
Văzuiu cerbul alb al Dianei cu păr blond în loc de coarne,
Și cu ochii mari albaștri și cu chipul blînd și drag.

Se înșiră acum regii ludeii, David, Solomon, ca să se ajungă la căderea și a acestui miragiu sacru:

Cad și scări, aŭrite arcuri, grinzi de cedru, porți de-aramă.
Soarele privește galben peste-a' morții lungă dramă
Și s'ascunde 'n norii roșii, de spectacol supărat,
. . . . . .
Codrii cad din vîrf de munte și Libanul pustiește.

La rînd vine acum Roma, „împărăteasa bună". Ea e presintată în duelul până la capăt cu aspra Dacie strămoșească:

Și 'n cetatea cea zidită din a stîncii sure coaste,
În castelul mut și rece se adună capi de oaste,
Decebàl e 'n capul mesei: ochii lor vorbesc și tac.
. . . . . .
Vor mai bine-o moarte mare decît o vïață sclavă.
Rîde-amar! O stea se stînge peste cel din urmă Domn.
. . . . . .
Munții țapăna lor frunte o îngroap' adînc în nori
Ca moșnegi ce stau de vorbă și, tunînd, a lor gîndire
Și-o împart...

Iar acum?

Ne-am uitat pe noi înșine printre secoli făr' de milă:
Ei purtau coroane de-aur, noi purtăm juguri de lemn.
. . . . . .
Și, de și 'n inima noastră sînt semințe de mărire,
Noi nu vrem a le cunoaște, căci străina-ni gîndire

www.dacoromanica.ro

Zi de zi lucrăm a stinge acest [cuget] genuin (?)...
Dar istoria are reveniri:

Şi din haos se ridică aurora unei ere,
Unde cugetul domneşte ca al lumii împărat.

Acum iată că, la capătul secolelor, e toată Revoluţia franceză, fireşte în frunte cu Robespierre, „palid, adîncit, sinistru".

Cînd fantoma verzuie a ideologiei se înlătură la vîntul patimilor, apare Bonaparte, *Omul:*

Secolul se concentrează în suflarea unui om.
. . . . . .
Căci gîndiri care ieşise dintr'al lumii crunt cutremur
El le poartă toate 'n frunte şi le scrie pe stindard.

El însuşi va cădea însă pe cîmpiile ruseşti,

Unde crivăţul ridică urîaşe vijelii,
Volburi mari de frig şi-omăt....

Şi astfel ţîşneşte de-asupra priveliştea de frig şi îngheţ:

...Făclia aurorei boreale
Peste oştile 'ngropate în pustiul de omăt.

Poetul de douăzeci de ani e capabil, deci, de a vraji toate visiunile, şi, astfel, de intercalat în această adevărată „Tragedie a omului" e şi icoana durului Iupiter germanic:

Odin suliţa-şi aruncă printre norii de aramă,
Îmbătat de mîndre stele şi de-al norilor acord.

Şi vedem şi pe „regina stelelor", care

Nunta ei cu blondul rege Miazănoapte-astfèl serbează [1].

Alături, vechiul vis al marelui poem dacic, cu fraţii cari se urăsc, Sarmis şi Brigbelu, cu nunta celui biruitor, care iea pe iubita Tomiris, urmăria pe Eminescu încă din tinereţă, şi cîndva, pe la 1880, el va relua în forma, acum desavîrşită, acest subiect, înălţînd splendida rugăciune către Zamolxe, „sămănător de stele şi 'ncepător de vremuri" [2].

Fără a cunoaşte întinderea, curagiul creator, visiunea inegalabilă

---

[1] V. şi visiunea lui don Quijote, în *Săm.*, I, pp. 404-7.

[2] Cu alte bucăţi inedite, între care rugăciunea către Maica Domnului a celui care „nu crede nimic şi asta-l doboară", publicată de I. A. Rădulescu (Pogoneanu), în *Conv. Lit.*, 1902, p. 289 şi urm.

www.dacoromanica.ro

a acestei epopei a omenirii ar fi fost, de sigur, greu a înțelege apariția la „Convorbiri", în 1873, a „Egipetului", cu vraja care ridică în fața noastră o lume fantastică pentru care adevăratul Egipt a servit numai de pretext. De altfel acest fragment descriptiv nu e pentru pămîntul acela însuși, care e altfel, ci pentru fantoma regelui care se ridică, într'o purpură pe care n'a purtat-o niciodată, din adîncul piramidei pecetluite de milenii, la ceasul misterios cînd

...Nilul doarme și ies stelele din strungă,
Luna 'n Mare își aruncă chipul și prin nori le-alungă,

pentru ca, la urmă, priveliștea peirii să se înfățișeze în versuri care au amploarea celor mai frumoase din imensa risipă romantică a unui Hugo. E și aici trezirea, de o imaginație uriașă, a momentului de „istorie străveche". Sfîrșitul brusc al bucății după scena „beduinilor" — de fapt: fellahi — cari-și „povestesc basmele mîndre îmbrăcate 'n flori și stele", arată și mai bine că avem a face numai cu o așchie ruptă din puternicul trunchiu [1].

„Împărat și proletar", cu presintarea tavernei comuniștilor,

Scunda tavernă mohorîtă,
Unde pătrunde ziua peste ferești murdare,

cu discursurile răsbunătoare ale „copiilor săraci și sceptici ai plebei proletare", în opoziție cu Napoleon al III-lea, împăratul amenințat și gînditor, care trece în „faeton de gală", știind ce-l așteaptă dincolo de aclamațiile de-o zi, e în legătură cu zguduirea sufletească pe care i-a produs-o lui Eminescu catastrofa Imperiului al doilea, fără ca pentru aceasta el să admire pe învingători, a căror trufie, îmbrăcată în frase brutale, l-a desgustat de la început [2]. E încă o parte din acea istorie a lumii, din acea „Legendă a secolelor", care începuse cu miragiul Egiptului milenar și profund misterios.

Răsună toată drama mulțimilor desmoștenite și setoase de răsbunare în aceste puternice acorduri de simfonie socială. Flacările revoluției o clipă învingătoare luminează marele tablou al răsplătirii, cu femeile, nebune de patima morții, în frunte:

---

[1] *Conv. Lit.*, VI, pp. 261-2.

[2] Torouțiu și Cardaș, *o. c.* pp. 313-4. Cf. Bogdan Duică, în revista *Mihai Eminescu*, II, p. 76 și urm.

www.dacoromanica.ro

O, luptă-te 'nvălită în pletele-ţi bogate:
Eroic este astăzi copilul cel pierdut!

Şi o filosofie a neantului,

Căci vis al morţi-eterne e viaţa lumi 'ntregi,

e pusă în mintea Împăratului dat jos de pe tronul blăstămat, care, în Anglia exilului, în faţa mării care chiamă cugete de eternitate, se gîndeşte la zădărnicia scurtelor apariţii pe acelaşi fond care, cercetat bine, duce la Nimic [1].

Dar, tot odată cu aceste acorduri, smulse brusc strunelor de aramă ale unei lire de aed, pentru întăiaşi dată Eminescu caută să strămute la noi balada romantică apuseană, cu iubiţii cari se întîlnesc în codru şi dispar in sunet de bucium, pe cînd calul rămas stingher nechiază în părăsire la poarta castelului [2]. O face în acelaşi timp poate cînd el rîde, prin „Diamantul Nordului" sau „Utopia lui don Quixote", unde eroul adoarme supt balcon cu ghitara în braţe:

Şi ce-i mai rămîne să facă, săracul?
În lac să privească, cum joacă malacul?

sau preface pe cavaler într'un cocoş şi „dona" în găina lui [3].

Pe cînd, altă dată, în versuri scurte, ca de cîntec bătrînesc, răsare un tablou de înfiripare moldovenească:

Sus in Curtea cea domnească
La Domnia din Bîrlad
Şade tînăr Domnul Vlad:
Supt căciula-i ţurcănească
Pe-ai lui umeri plete cad.
...Astfel trece în revistă
Pe boierii lui cei mari [4].

Cercetînd toate aceste începuturi geniale, oricine va trebui să ajungă la conclusia că rare ori cineva fără nicio conducere, fără niciun sfat şi-a găsit, într'un mediu străin, un drum mai greu, dar mai sigur pentru formaţiunea unui suflet complect, integral, decît Eminescu. La Berlin, băiatul de douăzeci de ani, care ştia de sigur

[1] *Conv. Lit.*, VIII, pp. 363-6.
[2] *Ibid.*, pp. 443-4.
[3] *Săm.* II, pp. 85-7; v. Chendi, *Poesii postume.*
[4] Ms. citat.

www.dacoromanica.ro

de la Cernăuți binișor latinește, — a tradus apoi pe Properțiu[1] — și-a pus în minte să învețe singur limba greacă. Avea drept scop contribuția, dată cu conștiință și cu prețul unei lungi osteneli oneste, pentru reproducerea în limba pe care o stăpînia așa de bine, chiar cînd nu-i putea dă formele unei armonii definitive, a frumuseților cuprinse în literatura elenică. În același timp cugetarea lui, adînc reflexivă, caută formula acelei vechi literaturi, definind „homerismul" prin colorarea odată pentru totdeauna a oricărui concept cu „un atribut care să-l isoleze de toate celelalte în toată frumusețea lui"[2].

Din *Iliada*, pe care credea s'o poată traduce în șase luni (!)[3], ni-a rămas un fragment, care nu e rău, fără să ajungă a reda caracterul spontaneu, proaspăt, al originalului.

Cîntă-ni, zînă, a lui Ahil Peleidul mînie[4].

Pare mai fluent un început de versiune a cîntului I-iu din *Odiseie*[5]. Mai slabe decît aceste tentative, îndată părăsite, sînt mostrele de prefacere în românește a metrului, atît de delicat, cerînd anume sonorități de silabe, din Odele și Epistolele lui Horațiu[6].

El însuși, traducătorul, avea un suflet epic de o rară putere. Nimic n'o arată mai bine, mai bine chiar decît admirabilele strofe din „Diorama", citate mai sus, ca scenele de uriașă fantasie, de un ritm nebun de iute din acele *Mitologicale* glumețe, cărora li s'a putut fixa data de 1873[7]. E acolo Uraganul ce mînă

Caii fulgerători și carul ce'n fuga lui tună.
Barba lui flutură 'n vînturi ca negura cea argintie,
Părul umflat e de vînt și prin el colțuroasa coroană
Împletită de fulgerul roș și din vinete stele.
Hohot' adînc bătrînul cînd vede că munții își clatin
Și-și prăvălesc căciula de stînci cînd vor să-l salute.

Și este și Soarele, amant al Mării, pe care „o desmiardă cu tot

[1] *V. R.*, LXXIV, p. 217 și urm.

[2] D. Murărașu, *Eminescu și clasicismul greco-latin*, etc., extras din „Fat-Frumos", Maiu-August 1932, p. 9.

[3] *Ibid.*, p. 7.

[4] *Ibid.*, p. 8.

[5] *Ibid.*, pp. 8-9. Cf. traducerea pe care o încercam la 1890 in *...Acuma patruzeci de ani*, București 1932, p. 77 și urm.

[6] Morărașu, *l. c.*, p. 10 și urm.

[7] H. Chendi, în *Sămănătorul*, II, p. 83.

www.dacoromanica.ro

aurul razelor lui", şi care, jucîndu-se în barba uriaşului, îi pare acestuia un şăgalnic Pepelea, dar el nu se poate opri în beţia care

... norii frămîntă, jucînd mocăneasca
Şi pe un vînt îl apucă de cap, făcîndu-i morişcă:
Se tăvălia peste cap şi, pişcat de-un purec de fulger,
Se scărpina de-un şir de poduri ca de-un gard de răchită.

Este şi Gerul „bătrîn şi avar",

Cărăbănind al zorilor aur în saci de 'ntunerec
Ca să-l usuce 'n rubine,

şi Luna, „o cloşcă rotundă şi grasă", lăsînd pe cer

Urme de aur a' labelor ei, strălucinde ca stele [1].

Şi acelaşi formidabil avînt, temperat de aceiaşi şagă moldovenească, e în *Călin nebunul* [2], ţesut din basme, care leagă în codru pe Miazănoapte şi pe Zoridezi:

Doisprezece zmei în juru-i dorm adînc, întinşi pe burtă
Şi 'n cazan, notînd în zamă, clocotiau vre-o două vaci.

În legătură cu aceste prime încercări epice, păcat că nu se poate atribui o dată măreţei poveşti a „magului", în care Împăratul cu divanul său apar într'o aşa de impresionantă solemnitate legendară pentru ca apoi să pătrundem la Curtea acelui vrăjitor chemat să înveţe pe moştenitorul tronului. Prea întins în descrieri, poemul cuprinde strofe atît de frumoase ca aceasta:

Un om se naşte-un înger o stea din cer aprinde
Şi pe pămînt coboară în corpul lui de lut,
A gîndurilor aripi în om el le întinde
Şi pune graiul dulce în pieptul lui cel mut.
O candelă a vieţii de cer steaua desprinde [3]
Şi îmblă 'nsemnînd soarta a omului născut.
Cînd moare, al lui suflet aripile şi-a 'ntins
Şi, renturnînd în ceruri pe drum, steaua a stins.

Şi ce avînt se deslănţuieşte cînd e vorba de gîndul omului de geniu pe care-l simte însuşi într'însul, al „năzdrăvanului", a cărui viaţă e o greşeală în planul „eternităţii":

[1] *Ibid.*, pp. 82-3; şi în Chendi, *Poesii postume.*
[2] *Opere complecte*, I, p. 124.
[3] Nu: „depinde", ca în ed. Călinescu.
[4] *V. R.*, XCI, p. 128 şi urm.

www.dacoromanica.ro

La gînduri urîașe a lor minte asudă,
Dar oameni-i încunjur' și nu vor să-i audă.
De și rari și puțini-s, lumea nu va să-i vază,
Vîața lor e luptă; cînd mor, se duc neplînși.
[Dar] Dumnezeu în lume li ține loc de tată
Și pune pe-a lor frunte gîndirea lui bogată.

Și măiastra descriere a lui Eminescu e încă de atunci închegată, ca în acest fragment de poem:

El zice, și-a lene coboară la vale,
La porți urîașe ce duc în spre lunci,
De stînci prăbușite gigantici petale
Descuie și intră în mîndrele sale
De marmură neagră, întinse și lungi.
Pilaștri de aur pe muri se coboară,
Pe jos sînt covoare țesute 'n flori vii
Și stele în candeli dulci raze presoară
Și gîndul [i]-i dulce ca'n noaptea de vară
Și razele-s calde și trandafirii.

Dovadă a marilor putințe de creator în domeniul epicei, e și „Făt-Frumos din lacrimă", care urmează în „Convorbiri" din anul citat[1]. Nu e numai povestea, ci e transpunerea poveștii, așă cum a fost auzită, pe un mai înalt plan al poesiei, cu delicateți de dialog și cu splendori de descripție pe care povestitorul popular nu le are și nu le poate avea. E pentru întăia oară ridicarea basmului la un rang superior de literatură, cum n'o putea face la București smeritul culegător tipograf Petre Ispirescu, lipsit firește de imaginația creatoare, și nici, cu toate marile sale însușiri în margenile unei inspirații așa de puternice, dar mult mai înguste un Creangă. Nu e nici căutarea terminilor provinciali, cari dau atîta valoare nariațiunilor istorico-populare ale d-lui Florentin, ci limba de toate zilele, limba cărților bisericești, limba pe care o păstrează, fără uimitoare sclipiri, dar cu atîta cumpănă de armonie, cu o așa de aristocratică alegere, lamură din toate țerile și din toate vremurile, mai săraca, dar sigura de o clasică veșnicie Moldovă. Astfel în descrierea visului lui Făt-Frumos, ori în presintarea nunții mult așteptate.

Și aici nu era un împrumut de la spiritul revistei din Iași, care, cum vom vedea, începuse a fi favorabil literaturii populare, ci Emi-

[1] IV.

www.dacoromanica.ro

nescu, ca şi Miron Pompiliu, ca şi Bădescu, ca şi, în oarecare măsură, d. Florentin, aduce *el* această inspiraţie, aşa de nouă şi de fericită.

Pănă la capătul acestei uimitoare serii de poeme, Eminescu represintă ceva unic în desvoltarea literaturii noastre şi poate a oricării alte literaturi. Ideia conducătoare se recunoaşte în fiecare din ele; acelaşi puternic sentiment le însufleţeşte; un avînt puternic duce pănă la capăt. Dar poemul e alcătuit înainte de toate dintr'o imensă prăbuşire de imagini. Nu totdeauna ele se leagă strîns una de alta, şi foarte dese ori ele există mai mult prin ele însele decît prin legătura lor cu tema căreia i se suprapun, aşa de multe şi aşa de grele, încît aproape o înăbuşă. Dar ele sînt atît de nouă, iese aşa de mult din comun, constituie unităţi poetice atît de inedite, încît un farmec curios cucereşte sufletul, mai ales al cui s'a deprins cu vremea a trăi în covîrşitoarea acumulare a unor vrăji aşa de îndepărtate de realitatea curentă. Niciodată o mai nebună fantasie n'a fost răscolită de un spirit mai cugetător decît în „Venere şi Madonă", în „Mortua est", în „Epigonii".

Se adaugă, chiar de la încercările pe care le dă *Familia*[1], o misterioasă musicalitate suggestivă, care dă fiecărui vers o putere de suggestie neobişnuită: fiecărui vers în el însuşi, chiar desfăcut din cuprinsul în care e încleştat şi silit să între. Se poate vorbi în adevăr de *farmec*, de un farmec neinteligibil altfel decît prin observaţii musicale, dar numai întru cît şi acestea, într'un domeniu aşa de vag, pot să se fixeze[2].

Această imensă fantasie, acest geniu al armoniei silabelor în succesiunea ca şi în ciocnirea lor fac să se uite şi să se ierte tot ce în această producţie juvenilă e neclar şi confus, forţat şi neadmisibil. Acel care frînge, mînat adesea de un instinct superior, ritmul versului pentru a ajunge la efecte care nici într'un

[1] E util să li dăm însemnarea: *De-aş avea*, II, p. 68; *Călărire în zori*, II, p. 158; *Vanina* (nuvelă tradusă), II, p. 204; *Din străinătate*, II, p. 248; *Speranţa*, II, p. 337; *Ce-ţi doresc eu ţie*, III, 268; *La o artistă*, IV, p. 327; *Amorul unei marmore*, IV, p. 383; *Junii corupţi*, V, p. 39; *Amiculni F. J.*, V, pp. 147-8. Colaborarea lui Eminescu e anunţată astfel: „Cu bucurie deschidem coloanele foii noastre acestui june numai de şaisprezece ani, care cu primele sale încercări poetice trimese noua ne-a surprins plăcut".

[2] Cf. Anghel Demetrescu, *Rima lui Eminescu*, în *Lit. şi Artă Rom.*, III, pp. 259-61.

www.dacoromanica.ro

alt chip nu s'ar putea atinge, luptă cu cuvintele însești, le transformă, le diformează, li impune o pecete personală capricioasă, ca și cum și-ar atribui dreptul de a crea o altă limbă decît a tuturora pentru visiuni care nu samănă cu ale nimănui și care totuși se impun dominator sufletelor. Multe din aceste moldovenisme, din aceste schilodiri și greșeli de gramatică, pe o vreme cînd Alecsandri recurgea atît de des la dînsele, combătute cu multă dreptate de gustul clasic al lui Anghel Demetriescu în *Revista* din București, n'au fost primite în graiul curent, dar, pe cînd la marele poet al generației precedente orice astfel de încurcătură supără și distruge impresia, la Eminescu ele se pierd în formidabila orhestrație, în partitura imensă, care strivește totul și resolvă în armonie o serie de acte de violență contra stilului ca și contra logicei însești.

De altfel nu sînt aici potriviri întîmplătoare ieșite din entusiasmul inspirației. Avem a face, nu cu un creier în efervescență, ci cu un spirit calculat, chibzuit, meticulos, care leagă între ele elemente disparate, pregătite de multă vreme, și, iată, aici e explicația tumultului de icoane, care nu izvorăsc de-odată din imaginația nebunită de cugetarea intensă sau biciuită de sentiment, ci vin de pe paginile caietului unde fiecare-și aștepta ceasul. Acest temperament profund reflexiv, întrebuințînd metode de dibace artificialitate, în care pot întra, cum s'a dovedit de o vreme, și elemente împrumutate[1], a lucrat tot așa la romanul destinat să exprime plastic ceia ce numește el „autenticitatea de idei și interese, care sfășie viața noastră publică", proiectatele „Naturi catilinare"[2], „după un episod povestit de un student din Transilvania"[3]: e acel *Geniu pustiu,* și el deci un fragment dintr'o operă de mai largă concepție[4]. În schimb, la un „Faust" al său, în pregătire, i se pare că subiectul, conceput unitar, se rupe în fragmente[5].

Venind acum la contactul cu acea societate ieșană care l-a înțeles cea d'intăiu, l-a ocrotit și ajutat de sigur, dar era prea

---

[1] Pentru pretinse împrumuturi, M. Bantaș, în *V. R.*, LXV, p. 97 și urm.

[2] Torouțiu și Cardaș, *o. c.*, pp. 316-7.

[3] *Ibid.*, p. 322.

[4] V. mai sus, pp. 141-2.

[5] Torouțiu și Cardaș, *o. c.*, p. 317. Cf. *ibid.*, p. 321. V. și *ibid.*, p. 320. Avea gata un *Murășanu* (citat și el aici, mai sus), pe care-l opri; *ibid.*, p. 322. V. ed. A. C. Cuza a *Operelor*, pp. 311-2.

www.dacoromanica.ro

mult dispusă a-l considera ca pe o creaţiune a ei, e de observat că încă din 1869 Eminescu luase atitudine faţă de şcoala din Iaşi. Dînd *Albinei* din Pesta un articol despre *O scriere critică* a Bucovineanului Petrinò [1], el recunoştea lui Maiorescu [2] „spiritul de o fineţă feminină şi stilul bun şi limpede", dar acusa pe „partisanii" lui că au ca şi dînsul, cu aceiaşi pretenţie de „ridicare la nivelul secolului al XIX-lea, acelaşi aier de civilisaţie şi gravitate pe care, de altfel, nu le crede sincere, ci servind unor scopuri personale [3]". Dar am văzut [4] că, în legătură cu discuţiile din societatea studenţilor romîni din Viena cu privire la naţionalismul criticului de la „Junimea", el îi lua apărarea [5]. Chiar în April, cînd vor apărea primele lui versuri la „Convorbiri", se publica însă în *Federaţiunea* un remarcabil articol, cuprinzînd o cugetare proprie, în care se proclamau, în acelaşi fel ca şi de Xenopol, principiile naţionalismului celui adevărat, care cere ca întreaga viaţă a naţiei să fie determinată de propriile ei energii: „Ştiinţile (afară de ceia ce e domeniu public) trebuie să presinte lucruri proprii ale naţiunii, prin care ea ar fi contribuit la luminarea şi înaintarea omenirii; astfel şi literatura frumoasă trebuie să fie oglinzi de aur ale realităţii în care se mişcă poporul, o coardă nouă, originală pe bina (scena) cea mare a lumii. Legislaţia trebuie să fie aplicarea celei mai înaintate idei de drept pusă în raport cu trebuinţile poporului.... Industria trebuie să fie a naţiunii... Aurul trebuie asemenea să fie în mînile aceleiaşi naţiuni [6]". Şi aceste adevăruri precedau tăgăduirea elocventă a oricării originalităţi în civilisaţia maghiară.

Acel care trimesese de la început un poem unic în literatura noastră nu era deci unul dintre scriitorii cari nemeresc întîmplător din prisosul unui talent de care nu-şi dau samă. Colaboratorul mai mult timp la „Familia" de la Oradea-Mare, spre care fusese îndreptat de mediul ardelean în care trăise un timp, imitatorul de pe vremuri al lui Bolintineanu, în pornirile de luptă socială şi morală,

[1] Pentru lupta cu acesta Călinescu, *Viaţa*, p. 289 şi urm.

[2] Cf., pentru raporturile lui cu acesta, *Luc.*, 1913, Ianuar, 1 şi n l 4.

[3] Reprodus de d. I. R. Pogoneanu, în *Conv. Lit.*, 1901, p. 313, nota 1.

[4] V. mai sus, p. 138. Pentru adversarul său Ioniţă Bumbac, *Fam.*, V, p. 10; XVII, p. 347. De el, în 1880, *Florinta.*

[5] I. R. Pogoneanu, în *Conv. Lit.*, 1901, pp. 304-6.

[6] *Ibid.*, p. 319. Cf. Slavici, *ibid.*, pp. 323 şi urm., 1006 şi urm.

www.dacoromanica.ro

căutase conștient, și cu acea migăloasă trudă pe care ni-o vădesc manuscrisele lui, acest măreț eșafodaj de figuri. „Mama imaginilor, fantasia", va scrie el în curînd lui Iacob Negruzzi, care se speria de lucruri așa de „rău scrise", „mie îmi pare a fi o condițiune esențială a poesiei, pe cînd reflecțiunea nu e decît scheletul, care în opera de artă nici nu se vede"[1].

Acea „Venere și Madonă" însăși[2] era un răspuns la principiile noii direcții. Poesiei reflexive i se opunea aceia a fantasiei deslănțuite, a celei mai puternice și mai neînfrînate fantasii. Logica poetică se opunea logicei abstracte. Capriciului i se lăsau frînele în voie. Ceia ce Xenopol arătase în articolele sale se va exemplifica îndată în forma acestei superbe poesii, pe care acest extraordinar student de la Berlin, cu toate cunoștințile sale de critică literară, cu toată priceperea în a despica, măcar întru cît aceasta se poate, elementele frumuseții literare, nu se va dovedi în stare s'o înțeleagă.

Cei doi tineri de aceiași vrîstă erau să se întîlnească, de altfel, în acea mare manifestație de amintire națională și de încredere în viitor care se pregătia la mormîntul de la Putna al lui Ștefan-cel-Mare[3], pe care sfaturile lui Xenopol nu-l putuseră cruța de ușoara glumă de rău gust a lui Iacob Negruzzi, care, totuși, el însuși, în acel poem „Miron și Florica", înălța după putință, prin gura lui moș Trohin, obișnuitul imn luptelor moldovene pentru apărarea neamului[4].

Deocamdată, Eminescu luă atitudinea cea mai hotărîtă contra osîndirii marii literaturi de instinct, de încredere, de avînt a trecutului, oricît de stîngace i-ar fi fost încă formele.

„Epigonii", imnul înălțat vechii litaraturi, simplă și plină de credință, — dar pe Ardeleni, prea depărtați, nu-i cuprinde — cu critica nemiloasă contra poesiei raționate a „inimilor reci", a „harfelor zdrobite", au *acest* sens. *În sine,* poemul nu se poate înțelege. Trebuie să-și dea samă cineva de ce fierbea în sufletul literatului de la Viena, cu aceleași sentimente ca și grupul de la Berlin represintat prin Xenopol[5], față de atacurile, cu pretenția de a distruge un întreg trecut pentru nedesăvîrșirea stilistică și pentru

[1] Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, p. 312.

[2] V. mai sus, pp. 124-5.

[3] Programul general, în *Conv. Lit.*, IV, pp. 233 4 e iscălit „E.", deci: Eminescu.

[4] *Ibid.*, pp. 70-1.

[5] Raporturi personale în aceste, Călinescu, *Viața*, pp. 240-1.

www.dacoromanica.ro

fatala şi necesara exagerare în idei, ca să înţeleagă, în noul poem, apărut tot la 1870 în „Convorbiri“, lauda entusiastă, pioasa închinare către toţi aceia a căror nimicnicie o decretase profesorul de filosofie de la Iaşi. De aceia această revărsare de epitete plastice, de sigur exagerate, pentru chiar unii din cei asupra cărora căzuse osînda maioresciană. Ţichindel e „gură de aur“, Pralea „firea cea întoarsă“, dar totuşi şi el unul din „zilele de-aur a' scripturilor române“, ca şi „Daniil cel trist şi mic“. Pe lîngă atîţia alţii cari nu fuseseră condamnaţi anume de „noua direcţie“, Eliad, de a cărui frumoasă rugăciune a copilului:

Tată, tu cărui tata se 'nchină
Şi toţi te chiamă, genunchi plecînd [1],

îşi rîsese criticul „Convorbirilor“, care se pare a fi fost tot Maiorescu, e aici acela care

...zidia din visuri şi din basme seculare
Delta biblicelor sfinte, profeţiilor amare,
Adevăr scăldat în mituri, sfinx pătruns de înţeles,
Munte cu capul de piatră de furtune detunată,

înădind doar, la capătul întregii serii a celor vechi, pe Negruzzi pentru scenele lui istorice şi pe Alecsandri,

...acel rege-al poesiei, veşnic tînăr şi ferice
Ce din frunze îţi doineşte, ce cu fluierul îţi zice,
Ce cu basmul povesteşte....

Se va fi crezut la „Convorbiri“ măcar atîta: că partea privitoare la „epigoni“ ţinteşte pe scriitorii contra cărora se aruncau necontenit săgeţile pedagogiei maioresciene, — şi de aceia, ca şi supt impresia farmecului biruitor al unei poesii de o bogăţie uimitoare şi de o noutate fără exemplu, în care nu se vedea nicio influenţă a unei singure literaturi europene, ci răsunetul unei foarte largi şi adînci culturi, culese în toate părţile, poemul a apărut în fruntea numărului de la 15 August 1870 al „Convorbirilor“. Dar adevăratul sens îl dă Eminescu însuşi într'o scrisoare de la 17 Iunie din acelaşi an [2]: socotind pe Nicoleanu, pe Matilda Cugler, pe Scheletti ca represintanţi ai unui lirism de plîngere dureroasă pentru fatalităţile existenţei, el ridică, faţă de „lucrarea noastră

[1] *Ibid.*, IV, p. 84.
[2] Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, p. 312.

www.dacoromanica.ro

trezită, dar rece, lucrarea încrezută și naivă a predecesorilor noștri", și poemul însuși deploră „privirea scrutătoare, ce nimica nu visează". Se vede lesne scopul ce se urmărește în această glorificare, care e înainte de toate un protest [1].

În serbarea de la Putna Eminescu vedea, astfel, nu numai îndeplinirea în acea Bucovină, pe care o cunoștea așa de bine prin studiile sale, a unei datorii de pietate, ci și alcătuirea unui mare program de luptă a întregului tineret înaintea mormîntului celei mai mari glorii a neamului: „S'a născut conștiința că o întrunire a studenților romîni din toate părțile ar putea să constituie și altceva decît numai o serbare pentru glorificarea trecutului nostru și că, cu o ocasie atît de favorabilă în felul său, am putea să ne gîndim mai serios asupra problemelor ce viitorul ni le impune cu atîta necesitate", fixînd „o singură direcție a spiritului pentru generația ce crește" cu „germenii unei desvoltări organice". Deci trecutul ca bază, nu ca obiect de imitație. Războiul franco-german singur aduce o amînare de un an.

O legătură adevărată, sinceră cu „Convorbirile" și conducătorii revistei nu se poate deci admite [2]. De fapt, cercetat, sfătuit, corectat, fără ca mîndria lui să se revolte pe cît era de așteptat, el nu încăpea acolo. Și, strengărește, pe ascuns, el își rîdea de lipsa valorii etice în silințile literare ale lui Iacob Negruzzi, căruia-i găsia, pentru cutare piesă, origini spaniole la Moreto, ceia ce-l face să vorbească de „furtișagurile lui Cocovei", „autor de caraghiozlîcuri moldovenești, de mascarale", creator de comedii „în trei acte cu boschet și cu ascunzători secrete și tainice", Moreto însuși plîngîndu-se că

Negruzzi Iacob
M'a tradus în românește [3].

La Berlin, unde Eminescu, întors de la Viena, în țară, se înscrisese în ziua de 12 Decembre 1872, la filosofie, la istorie (Droysen pentru istoria modernă, Lipsius pentru Egipt) și la științi naturale, Eminescu revine la studiile făcute cu o deosebită rîvnă, cum o

[1] V. *Conv. Lit.*, IV, pp. 233-4.

[2] V., acum, și observațiile, juste, ale d-lui Călinescu, *Viața*, p. 301 și urm.

[3] Ms. citat, p. 51. Maiorescu se supără cînd comitetul pentru serbarea de la Putna alese fără a-l fi consultat („comitetul ar fi anticipat opiniunilor d-voastre") cuvîntarea comemorativă a lui Xenopol, încă de atunci obiect al gelosiei fostului său protector; v. Torouțiu, *o. c.*, IV, p. 82.

www.dacoromanica.ro

arată caietele sale, redactate în limba germană. Căpătase pe lîngă Teodor Rosetti, trimes pentru afacerea Strousberg, un loc la Legaţie [1]. La 1874, cum ministrul general Tell considerase pe deputatul Maiorescu ca demisionat de la catedra unde nu putea să funcţioneze, acesta, ajuns la putere, propune locul de profesor de filosofie lui Eminescu însuşi, dacă-şi iea doctoratul. Poetul, care ar primi o docentură de simplă expunere, refusă catedra, pentru care s'ar cere nu numai cunoştinţi, ci şi „specificul miros de pămînt proaspăt al propriului său suflet". Dar cursul de filosofie trebuie, după dînsul, să se întindă şi asupra dreptului şi istoriei şi să fie o pregătire a noilor generaţii: „principii generale... sînt monogramul în care se presintă aspiraţiile generaţiei dintr'un popor". Aceste generaţii au să creeze formele lor „în mod empiric din împrejurările particulare ale fiecărui popor şi ale fiecării ţeri". În loc de profesor, cel fără doctorat primi deci, la întoarcere, direcţia bibliotecii din Iaşi şi, în Iulie 1875, un post de revisor şcolar, pe care era să-l piardă odată cu căderea guvernului [2].

La 1874-5, încă la Berlin, Eminescu urmărise visiuni filosofice, în legătură cu îndoielile cele mari asupra tuturor bietelor noastre realităţi pe care le ridicase geniala minte a lui Kant, din care a tradus atunci „Critica raţiunii pure", şi el le întrupa şi într'un început de nuvelă, *Archaeus* [3]. Culegem de acolo: „pentru o minte mare totu-i problem, iar pentru şaptezeci de dramuri de creier totu-i sigur". Dar Berlinul, care îl cufundase într'o lume de gîndire filosofică, de unde a cules [4] acest dubiu faţă de realitatea pe care pănă atunci atîta o iubise, i-a dat, de la Schopenhauer, simţul zădărniciei lucrurilor create de voinţa vană.

Încă de la Berlin, în 1874, el cercetase, în misiune oficială pentru a vedea ce cuprind Archivele Ordinului Teutonic cu privire la noi, Kőnigsbergul, dar îşi dăduse sama că n'are pregătirea trebuitoare pentru asemenea studii. Astfel de sondări le făcu şi la Cracovia, la Lemberg, unde credea că a găsit la Biserica Moldovenească portretul „familiei lui Ieremia Movilă" şi al „unui

[1] V. detalii în Călinescu, *Viaţa*, p. 252 şi urm.

[2] *Conv. Lit.*, 1910[3], p. 186 şi urm.; D. Măracineanu, *Eminescu pedagog*, *ibid.*. 1925, p. 835 şi urm. Cf. Călinescu, *Viaţa*, p. 266 şi urm.

[3] Ed. Scurtu, în *Scrieri*, I. Cf. şi I. R. Pogoneanu, în *Conv. Lit.*, XL, p. 523 şi urm.

[4] V. *ibid.* p. 519 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Armaș din Țara-Românească, care cu vremea a ajuns mare-cancelariu al Poloniei" (e vorba de vameșul Constantin Corniact). Numit bibliotecar la Iași, el se gîndia să se întoarcă în Germania, și pentru doctorat, dar și pentru Archive, cerînd și lui Hasdeu, pe care nu-l cuprindea în condamnările „Convorbirilor", sfaturi. Pe atunci cînd un drum la Botoșani găsia boala surorilor, nebunia fratelui, întristarea tatălui, grija mamei [1], el dădea și lecții de logică, întîmpinate cu grosolănii de copii rău crescuți și proști, la Institutul Academic, unde înlocuia pe Xenopol [2].

Poetul iubirii se forma însă în același timp cînd cugetarea căuta veșmîntul poetic vrednic de dînsa. Dacă, în forma definitivă din *Mortua Est*, reluată și refăcută, ajungînd, din plîngerea la mormîntul iubitei, o afirmație de crez filosofic, Eminescu e dincolo de iubirea care blastămă și se roagă, ca și de invocațiile către umbrele mari ale trecutului, față de care așa de scăzute îi apăreau sufletele de rece analisă ale vremii critice, dacă, acolo, durerea pentru peirea celei ce nu e în

. . . castele
Cu arcuri de aur zidite din stele,
Cu rîuri de foc și cu poduri de-argint,
Cu țermuri de smirnă, cu flori care cînt,

ci în nimicnicia lucrurilor pe care le sfarmă osînda, impusă, a vieții, care nu resolvă nimic, ci numai continuă, de la o sclipire de trecătoare individualitate la alta, dacă această îi smulge condamnarea, hotărîtă în desperarea ei, a vieții înseși, cu tot ce-i aduc simțurile care înșeală, și denegarea oricărui sens al existenței conștiente:

Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu [2],

bucățile din n-l de Iunie 1870 al „Convorbirilor" dau, în cea mai nobilă formă, închinarea poetului către o iubită

Albă ca zăpada iernii, dulce ca o zi de vară,

care se confundă cu îngerul de pază.

Căci, în această ședere la Iași care a apropiat poate întăia oară, din nou, dacă se admite o primă întîlnire la Viena, pe Emi-

[1] *Conv. Lit.*, 1919, pp. 397-8.

[2] E interesantă și comică încercarea lui Bodnărescu de a se juca și el cu astrele și de a bate la porțile ferecate ale misterelor; *ibid.*, VI, pp. 15-6.

www.dacoromanica.ro

nescu cel tînăr şi bălaia soţie a bătrînului profesor de chimie Ştefan Micle, Veronica [1], născută Cîmpeanu (n. 1850), Ardeleancă de la Năsăud, lămurirea sufletească se face prin căldura acestei realităţi sentimentale durabile care se substituie nelămuritelor visuri de pănă atunci [2].

Către iubita cea adevărată se îndreaptă acum cea mai frumoasă, mai plină de duioşie în fond şi mai sprintenă ca factură din cîntările de dragoste de pănă atunci, acea „Floare albastră“ [3], care-şi poartă în adevăr data de Iaşi, 1874 [4]. Aici nu mai e demonul din domul străinei biserici închipuite, ci e numai coborîrea iubitului, din „stele, nori şi ceruri înalte“, din lumea, cîntată pănă atunci, a „cîmpiilor asire“, a „întunecatei mări“, a piramidelor, din vrăjirea Egiptului, pentru a se confunda sufleteşte cu iubita în cadrul liniştit şi dulce al „codrului cu verdeaţă“, al „ochiului de pădure“ în care ea-i poate spune „minciunile“ de un preţ incomparabil şi-i poate da răspunsul la peţire după ce va fi întrebat „firul de romoniţă“:

Pe cărare 'n bolţi de frunze,
Apucînd spre sat în vale,
Ni-om da sărutări pe cale,
Dulci ca florile ascunse.

Publicată în acelaşi loc cu „Înger şi Demon“, ea represintă descălecarea de pe culmile apocaliptice în acea lume a oamenilor de totdeauna şi din orice parte, care poate cuprinde oricînd aşa de mult în smeritele ei margeni, unde totuşi e loc pentru tot ce se poate zbate în inima noastră.

---

[1] V. şi Ema Lăzărescu, în *Conv. Lit.*, 1926, pp. 49-51. Pentru iubiri de student, Călinescu, *Viaţa*, pp. 117, 180 şi urm; 200 şi urm. (şi cu citaţii de versuri din manuscrise).

[2] Nu se poate condamna în de ajuns felul cum aceste legături sînt presintate în cartea, aşa de muncită, a d-lui Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, p. 341 şi urm. Li se poate opune admirabila lui scrisoare către „dulcea şi nobila mea amică“, în legăturile cu care nu e „nimic care să aibă comun cu teoria plăcerii“, ci numai „acea dureroasă, dar adîncă şi întinsă fericire pe care atingerea în treacăt a mînii tale, zîmbetul tău, privirea ta au răsfrînt-o asupra unei vieţi atît de isolată şi de lipsită de fericire precum este a mea“ (Torouţiu *o. c.*, IV, p. 136).

[3] *Conv. Lit.*, VII, pp. 18-9.

[4] Cf. scrisoarea lui către „stimata doamnă“, scrisoare, plină de un ceremonios respect, din 8 Novembre al aceluiaşi an; Torouţiu, *o. c.*, IV, p. 127, no. XXV; şi în Călinescu, *Viaţa*, p. 360.

www.dacoromanica.ro

Inedite au rămas multe din poesiile închinate acestei adînci iubiri. Se cîntă în ele, nu numai cosița blondă care l-a reținut în farmec, ci și „mătasa vișinie“ sau „catifeaua neagră“ a rochiei, care prinde „blonda, foarte blonda, iubitul odor“ :

Ești prea frumoasă, doamnă, și prea mult te iubesc [1].

Și cel mai formidabil gest de închinare e acela în care, atunci, el își îmbracă mîndria nemărginitei iubiri pentru a spune că lumea i-ar pune-o la picioare iubitei :

Aș vrea să am pămîntul și marea jumătate,
De mine să asculte corăbii și armate,
De voiu clipi cu ochiul, cu mîna semn de-oiu face,
Să-și miște Răsăritul popoarele încoace,
. . . . . .
Să-ți zic : „iea-le pe toate, dar și pe mine iea-mă [2].“

[1] *Conv. Lit.*, 1902, pp. 387-8.

[2] Hodoș, *o. c.*, p. 32 ; *Conv. Lit.*, 1902, pp. 396-7. Scrisorile publicate de d. O Minar, care le-ar fi luat de la d-na Virginia Gruber, fiica Veronicăi, sînt banale și nu meritau poate a fi scoase la lumină. V. D. Țomescu, *N. R. L.*, III, p. 269.

www.dacoromanica.ro

II.

Influența lui Eminescu.
Noul Alecsandri

Singurul cu totul original, neatins și cu neputință de a fi influențat[1], alături de Eminescu, — un așa de strașnic rival, pe care avu trufia stîngace de a și-l face dușman, — dar aparținînd unei generații acum mature, trăit într'un mediu stăpînit de străini, totuși păstrînd tot simțul unei bune limbi românești, simțitor și nervos, aplecat spre iubire și gată de mînie, e un tînăr nobil bucovinean, Dimitrie Petrino[2], rudă a Hurmuzăcheștilor, care-și hrănise spiritul din literatura germană.

Fiul, născut în satul basarabean Rujnița, la 1846, al proprietarului Petrachi Petrino și al unei fiice a lui Doxachi Hurmuzachi, Eufrosina, fusese crescut de un preot, Sbiera, elev al lui Pumnul. În Bucovina, unde i se întoarseră, la Cernauca hurmuzăchească, părinții, îmbogățiți prin moștenirea unui văr, el se încercă în versuri, ducînd o viață potrivită cu averea de care dispunea, cu libertatea ce i se dăduse și cu aplecările lui la petreceri violente; se căsători fără voia familiei la Odesa cu fiica unui baron Buchenthal și a unei Evreice, marea lui iubire. Același fel de a trăi îl continuă la Viena, unde soția lui, obosită și desnădăjduită, muri. Călătorii în Apus nu-l liniștiră, pănă la complecta ruină și la o boală una cu moartea. Trecu apoi în Moldova, la moșia fami-

[1] Torouțiu-Cardaș, pp. 249 și urm., 254 și urm.

[2] V. *Fam.*, XIV, p. 224. Portret în *Revista Nouă*, IV, p. 1. Nota lui critică despre Pumnul, în *N. R. L.*, II, p. 608. O scrisoare a lui către A. Sturdza, *Rev. Cont.*, II², p. 515 și urm.

www.dacoromanica.ro

liei mamei sale, Dulcești, acum a Sturzeștilor, în 1875[1]. Erau abia șase ani de cînd tipărise acele *Flori de mormînt*, urmate de *Lumini și umbre* (1870), de *Puține cuvinte despre conruperea limbii române în Bucovina*, — *Raul*, poemul lui byronian, fiind din anul chiar al strămutării. Bătuse mai de mult la ușa „Convorbirilor" și nu fusese primit cu prea multă ospitalitate. Totuși el izbuti a impune în 1873 cîteva bucăți, dintre care una închinată, pentru „Pastelurile" lui, poetului în care mulți vedeau însăși întruparea geniului național[2]. Desprețuitor față de Bodnărescu, dar și față de Eminescu însuși, el arunca valuri înflăcărate de versuri clare și uneori puternice, în care impresia era slăbită prea mult de năvalnica furie a revărsării retorice, pe care n'o știa opri, înfrîna și concentra. Pesimismul lui e adînc convins, fără a se sprijini pe vre-o filosofie, amintirea unei vieți risipite fără scop fiindu-i îndestulătoare:

Pierdută-i nălucirea și Venerea 'necată,
Dar nu în spuma albă din care s'a născut,
Căci moartă-i poesia, credința profanată
Și 'n mintea omenească, chiar Dumnezeu pierdut[3].

Dar o noblețe de cugetare netăgăduită țîșnește din mijlocul nesfîrșitelor variații asupra aceleiași melancolice teme:

Las lumii moștenire a mea nemîngîiere,
Dar ce-a fost bun în mine, duc drept la Dumnezeu.

Lovit greu în viața lui de familie, despărțit de iubita pe care în ciuda tuturora o așezase lîngă sine, bolnav fără speranțe și prevăzîndu-și moartea, el azvîrli astfel, nu numai societății, dar însuși sensului obscur sau crud al lumii lui această ultimă sfidare[4].

Era însă în această desperare o simțire sinceră și în mijloacele de a o manifesta efluxul unui suflet în adevăr creator de poesie trainică. Poemul *Raul*, apărut la Cernăuți în 1874, are și îndrăzneli de ritm ca acelea care se întîlnesc ceva mai tărziu în poesia

[1] Sion, în *Rev. Nouă*, IV, p. 46 și urm. Va muri la 29 April 1878 *(ibid.)*. Părinții se stînseră abia în 1891 *(ibid.)*

[2] *Conv. Lit*, VIII, pp. 16-7.

[3] *Ibid.*, p. 74.

[4] Am adunat, după volumul din 1868, ce se mai poate ține din această operă de o așa de abundentă fluiditate, în volumul „Petrino" din biblioteca de la Vălenii-de-Munte a vechilor poeți romîni. În genul lui Petrino sînt naivele versuri ale teologului S. Fl. Marian, viitorul folklorist; *Conv. Lit.*, VIII, *ibid.*, pp. 134-5, 292.

www.dacoromanica.ro

americană, şi entusiasmul aprins are accente ca ale cîntăreţilor romantismului engles în fasa pe care o represintă un Shelley sau un Keats:

Şi de-am putea să scoatem din fundamentul său
Pe-acest pămînt pe care păcatul îl roteşte
Spre-a-l azvîrli în faţa acelui Dumnezeu
Ce l-a făcut şi care durerii îl jertfeşte,
De-am face-o hecatombă din lumi desfiinţate,
De-am stînge pe-acel soare ce-i ochiu dumnezeiesc,
Din universe frînte şi liber de păcate
Ar fi supremul gemăt al lumii dărîmate,
Acordul sfînt: Iubesc.

Aici nu e materialul poetic, mult timp adunat, şi din stupi străini, nu e cernerea îndelungată, îndoiala şi revenirea, îmbinarea poruncită, în care se simt totuşi frînturile, ca, une ori, în mult mai realul, mai concretul Eminescu, în care totul se face imagine, ci o spontaneitate înaripată se aruncă furtunos către ţinte neclare, pe care numai inima le simte, iar ochiul nu le va vedea niciodată. În nenorocitul nobil bucovinean, mutat de soartă la Iaşi într'un sărăcăcios rost de bibliotecar, înlocuind pe Eminescu, şi legat printr'o nouă iubire de o femeie care era legiuit a altuia, scăpăra scînteia unui mare poet, pe care fatalităţile vieţii l-au zdrobit[1].

Influenţa lui Eminescu s'a întins foarte răpede şi asupra altora, cugetarea adîncindu-se şi versul căutînd să ieie o altă formă. Astfel pănă şi la atît de uşuratecul ofiţer Teodor Şerbănescu[2]. Acesta,

[1] *Convorbirile* reproduc (IX, pp. 155-7) o parte din poem, cu dedicaţia către Alecsandri, recunoscut ca maestru. Bucata la comemorarea lui Ghica-Vodă *(ibid.*, p. 282) e banală. Închinarea către „Tinca" *(ibid.*, pp. 322-3) e naivă. Dar în „Adio Bucovinei" *(ibid.*, pp. 321-2) este nu numai un ritm nou, ci şi cîteva versuri bune se întîmpină.

Mănăstiri cu frunţi plecate,
Catacombe profanate,

iată ce lasă el în „maica" şi moşia lui.— Petrino isprăvi despărţindu-se de „Junimea" printr'o scrisoare publică violentă; v. Alecsandri, *Scrisori*, p. 88 şi nota 3, p. 89. Adăugi un atac în versuri contra lui Alecsandri însuşi; *ibid.*, p. 101, no. XCIII. Nenorocitul poet, surd, muria îndată într'un spital; *ibid.*, p. 105, no. XCVII.

[2] V. şi colaboraţia lui la *Revista Contemporană*, II[2], pp. 470-1 (şi traducerea *Nopţii de Octombre* a lui Musset)—Născut la 29 Decembre 1839, moare la 2 Iulie 1901 *(Conv. Lit.*, 1925, p. 567). Cf. conferinţa lui D. Ollănescu despre el; *Lit. şi Artă Rom.*, VI, p. 1 şi urm. Portret, *ibid.*, V, p. 569 (articol de d. N. Petraşcu, *ibid.*, p. 57 şi urm).

www.dacoromanica.ro

oprindu-se ceva mai mult asupra gîndului și formei improvisațiilor sale, ajunge a da versuri cu un răsunet ca acesta, în „Noctu“:

Se duce ca și Caïn de cuget prigonit,

sau:

Văzduhul mut în juru-i se'ntinde, se lățește
Nemărgenit ca drumul vïeții de apoi [1].

Ceva din energia expresivă a versului nou e și în traducerea lui Pogor din Virgil („Cîrciumărița“) [2]. Am zice chiar că același spirit însuflețește superba traducere din „Ponticele“ lui Ovidiu de Hasdeu, pe care „Convorbirile“, așa de pornite contra celui ce li răspunsese cu o farsă, capabilă de a exaspera pe Maiorescu, au avut loialitatea de a o reproduce [3].

Ce curioasă apare totuși întreagă literatura cealaltă, pe lîngă această tresărire de viață! Bielșugul nesecat de banalitate al obișnuiților, versurile de la 1857 ale lui Scheletti [4], scenele dramatice ale lui Gheorghe Bengescu, fantasmele fără carne ale d-lui Florantin, chiar și îngînările, gînguririle de iubire ale d-rei Cugler și—s'o fi simțit în adevăr mulți? — chiar unele din noile manifestări ale lui Alecsandri [5].

Căci supt influența acestei înoiri a literaturii românești puterea creatoare a lui Alecsandri învie. El alege acum subiecte ambițioase și în tratarea lor evită banalul, cuvintele usate, rima ușoară. O influență a romantismului lui Hugo, așa de sigur în mijloacele sale stilistice, de obiceiu rare pănă la cea mai căutată artificialitate, pănă la cuvîntul științific sau exotic, căutat prin dicționare, se observă la dînsul. Astfel în frumosul „Pohod na Sibir“:

Supt cer de plumb întunecos,
Pe cîmp plin de zăpadă...

Au fost! Acum ei unde sînt?
Un cîrd de vulturi zboară
Pe sus, c'un răpede avînt,
Și 'n cîmp ei se coboară,

[1] *Conv. Lit.*, VI, p. 353.
[2] *Ibid.*, p. 358.
[3] *Ibid.*, pp. 430-1.
[4] Născut la 15 August 1837, moare la 21 Iunie 1882 încă *(Conv. Lit.*, 1925, p. 506).
[5] Toate în același volum V din „Convorbiri“.

www.dacoromanica.ro

Iar dintre brazi vine urlînd,
Urlînd lupul flămînd!

Tot aşa în *Palatul Loredano*, unde poetul izbuteşte 'n încercarea de a crea mediul exotic:

Opt mari fereşti, ogive dantelate,
Cu lespezi pe margene săpate,
Arunc lumini şi zgomote de bal
În negrul sîn al Marelui Canal.

Şi desfăşurarea scenei de iubire e răpede şi delicată[1].

E foarte frumoasă şi povestea vînătorilor celor vechi,

La urşi cu negre blane,
La lupi ce 'n fugă clănţănesc,
La vulpile codane,

pănă la „fetica sprintenă" care se crede în stare să vîneze ea pe toţi vînătorii.

Poesia lui Alecsandri şi-a recăpătat astfel un sentiment de demnitate pe care părea a-l fi pierdut pentru totdeauna.

Tot influenţei noului mediu, curentelor ce începeau să se pronunţe, se datoreşte încercarea lui Alecsandri, care va fi apoi urmată de Eminescu, de a întrebuinţa figurile basmelor pentru a face din ele noi legende. Astfel, în „Răsbunarea lui Statu-Palmă"[2], pedeapsa contra lui Strîmbă-Lemne şi a gemănului Sfarmă-Piatră, pentru că ei au rîvnit la fata piticului, care e însăşi rivala Ilenei Cosinzenei, Trestiana, furată de iubitul ei, Făt-Frumos.

Sînt, în această dramă din lumea uriaşilor şi a prichindeilor, versuri de un puternic răsunet:

Şi toţi vulturii din codri, ridicîndu-se pe vînt,
S'au nălţat în nori să vadă ce minune-i pe pămînt.

Iar pornirea celor doi giganţi e în adevăr de o maiestate epică vrednică de Hugo în cea mai bună epocă a lui:

---

[1] Nu şi *Cîntecul sicilian*, cu cele „două albe portocale" care sînt în sinul iubitei... — O dare de samă despre Anton Pann, *ibid.*, p. 361 şi urm. El e presintat ca „un tip de Romîn vesel, glumeţ, spirituos, păcălitor, cîntăreţ, povestitor, o carte plină din scoarţă 'n scoarţă, un Păcală literat, bun de gură, bun de petrecere, precum li plăcea părinţilor noştri. Asemene oameni sînt cronici în picioare... El singur ar fi fost în stare să scrie poemul naţional al lui Pepelea..., el singur ar fi putut să aştearnă în versuri facile nenumăratele păcălituri dintre Păcală şi Tîndală"; *ibid.*, p. 386.

[2] *Conv. Lit.*, VI, pp. 137-8.

www.dacoromanica.ro

Sfarmă-Piatră cu largi pasuri calcă munte după munte,
Trece rîuri fără poduri și prăpăstii fără punte,
Lăsînd urme de cutremur la tot pasul, la tot locul.
Unde vede-o stîncă naltă, el o macină cu palma,
Bolovanii supt picioare-i dau de-a dura, dau de-a valma
Și cu piatra măcinată și cu pietrele-aruncate
El iezește, bate, umflă rîurile tulburate.

După exemplul frînturilor de epopee ale lui Hugo, Alecsandri încearcă apoi scene din trecut, ca în *Ana Doamna*[1], unde însă vechea manieră revine cu toate mijloacele ei: diminutive („nourele", „îngerèle"), comparații fade („copilul, dulce flutur, culcat pe dulce crin"), cu naționalismul ușor („dragostea de mamă în inime romîne"). Atît e de greu să treacă cineva în literatură de la o notație la alta, cu totul deosebită[2]!

Același ton foarte ridicat se păstrează și în poemul *Dumbrava Roșie*[3], care se vîndu pentru ajutorarea Franciei învinse. Poate că, pomenind în prefața la Operele lui Costachi Negruzzi de *Aprodul Purice*, cu subiectul din vremea lui Ștefan-cel-Mare — se știe că Negruzzi avea de gînd să scrie o epopee întreagă —, Alecsandri ajuuse a se gîndi să presinte un alt moment din biruitoarea carieră a aceluiași.

Niciodată el nu lovise cu atîta putere în struna epică, și răsunetul nu fusese așa de larg și de armonios. Dacă simțul istoric, coloarea locală nu sînt mai sigure, în schimb e, de la un capăt la altul, un furtunos avînt, și furia războiului se menține, adesea impresionantă. Banalitatea care-i venia lui Alecsandri din ușurința cu care versul se făcea oarecum de la sine e în general îndepărtată; abia dacă unele exagerări ating neplăcut, ca în acest vers:

În care toți bărbații sînt zmei ce s'au luptat.

Descrierea e une ori bogată, ca în următoarea caracterisare a șlehtei pornite la luptă:

Dulămi cu flori de aur la piept împodobite
Și 'ncinse cu paftale de piatră nestimată,
Ciapce purtînd un vultur și pene la mijlòc,

[1] *Ibid.*, pp. 416-7.

[2] „Pastelurile" lui le imita, cu unele note de realitate locala, un N. Lazu, de la Piatra; *ibid.*, pp. 86-7. A treia bucată e plină de amintirea byronismului unui Bolintineanu. De același, versuri la paginile 161-3.

[3] *Scrisori*, pp. 59-60, n-le 47-8.

www.dacoromanica.ro

Incălţăminte roşii de piele de Maroc
Şi frîie ţintuite şi argintate şele
Şi armorii cusute pe colţuri de harşèle.

Tot astfel la presintarea mulţimilor îngrozite care-şi părăsesc satele înaintea vijeliei:

Bătrîni cu fruntea goală plecată spre pămînt,
Femei cu prunci în braţe şi pletele în vînt,
Copile spăimîntate, mînînd turme de oi...

Evocarea scenei de petrecere şi de beţie e de o deosebită putere şi nu-şi mai află părechea în literatura poetică românească. Contrastul cu Moldovenii din „tînăra pădure de ulmi şi de stejari" zguduie.

Dialogul, apoi, e sprinten şi adevărat, cum nu-l mai nemerise niciodată Alecsandri, mai ales cînd era vorba de a-l transpune pe portativul istoric.

Între portrete, al lui Ştefan, poate cam sfătos, dă cu energie imaginea, şi cuvîntarea pusă în gura lui, de şi atît de întinsă pentru o vreme cînd se vorbia puţin şi răspicat ca în proclamaţia lui din 1475 către toţi Domnii creştini ai lumii, e vrednică de viaţa şi de isprăvile eroului moldovean. A fost de sigur sincer şi tare sentimentul care a smuls aceste durduitoare versuri de oţel.

Iar lupta care, în loc să se petreacă în adînca umbră a desişului de codru, unde pîndesc ţerani gata să prăvale copacii „înţinaţi" numai în coajă, e presintată după toate regulele tactice dintr'un *Orlando furioso* sau o *Gerusalemme liberata*, e îmbielşugată în episoade, şi se întruchipează, cu „ulii din Soroca şi zgripţorii din Vrancea", din ele cu adevărat întreagă şi plină de viaţă:

Pămîntul ropoteşte supt tropot de copite,
Văzduhul străluceşte de arme ascuţite,
Iar paloşele albe, ciocnindu-se 'n loviri,
Dau foc, dau moarte cruntă, dau crunte zingheniri[1].

Unele versuri se desfac chiar prin frumuseţa lor deosebită:

Şi unde pe supt iarbă cîmpiile frumoase
Ascund troiene albe de-a' duşmanilor oase.

Păcat numai că nu odată boierul deprins a nu vorbi totdeauna româneşte, poetul grăbit a-şi termina versul frînge silabele rostului adevărat şi-şi clădeşte stilul din vorbe schiloade!

[1] Versul din urmă e însă lipsit şi de sunet şi de logică.

www.dacoromanica.ro

Numai peste cîțiva ani, Eminescu, încumetîndu-se a zugrăvi încăierarea lui Mircea cu Baiezid, va fi în stare să deie fără opriri în loc, giciri nedepline și stîngace înjghebări o altfel de vrajă a războiului.

Lirica lui Alecsandri nu se poate ține la nivelul pe care-l atinsese prin puternica epopeie, căreia-i stă alături, încă mai impresionantă, „legenda" lui „Dan căpitan de plaiu" [1]. Astfel în aceste răsunătoare versuri:

Precum doi spectri gemeni, mînați de-o vijelie,
Ei zbor tăcuți supt ochii steluțelor trezite
În orizontul negru ce-i soarbe și-i înghite.

Sau în comparația, nouă și puternică, din dialogul lui Dan cu Han-Tatar:

„Ghiaur", zice Tatarul cu inima haină,
„Ce simte firul ierbii cînd coasa e vecină?"
— „Ea pleacă fruntea 'n pace", răspunde căpitanul,
„Căci are să renască mai fragedă la anul".

Și e o deosebită nobleță în gestul împăratului păgîn care, amintindu-i Moldoveanului că

Ceahlăul supt furtună nu scade mușinoiu,

îl sfidează și-i dă drumul cu aceste cuvinte de vechiu viteaz:

...Tată, iea calul mieu și du-te.

Scenele de pîrjol și prăpăd în calea Tatarilor și cele de luptă sînt din cele mai frumoase ale lui.

Căderea Rinului, scrisă și pentru a îndrepta un omagiu către Franța, e mai curînd banală [2]; poesiile ocasionale, la moartea princesei Maria și la statuia lui Mihai Viteazul [3], pline de cuvinte abstracte și de expresii usate, și, apoi, fabricate cu mijloace naive, sînt la aceiași înălțime. Exotismul din „Mandarinul" [4], cu a sa mandarină, deosebită prin „ochi galeși" și „sin virginal", care „se

[1] *Conv. Lit.*, VII, p. 376 și urm. Dar și aici imposibile neologisme fabricate, ca „stelină", „zmeios".
[2] *Ibid.*, pp. 396-7.
[3] *Ibid.*, VIII, pp. 152-3, 351-2.
[4] *Ibid.*, p. 213.

www.dacoromanica.ro

duce 'n galerie s'o desmierde mandarinul", e neizbutit şi prin grămădirea fără nicio gradare a notelor, de privelişti şi figuri neobişnuite. Nu e mai fericită vraja maură din „Linda Raia" [1].

E preferabil întîrziatul pastel[2] din „Calea Robilor", cu sclavii moldoveni ai Tatarilor [3]. Adevărat pastel e însă acela din „Toamna ţesătoare", în care versul, mărunt, săltăreţ, vesel şi ghiduş, arată pe rînd tot ce deosebeşte anotimpul celor mai tărzii daruri, pomenind firele toarse 'n aierul răcoros cu care

Ea-şi lucreaz' o 'nvelitoare
Ca să meargă 'n şezătoare
Şi să iea parte la joc.

Şi urarea de la capăt a Romînului: ca să-i dea soarta o tovarăşă tot aşa de înzestrată e în nota, de o rară armonie, a bucăţii, care e poate capodopera în acest gen a poetului aşa de inegal şi care cînta pe 'nemeritele. „Bradul", întrupare sprintenă a iernii, pe care frunza veşnic înoită cutează a o înfrunta, îi stă însă aproape[4].

Legenda lui *Grue-Sînger*[5] are însuşiri de formă, cu toată îmbulzirea obositoare a epitetelor pentru a caracterisa mediul fantastic de natură şi neobişnuitul erou. Tragicul căutat al „paricidului" se desface greu din năvala comparaţiilor balastului de retorică. Blăstămul asupra ucigaşului, piesă de mare resistenţă, întră în categoria romantismului fabricat *à froid;* e o obositoare rîvnire către sublim, care vine de-a dreptul din modelul lui Victor Hugo. Din acelaşi repertoriu vine şi soluţia: buturuga, pe care Grue e osîndit a o uda pănă va înverzi, învie pentru că el a dat ultima picătură de apă unei păsărele.

Acelaşi spirit, al monştrilor marelui poet frances, care a creat pe Bug Jargal, trezeşte în imaginaţia de al doilea rang, de sforţare şi de împrumut, un al doilea spăimos erou, pe Briar cu ghioaga

[1] V., pentru Pastele, şi Bodnărescu, în Torouţiu, *o. c.*, II, p. 147 şi urm.; critica, amănunţită, şi adesea dreaptă, a lui Aron Densusianu, în *Familia*, VIII, pp. 347-8, 359 şi urm., 419-21, 430, 443-4.

[2] *Ibid.*, p. 440.

[3] *Ibid.*, pp. 213-4.

[4] *Ibid.*, pp. 438-40.

[5] *Conv. Lit.*, IX, p. 81 şi urm. Iarăşi cuvinte neacceptabile şi neologisme abia de tolerat în prosa abstractă, ca „tramă", greşeli de gramatică („roşi jărateci". „anatemuri").

www.dacoromanica.ro

lui [1]. Dar este o măreție adevărată în figura, de la început scurt și drept ridicată, a bivolarului

Crescut în înfrățire cu iarba și cu vîntul,
Avînd de templu cerul și de culcuș pămîntul.

Pentru a păstra caracterul de groază se trece ușor asupra sentimentalismului vedeniei care ispitește pe pletosul și nebunul voinic, o fiară, pentru a-l mîna după nălucă în noaptea unde-l așteaptă lupii și prăpastia deschisă.

Cele trei „Orientale" cu subiectul luat din „Istoria Imperiului Otoman" a lui Cantemir, pe care le dau „Convorbirile" la începutul anului 1876 și în Mart 1877 sînt punerea 'n versuri răsunătoare, în aceiași notă a lui Hugo, a unor momente de istorie [2].

Cu toată sentimentalitatea cam lîncedă, e mult superioară senina „legendă a Ciocîrliei" [3], în care e deosebit de frumoasă alergarea Liei pe „calul graur".

„Pastelele" continuau să găsească imitatori. Cele trei bucăți iscălite „N. V.", — ceia ce înseamnă N. Volenti, un tînăr, ale cărui prime versuri apărură la Galați [4], în 1875, supt titlul de *Cîteva strofe* —, în n-l de lunie al „Convorbirilor", au chiar o egalitate de formă, o claritate a ei, o gradație firească superioară modelului:

Roua, lacrimă de flutur, strălucește 'n veselie,
Și-un zefir se furișează prin văzduhul încălzit.

Versurile ultime, ca în cele mai bune din asemenea presintări de

---

[1] *Ibid.*, p. 369 și urm. Încercarea de a valorifica legenda din *Soarele, gerul, vîntul,* lirica interioară din *Omul solitar (ibid.*, pp. 49-52) sînt mult inferioare.

[2] Descrierea, în a treia *(Conv. Lit.*, XI, pp. 3-4), a nopții basmului cu „grădina pudruită de-o pulbere-argintie", și „poetica frumuseță a chipului virginal", ori:

Supt valuri de lumină sînt vesel inundați
Prin patru goluri albe ce 'n bolta-i arzătoare
Ca patru mari fragmente, căzute chiar din soare.

Cu totul inferioară încercarea naivă a lui N. Xenopol, devenit furnisorul continuu al „Convorbirilor", *ibid.*, XI, p. 196.—Pentru datare, *Scrisorile*, p. 68. Cf. și *ibid.*. pp. 71-3, 84-5.

[3] *Conv. Lit.*, IX, pp. 84-6.

[4] Unde se născuse la 17 Iunie 1847 (moare la 22 Septembre 1925; *ibid.*, 1925, p. 874). V. și Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, p. 283. și urm. Era la Paris în 1877.

www.dacoromanica.ro

natură în literatura franceză, e neașteptat și plin de efect: după vînătorul care-și așteaptă prada, uliul cu ochii țintiți asupra porumbelului și legenda rustică a mărgăritarului pe care fata-l găsește în fîntînă și care, cum spune gîcitoarea,

E lacrima albă din gene vărsată
In valea cea tristă de-un înger de fată,

e de aceiași netăgăduită valoare, care a trecut cu totul neobservată [1]. Prășitorii lui Beldiceanu [2] sînt prosaici și tot așa „Visul" lui Gane [3]. Mult mai slabă e încercarea lui „N. D. X", de fapt Nicolae Xenopol, fratele lui Alexandru [4], a cărui înfățișare de drum cu sania în iarnă se termină, pe lîngă toată dragostea, cu dorința practică de a se încălzi [5]. Pe cînd versificarea de Gane a legendei „Domnița și Robul" [6], de o mare limpeziciune și cu încercări de ritm nou, e de sigur remarcabilă.

Pentru teatrul din București scrie Alecsandri la [7] 1872 *Boieri și Ciocoi* [8], frescă de stil mare, cum însuși o anunță, în care mai mult decît o intrigă banală, cu doi amorezați ale căror rosturi le strică un ciocoiu intrigant pentru ca represintantul nației, onestul răzeș bătrîn, să facă o descoperire care restabilește dreptatea, e înfățișarea lumii de pe la 1840, cu boierii mari, între cari Stîlpeanu e pus să întrupeze sentimentul național, cu noii domnitori de soiu rusesc, evgheniștii de a doua clasă, netrecuți prin prelucrarea grecească și capabili de a vorbi cel puțin o românească bună,

[1] V. și *Mărțișor*, *ibid.*, XI, p. 233. Pentru acest poet moldovean, mort la 2 Februar 1896, v. *Conv. Lit.*, 1924, p. 307. Colaborase și la *Rev. Lit. și științ.* (IV[2], p. 115).

[2] *Conv. Lit.*, X, p. 70.

[3] *Ibid.*, XI, pp. 52-3.

[4] Nascut la 1-iu Septembre 1858, mort în 1917; *ibid.*, 1925, p. 864.

[5] *Ibid.*, VIII, p. 413. Și versuri patriotice, de aceiași valoare, *ibid.*, p. 293.

[6] *Ibid.*, pp. 254-5. Frumos și discretul sfîrșit:

În al Domniței mîndru palat
Prînzuri de-atuncea nu s'au mai gătat.

Cf. și *ibid.*, p. 316.

[7] „Am cercat să intru în domeniul comediei înalte și a grupa pe lîngă o intrigă interesantă tabloul epocei lui Mihai Sturdza"; *V. R.*, LXIV, p. 192.

[8] Întăiu în *Convorbiri Literare*, de la 1-iu ianuar 1873 înainte. Cf. *Scrisori*, p. 265, no. 335. Și *Năvălirea Jidanilor*, în *Fam.*, XIX, p. 594. Cf. *ibid.*, XVII. pp. 45-7, 117 și urm. (trimete poesii populare culese de N. Armășescu); XVIII, pp. 1-2 *(Zilele Babei)*. Închinarea către el, a lui Vulcan, *ibid.*, XIV, pp 265-6.

www.dacoromanica.ro

cu sfătosul răzeș plin de curaj purtînd istoricul nume de Arbure, cu ciocoimea de toate treptele, cu cocoanele de modă mai veche și „princesele" de formă mai nouă, ba pănă și un „Pașă turc", în fața cărora se ridică, întrupînd tendințile poetului însuși, copilul din flori, înfiatul, căruia nu-i trebuie alt nume decît cel de botez, Radu. Cu toată imitația, demodată, a felului de a vorbi al Grecilor, dialogul e natural, viu, de o coloare istorică sigură și foarte adese ori plin de acele expresii pitoresci cu care Alecsandri nu e darnic în cealaltă literatură a lui [1]. Caracterisarea prin gura trează a lui Arbure a participanților dramei politice și sociale [2] e dintre cele mai sigure pagini de proză pe care le-a scris poetul. Vădirea moravurilor care nu vor dispărea, cu trecerea de la o categorie de păreri la alta, după hasardul norocului politic, după al situațiilor obținute represintă una din cele mai elocvente pagini de istorie împotriva vechiului regim. Presintarea Consiliului de miniștri al Regulamentului Organic, la începutul actului al II-lea, e făcută cu vigoare, ca și aceia, din actul următor, a petrecerii la Hîrzobeanu și descrierea răscoalei tineretului și a mulțimii. Socoteala de venituri și cheltuieli pe care o face Lipăcescu, devenit Șătrar, cu dreptul de a sta pe canapea, după ce stăpînul, pănă atunci foarte critic pentru stările de lucruri, a ajuns ministru al Trebilor din lăuntru, samănă cu aceia pe care după zece, cinsprezece ani o va face polițaiul de provincie schițat de Caragiale: cele două figuri de cinică indiferență morală își corespund de la un regim la altul. Jargonul ruso-romîn întrebuințat pentru ca să explice o chestie de judecată în scena a III-a din actul al V-lea e de tot hazul și constituie o prețioasă contribuție la cunoștința vocabulariului unei epoce de arlechinade mai ales în acest domeniu al dreptului. Limbagiul lui Radu, cu suspinurile și exclamațiile lui, amintește singur că un bătrîn romantic e acela care a schițat puternic cruntul tablou de moravuri. În total, e cea mai bună reconstituire a lui Alecsandri, și nu-i lipsește nici nervul dramatic, cu toate mașinăriile întrebuințate la sfîrșit pentru a o scoate la capăt, peste reminiscențele din „Tartuffe" al lui Molière.

În schimb, povestea dramatică „Arvinte și Pepelea" sau „Cuiul

[1] „Iaca leac dulce pentru spaimă", „au început a se îneca unul în ochiul altuia", „fusta femeii fașa dracului", „un popor de oameni", „a lepăda bani prin sate", „dusu-s'au pîrlei ca vîrtejul de toamnă".

[2] *Ibid.*, pp. 370-1.

www.dacoromanica.ro

lui Pepelea", scoasă poate din hîrtii mai vechi, nu e decît un amestec de prosă patriarhală, de multe ori vulgară şi fără spirit, dar încă în gustul timpului, şi de versuri în care răsună tot vechiul clopoţel al sentimentalismului alintat[1]. Mai dăunăzi am văzut-o represintată cu succes de copii la un teatru sătesc de sfîrşit al anului.

O uşoară intrigă, apucături de salon sec şi rece, manifestarea sentimentului pentru Franţa la 1871 formează comedia *Nobila cerşetoare*, din acelaşi an[2]. Şi tot ca o contesă apuseană, în *Concina*, plină şi de critica modelor timpului, eroina mărturiseşte la bătrîneţă vechiului amic cine a fost, la Neapole, tînărul cu serenada căruia-i presintă acum subit rodul până atunci necunoscut al unei iubiri de o clipă[3].

Alături de ce dă mai bun această revenire la lucru a lui Alecsandri în suflul vremii noi se pot aşeza, în ce priveşte caracterul definitiv, amintirile personale, încă aşa de vii, care se cuprind în prefaţa la operele amicului său Costachi Negruzzi[4]. E în acelaşi timp un tablou viu al întregii vieţi din Moldova Regulamentului Organic în care poetul îşi petrecuse tinereţele. E o prevestire pentru satira socială pe care Alecsandri era s'o deie în acea mare frescă din *Boieri şi Ciocoi*, care e din acelaşi an. Poate că arătarea exagerată a relelor vechiului regim era şi un răspuns la atitudinea fără vlagă, nervoasă, uşor nemulţămită, gata de condamnări pripite, ce se formase într'o atmosferă în care era măcar libertate. Formula cu care se mîntuie judecata epocii tinereţelor lui: „inimi bune, fapte crude" e plină de adevăr, şi către „inimile bune" ale acestei noi generaţii de fapte noi se adresa de fapt marele scriitor. Dar, dovedindu-se că multe s'au schimbat în bine numai prin introducerea formelor apusene, chiar cu pierderea bunei gospodării, pierdere pe care Alecsandri nu şi-o ascunde, se dădea, acum şi din condeiul cuiva cu atîta autoritate, un răspuns lui Maiorescu, care nu cunoscuse nici din oameni, nici din cărţi trecutul şi nu-i putea înţelege sensul. Era răspuns şi în ce priveşte ridicarea meritelor vechii literaturi, complect ignorată şi foarte de sus despre-

[1] *Rev. Cont.*, II, pp, 1-44.
[2] *Conv. Lit., l. c.*, pp. 81-115.
[3] *Ibid.*, pp. 165-82.
[4] *Ibid.*, XI, p. 1 şi urm.

www.dacoromanica.ro

țuită de acesta, cu cei din prima generație: „Tăutu“ (Ionică), Conachi, Beldiman, Bălșucă (?), bătrînul Pogor, Bucșănescu, a cărui activitate de poet n'o cunoaștem[1]. Se ieau în apărare pentru acel timp până și lăutarii, al căror meșteșug „a contribuit la fericirea părinților noștri și a păstrat, în lipsă de tipar, producerile poetice ale generației trecute“.

---

[1] *Ibid.*, p. 10.

www.dacoromanica.ro

III.

Nuvela lui Ioan Slavici

Eminescu cunoscuse la Viena pe un tînăr Romîn de la Şiria, în părţile Aradului, care purtase în satul său numele de Ion Sîrbu şi care era acuma studentul Ioan Slavici.

În *Lumea prin care am trecut,* acesta şi-a povestit însuşi, la şaptezeci şi şapte de ani, copilăria (n. 1-iu Ianuar 1848; fiu de cojocar [1]) şi adolescenţa [2]. Descrierea regiunii în care a văzut lumina e făcută cu o fidelitate de memorie şi cu o stăpînire de formă uimitoare la această vrîstă. Se arată legat prin mamă şi cu alte ţinuturi decît acela de lîngă Arad. Întăia şcoală e cea românească din satul lui. Amintiri crunte din 1848 îi încunjură primii ani, dar o vreme de paşnică viaţă împreună între neamuri urmase cutremurului. Se înseamnă cuminţile, omenoasele sfaturi ale mamei, şi figura lui „tata bătrîn", vitregul părintelui, se ridică impresionantă prin demnitate şi evlavie. Toată partea aceasta, legăturile cu biserica, mediul de datini, atingerea cu cartea veche e nu numai pitorească, dar de un profund sentiment de duioşie.

Aiurea, el se arată născut din părinţi „oameni cu stare, fruntaşi ştiuţi de bine în lumea lor şi legaţi fie prin înrudire, fie prin prietenie, cum se zice, cu toată lumea". Mama e aspră, de o penibilă nevoie de ordine şi duşmană învăţăturii. Povestitorul vorbeşte de acel „bunic adoptiv din partea tatei, un cărbunar rămas din timpul lui Bonaparte" cu părul împletit şi prins în pieptene, pălăria largă, „pantofi cu cataramă mare" şi „băţ lung cu mînerul de argint", care-i dă în mîni Apostolul şi Alexandria. La zece ani bunicul acesta îl face să fie hirotonit „citeţ". Dar face regulat

[1] *Ibid.*, VII, p. 262; 1925, p. 699.

[2] V. biografia lui şi *ibid.*, 1920, p. 390 şi urm.

www.dacoromanica.ro

liceul, stă „vre-o patru luni“ la Pesta, „mai mult prin cafenele“, și-și alege ca voluntar Viena [1].

De la Șiria sa, el trecuse pentru liceu la Arad, apoi, cum am spus, de la clasa a VI-a, la Timișoara, pentru limba germană —aici a văzut pe Cuza-Vodă —, isprăvind ca preparat în particular tot la Arad [2]. După Universitatea la Pesta revine bolnav acasă și la Cumlăuș e intrebuințat într'o cancelarie. Trecînd ca recrut la Viena, întrebuințează petrecerea acolo și pentru studii. La 1872 apoi intră în cancelaria avocatului Mircea B. Stănescu de la Arad și deschide cu stăpînii „lupta pentru limbă“, apoi trece la Orade într'un post bisericesc. De la planurile formate acolo și în legătură cu Ardealul, unde începea să apară „Tribuna“, reiea gîndurile de noi studii la Viena, înainte de a trece la București, unde se află în Octombre 1875 [3]. Fusese chemat la 1874 de Maiorescu la Iași, unde, îmbiat și cu un loc de revisor școlar [4], își schimbă părerea despre unii din patronii junimiști de acolo.

Crescut în școli străine, la trei gimnasii și o Universitate maghiare [5], iar la gimnasiul din Timișoara, în 1856, pentru germană [6], fără a cunoaște alte locuri decît acelea unde se născuse și această Vienă unde se strîngeau Romînii din toate părțile între-educîndu-se unii pe alții și elaborînd din raporturile lor continue acea concepție general românească și acel ideal comun, acest prieten cam de aceiași vrîstă cu poetul creator găsia încă greutate în a scrie românește dincolo de margenile graiului de acasă și, ocupat cu studii „sociale“ și etnografice, lucrînd de mult la o vastă lucrare despre Maghiari, el nu aluneca spre poesie și se arăta chiar puțin dispus să înceapă o carieră literară, pentru care trăind foarte greu ținîndu-se din patru lecții pe zi, îi lipsia și răgazul și seninătatea [7]. Nu tipărise nimic, Vulcan de la „Familia“ refusîndu-i tot, ca nepotrivit cu gustul publicului său [8].

[1] *Săm.*, VIII, pp. 494-6. V. și volumul, *Amintiri*, 1924.

[2] *Conv. Lit.*, 1929, p. 3 și urm; 1930, p. 3 și urm.

[3] Ioan Georgescu, *ibid.*, 1929, p. 127 și urm. Pentru dusul la Viena, episcopul Roman Ciorogaru, *ibid.*, 1930, p. 23 și urm. și mai departe în acel an. Învățase latinește așa de a putut traduce *Parmeno* al lui Terențiu.

[4] *Conv. Lit.*, 1930 [2], pp. 1149-53.

[5] *Ibid.*, p. 1245.

[6] *Ibid.*, V, p. 270.

[7] *Ibid.*, p. 303.

[8] Torouțiu, *o. c.*, II, pp. 180-1.

[9] Torouțiu și Cardaș, *o. c.*, p. 315. Studiul lui despre Crișeni în *Rev.*

www.dacoromanica.ro

Dar prin stăruinţile lui Eminescu, îndemnătorul, „Convorbirile“ începeau, în anul al V-lea,—odată cu vraja poetică din *Mortua Est* a lui Eminescu însuşi, apoi cu un studiu filologic, contra lui Cipariu, al Bucovineanului Vasile Burlă, descoperit şi salvat la Berlin —, şi cu piesa realistă a acestui necunoscut, *Fata de birău.*

Nu e atîta o comedie, de şi este una, şi bine condusă [1], cît o scenă de moravuri, o nuvelă dialogată. Într'însa, în aceste icoane de sat murăşan, totul este adevăr. Se uită ţesătura uşoară, ca în nuvelele sentimentale ale timpului, cu fata peţită de cine-i e drag şi de cine vrea să i se impuie, cu bătrînii cari hotărăsc de soarta ei, cînd se urmăreşte dialogul, de o unică autenticitate, arătînd cea mai puternică şi sigură străbatere în sufletele omeneşti, în aceste suflete ţerăneşti, cumpănite, încete, cu multe întorsături pe loc, cu multe suciturі înţelepte, prin cele mai rafinate mijloace de înrîurire, care ar uimi pe un psiholog deprins cu ce are intelectualitatea mai pretenţios. Toate figurile se profilează puternic: mîndrul tiran sigur de sine, cu gura mare, aspru în aparenţă, bun la inimă, pe care-l joacă aşa de meşteşugit soţia, de nu află nici ce s'a făcut; apoi: Anuţa, fata, care ştie aşa de bine să spuie şi să întoarcă ce-a spus, „dăscălaşul“, mai palid în rolul lui de prim amorez, şi adversărul, şi el schiţat în grabă, cu singur ridiculul graiului său fals cărturăresc, „tălănesc“. Pentru că de fapt lupta se poartă numai în casa bătrînilor, unde femeia ştie ce vrea, iar bărbatul se lasă dus unde se părea că n'ar voi să ajungă ambiţia birăului, pentru ca să-l mute, să-i mute pe amîndoi, în partea celaltă, cea bună. Şi nu trebuie să se uite toboşarul beţiv, Popicul, care şi de birău s'ar crede bun cînd şi-a umplut burta de „vinarsul“ care curge darnic în casa bogată.

Nu se poate spune în de ajuns cît de nou e acest dialog, ce bogăţie de limbă, ce fineţă de nuanţe vădeşte în această clasă fundamentală a neamului, ce fericite expresii răsar, grele de înţeles. Popicul zice, vorbind de sticla plăcerilor sale de beţiv nesăţios: „Puie-mi-se naiba 'n năravul lui de sticlar, că, zău, şi aproape i-a mai făcut fundul“, sau, cui răsare pe neaşteptate: „Ce

---

Cont. lit. şi ştiinţifică, IV, pp. 479 şi urm.; V [2], p. 73 şi urm., 152 şi urm. (asupra relaţiilor revistei cu Ardelenii, *ibid.*, III [2], p. 159).

[1] Cf. părerea lui Slavici însuşi (Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, p. 185): „Am o dispoziţie deosebită pentru arta dramatică“.

www.dacoromanica.ro

vîntoase te-aduc de-a hățul?". Cînd pretendentul seminarist întreabă de-s acasă stăpînii, el, care după golirea sticlei se crede cel d'intăiu om din lume, răspunde cu atîta umor: „Nime nu-i acasă, numai eu cu Flocea și cu căței cei mai mărunței, cari te goniră pe dumneata păn' la ușa cuinei", sau, cînd, la cetirea năprasnicei petiții alcătuite de teolog contra rivalului său, șireata muiere care e maica Floarea, izbucnește: „mîncu-i gura lui, da' frumos le mai știe înșira!". Ori, cînd Anița, tulburată din grijile ei de dragoste, — și scena, ca și aceia a întîlnirii cu iubitul, e de o puritate fără exemplu —, simte apropierea lui Popicu: „O, zgîrie-te mîțele, că cum mă speriași!". Ca model al unei scene de iubire în acest mediu e această parte din vorba ascunsă a celor doi tineri:

„CIMBRU

De ce smunceşti dar mîna şi de ce-ți întorci fața de către mine?

ANIȚA (își întoarce fața spre el)

Că n'o întorc.

CIMBRU

Și mîna, Aniță?

ANIȚA

Că n'am smuncit-o.

CIMBRU

Cum să n'o fi smuncit cînd...

ANIȚA

Vezi că nici d-ta nu trebuia să-mi săruți mîna.

CIMBRU

De ce, Aniță?

ANITA

Numai de-aceia".

Și se urmează cu notațiile cele mai gingașe despre ce se poate petrece în asemenea suflete.

Și comedia are accente umane adînci, profund duioase, cînd fata, văzîndu-l că pleacă, nu știe ce ar face pentru a-l aduce înapoi. Finețea punctației e aici extremă:

„Se duce! (se apleacă pe fereastă). Chiar se duce!... Și eu l-am lăsat să se ducă!.. Doamne, doamne! Oare cum să-l strig pe el ca să vină înapoi? Dască..., ba nu așa!.... Cimbru... Ba, ba, ba! (fuga la ușă). Popicule, Popicule! nu-i aici. Ce să fac? (Fuga la

www.dacoromanica.ro

ferească şi priveşte afară). Stă pe loc?... Doară iar s'a întoarce înapoi... Iaca iar se duce.... (cu imputare). Apoi te duci! Aşa?, chiar te duci!... Nu mă aude. (Mai tare.) Te duci! Chiar te duci!... Bine că ştiu... Te duci... (Răpede.) Mă auzi!... Iaca vine! (se retrage de la ferestă.)"[1].

Puţin după aceia[2], Slavici, care lucra la o piesă în trei acte, „O comedie la ţară", din care cunoaştem două tipuri, Nicuţă şi Emilia — deci iar un subiect de acasă[3] —, şi apoi la o „parodie" în cinci acte, parte 'n iambi[4], publica în „Convorbiri" studiul despre Maghiari, procedat de consideraţii sociologice abia însuşite şi, cum o dovedeşte stilul, încă foarte greu, abia la un început de lămurire. El nu-şi atribuia deci o chemare pur literară, considerînd admirabila schiţă analisată aici, care şi-ar fi găsit locul în orice literatură desvoltată, ca o jucărie de întâie tinereţă. Dar sintesa de istorie maghiară care se dă, puternica sforţare de a o frămînta cu bun simţ şi realitate vie cuprinde pagini de cea mai adevărată şi mai strîns legată istorie, aşa cum până atunci nu mai scrisese nimeni la noi, — Slavici fiind astfel istoric înainte să fi început a scrie istorie Xenopol, care de mult se doria, mai presus de orice, profesor de istorie. Tendinţa e de a arăta că nu există o civilisaţie maghiară proprie, ci numai „o corupţiune a civilisaţiei europene" la un neam rămas fundamental oriental, asiatic („asiaticitatea Maghiarilor"), întrupîndu-şi avîntul sălbatec, de o imaginaţie fără frîu, în introductibilul cuvînt „szilaj".

Literaturii Slavici îi dă totuşi, îndată, povestea *„Ileana Cosinzeana, din cosiţă floarea-i cîntă, nouă 'mpărăţii ascultă"*[5], în care, spre deosebire de Eminescu, nu se introduce, după teoria autorului, nimic care să întreacă restrînsul cerc de imagini şi de idei pe care poporul îl are la îndemînă. Tonul e de obiceiu ticnit, prosaic, avîntul epic lipseşte cu desăvîrşire; dialogul n'are nici frăgezimea graiului popular, nici amestecul de lirism pe care-l introdusese în „Făt-Frumos din lacrimă" prietenul lui. Povestea rămîne astfel cu singură frumuseţa ţesăturii sale proprii. Alţii pe urmă vor

[1] Fminescu a recunoscut „gingăşia simplă şi într'adevăr rustică" a piesei; Torouţiu şi Cardaş, *o. c.* p. 319.

[2] *Conv. Lit.*, V, pp. 153 şi urm.

[3] Torouţiu, *o. c.* II, p. 185. S'a mirat că n'a plăcut; *ibid.*, p. 188.

[4] *Ibid.* Despre o tragedie, chiar mai multe, *ibid.*, p. 189.

[5] *Conv. Lit.*, VI, p. 16 şi urm.

www.dacoromanica.ro

arăta, la rîndul lor, cît element personal poate cuprinde basmul, cîștigînd numai cu aceasta. *Zîna Zorilor*, pregătită din 1872[1], care urmează, cu o introducere în care Slavici reclamă acum dreptul de a fi „prelucrător" al poveștii, are același caracter[2].

Influențat de Eminescu[3], Slavici preface deci forma, odată așa de general simplă, a poveștii și, în frumoasa *Floriță din codru*[4], cu expresii populare așa de noi și suggestive cum e aceasta „se supuse la buze", aflăm descripții ca următoarea: „Ținea minte (vrăjitoarea) cînd codrii erau ca iarba, munții ca mușuroiul, și văile ca și creșturile la ea pe față"; de la un capăt la altul narațiunea populară e însușită și fundamental prefăcută. El aduna tot felul de material popular de la țeranii Șiriei sale, unde se întorsese, pe lîngă „mama bolnavă și taica bătrîn", țerani de acolo despre cari scrie lui Iacob Negruzzi: „Nu poți să-ți închipuiești ce oameni deștepți sînt"[5]. Avea gata la 1873 și povestea *Sfarmă-Piatră și Cară-Lemne*[6].

Povestitorul continuă, după trecere de multe luni de zile, considerațiile sale asupra Maghiarilor[7], în care se cuprinde de fapt

---

[1] Torouțiu, *o. c.*, II, p. 192, no. VI.

[2] *Ibid.*, p. 190 și urm. Eminescu, nu totdeauna sigur ca judecată literară, îi găsia lui Slavici „ceva din maniera lui Pop Florentin"; Torouțiu și Cardaș, *o. c.*, p. 315.

[3] Epigrame după Bodnărescu, *o. c.* Torouțiu, *o. c.*, II, p. 208.

[4] *Conv. Lit.*, VI, p. 341 și urm. Cf. Torouțiu, *o. c.*, II, pp. 190-1. Cu totul altfel fusese bucata precedentă, *Ileana cea șireată; Conv. Lit.*, VI, pp. 226-32.

[5] Torouțiu, *o. c.*, II, p. 193. La 11 Decembre 1872 tînărul, ocupat la acea cancelarie de avocat în Arad, scrie amărit: „Poveștî? Acții, replice, da!, dar nu poveștî"; *ibid.*, p. 197. Cf. și scrisoarea din 22 Ianuar 1873, pp. 198-9, no. IX (stă cu doi teologi „într'o chilie cît ghioacea unui ou de vrabie"). Luase foaia „Gura Satului" și gîndia să se însoare (pp. 200-1). Guvernul, și pentru drumul la Putna, îi refusa un loc de vice-notar *(ibid.*, p. 207). Era învinuit că a spus: „Eu sînt Mesia Rominilor, care, în frunte cu cele 12 milioane Romîni, voiu stîrpi rasa maghiară de pe fața mohoritului pămînt" *(ibid.*, p. 210). Era gata să plece în România pentru a fi profesor *(ibid.*, pp. 210-12). O prelegere a lui despre noua literatură, *ibid.*, pp. 205-6. Se gîndia la o expoziție *(ibid.*, p. 206). Cetia și literatură franceză, Alexandru Dumas fils lîngă Eugène Sue *(ibid.*, p. 203). Descrierea mediului aradan, *ibid.*, pp. 204-5.

[6] *Ibid.*, p. 212.

[7] *Conv. Lit.*, VII, p. 216 și urm. Curioasă contestarea absolută a „conștiinții naționale" în trecutul Romînilor *(ibid.*, p. 231). El afirmă și că „Romînii din Transilvania au adunat o comoară de bogății sufletești mult mai mare decît toți ceilalți Romîni împreună" *(ibid.*, p. 226). Apoi „doina este

www.dacoromanica.ro

şi o întreagă sintesă a sufletului românesc, pus în faţa celuilalt, şi o bogăţie de consideraţii, în mare parte juste, despre situaţia şi nevoile materiale ale Romînilor în toate provinciile lor.

Slavici va mai da o poveste fără adausuri personale la 1874 şi o bucată de teatru în care actorii aparţin unei obişnuite lumi orăşeneşti.

În cursul anului 1873 „Copiile de pe natură" ale lui Iacob îl îndeamnă pe noul scriitor să presinte supt forma dramatică „glume" realiste ca „Ciors-Întors", „Dascălul Pintilie", „Fitingău", „Cotriharţa", „Taie-Fugă", în timp ce încerca un roman, „Osînda Răului" [1].

Nuvela din România [2] dădea o nouă serie de scene din clasa

desvoltată supt apăsarea maghiară. În ţerile de la Dunăre hora e mai populară, pentru că ea este cîntecul vitejiei" *(ibid.)*. Sau: „stările cele mai bune (pentru ţerani) în România s'ar putea doară măsură cu cele mai rele stări ale Romînilor ardeleni" *(ibid.*, p. 225). Sau: „Pe la anii 1859–1868 ţerile romîne, România unită, este o ţară în care atit morala publică, cît şi acea privată nu sînt cunoscute decît de nume" (p. 26). Pentru el „Alecsandri este centrul vieţii etice a Romînilor" *(ibid.*, p. 267). Şi această părere curioasă, care face să se prevadă tristele rătăciri ultime ale lui: „Pentru Romini existenţa poporului maghiar este o condiţiune de proprie experienţă: după căderea Maghiarilor existenţa poporului romîn este problematică" *(ibid.*, p. 310). Şi urmează: „Este în interesul Romînilor ca să lupte pentru Maghiari şi în special să lupte contra Germanilor, împiedecînd înrîurirea lor asupra poporului maghiar. Cine dă în Maghiari îşi taie creanga de supt picioare. Gravitaţiunea firească a Rominilor este pe Dunărea... Misiunea Romînilor este ca, împreună cu Italienii şi Maghiarii, să nimicească pe Slavii-de-Sud" *(ibid.)*.

[1] Torouţiu, *o. c.*, II. p. 212. Şi „un humoresc luat din viaţa noastră politică"; *ibid.*, p. 213, no. XI.—Fusese şi pe la Oradea şi Beiuş, şi-i muriseră şi părinţii, il lăsase şi iubita *(ibid.)*. Se fixă ca arhivar la Orade *(ibid.)*. I se cereau poveşti *(ibid.*, p. 216, no. XIV). („Ioana Maichi", trimeasă — v. *ibid.*, p. 223, no. XVII; p. 224, no. XVIII —, nu s'a publicat.) Cf. şi pp. 216–9, no. XIV. Voia să continue studiile, în Belgia, nu la Viena, urmîndu-se subvenţia „Junimii" *(ibid.)*, şi de aceia refusa noului episcop Miron Romanul, care-l voia profesor de romînă la liceu, să iea conducerea foii „Lumina" *(ibid.*, p. 219, no. XV). I se răspunse de Iacob Negruzzi că mai bine să vie la Iaşi *(ibid.*, p. 221, no. XVI). În Decembre 1873 era din nou la Viena (*ibid.*, p. 221 şi urm.; la 31 Decembre îşi dă vrîsta: „peste şase zile douăzeci şi şase de ani"; *ibid.*, p. 224, no. XIX). Pregătia o „Psihologie universală" (*ibid.*, p. 223, no. XVII).

[2] Alecsandri dă în *Conv. Lit.*, VIII, p. 41 şi urm., continuarea „Călătoriei în Africa" începută în „Foaia Soţietăţii" din Cernăuţi. Nouă „copii de pe natură" de Negruzzi, *ibid.*, p. 163 şi urm.

www.dacoromanica.ro

de sus a societății moldovene în *O răsbunare* a lui Leon Negruzzi, care păstra aceiași putere de observație, același dar de a fixa din cîteva trăsături tipurile, aceiași siguranță a formei, capabile de a-l așeza în fruntea povestitorilor din această categorie [1], de și aici subiectul e banal și tratat la sfîrșit cu o naivitate care vrea, sau ajunge, să fie brutală [2].

Gane revine [3], după o lungă întrerupere, la lucrări literare, și în lunie 1873 se publică *Domnița Ruxandra* a lui, în care lipsește cu totul puterea de a evoca trecutul pe care Eminescu-l vedea trecînd viu înaintea lui [4]; fata lui Vasile Lupu devine fantasma blondă cu „zîmbetul vesel" și „ochii dulci" pe cari-i cerea un romantism întîrziat pe plaiurile noastre; nu lipsește nici comparația eminesciană a „îngerului de pază", și tot de acolo pare că vine diabolica figură, care părea „ieșită din temeliile bisericii" ca să-și ridice ochii „păgîni" către fragеda mlădiță domnească. În Coribut, Polonul elegant e și reminiscență din stîngacea nuvelă a lui Asachi. Povestirea e zbuciumată și confusă și contrazice un puternic și colorat adevăr istoric, mult mai capabil de-a interesa. Dar în presintarea zborului, îndoit, peste plaiuri, văi și ape al îndrăznețului e o vigoare stilistică până acum neîntîlnită la blîndul Sucevean crescut în patriarcala atmosferă a provinciei moldovenești.

Povestirea de vînătoare a lui Gane dă scene care arată o lungă experiență în acest domeniu cinegetic, dar și aici se împletește vechea sentimentalitate romantică pusă la modă de Alecsandri [5]. Lipsa de subiect îl face să recurgă apoi la o povestire a lui Dickens pentru a o preface în *Hatmanul Baltag* al său [6]. Originală e numai nuvela *Șanta*, în care nu numai titlul și motto pleacă de la Alecsandri [7]: ea poate fi privită ca primul îndemn la acea literatură de isprăvi haiducești, cu hangițe ochioase, Greci

[1] *Ibid.* p. 17 și urm.

[2] Pentru el v. *ibid.*, XXIII, p. 590 și urm. (n. 5 Iunie 1840, † 16 Iulie 1890; *ibid.*, 1895, p. 297).

[3] Versurî curgătoare și glumețe ale lui catre „vicleana stea" luna, *ibid.*, VII, pp. 162-3. Cf. *ibid.*, 1915, p. 475; 1924, p. 952 (1-iu Februar 1838—16 April 1916).

[4] *Ibid.*, VII, p. 89 și urm.

[5] *Ibid.*, VIII, p. 97 și urm.

[6] *Ibid.*, p. 177 și urm. O anecdotă de el, *ibid.*, pp. 440-3.

[7] *Ibid.*, p. 449 și urm.

www.dacoromanica.ro

meniți să fie desbrăcați și potere care trebuie să se dea învinse, pe care a banalisat-o, dar a răspîndit-o așa de larg harnicul alcătuitor de calendare „naționale“ și „istorice“ Bucureșteanul N. D. Popescu.

Cu toate impresiile din străinătate și din țară, pe care le prinsese cu spirit de observație, lungul roman *Mihai Vereanu* al lui Iacob Negruzzi [1], asupra căruia Slavici făcea observații întemeiate, nu izbutește nici să suggereze un mediu, fie el al Veneției sau al unei moșii moldovene, cu tot ce era în jurul lui, nici să puie în picioare figuri; expunerea se pierde în dialoguri fără sens și fără scop. Nota de satiră, moștenită de la „Copiile din natură“, cu care erau așa de severe însemnările intime, ascunse, ale lui Eminescu, e prea rar presărată și nu se leagă de tragedia, pe care autorul vrea s'o înfățișeze, ce resultă din contactul sufletului format în Apus cu o realitate națională care de la primul pas se dovedește, în general, împrumutată și caricaturată. Numele înseși: Suliminiu, Filipopulo, Calcănfaur (după : Calcăntraur), Verdeanu chiar, nu rămîn în minte, nu pot să îmbrace oameni [2].

Aceasta pe cînd Slavici însuși dădea o singură poveste în 1874, fără adausuri personale [3] și o bucată de teatru în care actorii aparțin unei banale lumi orășenești [4].

---

[1] V. și de același, *Pe malul Mării*, 1883. Cf. *Conv. Lit.*, 1932, p. 3 și urm.

[2] Foarte frumos pasagiul în care se presintă moartea senină a bătrînului țeran: „Ni s'a părut c'am fost o vreme în viață și-apoi nu ni se mai pare“ *(ibid.*, VII, p. 275).

[3] *Ibid.*, p. 287 și urm.

[4] *Ibid.*, p. 417 și urm.

www.dacoromanica.ro

CAP. VI.

Epoca realismului popular

I.

Îndreptările ideologice.

Discuţiile de principii se opriseră de un timp. Nu mai era de spus nimica nou. Articolele lui Maiorescu contra „Transacţiilor" tînărului D. A. Laurian şi a „Revistei Contemporane" [1] nu cuprind decît observaţii de detaliu asupra greşelilor de logică, improprietăţii de termeni şi grămădirii de nume proprii, care în casul lui Sion arată mai mult o instrucţie incomplectă. Dar răspunsul lui Laurian [2] observă că odinioară rigidul critic de la *Convorbiri* numia pe V. A. Urechiă „excelentul său amic" şi pe P. Grădişteanu „bunul său amic şi elegantul scriitor".

E curios, apoi, cum, după batjocurile aruncate de Maiorescu lui Eliad, „Convorbirile", supt iscălitura lui Iacob Negruzzi, vorbesc despre moartea „acelui mai bătrîn din poeţii şi literaţii romîni contemporani, care are meritele cele mai însemnate pentru renaşterea literaturii naţionale" [3]. De altfel, aceluiaşi vechiu scriitor, vrednic de atîta atenţie peste rătăciri aşa de explicabile, i se aducea de A. D. Xenopol un cuvenit omagiu atunci cînd analisă corespondenţa lui privitoare la limbă cu Costachi Negruzzi [4]. Şi Bolintineanu, despre care se făgăduieşte un studiu întreg, se împărtăşeşte de un tot atit de glorificator necrolog [5], şi redactorul revistei „Noii direcţii" adauge chiar: „În zădar căutăm printre tinerii contemporani

[1] *Conv. Lit.*, VII, pp. 78-85.
[2] *Viitorul*, 1873, pp. 47-8 şi urm.
[3] *Conv. Lit.*, VI, p. 89.
[4] *Ibid.*, p. 178 şi urm.
[5] *Ibid.*, p. 213.

www.dacoromanica.ro

bărbaţi ce ar putea ocupa locurile lor; nu vedem pe nime şi rămînem cuprinşi de mîhnire [1]". O întreagă literatură vie, combativă, în curînd politică şi socială şi ma ialeş adesea foarte locală, era preţuită şi răspîndită de aceleaşi *Convorbiri,* care, la început refusaseră pe un scriitor pentru „coloarea prea pronunţată de localitate şi actualitate [2]".

Şi totuşi Maiorescu revine din nou la asalt pe basa aceloraşi principii, întrebuinţînd aceiaşi metodă, dar acum adăugind la lista complectă a colaboratorilor „Convorbirilor" şi pe cîte cineva din afară, ca economistul, aşa de cuminte şi clar, dar şi aşa de exclusiv naţional, Marţian, „neuitatul", şi Odobescu, Hasdeu şi Boliac fiind trecuţi la prosa bună numai „pănă la oarecare punct".

Adăugind însă la adversari şi pe respectabilul Bariţ, e aceiaşi acră luptă cu Academia. Iar ca înţelegere a istoriei şi a situaţiei noastre ajunge acest singur pasagiu: „Pe noi Romînii ne-a scos soarta fără de veste din întunerecul Turciei şi ne-a pus în faţa Europei [3]".

Mişcarea era de fapt datorită noilor scriitori formaţi în străinătate, cugetători şi poeţi. Între aceştia din urmă caracterul aşa de proaspăt, de nou al pămîntului ardelenesc dădea şi subiecte noi şi feluri pănă atunci neîntîlnite de exprimare.

Numai după ce acuma curentul se înjghebase Maiorescu a crezut că e potrivit să facă resumatul desvoltării recente pe care-l refusase lui Xenopol. Dar lipsa de o înţelegere mai adîncă se vede şi din faptul că acest „conspect" pune împreună pe Eminescu cu Bodnărescu, dintre cei tineri, iar Şerbănescu, înzestrat cu „o abundenţă de metafore frumoase, de contraste surprinzătoare şi pline de spirit", care-şi arunca, atunci, plîngerea din „Unde eşti" [4], răspîndită printr'o seducătoare arie, stînd alături cu Matilda Cugler, cu liricul byronian din Bucovina, Petrino, un Nicoleanu al acestei provincii, şi cu Alecsandri însuşi, a cărui decadenţă putea s'o judece Maiorescu, dar nu putea să prevadă şi viitorul avînt al acestui mare talent, nu destul de desvoltat prin educaţie şi lectură. Toată această confusie de tendinţi — în numele „noii direcţii" şi a „junei generaţii".

[1] *Ibid.* p. 214 şi urm.
[2] *Ibid.*, I, p. 244.
[3] *Ibid.*, VI, p. 260.
[4] *Ibid.*, V, pp. 151-2.

www.dacoromanica.ro

Articolele intitulate „Direcția Nouă", foarte pretențioase, încep prin întrebarea, fără rost, dacă „va avea România un viitor", dacă poporul din ea, nu întreg neamul românesc, de care nu voia să se ocupe are „destulă putere primitivă pentru a ridica și suporta sarcina culturii". Un atac contra presei se adaugă și unul, paralel, contra Academiei, de care Maiorescu, onorat cu una din cele d'intâiu numiri, se despărțise foarte răpede pe motive de ortografie și limbă, declarînd că „pentru orice Stat cult ar fi o concentrare de neștiință pretențioasă", tot ce a scris Cipariu fiind, pentru acest judecător așa de competent în filologie, „un șir de erori", bune doar pentru „circumscripția Tîrnavelor", neuitînd, și după „Epigonii", să plaseze între lucrurile „umoristice" vechiul scris al lui Țichindel și Pralea, la care adăugia pe altfel meritosul Săulescu, pe Tăutu, bătrîn scriitor ieșean de o inspirație ușoară, dar une ori și de o vervă fericită, și înglobînd în reprobație și pe originalul Baronzi, pe Mureșianu, omul vremii sale, și pe Aron Densusianu, de curînd totuși, oaspete al „Convorbirilor" înseși.

Eminescu era taxat ca „om al timpului modern *în fasa trecătoare*", „blasat în cuget", — să ne gîndim la energia umană și națională a convingerilor lui —, „iubitor de antitese cam exagerate" și — cu gîndul la teoria formei concrete a poesiei —, „reflexiv mai peste limitele permise" și, în general, „până acum așa de puțin format încît vine greu a-l cita îndată după Alecsandri", recunoscîndu-i-se însă cugetare, limbă, precum și „iubirea și înțelegerea artei antice", și considerîndu-se ca o dovadă primele strofe din „Venere și Madonă". Zguduitoarea întorsătură din „Plîngi copilă" i se pare criticului „originală și plină de efect, însă prea calculată, *recherchée*, cum ar spune Francesii". Și, firește, nu se iartă critica pentru înălțarea trecutului literar în „Epigonii". O aspră lecție de limbă e dată apoi acelui care trebuie să se ferească de a cădea prin neglijarea ei în rîndul lui „Tăutu, Hăsdeu *e tutti quanti*[1]".

Deosebirea între ce aducea tineretul și ce rămăsese din generația precedentă cu care lipsa de gust sau interesul lui Maiorescu ar fi vrut să-l confunde se manifestă în acel moment chiar prin deplorabila poesie a lui Alecsandri la serbarea, în sfîrșit adusă

[1] Se face o excepție pentru *prosa* lui Hasdeu, ca și pentru a lui Boliac, coborît și el ca poet; *ibid.*, p. 217. În acest timp, „Convorbirile" treceau de la șarjele lui Alecsandri la acelea, și mai triviale, ale lui Ianov (*ibid.*, V, p. 131 și urm.)

www.dacoromanica.ro

la îndeplinire, de la Putna, cu accentele fără vibraţie şi cuvintele fără valoare:

La poalele Carpaţilor,
Supt acest vechiu mormînt,
Dormi, erou al Romînilor,
O Ştefan, erou sfînt!

În timpul vitejiilor,
Cuprins de-un sacru dor,
Visai Unirea Daciei,
Cu-o turmă şi-un păstor [1]...

ca şi „imnul religios", cu acel refren copiat după apuseanul *Gloria in excelsis:*

Glorie ţie 'n ceruri, glorie pe pămînt!

La serbările de la Putna, puse la cale de Vienesi, cu Eminescu şi Slavici în frunte [2], Xenopol, într'o frumoasă cuvîntare repeta asigurarea din anul trecut a lui Eminescu că nu e vorba numai de lacrimi pe un glorios mormînt, ci de deschiderea altor zări de viitor. „Centru pentru toţi de acelaşi neam", Ştefan-cel-Mare „represintă o îndrumare de luptă, care trebuie mărturisită în faţa lumii, fără sfială, fără încîlcire, cu deplină încredere în dreptate şi adevăr". „Iarăşi am revenit la viaţă", spunea el, „cu o putere nouă şi plină de încredere în lungul viitor... Sufletul acestei părţi a omenirii ce se numeşte poporul romîn încă nu şi-a revărsat în lume comoara cuprinsului său sufletesc. În adîncul lui se mişcă nouă armonii în sfera frumosului, nouă descoperiri în aceia a adevărului, nouă tipuri de caractere ce trebuie să iasă la lumină, să rămînă în amintirea omenirii." Şi iarăşi ideia unirii celor buni pentru marea operă de vădire originală i se impune; acela care o exprimase discret într'o scrisoare o strigă acuma înaintea miilor de oameni de toate treptele adunaţi supt măgurile bucovinene.

Şi ideia unirii politice a Romînimii se desface netedă din această puternică gîndire, dar cu nota originală că e de nevoie întăiu, şi mult mai mult, în gîndire şi sentiment. „De şi unirea

[1] *Ibid.*, p. 185.

[2] V. Slavici, *ibid.*, 1904, p. 29 şi urm.; XXXVII, p. 10; *V. R.*, XLV, p. 366 şi urm. Cf. şi *Fam.*, VII, pp. 416-7; *Conv. Lit.*, IX, pp. 281-1: *Răpirea Bucovinei* de „A. Molna"; p. 282: Petrino, la mormîntul lui Grigore Ghica.

www.dacoromanica.ro

politică este țelul ultim al oricărui neam și singurul mijloc de a desvăli tot cuprinsul sufletesc al său, să nu credem niciodată că aici este totul, și mai cu samă că aici e începutul. Unirea oamenilor, dacă e să fie cu temeiu, trebuie să se facă întâiu prin gînd și inimă. Cînd tot Romînul va tinde spre un țel, cînd unirea minții și a inimii va fi încheiată, atunci acea politică va urma numai decît din însuși mersul lucrurilor". Și, în programul de lucru, nu se uită ridicarea morală a țeranului, lucru modest ca al lui Ștefan însuși, de stăruința răbdătoare, căci pripa în urmărirea celor mari nu poate decît să strice, de avînt propriu, fără a copia mai departe străinătatea, de și forma se înalță odată cu puternica mișcare a ideilor. Silința de care e vorba trebuie să fie ca a polipilor ce ridică insula din sinul Oceanului, pe care apoi viața își așterne covorul său, iar nu ca acea a furtunilor Mării ce 'nalță într'o clipă cumpliții munți de spumă ca iarăși să-i cufunde în latul Ocean".

Xenopol[1] se inițiază în cunoașterea istoriei Romînilor, căreia de mult i se destina, cercetînd și noua ediție a *Letopisițelor* lui Kogălniceanu[2]. Dar, consecvent cu intenția-i permanentă de a urmări critic tot scrisul românesc, el face notițe despre literatura curentă, ba chiar dă cele mai pătrunzătoare pagini de critică literară, ca aceia despre romanul *Fulga* al lui Gr. Grandea, în care dorește, fără folos „partea dumnezeiască a creațiunii poetice[3]". Un studiu despre epigramă, plin de excelente traduceri, aparține aceleiași aplecări[4].

Îndeletnicirile lui Xenopol în istorie reîncep, dar ca o continuare a studiilor asupra așezămintelor noastre, prin șirul de cer-

---

[1] V. scrisoarea lui Slavici de la 11 Decembre 1872, în Torouțiu, *o. c.*, II, p. 197: „De cînd Xenopol s'a domnit așa tare, nici nu-mi scrie mai mult". Cf. și *ibid.*, p. 199, no. IX; p. 202, no. XI („Xenopol este împovărat cu lucrări zilnice"). Teribila boală de sifilis Xenopol o „trecuse", spune Slavici, și el bolnav de dînsa, la sfîrșitul lui 1873 *(ibid.*, p. 222). Slavici întreba totuși: „Pentru ce scrie omul acela atîta de puțin?"; *ibid.*

[2] *Conv. Lit.*, VI, pp. 279-83.

[3] *Ibid.*, p. 324 și urm. Frumoase sintesele lui din conferințile despre foc și locuință; *ibid.*, VII, pp. 31 și urm., 128 și urm., V. și *ibid.*, VI, pp. 324-8, 396 și urm. (bibliografii).

[4] *Ibid.*, VII, p. 285 și urm. Cărți pentru copii, *ibid.*, pp. 429-31 (pentru inculcarea sentimentului național). Asupra versului românesc, *ibid.*, VIII, pp. 105 și urm., 127 și urm.

www.dacoromanica.ro

cetări, şi contra lui Hasdeu şi Tocilescu, asupra jurătorilor[1], căruia-i urmează analisa critică a datelor lui Herodot despre ţerile noastre[2], cu o urmare concepută ca basă geografică a istoriei Romînilor[3]; e lecţia de deschidere a catedrei de această materie.

Un timp, interesul lui Xenopol căutase cu atît mai mult alte domenii, cu cît aceiaşi ţintă o urmăria, de la o vreme, cu o mare putere de argumentare şi o deprindere grăbită cu izvoarele, dar fără nimic din fineţa, orizonturile, omenia şi forma literară a lui Xenopol însuşi, un tînăr leşean care va fi trimes de la 1876 la Paris pentru studii de drept şi de istorie[4], dar care avea încă de acum o încredere în sine care nu-l va părăsi niciodată, Gheorghe Panu[5]. Pe acesta-l putea scoate Maiorescu în luptă cu vechiul duşman Hasdeu, cu siguranţa că tînărul nu se va opri la nicio stavilă de respect şi că nu va fi influenţat în combaterea romantismului naţionalist de nicio consideraţie naţională.

Vîrnav Liteanu începe tot atunci studiul positiv al operei lui Alecsandri: *Dumbrava-Roşie*[6], adunarea poesiilor populare[7], căruia îi urmează cugetările asupra limbii româneşti[8], asupra teatrului[9], şi Iacob

[1] *Ibid.*, VIII, pp. 137 şi urm., 182 şi urm., 214 şi urm. De el, afară de unele dări de samă, iscălite, e, de sigur, protestul contra serbării de către Austria a anexării Bucovinei; *ibid.*, pp. 446-8. Se dau şi versurile despre peirea lui Grigore-Vodă Ghica; *ibid.*, pp. 461-4. Gane ca primar răspunde cu serbarea de la Iaşi; *ibid.*, p. 289.

[2] *Ibid.*, p. 465 şi urm.

[3] *Ibid.*, p. 359 şi urm. Despre studiul lui D. A. Sturdza asupra monedelor, *ibid.*, IX, p. 40 .

[4] La 1877 erau la Paris, cu dînsul, Constantin Cantacuzino, Lambrior, de care va fi vorba mai departe, Crăciunescu (din 1865), viitorul profesor de filosofie la Universitatea din Bucureşti şi autorul unei bune tese francese despre cîntecele populare româneşti (*Le peuple roumain d'après ses chants nationaux*, 1894), şi un C. M. Mironescu; *Fam.*, XIII, pp. 260-1. Pentru Vîrgolici (din Borleşti, Neamţ; 13 Oct. 1843-1897 *Conv. Lit.*, 1925, p. 863) şi Climescu, predecesorii lor, cari au fost primiţi la Şcoala Normală Superioară din Paris, *Fam.*, IV, p. 106.

[5] *Conv. Lit.*, VI, *passim* (n. 9 Mart 1848; *Conv. Lit.*, 1875, p. 360). Apoi „Studiul istoriei la Romîni"; *ibid.*, VIII, p. 295 şi urm. Cf. scrisoarea lui Slavici de la 10 Aprilie 1873 (Torouţiu, *o. c.*, II, p. 204): „Panu îmi pare puţintel cutezător în critica sa". Bunişoare traduceri din Petrarca de Panu, *Conv. Lit.*, VII, pp. 38-9. Dar e vrednică de laudă, după o serie de atacuri brutale, recunoaşterea marilor merite ale lucrării; *ibid.*, pp. 244-6.

[6] *Ibid.*, VIII, p. 153 şi urm

[7] *Ibid.*, VI, pp. 365 şi urm., 405 şi urm.

[8] *Ibid.*, VIII, pp. 153 şi urm., 306 şi urm., 409 şi urm.

[9] *Ibid.*, IX, pp. 382 şi urm. Cf. şi *ibid.*, V, p. 365 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Negruzzi el însuși se lasă furat a face istorie literară cu destul de amănunțita biografie a poetului Hrisoverghi[1]. Alecsandri, din parte-i, schițează viața prietenului său Alecu Russo[2] și publică extrase din opera lui inedită.

Supt influența tineretului întors de la studii, *Convorbirile* încearcă de la o vreme și o rubrică permanentă de dări de samă[3]. Dar în tot acest timp ce interesează mai mult pe dătătorul de dogme al „Junimii" e procesul ortografiei, și contra observațiilor competente ale lui Schuchardt[4].

Resultatele acestor discuții de mai mulți ani de zile, la care participaseră tinerii ce se formau în străinătate, se acceptă de cele mai cumpănite minți ale generației mai în vrîstă și, în remarcabilele sale considerații despre „direcția progresului nostru", magistratul Teodor Rosetti, fratele Doamnei Elena a lui Cuza-Vodă, ajunge la izbitoarea formulă de osîndă: „Lipsiți de orice simț de solidaritate cu cercurile, mai strînse sau mai largi, în care trăim, noi, în loc de a represinta o organisare oarecare, nu sîntem decît o turmă turbulentă și incoherentă de indivizi, în cari cel mai uricios egoism individual e unicul mobil de acțiune. Resultatul final al acestei desvoltări îl vedem în indiferentismul cinic cu care în urma urmelor rîdem de toți și de toate"[5]. În totalul ei această crudă analisă, de multă vreme uitată, e una din cele mai puternice constatări ce s'a făcut asupra unor stări de lucruri care din nenorocire, cu aceiași oprire a influențelor de

[1] *Ibid.*, pp. 355-8.

[2] *Ibid.*, pp. 437-41.

[3] *Ibid.*, pp. 360-2.

[4] *Ibid.*, VII, p. 321 și urm. (din a doua ediție a cărții *Despre scrierea limbii romîne).* În același timp Maiorescu judecă pe Conachi și chiar versurile din Psaltirea lui Dosoftei după normele și cerințile epocei sale in Occident... Apoi *ibid.*, pp. 142-60. Evident că V. A. Urechiă vorbia de multe lucruri pe care nu le cunoștea și cu care-i plăcea să se laude, dar, între afirmațiile lui Maiorescu, foarte prudent de altfel în a ascunde ce nu știa, nici Amalii nu sînt „eroi ai Goților" (p. 149), nici Leibnitz n'a „scris" *Scriptores rerum brunsvicensium* (p. 152). Criticul admite și verbul χρίτειν al lui P. Grădișteanu (p. 145). — Iacob Negruzzi pune în versuri unele critici ale lui Maiorescu *(ibid.*, pp. 280-1)—. La *Rev. Cont.* colaborau mai mulți de la „Junimea", Bonachi poetul (III, p. 45 și urm.), filosoful, Oltean de naștere, Leonardescu *(Rev. Cont. lit. și șt.*, IV[2], p. 98 și urm.).

[5] *Conv. Lit.*, VIII, p. 9. V. și Al. Papacostea, *România politică*, p. 14 și urm. (n. 4 Maiu 1837, † 5 Iulie 1923; *Conv. Lit.*, 1923, p. 531).

www.dacoromanica.ro

civilisaţie asupra singurelor straturi de sus, care le primiseră numai de formă, se continuă şi până acum. „Un car şi un plug precum le vedem zilnic în lucrare la noi ni pot spune mai mult asupra adevăratului progres decît toate declamaţiile jurnalistice, adecă urmărirea tuturor discuţiilor de politică transcendentă [1]". Procesul contra lenei şi lipsei de orientare, neputinţei de a se solidarisa e dus de această puternică minte, care n'a mai vorbit altă dată unei ţeri pe care, la adînci bătrîneţe, îi era dat să caute a o conduce cîteva luni de zile, cu cruzime în toate domeniile, de la agricultura patriarhală sau prădalnică, exportînd prosteşte „însăşi ţărîna", care nu se mai reface, de la populaţia lăsată fără conducere şi îngrijire — şi ce puternic se înfierează noua dominaţie a „scribilor", resultaţi în mare parte din slujbaşii privaţi ai foastelor clase privilegiate!" —, de la reaua repartiţie a sarcinilor fiscale, care „sacă însăşi măduva naţiunii", de la avîntul către funcţiile inutile până la un învăţămînt care duce la renegarea originalităţii naţionale în toate manifestările, la o literatură secată ca vlagă. Şi înţeleapta conclusie a celui mai sigur şi mai prevăzător studiu scris în această vreme, cu o impunătoare linişte, asupra acestor împrejurări critice e aceasta: „Numai făcînd abstracţie de formele goale şi fără sens ale civilisaţiei noastre superficiale, numai întorcîndu-ne la izvorul primitiv şi nesecat al vieţii populare, numai studiind datinile şi obiceiurile ca şi limba poporului nostru de jos, clasele înalte ale societăţii romîne se vor putea înţelege pe ele însele ca un element propriu şi distins, ca un mădular neatîrnat şi necesar în lanţul omenirii" [2]. „Până nu vom avea o legislaţie romînă, o organisare în Stat şi comună originală şi adaptată trebuinţilor noastre, până cînd nu vom avea o istorie, o limbă, o ştiinţă romînă, nu vom fi un popor, ci cel mult o expresie geografică, expusă fluctuaţiilor zilnice, amestecului fără sfîrşit al vecinilor noştri... Scăparea noastră în lupta pentru existenţa exterioară va fi numai în vigoarea sîmburelui vital al rasei noastre [3]."

---

[1] *Ibid.*, p. 2.

[2] *Ibid.*, p. 12.

[3] *Ibid.*, p. 13. Slavici scria despre această cercetare: „Scrierea d-lui Rosetti este una dintr'acele lucrări serioase pe care în foile periodice ale popoarelor mai înălţate în cultură arare ori le aflăm... Ea înseamnă epoca în care oamenii încep a munci"; Torouţiu, *o. c.*, II, p. 252.

www.dacoromanica.ro

Bucureștii[1] nu pot opune nimic de aceiași valoare „Convorbirilor". „Revista Contemporană", nesupraveghiată, ca una care întrunia colaboratori sporadici și nimeni nu i se devota, putuse, îndată după apariție, să fie dovedită cu un plagiat[2]. Tot așa în 1880 cu „Sciintie și arte" și cu „Romania viitoare", care anunța ilustre colaborări străine[3].

Dar în capitala, pe care cercul de la Iași, o privia cu dușmănie, a României, interesul real pentru studiile istorice[4] se arată prin apariția cărții lui Hasdeu *Istoria critică a Romînilor*, care se învrednici de o a doua ediție, așteptînd mai tărziu traducerea în limba franceză a lui Frédéric Damé. Marele învățat basarabean, care adăugise prin revistele sale *Traian* și *Columna lui Traian* atîta la cunoștința documentară a trecutului românesc, își propunea să descopere în acest trecut lucruri mari, neașteptate, pe care nimeni nu le găsise până acum. Fără îndoială că s'ar fi aflat cu greu cineva care să adune informația din locuri așa de deosebite și să emită atît de ispititoare ipotese, dar pentru un cercetător în adevăr critic și aici apăreau cele două aplecări pe care Hasdeu le adunase din mediul său romantic rusesc și de care, de altfel, nici n'a dorit să se desfacă, asemenea porniri părîndu-i-se deosebit de necesare pentru ca să ajungă la lucrul capabil de a uimi, care era socotit de dînsul ca mai prețios decît un simplu adevăr științific fără strălucire: mîndria informației rare, chiar cînd e inutilă, și setea de a ajunge la resultatul neașteptat.

„Convorbirile" întrebuințară contra lui[5] pe acel tînăr ieșean trimes la Paris pentru studii istorice pe o vreme cînd Xenopol începea abia să se lămurească asupra izvoarelor și cuprinsului istoriei Romînilor, căreia cu atîta pasiune avea să se dedice mai tărziu, pe cînd Gheorghe Panu era să caute alte drumuri, spre avocatură și notorietatea politică. Criticul ieșean era de sigur un om foarte inteligent și căpătase o oarecare inițiare în istoria Romînilor, dar

---

[1] V. Vîrgolici, în *Conv. Lit.*, VI, p. 72 și urm.

[2] *Conv. Lit.*, VIII, p. 83 și urm. Din nenorocire e vorba de un Schina, care a făcut pe urmă o mare carieră în magistratură. Autorul denunțului, care iscălește „M**", poate fi Maiorescu. Cf. și *ibid.*, p. 176.

[3] *Ibid.*, XIV, p. 438 și urm. Cf. *Literatorul*, II, p. 625.

[4] Papiu isprăvise nebun. V. Pîrvan, în *Luc.*, II, p. 62 și urm. Restul studiului lui Pîrvan a rămas în manuscript.

[5] *Conv. Lit.*, VI, p. 151 și urm.

www.dacoromanica.ro

fără a fi avut timpul să adîncească aceste cunoştinţi. Totuşi, hotărît să arăte că pînă la dînsul istoricii romîni au mers din falsificaţie în falsificaţie pentru a scoate la iveală meritele naţiei lor, el îşi pune în minte să dovedească necruţător, „ştiinţific", contrarul, luîndu-se la trîntă cu cineva care putea să judece greşit din causa ideilor sale preconcepute, dar avea cu totul altă stăpînire asupra materialului. Lunga cercetare fără multe legături atinge chestii de mult deslegate, sfărmînd cu cea mai mare energie porţi de atîta vreme deschise. Pănă la sfîrşit stilul se menţine barbar, citaţiile, de un caracter foarte curios amestecat, sînt negligente. Maiorescu însă, absolut necompetent, îi dă imediat certificatul de „consultare conştiincioasă a izvoarelor şi expunere sinceră a adevărului" [1]. E o adevărată mulţămire sufletească să se cetească după aceia lecţia de măsură şi bună cuviinţă din partea cuiva care ştia mult mai mult, Anghel Demetriescu [2].

În alte împrejurări, cu scriitori a căror grijă de căpetenie să fie scrisul lor, cu un public care să aştepte, să guste şi să preţuiască acest scris, o astfel de izbucnire de talente ca aceia care se produce la Moldovenii şi Ardelenii anilor '70 ar fi continuat. S'ar fi lămurit concepţiile, forma s'ar fi supus unei discipline mai strînse, s'ar fi ascuţit simţul de critică, supt influenţa înaintaşilor fericiţi prin recunoaşterea şi îmbrăţişarea lor, noi vocaţii ar fi ieşit la iveală.

Dar aceşti scriitori erau profesori, magistraţi, avocaţi, prinşi în meseria lor, şi mai ales studenţi fără basă materială, trăind din ajutoare pentru care trebuiau, cu îngenuncherea mîndriei lor, să se milogească adesea.

Se adăugia slăbirea legăturilor din „Junimea" de la început, viaţa trimeţînd pe unii într'o parte, pe alţii în alta, iar Bucureştii ajungînd tot mai mult să atragă pe fanaticii leşeni de altă dată.

Şi, în sfîrşit, o viaţă politică foarte activă, onestă încă, supt conducerea unor boieri cari-şi păstrau odată cu pămînturile influenţa, era în faţă, cu o ispită la care foarte puţini puteau să resiste. Numai aceia cari în depărtare, reţinuţi de studiile lor, nu se împărtăşiau de acest zbucium mai urmăriau ideologii şi desvoltau

[1] *Ibid.*, p. 262, nota 2.
[2] *Rev. Cont.*, III, p. 351 şi urm.

www.dacoromanica.ro

o activitate care nu era cerută de societate și pe lîngă care ea trecea cu o foarte scăzută apreciere.

Cînd problema Orientului s'a deschis prin răscoala din 1875-6 a Bosniei și Herțegovinei, toate privirile se îndreptară spre Dunăre, cu sentimente în care, nefiind vorba, în ce privia pe Turcii amenințați, de un sentiment dușmănos actual, nu era niciun îndemn la acțiune. Din potrivă, frica de Rusia, după teribilele amintiri pe care le lăsaseră încălcările și ocupațiile, îngrijora și paralisa. Notele lui Ioan Alecsandri, fratele poetului, arată că toate aceste mari evenimente, din care era să iasă participarea noastră la ostilități și independența țerii, erau considerate ca o pacoste[1].

La 1882[2], închinînd *Poesiile* sale de la 1878 înainte, lui Maiorescu[3], Macedonski, purtat prin temniță politică (1875), prin Dobrogea, ca funcționar (de la 1876), prin Gleichenberg pentru suferințile-i fisice, care începuse cu doi ani înainte o revistă eclectică, între Eliad și Maiorescu[4], onorată și de sfaturile lui Alecsandri[5] *Literatorul*[6], vorbește de „școala nenorocirii" prin care a trecut, de cît „a plîns și-a suferit", fiind „un paria în mijlocul țerii sale", de hotărîrea sa de a nu îngenunchia. El crede că poate inaugura, contra „poesiei înduioșării", aceia socială.

Poesia lui Macedonski e foarte adesea ori de pură tehnică, un joc de silabe, cu copilării ritmice ca acestea:

Inima-mi ce se îmbată,
Bată,

---

[1] Publicate în *Literatură și artă română*. Colonelul dăduse tocmai atunci o interesantă broșură francesă asupra Romăniei *(État économique et financier de la Roumanie d'après les documents officiels*, 1877). Asupra legăturilor cu poetul, *Scrisori*, p. 61.

[2] Și cu o horă ca ale lui Alecsandri; *Literatorul*, I, p. 21.

[3] Care se declară „măgulit de onoare" și „primește cu recunoștință" *(Lit.*, VII, p. 39).

[4] *Ibid.*, I, p. 241.

[5] *Ibid.*, II, pp. 563-4.

[6] Bonifaciu Florescu își rîde de „celebrii Eminescu și Slavici"; *ibid.*, p. 37. Insultele la adresa lui Eminescu iscălite „Rienzi" par a fi de Duiliu Zamfirescu, care debutează aici (*ibid.*, pp. 8[1]-6; cf. *ibid.*, pp. 5[1]-3). Se va reproduce odiosul portret al lui Eminescu (în „Telegraful") de N. Xenopol; *ibid.*, III, pp. 240-1, 533. Și totuși se dau versurile de regret ale Veronicăi Micle către Eminescu *(ibid.*, p. 463). Și infamia pentru nenorocirea lui; *ibid.*, IV, p. 413 (cf. și *ibid.*, pp. 536, 672). „Explicarea" ei, mai departe.

www.dacoromanica.ro

Bată, căci beat de amor
Mor.
Pe braţu-mi iată se 'nclină
Lină:
Viaţa să-mi ceară i-aş da,
Da [1].

Dar acelaşi, în *Filosofia morţii*, se ridica spre cele mai înalte culmi ale cugetării, într'o formă impecabilă:

Dar ce e după moarte? Mai este altă viaţă,
Cînd sîngele s'opreşte de frigul ce-l înghiaţă?
Un nu ca să rostească ce om ar îndrăzni?
Şi moartea ce e oare? — Un somn de-odihnă sfîntă,
În care lutul nostru prin lut iar se frămîntă,
Suprema preschimbare să-şi poată înlesni,

pentru ca, îndată, fisică, chimie, cu „gazele prin aier" în faţa „florilor", să strice frumuseţa acestui acord. Imediat, el reîncepe însă:

Sfintelor umbre care-aţi trecut,
Nu, voi prin moarte nu aţi murit...
Trăiţi în totul ce e văzut
Din nevăzutul unde-aţi perit.
Al vostru suflet este 'n tot locul:
Zboară cu vîntul, arde cu focul,
Se află 'n frunza care 'nverzeşte,
Şopteşte 'n apa ce şerpuieşte,
Respiră 'n floarea ce 'mbălsămeşte,
În noi trăieşte, trăim într'însul.
Mume cernite, ştergeţi-vă plînsul:
Copiii voştri sînt tot cu voi.

Sau:

Zădarnic piatra cea mormîntală
Ne ţintuieşte supt umezeală:
Păsări pe dînsa vin de s'adapă,
Vîntu-o izbeşte, ploaia o sapă,
Muşchiul o roade, timpul o crapă:
Cad în rugină lacăt şi toarte [2].

Discuţiile de dragoste din „Nopţile" faimoase pentru credincioşii lui au toată siguranţa şi toată monotonia unei expuneri de principiu şi unei pledoarii. Notele personale sînt fără relief şi fără vibraţie [3]. Trecutul e presintat ca în Bolintineanu şi, gluma n'are

[1] *Poesii*, p. 1 şi urm. Şi în *Fam.*, XXVIII, p. 159.
[2] *Poesii*, p. 223 şi urm. Şi în *Fam.*, XXIX, p. 26.
[3] Cea mai bună, cu vedenia malurilor Amaradiei, p. 43 şi urm. (cf. *Lit.*, I, p. 225 şi urm.).

www.dacoromanica.ro

spirit. E versul lui Alecsandri, descrierea emunerativă în locul fulgerătoarei suggestii; e retorică și prosă. Și nu lipsește nici

tînăra copilă
cu farmece ca o zambilă.

Numai legenda siminocului aduce vioiciune și tinereță în ritm sprinten popular:

Dar Maica Precista rămase
Și, cum pe piatră s'așezase,
Plîngîndu-și plînsul ei amar,
Din steiu zări că 'n grabă dase
O mică buruian' afar' [1].

Și e o puternică evocare plină de miresme ale trecutului, în *Castelul* [2]:

Iar timpul care veșnic clădirile le sapă
Apasă peste turnuri, le 'nclină și le crapă
Și 'ntinde pe crenele, pe ziduri și pe porți
Din mușchiul de păragini o țesătură fină
Supt care se ascunde trecutul în ruină,
Precum s'ascunde 'n frunze lăcașul celor morți [3].

Același ton de baladă prinde și în *Calul Arabului:*

Arabul căzuse în aspră robie
Mușchioasele-i brațe legate era' [4].

E duioșie în dorința lui cu privire la o bătrineță încă așa de îndepărtată:

Doamne!
Trebuie să fie dulce ca pe groapa ta să plîngă
Printre plînsul dimineții fii din fiii tăi iubiți [5].

Și retorica obișnuită e elocventă în presintarea miseriei în haină de mătasă din *Un beneficiu* [6].

[1] *Poesii*, pp. 47-8.

[2] P. 59 și urm.

[3] *Lit.*, I, pp. 354-5. Evocarea romană din *Hinov*, și în *Lit.*, I, pp. 65-6, are mișcare și avînt. Și e de sigur armonie imitativă în *Lupta (ibid.*, pp. 198-9):

Steagul pe Griviția fîlfîie.
Tunetul tunului duduie...
Bun drum obuselor!...

[4] *Poesii*, pp. 115-7.

[5] *Lit.*, III, pp. 29-30.

[6] N-l din Octombre 1831, pp. 279-81. Speranța poetului în revisuirea casului său (IV, p. 547).

www.dacoromanica.ro

Acelaşi nemeria, de la început, o notă de realitate vie îmbrăcată într'o îngrijită formă de artă cînd presinta în amintirile sale, ca în *Pitarul*, cu icoana lui „Vodă-Suţu, ghebos, negru şi urît, care păşia, îngîmfîndu-se cu o mînă pe iataganul de brîu şi cu alta în şold“,—ori de-o fi fost aşa, ori de nu [1]. Une ori e şi intercalarea documentului contemporan, scos din lada de familie [2]. *Vrăjitoarea* e de un „poporanism“ meşter [3]. Amintirile „fără oameni“ din trecutul său propriu dau o fermecătoare notă a vremii [4]. Adesea sînt vioaie poeme în prosă. Şi, în teatru, *Iadeş* e o comedie sprintenă în versuri de o plăcută familiaritate [5], în care dialogul e scurt, precis şi elegant: discuţiile asupra avocăturii au haz; sfîrşitul e de o tehnică perfectă. Legenda *Unchiaşul sărăcie* nu e lipsită de însuşiri. Urmează piesa în prosă, jucată cu succes, *3 Decembre*, cu subiectul tot din viaţa satelor. Tragedia rurală întrece însă puterile scriitorului [6]

Cît despre revistă, care urmează pănă la 1883, continuînd cu întreruperi, ea nu adună decît pe Carol Scrob şi pe Ioan N. Polihroniadi, vajnicul antisemit de mai tărziu, care, în *La Gară*, are însă o vedenie clară din viaţa încunjurătoare [7]; un Mihail Demetrescu, în *Popa Timofte Bondoroagă*, încerca o „nuvelă socială“ [8] din viaţa Brăilei [9], pe cînd Gr. Creţescu presintă cu talent pe

[1] *Ibid.*, I, pp. 6-7.

[2] *Ibid.*, p. 24. Cf. *ibid.*. III, p. 523 şi urm.

[3] *Ibid.*, II, pp. 497-500.

[4] *Ibid.*, IV, pp. 257-9. V. şi *ibid.*, VII, p. 54 şi urm., o evocare asemenea, în *Dramă banală*.

[5] *Ibid.*, pp. 516 şi urm., 588 şi urm., şi în volum. O elegantă refacere a lui, *Romeo şi Julieta*, *ibid.*, II[2], p. 6 şi urm.

[6] *Ibid.*, III, no. 8.

[7] *Ibid.*, I, pp. 220-1. Şi versuri, proaste, de Petrino, *ibid.*, pp. 487-8. Dese, de Gh. Sion. Dar Pantazi Ghica dă amintiri neobservate despre Gheorghe Lazăr, *ibid.*, p. 573. Observaţii de acelaşi, crud şi cu Duiliu Zamfirescu, asupra limbii, *ibid.*, pp. 391-4, 419 şi urm., 433 şi urm. Pentru moartea lui, *ibid.*, III, pp. 363-5, 397, 472-7. Si versuri de N. Pruncu, de la *Convorbiri*; II, pp. 673-5. De Matilda Cugler-Poni; *ibid.*, III, pp. 35-6, 271, 283. De Veronica Micle, *ibid.*, p. 144. Versuri populare de S. Fl. Marian; *ibid.*, pp. 233-4, 495-6. Teatru dau şi Grigore Ventura, V. A. Urechiă *(Rara Avis)* şi Şt. Velescu.

[8] *Ibid.*, II[2], p. 786 şi urm. 873 şi urm. Cf. *ibid.*, III, pp. 26-9, 275-80, 352-9, 404 şi urm., 653 şi urm.; IV, pp. 46 şi urm. 85 şi urm. Şi *Fata lui Stan Gruia*, *ibid.*, II, pp. 7, 39 şi urm. Tot acolo *Cobuz* de M. Niculescu, p. 43 şi urm.

[9] De unde începe a trimete Anton Bacalbaşa *(ibid.*, III, pp. 145-6), al cărui

www.dacoromanica.ro

un Mocan din Dobrogea [1]. Cel d'intăiu desvoltă apoi o bogată activitate de nuvelist al cării centru e totuși icoana orașului său în toate înfățișările. Și *Chira* lui e în adevăr, cu toată naivitatea unui dialog ca ale lui Gane, o largă și frumoasă povestire, cu descrieri care pot să rămîie [2].

Neținută în samă din motive de convenință și, iarăși, din causa violenței, adesea ordinare, a tonului întrebuințat [3], analisa de Macedonski a operei lui Alecsandri, operă acceptată în întregime la „Junimea" pentru oportunitate, arată un om de un gust fin și este aproape în întregime justă. Jocul ușor cu diminutivele, comparațiile nepotrivite, forțarea accentului tonic sînt notate cu o minuțioasă răbdare. „Hristosul" neînțeles de la București spunea tare și deplin lucruri pe care alții le strecoară numai în intimitatea corespondenței lor particulare [4]. „D. Alecsandri", se spune cu curajul cui nu mai avea, social, nimic de riscat, „este adesea ori un cîntăreț plăcut, dar adesea ori este numai un simplu înșirător de cuvinte mai mult sau mai puțin bine rimate, mai mult sau mai puțin bine cadențate [5]." Și cel obișnuit cu o proză critică vagă și deslînată găsește putința de a se exprima în formulele plastice cînd scrie: „Cît de defăimat să fie cineva, critica este datoare a nu ține socoteală decît de valoarea intrisecă a scrierilor ce examinează, iar, pe de altă parte, cît de uitat să fie un om de merit, îi este impus să desmormînteze scrierile cele mai prăfuite și numele cel mai uitat pentru a face să răsară în evidență meritul și frumosul, ori de unde l-am găsi și ori de la cine i-ar veni. Misiunea criticei este dar, și de a casa verdictele

---

frate Constantin, viitorul ziarist de mare talent, dădea de mult versuri în stilul curent.

[1] *Ibid.*, p. 245 și urm.

[2] *Ibid.*, III, pp. 168 și urm., 216 și urm.

[3] În aceleași n-re se dădeau în chenar de doliu numele celor cari, bogați, refusaseră a se abona *(ibid.*, pp. 575-6)...

[4] *Ibid.*, pp. 393 și urm., 449 și urm., 537 și urm., 591 și urm. „Criticul", scrie Macedonski, „trebuie să se ridice într'o sferă înaltă, pentru a nu se lăsa să fie influențat de gulerul scrobit și țapăn, și nici chiar de omagiile contemporanilor, ci numai și numai de operă în ea însăși" *(ibid.*, p. 538). Une ori Bucureșteanul nu înțelege formele moldovenești. Polemica, urîtă, care pornește cu P. Missir de la *Convorbiri* (v. mai departe), *ibid.*, pp. 99 și urm., 226-7.

[5] *Ibid.*, p. 541.

www.dacoromanica.ro

ce se dau de mulţimile fără discernămînt, şi de a reduce, sau de a ridica, laudele în raport cu operele căror au fost date"[1].

Dincolo de margenile revistelor o modestă literatură individuală se încerca, cerînd să fie cunoscută, judecată şi condusă, dar îndrumătorii nu cătau la dînsa. Ce nu era acolo, după hasardul bunăvoinţilor, îndrăznelilor, dar une ori şi talentelor! Poesii sentimentale şi cîntece, ca *Oglinda vieţii sociale* a lui Christu Ioanide (1870), *Florile de primăvară* ale lui Roşca (1879), *Mărgăritarele* unui Bran (1876), *Amintirile în versuri* ale lui Barbu Poiană Lungă (1878), care se va vădi un mare scriitor, *Poesiile* lui I. I. Gănescu (Craiova 1878), *Florile primăverii* ale lui Garbiniu, *Surîsurile şi suspinele* lui N. Viiroşanu (1881), *Blestemele* lui „Alfons de Brociner" (1879). Alţii, mai ales după războiu, vor pune trimbiţa la gură, ca Iliescu şi Georgian, cu *Statuia lui Mihai-Viteazul* (1875), Şoimescu, şi istoric la timpul său, cu dacicul *Diurpaneu* (1879) şi *Daciada* (1885), I. Dimitrescu, care dă *Radu Buzescu şi Han-Tătarul* (ed. a 2-a, Bucureşti 1878). Mai tărziu: *Amintiri* de Gh. T. Buzoianu (Craiova 1855), *Poesii* de Gh. Boteanu (Piatra 1885), *Frunze de Toamnă* de Al. Negrişanu (Bucureşti 1888), alte *Frunze de Toamnă* de Ulise Cariadi (Botoşani 1888), *Frumoasa Valentina* a lui Nicol. Mihaescu (1888). Dar mai ales bogata producţie a lui Baronzi, versuri şi prosă, cu *Amor, patrie şi Dumnezeu* din 1874, *Nătărăii,* din 1875, *Balade şi legende* din 1876, *Alestar* din 1878. Am cetit unul din romanele actorului şi autorului de piese, însemnat mai sus[2], T. Myller (autor al broşurii *I-iu Aprilie stil nou*[3]), *Din Iaşi,* cu grozăvii romantice căutate şi cîte o descripţie de realitate contemporană, care ar putea fi ţinută în samă. Pe lîngă încercarea de roman

[1] *Ibid.*, p. 539. Şi povestea cu Voltaire-idolul e de tot hazul şi ar merita scoasă din uitarea ei *(ibid.*, pp. 540-1). Desaprobarea de V. A. Urechiă, preşedinte de onoare al comitetului revistei, *ibid.*, p. 718 şi urm. Mai tărziu, după *Fîntîna Blanduziei* a lui Alecsandri, această epigramă:

Orbit de-al gloriei nesaţiu,
Albit de ani, dar tot copil
E lesne să mă faci Zoil,
Cînd singur tu te faci Horaţiu.

(Excelsior, p. 251).

[2] *Rev. Cont.*, II[2], p. 212 şi urm.

[3] Pănă şi retipăriri de vechi romane naive, de care se încîntaseră alte generaţii, ca reluarea, la Buzău, în 1878, de o Ecaterina Jantilliu, a cunoscutei povestiri *Filerot şi Anthusa.*

www.dacoromanica.ro

criminal al lui Em. Arghiropol, magistrat, în revista lui, *Jurnalul pentru toți*, satisfăcînd nevoia de sensațional a unor bieți cetitori cari se băteau pe *Dramele Parisului* ale lui Ponson de Terrail, pe *Marchisa Palidă* și *Contesa sîngerîndă*, pe romanele despre regina Isabela și Împărăteasa Eugenia, plus atîtea „Mistere", întîlnim literatură de felul celei pe care, pentru simpla curiositate — ca să se vadă și cît de restrînsă era încă influența noii literaturi —, o enumărăm în treacăt „Costică sau intriga și crima, roman social localisat", al lui Al. Lupoiu (București 1876), „Dramele Bărăganului, scriere contemporană" a lui S. Feitelson din Buzău (1876), „Batista albă, narațiune originală" a lui G. Dimitropulo (București 1877), „Sultanul păcălit" al lui T. Vartic avînd un caracter popular glumeț (1879). Mai ales însă teatrului i se înfățișau producții originale care se legau de amintirea lui Bolintineanu: Gh. Bengescu, în primul rînd, cu al său „Radu III cel Frumos" din 1875, un C.-G., cu „Un Teatru la Urziceni", „Orfanii sau părinții vitregi", „Chir Leiba" din același an, un Atanase Moscuna cu scenele de moravuri din „Deputat la IV" (Craiova 1876), dar și încercări de tragedie, ca I. P. Bancov, cu fioroasa „Tăiere a boierilor la Tîrgoviște supt Mircea II" (Craiova 1882), V. Maniu, scriitor politic, cu „Proscrisul" (București 1880), Gr. Mălinescu, Moldovean, cu „Vlad Stroe", comedie în versuri. O literatură politică se adauge: un A. V. Millo din Folticeni, cu „Țeranul", un Al. Cantacuzino, cu „America vis-à-vis de România" (1876), același Gr. Mălinescu cu „Vederi asupra României" (1878). Cîte un harnic preot, ca Bucureșteanul Musceleanu, strîngea Inscripții și „Documente istorice" (1878). Cugetarea filosofică era represintată de Dim. Aug. Laurian, un dușman,—răpede convertit, pănă la conducerea gazetei junimiste, *România Liberă*,—al „Convorbirilor"[1]. Geologul Grigore Ștefănescu continua opera lui de popularisare științifică[2], iar fostul său asociat la *Revista științifică*, Aurelian, edita „Economia Națională" și tipăria volumele „Țara Noastră" (1875-6) „Economia Rurală" (1877).

Astfel, în apropierea anilor 1876-8, ocupați cu grijile de războiu, cu însuși războiul și cu urmările lui, avîntul literar slăbește. Revistele bucureștene vor înceta sau vor lîncezi; impresionat de o critică prin care i se desvăluiau slăbiciunile, care veniau și din

[1] Traian Gh. Șoimu, în *N. R. L.*, III, pp. 701-3.
[2] V. Iorga, *ibid.*, p. 197.

www.dacoromanica.ro

temperament şi din prima educaţie, şi din dorinţa de a uimi prin soluţiile cele mai neaşteptate, dobîndite prin toate subtilităţile unei meşteşugite logice aparente, Hasdeu opreşte în loc „Istoria critică", de la care pornise o discuţie care l-a silit în a doua ediţie şi la dureroase retractări. „Convorbirile", părăsite de junimiştii amestecaţi în rosturi de guvern sau prinşi în frămîntările politice dintre liberali şi conservatori, cu cari se asociaseră, pentru a se confunda cu dînşii mai tărziu, îşi umplu golurile coloanelor prin traducerile oneste, dar fără nerv şi delicateţă, din literatura greacă ale profesorului Caragiani [1], prin acelea ale oricărui colaborator occidental, prin raportul, interminabil, al lui Apostol Mărgărit, deşteptătorul conştiinţii naţionale în Macedonia, prin materii ştiinţifice nepotrivite pentru un public mai întins, şi mai ales unul aşa de puţin preparat ca acel românesc de atunci. Se vede un fel de oboseală generală, de desgust în faţa indiferenţei şi neputinţii de alegere a cetitorilor.

---

[1] Cf. *Conv. Lit.*, 1921, p. 112; 1924, p. 780 (n. Avela, „Februar 1841, † 13 Ianuar 1921).

www.dacoromanica.ro

II.

Scriitorii cu fond popular: I. Odobescu şi Slavici

Atunci, pe la 1880, apar, din toate laturile, cu o spontaneitate admirabilă, cu o naivă încredere în sine, elemente de literatură, prelucrate şi neprelucrate, care pornesc de la acea viaţă reală, adîncă, intimă a poporului pe care cu iubire o presintaseră şi Russo şi Alecsandri[1], despre care vorbiseră cu atîta laudă, subliniind aşa de tare şi de des, şi studiile lui A. D. Xenopol, şi corespondenţa din străinătate a întregului tineret şi pănă la afirmaţiile dogmatice ale lui Maiorescu, fără a uita puternicul impuls venit din tot scrisul lui Hasdeu[2], producîndu-se şi d'inainte, prin unele poveşti, prin poesii populare din deosebite ţinuturi[3], prin înfăţişarea scenelor populare, chiar şi în travestiri istorice, prin trecerea sucului însuşi al acestei puternice inspiraţii în poesia aşa de nouă a lui Eminescu, semnele vestitoare ale marii schimbări.

[1] V. scrierea lui către Ubicini, în care vorbeşte de cercetările lui de la hore, între ciobani, la mănăstiri, la cîrciume chiar; v. revista *Floarea Soarelui*, II, pp. 7-12; Boitoş, în *Conv. Lit.*, 1930[2], pp. 306-7. Conferinţa lui despre poesia populară, *Fam.*, XX, p. 192 şi urm. V. şi *Drum Drept*, X, p. 667 şi urm. În legătură cu această culegere a „poesiilor populare ale Romînilor" sînt şi presintările străinilor: Ludwig Adolf, *Romanischc Poeten*, 1805; *Rumänische Volkspoesie gesammelt und geordnet von V. Alexandri*, Berlin; Umlauf, *Rumaenenlieder*, Viena 1881; Karl Schrattenthal, *Zur Geschichte der rumänischen Literatur und des rumänischen Theaters*, 1879, în „Deutsche Monatsblätter", II; *Vasile Alecsandri und die rumänische Literatur*, Leipzig 1885.

[2] Încă din ziarul său *Satyrul*, 1866. *V.* şi Grig. Tocilescu, *Poesia populară a Romînilor*, 1870.

[3] V. *Conv. Lit.*, V, pp. 113 şi urm., 294 şi urm. (din Ardeal); v. şi *ibid.*, p. 357 şi urm. Tot acolo, încă din anul II, p. 385 şi urm., Caragiani publică lucrarea sa despre *Romînii din Macedonia şi poesia lor populară.*

www.dacoromanica.ro

Teoreticianii stau alături de simplii culegători, de împodobitorii poveştii şi de aceia, cu cea mai preţioasă contribuţie, cari folosesc materialul popular pentru opere de înaltă literatură.

În Iaşi, Alexandru Lambrior, care studiase în 1873 schimbările limbii nouă în comparaţie cu vechiul fond istoric, trecut prin atîtea filiere de gust, care merita să fie păstrat, dă un studiu întins, cu totul nou, despre „obiceiuri şi credinţe la Romîni“[1], unde nu e numai însemnarea unor datine culese cu drag şi îndelung de profesorul ieşean care va fi trimes şi la Paris şi pe care, după fixarea legilor limbii româneşti şi publicarea frumoasei „Cărţi de cetire“ cu litere cirilice, îl va lua o moarte cu mult înainte de vreme, dar şi poesia care se desface pentru un suflet simţitor din cunoaşterea acestor arhaice creaţiuni sufleteşti, din care ca şi din literatură, din arta plastică, din cîntec şi din joc se culeg însuşirile fundamentale ale fiinţii naţionale: e păcat că aceste frumoase pagini au rămas pierdute într'o revistă ale cării colecţii sînt azi una din cele mai mari raritäţi bibliografice. Pe alocuri sînt adevărate dialoguri, mai bune decît în nuvelele cu subiect popular ale lui Gane. Descripţiile sînt pline de adevăr şi de glumă: „După ce se sfîrşesc păharele dulci, oaspeţii încep a se ridica de la masă. Mai întăiu se scoală popa, care, la o vreme ca aceasta, ori blagosloveşte cu amîndouă mînile ca vlădicii, ori îşi uită giubeaua între caţaveicile femeilor, încît cineva trebuie să-l cheme înapoi, la care întîmplare bărbaţii se uită unii la alţii, iar femeile îşi dau ghionturi. În toată vremea cît ţine masa, doi balauri negri ca dosul ciaunului cîntă, unul din scripcă şi altul din cobză, felurite cîntece de ţară, cum şi altele vechi împămîntenite, precum sîrbeasca, corbeasca şi rusească. Din cînd în cînd cîte un oaspe chefăluit întinde un păhar de vin scripcarului sau cobzarului, zicîndu-i: „bea, balaure, că ţi-l torn din cap“. Ţiganul se scoală, închină şi el, dar cine bagă în samă închinăciunea ţigănească?“ Nu lipsesc nici jocurile de copii, cu menţiunea unui „Basarabe“ pe care autorul ar dori aşa de mult să-l identifice[2]. Lambrior trimetea descrieri şi pentru Cartea de cetire pe care o pregătia, la 1874, „Junimea“[3].

[1] *Conv. Lit.*, IX, pp. 2 şi urm., 51 şi urm. Pentru Lambrior în genere, Şiadbei, în *V. R.*, LV, p. 221 şi urm. Cf. *Fam.*, XIX, p. 487.

[2] Lucrarea, de proporţii foarte ample, a fost din nenorocire întreruptă pentru a nu se mai relua. În anul X din „Convorbiri“, p. 433 şi urm., Vîrgolici apără vechea limbă bisericească faţă de noile „Oratorii“ latinisante.

[3] *Conv. Lit.*, XXV, pp. 1124-6.

www.dacoromanica.ro

Ardealul și Bucovina[1] dăduseră de mult exemplul, literatura cea bună fiind acolo aceasta. Încă din 1859 Atanase Marienescu tipărise, la Pesta, *Poesia poporală*, *Balade*, meșteșugite, firește, cum o declară însuși, cu convingere, apoi, la București *Colindele* din 1861, la Viena *Baladele* din 1867; iar la București *Steaua Maghilor* (1875), colaborînd și la *Albina*, ceia ce arată și caracterul panromânesc al acestor străduințe ale statornicului colaborator al *Familiei*[2]. El va face școală, cei noi înțelegînd însă tot mai mult datoria de a da lucruri autentice: astfel Miron Pompiliu[3], care publică la 1870 *Baladele poporale românești*, apoi Vulcan el însuși, cu *Cîntecele haiducești*[4], anonimul din Cluj cu *Cărțile săteanului romîn* din Cluj, la 1876, Mangiuca, de la care avem în 1881 *Calindarul poporului romîn*, Ion Pop Reteganul[5], și mai ales tînărul profesor brașovean Andrei Bîrseanu, care apare în *Familia* și ca poet[6] și care, asociat apoi cu folkloristul ceh, anume venit în Ardeal, Jarník, va presinta la 1885 cunoscutul volum, *Doine și strigături din Ardeal*, care e un model definitiv[7]. Studii despre această poesie fac Vulcan și Silași[8].

Colaborator al *Familiei*[9] e și tînărul preot S. Fl. Marian[10], care, începînd cu *Poesiile poporale* din 1869 (Botoșani) și alcătuindu-și un plan în care se cuprind și „satire“ și „descîntece și vrăji“, face să apară la 1873, în Cernăuți, din *Poesiile poporale romîne*, „baladele“, apoi, la 1875, „doinele și horele“. El pregătia frumoasa-i

[1] V. mai sus, pp. 44 și urm.

[2] V. studiul despre poesia populară la străini, în *Fam.*, II, pp. 415 și urm., 428-9, 440-1; cel despre datini, *ibid.*, III; despre descîntece, *ibid.*, VI, p. 553 și urm.

[3] Născut la Știei, în Crișuri, † 19 Novembre 1897; *Conv. Lit.*, 1925, p. 452. Pentru el *ibid.*, II, pp. 213, 349, 409-10; III, pp. 86-7, 109-11, 301, 506, 53 7-8.

[4] *Ibid.*, VI, pp. 385 și urm., 398 și urm., 409 și urm.

[5] V. bibliografia lui († 1904), în *Luc.*, IV, pp. 160-1.

[6] Balada *Ochii negri*, XVII, pp. 293-4.

[7] V. și K. R. Karasz, *Cunună de cîntece românești*, Timișoara 1882.

[8] Cf. Vulcan, *Poporul romîn în poesia sa*, *Fam.*, V, p. 385 și urm., și aiurea; Silași, *Romînul în poesia sa poporală*, *ibid.*, XII, p. 409 și urm., și aiurea; N. Dem., *Elementul istoric în poesia poporală*, *ibid.*, VII, p. 518 și urm.

[9] *Fam.*, II: nunta de la Ilișești. Cf. Olinescu, despre același subiect, *ibid.* XX, p. 161 și urm. Apoi despre datini, *ibid.*, VI; *Calendarul poporal*, *ibid.*, XIII, p. 481 și urm., și aiurea.

[10] A se corecta în loc de Morariu, mai sus, la p. 45.

www.dacoromanica.ro

carte despre păsările în legendele româneşti, *Ornitologia* (1880)[1], studiile despre datinile poporului la nunţi şi înmormîntări[2].

Odată[3], încă la 1859-61, un Oprea Dimitrescu publicase la Bucureşti *Cîntece poporale* şi *Cîntece naţionale*, pe cînd Sasul romanisat Hinţescu scotea la Braşov în 1866 a doua ediţie din *Cîntece de irozi*[4], un I. Păunescu tipărise la Sibiiu, în 1867, *Oraţii ţinute la nunte ţerăneşti*. De un Ucenescu avem broşurile *Cîntece şi Colinde* (Bucureşti 1863). După anul 1872[5], cînd apar, cum se va vedea, *Snoavele*[6], *Legendele* lui P. Ispirescu în a treia ediţie[7] (în 1882 va scrie un studiu, larg informat, despre bocete[8]), N. A. Caranfil face să apară la Huşi neîndreptatele *Cîntece populare de pe valea Prutului*[9]. A. Gorjean, *Romînul glumeţ*, e din 1874. Anul 1875, cînd ziaristul I. C. Fundescu presintă, la Bucureşti o colecţie variată, *Literatura poporală, basme, oraţii, păcăliturі*, etc.. e acela cînd G. D. Teodorescu, întors de la Paris[10], adună din gura lui Petru Şolcan, „lăutarul Brăilei", poesii populare care n'au fost supuse opera-

[1] Cf. Olinescu, în *Fam.*, XX, p. 76 şi urm.

[2] La care se vor adăugi, mai tărziu, studiile Elenei Sevastos.

[3] V. şi M. Arsenie, *Noua colecţiune de basme sau istorii poporale*, ed. 2, Bucureşti 1874; D. Iarcu, *Romînul glumeţ, anecdote*, Bucureşti 1874; *Cornicea satelor sau mai multe anecdote glumeţe, scornite de poporul romîn*, 1815.

[4] In 1874, acolo, *Cînturi de irozi la Naşterea Domnului împreună cu cîteva cînturi naţionale.*

[5] În acelaşi an, la Huşi, un Mîrza dă *Regulele nunţilor.*

[6] De alt caracter M. Georgescu, *Momente cîmpeneşti sau poesiile unui sătean*, Bucureşti 1852-5.

[7] V. şi *Isprăvile şi viaţa lui Mihai Viteazul*, 1876.

[8] *Conv. Lit.*, XVI, p. 1 şi urm., 74 şi urm. Apare şi în volum. *Datinile poporului romîn la înmormîntări*, Iaşi 1882.—Cintece din Macedonia, *Conv. Lit.*, XVI, p. 487 şi urm.; XVII, pp. 37 şi urm., 117 şi urm. O călătorie în Cherson, *ibid.*, p. 281 şi urm. Obiceiuri macedonene, *ibid.*, XXVI, p. 39 şi urm.

[9] Altă bibliografie, mai veche, in Torouţiu şi Cardaş, *o. c.*,p. 187.

[10] Care dă şi *Încercări critice asupra unor credinţe, datine şi moravuri ale poporului romîn*, 1874. Cf. studiul despre Brezaia, în *Fam.*, X, pp. 60-1; *Credinţe, datine şi moravuri romîne, ibid.*, XIII, p. 241 şi urm., şi aiurea; *Noţiuni despre colindele româneşti, Cercetări asupra proverbelor romîne.* Cf. *Conv. Lit.*, IX, p. 202 şi urm. (V. şi *Colindele* lui Baican). — Relaţii cu dînsul şi *ibid.*, XI, p. 234 şi urm. El publică note despre obiceiuri populare, *ibid.*, p. 304 şi urm. V. şi *ibid.*, XVII, pp. 157-9, 472-7. O poveste, *ibid.*, XXIX, p. 391 şi urm.

www.dacoromanica.ro

ției de împodobire și corectare, adesea de totală prefacere, fără a număra bucățile iscodite, pe care o inaugurase cu atîta strălucire Alecsandri și care au servit apoi de model și altora [1]. Lauda din „Convorbiri" îndeamnă pe învățatul culegător, de a cărui literatură se făcuse totuși puțin haz în revista ieșeană, să trimeată un număr de colinde acesteia [2]. Mai numeroase și mai variate sînt cele trimese și la Iași din colecția lui Miron Pompiliu [3]. Preotul sucevean Simion Florea Marian aducea și aici un braț din Bucovina [4]. Se știe ce bogăte au fost caietele de cîntece din popor ale lui Eminescu, care n'au văzut lumina decît mult timp după moartea poetului, la răscolirea prin manuscriptele lui. Multă vreme basmele apăreau numai în Calendare, mai ales cele din București.

Prin cele două volumașe din 1872-6 [5] apare deci între scriitori „culegătorul tipograf" bucureștean Petre Ispirescu, a cărui biografie modestă abia se poate reface, al cărui chip pletos și cu barbișon de modă abia s'a putut găsi.

Povestitorul popular (Ianuar 1830—21 Novembre 1887) era din mahalalele Bucureștilor, fiu de bărbier din Pescăria Veche, însurat cu o Ardeleancă. Învață la dascălul din Udricani, apoi la cel din Olteni, format la vechiul așezămînt de la Colțea, care avea pănă la două sute de învățăcei. Pentru a putea fi preot el trece la un psalt de la Domnița Bălașa, apoi la Mitropolie. Dar Carcalechi-l

---

[1] Cf. Wartha, *Dorul*, 1814-7, lîngă *Amorul*, ed. 7, 1876.

[2] *Conv. Lit.*, IX, pp. 397-401.

[3] *Ibid.*, p. 202 și urm. Pompiliu relevă și insuficiența gramaticelor din vremile începătoare; *ibid.*, VIII, p. 206 și urm.

[4] *Ibid.*, XI, pp. 233-4, 348. Traduceri din cîntece sîrbești, *ibid.*, XII, p. 75 și urm.; Bocete grecești, *ibid.*, pp. 290-3. Cîntece spaniole, XV, pp. 252 și urm., 345 și urm., 1069 și urm.; XIX, p. 985 și urm.; XXII, p. 1274 și urm., 1721 și urm. Versuri populare brasiliene, *ibid.*, XV, p. 41 și urm. Tot spaniole, *ibid.*, XVI, p. 218 și urm.

[5] *Snoave sau povești populare*, 2 fasc., 1873-4; *Legendele și basmele Românilor, Ghicitori și proverbe*, 3 fasc., 1872-6. Cf. și *Fam.*, XIX, pp. 13-4, 25 și urm., 61 și urm.; XX, pp. 187 și urm., 461-2. V. și P. Băncilă, *Colindele Crăciunului și ale Paștelor*, Sibiiu 1875; *Orații, cîntece populare și basme*, ed. 3, Craiova 1876; T. Vartic, *101 mici istorii și anecdote amusante*, București 1882; Caliopi Zografos, *Cîntecele și doinele de peste Olt*, c. 1882.

www.dacoromanica.ro

fură, în 1844, la tipografia lui, şi de acolo trece la Neamţul Copainig, de la „Naţionalul", unde şi-a tipărit Filimon romanele, şi la „Romînul" lui Rosetti. Unit cu doi Germani, la „Tipografia lucrătorilor asociaţi", el ajunge apoi director la „Monitorul Oficial" pănă în 1888, cînd, întăiu cu alţi asociaţi, lucrează pe samă proprie[1].

El dădea poveşti muntene, în care un suflet curat şi senin, străin de orice artificii şi nepurtat prin literatură străină, reproducea naraţiunea populară cu un suflet de fiu de ţeran sau de mărginaş al Bucureştilor, proaspătă şi naivă, de aceia şi plină de un farmec deosebit; poate şi Hasdeu a îndemnat pe acela care a avut apoi bune legături, aproape prieteneşti, cu Odobescu[2].

Tot atunci profesorul ieşean Teodor Burada (3 Octombre 1839-17 Februar 1923)[3] începe, prin „Almanahurile musicale" (1875-7), o serie de cercetări competente asupra cîntecului românesc, în legătură cu datinele, pe de o parte, cu instrumentele, pe de alta, fără a uita începuturile teatrului, căruia, cu decenii mai tărziu, îi va consacra volume întregi de studii fundamentale[4]. El va adăugi peste puţin, în „Convorbiri" chiar, cu o introducere, foarte bine făcută, despre bocete, pe acelea culese de dînsul în Bucovina şi aiurea, plus „cîntecul cununiei"[5], şi va căuta, după alipirea Dobrogii, folklore poetic şi acolo[6].

Ba pănă şi episcopul Melchisedec va colabora la vădirea tesaurului popular[7]. Studii de folklore vor începe cu d. M. Gaster, care studiază în „Convorbiri", la 1879[8], subiectul bucăţii „Cucul"

---

[1] V. Roşca, în *Fam.*, XXIV, pp. 158-970. *Ţeranul Romîn* îi publică la 1862 primele basme.

[2] Încercarea, în *Conv. Lit.*, XXII, p. 162 şi urm., 202 şi urm., de a popularisa istoria lui Ştefan-cel-Mare. Se adaugă şi legende bine povestite. Note despre Pomul Crăciunului, *ibid.*, XVI, p. 349 şi urm. V. şi *Săm.*, III, p. 147.

[3] *Ibid.*, 1923, p. 118.

[4] V. şi darea de samă *ibid.*, X, 441.

[5] *Ibid.*, XIII, pp. 229 şi urm., 322 şi urm.

[6] *Ibid.*, XIV, p. 22 şi urm., 110 şi urm., 152 şi urm.

[7] *Ibid.*, XIV, pp. 290 şi urm., 344 şi urm.

[8] *Ibid.*, XII, pp. 356 şi urm., 414 şi urm.; apoi *ibid.*, XIII, pp. 74 şi urm., 276 şi urm.; *ibid.*, XIV, p. 306 şi urm.

www.dacoromanica.ro

și „Turturica", pregătind cartea, plină de noutate, despre literatura populară.

Și culegerea, citată, de „Proverbe ale Romînilor" ieșită la Sibiiu[1], în 1877, a lui I. C. Hințescu (Hintz), în ciuda schimbărilor introduse și mai ales a lipsei unor idei conducătoare, contribuise la cunoașterea mai deplină a sufletului popular; i se dă îndată atenția cuvenită la *Convorbiri*[2].

Iar cîntecul românesc găsia nu numai un culegător, dar și un înălțător pănă la complicatele formule ale musicii moderne în Ciprian Porumbescu, fiul unui preot bucovinean cu aplecare către literatură, Iraclie: la 1880 va apărea la Viena volumul „Colecțiune de cîntece sociale pentru studenții romîni", iscălită Golembiovschi-Porumbescu, „Leliță de la Munteni", „Tu Ileană dintre brazi" și „Foaie verde de piper"[3].

Pănă și în studiile de limbă în care la un începător, Ștefurea, se adaugă diletantul ceh în filologie românească, fiul meritosului doctor de la „Societatea de medici și naturaliști" din Iași, Cihak, care publica atunci al doilea volum din *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, judecind și „Cuvintele din bătrîni" ale lui Hasdeu[4], —cam atunci și observațiile lui H. Tiktin, din Breslau—, e același îndemn la studiul fondului național.

Odobescu[5], colaboratorul de odinioară al „Revistei Romîne",

---

[1] Cf. Moldován Gergely, *Román népdalok és balladák*, Cluj 1872; A. G. Mavrus, *Poesii poporale*, 1883; D. Stăncescu, *Povești*, 1884; G. P. Bulgărescu, *Din jurul vetrei și ghicitori*, București 1887; M. Canianu, *Poesii populare*, Iași 1888; S. Mîndrescu, *Literatură și obiceiuri poporane din Transilvania*, 1892; O. Daniil, *Culegere de poesii și legende populare*, 1893. Pentru răsunetul în străinătate: Mite Kremnitz, *Rumänische Märchen*, Leipzig 1892. V. și, despre legende și importanța lor pentru etnologie, *Montags-Revue* pe 1882. La Unguri, Carol Ács, *Virágok a román nepköltészet mezején*, și *Fam.*, VII, p. 260 și urm. Cf. și Ionescu Sachelarie, *Elemente geografice în poesia noastră poporală*, în *Conv. Lit.*, 1913, p. 1008 și urm.

[2] Cf. *ibid.*, X pp. 473-4. G. Dem. Teodorescu, răspunde cu acele *Cercetări asupra proverbelor romîne*. În 1882 *Literatura populară sau palavre și anecdote* de I. Baican.

[3] V., de acelasi, și *Coloane romîne*, cadril, 1880.

[4] V. *Conv. Lit.*, X, p. 345 și urm.; XIII, p. 81 și urm.

[5] Pentru călătoriile în țară la 1861, *ibid.*, 1915, p. 1134 și urm.; 1922, p. 703 și urm.; 1923, p. 15 și urm. Cf. și *ibid.*, 1150 și urm. (Ardeal); 1925, pp.

www.dacoromanica.ro

unde se adunaseră tinerii fii de boieri abia întorşi din străinătate şi care, după secretariatul de legaţie la Paris, unde ducea o viaţă largă şi elegantă, ocupase catedra de archeologie la Universitatea bucureşteană, el care pătrunsese adînc spiritul literaturii clasice a Grecilor şi Romanilor, dînd traduceri de tinereţă foarte bine făcute şi a avut în vedere şi opere pentru teatru[2], se lăsă aşa de mult străbătut de musa populară, încît, în presintarea capricioasă, meşter învîrtită, ruptă, reluată, a lui *Pseudochinigheticos,* aşa-zisa introducere la un manual al vînătorului de amicul său Cornescu[3], amestecă la lămuriri de istorie, la frumoase descrieri de natură, la scene de călătorie, la dialoguri vii, basme[4] trecute prin mintea inventivă şi mai ales prin comoara de mijloace literare, pline de rafinări stilistice şi de surprinderi de limbă ale acestui aristocrat în toate privinţile care de la biroul diplomatului, de la catedra profesorului şi din salonul omului de lume vedea totuşi aşa de adînc în sufletul mulţimilor neamului său. Astfel în povestea Doamnei Neaga, ale cării „palate în codrii Cislăului, pe o măgură mare ocolită cu păraie", cu „temeliile de zid ale cetăţii", erau să fie descoperite numai în vremea noastră, scoţînd din nou la iveală, nu numai pietrele asupra cărora nouă-nouţe s'a prăbuşit zidăria, dar şi inelele, àcele de cap şi alte podoabe ale morţilor din această necropolă ascunsă în mijlocul codrilor rămaşi întregi ca pe vremea lui Odobescu însuşi. Puse în legătură cu cadrul munţilor şi măgurilor buzoiene, aşa de bine cunoscute autorului, îmbinate cu o poesie personală deosebit de îmbielşugată şi de fină în acelaşi timp, ridicate la înălţimea celei mai înalte şi mai gingaşe literaturi, elementele uneia sau mai multor poveşti au servit ca să alcătuiască cele mai frumoase pagini de proză care se scriseseră de la C. Negruzzi încoace, şi cu mult mai mult bielşug şi pitoresc decît la dînsul, în toată mai noua literatură a Romînilor.

---

83 şi urm., 345. La 1868 descrie Govora. În Italia, *ibid.*, 1915, p. 1145 şi urm. La 1852 în Anglia, *ibid.*, pp. 1141 şi urm., 1180 şi urm.

[2] Cf. *ibid.*, 1930 (LXIII), pp. 6 şi urm., 348 şi urm., 1046. V. mai departe.

[3] Amintiri ale acestuia, în *Conv. Lit.*, XXXII, p. 401 şi urm.; XXXIII, p. 149 şi urm. Ele sînt foarte frumoase.

[4] Cf. şi de el, *Fata din piatră*, *Fam.*, XIII.

www.dacoromanica.ro

Archeologul muntean arăta în ele cunoștința unei întregi enciclopedii populare pe care te miri cum și-o însușise cînd, după enumerarea a cîte păsări se poartă prin crîngurile și pădurile de acolo: „mîndri păunași, sălbăticoși cocori, bufnițe cobitoare, șoimi dîrzi, găinușe moțate, dumbrăvence cu aripi verzi, pupăze cu creste bălțate, grauri pestrițí, sitari, dropii și erunci“ și, apoi, dintre cîntătoarele aceloraşi meleaguri, „mierlele și privighetorile, pitulicile și stigleții, presurile și sfranciocii, petroșeii și sfredelușii, botgroșii și scatiii, țintezoii și pițigoii, prigorii cu pene albastre“, „ghionoaia ce-și ascute noaptea ciocul de coaja copacilor, cucuvaiele care se chiamă jalnic una pe alta prin mijlocul besnei, lăstunul rătăcit care cade din văzduh cu lungile i aripi îngreuiate de ploaie“. Lista lui Alecsandri din „Concertul din luncă“ era întrecută, și aici fiecare din zburătoare era împodobită cu calificativul precis care i se cuvenia. Și n'ajunge atîta: iată și dobitoacele desișurilor, cunoscute bine de un teoretician al vînatului care-i învățase foarte bine și practica. Vin astfel la chemarea lui ca a unui meșter vrăjitor „viezuri cu perii suri, lungi și drepți ca țepele, jderii pădureți cu blana ruginie, deasă, moale și frumos netezită, vidrele colțate de pe malul bălților, nevăstuicele cu trup prelung și mlădios și cu gușe albe, care se furișează printre răzoare, vînînd cuiburi de păsărele, veveriţele șugubețe, cu coada vîlvoiu, care sar zglobii pe crăcile copacilor, ronțăind alune, ghindă și scoruşe, pintele cu labe scurticele la piept, iar la spate cu picioroange care, cînd umblă, se saltă ca lăcustele, căței pămîntului, de li zice și șuițe, care scot capul la amiazi din găuri, ca să latre la soare, mișunii cei cu groparele pline de grîne, șobolanii din smîrcuri, cîrtițele orbețe, aricii ghimpoși, șerpii, guşterii și șopîrlele“. Niciodată dihăniile pămîntului nostru nu fuseseră chemate de un om mai ştiut cu mai ispititoare farmece la o adunare așa de bogată; nimeni n'ar fi crezut că aceste pagini sînt scrise de un nobil și foarte elegant domn și profesor care, ca și d. de Buffon, punea mînecuța de dantelă ca să scrie. Și bănuim pe tot acest aristocrat viclean și maestru în a produce astfel de ilusii și cînd versul popular se adauge de l-ai crede cules de pe buzele sfătosului puşcaș:

www.dacoromanica.ro

Cerbii de la munte
Plecau a lor frunte,
Mistreţii colţaţi
Cădeau împroşcaţi,

ba chiar cînd e atîta humor, de adevărată strigătură, improvisată şi bine nemerită, ca în:

Ursul cu cercei
Umblă după miei,
Lupul cu cimpoi
Umblă după oi,
Vulpea în papuci
Umblă după curci,
Şi-un iepure şchiop,
Într'un vîrf de plop,
Presură la bob.

ori

Tu ce plîngi în stîncă
La umbră adîncă,
Ieşi acum din piatră,
Albă, dalbă fată
. . . . .
Ieşi, fată din piatră,
Să te vaz 'odată
Scumpul tău ursit,
Căci iată-l sosit [1]!

Frasa prosaică duce în unda ei un ritm de poesie discret ascunsă, şi de alminterea întregul nu e decît o mare simfonie rurală a unui *Freischütz* românesc.

Epitetele homerice alipite aşa de exact arată în acelaşi timp pe Romînul care a fost mai adînc iniţiat în ce are antichitatea elenică mai furat de la realităţile naturii.

Acela, care, cu o introducere privitoare la felul de lucru tehnic al mosaicului, cu care corespunde o asemenea literatură de atîta artă, trecu, recunoscînd felul său de a scrie din „Făt-Frumos din lacrimă", unde e însă mai mult avînt epic, sentimentalitate şi romantism, pe paginile „Convorbirilor" partea cea mai frumoasă

[1] Tonul popular îl încearcă şi cutare colaborator de limbă latinisată şi ortografie cipariană în „Vocea Romana" a lui Fontanin de la Craiova (v. *Conv. Lit.*, XIV, p. 104).

www.dacoromanica.ro

din această mică înjghebare, iscălind „E“ [1], nu e altul decît Eminescu însuși, și cîte ceva din ce realisase Odobescu se va strecura apoi în propria lui poesie [2].

El e, de altfel, cel care țesuse din basme acea poveste a lui „Călin Nebunul“ și care înfățișează în „Miron și frumoasa fără trup“ toată pojijia colibei moldovenești, cu „hribii tocați“ de Maria, și convorbiri ca aceia cu „ciobanul ortoman“, care, întrebat, spune unde merge :

De la rîșniță la Dane,
Și la borș la Pipirig [3],

locurile de unde poposise prietenul Creangă, pe care și-l căpătase poetul.

În „Convorbiri“, Pompiliu dă basmul „Codreana Sinziana“ [4], și un basm scurtat și fără pretenții e iscălit Șt. Ștefurea [5].

Ispirescu, pe urmele lui Creangă, încearcă și el amintiri, schițînd într'un ton mai curînd vulgar tipuri ca „părintele Bimbirică și maica preoteasa“ [6].

Alecsandri însuși trimete povestea „Cal galben de supt soare“ [7].

El credea, în 1883, că poate să adune într'o mare „feerie“ în cinci acte și în prosă, *Sînziana și Pepelea*, toate figurile legendei populare, puind astfel împreună pe Papură Împărat și pe fata lui, Sinziana, pe Voevozii de glumeață închipuire Pîrlea și Lăcustă, pe Păcală și pe Tîndală, pe Statu-Palmă-Barbă-Cot, pe Murgilă și pe Zorilă, Zinele Lacului și Codrului, întrupările iernii

[1] *Conv. Lit.*, IX, pp. 20-1. Daca se admite această identificare, atunci tot Eminescu e acela care, cu o introducere de cugetare abstracta, presintă opera epigramatistului muntean Balacescu în aceiași revistă, VIII, p. 430 și urm. Bibliotecarul care era acum Eminescu a putut găsi în rafturile pazite de dînsul vechea broșură.

[2] Încă de copil, la treisprezece ani, Odobescu era capabil, intr'o scrisoare către mama sa, de descripții ca aceasta : „Luna-și desfășura farmecul pe un cer albastru stropit de nori de toate colorile ; stelele erau puține, și acele pe care le vedeai chiar aveau strălucirea lor slăbită de a lunii, care-și răsfrîngea razele de aur in apele lacului, pe care un vinticel blînd le făcea să zbeguie grațios. De jur împrejurul lacului se mai zăriau focuri mărunte, care păreau că-i fac o cunună de stele. Fulgere slabe țișniau ici și colo din toate părțile și păreau niște vulcani depărtați in mișcare“ (din limba francesă ; *Sămănătorul*, III, p. 149).

[3] *Sămănătorul*, II, pp. 84-5 ; Chendi, *Opere postume*.

[4] *Conv. Lit.*, IX, p. 189 și urm.

[5] *Ibid.*, pp. 447-8.

[6] *Fam.*, XIX, pp. 73-4.

[7] *Ibid.*, p. 337. Cf. *Scrisori*, p. 85, no. LXXII.

www.dacoromanica.ro

şi Crivăţului, plus o lume de ţerani [1]. Piesa e de o uimitoare tinereţă, şi rachetele spirituale se încrucişează necontenit în domeniul imaginaţiei. E de sigur ce a dat mai scînteietor poetul al cărui spirit prea adeseori zăboveşte prin pîrtii trase de mult tot de dînsul. E „Visul unei nopţi de vară" al lui, mai puţin poesia cuprinsă în minunea lui Shakespeare. Prefacerea Babei-Radei, înecată ca să se isprăvească seceta, în zina din floarea de nufăr de pe mijlocul lacului arată un împrumut din bogata împărăţie a marelui vrăjitor engles. Nu lipseşte însă şi o înţepătoare notă de actualitate politică, în legătură cu preocupaţiile de atunci ale solitarului de la Mircești. „Tarafurile politice" sînt arătate chiar cu numele: naţional-liberal, liberal-naţional, liberal-naţional-moderat, moderat-naţional-liberal, aristocrat, democrat, etc., cu lozinca „scoală-te de la locul tău, să mă pun eu", şi retorica luptelor de partid e ironisată în faţa tronului lui Papură-Vodă, care, în palatul său de la „Trei Sarmale", îngăduie orice, de şi Tîndală-i recomandă „să trîntească tarafurile la puşcărie" [2], pe „pungivori", dar mai ales pe Roşi.

În numărul de la 1-iu Octombre 1876, în care filosoful Vasile Conta (n. în Ghindăuani, Neamţ, 15 Novembre 1845, † 21 April 1882) [3], acuma un om de o cugetare originală, îmbrăcată într'o formă sigură şi limpede, urma expunerea „Teoriei fatalismului", se publica spre sfîrşitul fasciculului o poveste moldovenească de Ioan Creangă [4]; de fapt mai mult o snoavă, şi una lipsită de orice noblеţă şi de orice farmec, pitorescul din dialoguri înlocuind însuşiri ca acelea care ridicau aşa de sus scrierile în acest gen ale înaintaşilor săi.

---

[1] *Ibid.*, XVII. pp. 201 si urm., 247 si urm. Pentru figura lui Statu-Palmă, *Scrisori*, p. 60, no. 40. Cf. *Fam.*, XIX, p. 33.

[2] În gluma cu „'n mirare saiu în raiu" e o alusie la poesia imitativă a lui Macedonschi, scuturată de Missir; v. *Conv. Lit.*, XVII, p. 213.

[3] *Ibid.*, 1924, p. 624. Corespondenţă, în *N. R. L.*, I, p. 958 si urm.

[4] Ca bibliografie generală, alături de lucrarea întinsă a d-lui Jean Boutière (rectificări de d. Leca Morariu în *Gazeta Bucovinei* pe 1933), şi publicaţiile recente ale d-lor Lucian Predescu (acelaşi dă si bibliografia, v. şi în *Conv. Lit.*, 1931 [1], pp. 2[65]-6 (cf. scrisori în *Conv. Lit.*, 1930 [2], pp. 1062-4), şi N. Ţimiraş: Grig. I. Alexandrescu, în *Conv. Lit.*, XXXIII, p. 1073 şi urm.; *Luc.*, IX, pp. 8, 24-5; *Făt-Frumos* pe 1905; Emil Precup, *I. Creangă*, Gherla 1921; *Conv. Lit.*, 1931 [2], p. 869 şi urm; Gorovei, în *V. R.*, XLVIII, p. 357 şi urm.; Torouţiu şi Cardaş, *o. c.*, p. 277, no. 7.

www.dacoromanica.ro

Autorul, care era să cîștige așa de mari și de durabile simpatii, tot mai mari până astăzi, de și el însuși era omul cel mai lipsit de orice pretenții, ajunsese cunoscut de mult în cercul „Junimii", contra căreia, un moment, lucrase în politică[1]. Precum tatăl lui Slavici fusese cojocar, al lui Creangă era sumănar și fiul unui meșter de ciubote din satul Humulești, de plăieși liberi, din văile Neamțului. Născut la 2 Mart 1837[2], a întrat la Seminariul de la Socola supt numele de Ioan Ștefănescu, pentru ca mai tărziu să urmeze, pentru a fi învățător sau institutor, la Școala din Trei Ierarhi, care a fost un timp supt conducerea reformatoare a lui Maiorescu. Încă din 1855 își luase numele, obișnuit în familia sa, de Creangă. După un an de la absolvire era făcut diacon, în Decembre 1859, și peste cinci ani căpăta și un loc în învățămînt, participînd și la agitațiile de partid, de pe urma cărora s'a ales de la adversari cu porecla de „popa Smîntînă". Dar firea lui independentă, aplecările către pușcă și teatru, aduseră în 1872 înlăturarea lui din clerul a cărui strictă disciplină, fie și atît de învechită, nu voia nici cu un chip s'o accepte. În tovărășie cu mai mulți colegi din învățămîntul primar el dăduse la lumină în 1868 o „Metodă nouă de scriere și cetire" care se va învrednici de nu mai puțin de douăzeci și trei de ediții, iar „Învățătorul copiilor, carte de cetire în clasele primare de ambe sexe cu litere și slove", de zece. Afară de aceste lucrări de meserie, colaborase la „Columna lui Traian" în 1872 cu un articol despre „misiunea preotului la sate"[3].

Aceiași noutate a dialogului, venind de-a dreptul din satele nemțene de supt munte, e, în același an, însușirea de căpetenie a „Caprei cu trei iezi", care e mai mult o fabulă pusă în scenă. Și tot în margenile înguste ale anecdotei populare se ține „Punguța cu doi bani"[4]. Nici avînt epic, nici înduioșare, nici meșteșug de formă. Deosebirea între aceste povestiri și ale lui Miron

---

[1] *Col. l. Traian*, III, 10; *N. R. L.*, II, p. 330 și urm. Cf. *ibid.*, II, pp. 279. N. Țimiraș, *Ioan Creangă*, București (1933), pp. 55-6, 63. De acolo și alte știri. Lucrarea, și pe bază de inedite, dă și bibliografia, în mijlocul căreia e acel întins și frumos studiu al profesorului frances Jean Boutière, *La vie et l'oeuvre de Ioan Creangă*, Paris 1930.

[2] † 31 Decembre 1889; *Conv. Lit.*, 1924, p. 687.

[3] *Ibid.*, IX, pp. 339-44.

www.dacoromanica.ro

Pompiliu sau Ştefurea e doar în hazul graiului moldovenesc şi în sfătoşenia cuvintelor care se schimbă [1].

Cu totul alta e valoarea poveştii „Dănilă Prepeleac" [2], de un extraordinar humor şi pe alocurea de o formă literară aleasă, ca atunci cînd dracul e pus să chiuie şi naratorul găseşte accente în adevăr epice: „se crăceşte c'un picior la asfinţit şi cu unul la răsărit; se apucă cu mînile de torţele cerului, cască o gură cît o şură şi, cînd chiuie odată, se cutremură pămîntul, văile răsună, mările clocotesc şi peştii din ele se sperie: dracii iese afară din iaz cîtă frunză şi iarbă şi o leacă numai de nu s'a risipit bolta cerului", sau: „Nu trecu mult şi ziua se călători. Cerul era limpede şi luceferii sclipitori rideau la stele, iară luna, scoţînd capul de după dealuri, se legăna în văzduh, luminînd pămîntul".

Aceleaşi sînt calităţile în „Povestea porcului", care se publică în Iunie 1876. Pe lîngă aceiaşi naturaleţă a dialogului vioiu şi mucalit e o perfectă limpeziciune a formei, bine potrivită în toate încheieturile ei, dar cu eliminarea a orice ar putea să pară literatură cultă, amestec de cochetărie stilistică sau de romantism în invenţie [3]. Un scriitor popular avînd toate însuşirile genului, şi nu mai mult decît atîta, se releva astfel, fără a trezi o deosebită atenţie.

De-odată însă, în acelaşi an, povestaşul se schimbă. Închipuirea puternică a fiului de ţeran de supt muntele Neamţului, pe care n'o stricaseră, şi n'o putuseră măcar amesteca, anii de şcoală, ucenicia de seminariu, rostul bisericesc şi ocupaţia zilnică şi, puţin şi silnică, la şcoala lui primară, iscodeşte scenele, de humor, dar şi, ca formă, de o înaltă literatură, din domeniul unei epice cu totul particulare, formată şi prin acea familiarisare de multă vreme cu chipurile şi locurile din domeniile de fantasie nemărginită, în dosul cărora rîde însă totdeauna ironia ghiduşă, din „Moş Nichifor Coţcariul". E un om de la dînsul de-acasă, din „Vînătorii Neamţului", şi anume chiar din mahalaua de ciobani, veniţi de peste vîrfuri, a Ţuţuienilor, şi data poznaşei întîmplări e „pe cînd bunicul bunicului" scriitorului era „cimpoiaş la cumătria lui moş Dediu din Vînători, fiind cumătru mare Ciubăr-Vodă, căruia moş

[1] *Ibid.*, pp. 402-4.
[2] *Ibid.*, p. 453 şi urm.
[3] *Ibid.*, X, p. 145 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Dediu i-a dăruit patruzeci și nouă de mioare oacheșe numai de cîte un ochiu, iară popă unchiul unchiului mamei mele, Ciubuc clopotarul de la mănăstirea Neamțului". Supt această formă glumeață, în stilul lui Rabelais din *Pantagruel*, cu aceleași visiuni de un enorm comic, acela care fusese odată „Nică al lui Petrea ciubotarul" trezește în jurul poznașului harabagiu întreagă viața Nemțenilor săi, cu tot cadrul de natură, schițat fără a insista, numai din cîteva cuvinte, cu toată lumea originală, niciodată zugrăvită, care se purta pe acolo. Buzoienii poetisați ai lui Odobescu întîlniră astfel rivalitatea amenințătoare a acestor drăcoși de Moldoveni, neam de ciobani, cînd nu erau și viță de plăieși și de vînători ai Domniei, datori să-și aducă la soroc poclonul la Curte. Erau aici maicile cu șaiacul și cu lîna, pusnicii „cari-și căniau părul și barba cu cireșe negre și în Vinerea seacă coceau oul la lumînare ca să mai ușureze din cele păcate", baba lui moș Nichifor, cu suferințile ei de cînd „începuse a scîrții", Evrei din Tîrgul Neamțului, „negustori de băcan, iruri, ghileală, sulemeneală, boia de păr, chiclazuri, piatră vînătă, piatra solimanului sau piatră bună pentru făcut alifie de obraz, salcie, fumuri și alte otrăvuri", și mai ales nora jupînului Strul căreia erau să i se întîmple pe drum lucruri de acelea pe care de șaizeci de ani se trudesc criticii științifici să le explice și tot nu li dau de capăt. Dar și aici, peste tonul iute și vesel al povestirii, ceia ce se dovedește mai furat din adevărul vieții e graiul celor doi, cari s'a întîmplat, fiindcă moșul — să-i zicem așa — n'a băgat de samă unde-i sînt uneltele ca să dreagă căruța, de a trebuit să rămîie într'o poiană unde tocmai cîntau de dragoste privighetorile [1].

Urmează *Stan Pățitul* cu un dialog și mai bogat și sprinten [2]. Mai colorată e *Ivan Turbincă* [3], al cării subiect e mai mult anecdotic, ca și în *Povestea unui om leneș* [4], și, mai tărziu, „anecdotele istorice despre moș Ioan Roată" [5]. În *Harap-alb*, publicată în același an, limba povestirii are și claritatea din

[1] *Duduca Bălașa* a lui Gane (*ibid.*, IX, p. 17 și urm.) e o lîncedă variantă a acestui incident glumeț. Gane dă și povestea *Zgîrcitul* (*ibid.*, XV, p. 201 și urm.).

[2] *Iibid.*, XI, p. 20 și urm.

[3] *Ibid.*, XII, p. 22 și urm.

[4] *Ibid.*, pp. 257-8.

[5] În „Almanahul României June", și deosebit în *Conv. Lit.*, XVII, pp. 114-7; cf. *ibid.*, XVIII, 456-9.

www.dacoromanica.ro

basmul lui Odobescu şi un mare avînt epic atunci cînd se presintă monstruoasele vietăţi, cu puteri peste fire, grozave şi binefăcătoare, care suflă gerul, ochesc în văzduhuri, prind luna în braţe şi ciupesc pasărea vrăjitoare ascunsă în dosul ei, înghit cuptoare de pîne şi sorb apa lacurilor [1].

Dar manifestaţia cea mai puternică, a unui scriitor cu totul superior, e activitatea nouă a lui Slavici.

Plecat la Viena pentru studii cu o bursă a „Junimii", el apucase a-şi începe serviciul militar, cînd o urîtă boală-l aruncă la pat, ţinîndu-l multă vreme în spital şi apoi într'o localitate de refacere. Împrejurările de familie erau, în acest timp, din cele mai triste. Pierduse pe mamă-sa, şi tatăl, care se temea de un singur lucru: să nu apuce bucurii de care ea nu s'ar mai fi împărtăşit, îi urmase ei în mormînt după ce-şi luase toate măsurile pentru o cuviincioasă ieşire din viaţă după datina strămoşilor; femeia cu care avuse legături de mulţi ani de zile îl părăsise. În această stare de sănătate şi cu atîta amărăciune în suflet [3], el îşi chemă în minte atîtea impresii de copilărie şi tinereţă, toată comoara amintirilor fiului de sătean trăind în mijlocul alor lui şi observînd toate cu un străbătător ochiu, lacom să urmărească orice lucru şi să pătrundă în orice suflet, şi din această bogată materie de viaţă ţerănească în părţile arădane el începu, îndată ce se putu simţi mai bine, o nouă fasă a scrisului său, influenţat, ca formă, de o mare bogăţie a nuanţelor, ca şi de o duioşie adîncă şi de o extremă delicateţă, şi prin lecturile făcute în acest timp şi care s'au întins şi asupra literaturii francese, de la Corneille la Rousseau şi de la acesta la romanele Georgei Sand [3], urmărind pe alături concepţii de economie politică la Michel Chevalier şi Say, cu gîndul de a merge la Paris sau la Bruxelles [4].

---

[5] *Conv. Lit.*, XI, pp. 173 şi urm. Povestea „Fetei babei şi fetei moşneagului" (*ibid.*, pp. 213-6) e redată scurt şi sec. O anecdotă, *Cinci Pini*, *ibid.*, XVI, pp. 485-7. V. şi *Flacăra*, IV, p. 53 şi urm.

[1] V. scrisoarea din Februar 1874: „Sînt asemenea unui ostaş care este atacat de sute de vrăjmaşi"; Torouţiu, *o.c.*, II, pp. 227, 231, 259. Pentru amănuntele biografice *ibid.*, p. 229.

[2] *Ibid.*, p. 230.

[3] *Ibid.*, p. 267.

www.dacoromanica.ro

Vorbia de o poveste [1], care e *Stan Bolovan,* cu un stil stăpînit [2], apoi de acel studiu asupra Romînilor din Crișana, pe care-l va da *Revistei Contemporane* peste doi ani numai, în 1876 [3], de un roman în care ar fi amestecat, nu înțelegem cum, prin ce împărechere de închipuire, pe „Dionis" al lui Eminescu cu idei sau visiuni din Platon [4].

Deocamdată, pe lîngă acea poveste așa de frumoasă, mai *așezată* decît ale lui Odobescu și Creangă, el publică nuvela moralisatoare, chemînd la bunul exemplu din care se învață împrejur o lume întreagă, de pe care a lunecat predica, ironia și atacul violent, *Popa Tanda,* pe care o scrisese în mijlocul teribilelor sale chinuri și cu cele mai rele prevestiri de viitor, în vara anului 1874 [5].

Ceia ce uimește în aceaste pagini atît de nouă este cunoștința adîncă, asemenea cu a lui Creangă singur, dar parcă și mai solidă și mai amănunțită și mai tehnicește sigură, a tot ce se ține de mediul rural în care se formase fiul cojocarului. Studentul vrîstnic, preocupat de speculații filosofice, care răspingea din drept, spre care era sfătuit, tot ce întrece cugetarea socială, e de fapt un sătean care n'a uitat nimic, care posedă de fapt toată enciclopedia vieții din cercul formației sale. De aici o neasămuită precisie de om care în adevăr se pricepe în toate ca meșterul cel mai bun, ca politehnicianul țerănesc cel mai destoinic. Spune lucrurile de acasă, și le spune așa încît nici cel mai deștept și mai harnic gospodar de acolo de la el n'ar putea să-l prindă cu vre-o greșeală. Și e acolo, cu toată experiența mediului, și înțelepciuneă bogată în reflecții și în tăioase glume care de veacuri s'a format acolo.

Maiorescu chemase din Iași, unde întăiu poposise Slavici, la București pe tînărul său ocrotit, care nu doria nimic mai

---

[1] *Ibid.*, p. 264.

[2] *Conv. Lit.*, IX, p. 121 și urm.

[3] Cf. Torouțiu, *o. c.*, II, p. 264.

[4] *Ibid.*, pp. 263–5. Corespondența lui și în *Conv. Lit.*, 1930², pp. 1052 și urm. 1149 și urm. (1875); cf. *ibid.*, 1926, pp. 14 și urm., 182 și urm., 409 și urm. V. și Slavici, *Amintiri* [1924], pp. 18 și urm., 90 și urm.; Struțeanu, *I. Slavici, comentarii,* Craiova, pp. 17-8. Opere de mai tărziu cuprinzînd idei și scrieri din acest timp: *Povești* (1905) și *Educațiunea morală.*

[5] Torouțiu, *o. c.*, p. 265. Bucata a apărut în *Conv. Lit.*, IX.

www.dacoromanica.ro

mult decît această strămutare pentru ca „să între în lume“ [1]. Aici căpătă o catedră, pe care o va părăsi la cea d'intăiu schimbare ministerială, şi D. A. Sturdza, care întrase în stăpînirea numeroaselor còpii, făcute de Eudoxiu de Hurmuzaki, sau pentru dînsul, în Archivele din Viena, îl numi în comisiunea care, începînd, potrivit şi cu momentul, al serbărilor austriece pentru anexarea Bucovinei, cu acea corespondenţă diplomatică din secolul al XVIII-lea care formează volumul VI, cel d'intăiu apărut, trebuia să deie la lumină un material atît de preţios, — şi acest loc fiind, de altfel, supus fluctuaţiilor politice [2]. Îndată va fi însărcinat de protectorul său, care înţelegea să puie pe toţi scriitorii prieteni la o grea trudă gazetărească, fără să se gîndească la urmările acestei robii, cu alcătuirea zilnică a foii conservatoare *Timpul*, care începu să apară la 15 Mart 1876, cu mai mulţi redactori, între cari Grandea sta lîngă Eminescu, cu colaboraţia personală a lui Maiorescu şi a lui Iacob Negruzzi, dar, în curînd, fără sprijinul bănesc necesar de la şefii conservatismului muntean [3].

În această lume nouă, Arădanul cu învăţătură de la Viena întîlni chipuri şi împrejurări care-i erau cu totul nouă, şi e de mirare cît de răpede s'a deprins cu ele. Puţină viaţă în adevăr intelectuală. „Urlă lupii“ la teatru, literatură consecventă nu se face. *Revista Contemporană* se desface de întemeietorul ei, inteligentul, dar cu totul desordonatul şi necriticul avocat Petre Grădişteanu, trece în sama unui pretenţios comitet, se uneşte cu o altă publicaţie, zgomotos anunţată, *Revista literară şi ştiinţifică*, şi piere împreună cu aceasta. Se ceteşte doar presa zilnică, două ziare fiind în frunte, *Telegraful* lui I. C. Fundescu, şi el adunător de basme, şi *Stindardul* [4]. Se gătia, răpede desgustat de ziaristică, să plece peste puţin la Paris, unde n'a ajuns însă niciodată [5].

Dar, în mijlocul atîtor ocupaţii, şi ce absorbante!, care prind pe convalescentul după o aşa de gravă boală, planurile literare ţişnesc necontenit din mintea supra-încălzită, şi ele se cer răpede

[1] Torouţiu, *o. c.*, p. 234.

[2] *Ibid.* „Din comisiune am fost destituit, iar din profesură am demisionat“; *ibid.*, p. 278 (no. 38); cf. *ibid.*, p. 280.

[3] V. *ibid.*, p. 280 (no. 40). Era redactor şi un Pompiliu *(ibid.)*. *V.* şi *ibid.*, p. 280 şi urm. Se trăgea în 5.600 de exemplare, scăzînd apoi la 1800 *(ibid.)*.

[4] *Ibid.*, pp. 278–9, 280 (40).

[5] *Ibid.*, p. 274.

www.dacoromanica.ro

aduse la îndeplinire și făcute cunoscut publicului. De ce nu e vorba? De povestiri ca *Safta* [1], *Norocul* [2], *Crucile Roșii* [3], *Polipul unchiului, Cele trei case, Sac și petec* [4]. Se cetește ceva mai tărziu la Maiorescu, și se îndreaptă cu Odobescu, *Gura Satului*, care se va publica în 1879. E vorba apoi, de „drama romantică", *Ursita* [5], cu cei trei pețitori de trei neamuri, de drama istorică *Bogdan*, care pune în scenă pe tatăl lui Ștefan-cel-Mare, luptînd cu Alexandrel, rivalul său pentru tron [6]. Se anunță poesii, și, în *Ursita*, versurile puse în gura eroinei sînt foarte curgătoare, în cea mai frumoasă limbă:

Nu știu. Nici eu nu știu ce să-ți răspund.
Parc 'aș dori să fii precum nu ești
Și totuși parcă-mi place firea ta.

Ori:

S'a dus! Ce falnic e la umblet și ținută
Și capul ce frumos îl poartă [7]!

Și, pe lîngă aceasta, ziaristul deprins a lucra și la foile de acasă de la dînsul întră în războiu cu noul ministru de Instrucție, Gheorghe Chițu [8].

Din noile scrieri, „Convorbirile" dau încă din Novembre 1875 *Scormon*, care e cea mai bună povestire de imaginație ce se scrisese în românește. Atmosfera rurală apare, tot așa, plină de cele mai bine prinse amănunte, și figura eroinei țerănești, Sanda, e de o extremă gingășie: ea „cîntă, întinde firul, descurcă jirebie și se pierde în tinerețea sa": e cu neputință a reda mai scurt și mai deplin toată această harnică nevinovăție. Între idila ei cu Pascu cel plecat în cătănie de trei ani și pe care i-l amintește neașteptata ivire a cînelui Scormon și între ce căuta a se crea din alintările puse la modă, de la curtea boierească, de Alecsandri e o enormă deosebire. Vechea notă din comedia de primă tinereță revine, dar strecurată prin experiența tristă, prin multele dureri

[1] *Ibid.*, p. 277.
[2] *Ibid.*, p. 273. Va apărea numai în ediția din 1896 a *Nuvelelor*.
[3] Torouțiu, *o. c.*, II, p. 274. Se publică în vol. III din *Nuvele*.
[4] Torouțiu, *o. c.*, II, p. 274. Cf. și *ibid.*, p. 291.
[5] V. și *ibid.*, p. 312.
[6] *Ibid.*, pp. 275-279.
[7] *Ibid.*, p. 283.
[8] *Ibid.*, p. 311.

www.dacoromanica.ro

şi prin atîta reflexie a anilor din urmă. Şi dialogul dintre cei doi tineri are aceiaşi discreţie ca în acea comedie: „Eu mă duc acasă. —Te duci acasă?—Da, mă duc.—Dar unde ai plecat?—Am fost numai iac' aşa.—Ce duci în cîrpă?—Ţi-am adus nişte struguri". Şi sfîrşitul, aceiaşi simplă presintare scurtă, la cîtăva vreme, a ceia ce s'a desfăcut din mersul împrejurărilor: „În toamna viitoare peste trei dealuri şi trei văi în umbra unui teiu era o trochiţă. Scormon e culcat lîngă ea şi priveşte în tăcere cum copilul se joacă cu mînuţile sale, bombănind vorbe de tainic înţeles".

Această curăţie sufletească, această seriositate etică, şi atunci cînd se iea un ton de glumă, se întîlneşte şi cînd, ca în „Ac şi aţă" [1], în locul ciobanului de la Murăş e un friser din Bucureşti şi în locul fetei de gospodar eleva care se întoarce de la şcoală cu cărţile subsuoară şi cu nasul în jos, dar şi cu ochii puţintel în lături. În orice domeniu de umanitate românească, autorul caută ce e mai cu îngrijire ascuns şi rostit cu mai multă sfială. Înţelepciunea bătrînilor, pornirea spre iubire a tinerilor vin de o potrivă din sacre adîncuri sufleteşti unde omului însuşi îi e teamă să pătrundă pentru a-şi da samă de taina ce se ascunde şi pe care numai cu atîta luptă ar face-o cît de puţin ştiută altuia sau alteia.

Gura Satului e cea mai deplină, mai adînc cercetată înfăţişare a mediului sătesc în părţile murăşene, o lume întreagă răsărind pentru a determina sau sublinia acţiunea, în jurul fetei disputate de două peţiri: a fiului de bogat şi a ciobanului. Iubirea dintre Marta şi păstorul cu fluierul fermecat e de cea mai delicată şi mai pură poesie, şi e unic ca gingăşie momentul cînd fata, căreia i se aruncă în obraz aplecarea pentru Miron, socotit ca un ticălos, zice atîta: „Taică, nu zice că e ticălos, căci îţi batjocureşti fata". După lungile îndoieli şi suferinţi nimic nu poate fi mai elocvent decît cuvîntul cu care Marta aduce pe iubitul regăsit: „Tată, iaca Miron", şi acela cu care tatăl primeşte pe viitorul ginere: „Nepoate, iartă-mă" [2]. Iar în *Budulea Taichii* [3], sprijinită pe amintiri, înduioşate şi glumeţe în acelaşi timp, e întreaga viaţă a primei tinereţi a autorului, cu dascălul Clăiţă din sat, cu profesorul Won-

[1] *Conv. Lit.*, IX, p. 203 şi urm.
[2] *Ibid.*, XII, p. 425 şi urm.
[3] *Ibid.*, XIV, p. 93 şi urm.

www.dacoromanica.ro

dracek de la Preparandie, cu găzduirea la „precupeața Leanca Liuchii", „seca Leanca" Sîrboaica, aceia care nu dădea lumînări ucenicilor din casa ei, cu tovarășii cari erau Ioța Vătricanu, Petru Popescu și Nică Dărăilă, cu planul de teologie. Povestea cum s'a însurat notarul Gorăuț[1] arată că și în alt cerc decît al satului Slavici știe să lege gluma și duioșia.

Ce palide par alături de această bucată de viață aruncată complect, masiv înaintea publicului schițele, superficiale ca observație, ușoare ca glumă ale lui Gane[2], care totuși dă în continuarea povestirii „Cînele Bălan", în „Vacanțe" scene de experient vînător, plin de pasiunea meșteșugului, și zugrăvirea zorilor pe baltă e una din cele mai frumoase bucăți descriptive din toată literatura noastră, cu „stelele ochioase care rînd pe rînd se sting pe bolta albăstrie" și imnul broaștelor, „aspru, lung, asurzitor, țesut cu mii de note, care de care mai ascuțite, mai înțepătoare", cu trezitul păsărilor din stufuri: „bîtlani cu cataligile întinse", „găinușele sprintene sărind de pe nufăr pe nufăr", „stolurile de grauri", nagîții, „pescarii, rațele, cufundarii", alături cu presintarea mișcată a amintirilor din vechea viață de provincie moldovenească, și continuă asemenea amintiri în frumoasa schiță *Sfîntul Andrei*[3], cu toată ciudata înșelare de vedenii din vis[4].

Tot așa satirele anoste ale lui Iacob Negruzzi fac o așa de curioasă figură pe lîngă energicile zvîcniri de sinceră indignare ale lui Eminescu! Așa de mult se învederează că arta nu înseamnă o jucărie fără gust și fără influență cînd nu purcede de la ce dă viața însăși în cea mai adîncă esență a ei.

Ardealul trimete, în același an 1881, frumoasa nuvelă, remarcată imediat de „Convorbiri"[5], prin care Ioan Pavel, un necunoscut pănă atunci, își începe activitatea literară (*Nu-i nimic, nuvelă de la 1848*, Viena 1881)[6].

Din Bucovina, Stefanelli, influențat de scrisul lui Slavici, trezește

---

[1] *Ibid.*, pp. 181 și urm.

[2] V. *ibid.*, pp 51-61. Apoi *ibid.*, XIII, p. 41 și urm.

[3] *Ibid.*, p. 329 și urm.

[4] Cf. *Fam.*, XVI, p. 41 și urm. (traducerea din Dante). V. și *ibid.*, X, pp. 104-5. Cf., de dînsul, *Zile trăite, Spice* (1909).

[5] *Conv. Lit.*, XV, p. 320.

[6] Cf. și T. Mera, *Opere*, 1911.

www.dacoromanica.ro

amintirea lui Sandu Ţîntilă [1], care e un „Budulea Taichii“ din partea locului.

Numai Leon Negruzzi, un om care ştia să vadă şi căruia-i lipsia numai, une ori, arta mărgenirii şi gradaţiei, lua din bielşugul observaţiilor sale materialul de viaţă adevărată [2], cu teribila viaţă a stăpînilor de robi din casele proprietarilor acelui timp şi cu farmece ţigăneşti, pitoresc presintate, pentru nuvela sa *Ţiganca* [3], ori presinta în adevăr profunda analisă sufletească, în legătură cu probleme de psihologie morbidă care se discută azi în zodia „freudismului“, din *Serghie Pavlovici*, în care o viaţă întreagă e tragic zguduită şi distrusă prin vorba uşuratec răutăcioasă pe care o aruncă tînărului ofiţer amorezat cineva care-şi rîde de un uşor defect fisic al iubitei, şi se produce instantaneu desfacerea morbidă [4], precum şi aceia din a doua nuvelă cu subiect rusesc, cules în Basarabia, *Osîndiţii* [5].

---

[1] *Conv. Lit.*, XV, p. 270 şi urm.

[2] La moartea lui Leon Negruzzi, în 1890, la vrista de abia cinzeci de ani, Maiorescu va vorbi peste umăr de nuvelele lui care „nu se disting prin originalitate de concepţie sau de stil“ (*ibid.*, XXIII, p. 592).

[3] *Ibid.*, X, p. 403 şi urm. Palidă încercare de nuvelă istorică a lui Gane, *Petru Rareş*, *ibid.*, XI, p. 289 şi urm.

[4] *Ibid.*, XV, p. 45 şi urm.

[5] *Ibid.*, pp. 321 şi urm., 372 şi urm.

www.dacoromanica.ro

III.

II. Eminescu și subiectele populare.

Am văzut că noul curent popular prinde și pe Alecsandri, care se juca pe atunci făcînd și etimologii [1], pe care le va verifica îndată un Cihak, în luptă, ca și Burlă, cu Hasdeu [2]. Așa cînd presintă [3] nunta lernii cu Gerul, a lui Prier cu fata lernii, cu participarea la petrecere a vînturilor și a vietăților pădurii. Dar și aici vechea manieră alintătoare strică legenda, fata lernii fiind „albă ca ștergarul alb de in" cu „rose palide în față", cu „mărgărint supt buze"; „momentul cel suprem" sună nepotrivit în cadrul legendei care nu se poate susținea. Prier apare ca „al verdeței domn". Și sfîrșitul e așa de brusc și de vulgar tăiat:

Ea zîmbește, dar îndată
Se preface într'un nor.

lar glorificarea primăverii,

Cînd în sinuri și pe-afară
Tot e viață, tot e raiu,

iese cu totul din margenile poesiei [4].

---

[1] *Conv. Lit.*, IX, p. 333 și urm. Note despre Bălăcescu în legătură cu broșura lui Tocilescu, *ibid.*, pp. 140-3. Cf. notița lui Xenopol, *ibid.*, pp. 71-3.

[2] *Ibid.*, X, p. 26 și urm.

[3] *Ibid.*, p. 45 și urm.

[4] Cum înțelegea Alecsandri poesia populară se vede din aceste rînduri de la 1876 ale „Carnetului unui bibliofil" *(ibid.*, p. 191): „trebuie să le curăț, să li dau forma și lustrul lor primitiv, să le coordonez, precum am făcut cu cele publicate pănă acum". Bucata ce urmează e solid prelucrată... Alături, neatinse, „Cintecele de peste Olt", despre care se spune: *„comunicate* de d. Gr. Alexandrescu" *(ibid.*, p. 208 și urm.). Dar iscălitura e a lui Alecsandri!

www.dacoromanica.ro

Alături, în acelaşi moment de mare şi binecuvîntată prefacere, „Convorbirile“ dau primul loc însă unei evocări a trecutului omenirii în palide vădiri de orizont istoric, întrebuinţînd forma, care se pare atunci aşa de veche, a undelor ritmice din poesia lui Lamartine: cea d'intăiu poemă originală a unui bun cunoscător al literaturii francese şi chiar al celei latine, profesorul Anton Naum (17 Ianuar 1829-28 August 1917; fiu de mic negustor din Calicime, vecin cu Costachi Negruzzi, şi arendaş)[1], care publicase traduceri mai bune decît acelea ale lui Vîrgolici. E cîte ceva de cules în *Aegri Somnia*, ca atunci cînd cerbul e „al codrului moştean“, dar stilul e aşa de lax şi ideia atît de împrăştiată în comparaţie cu strînsoarea de atlet a lui Eminescu[2]!

„Egiptul“ acestuia e în fundul evocării de acest *poeta minor* a aceleiaşi văi a Nilului, dar ce plină de învăţătură e alăturarea:

Şi lutul care curge pe patul său cel moale
Cu undele 'ncreţite şi falnice ocoale,
Cu luntri 'mpodobit,
Cu verzile ostroave, papura mlădioasă,
Unde se scaldă ziua Sultana sfiicioasă
La vadul cel umbrit.

. . . . . .

Misteriosul fluviu căci nimene nu ştie
De unde a venit.

. . . . . .

Şi Memfis-Serapeum cu zeii săi cei morţi
Şi Teba urîaşă cu una sută porţi
Şi tainiţele-adînci,
Cu mii de obeliscuri înfipte pe cîmpie,
Pe care 'n veci le bate nisipul din pustie
Şi umbre de pe stînci.

Şi totuşi e culmea pe care a atins-o un om plin de simţire, a cărui cultură distinsă îi dădea mijloacele de a zugrăvi o lume care e suggerată mai slab tocmai prin bielşugul notelor de informaţie exactă. Şi faţă de nivelul poesiei de atunci, faţă chiar de Alecsandri în veştejire, e de sigur o poemă cu desăvîrşire remarcabilă:

---

[1] V. Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, p. 357. Pentru Macedonski, era un Armean!
[2] V. *Conv. Lit.*, X; *ibid.*, 1920, p. 12.

www.dacoromanica.ro

Trecut-au peste ele atîtea legi antice,
Religii și mistere!
Teogonii aice ca neam s'au topit.
Lăsînd pe a lor urmă embleme nepătrunse,
Ieroglife moarte, ciudate și ascunse
În pături de granit.

Și însăși vigoarea avîntului care duce de la Piramide, pe la stînca lui Prometeu și prin sălile palatului Walkyriilor la războiul cîștigat de Germani în 1870-1, la Spania în război civil și la Polonia sfîrtecată, totul amestecat cu melancolia unui ușor pesimism, întrece valoarea curentă a poesiei de atunci. În evocarea vechii Spanii (*In Memoriam*) [1], aceleași sînt însușirile de pitoresc. Și *Dona Clara* [2], plină de reminiscențe din poesia franceză, apoi *Don Padil* fac parte din același grup.

Eminescu [3], acum revisor școlar, apoi colaborator la *Curierul de Iași* [4], e prins de iubirea lui pentru Veronica Micle. Femeia tînără și frumoasă primise o cultură slabă la Școala Centrală din Iași dar avea un real talent poetic, limpede și vioiu, capabil și de a da o bună formă românească versului legănător al lui Lamartine [5]. O pasiune care va ține mulți ani de zile și care fără intervenția unui imposant prieten cugetător, convins că poesiei nu-i trebuie decît izvoare de durere, iar nu pacea unui cămin fericit, s'ar fi terminat cu o căsătorie, căci bunul bătrîn Micle, profesor de chimie la Universitatea din Iași, nu avea mult de trăit [6]. Această legătură care l-a stăpînit puternic îi trezește romantismul anilor celor mai tineri, și, în cadrul pădurii, cu lacul albastru plin de

[1] *Ibid.*, XI, pp. 114-5).

[2] *Ibid.*, pp. 151-3; XII, p. 333 și urm. Cf. și bucata de pe pp. 343-4 ale revistei.

[3] Scrisori de ale lui de la 14 Iulie 1875 la 1-iu Iunie 1876, Scurtu,] în *Săm.*, III, p. 347 no. 2. Cf. *ibid.*, I, p. 176.

[4] An. 1877; v. no. 2. Resumate de articole, despre Evrei, Balcani, Rusia, etc., problema ardeleană în legătură cu Viena, în ed. Scurtu, *Scrieri politice și literare, vol. I (1870— 1877)*, p. 107 și urm. Despre ele mai departe, cînd va fi vorba de amestecul lui în literatura politică.

[5] Versuri ale ei în *Conv. Lit.*, IX, p. 367; X, pp. 162-3; *Fam.*, XVII, pp. 286, 322, 354, 522, 595; XVIII, p. 16; XX, p. 13.

[6] P. Suciu, Ardelean și el, profesor de drept roman la Universitatea din Iași, care a mai trăit multă vreme, și-a publicat discursul de la îngroparea lui Micle, în August 1879. — Pentru primele legături între Eminescu și Veronica Micle, și Torouțiu, *o. c.*, IV, p. 127, no. XXV. Planul de căsătorie și îndreptățirile, n-le XLV-VI, pp. 142-4, 145 și urm., 148-50.

www.dacoromanica.ro

nuferi printre cari lunecă luntrea, cu tăinuita „prispă de brazde", ori în noaptea pe care luna lasă să cadă zăbranicul „negurilor albe", el cîntă aşteptarea iubitei cu părul galben şi ochii albaştri în cari „toate basmele s'adună":

Să plutim cuprinşi de farmec
Supt lumina blîndei lune:
Vîntu'n trestii lin foşnească,
Unduioasa apă sune!

E, cred, o simplă întîmplare că acelaşi număr al „Convorbirilor" de la 1876 dă şi amara bucată de suprem desgust, de renunţare la toate, de impresie desgustată a unei morţi de demult:

Şi, cînd gîndesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură
Încet repovestită de o străină gură,
Ca şi cînd n'ar fi viaţa-mi, ca şi cînd n'aş fi fost.
Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost
De-mi ţin la el urechea şi rîd de cîte-ascult
Ca de dureri străine? Parc'am murit de mult [1].

Poesia lui Eminescu se opreşte une ori asupra vechilor legende romantice, cu nume apusene pentru iubite care stau între dragostea cavalerului înaripat şi tristeţa unei chilii de mănăstire, ea rechiamă scene de pasiune în mijlocul pădurii pe care de acasă o cunoaşte poetul aşa de bine şi pe care o zugrăveşte cu aceiaşi filială iubire ca în *Călin*:

Peste flori ce cresc în umbră
Lîngă apă, pe potici
Vezi bejenii de albine,
Armii grele de furnici [2].

cu aceiaşi vrăjire a dobitoacelor unui fantastic adînc:

Caii mării, albi ca spuma,
Bouri nalţi cu stema 'n frunte,
Cerbi cu coarne rămuroase,
Ciute sprintene de munte [3].

În odaia-i singuratecă de ziarist, la *Timpul;* prins în luptă, atacînd violent şi une ori nedrept şi primind lovituri pe care arată a le

[1] *Ibid.*, X, pp. 288-90.
[2] *Ibid.*, XI, pp. 404-5 *(Povestea Teiului).*
[3] *Ibid.*, pp. 453-4.

www.dacoromanica.ro

fi despreţuit, el se mîngîie cu gîndul că vechea iubire i-ar putea răsări în prag[1], pe cînd, de fapt,

Departe sînt de tine, şi, singur lîngă foc,
Petrec în minte viaţa-mi lipsită de noroc:
Optzeci de ani îmi pare că 'n lume am trăit,
Că sînt bătrîn ca iarna, că tu vei fi murit[2].

Din partea ei, şi înainte ca el să fi vorbit de această mîngîietoare iubire, Veronica Micle dase revistei din Iaşi bucăţi, superioare ca simţire acelora, care îngînau necontenit un prea vechiu cîntec, ale Matildei Cugler[3].

Şi bănuim mintea înaltă a iubitului din versurile adînci în care Veronica Micle rosteşte, cu un glas care nu se potriveşte cu obişnuita ei rostire, osînda asupra lumii:

Căci pulbere, ţărînă din tine s'o alege:
Aceasta e a lumii nestrămutată lege.
Nimicul te aduce, nimicul te reia,
Din veşnica ei taină nimic nu vei afla[4],

atunci cînd adevărata-i măsură, hotărîtă de inimă, nu de cugetarea întoarsă asupra ei înseşi, e în uşoarele versuri care se leagă de aşteptarea iubitului în neagra odaie rece:

Mers-am mult pe cea cărare:
Am uitat de-atîta chin,
Căci cu dor şi desperare
Îndărăt la tine vin[5].

Sau cînd, aiurea, ceva mai tărziu ca publicare, ea-şi cîntă triumful iubirii:

---

[1] *Ibid.*, pp. 455-6.

[2] *Ibid.*, p. 456. Cf. *ibid.*, 1902, pp. 304, 389-95.

[3] V. încă din anul IX, p. 367. Cf. studiul mieu despre dînsa, în *Conv. Lit.*, 1890, reprodus în *Schiţe din literatura romînă*, I (unde şi despre Creangă şi Slavici, păreri corectate în conferinţile mele de la Paris despre societatea românească prin naratori; *Revue historique du Sud-Est européen*, 1925, şi extras): *Les écrivains réalistes en Roumanie comme témoins du changement de milieu au XIX-e siècle.*

[4] *Conv. Lit.*, XI, p. 463.

[5] *Ibid.*, p. 464. Sau, *ibid.*:

Însă eu gîndului mieu,
De-aş putea, aripi i-aş pune,
Să-l ajut în zborul său.

La p. 113, ea plînge „jalea urmelor pierdute".

www.dacoromanica.ro

Răpită, eu mă uit la cer
Şi, ca 'ntr'o dulce rugăciune,
Şi azi lui Dumnezeu te cer
Să fii al mieu pe-această lume[1].

şi salută sosirea celui iubit, care nu mai e cu dînsa:

Cucoşii cîntă pe pragul uşii,
Un oaspe dulce ei povestesc:
Bob sositor bobii mătuşii
De multă vreme mie-mi vestesc[2].

Asemenea accente sînt acelea pe care durerea părăsirii i le smulge lui Eminescu. În lunile următoare din anul 1879, cînd el trudia la acea foaie care era să-i stoarcă toată vlaga trupului de mult bolnav, apar, pe lîngă gluma subtilă din *Pajul Cupidon*, cele două cuvinte de regret pentru despărţire, cu pădurea al cării glas nu-l mai înţelege şi cu pustiul din casa fără iubire:

Vîntul tremură 'n perdele
Astăzi ca şi alte dăţi,
Numai tu de după ele
Veşnic nu te mai arăţi[3].

Şi durerea despărţirii e şi mai puternică în versurile din acelaşi an, care isprăvesc cu sfăşietorul strigăt de durere:

Din ce în ce mai singur mă 'ntunec şi îngheţ,
Cînd tu te pierzi în zarea eternei dimineţi[4].

Cu toate reclamaţiile postume ale Mitei Kremnitz, cumnata lui Maiorescu[5], cred că ea-şi atribuia pe nedrept versurile din „Atît

---

[1] *Fam.*, XVII, p. 595 (1881).

[2] *Ibid.*, p. 354. Cf. curioasa bucată de la pagina 523:

Vreau gura mea cu drag să rîdă
De nebunia ta.

V. şi *Ah, du-te, ibid.*, VXIII, p, 16.

[3] *Conv. Lit.*, XII, pp, 418-21.

[4] *Ibid.*, XIII, p. 241.

[5] V. şi Torouţiu, *o. c.*, IV, *passim*. Portretul femeii care s'a jucat cu acest suflet, întrebuinţînd pe „poet" şi ca subiect de nuvelă, ca să i-o cetească în autopsia morală pe care o încerca (v. *ibid.*) în *Fam.*, XXI. Cf. *Conv. Lit.*, 1920, p. 287 (şi pasiunea pentru o Cleopatra Poenaru, fica pictorului Leca; v. şi Călinescu, *Viaţa*, p. 347 şi urm.). Cf. şi Minar, în *Flacăra*, III, pp. 249-50.

www.dacoromanica.ro

de fragedă" care se 'ncheie, ca după o lungă legătură de iubire, cu „mireasa blîndă din poveşti":

Şi-o să-mi răsai ca o icoană
A pururi vèrginei Marii,
Pe fruntea ta purtînd coroană:
Unde te duci? Cînd o să vii[1]?

Şi, oricare ar fi originea „rugăciunii unui Dac", deslipită dintr'o mai largă şi veche alcătuire[2], împrejurările vieţii triste şi goale, obosite şi fără orizont, departe şi de puţinii prieteni, explică singure tipărirea în acest moment a blăstămului acelui închipuit aspru Dac, nemilostiv cu sine însuşi:

Să blăstăme pe-oricine de mine-o avea milă,
Să binecuvinteze pe cel ce mă împilă,
S'asculte orice gură ce-ar vrea ca să mă rîdă,
Puteri să puie 'n braţul ce-ar sta să mă ucidă,
Şi-acela între oameni devină cel întâiu
Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oiu pune-o căpătâiu.
Străin şi făr' de lege de voiu muri atunce,
Nevrednicu-mi cadavru în uliţă-l arunce
Şi-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă,
Ce-o să amuţe cînii ca inima-mi s'o rumpă,
Iar celui ce cu pietre mă va izbi în faţă,
Îndură-te, stăpîne, şi dă-i pe veci vîaţă[3].

Dar 1879 e şi anul cînd Eminescu, influenţat de paginile în care, în „Fragmentele" sale, Hurmuzaki[4] crease pe neexistentul Bogdan Dragoş, alcătui puternica dramă cu acest titlu. Alături de iubirea pentru Ana se întîlneşte o filosofie sentenţioasă, care osîndeşte viaţa:

Au crezi tu cum că lumea făcută-i pentru bine?
Ni-o spun acestea popii şi cărţile lor vechi.

Dar tonul epic e puternic:

Tatarii duc adesea
Pe şesurile mîndre prădalnicul lor roiu.

Acest ton istoric e prins cu trudă şi continuu menţinut[5].

[1] *Ibid.*, pp. 242-3.

[2] V. studiul d-lui Jura. *Mitul în poesia lui Eminescu*, Paris 1935 (şi pentru *Strigoii.)*

[3] *Conv. Lit.*, pp. 241-2.

[4] Cf. pentru legăturile lui Eminescu cu opera lui Hurmuzaki, *V. R.*, LI, p. 10.

[5] V. *Săm.* V, pp. 781 şi urm., 826 şi urm. 840.

www.dacoromanica.ro

Dar mai mult decît oricînd nota populară prinde pe marele poet.

Învierea legendei prin *Călin*[1], în cadrul romantic al „străvechilor codri" şi al „cîntecului singuratec" înseamnă apropierea marelui poet de comoara populară la a cării desmormîntare şi punere în valoare se lucra. Afară de acest mediu străin romantic nu sînt în adevăr decît „file de poveste" în presintarea Făt-Frumosului care surprinde pe fata cea bălaie şi piere în lume, ca să apară apoi din nou în trista pustietate a celei părăsite, lîngă care-i înfloreşte copilul, şi să facă nunta, cu participarea tuturor oaspeţilor culeşi din cuprinsul basmelor, pe cari şi alţi poeţi îi invitaseră, dar cari n'au răspuns cu bucurie decît la chemarea lui. Ai fondului românesc adînc sînt şi „năzdrăvanul cel voinic" şi „fata de împărat", care crede că a fost cercetată de „zburătorul cu negre plete", atît de dorit pe urmă:

Cum nu vine zburătorul, ca la pieptul lui să caz?

Dar în cea mai frumoasă descriere a patimii de iubire se strecoară pe lîngă icoana milenarei eroine împărăteşti însuşi chipul, care-l reţine şi acuma, al iubitei sale vii:

Părul tău bălaiu şi moale de mi-l legi după grumaz,
Ochii tăi pe jumătate de-i închizi, mi 'ntinzi o gură,
Fericit mă simt atuncea cu asupră de măsură.
. . . . . .

Ea-şi acopere cu mîna faţa roşă de sfială,
Ochi 'n lacrimi şi-i ascunde într'un păr ca de peteală.

Din trecutul, aşa de adesea străbătut, vine şi icoana „craiului cu barba'n noduri ca şi cîlţii cînd nu-i perii", chiar şi dacă, pentru a face haz, i se dăruieşte nepotrivitul adaus al ciubucului fanariot. În haina uşoară, bătută de vînt pe trupul răbduriu, a pruncilor satului se îmbracă şi rodul iubirii şapte ani întrerupte:

... un copil umblînd desculţ
Şi cercînd ca să adune într'un cîrd bobocii mulţi.

Dialogul care se înjghiabă între Călin cel mic şi frumosul Călin cel mare, care s'a întors în sfîrşit, e cules de-a dreptul de la izvor, din lumea lui Creangă:

---

[1] *Ibid.*, X, p. 309 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Bună vreme, măi băiete. — Mulțumim, voinic străin.
—Cum te chiamă, măi copile? —Ca pe tată-mieu: Călin.

Cadrul căsuței de părăsire a domniței izgonite e dintr'un fund de Moldovă săracă: laița, „roșul opaiț cu mucul negru" din „hîrbul" miseriei, cele „două turte în cenușă", „rîșnița veche", „icoana afumată", candela cu „lumina cît un sîmbure de mac", „busuiocul și minta", ba pănă și motanul care-și „piaptănă urechea" în „cotlonul" lui, „beșica" din „ferestruie", „patul din scînduri goale". Descrierea „codrului de argint", a rîului cu „bulgări fluizi" e cea mai frumoasă vrăjire poetică a pădurii moldovene. Iar petrecerea de nuntă, asemenea cu acelea pe care, nu fără succes, le încercase, în Bucovina lui, un Bumbac, e culmea însăși a unei însuflețiri și a unei umanisări pe lîngă care așa de naivă pare amintirea palidă a „Concertului în luncă". E aici o creațiune franciscană, din care nu lipsesc furnicile aducînd saci cu făină, albinele cu darul scos din faguri și cu praful de ceară pentru cerceii pe cari-i știe face cariul, „meșter faur", nici greierul vornicel între puricii potcoviți, bondarul care cetește din carte, fluturul, mire și el între ai lui, pe care-l aduc lăcustele într'o cojiță de alună, mergînd spre „mireasa viorică", nici musica de „țînțari, gîndăcei și cărăbuși", pănă la crainicul greier, care

...tușește, își încheie haina plină de șireturi

pentru a spune:

Să iertați, boieri, ca nunta s'o pornim și noi alături.

Subiectul *Strigoilor,* cu „craiul Arald", „stăpîn peste Avari", venit de la Volga, cu tot numele său germanic și invocarea lui Odin, pare cu totul străin, găsit în regiunile romantismului german, așa de bine cunoscute poetului. Dar regele barbar, care și-a pierdut soția dunăreană, a alergat, chemat de dînsa, de la Nistrul unde-și făcuse ultimul popas, și pe aceste maluri ale noastre își paște el durerea. Convoiul care duce la mormînt pe regină:

Monahi, cunoscătorii vrețiii pămîntene,
Cu barbele lor albe, cu ochii stînși supt gene,
Preoți bătrîni ca iarna, cu gîngavele glasuri,

e luat din umbra mănăstirilor bucovinene. Codrii unde latră cățelul pămîntului și mugesc zimbrii sînt din Moldova poetului. Schivnicul uitat de lume, a cărui bătrîneță încremenită e așa de pu-

www.dacoromanica.ro

ternic zugrăvită, se mai găseşte prin unele poeme ale noastre, de şi corbul ce zboară asupră-i vine din legendele Nordului. Şi cuvintele de vrajă prin care magul rechiamă la o viaţă aparentă pe regină sînt culese din farmecele poporului. Superstiţia înfiorătoare a strigoilor formează însuşi miezul legendei, şi, cînd regina vie şi moartă „înlănţuie gîtul cu părul ei bălaiu", cînd „vîntul adună flori de teiu" în calea dulcii umbre, Eminescu e în lăcaşul, pe care nu-l poate părăsi, al propriei sale iubiri [1].

Şi poeţi mărunţi, ca Volenti, ajung a nemeri aceiaşi notă populară, ca în această bucată, care nu e lipsită de un rustic farmec:

Pe o punte strîmtă, mică,
Ce pe-o apă se 'ndoia,
Mă 'ntîlniiu cu o fetică.
Ea rîdea.
Mie însă-mi era frică:
Nu de mine, ci de ea.

Mă uităiu în a ei faţă:
Gîndul mi se 'ntuneca.
Cînd de-odată, cu dulceaţă,
„Nu pricepi?", îmi zice ea.
Şi rîdea.

O luăiu atunci în braţă...
Puntea 'n urmă-mi rămînea [1]!

---

[1] Bodnărescu, influenţat de icoana schivnicului, cearcă s'o reproducă în bucata *Cheile (ibid.*, p. 453)

De mult acum şede Pietrosul bătrîn
Supt streaşina stîncii cu barba în mîni,
Iar coatele sale se-asămăn cu trunchi:
Le-opreşte hainul pe zdraveni genunchi.

[1] *Ibid.*, XI, p. 233. Cf. Volenti, *Cîteva versuri*, 1900; Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, p. 282. — În schimb, Gane se întoarce la vechiul romantism pueril în *Piatra lui Toader*, *Conv. Lit.*, XI, p. 281 şi urm., şi în alte bucăţi. V. *ibid.*, XIV, p. 39 şi urm.; *V. R.*, XVI, pp. 193-4; Gorovei, *ibid.*, XLVI, p. 350 şi urm.; LI, p. 255 şi urm. Beldiceanu trece de la sentimentalităţi rurale la pastele în care se presintă poetic prepararea mămăligii „molcuţă, alburie" (*Conv. Lit.*, XIII, pp. 367-8).—În 1879 apare, ca o ciudată amintire a trecutului, volumul lui Creţeanu, *Patrie şi Libertate*.—„Convorbirile" vor continua să publice, supt simple iniţiale sau iscăliturile unui Neniţescu, D. Bodescu, etc., versuri cu „femeie, de mult nu mă iubeşti" şi „înger răpitor" ori „Paris, Paris te 'mbată" (*ibid.*, XIII, pp. 202-3).

www.dacoromanica.ro

IV.

Poesie românească şi poesie patriotică.—Noul teatru.

Tendinţa către realităţile, umile ca aparenţă, dar pline de sens uman, ale poporului nostru a întîmpinat, nu campania unei intelectualităţi care s'ar fi crezut jignită în pretenţiile ei, ci dorinţa cercurilor care participaseră la opera războiului de independenţă din anii 1877-8, revelaţie a unor virtuţi militare care nu erau numai ale ţeranilor, operă atît de însemnată, cu toate tăgăduirile conservatorilor în luptă cu liberalii de la cîrmă, pentru reputaţia şi viitorul poporului românesc, şi încălzind de un nou simţ de mîndrie şi pe Romînii de peste graniţă, cari puteau vedea de ce este în stare partea liberă a rasei lor. Astfel Slavici unit, data aceasta, cu Eminescu, arunca, în *Timpul,* gîndul unei biserici a neamului la Bucureşti. De la Curte, unde iubirea principesei Elisabeta pentru literatură [1], în limba sa de acasă firească, era acum cunoscută, provocînd şi un curtenitor omagiu în versuri al lui Iacob Negruzzi [2], Alecsandri, considerat ca un prieten, căruia Carol I-iu îi trimetea scrisori [3], găzduit apoi în chiar reşedinţa domnească de vară, a fost îndemnat să dea biruinţii de la Griviţa şi Plevna împodobirea unui talent care nu avuse niciodată energia trebuitoare pentru un rol atît de înalt şi de greu [4].

Acest entusiasm comandat şi artificial, cu stampila de furnisori ai Curţii, nu putea corespunde sentimentului real, naiv şi stîn-

---

[1] V. *Luc.*, III, p. 155 şi urm.

[2] *Conv. Lit.*, X, pp. 289-90. Alecsandri către Doamnă (1879), *ibid.*, 1916, p. 481 şi urm. V. şi Louis Ulbach, în *Nouvelle Revue*, 1881-2 (despre regina Elisabeta), în *Revue politique et littéraire*, 1881.—Eminescu e tradus de Doamna, în *Magazin für die Litteratur des Auslandes*, 22 Maiu 1880.

[3] *Scrisori*, p. 87, no. LXXV.

[4] V. şi accentele slabe din poesia în legătură cu serbările bucovinene, iscălită Ştefan Molna, *Conv. Lit.*, XI, p. 280: Cf. *Scrisori*, pp. 75-77.

www.dacoromanica.ro

gaciu, dar aşa de puternic, al poporului pentru afirmaţia existenţei noastre politice, a putinţei noastre de a ne jertfi unei cause. Literaturii oficiale i se poate opune această mărturie smulsă scepticului Caragiani in scrisoarea de la 7 Septembre 1877: „Nu pot să mă opresc de a nu-ţi spune in citeva [cuvinte] ce s'a intîmplat ieri aici. Tot Bucureştiul era în picioare. De la gară pănă la cealaltă gară era furnicărie de oameni, şi ferestrele din Podul Mogoşoaii ticsite de lume, mai cu samă de neveste şi de fete, cu buchete, ghirlande, cununi şi fel de fel de batiste imbrobodite. Ce era? Treceau in paradă cei trei soldaţi cari luasera la Plevna steagul turcesc, cu pălăriile rupte de gloanţe pe cap şi legaţi la mini de răni. Să fi văzut strigătele, ploaia de buchete, flori, ghirlande, cununi, batiste, etc. ce cădeau pe capul soldaţilor, să fi văzut bătrini cum străbăteau mulţimea şi sărutau pe soldatul purtător al steagului şi cum ii umpleau buzunarele cu bani, să fi văzut lacrimile de bucurie de pe obrajii oamenilor, să fi văzut acestea toate, era să zici că este un vis, o nălucă; nu era să crezi ochilor tăi. Întăia dată am văzut atita lume serbind de bună voie, şi intăia dată am văzut şiruri de oameni cu lacrimi de bucurie" [1]. Dacă literatura ar fi găsit putinţa de expresie corespunzătoare!

Astfel a putut să apară, de Alecsandri [2], la inceputul anului 1878, după un turneu de conferinţe pentru răniţi [3], in *Convorbiri*, *Oda ostaşilor romîni*, „insemnaţi o stea in frunte", care s'a cetit şi cintat aşa de mult fără ca ea să cuprindă accente bărbăteşti potrivite cu jertfa pe care, atit de supuşi datoriei lor, o făcuseră aceşti ţerani şi oameni săraci ai Romăniei, aceşti ofiţeri ai noii oştiri neincercate, aceşti intelectuali cari se oferiseră ei insişi pentru front. Mult mai frumoase decit versurile de glorificare sint aceste rinduri dintr'o scrisoare a lui Alecsandri din 22 Octombre 1877: „Ah! mult mi-a bătut inima pănă a nu incepe lupta, mult m'am rugat lui Dumnezeu, eu care nu-s prea dus la biserică, şi in sfirşit mi s'a implinit dorul. Rominul, lăsind plugul in cimp şi apucind arma ruginită de patru veacuri, a păşit semeţ in faţa morţii, a dat la duşmani cu bărbăţie şi a şters rugina de pe armă in pieptul ce-i aţinea calea. Plugarul blind s'a transfigurat intr'o clipă şi prin avintul său de vitejie a ştiut să schimbe porecla glumeaţă de

[1] *Conv. Lit.*, 1923, pp. 275-3; Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, pp. 420-1, no. I.
[2] Scrisori din acest an, *Lit. şi Artă Rom.*, V, p. 707 şi urm.
[3] *Scrisori*, pp. 89-90, no. LXXVIII.

www.dacoromanica.ro

„curcan“ într'un titlu glorios. De-acum mă pot duce pe urma amicilor miei dispăruți; mi-am văzut visul cu ochii; nu mai pot vedea nimic mai frumos“ [1].

Acest sentiment sincer a inspirat bătrînului poet și *Frații Jderi* (la început: „legenda celor doi frați vînători“), *Căpitanul Romanò*, *Soare de Iarnă* [2]; cererea unei doamne care organisa la București o serbare pentru răniți l-a făcut să scrie în patru zile comedioara *La Măgurele* [3]. Pregătia și o bucată *Eroii de la Plevna* [4]. În *Balcanul și Carpatul* el a încercat personificarea în piatra celor doi munți ajunși dușmani a firii celor două popoare în luptă [5]. Oda la Zece Maiu, foarte declamatoare și prosaică, e ceva mai tărzie [6], și se leagă de aceia pentru statuia lui Ștefan-cel-Mare [7].

Dar amestecul popular era așa de puternic, încît el se impune și în acest domeniu al poesiilor patriotice, de ocasie, și astfel Alecsandri presintă în *Peneș Curcanul* [8], urmat de prinderea tunului pentru a „înlăura“ pe Carol I-iu [9], și în *Sergentul*, cu „opinca spartă“ și „căciula desfundată“, pe doi din viteții satelor în războiul de independență, iar în *Păstorii și plugarii* glorificărea ciobanului ostaș [10], nemerind apoi nota tradițională mai curînd în cele două Hori, a Griviței și a Plevnei, pe care le-a scris tot atunci, — adevărate figuri de creațiune, așa de puțin potrivite cu obișnuita lui metodă de lucru [11]. Și este de

---

[1] *Scrisori*, p. 90.

[2] *Conv. Lit.*, XI, pp. 402, 405. V. *Scrisori*, p. 91 și urm.

[3] *Ibid.*, pp. 91-2, no. LXXX.

[4] *Ibid.*, p. 98, no. LXXXIX.

[5] *Ibid.*, pp. 30-1, n. XC-II. Critica, îndreptățită, a lui Aron Densusianu, în *Fam.*, X, p. 494.

[6] *Conv. Lit.*, XV, pp. 122-3. Nu e mult mai slabă poesia de ocasie a lui Ianov (*ibid.*, p. 124).

[7] *Ibid.*, XVII, pp. 112-3.

[8] Tradus de Theohar Alexi, de la Brașov, în germană. Pentru acest poem și Englesii, *Lit. și artă rom.*, II, p. 552.

[9] *Conv. Lit.*, XV, p. 193.

[10] *Ibid.*, XI, pp. 349-54.

[11] Toate bucățile s'au adunat la 1878 în broșura *Ostașii Noștri*. Gătise și o dramă *Hasan;* după *Romînul*, în *Fam.*, XIV, p. 566. V. și I. A. Bancov, *Steaua României* și *morții de la Plevna*, 1883; Gr. Ventura, *Peste Dunăre*, și în *Fam.*, XVII, p. 617; V. Romănescu, *Predilă, un prisonier la Turci*, 1886; I. S. Nenițescu, *Șoimii de la Războieni*, 1882. Despre toată

www.dacoromanica.ro

sigur un adevărat şi adînc sentiment atunci cînd ritmul obişnuit, monoton, al lui Alecsandri îşi destinde larg aripile pentru a cînta, în 1881,

un dor şi-un vis de-acele
Ce poartă pe-a lor àripi răsfrîngere de stele,

sau cînd creanga de stejar spune mîndră că „din lemnul ei face tronuri“ [1].

La 1881 Ion Ghica va cere prietenului său şi Imnul către noua Coroană regală, pentru care poetul n'avea nici avînt, nici idei şi care a ieşit un simplu joc de cuvinte usate, pe care l-a salvat o înălţătoare musică [2].

Dar din acest lucru literar entusiast a ieşit acea întinerire uimitoare a vechiului cîntăreţ care se vede în noua lui operă teatrală, de un caracter înalt şi de o formă mai solidă decît a întregului rest al operei lui. Deocamdată, ea se observă şi în lirica lui, prin limpedele imn către soarele care se lasă pradă iernii [3], şi în marea încredere cu care el se presintă la concursul de la Felibri din Sudul Franciei, la Montpellier, pentru acel imn al „Gintei Latine“, simplu articol de ziar la o ocasie solemnă, pus într'o versificaţie banală, care a luat premiul [4], stîrnind o mare

literatura războiului, Aron Densusianu, în *Fam.*, XIII, p. 445 şi urm. — Pentru judecata politică, D. Brătianu, *O datorie de conştiinţă faţă de ţara mea*, 1877.

[1] *Fam.*, XIX, p. 1.

[2] V. *Lit. şi artă rom.*, II, p. 551. Cf. bucăţi de ale lui, cu totul de alt gen, din acelaşi timp (şi *Sfredelul dracului*), *ibid.*, p. 549. În *Fam.*, XIX, p. 636, el luptă cu adversarii săi evrei (trimete şi un prolog al lui Costachi Caragiale la teatrul din Bucureşti în 1852; *ibid.*, p. 81 şi urm.; cf. şi *ibid.*, XVII, pp. 45-7; XIX, pp. 157-8, raportul la Academie despre colecţia Jarník-Bîrseanu). Scrisori către soţia sa din 188 , *Lit. şi artă rom.*, VI, p. 359 şi urm. (despre banchetul de la Montpellier; v., aici, mai depa te); altele, din 1885, *ibid.*, p. 551 şi urm. V. şi *Hora Dobrogii*, *Fam.*, XIX, p. 536. — Alecsandri şi Macedonia, *Flacara*, IV, p. 504.

[3] *Conv. Lit.*, XI, p. 401. Şi amintiri din tinereţă despre misiunea în Italia se trezesc; *ibid.*, p. 4.9 şi urm.; *ibid.*, XII, pp. 41 şi urm., 83 şi urm., 153 şi urm.

[4] V. *Scrisori*, la această dată ; *Conv. Lit.*, XII, p. 110 şi urm. V. şi Vîrnav-Liteanu, *ibid.*, IX, p. 382 şi urm.; X, p. 57 şi urm. ; XI, p. 529 şi urm. E şi anul cînd studentul Petru Dulfu, viitorul versificator al isprăvilor lui Păcală, consacră un întins studiu, în ungureşte, lui Alecsandri (*Alexandri*

www.dacoromanica.ro

pornire, neîndreptățită, de mîndrie națională, care merse pănă la un decret domnesc numind „Vasile Alecsandri" strada din Iași de lîngă biserica Sf. Ilie, unde poetul văzuse lumina [1]. Poetul însuși presimța premiarea lui ca un „adevărat triumf" și „cîștigarea unui nou drept la simpatiile marilor popoare de viță latină", ceia ce poate avea și urmări politice, și el punea alături „Grivița și Montpellier" [2].

Sion nemeria mai bine nota patriotică în bucata:

> De o stea conduși odată Magii de la Răsărit
> In spelunca'n tunecată pe Crist au descoperit [3].

Mai simțită, mai potrivită cu sufletul poporului nostru, mai reală și mai duioasă în același timp e înfățișarea războiului, cum l-a înțeles și l-a făcut țeranul moldovean, în frumoasa nuvelă a lui Gane, *Andrei Florea Curcanul*, cele mai bune pagini pe care le-a scris povestitorul sucevean [4]. Ele se pot așeza lîngă amintirile cîtorva dintre luptători, ale ofițerului Pruncu, întrecînd cu mult acelea ale sergentului Georgescu. Și aici însă ceia ce biruie, înlăturînd sentimentalitățile întârziate și înterzicînd orice amestec de romantism lînced, e acel curent pornit din cunoașterea adevărului celui mai adevărat, fixat de generații întregi și transmis credincios de la o vreme la alta, acela al satelor de solidă tradiție însuflețită.

Gheorghe Sion încearcă a introduce tema războiului și în teatru prin drama *La Plevna*. Influența împrejurărilor neobișnuite dă inspirație lui Gheorghe Bengescu, un ofițer, pentru descrierea, în

Vazul müködése, a román irodalom térem, Cluj 1881). Autorul traduce tot atunci, tipărindu-le la Gherla, cele două tragedii ale lui Euripide, „Ifigenia în Anlida" și „Ifigenia în Taurida". Profesorul Szilásy îl recomandă lui Alecsandri; *Scrisori*, p. 120.

[1] *Conv. Lit.*, XII, p. 1[illegible]8.

[2] *Scrisori*, pp. 1 8-9. „Ne-am luptat vitejește la Griviță, am triumfat la Montpellier", *ibid.*, p. 11[illegible], no. CI. Alecsandri duce la Felibri traducerea din *Mireio* de Mistral a lui Naum și-i capătă un condeiu de aur; *ibid.*, pp, 126-7. Papadopul-Calimah presintă „mișcarea literară provensală" *(Conv. Lit.*, XVI, p. 401 și urm.) și versuri slabe ale lui Alecsandri pentru aceiași Felibri. V. și *ibid.*, 1927, p. 126 și urm.; corespondența cu dr. Obedenaru, intenția de a merge la Roma, *ibid.*, 1924, pp. 341 și urm., 344 (4). Părerea lui Eminescu despre *Ginta latină*, *Lit. și artă rom.*, I, p. 688.

[3] *Fam.*, XIII, pp. 265-6. Cf. pentru bucata lui *La Plevna*, tradusă de V. Goldiș, *ibid.*, XIX, p. 463.

[4] *Conv. Lit.*, XI, p. 365 și urm.

www.dacoromanica.ro

versuri de caracter popular, dar lipsite de avînt, a primei lupte de la Griviţa[1], şi indemn unui tinăr care va răminea poetul, cu necontenite repetiţii şi într'o formă palida şi prosaică, al subiectelor patriotice, Ioan Neniţescu, care se încearcă şi în pastelul după modelul lui Alecsandri, pentru strofele în care se amestecă priveliştea paşnică a vieţii de sat cu gîndul şi dorul trezite de războiu — cea mai bună inspiraţie din tot scrisul lui:

... O cruce fac bătrînii
Şi, zic plecînd în cale: „E mare Dumnezeu!“,

Iar colo, lîngă prispă, voioşi, cu piepturi goale,
Prin colb, călări pe beţe, o ceată de copii
Sosesc cu bucurie şi fetei pun în poale
Un cuib de turturică, cu puii încă vii[2].

Vechiul romantism îşi mai află o întrupare asemenea cu aceia din *Raul* al lui Petrino în *Radu* al arendaşului evreu, de o puternică şi originală inteligenţă, care iscăleşte Ronetti Roman[3].

Îndreptarea către realităţile vieţii încunjurătoare în care era atita pitoresc pe care nu trebuia deci să-l mai caute cineva, ca Alecsandri, în anii de prefacere şi contraste de pănă la 1850, dădu avînt *teatrului*, care pănă atunci, la Bucureşti ca şi la Iaşi. puţin cercetat, se hrănia mai mult din traduceri, adaptări şi reminiscenţe.

[1] *Ibid.*, XII, pp. 340-2. Cf. Scipione I. Bădescu, Bucureşti 1881; George Ivaşco *(sic)*, *Dorobanţul*, Iaşi 18/8; Basiliu Mihail Laja, *Plevna*, 1878. Glorificarea războiului are şi urmări politice. V. *Partida militară faţă de partidele politice din ţară, de un ofiţer superior romîn*, Bucureşti 1878. Amintiri din războiu. de un humor silit, ale lui A. Chibici Rivneanu, voluntar bucovinean, în *Conv. Lit.*, XVI, pp. 1 şi urm., 68 urm., 105 şi urm. Mai vezi B M. Lazăr, *Plevna, poem epic într'un cînt*, Viena 1878.— Procesul lui Bariţiu pentru colecta destinată răniţilor, *Darea de seamă asupra procesului politic de presă al d-lui George Bariţiu*, Sibiiu 1879. În Pelimon, *Trei sergenţi*, o intrigă absurdă desprinde o bună descriere a vieţii de casarmă. V. şi *Cantonetele* lui Bancov (1878).

[2] *Conv. Lit.*, XII, p. 425. Cf. răspingerea de revistă a poesiei unui ofiţer, *ibid.*, p. 464. Alte refusuri *ibid.*, pp. 40, 80. Un Al., Zamphirolu (Zamfiroglu) publică la Bucureşti, în 1878, prima parte a unui lung poem, *Căderea Plevnei.*

[3] O preţuire, nu fără multe reserve, a acestei opere de P. P. Carp, *Conv. Lit.*, XII, pp. 107-10. Cf. *România Liberă*, 1878, n-le 242 şi urm. Un întîrziat pastel al lui N. Beldiceanu, *ibid.*, pp. 112-3. De acelaşi, imitarea lui *Grue Singer* sau a *Ghioagei lui Briar*, în *Noureanu*, *ibid.*, pp. 127-30. Cf., de acelaşi, *Fragii*, *ibid.*, XIII, p. 483. Petrino răspunde lui Alecsandri într'un prost imn către armată; *România Liberă*, 1878, no. 223.

www.dacoromanica.ro

Nu se poate spune destul bine despre comedia cu cîntece, și acestea perfect potrivite cu dialogurile în prosă, pline de atîta naturaleță, pe care la 1877 o dădea „Convorbirilor" acel Gheorghe Bengescu, care-și va adăugi pe urmă și numele, domnesc, de Dabija. *Cucoana Nastasia Hodoronc*[1] dă, într'o acțiune foarte răpede, plină de surprinderi, dar înfrînate de o perfectă măsură, tipuri de o puternică viață. Este acolo hazlia mijlocitoare a căsătoriilor proaste și bine plătite, care nu-și uită, la o întîmplare, și cu cel din urmă prost, dacă e tînăr, dragostile de odinioară; este stupidul căutător de căsătorie împins de spate la declarații ridicule, este un de tot hazliu Evreu moldovean, al cărui jargon îl posedă perfect autorul, dar este și o pereche în care bărbatul învață a porunci, sînt și respectabile figuri de tineri și de tinere, în ale căror încercări amoroase și copilărești șuguiri se găsește cea mai discretă notație literară, fiecare cuvînt luîndu-și locul în desfășurarea acțiunii. Comedia se ridică mult mai presus de încercările de moravuri ale lui Alecsandri[2]. Iacob Negruzzi încercase pentru scenă o satiră politică, *O alegere la Senat*[3], care e însă confusă și total lipsită de viață și de spirit, pe cînd conversația din piesa lui Bengescu nu e decît un strălucitor schimb de rachete.

La 1879-80 însă teatrul românesc cîștigă două lucrări asupra cărora pe nedrept s'a întins uitarea. Un scriitor muntean, D. C. Ollănescu[3], care începuse cu traduceri din literatura latină și cu o armonioasă redare a lui *Ruy-Blas* de Hugo, se încumetă, pe vremea cînd publica dări de samă despre represintațiile Teatrului bucureștean supt pseudouimul „Ascanio" la *România Liberă* (1878), a presinta din nou comedia de moravuri a căsătoriilor încercate prin mijlocitoare. Nastasia Hodoronc Moldoveanca își află în Aglaia Busuioc din *Lupul și barza*[4] o vrednică rivală, inițiată în toate tainele, multiple, ale meseriei sale, care face parte din folklorul național. Se adauge beizadeaua Fluturache, tip neexistent la Iași, care ține ca la dragostile sale furișate să nu lipsească

Floare de lămîiu pe taler și rosetă în șervet.

[1] *Conv. Lit.*, XI. Mult mai slabă *Drepturile Ovreilor*, „cînticel comic"; *ibid.*, XII, p. 293 și urm. Cf. și *Lit. și artă rom.*, I, p. 224 și urm.

[2] *Conv. Lit.*, XII, 1 și urm.

[3] Trăiește pănă în 1907 și-l vom mai regăsi, și cu piesa *Petre Ciocoiul*, din 1907; *Lit. și artă rom.*, I, asemenea întru cîtva cu acesta. Cf. Maiorescu, în *Cugetul Românesc*, II, pp. 754-5.

[4] *Conv. Lit.*, 1878, p. 229 și urm. Apărută apoi supt titlul *Pe malul gîrlei*, în 1879.

www.dacoromanica.ro

Nu lipsesc nici scene drăgălaşe, ca atunci cînd beizadeaua, „înnecatul", e adus leoarcă de apă înaintea iubitei lui, Smărăndiţa, şi dialogul se mărgeneşte la atît:

BEIZADEAUA (incercind a se scula)

Simt că nu mai am nimica.

SMĂRĂNDIŢA.

Sprijine-te dar pe mine.

BEIZADEAUA.

Cu plăcere cu iubire.

SMĂRĂNDIŢA.

Totdeauna?

BEIZADEAUA.

Nencetat.

E plină de haz trecerea beizadelei de la dispoziţia de a face din salvatorul său ţeran un frate de cruce, pus alături la masă, şi mînia care-l cuprinde cînd află că pentru a fi mîntuit a trebuit să-l scoată de păr din apă. E şi cîte uu ascuţiş politic, ca atunci cînd nedreptăţitul strigă:

Şi-apoi, dă, ştiţi, vine vremea că şi breasla ţeranească
Să mai puie la nevoie mîna 'n chica boierească.

Intriga e nouă şi gradarea se face cu cea mai mare delicateţă, iar forma e, în versuri, tot aşa de desăvîrşit clară, ca a lui Odobescu în basmul vînătoresc. Se desemnează un fel de senină manieră munteană în stil, din care lipsesc unele hîrşciieli şi cruditâţi cu care Moldova era obişnuită de mult. În curînd nu se mai putea zice că Bucureştii sînt, cu imigranţii ca Hasdeu cu tot, în afară de literatura românească.

Delicata comedie de salon *După războiu*, cu o fină analisă psihologică, urmează la 1879[1]. Îndată însă ce scriitorul bucureştean, un diplomat, se amestecă în viaţa satelor pentru a presinta scene de sentiment, ca în *Pribeagul*, sau, cu alt subiect, în *Fanny*[2], e, în versurile monotone inferior oricărui imitator al lui Alecsandri[3].

Se pare că gluma dramatică a lui Ollănescu a îndemnat pe

[1] *Ibid.*, p. 385 şi urm.
[2] *Ibid.*, XVI, p. 453 şi urm.
[3] *Ibid.*, XIII, pp. 457-79.

www.dacoromanica.ro

Iacob Negruzzi să aleagă un subiect oarecum înrudit: dincolo, era vorba de o iubire aparentă, de o simplă distracție quasi-sentimentală pe care soțul caută să o vadă ce este; dincoace, e prietenul întrebuințat de amorezat ca să cerce sentimentele aceleia pe care o iubește, și el termină cîștigînd o partidă pe care nu înțelegea s'o joace în adevăr. Oricare ar fi însă îndemnul, autorul multor încercări literare nereușite a dat în cele cîteva scene din *Nu te juca cu dracul* (1879) una din cele mai bune comedii ușoare ce s'au scris în românește, plină de adevăr, de spirit, de mișcare și, înainte de toate, de o perfectă măsură, în care niciun cuvînt nu e de prisos [1].

Iar drama istorică românească asupra unui subiect luat din însuși trecutul poporului nostru o creiază în 1878, peste stîngăciile din prima lui lucrare pentru teatru și într'o ciudată, neexplicabilă nepotrivire cu încercările sale lirice, așa de șterse, de nule, inferioare și sforțărilor unui N. Xenopol și Mincu (totuși marele arhitect-viitor), obișnuiții colaboratori fără folos ai „Convorbirilor", Bodnărescu [2], prin „tragedia" sa în versuri albe *Lăpușneanu-Vodă*.

E o presintare după modelul shakespearian, cu care profesorul bucovinean a cutezat să se măsoare, a unei crunte pagini de istorie a Moldovei, în care cercetătorul aduce mult adevăr istoric, un oarecare simț al situațiilor și pricepere a motivelor, de și Lăpușneanu învins filosofează asupra zădărniciei unei vieți omenești pe mîncare, pe băutură și chiar cu „plăcerea să-și înmulțească neamul", dar aceasta numai discret, prin „unghere". Mișcarea e slabă, construcția șubredă, dar e, fără îndoială, o operă de cugetare nobilă și înaltă, îmbrăcată în versuri albe care i se potrivesc. Astfel,

---

[1] De același fel par a fi *Rămășagul zgîrcitului*, comedie într'un act de Dimitrie Alexandrescu (Iași 1879). De D. R. Rosetti două schițe realiste fără valoare: *Vicleimul (Conv. Lit.*, XV, p. 152, și urm.), *Uite popa, nu e popa (ibid.*, XVI, p. 113 și urm.). „Revista" *Șahăr-Mahăr*, (cu Nestor Urechiă) e și mai ușoara *ibid.*, XVIII, p. 363 și urm. — V. G. Morțun începe la 1882 cu traducerea lui *Pascal Fargeau* și cu localisarea lui *Deputatul pălmuit* (ambele, Roman 1882). V. și Grigore Ventura, *Copila din flori* (884).

[2] Născut la Golănești, 27 Ianuar 1881, † 18 Februar 1902; *Conv. Lit.*, 1924, p. 307.

www.dacoromanica.ro

la început chiar, în dialogul Domnului învins cu Moţoc, luat ca tip de-a dreptul din celebra nuvelă a lui Costachi Negruzzi:

LĂPUŞNEANU

Sau şezi colo pe scaun.

MOŢOC

Pe piatra de mormînt?

LĂPUŞNEANU

Mi s'a părut că-i scaun şi am şezut pe dînsa.

MOŢOC

Pe Scaunul Moldovei ştiam că şede Vodă.

LĂPUŞNEAN

Ştiai şi ce-i supt dînsul?

MOŢOC

Covor cusut cu fir.

LĂPUŞNEANU

Ştii tu ce e supt tine?

MOŢOC

O piatră şi pămînt.

LĂPUŞNEANU

Sînt Moldoveni, Moţoace, periţi şi putreziţi.

Sau, cînd e vorba de ura boierilor pornită asupra stăpînului:

...Dar ura, cînd clocește,
Ea naşte pui de şarpe din ouă de porumb.

Sau în triviala, dar expresiva comparaţie:

Pe unde sameni hoitul, pe-acolo nasc gîndacii.

Cînd înăcritul Voevod întreabă pe femeia în haine cernite:

Cît ai plătit pe haina aceasta, ce te face
Cu noaptea soră dulce?,

Moţoc răspunde cu această alăturare:

Eram un scaiu în lîna unei pierdute oi.

Sau în aceiaşi întrebare de sine însuşi:

Apoi îşi face cucul vre-odată cuib? Şi totuşi,
Cînd cîntă primăvara, nu-l mai întreabă nime
Pe unde-şi prăvileşte el neamul cîntăreţ.

Lăpuşneanu găseşte o comparaţie ca aceasta:

www.dacoromanica.ro

...Cum se frînge inul
Sumeț cu multe capuri în meliță, voiu frînge
Iscoditorii, mîndri prin cari cad acuma.

Sînt și scene puternice, ca aceia în care Lăpușneanu, primind solia că țara nu-l vrea, își rîde de tot ce înseamnă poporul. E impresionantă scena de prevestire a boierilor cărora stă să li cadă capul de mîna călăului și se pune putere în îndemnurile spre răscoală ale lui Stroici [1].

Dar necontenita tensiune spre un sublim artificial—Lăpușneanu știa istoria Spartei! — obosește în tirade prea lungi, și chipurile rău alese — ce poate fi un Peucer, o Ana, iubita lui, un „Șreiber"! — nu ajung a fi definite, fiecare vorbind cu aceiași notă aceiași limbă. Trecerile de la un loc la altul în același act, înghițirea întregii Domnii a lui Despot pentru ca să arăte pe boierii doriți să înalțe în Scaun pe Tomșa arată aceiași incapacitate de a înjgheba adevărata dramă. Dar pănă atunci nu se cheltuise atîta reflexie originală, muncită, într'o operă de astfel de proporții.

E de semnalat și, în sfătuirea aprinsă a ostașilor țerani din alte scene populare, aplecarea generală către graiul lor îndătinat, în ce poate avea mai pitoresc și mai rostitor. Din nenorocire spiritul lipsește cu desăvîrșire acelui care vrea să învedereze talentul la glumă al neamului său, înăscuta lui ghidușie.

Comedia de moravuri se ivise supt influența vechiului Alecsandri: ea dăduse tipuri de trecut, cu beizadele și oameni de casă, cu Evrei cămătari și mijlocitoare de zestre, cu persoane puțin cam palide dintr'o lume de sus fără caracter, care ar putea trăi în acel moment pe orice alte meleaguri. Meritul cel mare de a o fi cufundat de-odată într'o realitate încă neobservată pănă la despreț, afară de unele încercări mai vechi cu douăzeci, treizeci de ani, ca ale lui Dimitrescu din „Badea Deftereul", sau de schița lui Slavici, care prinsese îndată ce poate da această comoară, e al lui Caragiale, care iscălește acum I. Luca Caragiale.

Îl întîlnim încă de la sfîrșitul anului 1877 [2], la *România Liberă*, ziar al junimiștilor, judecînd, cu o aspră critică a lăcomiei

[1] Dar Moțoc dat mulțimii zice numai: „încătrănit mai ești" Domnului care-l jertfește.

[2] 29 Decembre.

www.dacoromanica.ro

lui Pascali şi a uşurătăţii în alegerea şi presintarea repertoriului, adaptarea lui Carada de la *Romînul, Urîta satului.*

Autorul, spune criticul, maliţios, „ţine o negustorie de spirtoase şi face şi pe samsarul la Paris", dar el socoate că „subiectul e de o închipuire mai senină şi mai sănătoasă". Îndată criticul dădea pagini de o uimitoare siguranţă şi maturitate, arătînd o disciplină din naştere pe care nu i-o dase nici biata şcoală, nici modestul mediu social. Începînd studiu-i „cinstit" cu critica presei îngăduitoare, din multe motive. faţă de teatrul curent, arătînd la ce înălţimi ea ridică producţii nule, el începe tot acolo, încă de la începutul anului 1878[1], *Cercetarea critică asupra teatrului românesc.* „O piesă stupidă a unui scriitor bătut de toţi sfinţii, plăsmuită fără cap şi coadă după un tipic franţuzesc, scrisă într'o limbă nemai pomenită şi care ni falsifică istoria naţională, ni molipseşte simţirea şi spiritul public, din tinereţa lor, de bolile bătrînei vieţi apuseneşti — în presa noastră se chiamă: „un adevărat moment literar, menit a arăta străinilor că Romînii noştri ştiu a lucra pe terenul dramatic şi că sînt alături şi în talente mari, ca în tot progresul, cu fraţii de ginte de la Seina".

Împărţind cîmpul, destul de îngust, în: localisări, plagiate, traduceri şi puţine piese originale, Caragiale găseşte cu dreptate în *Răzvan şi Vidra* un „plan de poveste", nu o desfăşurare de dramă, scenele înşirîndu-se „ca nişte mătănii", fără conlucrarea „celulelor organice"; versificaţia „răstoarnă accentul firesc al vorbirii"; dar e „închipuire sănătoasă", sînt „caractere originale şi în mare parte bine păstrate", nu lipsesc „scene cu adevărat dramatice şi vrednice a mişca sufletul privitorilor", pe lîngă „gîndiri curate, spuse limpede cu vorbe frumoase româneşti, de ţi-e dragă lumea să le auzi". Însă, „afară de Răzvan — nimic". Piesele istorice caricaturează cu impunitate „un şir de icoane sfinte", ca în *Mircea-cel-Bătrîn, Moartea lui Brîncoveanu,* în presintarea lui Tudor Vladimirescu. Mai departe se rîde de „Vasile Alexandrescu Ureche", cu „îmbielşugatul condeiu", şi se trimete la istoria literaturii spaniole şi la „un oarecare spiritual biograf al mult iscusitului Cosmiţă Popovici".

Înfierarea spectacolului *Ostaşii noştri* are o notă de tragic atunci cînd se arată care era momentul: „Plevna nu se luase încă, pe

[1] La 5 Iauuar.

www.dacoromanica.ro

pămîntul Bulgariei, mlaștine calde de sînge românesc fumegau, picioarele și mînile care ni muncesc țarinile în timp de pace degerau în șanțurile redutelor, oștenii romîni n'aveau drept hrană decît o fărîmitură de pesmete muiat în văgașul săpat de roata tunului".

Vine rîndul „calpuzanilor" plagiatori. Era vorba acum să se cerceteze producția originală, dar ziarul la care rubrica de teatru era încredințată lui Ollănescu și ciudatului Bonifaciu Florescu a oprit, speriat, cine știe ce grozave executări, care puteau trezi dușmănii politice [1].

După cîteva luni numai de la această zgomotoasă reintrare în literatură, într'o piesă care e mai puțin o surprindere dacă se ține în samă ceia ce a precedat-o în comedia măruntă bucureșteană, Caragiale prinde o realitate bucureșteană foarte originală, cu cîrciumarii și cherestegiii solemni pentru că războiul li-a dat patrontașul și pușca gardei naționale, iar liberalismul li-a spus zilnic că ei sînt „națiunea", „poporul suveran", cu acești jupîni plini de prietenie față de asociații lor, tineri și sentimentali, numai buni pentru jumătatea patronului, căreia cîntecele la modă îi deșteptau simțiri mai delicate decît viața din dosul tejghelei, dar aspri cu sprintenii băieți de prăvălie, ca și cu hazliii represintanți ai unei „autorități" fără trecere, cu tinerele produse ale unei școli hrănitoare a pretențiilor fără a li da fondul trebuitor.

Fiu și nepot de actori [2], Caragiale, pe care l-am găsit la revista bucureșteană îngrijită de dînsul, dîndu-i și versuri romantice și o încă mai romantică povestire fioroasă, n'a însemnat niciodată știri despre copilăria și adolescența sa, și nici alții nu le-au adunat cu prea multă rîvnă. S'a publicat doar cererea de a i se da certificatul celor patru clase primare la școala din Ploești, unde strălucia „poetul" Zaharia Antinescu, altfel un om interesant [3]. Făcuse clasele de gimnasiu, patru, tot acolo, la 1864-5, cu cele mai frumoase resultate. Avînd în el din naștere instinctul scenei, Ploieșteanul, crescut în mijlocul acestei burghesii încrezute și caraghioase, prea curînd chemată la viața politică, trecut printr'o școală de pură formă care l-a încredințat răpede școlii, mult mai

[1] După foiletoanele din n-le 194, 199.

[2] V. și *Conv. Lit.*, 1912, pp. 716-7 (venit în Iași cu Maiorescu în 1878). La 881 *Convorbirile* publică *Amintirile de teatru* iscălite: „Luca". V. și scrisoarea lui Caragiale din *Cugetul Românesc*, III, pp. 25 6.

[3] Cf. *Minerva* din 1911; reprodus în *N. R. L.*, IV, pp. 79-8; Gheorghe Chirică, *ibid.*, pp. 377-3.

www.dacoromanica.ro

serioase, a propriei experienţe, îngăduindu-i a vedea lumea de aproape şi de a o străbate adînc, se formase apoi printr'o lectură franceză în care ştiuse alege ce era mai sigur, mai măsurat şi clasic, pănă la socotitul, finul Geneves Töpffer, şi devenise astfel mai mult prin acest contact literar un om de o mare distincţie de gesturi şi cuvinte, ceia ce-l făcea să se închine cu „recunoştinţă şi devotament" unui model ca Maiorescu, mai presus de care el avea însă sinceritatea, francheţa. Caragiale, —în fond, cum s'a văzut din vedenia suferinţilor războiului, un spirit tragic şi trist—, se vădeşte acuma, fără stîngăcii de debut, cu o capodoperă de observaţie şi de humor.

O noapte furtunoasă sau numărul 9 (partea a doua a titlului a dispărut apoi) pune în picioare o întreagă lume, a cării trăinicie pănă azi — şi ea nu va înceta niciodată — desminţeşte aşa de puternic principiul maiorescian că o operă de artă nu poate fi durabilă decît atunci cînd, fără a ţinea samă de contingenţele trecătoare şi de patimile momentane, presintă numai tipurile eterne. Sînt acolo locuitorii Dealului Spirii, din străzi cu nume roman, cherestegiul Dumitrachi Piţurcă Inimă-Rea, tejghetarul Chiriac, „om de încredere şi în perspectivă tovarăş la parte a acestuia", fiind şi „sergent în gvardă", „băiatul de pricopseală" Spiridon, Nae Ipingescu, subcomisar de clasa a II-a, adecă epistat de despărţire" şi „amic politic", „amploiatul", în acelaşi timp student, arhivar la judecătorie, dar „poet liric" şi gazetar la „Vocea Patriotului Naţionale", precum şi neasămănata cocoană Veta, visătoarea „consoartă" a celui d'intăiu, şi hazlia, nureşa şi gureşa ei soră, „divorţată de Ghiţă Ţircădău", fiindcă acesta era prea mitocan şi prea puţin amestecat în poesia curentă, şi, deci, „actualmente liberă".

Este aici spirit de cel mai bun, fără exagerări subiective, lăsînd să apară numai firescul contrast între ce sînt oamenii şi ce vor să fie; e o îndrăcită vervă în mişcări fulgerătoare; dar e şi duioşie, nevroită sau de sigur vroită de autor, atunci cînd, pentru acela care-i e drag în adevăr şi pentru care ar fi gata să moară, Veta nu mai e un tip caricatural dintr'o societate de care ai toată voia să rîzi, ci aşa o femeie, o femeie tînără şi frumoasă, în pieptul căreia, ori de cîntă bietele versuri de Gheorghe Sion ori de vorbeşte ea cu Chiriac, se zbate veşnica şi duioasa patimă omenească:

CHIRIAC

Alt nimic nu mai ai să-mi porunceşti?

www.dacoromanica.ro

VETA

Ce! Eu să-ți poruncesc dumitale?

CHIRIAC

Să-mi poruncești, firește. Nu-mi ești stăpînă?... Nu sînt slugă în casa dumitale, cu simbrie?

VETA *(întorcîndu-se cu fața spre Chiriac)*

Bine, domnule Chiriac, bine; zi înainte, că n'ai zis destule.

. . . . . .

CHIRIAC *(ieșindu-i cu un pas înainte)*

Te duci?

VETA *(stă)*

La ce să mai stau? Ce mai am eu cu dumneata?

CHIRIAC

Nu-mi mai zice „dumneata"!

VETA

Cum poftești să-ți zic?

CHIRIAC

Cum mi-ai zis pănă ieri.

VETA

Azi e azi, ieri a trecut.

. . . . . .

VETA

Și n'o să mă mai faci să plîng?

CHIRIAC

Nu! Nu! Nu! Dar — mă ierți?

VETA

Dar tu pe mine mă ierți?

CHIRIAC

Eu te-am iertat de mult (strîngere în brațe).

Dacă te uiți bine, soția cherestegiului bucureștean are același suflet ca și Marta de pe Mureș cînd dă ochii cu ciobanul Miron, ca și cea d'intăiu țerancă de la dînsul pe care Slavici a vrăjit-o la fîntînă înaintea flăcăului ei, în cea d'intăiu a sa, așa de frumoasă, încercare dramatică. Pentru că, supt tot ridiculul pe care pot să-l arunce modele urîte, și încă mai urît înțelese, e aceiași rasă și chiar, peste tot ce poate da această așa de gingașă și de aristocratică rasă, *aceiași umanitate.* Cu mahalaua sa dintre Strada Marcu Aureliu și Strada Catilina, Caragiale e totuși „țerănist", de o potrivă cu scriitorul ungurean și cu Gane în momentele cînd

www.dacoromanica.ro

acesta uită că a cetit prea tînăr pe prea împodobitul Alecsandri[1].

Nu s'a publicat, de şi trebuie să fie în cartoanele Teatrului, o piesă, căzută, a lui Caragiale, „Soacră-mea Fifina"[2].

O altă lume, aceia din societatea funcţionarilor apare în „Coconul Leonida faţă cu reacţiunea"[3], dar tendinţa acestei „farse" e aceiaşi, tot în legătură cu vechea direcţie a „Convorbirilor": vădirea lipsei de orice seriositate a unei lumi de o cultură falsă, care, ca venerabilul pensionar, crede că poate vorbi despre toate, mergînd în critica ei pănă la prevestiri de revoluţie, pentru ca, la urmă, un uşor zgomot pe stradă, interpretat, în acel miez de noapte, ca o tulburare politică, să-l facă pe erou să-şi caute în grabă culcuşul, pentru dînsul şi pentru bătrîna „consoartă".

Bogăţia unui suflet care nu era chemat numai pentru atîta se vede după cugetările cuprinse în colecţia pe care o da în 1880 „Convorbirilor": „Toate mulţămirile trebuiesc plătite: înainte de a se căpăta, ni se par destul de ieftene, în urmă prea scumpe"; „despreţ desăvîrşit pentru părerea mulţimii şi mila adîncă pentru soarta ei, iată semnul înţeleptului"; ori, în sfîrşit: „Dacă şi între oameni cuminţi s'ar putea stabili înţelegere aşa de lesne ca între nerozi, mulţimea acestora ar avea o soartă mai bună[4]."

Ca scenă de moravuri se mai poate pomeni *Un leu şi un zlot* de D. R. Rosetti[5], ale cărui încercări dramatice, totdeauna vioaie, nu se opresc de obiceiu asupra caracterelor: aici Trifan, cel care se simte totdeauna furat şi căruia-i iese înainte amicul Sărăcilă, e bine prins, şi dialogul e adesea plin de spirit. Gluma e înfăţişată cu mult haz, fără pretenţia de a da icoana unei întregi clase sociale. Dar e, ca intrigă, o localisare după Labiche.

Iar, în ce priveşte şarja, se poate pune alături de această

---

[1] O încercare tривială de imitaţie, cu scenariul după un model frances, în acel *Sfredelul dracului*, iscălită „X" (*Conv. Lit.*, XV, p. 297 şi urm.), care e, din nenorocire (v. *Scrisori*, p. 123, no. CXXIV; cf. *ibid.*, p. 125, no. CXXV), Alecsandri, — şi el introduce obişnuitul său dialog greco-evreiesc.

[2] V. scrisoarea din 20 Februar 1883 a lui Gh. Bengescu (Dabija), în Torouţiu, *o. c.*, II, p. 364: „Am asistat alaltăieri la întăia represintare a piesei lui Caragiale, „Soacră-mea Fifina": nu mai este „Noaptea Furtunoasă"; ba chiar nu mă aşteptam la aşa osebire". Pentru colaboraţia cu Iacob Negruzzi la „Hatmanul Baltag", Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, p. 49 şi urm.

[3] *Conv. Lit.*, XIII, p. 404 şi urm.

[4] *Ibid.*, XIV, pp. 21-2.

[5] *Ibid.*, XVII, p. 178 şi urm.

www.dacoromanica.ro

vădire a unei mentalități în general încă primitivă la orașe, cu atît mai visibil primitivă, cu cît pretenția scoate totul la iveală, foarte buna satiră, scurtă, tăioasă, a lui N. Xenopol, care evoluase mult de la bucățile de lirică ușuratecă, de la evocațiile neizbutite de scene istorice, de la naționalismul de suprafață în legătură cu comemorarea răpirii Moldovei bucovinene, *Păsurile unui American în România*[1].

Drama istorică a lui Bodnărescu îndemnă pe Alecsandri, care s'a oprit favorabil asupra ei[2], să încerce același subiect, dar oprindu-se asupra bizarei personalități a lui Despot însuși, aventurierul cu trecut obscur și josnic, ale cărui amănunte, cu studenția la Montpellier, capabilă și de omoruri, de care s'a și făcut vinovat acolo, n'o putea gîci, dar care-i apărea mai ales ca marele făuritor de planuri imposibile, trăsnit la sfîrșitul spectacolului unic pe care ținuse să-l dea. Aici legătura dramatică e mult mai strînsă, cum se putea aștepta de la experiența bătrînului poet în acest domeniu[3].

Dar figurile sînt în general exagerate și false, spiritul vremii fiind dincolo de putința de înțelegere a aceluia care cunoștea pe Iacob Heraclide, usurpatorul tronului moldovenesc, doar din cronicile lui Kogălniceanu, întreaga epocă, de jur împrejur rămîind neînțeleasă. Factorii secundari, un Lăpușneanu palid, Laski—totuși ce om în istorie!—, Spancioc, Moțoc, sînt rău prinși și insuficient caracterisați. Nu e niciun singur om viu în această presintare, slab înodată, a unui conflict istoric la care Alecsandri s'a crezut dator să adauge figuri din propria sa fantasie, ca Spaniola Carmina a lui Despot.

Exemplul lui Hugo, între sublim și gluma shakespeariană, a sedus pe poetul romîn, devenit foarte ambițios prin succesele pe care i le-a dat Curtea, Războiul și Montpellier. Dacă, umflat peste măsură, în sensul unei trufii fără margeni, Despot poate vorbi și în versuri de o energie ca aceasta:

[1] Întăiu *ibid.*, XIII, p. 303 și urm.

[2] *Scrisori*, XV, pp. 82 4.

[3] V. judecata mea în *Rev. Nouă*, 1-91, pp. 295-6 (și în *Schițe din literatura romînă*). Pentru condițiile de alcătuire și represintare a piesei, Alecsandri, *Scrisori*, p. 111 și urm. În April 1879 era „sfîrșită de mult"; *ibid.*, p. 114, no. CV. Avea în vedere și „drama în proză *Desrobirea Țiganilor*; *ibid.*, p. 118, no. CXIII (8 Sept. 1880). Poesii de dînsul, tot fără valoare, *ibid.*, XIV, p. 401 și urm.

www.dacoromanica.ro

Şi mă loviam cu capul de nouri şi de stele
Şi măsuram pămîntul cu planurile mele.

Amestecul, cu totul anacronic, al lui Ciubăr-Vodă, personagiu vag, de loc comic, din secolul al XV-lea, menit să joace rolul autentic cerut de drama romantică, e cu desăvîrşire nepotrivit şi această caricatură silită nu poate descreţi frunţile. Tipurile femeieşti n'au graţie şi duioşie.

Alecsandri avuse în vedere întâiu o trilogie, pe care o anunţa încă din 1878: *Jolde*, *Lăpuşneanu* şi *Despot*[1]. Singură prima parte a fost scrisă, în aceste versuri răsunătoare une ori, dar fără putinţa de a ridica personagii adevărate istoric sau măcar adevărate poetic, puind faţă în faţă un visător sincer, cum a fost numai în forma pedantă a Renaşterii Despot, cu oamenii de ţară, oneşti, dar mărgeniţi, şi cu acel neapărat element de opoziţie care e, aici, un fel de Triboulet, Ciubăr-Vodă, mutat, cum am spus, din vremea lui şi fără sens ridiculisat. Eminescu era de sigur prea indulgent cînd spunea că această piesă e „drama cea mai bună ce s'a scris în limba noastră“[2].

Şi, totuşi, cînd se făcea această incursie puţin norocoasă în domeniul trecutului, studiile istorice continuau, de şi pe altă linie decît a ipoteselor cutezătoare ale lui Hasdeu, care-şi oprise foaia, atit de darnică de informaţie nouă, *Columna lui Traian*, — în care şi Constantin Esarcu dăduse unele din descoperirile sale din Archivele Veneţiei—, şi el se inchina mai mult cercetărilor de filosofie, presintind vechiul material al „Cuvintelor din bătrîni“. Apăruse, înaintea Fragmentelor aceluiaşi, scrise în nemţeşte şi traduse parţial de Eminescu, volumul IV[3] din Documentele adunate de Eudoxiu de Hurmuzaki, cu acte austriece privitoare la prima jumătate din secolul al XVIII-lea, şi îngrijitorul publicaţiei, care era Slavici, neputind să introducă prefaţa care să explice şi să puie în lumină cuprinsul lor, trimesese „Convorbirilor“ această însemnată privire generală, foarte pătrunzătoare, cu toate că se simte în unele

[1] *Scrisorile*, p. 112, no. CII.

[2] V. *Conv. Lit.*, 1930[2], p. 9 5 şi urm. În schimb, Slavici, tot în *Timpul*, laudă cu dreptate *Sînziana* şi *Pepelea*, care e cu totul altceva; *ibid.*, p. 92 şi urm. Pe acel timp Pompiliu făcea, intr'o scrisoare particula ă, reserve drepte şi în ce priveşte „Pastelele“; *Săm.*, II, p. 546.

[3] Vol. VII, apoi vol. III, urmară.

www.dacoromanica.ro

judecăți o inițiare proaspătă și nedeplină [1]. Acestor considerații, care datoriau mult și talentului literar al autorului, li corespunde, după cercetări asupra lui Ptolemeu și Strabon în legătură cu noi și asupra așezării geografice a Romînilor, scrisul lui A. D. Xenopol [2], pe care-l interesau și subiectele cele mai felurite [3], ca buna traducere, cu asprime criticată, a lui Shakespeare de Adolf Stern, și chestiuni de filosofie, de pedagogie, și mai ales cele de economie politică, înfățișate ca o continuare a încercărilor de tinereță asupra stării societății românești, sau paginile despre Războiul ruso-turc care fură scoase din revistă și apărură la Iași în două volumașe [4]; publicarea Memoriilor lui Metternich îl îndeamnă să studieze „politica francesă în Orient" [5]. Mihail Suțu dădea o scurtă istorie a Dobrogii, de curînd anexată, cercetare plină de lucruri nouă [6]. Petre Verussi, autorul unor atente, și în parte drepte, considerații asupra vechii noastre arte și asupra lipsei de echilibru și armonie în cea nouă, întrebuința mărturiile din cronici, actele date de Hasdeu în „Archiva Istorică" și chiar știrile venețiene, pentru a presinta Viața lui Ștefan-cel-Mare, ca o introducere la recomandările pentru statuia lui în Iași, care n'ar trebui să samene cu mica figură de bronz a lui Mihai Viteazul [7] la București, datorită sculptorului frances Carrier-Belleuse.

În același timp, fostul consul frances la Timișoara, însărcinat cu procurarea remontei, Émile Picot, dădea o ediție și traducere a Cronicei lui Ureche, întovărășindu-o de lămuriri culese în foarte multe izvoare, atîtea dintre dînsele inaccesibile la noi. Iar vechiul amic și colaborator al lui Alecsandri, Ion Ghica, fostul profesor la Academia Mihăileană [8], culegea amintiri [9], uimitor de sigure și îmbrăcate în forma cea mai vioaie, superioară oricării

[1] *Ibid.*, XIII.

[2] Pentru activitatea lui în acest timp v. *ibid.*, IX, pp. 105-9, 127-32 (despre versul românesc); XI, p. 7 și urm. (starea economică; bune observații despre crearea „fructelor seci" prin școli), pp. 119, 260 și urm. (criticisme).

[3] El dă la 883 și un escelent program de istorie a Rominilor, în broșură.

[4] Despre cărțile lui Bălcescu și lui Teutschländer cu privire la Mihai Viteazul, *Conv. Lit.*, XIV, p. 41 și urm.

[5] *Ibid.*, XV, p. 85 și urm.

[6] *Ibid.*, p. 60 și urm.

[7] *Ibid.*, XIII, p. 98 și urm.

[8] Cf. *ibid.*, 1912, p. 48 și urm.

[9] Pentru originea culegerii, Alecsandri, *Scrisori*, p. 115.

www.dacoromanica.ro

evocaţii istorice, pentru a le turna în veşmîntul unor scrisori către poet[1]: se adaugă şi scrisori ale lui Alecsandri către Ghica[2]. Alexandru Papadopul-Calimah publică în „Convorbiri" articole despre trecutul cercetat în izvoare[3]. Acest urmaş prin femei al lui Scarlat-Vodă Callimachi se îndeamnă apoi a scrie şi el, dar pe basa documentelor, „amintiri", în care e vorba de vechi ceasornicari străini din Moldova şi de aceia din alte ţeri[4]. Paginile despre Unire vin însă din experienţa lui[5].

Interesul vremii mergea şi asupra trecutului Romînilor neliberi, şi, la apariţia cărţii bunului, credinciosului ucenic al lui Şaguna, arhimandritul Nicolae Popea, *Arhiepiscopul şi Mitropolitul Andrei, baron de Şaguna* (1879), Slavici scrise pentru „Convorbiri" cea mai înţeleaptă preţuire a operei îndeplinite de marele arhiereu[6]. Aceasta în timpul cînd Teodor V. Stefanelli iscodia ştiri istorice şi statistice adesea naive din Bucovina[7]. *Dacia înainte de Romani* a lui Tocilescu era să apară şi, atacată de Hasdeu, în „Binele Public", ajungea, pentru aceia, să fie lăudată în „Convorbiri"[8].

E, astfel, de mirare cum Maiorescu, ocupat literar în această vreme cu traduceri din prosa şi chiar din poesia germană şi în genere apuseană[9], cu conferinţe[10], ori cu întîrziate atacuri contra neologismelor, pe care le tot scotea din us noua literatură, strîns legată de graiul poporului[11], a putut proclama quasi-neexistenţa

---

[1] *Ibid.*, XIV, pp. 1 şi urm., 55 şi urm., 81 şi urm., 209 şi urm., 325 şi urm., 407 şi urm., 445 şi urm.; XV, pp. 165 şi urm., 209 şi urm., 254 şi urm., 339 şi urm.

[2] *Ibid.*, XIV, p. 164 şi urm. (Vasile Porojan, amintiri de copilărie).

[3] Ca *ibid.*, XIV, pp. 194 şi urm., 252 şi urm.

[4] *Ibid.*, p. 29 şi urm.

[5] *Ibid.*, pp. 32-4. Cf., pentru transmiterea prin Alecsandri, *Scrisori*, p. 467. Prin el trimete şi Melchisedec; *ibid.*, p. 116, no. CIX; p. 117, n-le CXI-II p. 119, no. CIV; p. 120.

[6] *Ibid.*, XIV, p. 5 şi urm.

[7] *Ibid.*, XIX.

[8] *Ibid.*, XX, pp. 235-6.

[9] V. şi *Biblioteca Literară: Patru nuvele de Carmen Sylva, Alarcon, Bret-Harte şi din chinezeşte, traducere romîna de T. Maiorescu*, Craiova, 1882.

[10] V. Titu Maiorescu, *Patru conferinţe, resumate de Mihai C. Brăneanu (Hermes), cu un apendice de d. Anghel Demetrescu*, Bucureşti 1883. În acelaşi an Maiorescu căta să arăte cum lupta sa a cîştigat biruinţa (v. *Conv. Lit.*, XVII, pp. 81-6).

[11] *Ibid.*, XV, p. 281 şi urm.

www.dacoromanica.ro

studiilor de istorie în această epocă așa de aplecată să răscolească trecutul, făcînd răspunzători și pe cei patru profesori de Universitate, cari ar fi fost incapabili de a da măcăr o monografie sau colecție de documente, tratînd cu cea mai mare asprime neprețuitul „Tesaur" al lui Papiu Ilarian pentru că iea din cărți tipărite și dă traduceri și bătîndu-și joc de ce adunase din archivele italiene rîvna lui Esarcu [1], ba imputînd lui Hasdeu că și-a întrerupt publicația de documente: dacă Tocilescu îi place pentru greoaia lui compilație archeologică, nu e așa și cu *Fragmentele* lui Hurmuzaki. O escepție lăudătoare o făcea pentru bunul studiu, apărut la Viena, al lui Slavici: *Die Rumaenen in Ungarn, Siebenbuergen und der Bukovina* [2].

Dar, iarăși, de și, cu puțin înainte, în „Convorbiri" [3], Xenopol fusese trecut cu vederea [4], cînd dăduse interesantele „studii asupra posițiunii geografice a Romînilor" [5], cum *Revista pentru istorie, archeologie și filologie* a lui Tocilescu era să adune îndată pe toți cercetătorii, de la Vlădica Melchisedec la d. Gaster, tot Maiorescu pare a fi acela care-i salută apariția în „Convorbiri" [6]. Gîndind și la vechea-i campanie, criticul recunoaște cu simț istoric că atacurile de atunci pot părea „prea

[1] O verificare a lucrului acestuia de profesorul Frollo, *ibid.*, XVII p. 405 și urm. (actele găsite sînt în vol. VIII din „Hurmuzaki").

[2] *Ibid.*, XV, p. 401 și urm. În schimb, se aduc mari laude lui Hasdeu, pentru *Cuvinte din bătrîni*, cerindu-i „Istoria limbii romîne", și lui Cihak. Într'o dare de samă despre exemplara. Bibliografie a lui Voltaire de G. Bengescu, Maiorescu iea în glumă intenția acestuia de a scrie, cu Émile Picot, o veche istorie a Moldovei (*ibid.* XVI, pp. 271-2). Dar revine, și cu laude, asupra cărții aceluiași despre Alexandru-cel-Bun (*ibid.*, pp. 360-2). Se va face loc și studiilor lui Melchisedec, *ibid.*, p. 371 și urm., 422 și urm., 464 și urm.

[3] *Ibid.*, XV, p. 384 și urm.

[4] În 1883 el incepe cursul său la Universitatea din Iași (*ibid.*, XVII, pp. 300-6).

[5] Xenopol, „poligraful Xenopolu" al lui Maiorescu (*ibid.*, XXIII, p. 593), dă și un buletin în care vorbește și de slaba lucrare de debut a lui Al. Philippide, *Încercări asupra stării sociale a poporului romîn în trecut* (1881); *ibid.*, XV, pp. 475-8. Dar tot Philippide dă, în studiul său despre „Cronica lui Huru" (*ibid.*, CXVI, p. 249 și urm.), cea mai clară și mai distinsă ca formă din toate numeroasele sale lucrări. — Gane e prins și el de tendința vremii și îmbracă în formă de nuvelă legenda istorică, in legătură cu Ștefan-cel-Mare, de la Borzești (*ibid.*, XV, p. 418 și urm.

[6] *Ibid.*, XVI, pp. 323-4. E timpul cînd și d. C. Meissner face istorie, recensînd cartea lui Tomaschek despre Balcani, *ibid.*, pp. 446 și urm., 574 și urm.

www.dacoromanica.ro

aspre", „prea puţin oportune", „prea lipsite de respect pentru vechile autorităţi". Şi el crede acum că e „neapărat" „a cunoaşte şi Biblia romînă în frumoasa limbă din secolul al XVII-lea, şi cronicarii uoştri, şi poveştile, poesiile şi proverbele populare".

Budulea Taichii al lui Slavici, minunat de plastică, asemenea cu scrisorile dintre Ghica şi Alecsandri, îndemna, de altfel, spre răscolirea amintirilor personale, şi, în ale lui, Gane, urmîndu-şi scenele vînătoreşti, găsi materia frumoasei povestiri în jurul bunului Turc de casă al familiei sale, *Aliuţă*. Diplomatul care era Ollănescu [3] (Ascanio) culegea impresii de Orient ca acelea din *Nevruz*. Pănă şi naivul Ispirescu va căuta în memoria sa mai recentă incidentele unei călătorii „de la Roşiorii-de-Vede şi 'napoi" [4]. Şi Caragiale, iscălind Luca", va da „amintiri din teatru", care sînt pline de interes [5].

Atunci Creangă veni cu *Amintirile din copilărie* [1].

Fără stăpînirea printr'o înaltă ideie morală care deosebeşte scrisul lui Slavici, fără liniştea cuiva care priveşte de departe, dintr'o viaţă statornicită şi asigurată, ce i se năzare în minte din începuturile sale, negal, plin de cuvinte rare, amestecat şi une ori confus, plin de expresii locale, dar de o perfectă sinceritate nemeşteşugită, de un pitoresc spontaneu, opera aceasta a lui Creangă alcătuieşte partea cea mai originală din scrisul institutorului ieşean, în care a trăit pănă la capăt ţeranul de supt muntele Neamţului, de şi forma poveştilor e cu mult superioară. Numai a doua parte, în care e vorba de grijile mamei, e plină de o duioşie reţinută: chipurile felurite ale satului răsar şi se însufleţesc; niciodată pănă atunci nu se găsiseră atîtea împreună şi aşa de deosebite în jurul poznelor făcute de un copil neastîmpărat, şi acelaşi dialog, de o rară autenticitate ţerănească, prinde o bună parte din această largă frescă rurală· În a treia parte, apărută la Mart 1882, e şi o bogată descriere a acestui mediu nemţean, cu scurta caracterisare plastică a satelor de supt codru, în umbra mănăstirilor, a căror taină nu vorbeşte

[1] *Ibid.*, XIV, p. 201 şi urm. Dar *Petrea Dascălul (ibid.* p. 286 şi urm.) e prefacerea în literatură a unei simple anecdote de vînătoare.

[2] *Ibid.*, p. 365 şi urm.

[3] *Ibid.*, XVI, pp. 81 şi urm., 190 şi urm., 227 şi urm.

[4] *Ibid.*, XVIII, p. 193, şi urm.

[5] *Ibid.*. XI, pp. 397 şi urm., 434 şi urm.

www.dacoromanica.ro

celui nepurtat prin veacurile istoriei Moldovei, dar Cetatea Neamțului îi apare „îngrădită cu pustiu, acoperită cu fulger“ (las la o parte restul, în care e vorba de vite „fugărite de streche“ și de vinderei [1]), pe cînd venerabilul stareț Neonil apare numai ca „un bătrîn olog, care ne sfătuia cu duhul blîndeței să ne ținem de Ceaslov și Psaltire, căci toate celelalte învățături, zicea el, sînt numai niște ereticii, care mai mult amărăsc inima și tulbură sufletul omului“ [2], ba chiar ca unul care oprește pe nedrept leafa dascălului Popa Duhu. Hazlie e de sigur și priveliștea lumii de clerici în care școala aduce pe băiatul de la Humulești, dar poate că nici aruncarea cu pravila și sfeșnicul, în timpul slujbei, de preot între călugări nu e mai adevărată, fiind tot așa de puțin pioasă pentru amintirile copilăriei, care ar avea multe altele de spus. Capitolul care privește școala, egal de vioiu, nu mută într'un mediu mai puțin trivial, în netagăduitul interes al amîndurora [3]. Amintirile se opresc la întrarea lui Creangă în Seminariul din Socola, la 1855, pentru a fi reluate apoi în schița *Popa Duhu* [4], care nu e decît o culegere de anecdote fără spirit.

---

[1] Se presintă și icoana lui Grigore-Vodă Ghica la deschiderea școlii din Tirgul-Neamțului.

[2] Despre adevăratul Neonil, v. lucrarea d-lui N. Banescu, *Starețul Neonil.*

[3] Amintirile au fost scrise la București în timpul cît Creangă se îngrijia de boala lui în spital. Aici culege „balada ciudata care leagă pe Jemnai Craiu“ („Jicmon, Sigismund) de Lina Catalina *(Conv. Lit.*, XV, pp. 383-4).

[4] *Ibid.*, p. 313 și urm.

www.dacoromanica.ro

V.

Ardealul şi noua mişcare.

În acest timp de literatură inspirată de popor şi apoi şi de trecut, *Familia* lui Vulcan, o bucată de vreme, puţintel neglijată [1], se reface de pe la 1881, după ce directorul trecuse de la Pesta la Orade [2], cînd reiea şi poesia populară [3].

Din acest mediu ardelenesc cel puţin ca şi din simţul pentru cîntecul poporului al celor din ţara liberă şi-a luat Eminescu încă de la început inspiraţia populară. Materialul *Familiei* era dese ori alcătuit din imitaţii şi contrafaceri ale acestei poesii populare, şi schiţe ca a lui Gheorghe Trăilă întrebuinţau în dialoguri graiul satelor bănăţene. Elemente de viaţă ţerănească sînt prelucrate de Vulcan el însuşi în *Biografia unui arbore*, povestită de el însuşi [4]. Acelaşi Trăilă dă un şir de ştiri despre obiceiurile din părţile Timi şoarei [5], după cele din Bihor, de un altul [6], şi se adaugă informaţiile bucovinene ale lui Marian [7] şi cele aduse de Miron Pompiliu [8].

---

[1] *Concordia* din Pesta, *Aurora Romînă* dispăruseră, ca şi *Federaţiunea şi Amicul Şcolii*, ale lui Visarion Roman, *Magazinul Pedagogic* din 1867, de la Năsăud, *Amicul Poporului*, din acelaşi an, *Albina* din Viena, ca şi publicaţia de satire *Calicul*. Se anunţase *Progresul* şi *Amvonul* lui Popfiu (pentru care v. *Fam.*, III, p. 431).

[2] *Fam.*, XIII, 541 şi urm.

[3] *Ibid.*, XVI.

[4] *Ibid.*, III.

[5] *Ibid.*, II, pp. 342-4; III. V., d. ex., pp. 443 şi urm., 457 şi urm.

[6] *Ibid.*, II, p. 299.

[7] *Ibid.*, III, pp. 401-2, 597-8.

[8] *Ibid.*, pp. 346-7.

[9] *Ibid.*, III, pp. 461-2. Poetul I. Bădescu, trimes de societatea „Orientul“ pentru ca să adune poesii populare la Nord de Carpaţi, a fost arestat ca

www.dacoromanica.ro

Grigore Moldovan trimete chiar o culegere de cîntece ardelenești [1]. Se merge așa de departe, încît se presintă între portretele Romînilor iluștri al lui Mircea Giuca din Ticfanul-Mic, lîngă Oravița, unul din păstrătorii acelei comori de balade [2].

Pentru nuvele se caută tot mai mult inspirația populară, pe care o adoptă un Buticescu din Cluj. În *Crucea din Peșteră,* cel ce iscălește Dionisie Coriolan strămută cetitorul în colibele „păcurarilor" din Bihor: „cine n'a fost într'o noapte în țarinile satelor românești, acela nici ideie n'are despre misticitatea sunetelor, despre armonia cea melancolică și îndulcitoare a fluierului păcurarului ce șede lîngă porșor". Ne întîlnim cu preoți bogați cetind vechi cărți cu potcoave, cu fetele lor frumoase, și graiul poporului însuși ni se presintă, nefalsificat: „Bat'o soare batîră *(sic)*, surată, că mîndră mai poate fi Dilinca Popii, așa-i de albă, ca un porumb, așa-i de făioașă *(sic)*: doar cît ține vidicul nu i-ai afla păreche... Zău, hie, nu-i mirare că e fată de popă, căci gîndești că e fată de Domn... — Ba doară-i și mai mîndră decît Nani Jagîrului, de și ea poartă cerc și clop în cap" [2]. E o plăcere să asiști la acea „încredințare" a fetei, căreia totuși gîndul aiurea-i umblă. Și ce pitoresc se presintă fuga fetei: „Dacă i se încățau polcuțele într'un păducel, nu le descăța cu frumosul, ci se smîcia, rumpă-se ori fie ce-a fi, numai să poată ajunge mai iute... Altă fată pentru lumea asta n'ar cuteza să umble noaptea prin pădure. Altă fată nu și-ar băga capul în apă, căci pe unde s'avîntă Dilinca, umblă lupul, umblă momîieție, umblă mama pădurii".

Și portul popular, atît acel din Romănia, văzut de Vulcan la Exposiția din Paris, cît și cel din Ardeal, află prețuire în această revistă.

În mijlocul unei literaturi artificiale, care isprăvise prin a desgusta pe aceia chiar cari o adăpostiseră și lăudaseră, apare acolo în 1871 ca un fenomen de viitor gluma lui Vasile Budescu, mai puțin fericit în alte scrieri: *Țiganii.* Materialul popular, cu versul șerpuitor, cu-

---

agent de propagandă „dacică", la Berbești, în Maramureș, la 18 9; *ibid.*, V, pp. 538-9.

[1] *Ibid.*, II, pp. 481-2. Legături cu Gherla; II, p. 04. — În an. IV, N. Densusianu încearcă o interpretare *romană* a poesiei populare.

[2] *Ibid.*, II, pp. 495-7, 508-10, 520-3.

www.dacoromanica.ro

prinzînd o extraordinară bogăţie de cuvinte pitoresci, e foarte bine întrebuinţat:

Strînsu-s'au Ţigani-odată,
Toţi din lume laolaltă,
La capătul satului,
În margenea codrului:
Cîţi ciurari, ciţi lingurari
Şi maèştrii toţi mai mari,
Drîmboieşi, cimpoitori,
Corturari şi lipitori,
Ca biserica să-şi facă,
Popă de Ţigan s'aleagă,
Că-i huleşte lumea 'ntreagă
Că n'au sat, loc stătător,
Şi popă din viţa lor [1].

Acelaşi găseşte în poesia poporului ce-i trebuie pentru a scrie, din înădituri visibile, frumoasa *Doină a lotrului:*

Vină, dalbă primăvară,
Să 'nverzească lunca iară,
Lunca şi pădurile,
Pădurea cu murile,
C'arde sinul lotrului
De doruţul codrului [2].

Sau:

Mult mă 'ntreabă sfînta lună:
Unde-i voia mea cea bună,
Că 'nfloriam ca mugurii
Şi săltam ca fluturii [3].

Şi:

Frunză verde de viuţă,
Am trei mîndre de drăguţă:
Una 'n deal şi una 'n vale,
Una 'n capul satului,
La fîntîna bradului,

Cea din vîrful dealului
Dragă mi-i sufletului,

[1] *Ibid.*, VII, 454-6. Acelaşi adună poesii populare; *ibid.*, p. 482. Încercase de a le prelucra, *ibid.*, pp. 595, 615-6; VIII, p, 34.

[2] *Ibid.*, p. 411. Întrebuinţînd acest motiv, şi Vulcan poate să dea o bucată care se ceteşte cu plăcere, *Gorunul lui Horia (ibid.*, p. 455 şi urm.).

[3] *Ibid.*, p. 520.

www.dacoromanica.ro

Cea din capul satului
Mi-e rumperea capului [1].

Apar la *Familia* noi colaboratori: pedagogul Ștefan Velovan [2], Petru Dulfu, cu „O ceartă pentru nimica", din 1883 [3], Brașoveanul, de o fecundă producție, nu totdeauna fericită, poet traducător, nuvelist, povestitor cu vioiciune al călătoriilor sale, Teohar Alexi, urmaș al vechilor companiști greci, acesta și cu un roman istoric *Beiu, Vodă, Domn*, din 1884, ieșind în fascicule ilustrate [4].

Un spirit critic, pătrunde și acolo. Volumul lui T. V. Păcățian, *Flori de toamnă*, întîmpină critica profesorului Silași [5]. Marienescu poartă polemici dîrze în jurul folklorului său [6]. El va încrucișa spada cu Aron Densusianu, care-l taxă de falsificator pentru că el însuși nu prețuia partea de datini din epopeia acestuia, *Negriada* (1879 [7]). Mai ales e de ținut samă opera de dîrză trecere prin sită a lui „Radu Năsturel", care știe și portughesa [8]. Unele idei sînt juste, altele bizare, ca lauda pentru acel naiv N. D. Popescu „în care talentul schinteiază" [9].

Se caută relații mai largi, pănă în Bucovina. Vasile Bumbac, colaborator cu o baladă la *Familia* în 1866, pregătia, spune Vulcan, „o epopeie poporală în douăzeci și patru de cînturi supt titlul *Petrea Cățălei...*, despre un războiu... în care Petrea Cățelei se lupta cu craii zmeilor, îi învinge prin multă osteneală și prin aventuri multe devine în urmă domn peste țerile zmeilor" [10]. Balada s'a și publicat, dar lunga înșirare de versuri mărunte,

[1] *Ibid.*, pp. 566-7. În vol. VIII, p. 175, și IX, p. 396; X, p. 259 (e de-a dreptul poesie populară). — O baladă bunișoară, cu subiect roman, *ibid.*, VIII, p. 261; cf. XI, pp. 72-3. Și în poesii de iubire (v. *ibid.*, X, p. 25) el amestecă asemenea motive. Autorul era profesor la gimnasiul din Beiuș *(ibid.*, p. 41).

[2] *Ibid.*, XX, p. 53 și urm.

[3] V. *Reîntoarcerea, ibid.*, IX, pp. 443-5.

[4] Supt pseudonimul Stan Pîrjol, *Moartea lui Mihai Viteazul*, 1881; cf. *Ai carte, ai parte*, 187[illegible].

[5] *Ibid.*, XIX, p. 55 și urm. — Găsim cu mirare și o notă despre Carlyle; *ibid.*, XVIII. p. 13. Silași închisese foaia sa *Sionul Românesc*, începută la 1866 și mutată pe un an la Viena.

[6] *Ibid.*, XVII, p. 126 și aiurea. Cf. *Luminătorul*, 1880, n-le 7-18.

[7] *Fam.*, XVI, pp. 572-3, 579-80, 584-5, 596-7, 603-4, 608-9, 614-5, 619-22; XVII, pp. 12-3. — Densusianu profesor la Iași, *ibid.*, XIX, p. 605.

[8] *Ibid.*, VII, p. 463.

[9] *Ibid.*, XIII, p. 326.

[10] *Ibid.*, II, p. 323 și urm.

www.dacoromanica.ro

fără coloare şi pitoresc, obosește [1]. Acolo între tineri se arată foarte zelos istoricul diletant Dionisie Olinescu [2]. Se corespunde chiar cu Petersburgul, unde Petru Sîrcu începe un curs de românește [3].

Din ţara liberă, de unde N. Xenopol scrie contra franţuzismelor [4], alţii, Alecsandri, Matilda Poni, care dă la 1872 un volum de *Poesii* [5], Veronica Micle [6] colaborează curent. Sînt relaţii chiar cu P. P. Carp [7]. Un P. V. Grigoriu („Buduşcă") din Iaşi încă student la Paris, devine un *informator permanent* [8].

Vulcan însuşi, care face în 1881 un drum în România [9], se preschimbă. Editorul *Şezătoarei* se apropie de inspiraţia populară, ca în *De la sate* din 1883. După ce o bucată de vreme pierduse tot interesul, materialul cel mai de preţ, dat de popor, trecînd la admirabila publicaţie pentru sate *Şezătoarea*, de la 1880, cu contribuţii de Pantazi Ghica şi Scurtescu, Bonifaciu Florescu ş. a., *Familia* redevine astfel supt impulsul acestui tineret o revistă de însemnătate. Şi Ispirescu-i trimete colaboraţia sa [10]. Eminescu publică acolo *S'a dus amorul* [11], *De-acuma* [12], *Pe lîngă plopii fără soţ* [13] şi *Ce e*

[1] *Ibid.*, pp. 457 şi urm., 469 şi urm., 483 şi urm., 489, 493 şi urm., 501 şi urm., 505 şi urm., 513 şi urm., 517 şi urm., 525 şi urm.

[2] *Beizadea Tudurel din Moldova*, XII, pp. 520 şi urm., 530 şi urm. Cf. *ibid.*, XI, pp. 214, 492; XIII, p. 72. Cf. *Foaia Soţietaţii*, IV, p. 37. Lui Dimitrie Onciul, student, i se răspundea la *Convorbiri* (VII, p. 184): „D-lui Dim. On., Bucovina. Intenţiunea e bună şi vă îndemn să urmaţi, însa pan' acum prè *(sic)* multe greşeli de limbă şi formă". Cf. V. I. Palade, *O excursie la Suceava*, 1 72; G. V. Stefaniu, *ibid.*, XIV, p. 356.

[3] *Ibid.*, XX, pp. 540-1. *V.* şi cf. *ibid.*, XX, p. 663. Planul de a se publica *Mesagerul Basarabiei* lui Drumaşcu, în 1884; *ibid.*, XX, p. 47.

[4] *Ibid.*, XVIII, pp. 105-6.

[5] V. *ibid.*, VII, p. 361; X, p. 313; XVII, pp. 77 şi urm., 83 şi urm.; XIX, p. 634 (se anunţă povestirea ei, *Păcatele părinţilor*. Volumul ulterior, *Povestiri adevărate)*. Portretul ei, *ibid.*, XX, p. 157. Despre ea vorbeşte un Alexandru Tóth, în *Fővárosi Lapok* din 1881.

[6] *Ibid.*, XIX, p. 527 şi aiurea.

[7] *Ibid.*, IV, p. 401.

[8] Scene din Iaşi, XIII, pp. 513-4. Acelaşi către Gh. Scheletti, *ibid.*, p. 351. Cf., pentru Scheletti, *ibid.*, XVII, pp. 258-9. Cf. V. Cosmovici, in *Rev. Nouă*, III, p. 40 şi urm.

[9] *Fam.*, XVII, pp. 451-2.

[10] Notă despre fiica lui, *ibid.*, XIX, p. 283.

[11] *Ibid.*, p. 197.

[12] *Ibid.*, p. 269.

[13] *Ibid.*, p. 417. Anunţîndu-i, mai tărziu, boala, Vulcan pune in vedere pu-

www.dacoromanica.ro

amorul[1]. Apare o cronică bucureșteană permanentă, de poetul, de altfel mediocru, Roșca („A. C. Șor"), în care sînt și critice întemeiate și curagioase, care se unește cu acea, a tînărului Olinescu, din Bucovina, și cu discuțiile în care Silași represinta vechiul punct de vedere latinist ca și lipsa de gust, lăudînd poesiile d-lui Păcățian. Ea rămînea deschisă atîtor studenți porniți pe o cale nouă, Pompiliu fiind îngăduit să răspundă aprecierilor bătrînului profesor[2].

Dar inspirația populară, represintată și prin povești ca ale lui Ioan Pop Reteganul[3], se așează în locul întâiu. Numai în „Familia"[4] a ieșit singur prologul piesei în cinci acte, pe lîngă acest prolog, pe care, la 1882, Alecsandri o intitulează *Năvălirea Jidanilor*. Cu imitație de jargon și luptă contra „Alianței Israelite", ea va fi fost întreagă la nivelul lui „Herșcu Boccengiul" poate mai mult chiar decît al „Lipitorilor Satelor".

Și corespondența bucureșteană a „Familiei" ne face să cunoaștem cum vechea „Junime" ieșeană se prefăcuse prin acești ani 1880 în salonul personal al lui Maiorescu[5], acuma pe deplin acceptat, și din causa importanței politice, de acest clan de Ardeleni, mult timp rebel unei influențe care se socotia periculoasă[6]. Astfel în

---

blicarea a altor trei poesii, „pe care, d'impreună cu altele deja publicate de noi, ni le-a dat pentru „Familia" (*ibid.*, p. 428). E vorba de *Și dacă ramuri bat în geam* (*ibid.*, p. 549), *Din noapte* (X, p. 73), *Iar cînd voiu fi pămînt* (*ibid.*, p. 133).

[1] *Ibid.*, p. 345.

[2] *Ibid.*, XIX, p. 86 și urm. Dar și răspuns al lui Silași, *ibid.*, pp. 190 și urm., 205 și urm., 216 și urm. Polemica urmează cu intervenția lui „Spiru Ghimpescu", *ibid.*, pp. 352-3.

[3] *Ibid.*, p. 97 și urm. Roșca dă „calul după cîntecele poporale ale Romînilor"; *ibid.*, pp. 133 și urm., 145 și urm. O povestire în stil popular de Alexandru Tuducescu, din Lipova, și el convertit la noile tendințe, *ibid.*, pp. 609-10 (cf. poesii populare, *ibid.*, XX, p. 21. O poveste, *ibid.*, p. 378 și urm.). Frumoase amintiri, cu obiceiuri populare, de același, *ibid.*, XIX, p. 621 și urm.

[4] *Ibid.*, XX, p. 1 și urm.

[5] Pentru casa lui în București, *ibid.*, XIX, p. 143. Se semnalează la 1874 că el a făcut pe Hasdeu profesor de Universitate. Portretul lui, *ibid.*, XIX, p. 233.

[6] V. Maiorescu și religia, *ibid.*, VII, p. 1 0. Contra subvenției Academiei Romîne, tot în 1871, *ibid.*, p. 333. Pe la 1 73, pentru Vulcan, el „desvoltă multă activitate"; *ibid.*, X, p. 334.

www.dacoromanica.ro

Mart 1883 cetesc unul după altul în casa din Str. Mercur: Ispirescu despre jocurile de copii, Hasdeu, — care încă de la foaia lui, *Traian*, şi înainte de revista de erudiţie *Columna lui Traian*, oferise pacea leşenilor [1] —, „cu verva-i cunoscută“ [2], „un tablou rafaelic: Romănia cu admirabilu-i profil Basarabia, hotărît revistei limbilor romanice“, iar, după ce amfitrionul „dede cetire unui fel de poemă ideografică, „Musa Rustică“, pe care o primise prin postă“, Roşca presintă „calul după cîntecele poporale ale Romînilor“ [3]. Altă dată, după ce Alecsandri ocupase o întreagă seară cu cetirea „Fîntînii Blanduziei“ — despre care va fi vorba în altă legătură —, se succedează At. M. Marienescu, cu „însemnata d-sale nuvelă *Regina Stelelor*, foarte interesantă din punctul de vedere al florei şi mitologiei poporale romîne“, poesii de Eminescu şi „un quatren adresat d-lui Alecsandri de d. Hasdeu, care-şi exprimă iubirea şi admiraţiunea către Horaţiu al Romanilor şi Alecsandri al Romînilor“ [4]. Aceste versuri, pe care le redă „Familia“, iată-le:

Bătrînule Horaţiu, a Romei vechi mîndrie,
De care toţi Latinii în veci se vor mîndri,

---

[1] Cf. III, p. 127; IV, *passim*. Din causa articolului lui Xenopol despre „Convorbirile economice“ ale lui Ion Ghica, el „întinde o mînă de frăţie... revistei transmilcoviene“, oferind şi a se face abonamente comune (IV, p. 264). Se reproduce şi ce a scris Xenopol despre literatura populară, poesii de Matilda Cugler *(ibid.*, p. 70), de Veronica Micle *(ibid.*, p. 185). De altfel Alecsandri, foarte eclectic totdeauna, dăduse lui Hasdeu bucăţile *Vlad Ţepeş şi Stejarul* şi *Vadul lui Traian* (pp. 189, 233). Numai cu Iacob Negruzzi= „Abraham Albuzzi“ continuă un uşor război de floretă (p. 65 şi urm.). De altfel, în *Aghiuţă*, p. 186, se putea ceti acest anunţ: „D. B. P. Hăjdeu propune colaboraţiunea sa ca istoric la orişicare foaie romînă, fiind vederat că o aşa colaboraţiune curat ştiinţifică nu implică de loc simpatie sau solidaritate politică, ci numai simplu va da autorului mijloace de a lucra şi de a scoate la lumină un foarte mare număr de descoperiri de cea mai mare importanţă pentru istoria romînă“. — *Familia* se va ocupa însă de atacurile lui Gh. Panu contra lui Hasdeu; XVI, p. 356.

[2] El publică atunci şi în Buletinul Ministeriului de Instrucţie al lui V. A. Urechiă (v. despre frăţia de moşie; I, p. 620 şi urm.).

[3] *Fam.*, XIX, p. 129.

[4] *Ibid.*, XX, p. 180. Cf. adresa contemporană a lui Maiorescu către Alecsandri: „Geniul d-tale, care este şi va rămînea cea mai înaltă încoronare a inteligenţei romîne“ (1884); *Conv. Lit.*, 1932 [1], p. 431.

www.dacoromanica.ro

Iubirea-mi pentru tine azi este și mai vie:
Iubindu-te pe tine, iubesc pe-Alecsandri [1].

Poate pentru atîta nu merita să se uite o întreagă epopeie de crunte lupte între cei doi corifei literari. Veniau acolo, de altfel, ca să asculte și povești de Baican, glume de Jipescu, un Caragiale lingă avocatul, politicianul, apoi ofițerul, Candiano-Popescu[2]. Se întîlniau și Ispirescu și Dulfu [3]. În față, Petre Grădișteanu, care nu-și uita literatura și era „dominat de frumoasa ideie de a reînvia *Revista Contemporană* de fericită amintire", face să cetească Ciru Oeconomu și Ollănescu [4].

Almanahul României June din 1883 înseamnă afirmarea acestei solidarități a tineretului din Austro-Ungaria cu direcția poporală din România. Se găsesc împreună numele reginei Elisabeta, al lui Alecsandri, ale „junimiștilor", de la Eminescu, Slavici și Creangă la Gane, Iacob Negruzzi și Xenopol, al lui Maiorescu, „despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare", nu fără Nenițescu, Bucovineanul I. G. Sbierea, iar, dintre Ardeleni, numai Vulcan și I. Popescu de la Sibiiu. E data cînd *Familia* face loc unui articol în care se recunoaște influența binefăcătoare a luptei duse de „noua direcție" [5].

Apoi, se va produce întrarea la Vulcan a tinerilor de la Viena, —

---

[1] *Fam.*, XX, p. 182.

[2] *Ibid.*, p. 524.

[3] *Ibid.*, p. 594. Și mulți alții, ca V. Babeș, N. Densusianu *(sic)*, episcopul Melchisedec; v. Vulcan, *ibid.*, XX, pp. 69-70. Se cetia, dar se răspingea de la publicare, o rectificare a generalului Manu contra lui Ion Ghica; *România Liberă*, și de acolo în *Fam.*, XX, p. 591. Pe atunci Urechiă lăuda pe Ioan Maiorescu *(Conv. Lit.*, XXV, p. 449 și urm.). Și D. A. Sturdza colabora la *Convorbirile* junimiste *(ibid.*, VI, p. 257 și urm.). Sistemul se introduce și la Brașov, tot cu doamne și domnișoare, în care însă se fac lecturi din literatura altora; *Fam.*, XX, p. 591. Și mici cuvintări, *ibid.*, p. 615.

[4] *Ibid.*, pp. 476, 484.

[5] *Ibid.*, XIX, pp. 234-5. Maiorescu însuși promite un articol „Familiei"; *ibid.*, p. 307. Se dă, de fapt, un resumat al conferinței despre temperament, datorit unei „*Ignota*, doamnă din societatea bucureșteană", poate d-na Maiorescu *(ibid.*, XIX, p. 345 și urm.). Cu alte trei resumate, de M. C. Brăneanu („Ipnotismul", „Darvinismul în progresul intelectual" și „Originea limbagiului"), în volumul de la 1883. Se anunță și un studiu al lui Maiorescu despre „direcția nouă" și o biografie a d-nei Kremnitz, cumnata sa și amica lui Eminescu; *ibid.*, p. 636.

www.dacoromanica.ro

grupul de acolo convertit, la „Convorbirile“ atacate odată şi de Radu Năsturel[1], cuprinzînd pe un I. C. Frunză, aşezat la Braşov, autorul unei nu-vele ca *Ţica lui Coderişte*[2], cu povestea ei şi a lui Trică Bondoc, un I. S. Paul, mutat apoi ca profesor la Iaşi, care publică acolo, în 1881, *Nu-i nimic, nuvelă din 48*, Solomon Haliţă, pedagogul, căruia Frunză-i dedică încercarea sa, un I. T. Mera, viitorul medic de la Carlsbad.

Nedibace, acea nuvelă a lui I. C. Frunză, student din cercul „Romăniei June“[3], dă privelişti de viaţă braşovenească de la Romînii din margine, şi schiţarea tipurilor: a femeii fudule, care, cum zice soţul ei, „a vrut să-şi facă pe fie-sa doamnă“, a acestui soţ, căruia i se aruncă în faţă, de dînsa, care e „neam de negustor“, că el se coboară din „hamali“, a ginerelui plănuit, care a învăţat în Romănia, ştie zice „bonjur“ şi se îmbată de ziua nunţii — şi deci aceasta se strică, — e făcută cu pătrundere[4]. Şi tot în acele numere ale revistei din Budapesta I. T. Mera, atunci student la Viena, dovedia mai multă artă stînd alături de Slavici în notarea sigură a unor bogate amintiri de acasă, cînd schiţa neuitata înfăţişare a bietului dascăl de sat românesc, căruia, cu tot „rocul“ său imposant, îi place cînd i se aduc pocloane, pănă la puii ţercuiţi provisoriu după uşă, de şcolarii săi ţerani[5]. E fără îndoială una din cele mai bune schiţe ce s'au scris în româneşte şi ar fi vreme ca ea să fie desfăcută din paginile unei reviste uitate şi să între în acel mare „nuvelier“ al neamului care ar face atîta plăcere. În *Pădureţul*, acelaşi scriitor, nu face decît să îmbrace într'o formă aleasă, cu un dialog bogat şi viu, povestea populară[6]. Şi vechiul

---

[1] În 1871, VI, p. 20; VII, p. 463 (cf. *ibid.*, pp. 93-5). Cf. nota despre Maiorescu, *ibid.*, p. 274. Ba chiar contra lui Odobescu, VI, p. 76 şi urm.

[2] *Ibid.*, XVIII, p. 393 şi urm. Cf. şi Pompiliu, *Plopii*, *ibid.*, XV, p. 400; *Maria cea oarbă*, *ibid.*, XVI, p. 549. Şi d. I. Bianu, cu schiţe istorice, *Moartea lui Miron Costin*, *ibid.*, XIX, p. 477 şi urm.

[3] *Gazeta Transilvaniei* pe 1882, n-le 66-7 (reprodus în *Conv. Lit.*).

[4] *Fam.*, XVIII, pp. 393 şi urm., 408 şi urm. Mai tărziu, el îşi va rîde de Septimiu Catul, „tînăr bogat, Ardelean get-beget şi confus în ideile sale“; *ibid.*, XX, p. 52. Va da o schiţă din Bărăgan; *ibid.*, VIII, p. 633 şi urm.

[5] *Ibid.*, XVIII, pp. 396 şi urm., 408 şi urm. Acelaşi dă însă o nuvelă din alt mediu, *În pension*, care e cu totul inferioară; *ibid.*, XIX, pp. 14 şi urm. 26 şi urm. 39 şi urm.

[6] *Ibid.*, pp. 285 şi urm., 297 şi urm. — O poveste iscălită Vasile Gămulea, *ibid.*, p. 384 şi urm.

www.dacoromanica.ro

povestitor Ranta Buticescu găsia pe atunci altă formă ca să îmbrace o povestire în care imaginația preface realitățile populare [1]; e una din cele mai bune povestiri de acest fel, îmbrăcată într'un zăbranic de curată și fină poesie [2]. Din aceiași nouă generație face parte apoi Gr. Sima a lui Ion, care trimete „Familiei", în 1882-3, frumoasa poveste *Voinic de teiu* [3] și *Busuioc și măgheran* [4], în 1883 pe *Negrea Păscălitorul* [5], cu amintiri din tinereță presintate cu verva lui Creangă și cu un pitoresc asămănător; o schiță din țara Moților n'are aceiași vioiciune [6]. O ușoară prosă de glume une ori, altă dată de înjghebări crunt romantice, ca a lui Virgil Oniț [7], se poate pune în legătură cu aceiași mișcare. În 1884 el dă, în *Niciodată*, cu scene din părțile Săliștii Sibiiului, pagini în spiritul lui Slavici [8].

„Junimea" biruie astfel în Ardeal, pe la 1882 prin propaganda lui Slavici, care, după ce publicase în limba germană acea însemnată a sa lucrare pan-românească despre Romînii din Monarhia austro-ungară, intreprinsese, din îndemnul lui Maiorescu, o călătorie în Italia, din care ni-a rămas [9] o entusiastă, dar naivă descriere a naturii și a artei italiene (1882) [10], și făcuse o scurtă ședere la București [11], pentru a trece din nou peste munți, ca să scoată

---

[1] *Ibid.*, XVIII, pp. 427 și urm., 429 și urm. De același, în aceiași revistă, pe 1882, nuvela *Flori cu spini*. În 1883, *Florile dragostei*.

[2] Alte încercări de același în acest gen, *Fam.*, XIX, p. 184 și urm. O bună nuvelă de Iason Biano (Isaia Boțco) *ibid.*, XX, p. 224 și urm. Autorul, vechiu colaborator, se împușcase; v. *ibid.*, p. 219.

[3] *Ibid.*, XIX, p. 2 și urm.

[4] *Ibid.*, p. 169 și urm.. V. și altă poveste, *ibid.*, XX, p. 596 și urm.

[5] *Ibid.*, XIX, p. 61 și urm. Poesii populare adunate de el la Bucium-Poeni, *ibid.*, pp. 92, 104, 202-3, 253, 293, 401, 424, 592; XX, p. 8. O notă despre „Tîrgul de fete de la Găina", *ibid.*, pp. 336-7. Cf. și *ibid.*, XX, p. 40 și urm.

[6] *Ibid.*, XIX, p. 442 și urm V. și *ibid.*, XX, pp, 404-5.

[7] *Ibid.*, XIX, pp. 39 -3, 406-7, 453 și urm., 466 și urm. De același, *Deian*, *ibid.*, XX, p. 123 și urm. și mai departe.

[8] *Ibid.*, pp. 485 și urm., 497 și urm.

[9] În *Almanahul României June.*

[10] *Conv. Lit.*, 1932 [2], p. 82 și urm.

[11] În 1883 colaborează la foaia *Educatorul*. Pentru trecerea în Ardeal, *Fam.* XX, p. 154. Scrisori din Sibiiu „cuibul de vespi", de la 10 Aprilie și Octombre 1884, către Maiorescu, *Conv Lit.*, 1930 [2], pp. 933 și urm. (p. 956: așteptat Eminescu), 1052 și urm. V. și Slavici, *Din valurile vieții*.— Pentru traduceri în ungurește, *Fam.*, XIX, p. 70.

www.dacoromanica.ro

ziarul de luptă *Tribuna*, și prin opera societății vieneze „România Jună". Cum, la 1882 încă, un vechiu colaborator ca Ilie Trailă semnala nesiguranța de limbă, de ortografie, figuri greșite și expresii lipsite de gust la ediția în volum a nuvelelor lui Gane[1], Slavici răspundea cu aceste afirmații: „Limba claselor culte din România" e a lui Gane; el place acelor clase culte; prin aceasta chiar ea se impune. „Direcția culturii noastre moderne pornește din Ardeal: la Blaj s'au stabilit principiile generale pe care se întemeiază întreaga viață modernă a poporului romîn; la Blaj s'au ivit ideile care azi ne stăpînesc, din Blaj au fost propagate aceste idei. Însă ele nu pot să fie aplicate decît în Statul romîn; numai Statul romîn poate să fie purtătorul culturii noastre naționale. „Și el ajunge pănă a declara că nuvelele criticate sînt și „un însemnat progres față de nuvelele lui Costachi Negruzzi ori cu ale lui Alexandru Odobescu, care e unul din cei mai însemnați literați ai noștri, însă numai în rangul al doilea ca nuvelist[2]". Și iată acum I. T. Mera care dă pagini dintr'o conferință, la Viena, despre „scriitorii de la Junimea": în toate domeniile se laudă opera îndeplinită de acești scriitori, cu Maiorescu în frunte, dintre cari unii sînt „celebri" în țară sau în străinătate; Iacob Negruzzi dă în poesie „scumpe mărgăritare" și e superior lui Eminescu, pentru că nu e pesimist ca acest represintant al „claselor mai inteligente a Românilor"; Naum și Pompiliu merg „alături" cu Alecsandri; Gane, a cărui apărare se iea în treacăt, e comparat cu Turgheniev, pe cînd Rusul Vereșciaghin se impune pentru a lămuri pe Negruzzi; în alăturare, Slavici, destul de lăudat, are prea puțin, iar Creangă se pierde între povestași[3].

Dar mănușa aruncată de Slavici o ridică un colaborator obișnuit al revistei, Gr. Silași, care tăgăduiește acelor „clase culte" din România, a căror definiție o cere, căderea de a judeca suveran în materie de limbă. Drepturile purificatorilor de limbă latiniști[4] sînt din nou, și cu căldură, apărate; discutînd manifestația pentru „Junimea" a „României June", el protestă contra trecerii la lu-

[1] *Ibid.*, XVIII, p. 223 și urm.

[2] *Ibid.*, p. 254 și urm.

[3] *Ibid.*, p. 302 și urm.

[4] Cf. ideia din 1873 a unei „Biblioteci Latino-Romîne" în foaia bucureșteană *Viitorul* din 14 Iulie a acelui an.

www.dacoromanica.ro

crurile moarte a întregii literaturi care a precedat pretinsa revoluție de la Iași[1]. Răspunsul lui Mera, atins și el, urmează: el amintește dovezile de pietate față de trecut cuprinse în serbarea pentru Ștefan-cel-Mare[2] și pentru Alecsandri; contra latinisatorilor se invocă și autoritatea filologilor francesi de la „Romania" și el strigă îndrăzneț: „Vom vorbi dar și vom scrie limba ce am învățat-o la sinul maicii noastre și care o vorbește poporul... În jurul acestui principiu vedem grupîndu-se astăzi, nu numai „Junimea", ci și alți bărbați romîni dintre cei mai eruditi", ca Odobescu și Hasdeu[3].

Bătrînul Marienescu va cînta pe Carol I-iu în versuri de colindă:

Colo sus la Răsărit,
Carole Doamne,
Steaua nouă s'a ivit
Și în strălucire cerești
S'a oprit la București[4].

Dincolo de munți se scria, astfel, ca Eminescu și aceia cari în Romănia liberă stăteau tot mai mult supt influența acestuia. Ajung a se ceti în *Familia* versuri ca acestea:

Noapte, tu ești sclava neagră a veciei, iară eu
Sînt regină. De pe tronul întunerecului tău
Revărs valuri de lumină și-un popor drag de stele
Furnică 'n razele mele[5].

Sau, supt condeiul unui altfel cu totul necunoscut I. Brașovean:

Colo 'n vale se 'ntîlnia
Turturea cu turturea:
Bună ziua, draga mea,
Ce ești cu inima rea?[6]

Toți Romînii aveau acum, îndată după 1882, în vremea cînd Romănia, trecînd printr'un războiu a cărui influență trebuie ținută

[1] *Fam.*, XVIII, pp. 400 și urm., 414 și urm., 422 și urm., 432 și urm., 444 și urm. Cf. *ibid.*, p. 164 și urm.

[2] V. și mai jos.

[3] *Fam.*, XVIII, p. 479 și urm. Nou răspuns al lui Silași, *ibid.*, XIX, pp. 4 și urm., 16 și urm.

[4] *Ibid.*, XVII, p. 145.

[5] *Ibid.*, p. 430.

[6] *Ibid.*, p. 611.

www.dacoromanica.ro

în samă, punea coroana regală pe fruntea lui Carol I-iu, o *singură literatură*, şi ea era la înălţimea pe care, printr'o fericită sintesă a influenţelor vechi şi nouă, i-o dăduseră, pe basa unor idei care erau, mai clar, ale lui A. D. Xenopol, Eminescu şi Slavici[1], mai tinerii.

Se mişca deci şi în Ardeal ceva, tot neobservat de revista ieşeană, care avea totuşi din cînd în cînd, şi mulţămită lui A. D. Xenopol, o rubrică de critică. Harnicul Vulcan, a cărui operă nu s'a învrednicit de o cercetare, cît de sumară, dăduse la 1872-3 *Nuvelele* sale, tipărite la Pesta, apoi trei volume din romanul *Sclavul amorului* (tot acolo, în 1875), un nou roman, cu ţinte sociale, *Ranele naţiunii* (1876); o destul de vioaie comedie, *Mireasă pentru mireasă* apare în 1877, versurile din *Lira mea* fiind din 1882. Un Tit Chitul îndrăznise a atinge subiecte străine şi istorice prin naraţiuni ca *O fată de Tarabost* şi *Steaua Orientului*[2]. Un Ranta Buticescu publica la 1881, în Dej, un volum de versuri (nuvelele lui apar la Gherla abia în 1902). Aron Densusianu, autorul, încă din 1874, al „studiului politic", scos din „Orientul Latin", foaia sa, *Romînii şi Maghiarii*, se trudia cu acea *Negriadă*, de un vast avînt, în care sînt şi versuri frumoase[3]. La Viena apăreau în 1885 *Oarele de petreceri* ale lui Al. Tuducescu, Bănăţeanul. Braşoveanul Teohar Alexi, căruia, la bătrîneţă, nu-i repugna nici însuşirea lucrului străin[4], încerca, pe un subiect local, original, *Cearda albă* (Bucureşti 1879), pe cînd prietenul lui Eminescu, Ştefan Cacoveanu, va zăbovi pănă în 1888 cu corecta *Floarea Soarelui*[5]. Din Bucovina nu veniau în ţara liberă decît cercetări de istorie, asupra importanţei cărora voiu reveni[6], dar, în Ardeal, pe lîngă vechi însemnători ai împrejurărilor contemporane, ca Ioan Puşcariu şi Şuluţiu, se ivia acum şi zelul de cercetare al lui Nicolae Den-

[1] Cf. ce scria Petrino în acele *Puţine cuvinte despre conruperea limbii romîne*, Cernăuţi 1869.

[2] V. *Conv. Lit.*, IV, p. 819.

[3] Partea a doua e din 1884. Cf. D. Evolceanu, în *Omagiul Bianu*.

[4] V. Gr. Băjenaru, în *Conv. Lit.*, 1931[6], p. 806 şi urm.

[5] V. *N. R. L.*, IV, p. 1.

[6] Deocamdată I. Sbiera, *Originea Romînilor*, 1878. Profesorul cernăuţean şi-a povestit, naiv, dar nu fără interes, viaţa, în *Familia Sbiera*.

www.dacoromanica.ro

susianu, fratele lui Aron și viitor istoric al revoluției lui Horia [1]. Nu s'a știut până la moartea lui ce comori de amintiri din depărtatul său Maramureș, ce bogăție de lectură, ce experiență de locuri și de oameni va aduce din anii săi de student în medicină, în Italia, ale cării orașe și chiar sate le-a străbătut, și din Paris, unde a cercetat Museele, dar, ca și vechiul Codru Drăgușanu, a căutat să cunoască și viața stratelor populare, acel interesant Artemiu Anderco, fiu de preot, cu bursă din București, care, totuși prevăzîndu-și un sfîrșit apropiat, visa de atîtea lucruri folositoare pe care ar fi să le facă întors la el acasă [2].

---

[1] N. Iorga, în *N. R. L.*, III, pp. 16, 177 și urm.—Pentru un început de teatru în Ardeal *Conv. Lit.*, 1932, p. 550 și urm.

[2] V. Dăianu, în *Luc.*, IV, pp. 51 și urm., 173 și urm., 287-8; *Cuget Clar*, 1933-4. Cf. *Fam.*, III, p. 815; VI, p. 315 și urm.,; XIII, p. 432.

www.dacoromanica.ro

CAP. VII.

Literatura în serviciul politicei

I.

Îndrumările.

Toată activitatea literară mai veche a Bucureştenilor fusese animată de tendinţi politice şi chiar sociale, acestea trecînd de la Boliac la Hasdeu şi la Scurtescu. Hasdeu găsise chiar în teme revoluţionare acea energie, acea vibraţie interioară care lipseşte de obiceiu poesiei lui. Astfel în această inscripţie pe mormîntul ţeranului apăsat şi batjocorit:

Îmi lipsia cămaşa pe ger şi pe ploaie,
Cînd stătea ciocoiul lîngă calda-i vatră;
Acum port o haină care nu se moaie:
Ţărînă şi piatră[1].

Din „Junimea“ nu lipsesc, de la început, şi unele preocupaţii politice, şi peste cîţiva ani participarea la guvern a „junimiştilor“ le întărise. Carp se credea chemat a da o direcţie nouă afacerilor publice. Tinerii veniţi din Germania erau contra liberalismului parisian gambettist, bogat în frase şi gesturi, şi contra vechiului revoluţionarism „roşu“. „Timpul“, foaia doctrinară a conservatorilor, adunase pe Eminescu şi pe Slavici, şi o luptă aprinsă se porni împotriva popularului organ liberal „Romînul“. Încă din 1878 Gr. G. Pĕucescu, unul din tinerii militanţi munteni, publicase în „Convorbiri“ o serie de articole[2], în care, cercetînd şi trecutul,

[1] *Aghiuţă*, II, p. 113.

[2] De fapt luate, fără a o spune, cum orînduise Maiorescu, din *Revista Contemporană*. V. *Cugetul Românesc*, II, p. 649.

www.dacoromanica.ro

de-a lungul istoriei universale, ajunsese la resultatul că, împotriva unui obiceiu general de critică a partidelor, considerate ca mijloace de parvenire și de îmbogățire, acestea sînt necesare, dar cu neapărata condiție de a nu face nicio concesie demagogiei curente, ale cării efecte conrupătoare erau expuse cu limpeziciune, și nu fără talent. Caragiale prin comediile sale, N. Xenopol prin romanul său se înscriseseră între predicatorii noii doctrine. Cînd, în studiul despre influența austriacă Eminescu va rosti același crez, se trecuse cu mult peste vechea hotărîre maioresciană de a nu amesteca politica în domeniul de *templa serena* al considerațiilor filosofice și al creațiunilor literare. Vasile Conta, cugetătorul format, uimitor de personal, fără nicio influență asupra tinereței lui, acela care, și într'o formă literară aleasă, onorase revista de la Iași prin publicarea *Teoriei fatalismului* și a *Încercărilor de metafisică* rămăsese la o parte de noua formațiune politică reformistă, dar el era să ajungă peste puțin, ca militant antisemit, ministru de Instrucție al liberalilor, cari aveau să smulgă în curînd din cohorta „junimistă" pe Slavici.

Eminescu părea prins, cîtva timp, cu totul, de marea și unica sa adevărată iubire. Căci cum s'ar putea crede în o altă iubire a lui cînd în „Sonetele" din 1880 el vorbește de

ani la mijloc și 'ncă mulți vor trece
Din ceasul sfînt în care ne 'ntîlnirăm

sau chiamă din adîncul bunelor zile trecute pe aceia care-i „răsare din umbra vremilor",

Pe veci pierdută, veșnic adorată [1]?

La marele liric, care era el de mult acuma, pădurea, cu ale ei păsări, cucul, mierla, presurile, cu teiul și cu izvorul, ea cea veșnic tînără,— ce lucruri pentru totdeauna pierdute, rămase tot mai mult în zarea depărtată!—, întreabă de cunoscuta „crăiasă cu părul moale":

— Ce mi-i vremea cînd de veacuri
Stele-mi scînteie pe lacuri,
Că, de-i vremea rea sau bună,
Vîntu-mi bate, frunza-mi sună [2].

[1] *Conv. Lit.*, XIII, p. 281.
[2] *Ibid.*, pp. 282-3.

www.dacoromanica.ro

Sau:

Ce frumos era în crînguri,
Cînd cu ea m'am prins tovarăş!
O poveste încîntată,
Care azi e 'ntunecată...
De-unde eşti, revino iarăşi,
Să fim singuri!

Şi blăstămul din *Rugăciunea unui Dac* revine în această durere a părăsitului:

Să fie neagră umbra în care-oiu fi pierit
Ca şi cînd niciodată noi nu ne-am fi găsit,
Ca şi cînd anii mîndri de dor ar fi deşerţi.
Că te-am iubit atîta, putea-vei tu să ierţi?

Dar, cînd va fi dus la mormînt „prin străini", numele ei spus „pe 'nchisele pleoape" îi va ajunge:

Apoi — de vor — m'arunce în margine de drum...
Tot îmi va fi mai bine ca 'n ceasul de acum[1]!

Şi această stare de spirit, fără razim în present, trezeşte numai, în fund, icoana mamei, nu de mult pierdute, care chiamă spre mormîntul ei[2].

Dar de la starea de spirit a iubirii care alintă şi adoarme gîndul,

---

[1] *Ibid.*, pp. 283-4. E din anul cînd moare soţul bătrîn al Veronicăi. Versuri ale Veronicăi cu privire la iubirea isprăvită (*ibid.*, XIV, p. 161). V. şi cugetarea ei, la pagina 179: „Pierzînd cerul fericirii tale, cu anevoie mai poţi găsi pămîntul de unde ai plecat". Sau *(ibid.*, p. 180): „Cînd îţi scrii cea mai frumoasă pagină în cartea vieţii tale, soarta, cu veşnica ei ironie, varsă cerneală peste foile care urmează". V. şi la pagina 362:

Străin îmi eşti acuma mie!
Şi nici nu vreu ca să mai ştiu
De 'n lume ai vre-o bucurie,
Dac' ai murit ori de eşti viu.

Dar mai tărziu:

În durerea mea adîncă
Nu mai uit fiinţa ta:
Te iubesc; te-a iubi încă
După moarte umbra mea.
(ibid., p. 441)

şi

Aş vrea să vin la tine,
Dar umbra ţi-am pierdut.
(ibid.).

[2] *Conv. Lit.*, XIII, p. 38.

www.dacoromanica.ro

chiar cînd zbuciumă cu mai multă putere un suflet darnic atunci de cele mai puternice și de cele mai mișcătoare manifestări poetice, Eminescu, omul de o uriașă cultură, solidă și adîncă, din care elaborase o cugetare proprie, consecventă cu dînsa, care e, cum am văzut, a generației întregi a tinerilor formați la Berlin sau la Viena, a fost smuls de credința politică, impusă de împrejurări neobișnuite, mai mult decît de oferte amicale, ca acelea care făcuseră din Slavici un ziarist de partid la București.

Încă din ciclul de conferințe ale „Junimii" în 1876, în care, fiind vorba de influențe străine, Burlă vorbia de Slavi, Vîrgolici, atît de harnicul traducător, și în versuri exacte, despre Fanarioți, Pogor despre Francesi, Eminescu, căruia, în legătură, firește, cu lupta contra serbărilor austriece de la Cernăuți, i se dăduse influența austriacă, trece peste ținta ce i se indicase și, făcînd considerații filosofice asupra culturii, pe care ascultătorii le vor fi înțeles numai pe șfert, nu pornește atacul, ce se aștepta, contra infiltrării meșter strecurate de Viena, ci explică fatalitatea acestei adînci străbateri, ai cării factori, pe preotul catolic, pe funcționarul fără nație, îi caracterisează prin lipsa noastră de resistență, care chiamă ocupația morală. Iar acest defect vine din părăsirea tradiției cu ale ei solide, de și modeste realități, pentru a pune pe neant veșmîntul strălucitor al unei civilisații străine.

În bunul Domn patriarcal de la 1822, în Moldoveanul de baștină Ion Sandu Sturdza criticul vede tipul care, dacă am fi rămas legați de propria noastră moștenire, dîndu-i o desvoltare înceată, dar sigură, ar fi creat închipuita dinastie supt care am fi rămas credincioși firii noastre și capabili de o adevărată misiune[1].

Alături de Slavici Eminescu ajunge îndată să conducă ziarul bucureștean *Timpul,* prin care, de luni de zile, conservatorii, îndepărtați de la guvern și dați în judecată de fanatismul liberal, duceau cea mai înviersunată luptă contra „roșilor". El a dat acestei lupte un caracter doctrinar, ale cării elemente erau luate din vasta sa cetire, din resultatul unei îndelungate cugetări singuratece pe basa tradiționalismului convins că numai astfel se poate ajunge la o viață rațională, organică și normală, capabilă de desvoltare. Orice era formă îi apărea ca un dușman — și aici era crezul celor

[1] *Ibid.,* X, p. 165 și urm. În ed. citată a lui Scurtu, p. 79 și urm.

www.dacoromanica.ro

cultivați în străinătatea germană —, vrednic de a fi lovit pentru a fi desființat. De aceia a trecut, cum va apărea mai jos, nu numai cu indiferență, dar cu dușmănie pe lîngă afirmația națională a războiului pentru independență, încredințat că ajunge independența de fapt, și în această dramă el n'a recunoscut decît suferințile soldaților, eroismul avîntului ca și a resistenței lor[1]. Și de aici înainte, pe lîngă represintarea cea mai strălucită în poesie a valorificării fondului popular, cum se va arăta îndată, și poemele sale vor fi dominate de aceste concepții, de a căror propagare era legat de acum cu toate fibrele ființii sale morale.

Astfel din ce în ce mai mult Eminescu este, în coloanele ziarului care-l reține așa de mult și-l obosesc atît de tare, contribuind esențial la izbucnirea din nou a vechii lui boli, un luptător pentru o țintă care nu-i e indicată de patronii politici, ci, cum se vede, din întreaga desvoltare a cugetării lui, de propria-i conștiință.

O parte din afirmațiile lui, îmbrăcate într'o formă care nu e inferioară aceleia a celor mai frumoase părți din producția literară a poetului, e incontestabilă. Eminescu stăpînia cu desăvîrșire cunoștința trecutului românesc și era perfect inițiat în istoria universală; nimeni din generația lui n'a avut în acest grad instinctul adevăratului înțeles al istoriei, la nimeni el nu s'a prefăcut ca la dînsul într'un element permanent și determinant al întregii lui judecăți. E uimit cineva astăzi, la capătul atîtor cercetări minuțioase și pline de răbdare, după adăugirea unui imens material de informație și atîtor sforțări ale criticei, cînd constată cît știa, cît înțelegea acest om, și gînditorul politic trebuie să admire ce mare era puterea lui de a integra faptele mărunte și trecătoare ale vieții publice contemporane în maiestoasa curgere a desvoltărilor istorice. Nu e de mirare că un asemenea limbagiu care ar fi onorat orice țară de veche cultură n'a fost priceput de contemporani cu o pregătire așa de slabă, a căror minte nu se putea ridica la recunoașterea acelorași adevăruri eterne.

Pentru dînsul națiia e o ființă, o adevărată ființă organică, la a cării desvoltare firească putem adăugi numai, și aceasta în sen-

[1] O nota competentă despre combaterea, de Jung, a teoriei lui Roesler, *ibid.*, X, p. 326. Cf. Iorga, *Războiul pentru independența României*, București 1927.

www.dacoromanica.ro

sul ei singur, iar nu s'o schimbăm după idei abstracte și după nemestecate împrumuturi din situații politice care nici ele nu-și au îndreptățirea pe care o admit așa de entusiast și așa de ușuratec imitatorii interesați sau naivi.

„Liberalismul", revoluționarismul, de la oamenii din 1789 — el zice de la Napoleou I-iu — până la Mazzini și la adepții lui francesi, de la cari purcede Rosetti, urmat de un lung șir de oameni cari n'aveau valoarea lui în niciun domeniu, e o formă acasă la el, în Apus și mai ales în Franța[1]; cu atît mai zădarnic trebuie să fie deci într'o țară ca a noastră unde l-a adus ușoara aprindere a unor studenți sau setea de uneltiri a unor conspiratori născuți. El predică individualism absolut liber într'o societate unde indivizii nu se pot osebi și defini și unde libertatea n'are frîul unui subconștient de veche cultură orășenească.

Acestei doctrine, care abia mai viețuiește supt povara fraselor care fac ilusie, Eminescu îi opune credința absolută, oarbă, fanatică, nu în noțiunea politică de simplă suprafață, ci în adîncul neam de viață proprie, care se cere numai recunoscut în opera sa de până atunci, în nevoile sale de astăzi, în puterile reale prin care singure, aceste nevoi se pot satisface. Și e măreață puterea de expresie cu care se rostește prin mijloacele unui mare poet credința unui spirit superior.

Trecutul roman nu-l interesează: de cel „dacic" pomenește o dată pentru a da un nume noii ere de cultură sprijinită pe realitățile naționale[2]. Îl uimește „acea răpede creștere, începută în secolul al XIII-lea, în care poporul românesc făcea să dispară d'inaintea puterii sale de viață triburile tatare și slave ce cutreierau pămîntul acesta[3]". Din istoria munteană desface pe Mircea, — Ștefan și Mihai, obiect al atîtor declamații, părîndu-i usați. Vechiul Domn organisator e „prototipul luminos al artei războinice și al celei diplomatice la Romîni"[4], și se glorifică lupta de la Rovine. Mai departe-i răsare chipul lui Matei Basarab, izgonitorul de Greci, „popor lingușitor, fățarnic, dispus la pradă și înșelăciune"[5],

[1] V. în *Curierul de Iași*, reprodus de Scurtu, *o. c.*, p. 232: „gogomăniile clocite pe malurile Seinei"; „nefasta influență franceză"; *ibid.*, pp. 337-8. „Cei crescuți de mici copii la Paris"; *ibid.*, p. 112.

[2] Ed. Pĕucescu, p. 92.

[3] P. 71.

[4] Pp. 6, 26.

[5] Ed. Scurtu, p. 127.

www.dacoromanica.ro

Matei la al cărui mormînt, ca şi la al lui Mihai, nicio cărare nu duce [1]. Acestor Domni li se datoreşte „păstrarea neamului şi ţerii [2]“, neamul fiind ca „un prinţ care dormia cu sceptrul şi coroana alături [3]“. Epoca fanariotă e străinism, „xenocratie“, şi „postomanie“ [4]. Figura lui Tudor răsare deci ca a unui răsbunător [5]. Regulamentul Organic e o operă românească, „ieşită“, crede el, „din libera voinţă a Parlamentului de atunci“, ca „un lineament al unirii ţerilor“ [6]. Cuza-Vodă face o „politică de neatîrnare“: „toate atributele unei neatîrnări reale s'au cîştigat de Cuza-Vodă, esceptînd firma acestei realităţi“ [7]; Negri-i stă alături.

Carol I-iu e pomenit abia pentru opera lui militară. Constituţia de la 1866 a fost votată de întreaga clasă dominantă: ea poate, ea trebuie deci păstrată. Restul e însă neglijarea nevoilor fundamentale şi împodobirea cu ilusii costisitoare, supt care temeiul naţiei decade necontenit. Un simplu „import de frase“ [8], o „serie de sărituri fără orînduială“ [9]. Sate „în care nu găseşti o ocă de lapte, o găină, un ou“, ţerani chinuiţi „cu cercuri de fier, cu ţepi şi cuşti de cîni“. „Arendaşii jidani biciuiesc pe ţerani, înjugă fetele la plug, deschid gura moşnegilor şi li scuipă în gură, îi ţin cu faţa de-asupra focului [10].“ Se recunoaşte acela care, în *Curierul de Iaşi*, dusese o lungă luptă contra copleşirii Moldovei de o Evreime parasită, neistorică, răspînditoare a goalelor forme occidentale, exploatatori ai lenei şi sărăciei [11]. Într'o viaţă politică dominată de ărivişti, doar dacă se desfac unele nume, în afară de cercul vechii boierimi respectabile, ca Anastase Panu, pus

---

[1] Ed. Pĕucescu, p. 39.

[2] *Ibid.*, p. 5.

[3] P. 8. Cf. p. 26: „O ţară care există de şapte sute de ani aproape, parte independentă, parte pe deplin autonomă în lăuntrul său“.

[4] P. 8.

[5] P. 6.

[6] P. 8.

[7] P. 9.

[8] P. 12.

[9] P. 20.

[10] P. 113. O frumoasă presintare a datinelor de Sf. Gheorghe la ţară, ed. Scurtu, p. 316 şi urm.

[11] *Ibid.*, pp. 112, 116-7 (cruţă pe Evreii spanioli şi recomandă a vorbi româneşte, a se încuscri cu Romîni; v. şi, contra fostului său coleg la Cernăuţi, Franzos, insultător al Romînilor; *ibid.*, pp. 120-1). Dar contra violenţei antisemite, *ibid.*, p. 122.

www.dacoromanica.ro

lîngă Kogălniceanu și Ion Ghica[1]. „A îmbătrîni în mod artificial pe un copil, a răsădi plante fără rădăcini pentru a avea grădini gata în două ceasuri nu e progres, ci devastare[2].“

În ce privește pe Romînii de aiurea, Eminescu continuă a fi dușmanul Austriei iesuite[3], monstrul politic, „bastardul evreo-germano-slovac“[4], precum și prietenul, atent la orice manifestare culturală, al Ardelenilor[5], apărătorul Bucovinenilor și contra stăpînilor din Viena și contra infiltrației rutene[6]. Dar, în ce privește viitorul lor, nu merge mai departe decît unitatea culturală și bisericească, unită cu ceva autonomie comunală și județeană peste munți; unitatea politică, veleitățile unei vieți de Stat mai mult sau mai puțin precare îi pare „a se ține de domeniul teoriilor ieftene“, a fi o „deșertăciune a zgomotului în istorie“[7].

Pentru toate aceste stări de lucruri, dureros de adevărate, criticul face vinovată, nu o întreagă clasă socială, care, pe lîngă păcatele ei grele, avea și atîtea însușiri și căreia i se datorià un incontestabil progres, fie și numai în acel domeniu de suprafață, care nici el nu e doar în afară de nație, ci numai pe adversarii săi permanenți, cari erau adversarii „partidului conservator“, în care întraseră și junimiștii, — dar ce putea fi comun între un Manolachi Costachi, a cărui frumoasă pomenire o face poetul[8], și între ceata protipendadei muntene, de origini fanariote incontestabile, de și ele n'au nimic desonorant față de însușirile și de serviciile omului? „Roșii“ sînt străini, și se întrebuințează pentru a dovedi aceasta originea lui Rosetti, bun Romîn după mamă, adăugindu-se un șir de nume veșnic aceleași, în care, lîngă Carada și Serurie — fie și el! — stă un Patărlăgeanu, moșnean de la Pătărlagele Buzăului. Dar pentru înfocatul, neiertătorul polemist toți sînt Greci, Fanarioți, Bizantini, crescuți la Café Procope din Paris, bine nutriți și în timpul pribegiei și puși

[1] Ed. Pĕucescu, p. 33.
[2] *Ibid.*, p. 20.
[3] Ed. Scurtu, pp. 114-5.
[4] P. 137.
[5] Pp. 30-7 și urm., (despre *Șezătoarea)*, 307 (despre o carte economică a profesorului Comșa).
[6] Pp. 137, 142 și urm., 201 și urm., 206 și urm., 398 și urm. Pentru Măcedoneni, p. 170 și urm.
[7] Pp. 135-6.
[8] Ed. Pĕucescu, pp. 67-8.

www.dacoromanica.ro

numai pe despoiere, iar azi trecîndu-şi vremea între „romane ţranţuzeşti şi cîntăreţe pribege ale cafenelelor străinătăţii“ [2]. Ei sînt altă naţie, şi se caută asămănări aiurea: Celţii faţă de Anglo-Saxoni în Anglia, Germanii baltici faţă de adevăraţii Ruşi de la Moscova, chiar „Slavii“ din Berlin faţă de Germanii de rasă [3]. Calificative pitoresci li se adaugă acestor neaclimatisaţi, în deosebire de aclimatisarea unui Catargiu, Cantacuzino, Manu şi alţii [3]: „eleganţi picpocheţi înmănuşaţi“, „oameni fără soliditate, fără ştiinţă, fără avere“, „masă de nulităţi“, „coate-goale“, „catîri“, „straturi catilinare“, „sedimente de pungaşi şi cocote“, crescînd „o imensă plebe de aspiranţi la funcţiuni“, pe cale de a crea „o nouă rasă americană, în ochii cărora vechiul popor al lui Mircea Basarab dispare şi emigrează“ [4]. „De la Seina, din Bizanţ, din lupanar şi din spelunci“ li e origina morală [5]. Sînt numai „rămăşiţele haimanalelor de supt steagurile lui Pasvantoglu *(sic)* şi Ipsilanti şi resturile... cavalerilor de industrie din Fanar [6]“. E păcat că nu li se poate conferi „ordinul cînepei“ şi pune capetele în pari [7]! Doar de scapă mulţi Moldoveni şi cîţiva Munteni, dar „de la munte“ nu „de la baltă“ [8]. În fruntea lor, respectabilul Rosetti e „hidoasa pocitură, ce-a sămănat în ţară invidie şi ură [9]“.

Războiul a fost zădarnica jertfă de vieţi pentru o aparenţă: el nu vedea deci că situaţia unui popor e determinată şi de altceva decît chiar temeiurile sale, şi anume de locul care i se asigură între alte neamuri, iar acesta se plăteşte une ori cu sînge mult, chiar dacă acest sacrificiu nu corespunde scopurilor atinse. Isprăvile de peste Dunăre, din care Eminescu nu reţine decît răbdarea celui aruncat flămînd în gerurile cumplite, ar represinta numai o biată mulţime de „oameni purtaţi supt suliţi căzăceşti pănă dincolo

---

[1] *Ibid.*, p. 71.
[2] P. 49.
[3] Cf. pp. 41 şi urm., pp. 50, 60, 75, 86, 92, 93.
[4] P. 71.
[5] P. 89.
[6] P. 91.
[7] Pp. 12, 93.
[8] Pp. 46, 59-60, 91, 99, 103.
[9] P. 88.

www.dacoromanica.ro

de Balcani“ [1]. „Șampania“ glorificatorilor e pusă în fața acestor mute dureri anonime [2].

Ce trebuie făcut e deci întoarcerea la ceia ce trecutul are fundamental, dar și corespunzător, „împrospătînd continuu fondul și păstrînd formele“ [3]. „Fără cultul trecutului nu există iubire de țară“ [4].

Aceasta înseamnă a ridica „realitatea în contra fraselor“ [5]. „Dacă pe acest pămînt va exista vre-odată o civilisație adevărată, va fi aceia ce va răsări din elementele civilisației vechi“, nu din „traducerea de legi străine“ [6]. Să se impuie noului Stat, împotriva ipocrisiei curente, psihologia onestă a Romînului de viță, care e, înainte de toate, „adevărat“ [7]. „Rasa plastică“ va crea, singură, un viitor vrednic de istoria neamului [8].

De sigur că la „Timpul“ cugetătorul apăra convingeri care erau și ale sale, în primul rînd ale sale. Dar aceasta nu-l împiedeca de a spune la 1882, în mijlocul unui mediu care nu înțelegea decît să-l exploateze, că, după „șase ani aproape de muncă zădarnică“, „singur la negustoria asta de principii și peste aceasta bolnav“, e sătul, de și „cercul acesta politic“ e „singurul adevărat“, de atîta „salahorie“ care l-a „stricat cu toată lumea“, și că e „cel amăgit în afacere“ [9]. Această stare de spirit va trece și în poesia marelui vrăjitor de chipuri și de icoane, înlocuind psihologia sentimentală a unei iubiri pierdute.

Direcția politică urmează în „Convorbiri“ [10], trecîndu-se une ori

---

[1] P. 47.
[2] Pp. 38, 108.
[3] Pp. 78-9.
[4] P. 72.
[5] P. 68.
[6] P. 4.
[7] P. 47.
[8] P. 127. Demisia de la „Timpul“ în 1873; Torouțiu, *o. c.*, III, pp. 114-5; cf. aceia de la *Gazeta de Iași*, în 1876; ed. Scurtu, p. 390 și urm.— Pentru elaborarea și desvoltarea acestor idei, de curînd și Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, I, [1934], p. 122 și urm. — A se vedea și colecția de articole ale lui Eminescu tipărită la Vălenii-de-Munte de d. Gh. T. K[irileanu].
[9] Vlahuță, *Curentul Eminescu*, în *Fam.*, XXVIII, p. 182.
[10] Se merge pănă a se reproduce ceva dintr'un discurs al generalului Manu (*ibid.*, XVIII, p. 412 și urm.) și se publică Studiile despre agio ale lui Teodor Nika (*ibid.*, XIX).

www.dacoromanica.ro

peste interesul de partid. Astfel Ion Ghica (12 August 1816 — 22 April 1896)[1], autorul *Convorbirilor economice* din 1875 şi al operei de ştiinţă popularisată *Pămîntul şi omul* din 1884[2] arătase că egalitatea umană e un mit. Puţin timp după aceasta el atacă întregul sistem al politicianismului dogmatic. Îndeamnă clasele de jos „a nu mai crede pe acei cari, ca să ne exploateze, ni făgăduiesc cîte în lume şi în soare, cai pe păreţi, libertate absolută, împuţinare de dări, instrucţiune cu chila, guvern ieften" ori şi „sănătate în vite, ploaie la soroace, siguritate în case şi pe drumuri, la oraşe şi la ţară, stîrpirea abusurilor, a dărilor de foc şi a hoţiilor de vite, satisfacerea aspiraţiilor naţionale, lăţirea teritoriului în dreapta şi în stînga, participarea Statului romîn la deslegarea tuturor chestiunilor celor mari ale diplomaţiei". Şi el condamnă în numele binelui public pe „două sau trei partide politice vrăjmăşindu-se între dînsele şi strigînd fiecare, la rîndul lor: Sculaţi voi ca să ne punem noi; partide egoiste şi ambiţioase", care întrebuinţează şi „insulta în viaţa privată" şi merg pănă la a cere sprijinul „consulilor şi gazetelor străine". Şi încheie cu această sănătoasă morală: „Acel care nu face alta decît să samene ura şi vrajba, zavistiind şi calomniind, nu este bun Romîn şi acel care munceşte, produce, scrie, traduce, ridică o fabrică, o casă de comerţ, zideşte o şcoală, o biserică... este bun Romîn"[3].

Ambele articole stîrniră nemulţămire la „Convorbiri", legate de o direcţie politică determinată, şi Alecsandri trebui să le îndreptăţească: „Ion Ghica va continua şirul scrisorilor lui, însă cu totul afară din domeniul politic. Acele două care tratează despre Egalitate şi Libertate au fost făcute cu scop de varietate şi de a proba cum înţelegem libertatea şi egalitatea oamenii generaţiei cărunte"[4]. Şi, altă dată, în legătură tot cu Ghica: „Nu ştiu ca foaia *Convorbirilor* să fie exclusiv ca o foaie politică de o coloare deosebită[5]". În 1882 Ghica va urma cu *Convorbiri eco-*

[1] *Lit. şi artă rom.*, I, p. 407.

[2] Scrisori şi *ibid.*, II, p. 753 şi urm. Legături cu *Familia*, XI, pp. 37-8. Amintiri, *ibid.*, XVI, p. 269 şi urm.

[3] *Conv. Lit.*, XV, pp. 259-60. Ghica, director al Teatrului Naţional din Bucureşti, trece ministru la Londra; *ibid.*, p. 122 şi urm.

[4] *Scrisori*, p. 124.

[5] *Ibid.*, p. 128, no. CXXXIV.

www.dacoromanica.ro

nomice[1]. Alecsandri însuși era mai prins decît oricînd de gînduri politice, suferind de la 1878 înainte de pe urma pierderii Basarabiei și a încetățenirii Evreilor; într'una din scrisorile sale intime el are licărirea profetică a realisării unității naționale, nu numai printr'o prăbușire a Rusiei, dar și prin căderea tututor marilor Imperii: „Va veni o zi în care vom asista la o colosală dărîmare de Imperii, și în acea zi, de vom fi pregătiți, vom revendica tot ce a fost și este încă al nostru“ [2].

În sensul lui Maiorescu profesorul P. Missir va cerceta cartea lui P. S. Aurelian, autorul unui șir de lucrări economice, *Cum se poate funda industria în Romînia*[3]. Gînditorul bucureștean, mergînd pe urmele unui Marțian din *Analele statistice* constata că, fiind „absorbiți și învălmășiți de luptele politice, am uitat că o națiune nu poate să-și întemeieze puterea și să-și asigure viitorul prin cuvinte, prin discuții nesfîrșite, prin sfădieri între frați[4]“.

Teoriei lui despre necesitatea mișcării industrii naționale îi răspundea cu humor, în forma sa pitorească, în aceleași „Convorbiri economice“ Ion Ghica[5]. Dar Missir gîndește ca Ion Ghica, atunci cînd constată toate relele care decurg din politicianisarea țerii: „Nu va face mai bună administrație un sub-prefect și mai bune lecții un dascăl și mai bune urmăriri un epistat numai pentru cuvîntul că sînt de aceiași partid cu miniștrii respectivi, decît atunci cînd ar fi fost chemați și trimeși în serviciu în vederea capacității și meritelor lor personale și fără să fi avut legături politice“. Și el subliniază: „Legea cea mai bună ar fi aceia care ar da tuturora deprinderea de a exclude politica din guvernarea de toate zilele a Statului și care ar face astfel cu putință să avem în toate oficiile Statului oameni speciali cari să priceapă treaba la care sînt chemați și s'o îndeplinească cu tragere de inimă, funcționari

---

[1] *Ibid.*, p. 124 și urm,

[2] *Ibid.*, p. 110, no. CI.

[3] *Conv. Lit.*, XVI, pp. 31 și urm., 44 și urm.

[4] V. de același și *Economia națională, Schițe asupra stării economice a României în secolul al optsprezecelea* (memoriu la Academia Română), București 1882. Dare de samă de P. Missir (*Conv. Lit.*, XVI, pp, 272-3). Cf. Gr. N. Macry, *Regimul nostru agrar considerat în efectele sale* (Iași 1882: burghesia nu se poate forma la noi din lipsa micii proprietăți agrare) și obiecțiunile lui A. D. Xenopol (*Conv. Lit.*, XVI, p. 220 și urm.).

[5] Iscălit, din causa situației diplomatice, „I. Gh.“ (*ibid.*, XVI, pp. 165 și urm.).

www.dacoromanica.ro

cari să facă din perfecţionarea serviciului scopul întregii lor activităţi".

În sfîrşit Teodor Rosetti reiea[1] consideraţiile sale asupra situaţiei sociale a noii Românii, cu acelaşi pesimism faţă de resultatul unor schimbări pripite, capabile de a aduce „disolvarea tuturor legăturilor care fac din popor un tot organic", dar acest „tot" nu-l află nici în pretinsa instabilitate a condiţiilor din trecut, cu ciocoii şi cu tinerii crescuţi în străinătate. Omul istoric, cu legăturile lui diverse, izvorîte din deprinderi şi tradiţiuni seculare, cu viciile, pasiunile lui, resultat al constituţiei fisiologice şi al eredităţii, tot atît ca şi a stării sociale în care trăieşte, cu credinţile şi eresurile sale, omul de carne şi oase într'un cuvînt, dispare la noi, pentru a lăsa locul unei fiinţe abstracte, produs al visurilor generoase şi umanitare." Elevii dascălilor ardeleni nu erau mai reali. Clerul era rămas în urmă, ţeranul imobil. Iar conclusia e că „ne-am apucat de toate fară a sfîrşi măcar ceva" şi că pentru a avea libere acţiuni individuale nu trebuie ca „politica să tindă a deveni ocupaţia exclusivă a poporului întreg".

Preocupaţia politică va trece însă şi aiurea. Un grup socialist se formează, cu fraţii Nădejde, Ion, — care pretindea că se trage din Movileşti, cu tot aspectul său de loc aristocratic,— şi Gheorghe, cu soţia primului, Sofia, născută Băncilă, cu o rudă, Teodor Speranţă, fiul preotului din Lungani (Iaşi), cu tînărul revoltat Constantin Mille, care prindea cu urechea ritmuri şi imprecaţii de la Eminescu[2], precum la tînărul fiu de tipograf ieşean Goldner-Giordano răsună amintiri din *Egiptul* aceluiaşi. Revista lor, *Contemporanul*, e fireşte realistă şi poporană, şi prin tipărirea continuă de folklore, şi Ion Nădejde publică o „Viaţă a lui Ştefan-cel-Mare şi cel Bun" cu „un apendice despre starea socială a Moldovei în acel timp". Dar grija de căpetenie a fost curăţirea şcolilor de manualele înapoiate şi predicarea unui crez socialist, căruia i se va închina apoi, deosebit, *Revista Socială*. Numai d-na

[1] *Ibid.*, XIX, pp. 609 şi urm., 911 şi urm.

[2] *Convorbirile* îl preţuiesc (XV, pp. 286-7). *O lecţie socialiştilor* de P. Missir, *ibid.*, XVII, p. 31 şi urm. Cf. N. Roman, *În contra direcţiunii literare de la „Contemporanul"*, Iaşi 1887. O bună notiţă de I. N. Roman asupra masivei şi confusei „Istorii a limbii şi literaturii romîne" de I. Nădejde (*Conv. Lit.*, XXI, p. 919 şi urm.).

www.dacoromanica.ro

Sofia Nădejde se adauge la șirul, acuma lung, al prelucrătorilor de subiecte din viața populară [1].

Urmînd mai mult poporanismul realist de la „Contemporanul" aceiași scriitoare, care publicase, cu aceleași tendințe, pe lîngă *Nuvele*, de un realism dur și într'o formă voit străină de poesie și de orice ar putea să pară artificial, povestirile *Părinți și copii* și *Patimi*, va presinta apoi *Robia Banului*, supt un unghiu socialist al luptei între arendași și țerani [2]. Dar „poemele în prosă" ale lui V. Gh. Morțun, proprietar din Roman, format în mediul socialist de la Paris, de unde se întorsese cu alese gusturi de literatură și de artă — adunase și o frumoasă bibliotecă de literatură francesă-recentă —, se țin, cu ușoarele lor înseilări, departe de direcția foii, pe care, susținînd-o bănește, ajunse a o conduce pentru partea literară alături de științificul I. Nădejde [3].

---

[1] O dare de samă a lui Missir despre *Revista Socială* și unele copilării periodice din București, *ibid.*, p. 269 și urm.—Pe atunci acolo o poesie slabă de Hasdeu, vechiul păcălitor *(ibid.*, XVII, p. 290).

[2] V. *Săm.*, V, p. 319.

[3] V. *V. R.*, LIV, p. 208 și urm.—Nădejde a dat pe urmă folositoare studii de genealogie (și despre familia Morțun) și de drept românesc.

www.dacoromanica.ro

II.

Realisările.

I.—Eminescu luptător politic

Lăsînd în urmă chemări şi tînguiri, ca o dureroasă încheiare de viaţă atît de iubită, şi întrebuinţînd acum şi el forma, pusă în circulaţie de Iacob Negruzzi, în satire, de Ion Ghica, în „Amintiri“ [1], Eminescu reîncepe încă în 1881 cu o măreaţă înfăţişare a creaţiunii lumilor care, în fond, nu sînt, cu tot ce distrug, înghit şi fac uitat prin noianul neînţeles, absurd al vremurilor, decît „un vis al nefiinţei“, pentru ca, gîndind la soarta sa însăşi, la viitorul păstrat gîndurilor şi simţirilor sale, să se vadă însuşi în bietul dascăl bătrîn care în zădar cercetează, cu speranţa de glorie, tainele trecutului: lumea

> s'a 'nţeles de mai nainte,
> Cu-o ironică grimasă să te laude 'n cuvinte.
> Astfel încăput pe mîna a oricărui te va drege,
> Rele-or zice că sînt toate cîte nu vor înţelege...
> Dar, afară de acestea, vor căta vïeţii tale
> Să-i găsească pete multe, răutăţi şi mici scandale:
> Astea toate te apropie de dînşii, nu lumina
> Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele şi vina,
> Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sînt
> Într'un mod fatal legate de o mînă de pămînt [2].

Acelaşi desgust de lumea care înalţă noi valori, care cere să

---

[1] Şi o scrisoare în versuri a lui N. Pruncu (către Olănescu) *Conv. Lit.*, XV, pp. 73-4.

[2] *Ibid.*, XIV, pp. 406-7.

www.dacoromanica.ro

se plece cineva gustului ei, care pretinde „versuri la puternici, la cocoane" și dedicații, răsplătind pe „cumularzi" pentru aceste omagii, se rostește în a doua scrisoare, scurtă, obosită, din același an, în care se adauge și neîncrederea în iubire:

Azi adese ori femeia ca și lumea e o școală
Unde 'nveți numai durere, înjosire și spoială[1].

Niciodată puterea de evocație a lui Eminescu n'a fost însă mai mare decît în vrăjirea luptei de la Rovine, cu Baiezid, așa de puternic și de mîndru, venit să mature din cale-i Domnia Țerii-Românești și cu înfruntarea, calmă, senină, creștinește de smerită și împărătește de mîndră, a lui Mircea:

Orice gînd ai, Împărate, și oricum vei fi sosit,
Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic: „Bine-ai venit!".
De spre partea închinării însă, Doamne, să ne ierți.
Dar, acù, vei vrea cu oaste și războiu ca să ne certi,
Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale,
Să ni dai un semn și nouă de mila Măriei Tale...,
De-o fi una, de-o fi alta..., ce e scris și pentru noi!
Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i războiu.

Și e cutremurătoare descrierea luptei între căpetenia superbă a ostașilor Asiei și acela care „își apără sărăcia și nevoile și neamul", până ce, după hotărîtoarea lovire, ca un fluier de munte sună cînd feciorul domnesc scrie răvașul de biruință către „draga lui de la Argeș mai departe":

Să-mi trimeți prin cineva
Ce-i mai mîndru 'n valea ta:
Codrul cu poienile,
Ochii cu sprincenile.

Dar acel care trezește astfel pe apărătorul moșiei lui iubite e tot luptătorul politic, pentru care sabia lui Mircea a fost o armă în luptele pentru putere, și de aceia limbagiul articolelor de fond e pus în versuri, pentru ca în a doua parte a scrisorii, spre marea mulțămire a partidului care exploata geniul poetului, să fie vorba de „Sybaris" și de „capiștea spoielii", de cafeneaua politică bucureșteană și de „canalia de uliți" pentru care se „rup retoricele suliți" de

[1] *Ibid.*, pp. 39-40.

www.dacoromanica.ro

panglicari în ale ţerii cari joacă ca pe funii,

de „comedia minciunii", de cei

... vrednici ca să şază în zidirea Sfintei Golii,

de

Bulgăroi cu ceafa groasă, Grecotei cu nas supţire:
Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian,

de „spuma înveninată", de „plebe", de „gunoiu", de „fonfi şi flecari", de „găgăuţi şi guşaţi", de „bîlbîiţi cu gura strîmbă", de cei crescuţi

la Paris, în lupanare de cinisme şi de lene

şi întorşi

cu monoclu 'n ochi, drept armă beţişor de promenadă.

Şi, pentru a pune înseşi numele, Eminescu loveşte în „liberalul" care vorbeşte de „patrie, virtute" şi schiţează pe Fundescu, totuşi harnicul admirator de basme, lucrînd deci pe aceiaşi linie ca şi dînsul:

...Uriciunea fără suflet, fără cuget,
Cu privirea 'mpăroşată şi la fălci umflat şi buget,
Negru, cocoşat şi lacom,

şi pe Rosetti însuşi, „pocitura", cu „bulbucaţii ochi de broască".

Era, şi rămîne, o scădere pe care polemistul o aduce creatorului de figuri ideale.

Acelaşi ton politic îl are şi frumoasa „doină" în care se rosteşte ura împotriva nestînjenitei invasii străine:

Din Boian la Vatra Dornei
A umplut omida cornii [1]...

Dacă în a treia scrisoare sînt lucruri regretabile, cea de-a patra — publicată în numărul de la 1-iu Septembre 1881, număr care cuprinde şi amintirile lui Ion Ghica, — şi el din tagma astfel insultată şi care vorbise de curînd despre anul de speranţe şi sforţări, tot „liberale", 1840, dar care acuma spunea Guvernului: „datoria ta de Guvern patriot şi liberal este de a nu-ţi face din prejudicii un mijloc de guvernare, a nu linguşi ignoranţa, a nu aţiţa patimile, datoria ta este să cauţi a potoli urile, ca concordia să devie drapelul întăririi naţionale" [2], deci cu aceiaşi tendinţă politică—,

[1] *Ibid.*, XVII, pp. 159-60.
[2] *Ibid.*, p. 217.

www.dacoromanica.ro

arată, în față cu scena cavalerului din „castelul singuratec oglindindu-se pe lacuri", care se închină la „copila cea de aur, visul negurii eterne", ținîndu-i limbagiul pe care odată poetul îl întrebuința față de iubită, lumea de azi, cu dragostea încunjurată de rude, robită de prejudecăți și supusă ispitelor rivale ale „roiului de pierde-vară" — și el țintește la cea „rece și cu toane ca și luna lui April". Pasiunea însăși e o nadă a naturii, în legătură cu lumea mută a animalelor, și încheiarea se pierde în vuietul prăbușirii a toate în mintea care nu mai află un razim:

Unde-s șirurile clare din vïața-mi să le spun?
Ah, organele-s sfărmate și maestrul e nebun!

Nu încă! Viața pregătia celui mult trudit și mistuit de multe patimi încă vre-o cîteva luni de muncă pentru alții.

Și în acest moment Veronica Micle publica, în „Dor de trecut", versuri ca acestea:

Dar să pot la vremi trecute să te duc în zbor cu mine,
Și 'ntorcîndu-ne la ele, privind bolțile senine,
Să-ți repet cîte-mi spuneai,
Cînd prin stelele din ceruri și prin florile din lume
Visător și cu iubire căutai un dulce nume,
Care mie să mi-l dai [1].

Ca răspuns la supremul strigăt de desperare al lui Eminescu, Naum, stăpînit pănă atunci de lecturile și amintirile sale clasice, romantice, de vedenii de lucruri depărtate, de la Partenon la balcoanele spaniole cu „done Clare" purtînd vîrtecușul la urechi [2], găsește cele mai frumoase accente dintr'o delicată, adesea străvezie, aeriană poesie, pentru ca, simulînd o înfruntare plină de mîngîiere lui Leopardi, „un Dante fără de credință, un Byron neîmpăcat", care se chinuiește:

Ca leul prins în lanțuri îți sfășii însuți coapsa ta,

să-l cheme pe prietenul său spre zări senine:

O, vino, Leopardi, vino în sferele strălucitoare,
Lăcaș al tainelor divine și-al umbrelor nemuritoare,

[1] *Ibid.*, XV, pp. 161-2. Și alte versuri, cu același sentiment, urmează. Tot așa *ibid.*, pp. 356-7, în „Cînd îmi plec fruntea pe mînă", în „Din sufletu-mi icoana ta", și alte două duioase bucăți. Plîngerea iubirii pierdute, *ibid.*, XVI, pp. 319-21, 404; XVII, pp. 320-1.

[2] „Ce frumoasă e *Dona Clara* a lui Naum" l, scrie la 1877, altfel atît de recele Maiorescu (*Cug. Rom.*, I, p. 650).

www.dacoromanica.ro

pentru a-i presinta icoane în adevăr liniştitor de frumoase:

Începe misterele de noapte: s'aude greierul de seară,
Zburdalnic se întrec zefirii zburând prin papura uşoară,
Iar munţii fumegă molatec, turma soseşte supt stejar,

şi a rosti altă formulă a rostului poetic decât aceia care tăgăduieşte şi blastămă:

Poetul este sol de bine, el este preotul ales,
Iar nu un sceptic trist şi rece, un gînditor neînţeles,
Menit zădarnic să desfire înfricoşatele probleme [1].

Lăsînd în urmă o luptă înveninată, povestea întreagă a iubirii sale o cuprinde Eminescu la capătul zilelor limpezi, în minunata legendă a *Luceafărului.* Inspirată din orice izvor ar fi, precum din cutare poveste culeasă în Bucureştii războiului Crimeii de un trecător german [3], ea înfăţişează coborîrea sufletului înalt la realitatea mărgenită a unui sentiment care nu-şi află părechea în femeia care i-a fost dragă. Hyperion rupe legăturile lui cu cerul pentru care a fost creat şi raza fiinţii lui astrale pătrunde în cămăruţa din palatul unde stă fata de Impărat. Cîntecul de glorificare a patimii împărtăşite răsună din nou, puternic şi pur. Iar, la urmă, un paj cîştigă, ca între oameni pămînteni, harul celei care fusese apropiată prin îmbrăţişarea luceafărului de zeii dintre cari, prin lumina lui eternă, el face parte. Într'un neobişnuit metru de uşoară alunecare în ireal, legenda are o fluiditate neegalabilă, şi în limbă e tot farmecul celui mai limpede dintre basmele neamului:

---

[1] *Ibid.*, XV, pp. 316-8. Cf. Versurile lui Volenti (*ibid.*, p. 319):

Poet cu vers de jale,
Nu rosti cuvînt amar.

Un critic german fixă şi el asămănarea cu Leopardi, acusînd pe Eminescu, tradus în parte în *Gegenwart* (v. *ibid.*, XIV, no. 29; XV, no. 17), de lipsa de claritate şi de precisiune" (v. *ibid.*, XV, p. 363). Atunci apar *Rumänische Skizzen* şi *Neue rumänische Skizzen* (Bucureşti 1877; Leipzig 1880) ale Mitei Kremnitz şi *Rumänische Dichtungen* de ea şi Carmen-Sylva (Leipzig 1881). Se vedea în Iacob Negruzzi un Turgheniev (v. p. 369).

[3] Cf. Iorga, în *An. Ac. Rom.*, 1928; D. Caracostea, *Izvoarele poemei „Luceafărul,* în *Conv. Lit.*, 1926, pp. 259 şi urm., 357 şi urm.; *Cum plăsmuia Eminescu,* Bucureşti 1934. Pentru bibliografia generală, Cesar Papacostea, în *Conv. Lit.*, 1925, pp. 618, 628-9. Cf. Mircea Djuvara, *Filosofia poesiei lui Eminescu,* în *Conv. Lit.*, 1914, p. 5 4 şi urm.; Goldiş, *Pesimismul în poesiile lui Eminescu.*

www.dacoromanica.ro

A fost odată ca'n povești,
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărătești
O prea frumoasă fată[1].

Urmară, în primul număr pe 1884 al „Convorbirilor", înțeleapta *Glosă*, sonetul, înrudit cu al lui Platen, despre Veneția și oda în metru antic în care poetul cere zeilor să-i „piară ochii tulburători din cale" și să-și fie redat lui însuși[2].

Dar viața sufletească a poetului genial era încheiată, perdeaua nebuniei fiind, acum, de fapt trasă asupra ei. O apăsare se simte în sufletul lui Eminescu încă din 1881, cînd scrie surorii Hanrieta, infirma așa de nedreptățită de unii biografi, aceste rînduri, care prevestesc zile rele: „Toamna anului e una pe an; apoi urmează primăvara. Toamna vieții vine fără să știi cînd, nici de unde; numai vezi că totul a trecut pentru a nu se mai întoarce. Și atunci se simte omul bătrîn, și ar vrea să moară. E mult de atunci, Hanrietă, de cînd eram mici de tot, și ni spuneau moșnegii povești. Povești sînt toate în lumea aceasta[3]".

La 1884 Maiorescu publica în volumul frumos editat de Socec versurile din „Convorbiri", luînd însă și o bogată recoltă din caietele rămase pe urma operei de creațiune onestă și grea.

Răsăriră astfel, în vremea cînd sufletul așa de sever critic pentru sine nu mai putea hotărî despre ale sale, cîteva din cele mai frumoase cîntece ale iubirii încheiate[4]. Îndemnul către iubită de a uita totul pentru a i se da lui:

Lasă-ți lumea ta uitată,
Mi te dă cu totul mie:
De ți-ai da viața toată,
Nime 'n lume nu ne știe...,

[1] Publicată în „Almanahul României June" de la Viena din 1883; reproducere în *Conv. Lit.*, XVII, pp. 169-78.

[2] *Ibid.*, pp. 365-7. La 1883 prefața lui Eminescu la culegerea Baican (cf. *Conv. Lit.*, 1909, pp. 606-7; *Făt-Frumos*, I. pp. 274-6). În Ianuar 1884 moartea tatălui *(Fam.*, XX. p. 58). Conferința la Cernăuți a cumnatului Drogli. *ibid.*, p. 71. Cf. A. C. Cuza, în *N. R. L.*, I, p. 497 și urm.

[3] Iuliana Liuba, în *Educatorul*, și *Dr. Drept*, IX, pp. 111-2. Relațiile cu Veronica Micle fuseseră de curînd rupte.

[4] Cf. N. Pătrașcu, în *Conv. Lit.*, XXV, p. 1054. sau în cartea sa *Mihail Eminescu*. Într'o scrisoare din 1880. Maiorescu vorbește de pasiunea lui Eminescu pentru o d-nă Poenaru-Lecca (Torouțiu, *o. c.*, II, p. 183), Mite Kremnitz, cu gelosie, la 1880, de „une nouvelle flamme" *(ibid.*, p. 290).

www.dacoromanica.ro

amintirea pierdutei iubiri pe care o trezesc „ramurile ce bat în geam“, „stelele ce bat în lac“, luna răsărită din dosul norilor:

E ca aminte să-mi aduc
De tine 'ntotdeauna,

privirea înduioşată spre casa de-asupra căreia „iese aceleaşi stele“:

Putut-a oare-atîta dor
În noapte să se stingă,
Cînd valurile de izvor
N'au încetat să plîngă?,

căutătura dornică spre „plopii fără soţ“, spre „geamul ce strălucia“, sunetul cornului în codru:

Mai suna-vei, dulce corn,
Pentru mine vre odată?

Este acolo durerea pentru ce nu se mai poate întoarce, cu braţele întinse după umbră:

Zădarnic după umbra ta dulce le întind,
Din valurile vremii nu pot să te cuprind,

şi el crede că poate i se şi cuvenia pentru atîta beţie de iubire:

Prea ne pierdusem tu şi eu
În al ei farmec poate,
Prea am uitat pe Dumnezeu,
Precum uitarăm toate.

„Robit de-aceiaşi jale“, el „petrece mereu acelaş drum“, după ce şi-a strigat sfăşietorul „adio“:

De-acuma nu te-oiu mai vedea,
Rămîi, rămîi cu bine:
Mă voiu feri în calea mea
De tine!

Viaţa care-i mai rămîne lui, e de acuma înainte:

O toamnă care întîrzie
Pe-un istovit şi trist izvor:
De-asupră-i frunzele pustie,
A' mele visuri care mor.

Vïaţa-mi pare-o nebunie
Sfîrşită făr'a fi început:
În toată neagra veşnicie
O clipă'n braţe te-am ţinut.

www.dacoromanica.ro

Se surprind și suferințile de noapte fără somn, prinse în versurile unui fragment. Iubirea privită din această singurătate îi pare deci poetului ca „un lung prilej pentru durere". Însă dorul care-l cuprinde ca „lianele din apă" îl tulbură încă, pe cînd cugetarea se oprește definitiv asupra unei înghețate și goale liniști, în privelișlea anilor cari se strecoară:

Cu mîne zilele-ți adaogi,
Cu ieri vïața ta o scazi,
Avînd cu toate aste-a 'n față
De-a pururе ziua de azi.

Și gîndul morții apare, astfel, mîngîietor, cu dorința odihnei supt codrul de brad, lîngă „adîncile ape", în bătaia vîntului care samănă florile rupte, liane crescînd din chinuitul trup care se confundă cu țărîna-maică.

Dar pe alături se găsesc minunate scene de natură, ca în „Somnoroase păsărele", cu pădurea, lacul, lebedele supt luciul clar de lună, ca în vrăjirile din versurile populare care chiamă „meleaguri" și „luminișuri" în legătură cu „chipul dragei", ca în căderea de frunze a pădurii și zborul de rîndunele care-l lasă pe dînsul singur cu dorul, ca în spectacolul elenic al Dianei răsărind din ramuri, așa de asemeni cu iubita lui:

O fată dulce și bălaie,
Un trup înalt și mlădiat,
Un arc de aur pe-al ei umăr.

De undeva, nedatabil, e răvașul către criticii cari nu înțeleg truda din care singură poate răsări altă poesie decît a „cuvintelor goale ce din coadă au să sune" [1].

Apoi singură frumoasa bucată întîrziată *Seara pe deal*, cu vraja amurgului și finalul

Ni-om răzima capetele unul de altul
Și surîzînd vom adormi supt naltul,
Vechiul salcîm. Astfel de noapte bogată
Cine pe ea n'ar da vïața toată?,

apare în 1885 [2], și *La steaua*, cu asămănarea dintre steaua moartă care luminează încă și amintirea iubirii stinse, se dă în 1886 [3],

[1] *Conv. Lit.*, XVII, pp. 405-24.
[2] *Ibid.*, XIX, pp. 60-1.
[3] *Ibid.*, XX, p. 798. *Camadeva* apare numai în 1887 *(ibid.*, XXI, p. 346).

www.dacoromanica.ro

pentru ca, în sfîrşit, *Vezi rîndunelele*[1], cu durerosul refren „De ce nu-mi vii", să puie capăt primelor destăinuiri din acele inedite amînate, uitate sau despreţuite de poet.

Apărute în lung şir, după un raport despre nişte materiale de archivă pus în fruntea revistei obişnuite, la 1-iu Februar 1884, cînd era în toate mînile volumul dureros definitiv, fără un rînd de explicaţie — ca un mijloc de a strînge bani pentru îngrijirea bolnavului —, aceste cele mai frumoase pagini de poesie din toată literatura noastră n'au fost privite ca o revelaţie şi nu s'a cheltuit un singur cuvînt pentru ele.

Dus întăiu la Viena, în Mart 1884, Eminescu îşi revine. Face, întovărăşit de un devotat prieten, o scurtă călătorie în Italia, la Veneţia, care-i displace, dar îi inspiră vestitul sonet, la Florenţa, care-l plictiseşte. Se întoarce în ţară, unde i se oferia un adăpost, şi de Teodor Rosetti, la Soleşti. Doria o întoarcere la Bucureşti, dar ajunge la Iaşi, găzduit pe la prieteni, apoi naufragiat la un miserabil otel. Capătă o catedră de geografie şi statistică, a cării greutate îl sperie, şi isprăveşte în 1886, recăzînd, din desgustul de viaţă, care-i lăsa mintea liberă, într'o complectă degradare, în timp ce se hrănia din leafa de bibliotecar, funcţie pe care o îndeplinia cum se poate bănui[2].

În 1888 însă, el e din nou capabil de munca literară, de care, privindu-se ca un om sfîrşit, avuse silă, ca şi de el însuşi, în toate privinţile, pănă atunci. „Traducerea" lui din *Lais* a lui Augier e, de fapt, ca formă, o altă operă pe aceiaşi urzeală de idei, şi unele versuri sînt de o rară frumuseţă[3].

La 15 lunie 1889 moare în spital[4].

[1] *Ibid.*, XX, pp. 277-9. *Dalila* şi *Sonetul* numai după moartea poetului (*ibid.*, XXIII, pp. 913-4). Cf. necrologul, *ibid.*, p. 289. Ultimele trei bucăţi, *ibid.*, XXVI, p. 206 şi urm. O traducere în limba germană de Gregorowitza *(Übertragungen)* în 1892. Alta, de Edgard von Herz, în *Luc.*, 1893.—Pentru versuri suprimate, *Fam.*, XIX, p. 584.

[2] Gh. T. Kirileanu, în *Conv Lit.*, 1907.

[3] Ed. Scurtu, 1908.

[4] V. N. Petraşcu, în *Conv. Lit.*, XXV, p. 1054 şi urm., şi în volumul *Mihail Eminescu.* Pentru clipele lucide la Mănăstirea Neamţului, unde scrie *De ce nu-mi vii*, Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, pp. 323-4, no. VIII. V. indignatele rînduri de la 25 Ianuar 188. ale lui Vîrgolici, care cerea pentru Eminescu o recompensă naţională: „E o adevărată ruşine pentru ca un asemenea om să nu aibă cu ce trăi în viaţă, cînd numele lui va trăi cît veacurile". Cf. Vlahuţă, în Torouţiu, *o. c.*, III, pp. 124-5; 132-3, 137. Scrisoare din

www.dacoromanica.ro

Ecoul poesiei Veronicăi Micle mai întîrzie un timp, sincer și duios:

Ah, florile atunce date,
N'a mai rămas nimic din ele:
În vînt sînt toate spulberate
Simțirea ta, vremile-acele,

făcînd celei mai însemnate dintre toate poetele noastre un loc însemnat în desvoltarea literaturii românești [1]. Cutare din dureroasele ei amintiri poartă data zilei de iubire cînd a fost scrisă, ca bucata care vădește respectul mărimii de gînd a celui ce se apropie de dînsa cu o religioasă simțire:

Vîrful nalt al piramidei ochiul mieu abia-l atinge,
Al tău geniu peste veacuri rămînea-va pe pămînt [2]...

Și ea răscolește în saltare tot ce a făcut parte din poemul, cu așa de trist sfîrșit, al iubirii lor, căci din zilele de fericire vine mărturisirea:

...A mea singură dorință
E roabă ca să-ți fiu în veci:
Ți-o spune 'ntreaga mea ființă
Cînd tu pe lîngă mine treci.
Însă tu treci cum trece-o rază
Din soare pe un biet pribeag:
Ce-i pasă ei că-l luminează,
Ce-ți pasă ție că-miești drag [6]!

și, din prevestirile tulburătoare de atunci, înștiințarea aceasta:

Mart 188[4], *Conv. Lit.*, 1906, p. 1094. Pentru boală, N. Petrașcu, în *Lit. și artă rom.*, I, p. 548 și urm. În 1883, Maiorescu, în *Conv. Lit.*, 1932[1], p. 426 și urm. Cf. *Fam.*, XX, p. 57 (cf. *ibid.*, XXI, p. 14). Planul unei ediții Caragiale a operei, *ibid.*, p. 274. Biblioteca lui, Cesar Papacostea, *Conv. Lit.*, 1925, pp. 619, 628-9. Mormîntul, *ibid.*, 1906, p. 1089 și urm. Atacul avocatului C. Dissescu contra memoriei lui, *Fam.*, XV, pp. 171-8. Cf. Cornelia Emilian, *Cîte ceva;* Corneliu Botez, *Eminescu;* Galaction, *Eminescu*, 1914. V. și I. R. Pogoneanu, în *Conv. Lit.*, 1902, pp. 305-7.

[1] *Conv. Lit.*, XVIII, pp. 492-3; XX, pp. 484-6, 799-800; v. și Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, pp. 330-1. Cugetări ale ei, *Conv. Lit.*, XXIII, p. 339. O scenă de la șezătoare de fiica ei, Valeria, *Conv. Lit.*, p. 495. O întîlnire la Botoșani cu Eminescu, Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, pp. 329-30.—În *Conv. Lit.*, XVIII, p. 153 și urm., I. Alecsandri semnalează originile orientale ale părții cosmogonice din „Satira I". Scopul fratelui lui Alecsandri nu e însă de loc, cum s'a crezut, să scadă meritul poetului, admițînd el chiar că acesta n'a cunoscut cartea de care e vorba.

[2] *Ibid.*, XIX, p. 887.

[3] *Ibid.*, XIX, pp. 1072-3

www.dacoromanica.ro

Ah, fugi şi du-te tu în lume,
Căci, dacă mă'i iubi cu foc,
Nenorociri te vor răpune,
Căci eu sînt fără de noroc [1].

Ea se va retrage la mănăstirea Văratec, şi acolo i se vor sfîrşi zilele urmărite de icoana fericirii pierdute [2].

II. TEATRUL DE REALITĂŢI.

Studiile istorice adăugiau, firește, şi ele la o inspiraţie nouă legată de realităţile naţionale, în trecut şi present, nu fără măgulirea mîndriilor şi speranţelor pentru mîne. Revista lui Tocilescu apărea plină de materiale nouă, luxos publicate, ultimele rînduri ale lui Kogălniceanu în acest domeniu fiind tipărite acolo. Redactorul îngrijitei publicaţii începea din însărcinarea Academiei Romîne, după un drum şi la Moscova, tipărirea, negligentă, a operelor lui Dimitrie Cantemir. Volumele din Hurmuzaki se continuau supt îngrijirea lui Slavici. Urmară şi contribuţiile, totdeauna larg informate, din tot cuprinsul istoriei universale, ale lui Papadopul Calimah, şi se desaprobă scrisoarea către Quinet a lui A. Cantacuzino, care e o adevărată cronică secretă a secolului al XVIII-lea [3]. Revoluţia lui Horea îşi va găsi un istoric documentat în Nicolae Densusianu [4]. În Damé Romînii balcanici aflaseră un descriitor [5]. Ni se spune că Tocilescu pregătia o mare lucrare despre „ţeranul romîn". Profesor de istorie a Romînilor după aşa de vechea lui dorinţă, Xenopol, care dăduse, încă de la 1879, un îndrăzneţ Manual de Istorie a Romînilor, răscoleşte, ajutat şi de studiile lui Hasdeu şi ale lui Picot, partea mai veche din trecutul naţiei, şi această pătrundere în izvoare trezeşte în el visiuni de o adevărată poesie, ca în aceste rînduri, din, de altfel, banala descriere de călătorie la Mehadia: „Vedeam parcă legiunile romane trecînd pe supt stîncile ce îngustează patul Dunării la strîmtoarea Cazanelor pe podul de lemn aşternut pe margenea fluviului pentru a lărgi drumul săpat în stînca vie. Prin văile aşternute la

[1] *Ibid.*, XX, p. 368. V. şi *ibid.*, XXI, pp. 382-3; XXV, p. 912.

[2] Necrologul ei, *ibid.*, XXIII, p. 528. N'avea decît treizeci şi opt de ani.

[3] *Ibid.*, XVIII, p. 443 şi urm. Cf. Alecsandri, *Scrisori*, p. 145, no. CLXII. Tocilescu la *Conv. Lit.*, *Cug. Rom.*, II, p. 755.

[4] Cf. *Fam.*, VIII, p. 452.

[5] *Les Roumains du Sud*, 1877. Cf. Picot, *Les Roumains de la Macédoine.*

www.dacoromanica.ro

poalele munților, șerpuiau frumoasele șosele romane pe care trecea cîte o legiune cu buciumele în frunte, apoi de-odată priveliștea aceasta măruntă și liniștită făcea loc sălbătăciei triste: oameni zdrențuroși, parșivi și tîrîtori înaintau ca tălharii în sinul nopții și la umbra tufișelor, năpădind în bogatele case romane pentru a prăda, jăfui și pune pe fugă pe pașnicii locuitori ai țerii. Unii din ei fugiau în trăsuri trase de cai răpezi către Dunăre pentru a scăpa dincolo de fluviu, iar cei mai mulți se urcau în goană, mînînd cîteva vite înaintea lor, pe piscul unde mă aflam eu, căutînd adăpost în sinul pădurilor sau în vizuinele peșterilor, în contra năvălirii necontenit crescînde. Apoi după acești barbari blonzi și nalți veniau alții cu capul pătrat, cu ochii piezișî, nasul turtit, fălcile ieșite, spîni la față și brăzdați pe ea cu tăieturi felurite. Veniau ca potopul pe caii lor cei mici și iuți, dînd foc pădurilor și orașelor și nelăsînd în urma lor decît ruine și desnădăjduire. Apoi, trecînd și aceștia, dar alte popoare veniau după ei, care de care mai hîde, care de care mai sălbatece. Munții se coperiau cu încetul de Romani ce ridicau aici colibi și se deprindeau a duce prin gîturile lor viața ciobanului. Cu încetul însă se potolia năvălirea și Romînii ce începeau a se coborî din cetățile naturale ale munților apucau iarăși coarnele plugului și udau iarăși cu sudoarea lor brazdele pămîntului. Radu Negru mai încolo spre Răsărit ieșia parcă din o vale îngustă cu un popor întreg de oameni, coborînd către cîmpia ce se scaldă în Dunăre. Apoi luptele cu Turcii roșiau apele fluviului ce părea a curge pănă în maluri plin de sînge omenesc. În sfîrșit cu încetul viforele ce căzuseră asupra frumoasei țeri se liniștiau, nourii se risipiau în văzduh, iar soarele, strălucind iarăși pe bolta cerească, deschidea o eră de pace și de înflorire neamului nostru așa de încercat; grânele se coceau în liniște pe lanurile lor supt căldura cea binefăcătoare[1]". Se adauge și gîndul necesarei unități naționale, zăbovită pentru vremea „maturității rodului". Nu totul e exact, dar avîntul din aceste rînduri, în care învie tinerețea strălucită a scriitorului, amintește accentele din „Cîntarea României" a lui Russo.

Combaterea „Teoriei lui Roesler", care ne izgonia din vechile vetre, îi dă lui Xenopol prilejul să scrie o lucrare de mult

[1] *Conv. Lit.*, XVII, pp. 456-7. Observă verbul *a neca* pentru a ucide în genere (p. 458). Notițele bibliografice iscălite „X" sînt ale lui.

www.dacoromanica.ro

bun simţ, cu o strînsă logică, apărută apoi şi în franţuzeşte[1].

Amintirile lui Ion Ghica[2], urmînd şi de la 1884 înainte, într'o formă literară strălucită, superioară oricării prose în acest domeniu, sînt o adevărată istorie a Romăniei moderne. În 1884 el publică şi volumul *Pămîntul şi Omul.* Urmează şi un „memoriu asupra învăţămîntului superior în Moldova[2].

Dar încă din 1884 un tînăr Bucovinean, fiu de preot, Dimitrie Onciul (n. 7 Novembre 1856)[3], care făcuse studii la Viena, trimeţînd cîndva de acolo „Convorbirilor" traduceri din poesia germană, care i-au fost refusate, dovedia soliditatea cunoştinţilor sale de istoria Romînilor şi stăpînirea migăloasei metode de cercetare austriacă prin frumosul studiu despre Iuga-Vodă, căruia revista de la Iaşi îi dădea locul de frunte la începutul celui de al XVIII-lea an[4]. Urmează acela despre *Dragoş şi Bogdan, fundatorii principatului moldovenesc.* Un alt studiu, întins, asupra combaterii de Xenopol a teoriei lui Roesler era să-i creeze un şi mai mare loc în istoriografia românească[5]. Printr'o dare de samă despre *Istoria limbii şi literaturii romîne* de Aron Densuşianu, şi Ioan Bogdan, din Braşov, atunci la studii pănă la Moscova, de unde arată dorinţa de a se consacra pe viaţă istoriei neamului, îşi începea activitatea spornică[6].

E anul cînd G. Dem. Teodorescu publică poesiile populare neîndreptate *(Poesii populare romîne)* şi apare, editată de Sbiera, traducerea cea mai veche a „Apostolului" în româneşte, *Codicele Voroneţian.* Studiul vieţii populare căpăta acuma forma unor „sume" de lămuriri asupra cîte unui domeniu ca *Ornitologia* din 1883 a lui Marian sau ca înfăţişarea, de acelaşi, ca şi de Elena Sevastos, colaboratoarea „Convorbirilor" încă de la 1883, a datinilor româneşti, la nuntă şi înmormîntare[7]. Căutînd origini romane cu orice preţ,

[1] *Teoria lui Roesler, Studii asupra stăruinţii Romînilor în Dacia Traiană,* Iaşi 1884. V. *Études sur le peuple roumain.*

[2] Foarte bune şi amintirile lui Stefanelli, ca *Hasan Călugărul, Conv. Lit.,* XVIII, p. 25 şi urm.

[3] *Luc.,* IV, p. 347. Cf. şi *Drum Drept,* X, pp. 681-2.

[4] *Ibid.,* XVIII, p. 1 şi urm.

[5] Recensie de I. Bogdan, *ibid.,* XIX, p. 785 şi urm. Cf. Torouţiu, *o. c.,* IV [III], cap. *I. Bogdan.* V. *Conv. Lit., l. c.,* pp. 67-8 şi urm.; despre *Istoria* lui Tocilescu, *ibid.,* p. 1062 şi urm.—Fiu de negustor (după mamă: Munteanu), format la Iaşi, profesor la Pomîrla, bursier de limbi slave.

[6] *Ibid.,* XIX, pp. 60 şi urm., 174 şi urm., etc. Cf. Torouţiu-Cardaş, *o. c.,* p. 220, no. 13; şi Torouţiu, *o. c.,* IV [= III], cap. *Onciul.*

[7] V. şi Elena Sevastos, *Călătorii prin Ţara Românească,* Iaşi 1888.

www.dacoromanica.ro

Ardeleanul Marienescu, în *Cultul păgîn și creștin*, I, se ocupa de serbătorile românești. Prin H. Tiktin, din Breslau, studiile de filologie românească luau un nou avînt în Germania [1]. Colecția de literatură populară Jarnik-Bîrseanu e din 1885.

Și teatrul se resimte de această năvălire a inspirației nouă. De Iacob Negruzzi și de Caragiale e „opera bufă" *Hatmanul Baltag*, după prelucrarea lui Gane, în formă de nuvelă, a unei povestiri din Dickens [2]. Partea scriitorului muntean se poate recunoaște și în ce privește notația exactă a cadrului, poate și în structura unor versuri, din nenorocire prea puține, de un cuprins foarte strîns și expresiv, cu o foarte bogată și nouă rimă:

Eu sînt Hatmanul Baltag:
Din strămoși măreți mă trag
Reprerestrăbunul mieu,
Cu vestit baltagul seu,
Supt Ciubăr-Vodă cel mare
Zdrobia hordele tatare.
Pentru-a sale vitejii
Domnu-i hărăzi moșii
Așa mari, așa de 'ntinse
Cît cu ochii le cuprinse
De pe vîrful ăstui munte,
Și-l făcu boier de frunte
Asupra boierilor
Pentru vecii vecilor
Dîndu-i numele Baltag: —
Din așa strămoș mă trag.

Scrisoarea pierdută [3] a lui Caragiale redă viața de provincie

---

[1] *Studien zur rumänischen Philologie*, I, Leipzig 1884. Dare de samă de Philippide, *Conv. Lit.*, XVIII, pp. 208-10. Afirmă că „autorul este din Iași". Și un studiu al lui Eduard Gruber „asupra genului elementelor latine în românește, în comparație cu celelalte limbi romanice". Tot Φ adecă Philippide discută proiectul de învățămînt al lui Sp. Haret *(ibid.*, pp. 421-4).

[2] Amintiri din „Concertul în luncă": „năvalnic, odoleană, sulcină, sinziană". Și Canidia vrăjitoarea *(ibid.*, p. 94) e o adevărată Baba Rada. Cf. *Cug. Rom.*, III, p. 26 și urm.

[3] *Conv. Lit.*, XVIII pp. 427 și urm., 461 și urm. (represintare la Iași în 1885, Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, p. 208). Alecsandri felicită pe Iacob Negruzzi că nu mai colaborează cu Caragiale; *Scrisori*, p. 144, no. CLXI. Caragiale laudă pe Alecsandri, *Conv. Lit.*, XIX, p. 95. De Negruzzi singur „Opera comică" *Beizadea Epaminonda*, *ibid.*, pp. 549 și urm., 621. și urm. V. și nota lui

www.dacoromanica.ro

în timp de alegeri, cu toată lumea caricaturală, de beţivi, de comisări pungaşi, de oratori pretenţioşi şi imbecili, în care e din nou lovită fraseologia „roşie", cu femei care, fiind mai sus decît soţia lui Titircă, pot fi mai ridicule decît dînsa, — totul în jurul unei intrigi uşoare, a acelei scrisori rătăcite, care duce acţiunea pe margenea unei adevărate tragedii. Comedia e de o extraordinară vioiciune, de o îndrăcită vervă. Scena dintre Tipătescu, prefectul, şi Zoe, amanta lui, nevasta lui Trahanache, trece de margenile comediei prin seriositatea pasiunii. Pristandă, Dandanache, luptător pentru libertăţi, Zaharia Trahanache, cel din multe comitete şi comiţii, Farfuridi, ajutorul lui, Brînzovenescu, ziaristul Caţavencu şi învăţătorul Ionescu, plus, şi mai ales „cetăţeanul turmentat", vor rămînea totdeauna vii[1]. Şi această comedie are aceiaşi ţintă de discreditare a clasei care a luat din formele apusene numai ce trebuie pentru a-i răpi orice sinceritate şi seriositate, şi se continuă deci o direcţie politică de care puternicul observator, epuisîndu-şi materialul aşa de mult, încît, *ca în D'ale Carnavalului*[2], în care intriga, cu personagii vulgare, devine indescifrabilă, nu va mai putea da decît repetiţii din lumea friserilor bucureşteni, atinsă odată şi de Slavici. El se va depărta de dînsa în teatru, păstrînd-o pentru schiţe, şi va căuta, în altă perioadă a activităţii sale, tragedia în singurul domeniu unde se află: în viaţa satelor.

Alecsandri, nemulţămit cu acea relativ izbutită înviere de trecut românesc din „Despot-Vodă"[3], se încearcă într'un subiect roman

---

Iuliu Roşca, în *Fam.*, XX, pp. 602-3: „Publicul care nu se poate stăpîni de a rîde şi de a sublinia prin aplause frenetice fiecare cuvînt, fiecare frasă, fiecare situaţie, rechemînd pe actori şi chiar aclamînd pe autor, nu odată, dar şi de mai multe ori în aceiaşi seară". Şi judecata proprie a celui care, însuşi autor de poesie, dar atît de slabl, caută în „farsă" elementul moral: „În timpul spectacolului ce te amusă aşa de mult, că te răpeşte cu totul reflecţiunii".

[1] V. T. Maiorescu, *Comediile d-lui Caragiale (Conv. Lit.*, XIX, p. 449 şi urm.).

[2] *Ibid.*, p. 97 şi urm. Cf. *Cug. Rom.*, III, pp. 25-6.

[3] V. laudele lui Frédéric Damé, — ziarist frances adus în România, care publică şi revista de traduceri *Cimpoiul*, până va ajunge un remarcabil lexicograf prin Dicţionarul romîn-frances — în *Rominul*. Cf. plîngerea lui Alecsandri că i se imită piesa, *Lit. şi artă rom.*, I, p. 547. Diplomatul Gheorghe

www.dacoromanica.ro

și în *„Fîntîna Blandusiei,* atît de admirată în vremea ei, presîntă, în versuri de obiceiu lîncede sau brutale (cu „stiletul" și „întocmai ca pe-o vită a mă 'nhăma la moară", „ah, nu mai spune, m'apucă reci sudori") un Horațiu liric, amoresat de sclava Getta, ca, la 1830, un tînăr boier de o Țigancă, sclavă care e ea însăși de ascunsă obîrșie nobilă, și o întreagă lume romană, cărora li poate da cu așa de puțina și de tărzia sa inițiare, numele, dar nu și sufletul, se adună împrejur.

Un vag Scaur, amator de versuri și dăruitor de fete, Sclava dăruită, care, pentru mîndria națională a spectatorilor, e din Dacia și se chiamă chiar Getta și, în puterea legăturilor cu Franța-soră, iubitul ei adevărat, tînăr și frumos, de și fără talent, e un Gal, fiu de „bren", care, pentru a evita confusia, Gallus se și chiamă. Un fel de Mite Kremnitz față de Eminescu e Neera, „prețioasa" stil secol al XVII-lea frances, care se vrea, se cere, mai că se și impune iubită a unui Horațiu care ca om nu se pare să fi putut stîrni pasiuni. Hebro, evident un Trac, Strobil, Pinax fac parte din lumea de serviciu. În Zoil criticul Macedonski a crezut că se recunoaște, dar nimeni, nici Maiorescu, n'a pretins la o asămănare cu ocrotitorul Mecena apărînd cu toată solemnitatea inutilității sale. Postum, decadentul, putea fi găsit și la București. Oricum, nu se poate nega, data aceasta, o silință de aclimatare a lui Alecsandri Vechea Moldovă credea el că o cunoaște perfect; Roma lui August s'a simțit dator s'o învețe [1].

Totul se mîntuie într'un zimbet, cu liberarea roabei. Nu e exclus ca îndemnul pentru a reda pe istețul, meșterul poet roman, puțintel și canalie, oricum mult mai greu de prins de cum își închipuia „urmașul" lui moldovean, răsfățat de recunoașterea a trei generații, să-i fi venit bătrînului poet din traducerile lui Ascanio. Nu e însă aici nimic din mireasma Romei pătrunsă de supțirele spirit elenic. Iar plîngătoarea Getta (cu doi *t*) n'are ce trebuie pentru a întrupa ceia ce Alecsandri numește „Dacia Transalpină". Neera, și „stea a Romei" și „filomelă", se apropie foarte puțin

---

Bengescu, ajutător la Legația din Paris și biograf al lui Alecsandri, pregătește o traducere în limba francesă; *Fam.*, XX, p. 206. Cf. și *Conv. Lit.*, 1905, p. 514 și urm. — V. pentru teatrul mai vechiu al lui Alecsandri și *Lit., și artă rom.*, II, p. 550. Scrisorile lui Alecsandri către nepoata Ecaterina Botez, 1884-9, în *Făt-Frumos*, 1-iu Maiu 1904.

[1] Iorga, în *Rev. Nouă*, III, pp. 296-7 (și în *Schițele* citate, I).

www.dacoromanica.ro

de eleganta perversă pe care ar fi voit poetul, cu Scaur, luat din Petroniu, cu tot, s'o personifice, cînd face declaraţii de iubire ca aceasta:

„Vrei tu, Horaţiu, să fiu a ta iubită,
Eu care sînt de-o lume urmată şi dorită?„,

ceia ce face pe dulceagul poet suspinător la bătrîneţă să „dea semne de mirare", absolut îndreptăţite, pe cînd ea se explică foarte simplu: „asta mi-e natura". Ori acel Postum care se adresează astfel la aceiaşi Neeră:

Ah, te-om urma oriunde, dar să ni faci plăcere
De-a ni cînta trei imnuri,

ca şi cum n'ar fi vorba decît de o lăutăreasă din Moldova de la 1830. Şi trebuie cetite versurile în care vorbeşte un Mecena, în această, oricum, riscată aventură literară [1].

Noua dramă a poetului, *Ovidiu*, n'are mai multe însuşiri, cu toată archeologia de suprafaţă şi mulţimea personagiilor, între care un augur „Hillarius", un „Clevetius" şi „Barrus", un „Cloas, sclavul lui Ibis", un „Sarmis, locuitor din Tomis", un „Gettor, oştean sarmat", o „Saga, precupeaţă" şi un „Mus, ştrengar din Roma", nume tot aşa de false ca şi figurile pe care le acopăr [2].

Complicatul Ovidiu cerea, pentru a fi înţeles, alt suflet decît al unui boier moldovean romantic şi altă cunoştinţă de lume putea duce la suggerarea enigmaticei Iulia a doua, pe care Alecsandri o face Vestală. Aici totul e greşit ca reconstrucţie: spiritualul poet îmbrăcat în veşmîntul de albastru palid al liricei lui Lamartine, odrasla imperială desfăcută de ce era în ea pervers, apoi un August, care era aşa de nemilos de sigur şi rece, discutînd cu poetul „Artei de a iubi" şi căutîndu-şi prin lupanare stricata

---

[1] Trad. germană în *Romänische Revue*, I. Alecsandri, care văzuse chinurile fratelui murind de cancer la gît şi boala soţiei, scrisese piesa la Mirceşti, „în patru săptămîni" *(Scrisori*, pp. 134-5, no. CXLII; v. şi p. 138, no. CL; cf. şi p. 140; moartea lui Ioan Alecsandri, *ibid.*, p. 142, no. CLVI: Maiu 1884. Acesta traducea pe Montesquieu; şi *ibid.*, p. 14-, no. CLXVI; p. 149, no. CLXIX). Urmă călătoria lui Vasile Alecsandri pe Rin, în Olanda, Anglia şi Franţa *(ibid.*, p. 136, no. CXLVI).

[2] Întâiu în *Conv. Lit.*, XIX. Pentru redactare, *Scrisori*, p. 139, no. XLIII şi urm., şi mai ales p. 147, no. CLXIV şi urm. Poetul se întorsese de la băile din Mehadia. În vară fusese numit ministru la Paris.

www.dacoromanica.ro

odraslă. Nu e nici clima ospețelor cu Chloe a Romei Cesarilor, nici aceia a Scitiei aspre, unde exilatul moare în clipa cînd, nu numai că e rechemat, dar Iulia însăși vine să-l îmbarce. Este și aici, supt numele de Ibis, un Zoil, și Alecsandri a crezut că publicului nu-i ajunge Tomi-Constanța, ci a adus pe scenă acel Dac, Sarmis[1].

Dacă e viață în tentativa de a învia strada romană în primele scene, Dar lipsa de gust e aceiași, și se aude Ovidiu, om bun, de altfel, și delicat, ca și predecesorul său în drama antică românească, Horațiu, lăudîndu-se că-și „scrie numele pe sinuri albe", și ni se va descrie unul din aceste sinuri cu:

...două cupe rotunde adorate
Din care sorbi și viața și dulcea voluptate,

și iubirea lui pentru femei e așa de mare încît

...Aș vrea pe toate ele
Să le confund într'una, să fie toate-a' mele.

Și se găsesc Romani cari-l califică de *divus* ca pe un Împărat. Nu e de mirare că ștrengarul Mus cîntă din „caval". Elementul național romîn e represintat înainte de exilul lui Ovidiu pe la noi prin planul de căsătorie al Iuliei cu regele dacic Cotiso. Ciocnirile Împăratului cu fiica amorezată de Ovidiu, pe care alții s'au îngrijit a-l pîrî stăpînului, sînt lipsite și de energie și de demnitate romană. Iulia, aprinsă de mînie, declară că înțelege „a dispune liber de dînsa precum vrea", și ea e, spune Ovidiu,

Frumoasă, iubitoare, domniță și poetă.

Tentativa cartaginesă a lui G. Bengescu, care iscălește acum și „Dabija", de a presinta, în *Pigmalion,* o luptă de patimi într'o lume așa de străină, de care se apropia cu atîta pregătire istorică și archeologică Flaubert, în măreața lui *Salammbô,* arsă de focul unor suflete profund deosebite de al nostru, nu dă fostului scriitor de vioaie comedii ușoare decît prilejul de a dovedi că poate cuprinde povești fără nerv dramatic în lungi versuri corecte, dar palide[3].

---

[1] V. Iorga, în *Rev. Nouă,* III, pp. 296–7 (și în *Schițele* citate),

[2] Dar, ca limbă: „presajuri", „a mă desparte", „regini", „lagom de putregime", ce „infecta"

[3] *Conv. Lit.*, XIX.

www.dacoromanica.ro

O încercare de a înoi teatrul o face în 1888 Slavici prin tragedia sa în prosă *Gaşpar Gratiani*, în care însă nici figurile nu sînt clare, nici acţiunea nu mişcă din loc, nici forma nu cîştigă : e de mirare cum a putut fi represintată piesa [1]. Şi e de mirare cum un spirit ca al lui Slavici, hrănit de mult cu probleme istorice şi deprins prin pregătirea şi supravegherea colecţiei de documente „Hurmuzaki", în care sînt şi atîtea piese din secolul al XVII-lea, şi pe lîngă aceasta meşter în a descoase şi a presinta toate psihologiile, fie ele cît de diverse, a putut da ceva atît de calp şi de amorf. Şi, dacă nu se putea aduce înainte caracterul vremii şi aventurosul adevăr al eroului, un nou „Despot-Vodă", măcar Domnul, străinul rătăcit, *omul*, de sigur tragic, putea fi adus înaintea noastră.

Încă din 1887-8 Eminescu încercase să presinte într'o puternică dramă începuturile tulburi ale Moldovei sale; Scurtu a relevat cu dreptate că tot ce s'a pus în scris din concepţia poetului e de un lirism asemenea cu acela din poesiile răzleţe [2].

Dar a doua zi după piesa cartaginesă a lui Bengescu-Dabija şi după presintarea de Slavici a acestui ciudat amestec dintre litera documentelor „Hurmuzaki" şi o imaginaţie chinuită, autorii fiind însă ambii în căutarea subiectului nou, cărturăresc, ori şi după vorbăria nestăpînită din *Primul Bal*, de Olănescu [3], teatrul românesc dădea, supt inspiraţia romanului rusesc, *Năpasta* lui Caragiale. E

---

[1] *Conv. Lit.*, XX, pp. 3 şi urm. Pregătise şi un *Bogdan-Vodă*. Despre primirea piesei la Bucureşti, Torouţiu, *o. c.*, III, pp. 138–9. Cf. şi *ibid.*, p. 136. V. şi judecata din *Fam.*, XVIII, p. 616: „Lungi, lungi sînt actele, puţină acţiune, dar frumoasă limba". Nu s'au publicat în „Convorbiri" *Crucile Roşii* şi *Polipul unchiului*, pe care Slavici le pomeneşte într'o scrisoare; Torouţiu, *o. c.*, I, p.291. Tot aşa povestea *Icoana Mamei; ibid.*, p. 290, no. XLV. — Şi d-na Cugler-Poni presintase o piesă, *Tutorul; ibid.*, p. 292.

[2] *Sămănătorul*, III, pp. 41-6. Scurtu a publicat, la 1908, şi *Lais* (după Augier) a poetului (cf. *Conv. Lit.*, XXVIII, p. 899 şi urm.). Pentru o traducere a *Morţii lui Wallenstein*, *Fam.*, XXI, p. 14. Cf. *ibid.*, II, p. 397 *(Misterele Nopţii)*, XIV, p. 270 *(Roma Învinsă)*. „Biblioteca Tribunei" dă această ultimă traducere în versuri a monotonei tragedii clasice a lui Ponsard.

[3] *Conv. Lit.*, XXIII, p. 193 şi urm. De acelaşi, *Pribeagul* (1879); v. *Fam.*, XIV, p. 667.

www.dacoromanica.ro

drama omorului din pasiune amoroasă, ascuns, dat în spinarea nevinovatului azvîrlit în ocnă și care nebunește acolo, vădit apoi la apariția nenorocitului scăpat din nemeritatul iad, pentru ca femeia de dragul căreia s'a făcut crima, și ucigașul i-a ajuns soț, să iea asupră-și răsbunarea [1]. Răbdătoare și fină analisă, puind și resolvind probleme din notația precisă a citorva cuvinte întrerupte. Dragomir ucigașul, Anca răsplătitoarea, Ion ocnașul, care vine cu visiunile lui de genune, trăiesc puternic și e de mirare cum acela care-și petrecuse viața într'un mediu orășenesc poate avea o așa de sigură înțelegere a sufletelor simple. Opinia, obișnuită cu fabricațiile lui Rosetti și Negruzzi, a primit însă cu dușmănie zguduitoarea dramă, fără ca aceasta să îndepărteze pe acela pe care mulți l-ar fi cantonat în domeniul comediei de moravuri, de a exploata și mai departe un dramatism violent și forțat, dar de mari efecte, ca în presintarea eroismului din supremă desperare al Evreului hangiu care apucă prin ușă mîna celui venit să-l ucidă și, prins de voluptatea nebuniei sale, arde degetele ce trebuiau să-l sugrume *(Făclia de Paști)* sau în viforoasele scene din marea nuvelă *Păcat.* În toate se păstrează stilul, întretăiat, gifiind de emoție concentrată, al dramei. De pe acest plan el se va mai coborî însă la schițele caricaturale, de o factură așa de bolnăvicios, necontenit refăcută, trecînd apoi la o mare critică de moravuri, pentru ca, pe urmă, stabilindu-se la Berlin, să-și arăte astfel, prin expatriere desprețul unei țeri care totuși îl prețuise și-i arătase chiar iubire [1]. Dar acestea sînt lucruri ce se vor întîlni mai tărziu. Ajunge a se spune că acum Caragiale isprăvise opera de temeiu a vieții sale, că o isolare voită l-a ținut indiferent față de viața societății care-l jignise pănă ce răscoalele din 1907 îl vor aduce astfel și pe dînsul pe terenul acelei critici sociale, așa de crudă, ca și cum n'ar fi vorba de țara sa, și în care nu e nicio ideie nouă.

Nici trecerea lui la Teatrul Național nu fusese fericită. Spiritul

---

[1] Afară de Manolescu și de Aristița Romanescu, teatrul are acum ca principali oameni ai scenei pe dd. Notara, Toneanu și Brezeanu. Pentru predecesorii lor, Fanny Tardini, Pascali și Matilda Pascali († 1873), v. și *Fam.*, I, pp. 43-4; VII, pp. 213-4, 250-1, 286; IX, p. 462; *Lit. și artă rom.*, II, p. 585 și urm.; XVIII, pp. 498 și urm., 557-8.

www.dacoromanica.ro

capricios n'a putut să domine atîtea ambiţii nervoase şi să distrugă atîtea cuiburi de intrigă. El n'a putut impune nici o direcţie nouă, cum se putea aştepta de la dînsul. Pe cînd se anunţau, a doua zi după plecarea de la locul pe care-l dorise aşa de mult şi pentru care-şi făcuse atîtea ilusii, opere nouă, comedii, un roman [1], Academia, în urma unui raport al lui Hasdeu, care punea *Noaptea furtunoasă* şi *Scrisoarea pierdută* alături de denigranta piesă a lui Marco Brociner, *Nunta de la Văleni*, represintată de măcar treizeci de ori la Viena, răspingea de la premiare teatrul marelui dramaturg, şi D. A. Sturdza intervenise pentru a recomanda autorului acea valoare etică a scrisului, pe care de fapt Caragiale n'a avut-o în vedere niciodată [2]. Într'o bucată uitată, *Norocul Culegătorului* (1892), Caragiale înfăţişează, în amărăciunea sa, scrisul literar şi ziaristic în formula: „trei parale bîrfirea, două minciuna, şi nerozii două de-o parà", ca fiind, tustrele, în stare a îmbogăţi pe un zeţar [3].

Supt înfluenţa lui Caragiale, un vechiu colaborator al „Familiei", Grigore Mărunţeanu, dă, la 1896, comedia în trei acte *Deputatul nostru*. Din aceiaşi lume sînt luaţi: Sandu Frunzeanu, proprietar de mine, preşedinte al unei societăţi de binefacere şi al secţiei Ligii Culturale, cîrciumarul Gogoşescu, ajutor de primar, asociatul „cu principiuri optimiste" Feştelici, Gogu Ioachimescu de la „Lumina Ţerii", primarul Nicu Sadagureanu, poliţaiul Ţintizoiu, profesorul Mirinescu şi alţii, împreună cu soţiile lor. Autorul e un bun observator, dialogul, fără strălucire, se desfăşură natural.

Şi autorul de schiţe Dimitrie Teleor se încearcă pe acest teren,

---

[1] *Fam.*, XXVI.

[2] *Ibid.*, XXVII, pp. 261-2. A avut cinci voturi pentru, optsprezece contra.

[3] *Ibid.*, p. 187. — Un portret al lui, de folkloristul M. Canianu, *ibid.*, XXVIII. — Se anunţă comedia *O soacră; ibid.*, XXX, p. 105. E vremea cînd se deschide „Berăria Caragiale" cu acest motto:

Ioan Luca Caragiale,
Negustor de băutură,
Face şi literatură,
Însă nu face parale;

ibid., p. 201. La 1892 cineva-l arată *(ibid.*, XXVIII, p. 597) pe Caragiale ca fiind însărcinat cu întreaga pregătire a „Curierului Romîn" din „Iaşi" al lui Scipione Bădescu, dar acesta e imposibil, foaia apărînd la Botoşani în 1886 numai, aşa încît ar putea fi vorba numai de „Gazeta de Iaşi", ceia ce iar se vădeşte cu neputinţa.

www.dacoromanica.ro

în mod vulgar, prin schița sa *Aventurile unei soacre*[1]. El va fi multă vreme un colaborator al oricării reviste lăsând să cadă din buzunarul său de boem bucăți ușoare, în care e mai mult talent înăscut decît prelucrare literară[2].

Un de mult uitat I. P. Cerkez[3] publică la 1881, în versuri foarte bune, o comedie spaniolă în două acte, *O seară la Curte*[4], care e cu totul remarcabilă. Autorul arată a cunoaște foarte bine lumea străină în care-și strămută cetitorii:

Căci să fim cu măiestrie și să ne ferim în viață
De fum, dragoste de boală și ură de Navares.

Și tutorul Fabricio știe să ofere Clarei și altceva decît „o turlă spînzurată în Navara". Versurile sînt pline, nu numai de pitoresc, dar și de înțeles și de înțelepciune:

Înțeleptul vine vremea ca să zic'o vorbă'n vînt:
A nebunului e vina dac'o iea drept lucru sfînt.

Descrierea accidentului reginei, pe care o scapă îndrăzneala lui don Ramiro, iubitul Clarei, nu e de mînă de începător:

Nu știi că regina, az,
Cînd mergea la sfînta slujbă, la biserica del Paz,
Însoțită fiind numai de contesa Sandoval,
Pe la statuia lui Filip, dincolò de Arsenal,
De odată, din nimică, iată-și fac caii nălucă,
Alergînd, goană de moarte, către-o surpătur' adîncă,
Cînd Ramiro, care trece, înaintea lor s'aruncă,
E tîrît cîtăva vreme, dar, cu mîna lui de fier,
Lîngă puntea de Granada, pe cînd toți credeau că pier,
In sfîrșit, Maică prea-sfîntă, în sfîrșit i-a biruit.

Scena în care cei doi iubiți visează a petrece

...la vînătoare prin pădurile adînci
Și sunînd cornul de aur printre văi și printre stînci

e deosebit de delicată.

Și strigătul lui Ramiro, cînd află că regele vrea pe Clara lui:

---

[1] *Fam.*, XXXII, p. 365 și urm.

[2] În cafeneaua literară, omul așa de bun, cu manii de desinfectare continuă, era poreclit „Țața".

[3] Pentru legăturile cu Maiorescu *Conv. Lit.*, 1920, pp. 194-7.

[4] *Ibid.*, XV, p. 15 și urm.

www.dacoromanica.ro

Două lumi el ţine'n mînă: are Spaniile toate;
Eu te am numai pe tine,

ar găsi un loc bun în ce are romantismul frances mai ales, ca şi această comparaţie:

Buruiana cată noaptea din pădure, dar o floare
Nu va creşte niciodată decît la raza de soare.

Scena din bal între Ramiro şi regina, Fabricio şi Clara e scînteietoare de vioiciune şi de spirit.

Întreagă comedia e de o perfectă eleganţă. Şi tot aşa e şi cu a doua, *Nino*, apărută în 1882 [1]. Aici subiectul, veneţian, e tot aşa de bine studiat. Pe lîngă tipurile, răpede prinse şi strîns menţinute, al fetei de nobil iubind un pescar fals care e un *fuoruscito,* al tatălui, care-i găteşte o căsătorie bogată, al bătrînului *podestà* care vrea să-i fie mire, al soţiei tinere a lui Cornaro, e sămănată şi aici o poesie deosebit de gingaşă:

În zarea albăstrie
E seară, luna plină: văzut-ai, cine ştie?,
Vre-o ramură mişcată de jocul umbrelor?

Sau

Nimeni! E numai luna... Ea lin călătoreşte,
La firea obosită misterios zimbeşte,
Şi doruri şi suspine, acel nespus avînt
Ce se ridică'n suflet prin farmecul ei sfînt,
Le iea toate cu dînsa pe'ntinderea pustie
Şi peste tot aruncă reţeaua-i argintie.

Sau cînd pajul Nino apare'n faţa Anei:

...Eu grijile, o doamnă,
Mişc fruntea şi le scutur ca foile de toamnă,
Şi ele fug, stăpînă, cînd stelele surid,
Cînd florile, pălite de dragoste, deschid
Comorile lor mîndre la focul cel de lună
Şi'n vîntul cald al verii miroasele 'mpreună.

Şi Ana-i răspunde:

Vin', noaptea ne ascultă, şi raza e albastră.

Şi gestul cu care pajul îndrăgit ridică evantaliul Anei care şi-a

[1] *Ibid.*, p. 408 şi urm.

www.dacoromanica.ro

rîs de veștedul curtesan al fiicei vitrege, și prietenă, termină, cu aceiași grație ca în prima piesă, glumețul *capriccio*[1].

Puține din aceste însușiri, și fără nicio distincție, se întîlnesc în ciudata comedie, de mai vechi moravuri românești, pe care la 1885 același o iscălește „I. Cerkez": *Firică*[2].

Alături de această literatură de plan înalt, o alta distrează o Capitală veselă, ușuratecă, bucuroasă, ca Atena lui Aristofane, care avea însă și alte gusturi, să vadă adusă înaintea ei viața politică toată, oameni și chestiuni. Autorul „Copiilor după natură", devenit și al „Hatmanului Baltag" și al lui „Beizadea Epaminonda", Iacob Negruzzi, se lasă ispitit de cumnatul său D. R. Rosetti, care dă la 1884 *Șahăr-mahăr*, pentru a continua genul inferior al revistelor prin acel *Nazat* care-și rîde de ultimii ani ai regimului liberal compromis[3].

În același domeniu al realităților cercetate și criticate romanul social *Brazi și putregaiu*, al lui N. Xenopol, merită, de sigur, toată atenția[4].

Lumea care se poartă acolo, în jurul familiei bogătașului parvenit Alexandru Negradi din Piatra Neamțului, pe care autorul arată a o fi cunoscut bine, cu mediul ei de natură și calitatea oamenilor din clasa de sus: tirani localnici, gata să meargă și pănă la crimă, politicieni, magistrați „darwinieni", ofițeri activi cu galoși și umbrele, ofițeri în retragere, preoți, e bine prinsă și răpede, de la primele pagini, fixată, pănă la concurența bărbierilor: „la leciorul lui Moise bărbierul" și „la briciul lui Decebal". Intriga, cuprinzînd obișnuitele petreceri, care stau să meargă pănă la primblarea mesei banchetului pe străzi în sunetul musicei lăutarilor, cu opriri și noi ajustări, cu vînători, cu procese, cu înmormîntări la răspîntii, e simplu și sigur urmărită. Și aici N. Xenopol urmărește un scop de critică socială și moralisare. Se

[1] Alături triviala „revistă" a lui D. R. Rosetti (*ibid.*, XV, p. 152 și urm. De același și *Un leu și un zlot* (*ibid.*, XVII, p. 178 și urm.).

[2] *Ibid.*, XIX, p. 723 și urm.; XXV, pp. 1063–4; ci. Torouțiu și Cardaș, *o. c.*, p. 292.

[3] *Ibid.*, XX, p. 473 și urm. Note despre teatru, *ibid.*, p. 586 și urm.

[4] În același timp subiecte sociale le încearcă, fără putere, în *Fulga* și *Ideal și real*, Grandea, în curînd trecut de la *Timpul* la o catedră de liceu în Bacău, unde-și va plînge faima tinerețelor. El își publică și a patra ediție a Poesiilor sale, *Miosotul*, împreună cu noul volum *Nostalgia*.

www.dacoromanica.ro

descriu alegeri „sigure“ la Colegiul al patrulea, pentru Negradi, care plăteşte prefectului cu cherestea pentru casa cea nouă: întruniri publice cu scandal, triumfuri pe stradă, bătăi la banchet, „revoluţie“ cu pompieri. Apoi Consilii Comunale de patru ori pe an, permutări în interesul făţiş al partidului, favoruri negociate. Ce actual e acest dialog la o astfel de sfătuire cetăţenească: „Cine din dumneavoastră“, zise Ştefanachi Rugină, „are zece galbeni în pungă? — Nimeni. — Alegeţi-mă pe mine şi n'aveţi să ştiţi ce să faceţi cu paralele“. Sau, în discursul lui Negradi, scris de poetul şi ziaristul local: „N'o să mai fie biruri... Întinderea libertăţilor... Democraţie... Frăţie“. Şi asigurarea dată de noul deputat soţiei care-l crede incapabil de a se sui la tribună: „Eu nu mă duc la Cameră să ţin discursuri; mă duc să-mi regulez treburile“. Figuri ca a nepotului stricat, în stare de orice „trăşcănaie“, care-şi bate joc de toţi, par a ieşi din roman pentru o impresionantă scenă de teatru; astfel în convorbirea, de un cinism desăvîrşit, pe care o are cu unchii la cari mănîncă şi pe cari înţelege a-i exploata. E o întreagă societate, fiecare răpede caracterisat din cîteva cuvinte. În faţa trivialului moşier şi a femeii lui, cu mai mult decît o legătură pe laturi, a atîtora cari, afară de onestul frate de modă veche al acestuia, li samănă aşa de bine, el ridică pe Ardeleanul, cu pămînt la Tulgheş, Valerianu şi pe fata care a revenit de la Dresda cu alte nevoi sufleteşti.

Şi lîngă dînşii, model pentru oamenii cari ar trebui să fie, o ţerănime vrednică, asemenea cu puternicul şi mîndrul plăieş şi plutaş Toader Fulger. Apriga pornire lacomă a proprietarului sărăcit cade asupra lor, şi o legiune întreagă de ajutători, pănă la pădurarul ungur care ucide, li serveşte vorbe cumplite. Între cîrciumarul evreu, care adună zăloagele, şi preotul beţiv li se petrece viaţa năcăjită. „Şi averile se topiau şi vieţile se stîngeau la sărutările de foc ale idolului, cu buzele sale veşnic umede.“ Nădufurile adunate îndeamnă sufletele bune la împotrivire, şi se schiţează un început de răscoală din partea „brazilor“, urmat, firește, de „represiunea“ gîrbacelor. Dar cîţiva sînt în munte în aierul liber, supt farmecul codrului, şi ceasul răsbunărilor vine. Povestirea se mîntuie cu casa nedreptăţilor care arde în clipa cînd trăsura aduce acasă pe Negradi, împuşcat de răzeşii cărora li furase la judecată pămîntul.

www.dacoromanica.ro

Și forma e frumoasă, ca în această înfățișare a începutului de iarnă: „Vremea înainta, și aierul, răcit peste măsură, prevestia venirea iernii, a unei ierni de munte, geroasă și plină de troiene. Deja Ceahlăul își acoperise vîrful cu zăpadă și mulțime de nori groși și posomorîți se coborau din spre Carpați. Plăieși veniți de la munte aduceau vestea că a nins în deosebite locuri, între altele că la mănăstirea Durăului căzuse o zăpadă de două palme. Pe copaci nu mai rămăsese o frunză, și dealurile se ridicau pustii și triste la orizont. Cete de corbi se avîntau peste ogoarele odinioară verzi și, după ce descriau cercuri fantastice prin aier, se împrăștiau în șiruri lungi. Și priveliștea întreagă era luminată de abia, printre nouri, de un soare gălburiu ca o lampă ce se stînge.“ Tot așa cînd se descrie colțul de pace de la schitul Durăului.

În desvoltarea romanului nostru niciunul nu cuprinde în mai puține pagini mai multă viață, cu eliminarea a oricărui element, descriptiv, liric sau „filosofic“, care ar fi fost de prisos.

www.dacoromanica.ro

CAP. VIII.

Literatura pentru artă.

I.

Îndreptările.

I. Dispariția conducerii doctrinare.

După 1881-2, curentul popular nu mai e singur; cel patriotic s'a mîntuit îndată după strălucitoarele serbări ale încoronării; îndelungarea stăpînirii aproape dictatorială, atît de constructivă, a lui Ion Brătianu a făcut să dispară de la o vreme literatura politică militantă, care prin boala lui Eminescu, prin îndepărtarea lui Slavici își pierde cele mai bune condeie.

La *Convorbiri*, dacă, dintre „junimiști", Stefanelli și acel tînăr Ardelean, student la Viena, unde societatea „România Jună" era, cum am văzut mai sus, în alt capitol, cu totul cîștigată pentru „Junimea" [1], I. T. Mera, dau povești [2] — și Mera întrece cu mult pe „culegătorii" obișnuiți—, Slavici, care publică în 1882 *Nuvelele din popor* [3], își va lua pentru brutal de dramatica nuvelă *O viață pierdută* [4] subiectul din viața cărăușilor, de origine une ori tot

[1] V. *Conv. Lit.*, XVI, p. 159 și urm. Acolo și Simion Halița, Septimiu Albini. Din Brașov se adauge la colaboratori, cu versuri ușoare, Andrei Bîrseanu; *ibid.*, pp. 243-4, 404. Din Bucium-Poeni Grigore Sima trimete poesii populare; *ibid.*, XVI, pp. 268-9; XVII, p. 273 și urm. Poesii populare de I. Bota; *ibid.*, XVII, pp. 278-9. Descîntece de Marian (1886) și o poveste.

[2] *Crăișorul Șerpilor*, de Mera *(Conv. Lit.*, XVI, p. 205 și urm.), *Comoara lui Pintea* de Stefanelli (*ibid.*, p. 261 și urm.), *Împărăteasa furată*, de Mera *(ibid.*, XVII, p.261 și urm.). Acesta va publica în Bibl. „Tribunei" și o a treia poveste. V. mai departe.

[3] *Moara cu noroc* apare numai în nemțește; Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, p. 16.

[4] *Conv. Lit.*, XV, p. 424 și urm.

www.dacoromanica.ro

de peste munți, de la mărgenea Bucureștilor, dar nu va putea să trezească interes și simpatie pentru ciudatele figuri încleștate barbar într'o frămîntare nu destul de înțeleasă, în același timp cînd se întrece cu Creangă în presintărea dialogată a unei povești, *Băiat Sărac*[1]. În 1882 el vede întâiu Italia, mergînd până la Neapole, și, pus pentru prima oară în fața vieții meridionale și a operelor de artă, arată mai multă înțelegere pentru cea d'intâiu, care-l sperie puțin, decît pentru cea din urmă, lipsindu-i preparația necesară[2]. Întors, el iea conducerea literară a celui d'intâiu ziar de peste munți care se unește complect cu formele noii literaturi din țara liberă, *Tribuna,* care-și adaugă și o „bibliotecă populară", în care apar, pe lîngă traduceri[3] și povești de I. T. Mera, de Silivestru Moldovan, Benedict Viciu, „Mărgineanul" și Ioan P. Lazar, *Pădureanca* lui Slavici însuși, care cere colaboratorilor acest gen de contribuții, și chiar o de mult uitată nuvelă a Matildei Cugler, acum soția profesorului P. Poni și de mult despărțită de poesia căreia-i dase atîtea mici bucăți plăcute, *Fata Stolerului,* apoi și *Sf. Nicolae*[4], Ispirescu trimete *Jucării și jocuri de copii.* Comparația între această literatură narativă și nuvelele lui Iosif Vulcan, ca *De la sate,* e de sigur plină de învățăminte[5].

---

[1] *Ibid.,* p. 463 și urm. În acest an Mite Kremnitz dă la Leipzig *Rumänische Märchen* (din Ispirescu, Creangă și Slavici).

[2] *Conv. Lit.,* XV, p. 463 și urm. Regina Elisabeta publică în românește la 1882 *Poveștile Peleșului,* de o inspirație romantică germană.

[3] Note, in *Almanahul României June,* și de acolo în *Conv. Lit.,* XVII, p. 216 și urm. În „Bibl. Tribunei", cu *Pădureanca,* și *Păcală în satul lui.* Slavici dă în 1884 și o broșură despre Asilul Elena Doamna. În același an colaborează la *Convorbiri,* cu poesii populare, și Ardeleanul N. Borza *(l. c.,* p. 353 și urm.).

[4] După Bojena Němcova, de Jarnik, care dă și un studiu asupra limbii românești, în *Jahresbericht* al Școlii sub-reale din Leopoldstadt-Viena, 1877, apoi de Gogol, Andersen, Bret Harte, Bjoernsterne Bjoernson.

[5] În acest timp Ardealul e și în poesie influențat de curentele de mult așezate la noi, și, într'un volum de la Arad, din 1884, al lui Isaia B. Bosco, asprul critic al foștilor săi coprovinciali, Miron Pompiliu, el însuși un mediocru poet, putea semnala, pe lîngă multe stîngăcii și nerozii, versuri ca acestea:

Cîtă boală-i pe supt soare,
Nu-i ca dorul arzătoare,
Că dorul unde se pune
Face inima cărbune.

www.dacoromanica.ro

În acest timp, povestirea lui Gane capătă amploare, ca în *Ura din copilărie*[1], dar nu și adîncime. Povestitorul și-a luat subiectul dîn acea lume care pănă atunci interesase pe Leon Negruzzi. dar nuvela „mondenă", neprecisă ca loc și contururi, a lui Ollănescu-Ascanio, *Zile de ploaie,* cu eroina din Marsilia și citația din Musset, arată alte îndreptări [2]. Gane însuși culege însă din amintiri cea mai bună și mai duioasă din amintirile lui, aceia despre Ion Urdilă, în care e atîta adevăr în schițarea caracterului bătrînului om de încredere și atîta discreție, la ceasul morții, în vădirea că fata cea frumoasă primejduită de iubirea tînărului stăpîn, era fiica lui; și se adaugă tipuri așa de vii ca a zgomotoasei mătușe, aprigă la vorbă, dar, altfel, închinată lui Dumnezeu. Nuvela e în adevăr o capodoperă [3].

Aceste contraste ajung ca să arăte că de acum, timp de vre-o zece ani, va fi un scris care nu caută nimic dincolo de impresia estetică pe care vrea s'o producă și care se inspiră de la izvoare felurite.

Căci de o direcție la „Junimea" în această vreme nu se mai poate vorbi. Toată lumea se împacă și colaborează, sacrificînd credințile și părăsind amintirile, de și în fond vechile pasiuni așteaptă numai prilejul de a se manifesta. Maiorescu face în 1877 necrologul lui Cipariu. Hasdeu publică în „Convorbirile" pe 1884-5 nu numai părți din luxosul său *Magnum Etymologicum,* de o uimitoare erudiție, pe care i-l ceruse regele Carol, dar și o poesie — aceasta pănă ce, cum vom vedea, „Istoria literaturii românești" în limba germană de W. Rudow, soțul poetei ardelene Lucreția Suciu, carte în spiritul „Junimii", stîrni mînia lui Hasdeu, totuși înduioșat de moartea talentatei sale fiice, Iulia, și provocă acea „Trilogie", cu colaborarea lui Ionescu-Gion și a lui Lazăr Șăineanu [4], care nu

---

Cîtă boala-i pe supt lună
Nu-i ca dorul de nebună,
Că dorul unde se lasa
Lacrămilor face casă.

[1] *Conv. Lit.,* XIX, p. 193 și urm.

[2] *Ibid.,* XVIII, p. 125 și urm. Nuvelele din același an ale lui Volenti sînt schițe după „Copiile de pe natură", foarte slabe.

[3] *Ibid.,* XVII, p. 121 și urm.

[4] Acest filolog cu însușiri mari dăduse un important studiu despre „semasiologie" (cf. *ibid.,* XXI, pp. 293-6). Mort în 1934 la Paris, unde se așezase refusînd orice contact cu țara care nu voise a-l împămînteni.

www.dacoromanica.ro

e decît un pamflet — ; ba pănă și V. A. Urechiă află ospitalitate în revista care-l înjosise atîta; el e primit pentru consideraţiile, haotic aruncate, din studiile asupra lui Miron Costin, cu falsul portret cu tot, mai tărziu și pentru schiţe literare [1]. Lui Rosetti, înfăţișat, cum am văzut, ca „pocitura cu bulbucaţii ochi de broască" în Satira lui Eminescu, i se fac în revista mutată la Bucureşti onorurile unui necrolog cît al lui Gr. Alexandrescu însuși [2], de la care se publică o foarte interesantă scrisoare de tinereţă [3].

Cercetarea „critică" a lui Maiorescu despre progresele literaturii românești, redusă la activitatea „Convorbirilor", nu e decît o formală distribuţie de premii fără imparţialitate și mai ales fără căutarea motivelor adînci ale unei mișcări a cării caracterisare nu se încearcă de altfel [4]: și aici cu o statornică nedreptate numele unui Xenopol nu e pus măcar lîngă ale tinerilor eruditi cari erau încă la primele mișcări. Se condamnă și conferinţa de la Ateneul din Bucureşti a unui nou poet, Alexandru Vlahuţă, prin care Eminescu era așezat mai sus de Alecsandri, care, din partea lui, a arătat de două ori cele mai frumoase sentimente faţă de un așa de amenințător rival, prin versurile, așa de frumoase și de nouă:

E unul care cîntă mai dulce decît mine?
Cu-atît mai bine ţerii și lui cu-atît mai bine!
Apuce înainte și-ajungă cît de sus:
La răsăritu-i falnic se 'nchin' al mieu apus [5].

și prin mai reservata preţuire de la moarte [6]. Se protesta contră meritatei censurări a dramelor mai nouă ale lui Alecsandri de

---

413 și urm.). Și Tocilescu ceteşte în 1874 la *Convorbiri.* Maiorescu, foarte bucuros de aceasta, scrie: „și Gaster vrea să părăsească pe Hasdeu"; Torouţiu-Cardaș, *o. c.*, p. 11, no, XI.

[1] Duiliu Zamfirescu, nemulţămit de dispariţia vechiului spirit la 1891, înșiră pe Delavrancea, totuși așa de rău maltratat de d. N. Petrașcu, pe Carol Scrob și Macedonski (Torouţiu-Cardaș, *o. c.*, p. 72; și în *Cugetul Românesc*, II).

[2] Ion Ghica-i consacră o mișcată scrisoare (*Conv. Lit.*, XX, p. 97 și urm.).

[3] *Ibid.*, XIX, pp. 190 și urm., 796 și urm., 801 și urm. Unele reserve politice în necrolog, care arată să fie scris de Maiorescu.

[4] *Ibid.*, XX, p. 3 și urm.

[5] *V. R.*, 174, p. 201.

[6] „A fost unul din adevăraţii poeţi ai României. Sărmanul! Dacă trăia, ar fi îmbogăţit literatura noastră cu admirabile poesii. Natura a fost nedreaptă în privirea lui"; *Conv. Lit.*, 1905, p. 513.

www.dacoromanica.ro

Barbu Ştefănescu (Delavrancea): lui Vlahuţă, eminescian, i se aduce mustrarea că se ţine prea strîns de modelul pe care-l admiră. Dar de sigur criticul avea dreptate arătînd meritul general şi istoric al poetului bătrîn, de care o nouă generaţie nu se încălzia şi nu putea să se încălzească [1]. Totuşi, după această declaraţie că pacea veşnică s'a încheiat, urmează sarja vehementă, nu numai contra lui Aron Densusianu, totuşi un vechiu colaborator, atacat şi în primul articol, dar şi contra respectabilei figuri naţionale a lui Andrei Mureşanu, glorificat de acesta, şi chiar a lui Bolintineanu şi a simpaticului vechiu romantic Cîrlova [2].

Într'un tîrziu, totuşi, vechea generaţie din ţară liberă va serba şi împăcarea cu cei de peste munte, aşa de aspru trataţi în criticile lui Maiorescu, prin omagiile iscălite şi de acesta, lîngă A. Naum şi Matilda Poni, lîngă Vlahuţă, în numărul jubilar pentru patruzeci de ani ai „Familiei" lui Vulcan, la 1904: acolo d-na Poni are şi o foarte bună amintire de copilărie.

II. Spiritul noului tineret.

Va răsări deci prin aceşti ani 1885-6 o nouă generaţie de scriitori. Faţă de trecut, ei erau mai mult străini, ca unii ce nu putuseră urmări prin ziare, reviste şi cărţi răzleţe, nici chiar prin scumpele ediţii Socec, librăria fiind existentă numai de nume, o literatură de care parcă ar fi despărţit-o decenii. Predica dogmatică, autoritară, rece, vroit nedreaptă şi interesată, schimbătoare după împrejurări, a lui Maiorescu uu putea să aibă înfluenţă asupra unor spirite cărora vrîsta li dădea generositate. Creangă era tocmai în fund şi putea să pară vulgar celor ieşiţi diu şcoli de teorie îndreptate după Apus, şi pe Gane îl puteau găsi lînced. Psihologia complicată a lui Slavici, oprit în producţia lui şi retras

[1] I se dă satisfacţie lui Alecsandri prin pioasa biografie scrisă de secretarul său de Legaţie la Paris, G. Bengescu (*ibid.*, XX, p. 150 şi urm.; XXI, p. 27 şi urm.). O apărare contra lui Schwartzfeld, care-l critica impertinent (*Vasile Alecsandri sau meşterul Drege-Strică*, 1889), pentru că nu întrebuinţase de la 1840 metoda folkloriştilor moderni, *ibid.*, XXIII, p. 141 şi urm. — De fapt, Alecsandri era isprăvit. În 1886, el dă numai sarbăda cîntare pentru refacerea mănăstirii lui Neagoe (*ibid.*, XX, p. 875 şi urm.).

[2] *Ibid.*, p. 193 şi urm.: *În lături!* — Despre C. Negruzzi, N. Gr. Racoviţă ţine o conferinţă care se publică în *Conv. Lit.* (XX, p. 289 şi urm.).

www.dacoromanica.ro

în Ardealul de origine, unde supt acest puternic scut pornia un alt rînd de scriitori, n'o urmăriau ușor și cu multă plăcere [1]. Față de Alecsandri simțiau răspingere, ca unii cari cugetau mai hotărît, simțiau mai adînc și vorbiau o limbă fără poticniri. Eminescu era, ce e drept, zeul, al cărui cult se învățase nu fără unele greutăți, dar el era cunoscut numai în parte, prin poesiile din *Convorbiri* și, la urmă, doar prin cele șeizeci de bucăți admise de Maiorescu.

Astfel ei erau *ai școlii lor din țară,* cea d'intăiu serie care se va manifesta literar pe această basă, deci fără dispozițiile metafisice ale înaintașilor cu vre-o zece ani în urmă, fără simțul unui „imperativ categoric", fără tendința de a reforma și de a crea, luînd apoi și indiferența pentru politică de la desilusionații generației precedente.

Unii dintre ei numai, învățaseră la Paris [2], și anume dreptul, dar lor nu li se puseseră înainte probleme ca acelea în fața cărora stătuseră scriitorii d'inainte de 1880, răsplătiți de junimiști cu burse pentru că loviseră în adversarii literari sau personali, Hasdeu în primul rînd. Ei nu se mai luptă, ca Panu, în 1876, cu greaca și latina, pe care nu le prea știa acesta, de și se luase la trîntă cu genialul Basarabean, pe care-l tratează acolo, de „monoman", al cărui curs la Facultate bine că l-a oprit Maiorescu [3]. Ei nu culeg material de traduceri ca Naum și Vîrgolici [4], colegii la Paris, tot așa de vrîstnici și de plictisiți în fond, ai harțăgosului Moldovean, ori Xenofon Gheorghiu, căruia, spune același, „îi dau lacrămile de emoție la cel mai prost vers din Racine" ori, în sfîrșit, Gh.

[1] La 1876 Maiorescu avea dreptate prețuindu-l ca pe „cel mai capabil scriitor al întregii *Junimi*"; Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, p. 6, no. VI.

[2] I. Nenițescu *(Flori de primăvară,* 1881) urmase la 1878 „filosofie și arte" la Berlin; Torouțiu, *o. c.*, I, p. 341. Acolo la Berlin, Nenițescu (v. scrisorile în Torouțiu, *o. c.*, I, p. 339 și urm.) face o tesă despre „Die Affektenlehre Spinoza's". El va publica foaia *Țara Nouă.* Pentru noii studenți la Viena în 1874, P. Missir, în *Conv. Lit.*, XXV, p. 1087 și urm. Dar aici nu mai era atmosfera de 'nainte de războiul franco-german. La Paris pare a fi fost și Ciru Oeconomu, pomenit și mai sus, literat fără talent *(Cronici și legende,* București 1890; *Din Rucăr,* extras din *Conv. Lit.),* dar influent magistrat, care semna la 1887 bilete în franțuzește, „Cyrus Oeconomu"; Torouțiu, *o. c.*, I, p. 359. El dă și o legendă din istoria Moldovei, într'o formă banală *(Conv. Lit.,* XXI, p. 376 și urm.).

[3] Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, p. 162.

[4] *Ibid.*, p. 370 și urm. (de la 1867 înainte).

www.dacoromanica.ro

Dem. Teodorescu, care ar fi pasionat de Bossuet[1], pe lîngă Crăciunescu, care-şi luase doctoratul[2], într'un timp cînd acolo matematicile le învăţa Spiru C. Haret şi alţii studiau la Facultatea de drept, iar Lambrior lua la Hautes Études de la însuşi Gaston Paris metoda cercetărilor sale de filologie românească[3]. Ei nu mai discută idealul de frumuseţă şi modestele noastre realisări, pe cînd în interesantele scrisori care s'au păstrat de la N. Xenopol, student la Paris în 1877-8, se vede că Panu, care credea că e „şarlatan" cine admiră Venerea din Milo, „a prins cea mai mare ură contra istoriei romîne, zicînd că asemenea lucruri nu pot aduce niciun folos"[4] (aiurea: „Panu a devenit un pesimist înfricoşat întru cît se atinge despre oameni, idei şi scrieri de ale *Junimii*"[5]). Ei nu-şi mai judecau aspru, în comparaţie cu ce li punea înainte Apusul, o producţie literară anterioară, ca Mincu, pănă atunci autor de poesii foarte vagi, apărute în „Convorbiri", care studia acum architectura şi care spunea colegilor că „poesiile sale sînt lucruri de nimică şi scrise cînd n'avea ce face"[6]. Ei nu exercitau o critică, determinată de noul mediu asupra întregului trecut literar, ca N. Xenopol şi Volenti, revoltaţi de poesiile lui Alecsandri despre războiu[7], ca şi de ale lui Naum[8], şi de ale lor proprii, scriind, ca primul din ei: „Din partea mea, m'am săturat de vechile frase rimate pe care le scriam şi care mi se părea că sînt poesie. Trebuie să mîntuim odată cu fluturei şi cu steluţele, cu amantele pierdute, pe care le vom găsi la cer, într'o lume de îngeri"[9], „Strigoii" lui Eminescu fiind condamnaţi în numele ştiinţii: „imaginaţie bolnavă"[10].

---

[1] *Ibid.*, p. 146.

[2] *Ibid.*, pp. 166-7.

[3] El e indignat de banalitatea lui Alecsandri şi aruncă o săgeată lui Xenopol pentru „basa geografică la Romîni"; *ibid.*, p. 75. El declară că „o divergenţă în a vedea lucrurile începe a se stabili", şi o va fixa la întoarcere; *ibid.* Dar cuteza să anunţe „Observaţii asupra gramaticei lui Diez în cela ce priveşte limba romînă"; *ibid.*, p. 176.

[4] Torouţiu, *o. c.*, II, p. 50.

[5] *Ibid.*, p. 52.

[6] *Ibid.*, p. 51.

[7] *Ibid.*, p. 52.

[8] *Ibid.*, p. 55.

[9] P. 56.

[10] P. 57. Între aceşti studenţi era, cum am mai spus, şi N. Culianu, mate-

www.dacoromanica.ro

Acuma, lucrurile românești anterioare fiind privite mai mult că încercări ale unei generații începătoare și încă stîngace, cartea franceză era pretutindeni, în noile librării care se deschideau și n'aveau aproape nicio altă literatură în vitrină. Cum cea de țară nu avea nicio influență, cea veche de tot fiind îngropată supt desprețul profund, absolut al școlii junimiste, — ea însăși acum profund și absolut disprețuită —, și cea mai nouă rămîind în mare parte ascunsă prin revistele unde apăruse, iar volumele în care ea era adunată neîntîmpinînd nicio atenție și nicio simpatie, spiritul parisian era cu totul stăpîn pe sufletele tinerilor. O singură excepție era: a influenței lui Eminescu, dar acesta era cetit într'o mică parte și ideile lui, care erau și ale lui A. D. Xenopol, ale lui Slavici, cum am văzut, nu interesau.

Traducerile făcute, ani de zile, la „Convorbiri" erau ca neexistente, odată ce originalele se aflau în mîna tuturora. De ce se mai osteniseră un Pogor [1], un Naum, un Vîrgolici, un P. V. Grigoriu [2], un Ollănescu să dea o formă corespunzătoare, adesea simțitor diluată, în românește! În zădar se mai făceau studii asupra acestei literaturi pe care noua generație înțelegea s'o cetească în original, dar s'o și judece personal și după alte criterii. Astfel profesorul ieșean Alexandru Suțu, care trimesese și note despre vechea biserică a Trei Ierarhilor din Iași, dădea cea d'intăiu cercetare critică asupra unui curent de literatură occidentală în studiul, bine făcut, despre romanul realist [3]: se cerceta *Madame Bovary* a lui Flaubert, cîteva din scrierile lui Alphonse Daudet și opera d-nei George Eliot, apărîndu-se mai vechiul și mai distinsul idealism. Ba neobositul traducător Pogor cuteza să meargă, peste Baudelaire, pănă la neortodoxul Richepin, redînd cu strălucire *Țiganul* acestuia [4]. Xenofont Gheorghiu, profesor de liceu în Iași, începea la 1884 o serie de articole despre literatura clasică franceză [5]. Un mai întins studiu asupra aceluiași subiect

---

maticul (v. *Drum Drept*, X, p. 713). Pentru mai noul Volenti, și *N. R. L.*, II, p. 609 și urm.

[1] Născut la 20 August 1833, el moare la 20 Mart 1906; *Conv. Lit.*, 1925, p. 452.

[2] Care avea legături și cu Alecsandri, prietenul tatălui său.

[3] *Conv. Lit.*, XVIII, p. 231 și urm.

[4] *Ibid.*, pp. 291-2.

[5] *Ibid.*, XIX, p. 349 și urm.

www.dacoromanica.ro

îl va da apoi M. Strajanu, acum la Craiova, oaspete vechiu al revistei ieşene, în care se analisa şi *L'Assommoir* al lui Zola, reţinîndu-se din mişcare „pasionata iubire de adevăr şi metodul ştiinţific în căutarea lui, pentru a-l expune în opera literară, şi prin aceasta reînoirea vechii alianţe între poesie şi ştiinţă“ [1].

Nu se cetiau nici numeroasele traduceri din limba germană, datorite lui Negruzzi, care dăduse o bună parte din Schiller, unui Carp chiar, pentru Goethe, atîtora, mai toţi Bucovinenii, pe lîngă mai vechiul Schelitti, pentru Heine, fără a pomeni bucăţi răzleţe. În zădar d-na Ana Maiorescu reda buna literatură a lui Kotzebue despre Moldova din vremea Unirii, cu solidul roman, de sigură observaţie şi de adevărată simţire, *Lascar Viorescu,* pe lîngă aşa de prietenoasele şi de simpaticele scene realiste de la Slănic, de la ţară, de la vînători. Versiunea din Dante a lui Gane, de sigur curgătoare, fusese de la început uitată, ca şi cea din Tasso a lui Aron Densusianu. Vîrgolici se trudise fără folos cu presintarea lui *Don Quixote,* şi nici ilustraţiile lui Gustave Doré nu erau în stare să atragă noul public. Nu rămăsese nicio amintire a traducerii lui Homer de Caragiani *(Odiseia),* ori a lui Aristotele prefăcut în româneşte, a lui Anacreon presintat de Bonachi [2], şi ostenelile lui Dulfu [3] pentru Euripide se cheltuiseră în zădar.

Această nouă generaţie n'avea gust pentru clasicismul antic, cum n'avea, nici pentru secolul al XVII-lea frances, contra căruia bondănise şi bodogănise Panu la Colegiul Ste Barbe din Paris, supărat de gîndul unor examene înaintea altui juriu decît cercul de la „Convorbiri“ care-l asculta bătîndu-se cu perinele, ca nişte studenţi germani întîrziaţi. Era prinsă de poesia cea mai recentă, originală pănă la nevropatie, a lui Baudelaire, Richepin, Rollinat şi Haraucourt, de romanul aşa-zis realist de la Flaubert la Zola, poate şi la glumele pentru Orient ale uui Maizeroy; se ridica numai, peste Taine, pănă la criticile, unite cu romane de tendinţe, ale lui Paul Bourget şi i se va părea plină de viitor îndreptarea critică spre „ştiinţă“ a unui Hennequin.

Mulţi dintre cei noi, ca un Constantin Mille [4], ca d. A. C. Cuza [5],

[1] *Ibid.*, XX, p. 529 şi urm.

[2] Care dă şi volumul *Psyche* în 1891.

[3] Născut la Tohat, în 1856; *Fam.*, XXXI, p. 613.

[4] V. *Versuri (1878-83).*

[5] V. epigramele din *Couv. Lit.*, XXI, pp. 302-4, şi volumul de Poesii publicat la Vălenii-de-Munte. Şi foaia acestuia, din 1884, *Ciomagul.*

www.dacoromanica.ro

aduceau din șederea în străinătate idei înaintate de stînga, care erau față de dogmatismul conservator de la „Convorbiri" o prăpastie de netrecut; alții, Munteni, întemeiau la București foaia de socialism intelectual *Drepturile Omului*, foarte cetită, într'o vreme cînd Delavrancea, căruia i se reproduce acolo nuvela *Sorcova*[1], înainte de a intra la liberali, lua o atitudine combativă contra junimiștilor, mergînd și la atacul contra lui Duiliu Zamfirescu, care se plînge de aceasta: „Convorbirile" îi răspunseră atunci prin critică neînțelegătoare, violentă și nedreaptă, dar și cu unele observații reale, a d-lui N. Petrașcu, diplomat, prieten al lui Zamfirescu, iscălind A. Costin[2].

O altă influență se adăugia, dar pe calea traducerilor franceze, și în măsura lor singură: a literaturii rusești. Ea aducea cu dînsa, într'o mentalitate supt multe raporturi asămănătoare cu a noastră, un simț misterios al puterii mediului natural, înțeles în toată complexitatea și gingășia lui, și cutezătoarea înfruntare a problemelor morale celor mai grele. Blîndețea lui Turgheniev, obiectivitatea stăpînitoare a lui Tolstoi, simțul fui Dostoievschi pentru toate nenorocirile și miseriile umane răscoliau adînc inima tineretului. După ce Francesii își vor pierde mult din influență, tulburarea produsă de aceștialalți maeștri va continua, prefăcîndu-se pe încetul într'o duioasă gîcire a celor așa de multe lucruri pe care nicio analisă nu le poate lămuri pe deplin. Supt zodia „Amintirilor unui vînător", a „Războiului și păcii", a „Amintirilor din casa morților" vor gîndi și simți chiar două generații, care s'au succedat răpede, fiecare cu fisionomia ei.

Numai la cutare din poeții cei mai tineri, cari nu cunoșteau străinătatea și cetiau mai puțin franțuzește, ca și, mai tărziu, la Arthur Stavri, eminescianismul, singur, se prefăcea într'o melancolie ușoară, menită să repete povestea iubirii, a codrului și a vînătorii [3].

---

[1] I [1] (datată „30 Decembre, noaptea, 1884"), cu această notiță: „Atragem atențiunea cetitorilor noștri asupra nuvelei d-lui De la Vrancea (Barbu Ștefănescu), cunoscut publicului românesc prin scrierile sale publicate în *România liberă* din anul trecut. Cum în literatură nu facem deosebire de idei, cum nu căutăm decît talentul și originalitatea în scrierile literare, credem a face plăcere publicului, atrăgîndu-i atențiunea asupra scrierii d-lui De la Vrancea".

[2] *Conv. Lit.*, XXI, p. 58 și urm.; XXII, pp. 674 și urm., 759 și urm.

[3] *Ibid.*, XXI, p. 483 și urm.

www.dacoromanica.ro

II.

Scriitorii

I. — Duiliu Zamfirescu.

Duiliu Zamfirescu e cel d'intăiu care înfăţişează această stare de spirit a tineretului.

Născut în Plăineştii Rîmnicului-Sărat, la 30 Octombre 1858[1], dintr'o familie care, cum spune el însuşi, avea pămînt sau îl ţinea în arendă[2], dar avînd legături la Focşani cu unchiul său Mincu, architectul, pe vremuri şi poet la „Convorbiri", ceia ce va fi ajutat trecerea de la un cerc la altul, aşa de deosebit, şi cu poetul Pruncu, de la aceiaşi „Junime"[3], el învaţă la Focşani, în acele zile pe care le înfăţişează într'unul din cele mai naturale mici poeme ale lui:

Mi-aduc aminte ca acum,
Cînd alergam cu capul gol
Prin prăfăria de pe drum
Şi cînd ardeam cărţile scrum
Şi şcoalei dam ocol[4].

Student la Facultatea de Drept din Bucureşti[5] apoi magistrat,

---

[1] *Familia*, XXXII, p. 313.

[2] „Copilăria mea, cît nu am mers la şcoală şi, după ce am mers, vacanţele, s'a petrecut în judeţele Rîmnicul-Sărat şi Brăila, unde ai miei aveau pămînturi sau le ţineau în arendă, după cum au şi astăzi. Prin Ialomiţa am fost de mai multe ori, şi anume în margenea Bărăganului. Prin urmare am cunoscut limba locurilor acestora, şi nu a altora"; *Cug. Rom.*, II, p. 494; Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, p. 92.

[3] *Cug. Rom.*, p. 324. Cf. şi Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, p. 74, no. 16. V. *Conv. Lit.*, 1909, p. 601.

[4] *Lit. şi artă rom.*, II, p. 609. Alte note din copilărie în prefaţa d-rei Marioara Rarincescu, la Duiliu Zamfirescu, *Poesii*, Craiova (în „Clasicii romîni comentaţi") [1934], pp. 6-8.

[5] *Cug. Rom.*, II, pp. 496-7. Premiant întăiu era Ionnescu Gion, — *altfel* de talent.

www.dacoromanica.ro

la Hîrșova, la Tîrgoviște în 1881 [1], publică în *Literatorul* de la 1880 după o încercare, modest notată „D", *Pribeagul* [2], frumoasele stanțe *Levante și Kalavryta:*

Spune, Zane, unde-i timpul cînd Byron, în liniștire,
Pe-ale Mării late valuri dorul său și-l legăna ?
...Căci, pe Venus Pàndemos,
Am trecut o noapte 'ntreagă întrebînd cerul frumos
De nu are printre stele vre o stea rătăcitoare
Ce-a venit din altă lume [3] ?

Tot acolo, în același gen byronian, el dă balada *Juan* [4] și foarte prețuita pe vremuri *Harpistă* [5].

Povestea, așa de realistă, a fetei bătute care face la loc din fir de la icoane iubitului galonul pe care i l-a stricat e din celei mai bune bucăți de tinereță, și în alt gen decît al declamațiilor de debut [6]. Piesa *O suferință* are însă tot versuri de o retorică declamatoare [7]. Bucățile către Natalia Nina anunță în același timp pe violul și duiosul prosator [8].

Cu judecător în Dobrogea, de curînd anexată și plină încă de pitorescul ei sălbatec, tînărul supleant la judecătoria de acolo arată în nuvela sa *Noapte bună* [9] însușiri excepționale de prosator fără ca vre-odată demonul poesiei, în care va fi aproape un creator, să-l fi părăsit. E în acea schiță atîta pitoresc în descrierea lumii pe ape, a painjenișului de catarge de la Hîrșova, de humor sănătos și fin în zugrăvirea bietei lumi funcționărești din provincie, de delicateță glumeață în presintarea iubitei de o clipă, fata de cadiu care „stătea pe salteaua întinsă

---

[1] *Fam.*, XXXII, p. 313. Aici e procuror.

[2] I, p. 31.

[3] *Ibid.*, pp. 50-3. Explicații de Macedonski, *ibid.*, pp. 70 și urm., 86 și urm., 103 și urm., 119 și urm., 136 și urm., 147 și urm.

[4] *Ibid.*, pp. 98-103. Cf. *Mamei mele, ibid.*, p. 133.

[5] *Ibid.*, pp. 177-80. Prosă, *ibid.*, pp. 261-3. V. și *ibid.*, pp. 253, 289 91, 394-5, 417-8, 611, 632-3. Colaborația continuă, cu scene din războiu *(Cînele Nizamului)* în anii 1881-2.

[6] *Ibid.*, III, pp. 36-7.

[7] *Ibid.*, p. 196 și urm.

[8] Pp. 324-6, 343-5. Și *Cum a iubit Depărățeanu, ibid.*, p. 570 și urm. Macedonski-l va petrece cu insulte; *ibid.*, pp. 634-5, 670 și urm.

[9] *Conv. Lit.*, XIX, p. 805 și urm.

www.dacoromanica.ro

pe prispă şi curăţia sulfină cu nişte degete supţiri şi leneşe", şi a iubirii furate de creştinul aşa de străin, ca şi în duiosul sfîrşit de românească „noapte bună" îngînat în aspra zi de iarnă, la plecarea furişată a celui îndrăgit, de gura sfioasei fete de Turc! De sigur una din cele mai frumoase povestiri ale literaturii noastre. Şi sînt vrednice de atenţie şi formulele noi: „Supt fiecare geană care se închide ca să ajute gurii să rîdă, tremură o lacrimă"...

Acum, junimiştii îl cîştigaseră cu totul. Scria de mult la *România liberă* schiţe, ca *Din viaţa lui Strauss* (1880), articole de critică, amintiri [1], o *Baba-Oarba* (1882), cronici în versuri, de o sfidătoare, capricioasă şi artificială factură, pe care le iscălia *don Padil*, cu multe alte marafeturi spaniole [2].

La 1885 începătorul cuteza a scrie un roman, *În faţa vieţii*, pe care-l publică revista „Junimii".

E acolo un realism crud în zugrăvirea tînărului întors de la studiile din Paris. Drama ciocnirii celui deprins a trăi altfel, cu asprele realităţi ale vieţii de acasă e pusă cu pricepere. Figurile sigur zugrăvite se desfac din primele pagini. Dialogurile sînt însă artificiale şi situaţiile forţate, cu o uşoară notă de ridicul cînd se desfac naiv. Critica lui Gherea, căruia această lume uşoară trebuia să-i fie urîtă, avu ce să culeagă din astfel de manifestaţii ale unei prime tinereţe... Dar, în partea a doua, descrierea Bucureştilor din 1883 e vioaie şi poate să rămîie ca un document, cu înfăţişarea petrecerilor şi enumerarea cluburilor. E vorba şi de „sărmanul teatru românesc pe care-l ajunge rîndul la cîte paisprezece zile odată, cînd se juca cine ştie ce neghiobie tradusă din franţuzeşte într'o limbă ca vai de ea şi cu nişte actori ca vai de ei". Dar judecata pentru literatură e îndrăzneţ de nedreaptă: „În domeniul literaturii, nimic. Cîte un volum de versurele sau de nuvelete, producţiuni sporadice ale unei generaţii dihăinate *(sic)*. Un cerc literar, mai mult sau mai puţin hrănit, la eminentul critic al timpului, d. X [3] (ceteşte: Maiorescu)

[1] Însemnate de d-ra Rarincescu, *l. c.*, pp. 11-5. Cf. Struţeanu, în *Flacăra*, VII, p. 453 şi urm.

[2] V. una, cu un răspuns de Delavrancea, în *Revista fundaţiilor regale*, April 1934.

[3] Şi seratele lui Candiano-Popescu, *Fam.*, XXI, p. 443. Tot acolo la pagina 491: „D. Duiliu Zamfirescu, ataşat de cl. I pe lîngă Ministeriul

www.dacoromanica.ro

și pentru cogemite capitala țerii nicio revistă literară serioasă" (uită „Convorbirile"). Și cutare vedere de han la drumul mare rămîne cu aceiași valoare pur istorică. Privirea în viața satelor e însă fugare și înțelegerea săracă. Impresia generală e confusă și deprimantă.

Ceia ce uimește totuși la Duiliu Zamfirescu e păstrarea și mai departe, așa de credincioasă și de vie, a amintirilor și impresiilor vieții trăite în țară, de unde-l va depărta îndată, după încercarea de profesorat, cariera diplomatică (1888)[1]. În primul său mare roman, *Viața la țară* (1894), anume scene de vînătoare pe lac, cu nevinovăția copilei care iubește pe băiatul de lîngă dînsa și desmiardă miloasă pasărea pe care el a rănit-o, anume convorbiri țerănești, scena de înaltă noblețe sufletească în care tînărul venit din străinătate înfruntă bestiile polițienești care chinuiesc pe țeranii ridicați contra nedreptății, zguduitoarea scenă din al doilea roman, *Tănase Scatiu*, în care fostul denunțător al consătenilor săi, ajuns stăpîn de moșii și domn de oameni, ucide calul care s'a proptit pe drum și zdrumică în bătaie pe vizitiul țigan care plînge animalul și blastămă pe acela care e, totuși, un ucigaș, arată această indestructibilă legătură a celui înstrăinat cu brazda nașterii lui.

Din prima epocă, a impresiilor culese acasă, și cu spiritul ieșind din curentele de aici, fără a se putea integra în cele străine care-l vor forma, sînt și frumoasele poeme pe care Zamfirescu le dă revistei *Familia*. Ele sînt de o musicalitate blîndă, pe un fond în care amintiri din Alecsandri alunecă spre genul cîntecelor așa de răspîndite atunci în largul orașelor noastre.

Astfel:

Te-am întrebat unde-i speranța cea arzătoare.
Tu mi-ai răspuns
Că s'a ascuns.

Te-am întrebat unde-i iubirea cea rozătoare.
Tu mi-ai șoptit
C'ar fi murit.

Afacerilor Străine în București, a fost numit profesor de limba romînă la Liceul Sf. Gheorghe, clasele I, II, III". Pe lîngă acea cronică în versuri iscălită „don Padil", una în prosă, *ibid.*, p. 536. Plan de o „Viață la oraș" (1894), *Cug. Rom.*, II, p. 497.

[1] La Roma; v. *Cug. Rom.*, II, p. 210.

www.dacoromanica.ro

Acum te 'ntreb unde-i mormîntul cel ce cuprinde.
Şi tu-mi spui drept:
Îl port în piept[1].

Sau:

Cînd a fugit către zori,
Noaptea a lăsat pe flori
Cîte trei rînduri de salbe
De mărgăritare albe.

Soarele cînd s'a ivit
Razelor a poruncit
Salbele de i-au adus,
Şi la gîtu-i şi le-a pus.

De-atunci orişicare floare
Plînge scumpele odoare,
Iar, de vreţi, căutaţi în zori:
Veţi găsi lacrimi pe flori[2].

El, totuşi, tot pe atunci, în cronicile bucureştene, dăduse acele zglobii cronici rimate:

La rochii coada este totul,
Precum la avocaţi e botul,
Precum la deputaţi e votul[3]

Din lumea nouă în care trăieşte pe urmă, dacă el va culege scene vagi de viaţă artificială ori neînţeleasă în izvoarele ei ascunse, care nu se recunosc în saloane, şi nici chiar în intimitatea unei fericite căsătorii italiene, el se va alege cu inspiraţia unor poeme de o clasică seninătate. Astfel, la 1896:

Prin frunzişul des străbate umed răsărit de soare,
Dînd adîncului pădurii liniştita ei răcoare,
Vechi stejari, boltiţi în ramuri, au văzut de mii de ani
Cum pe nimfele din grote
Ale flautelor note
Le îmbie prin tufişul pădureţilor Sylvani.

A văzut Lacul de Nemi falnici cerbi ce se omoară
Pentru galeşa privire-a unui ochiu de căprioară
Şi mistreţii, plini de sînge, spintecîndu-se în două,
Taurii ucişi în lupte,
Vulturii cu aripi rupte

[1] *Fam.*, XVI, p. 262.

[2] *Ibid.*, pp. 380-1. El traduce pe atunci *Hernani* de Hugo; *ibid.*, XVII, p. 49.

[3] Şi *ibid.*, XXI, p. 236. Cf. şi *ibid.*, p. 265 şi urm. (după *România Liberă*).

www.dacoromanica.ro

Numai pentru năzuința firii lor spre-o formă nouă [1].

Sau, aiurea:

Limpede murmură seara izvorul.
Apa lui tremură curpeni de mure:
Zînele timide scaldă piciorul
Noaptea 'n pădure [2].

E o influență a lui Carducci, dar deplin însușită, și literatura românească are puține pagini care se pot pune lîngă acestea. Prin idealul de poesie pe care-l fixează versul

A fi rece și frumoasă, simbolul eternei arte,

Zamfirescu se așează hotărît în tabăra acelor cari disprețuiesc îndemnul vieții curente, poetul uitînd cu totul de romancierul Zamfirescu care dădea tocmai icoana acestei vieți, cu toate curentele care o străbăteau.

Volumul din 1883, *Fără titlu, poeme și nuvele*, începuse de la *Levante și Kalavryta*, de la *Harpista* și *Cînele Nizamului*, poeme epice din trecut, și cu versuri ușoare, naive, ca:

Vino, Nella, vin pe Mare,
Vino, Nella, vin'l

Dintre nuvele și schițe avea: *Pe Argeș*, o visiune de tinerețĭ, *Trandafirul*, *Baba Oarba*, o bună descriere a mănăstirii Dealului, amintirile din Dobrogea, nuvela realistă *Arhivarul* și, partea cea mai întinsă, „istoria romanțată" a lui Depărățeanu. Adăugindu-se, acum, bucăți din Sorrente (1889), din Veneția *(San-Marc)*, din Roma *(Boul)*, din Atena (1892), slabe:

Periclès, Minerva pleacă... Fără dînsa orice 'i face,
Partenonul îți rămîne ca o criptă de mormînt.

din Bruxelles, și *Lunile*, se formează volumul *Alte orizonturi* din 1894.

Volumul următor, *Imnuri păgîne*, va fi din 1897, cuprinzînd o bucată foarte asemenea cu *Steaua* lui Eminescu:

Din steaua cea moartă desprinsă,
Plecat-a o rază prin spațiu, de lumea de azi doritoare.

---

[1] *Conv. Lit.*, XXXV, pp. 59-60. Bucata închinată Veneției *ibid.*, XXX[2], p. 251, n'are timbru.

[2] *Lit. și artă rom.*, II, p. 201.

www.dacoromanica.ro

şi chiar din „Luceafărul" aceluiaşi:

Pămîntul, cînd s'a rupt din soare
În învîrtirea lui prin haos,
M'a prins în el ca 'n închisoare
Şi m'a boltit spre lung repaos.
. . . . . .

Eu te-am iubit aşa cum eşti
(Nemuritoare cum mă ştii),
Cu forme crude omeneşti,
Dar cu suflarea de om viu.

Şi poemele *Gethsemani, Dunărea.*

O vădire bogată de prisos sufletesc. Dar credinţa arătată faţă de crezul lui Maiorescu merita de la acesta, în 1898, numai aceste cuvinte: „Singur neobositul Duiliu Zamfirescu reprezintează în romane şi poesii impresiile din ţara frumoaselor arte, unde trăieşte" [1]. În mijlocul desorientării pretenţiilor fără basă, al atacurilor personale şi al neprevăzutelor împăcări nu putea să fie pentru astfel de literatură decît desinteres din partea publicului. Zamfirescu, desgustat şi de cercul unde „Convorbelnicii împestriţaţi" cuprindeau şi „naturi eterogene", cu Macedonski şi cu Carol Scrob [2], înduşmănit pe viaţă cu fostul coleg Delavrancea, se plîngea încă de la 1892 cu dreptate de „indiferentismul de la noi": „cînd văd că pentru tot ce nu fac sînt hulit ca un cîne în păpuşoi..., iar pentru ceia ce fac, tăcere complectă, mă întreb dacă nu e mai bine să fac pe cînele în păpuşoiu, să scriu şi să fac intrigi, iar literatura s'o las s'o doarmă" [3].

O poziţie proprie i se impusese tot mai mult, una *emoţionată*, nu rece. Astfel, în frumoasa nuvelă *Locotenentul Sterie* [4], unde întîlnim noutăţi ca acestea: „În straturile albastrei bolte se cufundau dungi unghiulare de cocoare, atît de sus şi de supţiri, că păreau ca nişte desemnuri arabe, încrustate într'o imensă piatră de lazolită". Şi aceiaşi notă este în felul cum apărea un oraş de provincie, Focşanii, în interpretarea sincer mişcată pe care o dădea, acolo, războiului. Modestele realităţi naţionale nu mai erau obiectul unui

[1] *Conv. Lit.*, XXXII, p. 109.

[2] *Cug. Rom.*, II, pp. 321-2, (1891).

[3] Torouţiu-Cardaş, p. 76. El mersese „de la Rin la Atena, de acolo la Roma, de aici la Bucureşti, iar înapoi la Roma şi în fine la Bruxelles"; *ibid.*, p. 79.

[4] *Conv. Lit.*, XIX, p. 36 şi urm.

www.dacoromanica.ro

humor ieften din partea cui nu făceau nimic ca să îndrepte neajunsurile. De loc spirit pesimist la bunul prieten al „Junimii"! Și Zamfirescu dăduse și definiția, mișcată și elocventă, a „acelor nenumărate adunări de suflete nevinovate, care trăiesc prin provinciile noastre, cu rușine de oameni, teamă de Dumnezeu, credință în bine, care luptă cu desperare contra neaverii, năzuind totdeauna către o stare mai înfloritoare, care n'are alt ideal decît de a-și putea ține băieții la învățătură sau a aduna, după puteri, zestre fetelor".

Acest realism emoționant, sprijinit pe măruntul adevăr al vieții noastre, dar înviorîndu-l printr'un sentiment adevărat și tinzînd către gravele probleme sociale și marile întrebări ale existenței apărea, astfel, tot mai neted odată cu o generație care nu era închisă în micile cercuri de răutăți mai mult sau mai puțin spirituale și pentru care luptele politice de caracter personal erau un punct de vedere acum întrecut. Nu poate fi un mai puternic contrast decît între aceste pagini stropite cu lacrimi și humorul bătrînesc al lui Gâne[1] în nuvela, vecină, *Agatocle Leuștean, chip din lume*[2], sau din *Două zile la Slănic*[3], în care portretul lui Nae Peruzescu, arhivarul născut în Tîrgoviște, e inspirat de eroii lui Caragiale: vioiul realism din aceste bucăți întârziate apare, cu tot hazul situațiilor și bonomia șarjei, puțin caricaturat pe lîngă sunetul altor coarde în povestirea tînărului scriitor focșănean[4]. Dacă, la acesta, în *Conu Alecu Zăgănescu*, se presintă personagii ridicule, biete momîi bătrîne, toată simțirea omenească e răscolită cînd moșneagul și sora nemăritată prind iubire pentru copilul aruncat la ușa lor[5]. Presintarea Urlaților (Maxențianu de acolo e boierul Belu) în *Sub-Prefectul*[6] e ridiculă, dar ce zguduitoare dramă de iubire stă alături! Și, acolo, e frumoasă și descrierea, cu presintarea „plopilor înalți și nervoși cari își tremurau frunzele în văzduhul curat al munților, stînd la linie ca niște caraule credincioase"[7], ori, ceva mai jos,

[1] Acesta se plînge că i se corectează nuvelele de Caragiale; Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, p. 130. Caragiale se supără și el de schimbările lui Negruzzi; *ibid.*, p. 131.

[2] *Conv. Lit.*, XX, p. 136 și urm.

[3] *Ibid.*, p. 220 și urm.). O poveste de dînsul, *ibid.*, XX, pp. 365-7.

[4] În *Spre Mare* expunerea e mai puțin coherentă (*ibid.*, p. 744 și urm.). La 1888 apare volumul de *Nuvele*.

[5] *Conv. Lit.*, XXI, p. 24 și urm.

[6] *Ibid.*, p. 385 și urm.

[7] *Ibid.*, p. 24 și urm.; cf. *ibid.*, XXII, p. 36 și urm.

www.dacoromanica.ro

avem, pe malurile Cricovului, privelişte verii înaintate pe vremea coasei, „cu zboruri de ciocîrlii, ritmuri de pitpalac şi primblări tacticoase de berze, cu înşirarea tuturor florilor care fac împreună mirositoarea simfonie a lui August“ [1]. O poveste de dragoste, dar cu un nou conflict moral, între datoriile faţă de iubita părăsită cu fiul fugarului şi între o nouă simţire, se întîlneşte în nuvela, aproape un roman, *Un drum greşit* [2]. Cu schiţa *Alessio* e însă întoarcerea la un romantism de felul lui Naum [3]. *Viaţa la ţară*, primul roman de proporţii largi, cu o întreagă lume de figuri, publicată în bucăţi la *Convorbiri*, nu trezi de la început interesul de care s'a învrednicit pe urmă. Al doilea roman al lui Duiliu Zamfirescu, *Lume nouă şi lume veche*, revine, fără răsunet, la problemele actuale ale societăţii româneşti. Trecură fără discuţie acele romane întinse, care presintă, în felul „familiei Rougon-Macquart“ a lui Zola, istoria, la ţară şi în oraş, a unei seminţii boiereşti din Oltenia, cu tipuri clare, bine delineate, caracteristice, cu probleme atacate curagios, ca răscoalele din 1888 şi politicianismul, şi cu scene impresionante sau înduioşătoare: *Tănase Scatiu*, cu adînca analisă a unui suflet odios, şi *Din Războiu*, în care optimismul cald, încrederea în noi, proclamarea schimbării în sufletele obosite represint şi o mare faptă bună. Indispunea, ce-i drept, într'o epocă de socialism rural la tineret, nota pe care o dă el unor ţerani de un spirit inferior şi cusuţi la gură, totuşi mai de treabă decît învăţătorii şi preoţii lor şi, cu mult mai mult, decît o societate de sus, în care abia de se găseşte vre-un tip simpatic, ca şi prin prea multe discuţii de un caracter mai mult vulgar şi adesea inutil [4].

Dar manifestarea cea mai spontanee şi mai bogată în poesia acelui moment e tot a lui Zamfirescu.

După ce tipărise prima sa culegere, el trimetea *Convorbirilor* o subtilă poesie cu totul în afară de formele obişnuite [5]:

---

[1] *Ibid.*, XXI, p. 400.

[2] *Ibid.*, XXII.

[3] *Ibid.*, XXIII, p. 529. Pregătire de roman, Torouţiu-Cardaş, pp. 62-4.

[4] V. şi *ibid.*, p. 92. Cf. analisă atentă din N. Iorga, în *Revue historique du Sud-Est européen*, 1925, şi extras, supt titlul: *Les écrivains réalistes en Roumanie comme témoins du changement de milieu au XIX-e siècle.*

[5] *Conv. Lit.*, XVIII, pp. 123-4.

www.dacoromanica.ro

Nu mă 'ntreba: nu-ți pot răspunde,
Căci ea s'a dus, dar nu știu unde.
Știu bine numai că s'a dus.

Și în alte bucăți din acest timp, el dă scene de natură care n'au a face cu pastelele lui Alecsandri, și cadența lor fiind une ori nouă, dar, alături, și palide repetiții de byronism [1]. În poesia lui de salon e o eleganță neîntîlnită până atunci în lirica noastră, ca în *Clara:*

De'i vrea cîte-odată mormîntul,
Te'i duce să-l vezi troienit
Supt flori de salcîm înflorit [2].

Poemele *Lunilor* din 1888 sînt nouă ca imagini și mai variate ca tehnică:

Frigul, scriitor pe geamuri
Cu zăpezile se joacă
Și le schimbă 'n promoroacă,
Atîrnînd ciucuri de ramuri.

Și nu e nimic din vechiul Alecsandri în scene ca acestea:

În urma ei un roiu de grauri
Ca niște valuri cenușii
S'amestecă prin bălării,
S'așează 'n coarne pe la tauri,
Fac fel de fel de nebunii [3].

iar icoana poetică a lunii Iulie merită să fie reprodusă întreagă:

Călin, jitarul de la sat,
Cu pușca veșnic de-a spinare,
Era pe holde Împărat
Și statul lui n'avea hotare.
In el tot cîmpul se 'ncredea,
Toți fluturii și toată floarea:
Sulfina, seara-l adormea
Și-l deștepta, în zori, cicoarea [4].

Numirea la Roma, unde atmosfera clasică-l înfășură și-l reține, umbrele Cesarilor strecurîndu-se printre ruine, ceia ce nu-l împiedecă de a face comparații de viață modernă care nu sînt

[1] *Ibid.*, XXIII, pp. 290-1.
[2] *Ibid.*, XIX, pp. 1074-5.
[3] *Ibid*, XXI, p. 90 și urm.
[4] *Ibid.*, XXIV, pp. 259-60.

www.dacoromanica.ro

totdeauna în defavorul Romînilor, exercita, cum am văzut, o puternică influenţă asupra acestui suflet aşa de receptiv. Influenţei francese, care ducea la alunecuşuri către sensualismul pentru sensualism, i se contrapunea acuma sănătoasa disciplină romană şi Vila Tusculană-i inspiră aceste versuri tăiate în piatră tare:

Tristele umbre se lasă pe văi de sus de pe dealuri,
Singure, palide, pline de-o lume vie de basme;
Bradul umbrela şi-o 'ntinde pe muchea arsei coline,
Mierla şăgalnică ţipă prin grase tufe de lauri[1].

Adesea însă tratarea artificială şi superficială a unor subiecte italiene, pretenţia unui exotism din care s'a scos numai forma stânjeneşte desvoltarea normală a unui atît de frumos talent. El se regăseşte însă în acea frumoasă bucată „De la villa tusculană", influenţată tot de Carducci, care isprăveşte plastic:

Braţe vînjoase întind Apeninii către cetate,
Roma din vale priveşte pe gînduri coamele ninse,
Soarele moare prelung în adîncul mărilor tusce[2].

sau în vrăjirea de la „Villa Aldobrandini":

Păuni stelaţi podoabele-şi răsfiră
Pe-un capitel de frunze de acante,
Un grup voios de fauni şi bacante:
Ironici stau, şi de păuni se miră[3].

ori în icoana Ofeliei dusă la mormînt:

Pe cap cu veştedă cunună,
Cu ochii mari supt gene plînse,
Cu braţele de sinu-i strînse.

Cu astfel de versuri alături stătea, atunci, în domeniul antic, ca valoare doar frumoasa bucată *În Keramikos*, a enigmaticului Z. Miron, care e Ştefan Orăşanu, devenit apoi un aşa de remarcabil critic şi erudit:[4]

Nuferi albi şi rose roşii, împletite în ghirlande
Strîng mijlòcuri mlădioase în şerpuitoare bande,
Aninate 'n copci de aur de tunica străvezie[5].

---

[1] Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, p. 59; *Conv. Lit.*, XXIII, p. 182.

[2] *Ibid.*, p. 182.

[3] *Ibid.*, XXVI, p. 500.

[4] Fiu de preot bucureştean; studii universitare la Bucureşti; mort tînăr (v. mai departe).

[5] *Conv. Lit.*, XXV, p. 1145.

www.dacoromanica.ro

De la Asachi nu se mai scriseseră astfel de versuri. De aici și ideia unei neizbutite vrăjiri a lui Decebal[1]. Traducerea, nu numai din Leopardi, ci și din acest marmorean, obiectiv, Carducci, necunoscut la noi, îl întăria pe noul poet în această direcție, depărtîndu-l însă de gustul curent. Era, de fapt, clasic, în cel mai bun înțeles roman al cuvîntului, de și pe Tacit și Pliniu cel Tînăr îi cetia în traduceri[2]. O sete de trecut îl îndrepta către locurile unde spiritul Romei putea fi găsit încă. Văzuse Sicilia și căsătoria cu d-ra Alievi îl duce pe Riviera[3]: se va opri în 1890 în cuibul umbric de la Orvieto.

---

[1] *Ibid.*, XXI, pp. 870-4.
[2] Ar fi vrut o carte despre Traian *(ibid.*, p. 66).
[3] *Ibid.*, p 62 iș. urm.

www.dacoromanica.ro

III.

Capriciul estetic: Delavrancea

Încă de la 1876 alcătuise un caiet de amintiri în versuri elevul de liceu Barbu Ştefănescu (şi mai tărziu el va dovedi o mare îndemînare în versuri capricioase)[1]. Fiu de grînar din Delea Nouă[2], în margenea Bucureştilor (n. 5 April 1858) al noulea copil, făcuse liceul în Bucureşti, în condiţii de viaţă pe care le deslueşte cutare din nuvelele lui, luase licenţa în drept aici, pentru ca iubirea fratelui Nicu să-i îngăduie studii la Paris, făcuse o excursie italiană[3]. Din Paris colaborează la *Democraţia*[4] şi la *România Liberă*[5]. Crescut între aceşti aproape ţerani, în legătură însă prin meşteşugul lor cu atîta lume — şi el va descrie cîndva în frumoase rînduri sosirea celor veniţi cu multe veşti din drumuri depărtate —, el aducea de la primul volum iscălit cu pseudonimul „Delavrancea", pe care-l va păstra, înlocuind cu totul numele de acasă, o visiune cu totul nouă, de un pitoresc de artist, de o cutezanţă în a trece peste tot ce era obiceiu şi convenţie, o putinţă unică de a se ţinea între realitatea cea mai crudă şi vedenia cea mai străină de simţuri, o poesie complexă, dureros de personală, care dă, împreună cu vădirea chinurilor de conştiinţă ale fetei de ţară înşelate din *Sultănica*, în care sînt pagini de

[1] V. I. Şiadbei, în *Făt-Frumos* de la Suceava, I, p. 185 şi urm.; *Junimea Literară*, XV, p. 41.

[2] Al lui Ştefan şi al Mariei, „Mama-Baba". Ştiri comunicate de d-na Cella Delavrancea. Pentru mediul în aceste suburbii *Rev. Cont.*, II², p. 292.

[3] Informaţiile d-nei Cella Delavrancea. Intors funcţionează ca meditator la şcoli de fete. Scrisori din cei trei ani de Paris le păstrează d-ra Margareta Miller-Verghy.

[4] Ştiri despre salonul parisian din 1883.

[5] Versuri slabe despre războiu iscălite „Barbu", în *România Liberă*, 9 Iunie 1877.

www.dacoromanica.ro

zguduitor delir, icoane de albastru de impresii italiene ca *Fanta Cella*, triste banalități din viața burghesiei de funcționari a Bucureștilor, ca în *Iancu Moroiu*, fragmente de filosofie amărîtă, de un pesimism hrănit de toate amintirile unei tinereți grele de umilință din acel „trubadur" care ascunde durerile sale proprii [1], ca și schița din *Viața* despre profesorul său Anghel Demetrescu,

Punctul de plecare e patriarcalismul rural. Copilul din *Trubadurul*, cel din urmă din „troaca de albie așternută cu scutece vechi, galbene și arse de atîția copii cari se odihniseră pe ele", cel care crește în căsuța cu podul plin de „lanțuri, bleauri și leoci vechi de căruțe, vîrtelniți rupte, țevi de pușcă, cîlți, zăblăuri, dărace, piepteni de lînă, melițe și sculuri de in și de borangic agățat de șițele învelitorii", ascultătorul lacom de basme „în serile cînd fetele mari, cosînd la gherghef, spuneau cîte istorii toate", visătorul de chipuri din basme pe care le crede adevăr, iubitorul de zece ani al Bălaii cu ochii verzi, cel care, așa de mic, plînge la atîtea morminte, pare a fi el [2].

Și în *Odinioară* el a descris această încunjurime: „mahalaua grînarilor", cu bisericuța ei și școala „dascălului Nicuță", cu casele văruite, care se afundau în grădina cu rogodèle" printre care pătrund țerani de afară cu viile lor, cu „jupînii" cari „vin de la Dunăre cu carăle", cu copiii mulți, priceputi la jocuri, cu datinile îngrijit păstrate, priveliște de bielșug în locul căreia două decenii mai tărziu va găsi numai ruine, dăr în față „școală mare" și „biserică, cît Turnul Colței".

Cîndva a povestit cum la liceul Sf. Gheorghe a amintit lui Anghel Demetrescu, care voia să-l pedepsească, sărăcia cu care începuseră amîndoi. Tot din trecutul său va fi cules el amintirile otrăvite din *Liniște*, cu icoana „vieții în casele bogate ale parveniților": „pîinea ți se pare amară, vinul acru, hainele te ard, salteaua umplută cu pietre și perna pe care-ți pleci capul înțesată cu mărăcini" [3]. Pănă în clipa cînd de la doamna cu pretenții literare se aud cuvintele: „d-ta prea cetești multe, prea știi multe, prea observi multe și prea vorbești multe" [4].

---

[1] De și n'a colaborat la „Convorbiri", Maiorescu are simțul de a-l pune între Creangă și Gane, înaintea lui Duiliu Zamfirescu (*Conv. Lit.*, XX, p. 4).

[2] *Trubadurul*, p. 18 și urm.

[3] *Ibid.*, p. 207.

[4] *Ibid.*, p. 214. Restul aparține, firește, fantasiei.

www.dacoromanica.ro

Între scrierile din tinereţă ale lui Delavrancea sînt, între altele, şi paginile despre pictură[1], iscălite „Argus", din „România liberă", unde s'a tipărit şi „Sultănica"[2], dar el apare mai ales cu o nesfîrşită milă de oameni, amintindu-şi de vremea „zdrenţelor" copilăriei, în acelaşi timp cînd versurile prin care răspunde la o cronică glumeaţă a viitorului său duşman Duiliu Zamfirescu arată o extraordinară stăpînire a metrului, şi unele din ele sînt foarte frumoase[3].

Căci acela a cărui inspiraţie merge une ori drept către lirica de caracter exotic[4], ca în acea schiţă italiană de pură şi clară închipuire[5], dă de la început duioasa povestire *Sorcova*, cu copilul îngheţat şi flămînd care merge la sorcovit de lîngă mama care se stinge, amestec de pitoresc al iernii adînci şi de profundă durere umană, adînc simţită. La 1886 autorul tînăr ridica la Ateneu meritele ţeranului care ni-a dat graiul, şi între aceia cari l-au înţeles şi l-au urmat aşeza alături pe Odobescu şi pe Hasdeu, lăudînd *Magnum Etymologicum* al acestuia[6]. Atunci dă şi povestea de o aşa de bogată „retorică", plină de cuvinte proaspete, de descrieri pitoreşti, de întorsături tragice, *Palatul de cleştar*[7]. Urmă, în aceiaşi direcţie, conferinţa *Retorica poporană*, la data cînd se cetia în salonul lui Maiorescu acea ciudată îmbinare de amintiri personale, de întunecate sentinţe asupra vieţii[8], de capricii ale unei închipuiri atît de personale care e *Trubadurul*[9]. E şi vremea cînd Delavrancea scrie acea înduioşată laudă a „lenii", care deschide orizonturile tuturor nerealităţilor şi odihneşte de toate loviturile vieţii, bucată pe care o întîlnim pierdută într'una din revistele de a doua mînă ale vremii[10].

---

[1] N-l 1788.

[2] N-l 1710.

[3] După *Familia*, în *Rev. Fundaţiilor Regale*, I, April.

[4] *Fam.*, XXI, pp. 617-8.

[5] Întăiu *ibid.*, p. 193 şi urm.

[6] *Ibid.*, pp. 35, 80-1 (după *Epoca*).

[7] *Ibid.*, p. 413 şi urm.

[8] In versurile frumoase din *Familia.*, el îşi arată scîrba de societatea încunjurătoare:

De cap de plumb şi inimi reci
Mi-e greu, mi-e silă şi mi-e frig.

[9] *Ibid.*, p. 180. În 1887 conferinţa „Ce este patria"; *ibid.*, XXIII, p. 24.

[10] *Ibid.*, pp. 488-9 (după *Romînul*). Şi un apel pentru Eminescu, tot acolo.

www.dacoromanica.ro

Pitorescul domină în toate bucățile lui Delavrancea, pe lîngă acel simț adînc pentru tot ce e părăsit în suferința sa, pentru toți cei ce cad zdrobiți, din împrejurări sau de temperament, de dînsa. Astfel analisa unui suflet chinuit de sensații cu totul deosebite, de vedenii în care se transformă influențele din afară face interesantă, dar une ori obositoare, nu chiar fără un sentiment de răspingere, *Trubadurul,* cu acea sumbră filosofie a vieții pe care o rostește tînărul pe care pentru irealitatea firii lui colegii, tot așa de tineri ca dînsul, l-au împodobit cu porecla rătăcitorului cîntăreț medieval. N'a fost greu pentru o critică de o logică neaplicabilă în totul la acel lucru așa de personal, de complex și de delicat, lucrînd mai ales prin suggestie care e literatura, poesia, în versuri sau în prosă, să arăte anumite nepotriviri și urîte stridențe, dar întregul înseamnă o străbatere extraordinară într'un suflet bolnav și nenorocit. Descrierea eroinei din *Liniște* e de o extremă delicateță.

Pitorescul e în fond, dar mai ales în strălucita formă, care rivalisează cu pictura și încîntă urechea prin ritmuri secrete. Icoanele de visare sau de suferință se ridică, vrăjind cu o putere ascunsă. Astfel cînd înaintea Sultănicăi, chinuită de mustrări de cuget, vălvătăiele flacărilor se prefac într'o chinuitoare obsesie de teribilă realitate: „Gura sobei se lărgește, buzele-i de pămînt se roșesc, trec în carne vie, rînjesc, se întind ca un gîtlej de balaur, cît muntele; flacările sînt limbi de foc ce se împletesc și se desfac. Duduiturile din lăuntru se încing, se devăluie, se apropie". E aici, nu artificiu, literatură voită așa, ci revărsarea instinctivă a unor impresii cu totul particulare, aproape bolnăvicioase. Satul, în *Sultănica,* mahalaua, în *Hagiul,* capătă, astfel, mult peste real impresionante proporții epice.

Descripții amănunțite, prea amănunțite, culese din călătorii se pare, ele dau însă impresia unei viețuiri îndelungate în acele locuri. Astfel cînd e vorba de iarna musceleană: „A dat Dmnezeu, zăpadă nemiluită; și cade, cade puzderie măruntă și deasă ca făina de cernut, vînturată de un crivăț care te orbește. Muncelele dorm supt zăpadă de trei palme; pădurile în depărtare, cu tulpini fumurii, ciucurate de ninsoare, par cercelate cu flori de zarzări și de corcoduși. Vuiet surd se încovoaie după dealuri și se pierde în văi adînci. Cerul e ca leșia. Cîrduri negre de corbi, prididite de vînt, croncăie, căutînd spre păduri. Viscolul se întețește: vîr-

www.dacoromanica.ro

tejele trec dintr'un colnic într'altul; şi amurgul serii înfaşă firea într'un zăbranic sur"[1]. Sau: „Fînul de leandră, de mărgărintă, de trifoiu cu vlăstare învoalate, de măzăriche vîrtojită, se mişca uşor în valuri ca o pînză înbrebenată cu flori. Scînteioarele se ridicau cu vîrful roşu; drăgaica stufoasă răspîndia, pripită de soare, un miros ca floarea de teiu; lumînărelele, drepte şi băţoase, întreceau fînul şi stau de strajă din pas în pas cu flori încăpuşate, galbene şi bătute pe acelaşi picior. Unghia-găii, cu flori pintenate, şi păişul, ţesut în orbotă sură, împrejurau p'alocurea ciulini, scai şi vrejuri de mure. Arii de feţe, conabii, albe, galbene, albastre şi roşietece, se impreunau în toată întinderea plaiului desfăşurat în colnice şi văi şi închis, în depărtare, de înălţimi încovoiate ca nişte brîne verzi"[2].

E, însă, aici de sigur, o lipsă de unitate, prin stabilirea notei dominante, şi, cu atîta bielşug de lămuriri, nu mai e loc pentru suggestie. Defect covîrşit prin puternica îmbogăţire a limbii din aceste tesaure muntene până atunci nedesfundate. O regiune care de mult nu se impusese prin talente mari pătrundea în literatură cu tot ce o altă viaţă ţerănească decît a Moldovei şi a Ardealului îngrămădise de veacuri.

In ce priveşte însă analisa internă, ea e la noul scriitor bucureştean asemenea, prin scormonirea neobosită, cu a lui Slavici. Şi dialogul are aceiaşi scurtime expresivă, aceiaşi primitivă ţîşnire: „Sultănico, mă prăpădeşti", spune Drăgan după atîta înfrînare şi tăcere. Numai cît aici îndoielile, mustrările de cuget trec imediat cu mult departe de margenea povestirii şi creiază momentul epic, ca în clipa supremei hotărîri a Sultănicăi. În total această nuvelă întrecea prin ceia ce, de multe feluri, era într'însa, tot ce se scrisese până atunci despre dramele satelor. Din trecut scenele de haiduci, puse la modă de un N. D. Popescu, trecute prin aceastălaltă închipuire, de puternic învietor, ca în priveliştea dramatică a morţii viteazului, aceia a răsbunării pregătit, de fiul lui, au un farmec nou şi sălbatec[3]. Şi acelaşi subiect, din aceiaşi lume căutată atunci, e în *Răzmiriţa*.

---

[1] *Sultănica*, p. 5.

[2] *Ibid.*, pp. 59–60.

[3] Volumul *Sultănica* a cules şi scena de urări copilăreşti, cu agonia mamei la spate, din *Sorcova*..

www.dacoromanica.ro

Am spus că această prosă nu e numai a unui visionar, ci și a unui artist născut pentru a fi pictor, care prinde realitatea pentru ca pornirea firească spre exagerare s'o prefacă în ilusia unui basm sau în oroarea unei tragedii: a fetei înșelate, a funcționarului nenorocit care se zugrumă, a cerșitorului din margenea drumului. Percepțiile sînt, de altfel, de o extraordinară fineță: „Lumina lunii se schimbă în poleiu rumeniu, apoi niște ape, din senin, trecură în violet, și se sfîrși înecînd lumea într'un aier albastru".

Ieșia la iveală astfel o lume cu totul deosebită, personală, locală, cu o notă de nuanță particulară a rasei, care nu se poate reproduce și imita, de și ea izbucnise moldovenește în icoanele, anecdotele, grămădirile de cuvinte rare, epitetele lui Creangă și va apărea în ciudatele schițe de după treizeci de ani ale preotului oltean Partenie.

Atacat pentru bogăția calificativelor, pentru larga împrăștiere de scînteietoare cuvinte noi, care-i veniau din mediul aproape țerănesc al copilăriei sale printre grînarii cari din acele necontenite ale lor drumuri aduceau și îmbogățirea vistieriei lor de cuvinte, Delavrancea răspundea, în *Romînul*, prin această energică declarație: „Nicăiri scriitorii, cu sau fără talent, nu sînt mai săraci în cuvinte ca la noi. Nicăiri nu vei găsi o orășenime cultă care să cunoască mai puțin numele uneltelor casnice, agricole, industriale întrebuințate în țara lor, ca la noi. Nicăiri nu vei găsi mai mulți oameni cari să cunoască mai puține nume de colori, de flori și de arbori. Și sărăcia de cuvinte cu adevărat românești și vii este dovedită mai ales prin credința cărturarilor de astăzi că o samă de tineri au început să scrie în limba cronicarilor amestecată cu jargon poporal. Ei numesc „cronicarism" și „jargonism" bogăția și frumusețea limbii; ei numesc „cronicarism" și „jargonism" ceia ce se aude în gura întregului popor, ceia ce ei nu știu, nu cunosc, n'au auzit, și nu vor înțelege niciodată, căci mintea lor li este amețită încă de copilăreasca revoluție literară de la 48". Ceia ce însemna și o pregătire a ruperii redactorului *Voinții Naționale*, a tovarășului lui N. Xenopol din însăși doctrina întreagă a liberalismului, pe care până atunci îl servise[1].

Zguduitoarea tragedie a soartei grînărului înecat în Argeș

[1] La moartea lui Ispirescu, în același an, el critică Academia care nu l-a chemat în sînul ei. Scusa lui Odobescu, în *Fam.*, XXIII, p. 610.

www.dacoromanica.ro

pentru ca de la candela văduvei să se prefacă biata lui casă într'un rug aprins, în cenuşa căruia copilul orfan vine instinctiv să se încălzească, represintă încă aceiaşi inspiraţie venită din fund de acasă, cu toată puterea de sentimente, duioşia de cuvinte, cu toate figurile bune şi sacrele miresme de cinstită viaţă populară de acolo[1]. Basmul *Neghiniţă,* cu atîta element personal adaus la ce dă poporul, e din 1889[2].

Povestea e, ca şi cea din *Palatul de cleştar*[3], din acelea cu care i se îngînase copilăria, dar ambele prefăcute, împodobite cu mult mai presus decît în prelucrarea, veche, a lui Odobescu, care e de acelaşi fel, şi mai ales înălţate cu mult ca valoare epică. Aşa va fi şi în mai tărzia culegere *Între vis şi viaţă.*

Linia pe care va merge însă îndată va fi printre experienţele de toate zilele ale mediului în care trăieşte, urît mediu orăşenesc de Bucureşti, cu funcţionari năcăjiţi, cu brutali moşieri, cu femei fără conştiinţă, — şi aceiaşi violenţă epică îi va zgudui în clipa catastrofelor. Astfel *Iancu Moroiu,* cea mai puternică nuvelă naturalistă de pănă atunci. *Parasiţii* vor aduce înainte acelaşi mediu de joc de cărţi cu escrocherie, de tineri ademeniţi în casa unde soţia tînără a unui bărbat bătrîn ştie să treacă înaintea fetelor ei.

De aici viaţa nouă, în mijlocul nimicniciilor politicei curente, care face din el un redactor al oficiosului liberal *Voinţa Naţională,* îl îndreaptă în altă direcţie. O stîngace şi lipsită de humor schiţă de provincie în vremea prefacerii Guvernului, *Înainte de alegeri,* apare în *Familia* din acelaşi an[4]; *Sentino,* calda poveste a Italianului de la binale, întră în aceiaşi serie cronologică[5].

Tărziu, după amintirile triste din *Domnu' Vucea,* după scenele de naivă şi scîrboasă dragoste de licean, după înduioşatele scene din *Irinel,* după schiţarea tragi-comică a suferinţilor de zgîrcit ale lui Hagi-Tudose, ca şi după acea largă, dar trista frescă a „Parasiţilor", un val de poesie tînără va trece asupra acestui suflet, înăcrit cînd îşi alcătui presintarea de icoane ideale din volumul pomenit mai sus *Între vis* şi *viaţă* (1898)[6].

---

[1] Şi *ibid.,* XXIV, p. 3 şi urm.

[2] *Ibid.,* XXV, p. 61 şi urm. Tot atunci frumosul articol despre portretul lui Hasdeu de Mirea; *ibid.,* pp. 452-3.

[3] În volumul *Sultănica.*

[4] *Fam.,* XXV, pp. 457 şi urm., 469 şi urm.

[5] *Ibid.,* XXVI, pp. 25-6.

[6] Volumul *Linişte,* e din 1892. Tot atunci însăşi amintirea despre Cazacul

www.dacoromanica.ro

La 1892 încă redactorul de la *Epoca*, apoi de la *Voința Națională*, unde a cheltuit atîta talent, în articole care ar trebui selecționate pentru puternice și pitorești caracterisări, era ales deputat de Ploești și în curînd el își descoperi marile însușiri de orator politic, mutîndu-și tot sufletul în lupta în care ce-l interesa nu era ideia, credința, ci pasiunea ce o punea în apărarea ei.

Lomiliev („Marele Duce"), în *Fam.*, XXIX, pp. 468-9. I se atribuie un roman, *Învingătorii și învinșii; ibid.*, p. 481. Suplinește un timp catedra lui V. A. Urechiă la Universitate; *ibid.*, p. 526. Cf. și povestea *Norocul Dracului*, *ibid.*, XXX, p. 530 și urm.). Conferința despre „Ochi și sprincene"; *ibid.*, p. 597. Broșura *Cestiunea romînă* (discurs la Ploești), 1894. Alte broșuri politice până la 1895.

www.dacoromanica.ro

IV.

Un sentimental: Alexandru Vlahuță

Ceva mai nou ca manifestare, dar din aceiași generație[1], e poetul care-și află în Eminescu întâiul conducător, în cît se putea ști din Eminescu. El s'a născut în Pleșești (Tutova), la 5 Septembre 1859[2], din părinți (Nicolae și Ecaterina[3]), aparținînd clasei mijlocii, foarte evlavioși, cari s'au călugărit (Nectarie și Elisabeta). De copilăria lui pe valea Similei vorbește el în tărzia amintire *Un Crăciun*, cu îngrămădirea icoanelor iubite, care sînt prea multe poate pentru a prinde chip înaintea noastră[4]. Și-a făcut școala acolo supt influența bunului dascăl care fusese pentru atîția Ștefan Neagoe. O căsătorie nenorocită, foarte scurtă, cu fata unui profesor. De la început, la dînsul închinarea fanatică pe care o cere puterea și frumusețea omenească:

Nu căta mistuitoarei
Patimi stavilă să-i pui[5].

A trecut bacalaureatul în București la 1879. Ajuns institutor prin concurs la 8 Novembre 1880, în Tîrgoviște, a luat apoi catedra de latină și romînă la Liceu, care nu era de Stat. Stu-

[1] Delavrancea dă o prefață la *Icoane șterse* de Vlahuță în 1896.

[2] Frații Costachi și Gheorghieș; *Săm.*, I, p. 407 și urm. Unul a trăit mult timp ca monah, lîngă o soră a sa, la Agapia.

[3] *Fam.*, XXXII, pp. 301-2. Cf. *Flacăra*, III, pp. 172-3.

[4] *Fam.*, XXX, pp. 607-8. Chipul lui în copilărie, *Luc.*, IV, p. 37. Despre tinerețea lui, și A. Gorovei, în *V. R.*, XLIV, p. 38 și urm.; *Drum Drept*, X, p. 412 și urm. Amintiri în *Săm.*, I. Cf. I. Gorun, *Alexandru Vlahuță;* I. Negoescu, *Istoricul școalelor din Tîrgoviște*, 1933, p. 59 și urm.; *Cuget Clar*, 1933; Al. I. Stoicescu, *Poesia erotică și filosofică a lui A. Vlahuță*, în *Conv. Lit.*, 1921, p. 577 și urm.

[5] În *Fam.*, XX, p. 485.

www.dacoromanica.ro

dent la drept, practică și avocatura, de care-și rîde. Nu se găsește bine aici și scrie versuri contra bătrînului C. Fussea, care avea mulți prieteni. Acolo avu întăia iubire, tăiată de moarte. Destituit pentru că nu admitea controlul catedrei sale de mărimile locale, el se mută pe un timp la Galați [1].

Încă din 1880 Vlahuță trimete *Convorbirilor* un întreg caiet de versuri în care erau și sentimente de întăie tinereță și o influență a melancoliei lui Eminescu [2], dar fără adîncile temeiuri, de viață și de cugetare, ale acestuia. Nu i s'a tipărit prima bucată, *Am cerut fetiței apă,* în care și tînărul poet ca și Iacob Negruzzi descoperise o asămănare cu o poesie grecească din Creta, uitînd pe românescul

Ți-am cerut faguri de miere,
Tu mi-ai dat buzele tele [3].

N'au plăcut și n'au fost publicate nici puternicele versuri din *Lutul gînditor,* cu invocații ca acestea:

Vierme tăvălit în tină, care muști din cer cu dinții,
Urîaș semeț pe care o suflare te doboară,

dar și:

Înaintea creaturii, Creator, te umilește [3],

păgînească sfidare, ce va fi fost privită ca un atac contra religiei.

---

[1] A. N., în *Vocea Galaților,* I, 4, și de acolo în *Dr. Drept,* X, pp. 412-6, 429 și urm.

[2] „D. Eminescu a cărui tăietură genială în versuri nu o pot în de ajuns admira"; *Cug. Rom.,* III, p. 32; Torouțiu și Cardaș, *o. c.,* p. 336. Și admirația pentru Beldiceanu, „care e atit de norocos în alcatuirea figurilor de cuvinte". De fapt, acesta ajunge a avea, supt influența poesiei populare bucăți ca aceasta:

La asfințit,
Cînd ceru-i purpură,
Cînd liniștit
Apele murmură,
De-aud șoptind
Un glas prin trandafir,
Cum mă cuprind
Duioase amintiri!

Și 'n acest gol
Doar glasul morților
Mai dă ocol
In miezul nopților,
Dar care pom
Frunza nu-și scutură
Și care om
Veșnic se bucură?

(*V. R.,* XVI, p. 193). Bătrînul, un om curios, era apăsat de sfărîmarea familiei sale. El începuse și o revistă ieșeană și incercă în *Tala* (1885) „nuvela contemporană în versuri". „Voevodul" lui (*Conv. Lit.,* XX, p. 889) e una din cele mai bune bucăți după Eminescu.

[3] *Cug. Rom., l. c.,* pp. 30-1; Torouțiu și Cardaș, *o. c.,* pp. 334-5.

www.dacoromanica.ro

La 1883, cel refusat dă „Convorbirilor“ *Scrisoarea către un bătrîn*, care e, cu toate protestările autorului [1], numai manifestarea, încă stîngace, a unor sentimente de despreţ faţă de cine-i scosese în cale intrigă şi ură, sentimente îmbrăcate în forma unei prose rimate, dar în acelaşi trup fabula cu tîlc a stîncii şi gîrlei, aceia a lunii în ceartă cu noaptea, care zice:

Eu, mai veche decît vremea şi decît lumea mai largă,
Neclintită-s şi nici cuget că 'n cuprinsul ţerii mele
Furnică popor de stele

şi mai ales cererea de nemurire, măcar în scris, a celui ce ştie că viaţa se va încheia:

Înţepeneşte-mi dreapta şi 'nchide-mi-o 'n sicriu,
Dar nu 'ngheţa, stăpîne, şi versul ce-aici scriu.

Dar noul poet se ridică îndată la înălţimea din *Dormi în pace*, cu sfidarea îndreptată către puterea supremă care îngăduie ruperea printr'o fatalitate oarbă, stupidă a celor mai sfinte legături ale pămîntului:

Doamne, iartă-i pe aceia cari 'ncep să se 'ndoiască:
Sînt dureri prea grele-adesea pentru-o inim' omenească,
Iehovà, erou din basmul Bibliei, ladul cu munci,
Îngeri, Raiu, — o 'nchipuire,

încheindu-se prin împăcarea cu divinitatea prin singur spectacolul „minunatei bolţi înstelate a nopţii“ [2]. Era o replică, puternică şi adîncă, la „Mortua est“. Poesia de iubire isprăvită, chemarea caldă către primăvară n'aveau nimic din nenerelile veştede ale sentimentalismului de la Mirceşti. Şi e păcat că din adunarea acestor poesii de primă tinereţă lipseşte, din causa neînţelegerilor şi nedreptăţilor de mai tărziu, închinarea din 1884 către „Junimea“, în care sînt foarte mîndre versuri, de loc banale, ca acestea:

Răsară codrii de stejari
Pe unde ghind'aţi sămănat:
Zbucnească flacările mari,
Scîntei pe unde-aţi scăpărat,
Ostaşi cu ochiu neadormit
Grumaji neîncovoiaţi de raniţi,

[1] „Sîmburele concepţiei mele... a fost cu totul abstract, obiectiv, străin de patimile înguste ale zilei“; Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, pp. 335-6, no. III.

[2] *Conv. Lit.*, XVIII, pp. 33-4.

www.dacoromanica.ro

Ostași-viteji cari-ați lărgit
A' limbii și-a' gîndirii granițî [1].

Urmează, în 1885, puternica bucată *Ce te uiți* și închinarea pe album:

De cei de jos, de morți ce-ți pasă,
Stea ce te 'nalți în fundul zării [2]?

Influența lui Eminescu era de sigur stăpînitoare. De altfel, în aceiași vreme și în același loc, ea se simte și mai neted în frumoasele versuri iscălite „Stanca":

Cînd vei veni, iubite și moartă me'i găsi,
Tu să nu-mi plîngi la creștet: nu te voiu auzi.

Mai chiamă-mă pe nume și iar în viață'oiu fi,
Din somnul de vecie la glasu-ți m'aș trezi,

Și-o stea iar s'ar aprinde în infinitul șir [3].

Dar Vlahuță nu se dă întreg nimănuia. Studiul lui din 1885, despre Depărățianu arată și un gînditor original, El cuprinde însușiri cu totul superioare, ca judecată, de sigur. dar și ca stăpînire a unei forme a prosei de o originalitate impetuoasă, zvîcnind de energie reținută. Comparații cu totul nouă se alcătuiesc de la sine pentru a îmbrăca idei abstracte de critică. Pentru a explica nesiguranța de limbă a poetului neegal, dar cu atîtea momente fericite, el găsește o zguduitoare asămănare ca aceasta despre Eliad, care se trudia să creeze o limbă imposibilă: „Ce vreți? Școlarul entusiasmat al lui Lazăr, zmîncind din ghiarele Fanarioților aceste odăjdii sacre ale naționalității noastre, nu știa cum să fugă mai departe cu ele, cum să le suie mai sus pentru a le feri, ca de vîntul cel turbat, de suflarea stricătoare și molipsitoare a Grecilor!". Sau: „Pe atunci țara abia sculată după boală sorbia tremurînd, cu lăcomie, c'o sete nepotolită aierul binefăcător din spre Apus. Era natural ca de unele idei, luate cam cu hapca, cu răpezeală, de la străini să spînzure cîte o fășie din limba, din straiul lor obișnuit". Depărățianu „iubește, plînge, îngenunchiază și, tot rebel, tot scrîșnind din dinți, scuipă

[1] *Ibid.*, pp. 35-7. Cf. *ibid.*, XVIII, pp. 459-60.

[2] *Ibid.*, XIX, pp. 603-5.

[3] *Ibid.*, p. 398 V. și *ibid.*, XVIII, p. 810. E de d-ra Xenopol, sora lui Alexandru; Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, p. 196.

www.dacoromanica.ro

sarcasmul în marele obraz al lumii". E „o bombă care se sparge și împroaște locul cu hîrburi de schijă, dar nu un glonte care vîjie, tăindu-și drumul spre o țintă hotărîtă". Și se observă independența față de Eminescu, pe care totuși îl admira așa de mult. „Și Eminescu la început avea o formă neîngrijită și aspră." Respingînd „mocirla" „poeților realiști", el prevede judecata definitivă a „marelui public", singurul care rămîne de-apururi, bunul simț al poporului" [1].

De fapt, declamația lui Depărățianu [2], a cărui viață scurtă, — fiu de proprietar din șesul muntean, trimes la Paris, legat printr'o nobilă și curată iubire de o femeie care părea că se stinge așa de tînără supt cerul cald al Italiei-de-Sud, a fost schițată într'un mic roman, care e de fapt o biografie, de Duiliu Zamfirescu, pe atunci la începuturile lui, nu se ridica peste nivelul romantismului veșted, cu sfidătoare atitudini de zeu căzut decît prin cunoscuta priveliște a „verii la țară" în mijlocul căreia ar voi să moară și prin cele cîteva versuri în care se înfățișează mama căreia, după frîngerea pînii pentru copii, ei singuri îi rămîn:

„Ție ce-ți rămîne?" „Voi", răspunde ea.

Vlahuță era însă și un gînditor original. Nuvelele lui din volumul *Din goana vieții* înfățișează, alături de pagini polemice, ca nemiloasa executare a frasorului Ionescu-Gion [3], dureri omenești, de tinerețe frînte mai ales, studenți cari se sting de oftică, măicuțe care nu trec de margenile toamnei. Figurile sînt vagi și puțin deosebite unele de altele, dar forma e de o duioșie deosebită, de o străbătătoare melancolie, și povestirile au un profund răsunet aproape religios [4]. O notă de durere, pentru vieți sfîrșite

---

[1] *Fam.*, XXI, pp. 543-6. Citează încercarea, de talent, a lui Duiliu Zamfirescu, despre același, și intercalează sentințe latîne bine alese.

[2] Din Deparați, 1835-65.

[3] Pentru aceste Eminescu era „un burete ori o ciupercă otrăvitoare... pe băligarul putregăios al civilisațiunilor decadente".

[4] V. și *Predare dintr'un vot*, schiță, în *Lit. și Artă Rom.*, III, p. 745 și urm. Pe cînd Vlahuță îmbrăca într'o formă de o măsură clasică, ferindu-se parcă de ce putea să pară un pitoresc căutat, analisele sufletești care fac totdeauna fondul acestor nuvele, un Moldovean din împrejurimile Podului Iloaii, de la Lungani, unde tatăl său era preot, Teodor, fiul lui Dimitrie Nădejde, care și-a zis în școală Speranție, încercînd anecdote, de sigur prea mult prelungite și de aceia de un haz relativ, presinta, vorbind de Hîrlăul

www.dacoromanica.ro

prea răpede, pentru iubiri întrerupte, pentru tragedii ale fatalității, pentru osînda ce apasă asupra vieții omenești deosebește culegerea aceasta a lui Vlahuță, din care o bucată apăru și în *Familia*, la 1886[1]. Doar cînd apar copiii musicanți Giustino și Rosalba, cu tristeță dominantă se amestecă un haz copilăresc. Vlahuță ținuse tocmai o conferință despre Eminescu, ridicat mult de-asupra lui Alecsandri[2]: de la acesta-i venia simțul înduioșat pentru trecut, pentru adîncimile copacilor din codrii Tutovei de acasă:

Copaci blajini, amicii copilăriei mele[3].

Dar ce va rămînea din prima pornire a poetului e ascuțitul simț de critică, disprețul, revolta contra unei societăți artificiale și ușuratece, satira aruncată în fața unei vieți de „lume mare" în care se pierde tot ce e sincer în gînd și cald în inimă. De aceia cele „treisprezece strofe" din 1886, prin care nu se cruță nici frumusețea atunci cînd e unită cu neînțelegere și nepăsare[4]. O sete permanentă de luptă face din admiratorul lui Eminescu altceva decît un imitator al lui, păstrîndu-i direcția[5].

Această pornire combativă caută să înlăture celelalte elemente ale unei personalități așa de complexe. Răspunsul la o cronică rimată „a lui Duiliu Zamfirescu" („don Padil"), cu atacul contra „nerușinaților terfichi limbuți"[6], face parte din această campanie contra necinstei și superficialității, contra lipsei de probitate, care e partea fundamentală a acestui mare suflet onest[7]. Și în *Iertare*,

---

rîvnirilor sale copilărești, cu o rară putere de evocație și cu o simțire profund duioasă impresii din acea întăie viață între satul de naștere pe moșia Vornicului Drăghici și între tîrgul vecin, al cărui inventariu e dat cu cele mai mici amănunte. Aceste pagini din 1889 se pot așeza pe lîngă ce are mai bun prosa acelui timp *(Fam.*, XXV, pp. 625-7).

[1] *Epraxia*, în *Fam.*, XXII, pp. 70, 169,-71 180.

[2] *Ibid.*, pp. 180-1. *De-a baba oarba*, *ibid.*, pp. 245-7. Tot acolo, p. 37, frumoasa poesie *În pădure*.

[3] *Ibid.*

[4] *Ibid.*, p. 209.

[5] Pentru lirica de iubire, la 1887, *Ce fericiți am fi împreună*, în *Fam.*, XXIII, p. 302.

[6] Întăiu în *Familia*, XXIII, p 529 și urm. Toncescu, luat în batjocură de Vlahuță, îl lovi și fu provocat la duel, marturii poetului fiind Delavrancea și R. Golescu; *ibid.*, XXIV, pp. 35, 41.

[7] In *Revista Nouă* pe 1887. V. ridicula întîmpinare a lui Iosif Roman, în *Familia* (XXIV, pp. 19-20), care reprodusese poemul. Tot atunci *Cum curge vremea*, *ibid.*, p. 26. E anul cînd apare prima ediție din *Poesii*.

www.dacoromanica.ro

cu glorificarea frumuseții mîndre de sine și opunerea chipului veșted al celui care pentru convenții sociale îi e soție determinată de același desgust, de aceiași revoltă contra unor așezăminte sociale care contrazic ordinea firească a lucrurilor, cerințile logicii și armoniei. *Liniște* nu e decît un nou atac împotriva saloanelor

unde mintea nu gîndește, unde inima nu bate[1].

Tipul predicatorului, din neamul aplecat spre chilii și altare, se păstrează desăvîrșindu-se tot mai mult.

De aici înainte însă și iubirea va stăpîni acest suflet de o adîncă delicatețe în simțire[2],— neașteptata iubire care-l va face fericit o bucată de vreme[3]. Din acest timp e și conferința *Curentul Eminescu* (1891)[4].

Îndată însă influența optimismului luptător, a simpatiei active pentru cei ce sufăr a unui nou profet, al socialismului marxist, Gherea, pe care-l vom întîlni în altă legătură, avu o influență decisivă asupra poetului. În conferința despre „Curentul Eminescu" chiar, Vlahuță, ascultat și de revoluționarul rus, așezat lîngă Delavrancea și ovaționat de un public al său împreună cu acesta, pomenise de soarta muncitorilor din minele Belgiei. Puțin după aceasta, în același an 1892, el se ridică, în aceiași furtunoasă atitudine cu care înfruntase de la început răsfățul și imoralitatea clasei de sus, contra poeților cu „vaiete nemîngîiate", contra „poporului de spectri cu priviri întunecate".

Chipuri palide de tineri osteniți pe nemuncite,
Inimi lașe, abătute făr'a fi luptat vre-odată,

„copii de ceară", „fructe istovite 'n floare", și el pune în fața unui pesimism care-l desgustă, de și „a bocit și el nimicuri ce-i păreau pe-atuncea sfinte", natura cu minunile ei, eroismul uman necunoscut, durerea care se vrea ajutată. Dar „sămănătorilor" — de reținut cuvîntul — „generoaselor cuvinte" nu li se pune în față nimic în legătură cu *această* societate, cu *acest* neam, cu *această* țară[5].

---

[1] Și *ibid.*, pp. 145-6.

[2] *Ibid.*, p. 192: *În fericire.* Era revisor școlar în Prahova, în Buzău (*ibid.*, p. 274).

[3] *Mamei*, cu duioasele amintiri din copilărie, e din 1889; *ibid.*, XXV, p. 157. *Luna și noaptea*, *ibid.*, p. 265.

[4] *Ibid.*, XXVIII, p. 169 și urm. V. și Gherasim, în *Junimea Literară*, 1928, p. 192 și urm.

[5] Întăiu în *Fam.*, XXVIII, pp. 193-4. In schimb, Hasdeu începea la

www.dacoromanica.ro

V.

Noul Macedonski. — Noii scriitori junimişti

Din cealaltă parte, Macedonski, care dă la 1893 volumaşul *Excelsior*, rămîne în rolul său de făuritor de forme. Din chiar acel joc de ritmuri iese însă bucăţi de o fermecătoare melodie, ca în *Vis de Maiu:*

Spre munte merg
Şi zbor şi-alerg
Cu gîndul.
. . . . . .
Căci să tot zbor
Un tainic dor
M'apucă.
Nencetat:
Uitînd, uitat.
Nălucă [1]!

Valţul roselor are o închipuire ca în pădurile celtice ale lui Puck, cu

Petalele de trandafiri,
Zimbind prin roua primăverii
La mîngîierile-adierii [2].

Aceiaşi măiestrie dă (1885) tabloul antic din *Ospăţul lui Pentaur* [3], vrednic de evocaţiile unui Leconte de Lisle. Alte ori Macedonski se încearcă în frumoşii *Psalmi moderni*, de un sentiment de umilire umană în adevăr duios:

Universitate un studiu despre „optimismul şi pesimismul la Romîni" şi deslusia că Gherea nu e Basarabean, ci Rus nihilist; v. *Romînul* din 1892. Poate că aceleiaşi influenţe i se datoreşte şi critica lui Delavrancea contra felului cum regina Elisabeta înţelegea legenda Argeşului.

[1] Şi în *Fam.*, XXX, p. 242.

[2] *Ibid.*, p. 363.

[3] *Excelsior*, p. 132 şi urm.

www.dacoromanica.ro

M'am îndoit de-a Ta putere,
Am rîs de sfintele mistere.
. . . . . .

Din inimă nu mi-au lăsat
Un singur colț nesfăşiat.
Fraţi, rude, toţi mă duşmăniră,

Pe cît plîngeam, pe-atît rînjiră,
O ţară 'ntreagă s'a întrecut
Să-mi dea venin — şi l-am băut.
Dar, Doamne, nu te biruiră [1].

Şi o înaltă morală se cuprinde în *Apolog* [2]:

A sămăna e datorie.

E vremea cînd poetul dă şi literaturii francese bucăţi care au fost în adevăr preţuite.

Surprinderea e şi mai mare cînd scriitorul înstrăinat, autorul de versuri francese parnasiene, romancierul persecutat de vedenii erotice din *Le calvaire de feu*, găseşte nota de peisagiu cea mai justă, psihologia rurală cea mai plină de adevăr, cel mai familiar dialog în acea bucată în prosă *Zi de August* de la 1893, care poate sta alături cu ce a scris mai pitoresc Delavrancea [3]: „Jos de tot, supt coastă, licăreşte oglinda de argint a unui iaz smălţuit pe locuri de verdeaţa lumii de frunze ce-l priveşte din deal, însîngerat pe altele de moţurile purpurii ale trestiilor, împestriţat pe margeni şi chiar pe mijloc de flori de apă, trandafiri plutitori, unii cu petale albe, alţii cu petale galbene, ce se rotunjesc ca nişte cuiburi şi se mişcă încoa şi încolo în voia celei mai uşoare adieri. Printre aceste flori, boul-bălţii, insectă ciudată cu cîntec monstru, dar răsunător, ţîşteşte de un şfert de stînjen în sus sau descrie în faţa apei şi cu o iuţeală nepomenită semicercuri orizontale ce se încrucişează în diferite puncte", Şi, peste scenele de patimă păgîn zugrăvită, „noaptea se făcea

[1] *Fam.*, XXX, p. 257. Şi dorul de pădure îmbracă un veşmînt de armonie delicată, *Excelsior*, p. 167 şi urm. V. şi *ibid.*, p. 176:

O, Doamne, Tu cu stele încinsu-ţi-ai mijlocul
Şi eu cu biete slove mă cerc să te descriu.

Cf. şi privelişte a de vară de la pp. 177-8.

[2] *Excelsior*, p. 66.

[3] *Fam.*, XXIX, p. 363 şi urm.

www.dacoromanica.ro

albastră, se înmuia în argint și în scînteieri de safir". Amintirile din *Pe drum de poștă* n'au nici acea energie, nici acea frăgezime [1].

Acest moment părea favorabil unei învieri a literaturii, de altă origine decît a inovatorilor de prin 1870, literatură care se ținuse continuu la o parte de tendințile sociale și politice. Vom vedea că fusese vorba un moment ca Hasdeu să deie mîna cu Macedonski, care, înviindu-și *Literatorul*, plănuia o operă *David*, pentru a presinta contra „Junimii", unde Maiorescu declara că-și restrînge la un cerc intim invitații, o nouă publicație cu același titlu, la care ar colabora, alături cu cîțiva foști elevi, și fruntașii noii generații, Delavrancea și Vlahuță. Se va produce însă o neînțelegere, și, pe cînd Macedonski va începe o *Revistă Independentă*, Hasdeu va da luxoasa publicație, de format mare, ilustrată, *Revista Nouă* [2].

Dar o altă poesie, „neo-junimistă" și eminesciană, apare.

Larga cultură a d-lui A. C. Cuza, format în Dresda și în Bruxelles, unde primi trecătoare influențe ireligioase și socialiste, se simte și în primele sale versuri, fiecare poemă îmbrăcînd o ideie, ca în frumosul sonet care se mîntuie, carduccian, astfel:

Vislaș trudit, de moarte nu mă sperii:
Aștept de mult vasfrîngerea dorită,
Repaus să găsesc în fundul apei [3].

Din străinătate va trimete primele sale versuri Ardeleanul de origine, așezat apoi la Iași, I. N. Roman, pe care-l vom găsi mai departe, la revista lui Vlahuță [4]. De la grupul socialist vine dr. Proca (O. Carp), a cărui duioasă bucată *Rîndunel* a avut un mare răsunet; și el se alipește apoi „Convorbirilor" [5].

Dacă versurile ușoare ale lui Gheorghe Chernbah („Din Moldova") găsiră numai aprecierea entusiastă a lui Hasdeu, pagina lui de proză, *Tomiță* [6], scoasă din tristele adîncuri ale unei societăți triviale, e din cele mai bune ale timpului, fiind tot așa de sigură ca și drama din „Iancu Moroiu" al lui Delavrancea.

[1] V. și *Fam.*, XXIII, pp. 490, 527.
[2] *Ibid.*, XXX, p. 121 și urm.
[3] Apare în *Conv. Lit.*, XIX, p. 189. Și în *Fam.* XXX, p. 63.
[4] *Conv. Lit.*, XIX, p. 362.
[5] *Ibid.*, XX, p. 116.
[6] *Fam.*, XXXII, pp. 73-4.

www.dacoromanica.ro

Cu amintiri eminesciene, de sigur, căci și el știe de „demonul rău și negru“ pe care iubirea-l poate face „Dumnezeu“, și cîntă „scumpul înger“, dar și cu o notă particulară în care e și duioșia celui ce nu va trăi mult:

Și peste groapa mea uitată
Vor trece corbii—și va ninge,—

și cu un simț fin pentru natură:

...în grădina cu uluci
Printre crengile de zarzări, liliecii zbor năuci,
Și încep s'apară 'n haos melancolicele stele,

Traian Demetrescu e sporul pe care Craiova îl dă poesiei celei noi, într'o vreme cînd, și cu un critic literar, Șt. Pencioiu, ea încearcă o grupare literară [1].

Ca un fel de Bolintineanu întârziat [2], fără inspirație și originalitate, dar ușor la versificare și de o corectitudine perfectă, aducînd an de an volume cărora li dă ca titlu un număr de ordine, Haralamb Lecca, Muntean de la Caracăl, sufere influența adîncă a teatrului frances din vremea lui Alexandre Dumas fiul și el va începe, cu *Cîinii,* cu *Cancer la inimă,* de care va fi vorba pe urmă, o producție dramatică de o tehnică savantă, cu efecte dibaciu calculate, în care e vorba de o lume de sus, a cării calitate, în tipuri și conflicte, e exact aceia a lui „Iancu Moroiu“ de Delavrancea. Dar ceia ce rămîne din potopul de lirică numerotată latinește e ceva poesie descriptivă ca în poemul de realistă înfățișare *Lîngă Rahova* [3]: cu sfîrșitul crunt, căutat, e o nuvelă pusă în versuri de o tăietură variată, ca de un meșter deprins cu mînuirea silabelor; subiectul e acela al tragediei lui Leiba Zibal din Podeni, povestită de Caragiale.

Productivitatea precoce a d-lui Radu D. Rosetti, pe care-l vom mai întîlni, n'a putut ajunge pănă la crearea unei forme proprii și pănă la exprimarea unei personalități.

---

[1] Și în *Fam.*, XXIX, p. 499. Apare în *Vocea Doljului.* Cf. *Lit.*, IV, p. 365 și urm.—Întâiu culegerea *Intim,* apoi, în 1894, volumul *Sensitive* și nuvelele din *Iubita.*—Cf. și T. G. Dj[uvara], *Coarde sparte,* București 1884 (critica de P. Missir, în *Conv. Lit.*, XIX, p. 80 și urm.).

[2] V. și Gîrbea (G. Odoleanu), *Zori,* 1885.

[3] În *Lit. și artă rom.*, I, p. 113 și urm.

www.dacoromanica.ro

Născut în Tîrgoviște, la 31 Decembre 1868 [1], dintr'o familie care a dat pe cei doi Voinescu, militari, luptători ai revoluției de la 1848, avînd deci sîngele micii boierimi muntene din podgorie, crescută aici pe un teren istoric, boierime care nu-l va interesa în faptele ei, ci numai în mentalitatea de aleasă omenie, de poesie discretă pe care a lăsat-o urmașilor, d. Brătescu-Voinești încearcă Medicina, trece la Drept și în lecțiile de la Litere ale lui Maiorescu declară că și-a aflat definitiva îndrumare, viața căpătînd pentru d-sa, astfel, „un sens serios, grav și demn". A fost tovarășul călăuzului său într'o călătorie italiană, apoi și în alte șapte [2].

Cu o nuvelă, iscălită numai „Brătescu", *Cea din urmă scrisoare* [3], noul scriitor deschidea o carieră literară în care era să reveleze comorile unui suflet de o rară delicatețe [4]. Dar analisa dureroasă de aici e aceiași ca și cea din „Trubadurul" lui Delavrancea: același filosofism revenind veșnic asupra lui, cu o notă de amărăciune și desgust; și, pesimismul nu era întovărășit de tot ce alcătuia la Eminescu coloanele de sprijin: el venia numai din despretul vieții curente. În *Scrisori găsite* [5], dacă nu și în *Stîmbăta de amintire,* e aceiași străbatere dureroasă în contrazicerile înjositoare ale vieții.

Activitatea aceasta, începută la *Convorbiri,* cuprinde cea mai mișcătoare povestire a d-lui Brătescu-Voinești: scrisoarea părintelui căruia pe neprevestite i s'a adus copilașul cu mîna zdrobită, *Întîmplarea* [6], apoi schița *Microbul* [7], suferința unui biet funcționar cu o casă întreagă în urma lui, pe care colegii îl fac obiectul unei crude jucării, ca în *Souffrances du professeur Delteil* a lui Champfleury. Și amintiri din vechea Tîrgoviște îi răsar vii, totdeauna

---

[1] V. Torouțiu și Cardaș, *o. c.*, pp. 336-7. Bunica după tată, Luxița, născută Porfirogheni, cetia și adnota pe Platon (informație particulară). Cf. și Horia Petra Petrescu, în Anuariul Institutului pentru limba românească din Leipzig, 1921; *Junimea Literară*, 1928, p. 7 și urm.

[2] *Conv. Lit.*, 1927, p. 39 și urm. V. și *Luc.*, IV, pp. 301-2.

[3] *Conv. Lit.*, XXII, p. 47 și urm.; XXVI, p. 75 și urm.

[4] *Ibid.*, XXIII, p. 572 și urm.

[5] *Ibid.*, XXII. — Versuri slabe, *ibid.*, XXV, p. 860; XXVI, pp. 269-70, 509-10. Cf. D. Caracostea, în *Conv. Lit.*, 1921, p. 262 și urm.

[6] *Ibid.*, XXXII, p. 437 și urm. V. și *Lumină și întunerec*, în *N. R. L.*, 1912, pp. 449-50.

[7] *Conv. Lit.*, XXVII, pp. 621-3. În 1894, multe versuri, de o valoare inferioară.

www.dacoromanica.ro

duioase şi de o adîncă umanitate, ca în *Sminteala lui Radu Finuleţ*[1] cu nebunul care-şi regăseşte fiica soţiei pierdute şi care o scapă din flacări, rănit şi gata de moarte: „El lasă să i-o iea, înaintează doi paşi, apoi cade, întîiu în genunchi". Şi amintiri personale fac deosebit de duioasă *Moartea lui Castor*, cu cînele, bolnav, amintind un întreg trecut isprăvit, pe care stăpînul îl împuşcă de milă[2].

Singură colaboraţia d-lui Brătescu-Voineşti nu poate da însă viaţa *Convorbirilor*, care nu mai sînt nici măcar buletinul literar al unui salon preţios, cu uşile deschise oricui.

Totuşi, pe acel timp, Ollănescu dovedia mari neaşteptate însuşiri de nuvelist în patriarcala, dar puternica povestire *Fata Spînzuratului*[3]. *Odinioară*, *Răzmeriţă* şi chiar *Linişte*[4].

---

[1] *Ibid.*, XXX, p. 1001 şi urm.

[2] *Ibid.*, p. 1196 şi urm. E curios cum, un an după aceasta, Maiorescu poate scrie (*ibid.*, XXXII, p. 109): „talentul lui Brătescu-Voineşti a amorţit". Autorul astfelîn frunţat răspunde prin schiţa uşoară *Cocoana Leonora* (*ibid.*, p. 223 şi urm.), cu note de caracter oarecum personal.

[3] *Ibid.*, XXVI, pp. 97 şi urm., 47 şi urm. Ca o scăpătare trebuie privită seaca şi pretenţioasa înseilare din *Singurătate*, cu mediu roman (*ibid.*, XXII, p. 363 şi urm.). Şi stilul e plin de pitoresc, cu „zborul şovăitor" al rîndunelelor.

[4] În această epocă de slăbiciune literară după 1880 şi înainte de 1900, o sumă de opere minore care supt unele raporturi pot interesa. Le adăugim aici în notă, ca urmarea acelora care, din acelaşi punct de vedere, au fost înşirate mai sus, şi tot în ordine cronologică:

Lirică: Safir, *Cavalul* (1882), Carol Scrob, *Poesii* (1882), Gîrbea, *Ion* (1882), I. Şoimescu, *Poesii lirice* (1884), Ilie Ighel, *Melancolie* (1892).

Povestiri: V. Rusanescu, *Dorin* (1884); Sissina Constant, *Din viaţa unei învăţătoare*, 1897 (nu fără interes documentar); Margareta Moldovan, *Din tainele vieţii*, 1899.

Teatru: Roşca, *Fata de la Cozia* (cetită la Maiorescu, *Fam.*, XVIII, p. 582; cf. *ibid.*, p. 490 şi urm.; XIX, pp. 520-1; Gaster, în „Magazin für die Litteratur des Auslandes", 1883); Savă N. Şoimescu, *Grandomania* (1884; cf. *Fam.*, XX, p. 57), Rădulescu-Niger şi N. Ţincu, *Doamna Chiajna* (1891); A. din Dorna, *Două comedii* (1883).

www.dacoromanica.ro

CAP. IX.

Ardealul şi noua literatură ţerănească

I. Literatura bucovineană.

O mişcare de înoire se pronunţă atunci în Ardeal.

E, firește, partea cea mai puternică a Romînimii de peste hotarele Statului romîn.

O uimitoare trezire la literatură o înseamnă, totuşi, Bucovinea lui Vasile Bumbac. Pe o vreme cînd preotul Marian studia legendele păsărilor, el închina fiecăreia din aceste tovarăşe ale vieţii ţeranului nostru bucăţi de o noutate neobişnuită a versului sprinten şi glumeţ, şi de o adîncă simţire[1].

Bucovina, din care dispare acum în totul elementul romantic, de care fusese aşa de străbătut un Petrino[2], dăduse apoi numai pe Gheorghe Popovici (20 Novembre 1864-1905)[3], fiul profesorului de teologie Eusebiu şi viitor represintant al Romînilor în Parlamentul din Viena. Cercetător atent şi adesea fericit al problemelor de veche istorie a Moldovei (ca în studiul din „Convorbiri“ despre „ocoalele iugaene“, mai apoi acela despre „Mihai Viteazul şi moşnenii din Surlaru“[4]), străbătător mai în amănunte decît însuşi Onciul, el e în acelaşi timp, supt pseudonimul de T.

[1] V. *Păsările*, scrise din 1889, în *Fam.*, XXXI; un extras în *Rev. fundaţiilor regale*, I. Colaboraţie statornică, şi cu balade bune, la *Gazeta Bucovinei*, (de la 1891 înainte).

[2] Dar poemul istoric al acestuia, *La gura sobei* (şi în *Fam.*, XII, p. 301 şi urm.), cu toată lungimea explicaţiilor sentimentale şi tiradelor patriotice, cu toate excursiile şi descrierile byroniene, e legibil. V. despre Petrino şi *Aurora Romînă*, 1881 2; *Junimea Literară*, VI, pp. 91, 96-7; VIII, pp. 80-1, 116-8; X, pp. 12-3; *Legenda Mărului*, în *Curierul de Luni*, I, 18 şi urm.

[3] *Luc.*, IV, p. 290.

[4] *Conv. Lit.*, XX, p. 1065 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Robeanu, un poet care găseşte şi accente noi. Astfel în „strofele carpatine“ cînd

... trece Dragoş domn,
În pălărie o veselă floare,
În mînă cornul de vînătoare [1].

O inspiraţie romantică, o conştiinţă adîncă a trecutului românesc, îndemănare în a se juca uşor cu ritmul deosebesc încă din 1894 poesia lui [2]. În literatură un om de înalta valoare şi de marele talent al lui Gheorghe Popovici nu-şi va găsi însă decît o trecătoare şi necomplectă vădire, care nu e însă lipsită de interes, anunţînd apropiata trezire a unei vieţi naţionale mai puternice în această copleşită Moldovă-de-sus [3].

Încă din 1890 avem apoi şi povestirile bucovinene, de un caracter realist, fără orizonturi de poesie, dar bine prinse de la început şi logic desvoltate, ale profesorului Emanuil Gregoroviţa, mutat în Romănia, întăiu la Iaşi, apoi la Bucureşti, unde a alcătuit pentru Şcoala Superioară de Războiu un mare dicţionariu rusoromîn [4]. Sînt mai mult tipuri, bine zugrăvite, decît să fie încercarea unei acţiuni. Dar acolo trăieşte toată lumea amestecată, pe care, peste ţeranii de la anexare, o adusese colonisarea austriacă. Presintare fără preferinţă şi fără tendinţe, cu un fel de sentiment de milă pentru omul de orice fel, în orice fel de rost, căutindu-şi cum poate şi el o bucăţică de pîne.

[1] *Ibid.*, XXV, p. 526. Şi *Novela de castel;* v. Torouţiu Cardaş, *o. c.*, p. 400; *N. R. L.*, II, p. 825 şi urm. Înainte de aceasta, *Conv. Lit.*, XIX, pp. 189-90.

[2] V. Torouţiu-Cardaş, *o. c.*, p. 400; *N. R. L.*, II, p. 825 şi urm.; Iorga, *Oameni cari au fost*, ed. a 2-a, 1934.

[3] V. I. Nistor, în *Junimea Literară*, II, n-l 9; V, pp. 184-5, 207 şi urm.; VI, p. 64; 1930, p. 354 şi urm. — Frumuseţi literare se gasesc şi în *Foiletoanele* lui Teliman la *Gazeta Bucovinei*, cu subiecte satirice uşoare (şi contra lui *u* u mut); cf. Iorga, *Oameni cari au fost; N. R. L.*, II, 386 (I. Grămadă); *Junimea Literară*, VIII, pp. 80-1; XIV, pp. 36-7, 211 şi urm.; *Făt-Frumos* din Cernăuţi, III, pp. 68 şi urm., 199-200; IV, pp. 51-5; VII, pp. 3 şi urm., 275 şi urm.; Bogdan-Duica, în *Soc. de mîine;* I, pp. 537-8.

[4] Şi *Jupînul Toiba*, în *Lit. şi artă romînă*, I, p. 194 şi urm. Reminiscenţe din viaţa sătească a lui Alecsandri, în *Nuntaşi şi ciocoi*, *ibid.*, p. 439 şi urm. Tipuri din Paşcani, *ibid.*, II, p. 510 şi urm. Pentru opera lui Em. Grigoroviţa, din aceiaşi generaţie (n. Horodnic, *Junimea Literară*, XIV, p. 38 şi urm. (Loghin); *Junimea Literară*, XIV (Paşchivschi); 1924, pp. 311-2): *Amintiri şi schiţe* (1912), *Cum a fost odată* (1911), *Poveşti răzleţe* (1907). — Cu privire la bătrînul S. Fl. Marian († 24 April 1907), *Junimea Literară* IV, pp. 6-7, 229 şi urm. (G. Tofan).

www.dacoromanica.ro

II. George Coșbuc.

Am văzut că, în Ardeal, spiritul, în legătură cu acel realism critic de la „Junimea“ și, cultivarea subiectului popular, era pe basele fixate de noua generație formată sau ocrotită de Slavici. Deocamdată Oniț (Onițiu), acum profesor la Brașov, dă *Tanda și Manda*, povestirea unei simple farse de studenți la Viena, Ion C. Panțu, alt Brașovean, încercă în același ton amintirile de excursie din *La cîrciuma lui Tiriplic* [1] și scenele, profund duioase, de adîncă dreptate omenească în viața populară a Bărăganului, din *Cale Grea* [2]. Două teme deosebite, la care se adaugă nota fundamentală a noului moment ardelean din poveștile acelui care iscălește, cu un gest de afirmare țerănească, Vasile Bologa a lui Ion [3]. Cutare altul cercetează obiceiuri populare de pe valea Oltului [4]. G. Pitiș, tot din Brașov, apoi profesor de grecește la un liceu din București, „căsătoriile la Romînii săceleni“ [5]. Toți scriau deocamdată, după tradiție, la *Convorbiri*. Dar „Tribuna“ fusese întemeiată, la 1884, după declarația lui Slavici însuși, „mai ales pentru a crea un centru de lucrare literară, în deosebi în direcția populară“ [6].

Autorul lui *Popa Tandă*, minunata poveste de viață sătească îndreptată de bunul preot, încearcă deci îndată în jurul foii de memorabilă luptă prima concentrare a tinerelor talente ardelenești [7]. Cele d'intăiu scrieri ale unui tînăr venit din părțile grănicerești ale Năsăudului, George Coșbuc, care, la 1886, de sărăcie, cerea să se facă preot, povestirile *Blăstăm de mamă, legendă populară din jurul Năsăudului* (1886), *Pe pămîntul Turcului* (1885) și *Fulger* (1887), apar acolo.

Pe pămîntul Turcului e o simplă povestire rimată, fără avînt, banală:

---

[1] *Conv. Lit.*, XXIII, p. 1009 și urm.

[2] *Ibid.*, XXVI, p. 513 și urm.

[3] *Ibid.*, pp. 487 și urm., 592 și urm.

[4] *Ibid.*, p. 177 și urm.

[5] *Ibid.*, XXIV, pp. 913 și urm., 1056 și urm. Și o poveste, *ibid.*, XXV, p. 267 și urm. De la un I. Broju povestea *Frumoasa*. Același spirit une ori și la bătrînul Aron Densusianu în ridiculisatul lui volum *Valea Vieții*.

[6] Torouțiu, *o. c.*, III, p. 159.

[7] De Ioan Broju, schița *Ion Pripilă; Conv. Lit.*, XIX, p. 469 și urm. De Mera, *Fata de împărat, ibid.*, XX. O poveste de „I. Morin“, *ibid.*, p. 950 și urm.—De la I. G. Sbiera, la 1886, *Povești poporale*.

www.dacoromanica.ro

Nu era în sat nevastă ca frumoasa Veronica:
Tînără şi vorbăreaţă, silitoare ca furnica,
Din neam bun cu zestre multă; tinerel bărbat avea
Şi cu el în armonie şi 'nţelegere trăia.

Bucata din 1886 se salvează prin iutele metru popular:

Frunză verde tulburea,
Avea Lena — nici ca ea! —,
Trei feciori frumoşi avea.

Dar puterea epică apare acum în *Fulger*, netăgăduită, impresionantă, în acest mediu molîu:

...Tot pasul p'al casei noastre prag
Să-ţi fie pas de aur. Tu-mi eşti atît de drag[1].

Încă din 1884 acel care se vădia din capul locului ca un maiestru făuritor de versuri şi scobitor de graiu cu ţerănească migală tradusese, dar, cum s'a dovedit, din nemţeşte, *Mazeppa* a lui Byron, în care-i plăcuse, de sigur, furia epică[2].

Se născuse în Hordou, la 8 Septembre 1866, aproape de Maramureş, de Bucovina şi de Moldova. Neam de preoţi: pe unul îl chiamă Nelevaica (Nalevaico), nume căzăcesc, pe altul Casian, nume neobişnuit la Romîni. E pe acolo o evidentă influenţă a Rusimii din Maramureş. Şi numele de familie îndreaptă într'acolo.

În acest colţ, unde se întîlnesc, deci, mai multe ţinuturi româneşti[3], copilul duce o viaţă liniştită în casa părintească,

O căscioară cu prispa netedă de lut,

unde tatăl, Sebastian, format la Blaj, e tăcut şi blînd, mama, Maria, născută Avacum[4], bucuroasă de vorbă şi duioasă:

De drag, o dragă mamă, mă afli şi mă pierzi

---

[1] Şi creări de nume pentru epopeia populară, ca „Ţara lui Amurg", „Cetină 'mpăratul", apariţia cutărui „cal galben fără splină din ţermurile Mării". N'am văzut *Fata craiului din cetină* şi *Draga mamei*. V. şi Coşbuc, *Poeme şi poveşti*, ed. Minar.

[2] Apare la 1896 în *Biblioteca nouă* de la Craiova.

[3] Astfel însuşi numele de Coşbuc, pe lîngă care, spune Sandu Manoliu, într'un admirabil studiu *(Icoana unei şcoli dintr'un colţ de ţară românesc*, ca „Anuar al Şcolii Normale", Năsăud 1929; cf. Tăslăuanu, în *Luc.*, IV; Şotropa, în *Arhiva Someşană*, 1926, p. 58) şi acel nume de Nelevaica, purtat de un şef de Cazaci din secolul al XVI-lea, al unuia din preoţii înaintaşi.

[4] Citate de Sandu Manoliu, *o. c.*, p. 384.

www.dacoromanica.ro

Din ochi: îmi iei o mînă și 'n mîna ta o strîngi
Și-mi faci cu dînsa cruce pe piept [1].

Va primi o pregătire pur locală, fără studii în străinătate, dar cheltuiește trudă continuă de superior autodidact. Învață, astfel, întâiu în satul său, apoi la Telciu, în sfîrșit la Năsăud, care-l reține multă vreme, până în 1884. Înainte de a isprăvi, prelucrează material popular și străin într'o formă pe care o stăpînia riguros. După cîteva semestre la Universitatea din Cluj, intră la *Tribuna*, de unde, la 1888 sau 1890, Slavici îl va aduce la București, găsindu-i, în lipsă de altceva, un loc de „ajutător de arhitect" [2], dar se arată acolo cu totul desorientat, gata să meargă acasă pentru o moștenire de pămînt care nu există, lepădîndu-se de traducerea dramei indiene *Sacuntala* și învoindu-se abia să se înscrie la Universitate [3].

Coșbuc aduce în primele lui încercări de copilandru, dar mai ales în acea contribuție la „Biblioteca Tribunei" o notă cu desăvîrșire originală, total în afară și de dulcegăria lui Alecsandri și de dureroasele sforțări sufletești ale lui Eminescu în ultima fasă. În *Fata craiului din cetini* povestea populară e îmbrăcată în versuri cum de la Eminescu nu se mai făcuseră:

Vorbesc stelele noaptea cu florile 'n grădină...

și tot așa și în *Blăstămul de mamă*, în ritm popular:

De cînd soarele e soare
Și pe cîmpii floarea-i floare
Și de cînd e lumea lume
N'a mai fost așa minune.

El aduce astfel dincoace, după acea scurtă carieră, neobservată, la „Tribuna", cu multă trudă de traduceri, analisa sufletului popular ca în nuvelele și în poesia de la început ale lui Slavici. Astfel în *La Oglindă* [4], al cării metru săltăreț se potrivește cu zbuciumul fetei ce se joacă de-a gătitul cu frica bătăii de la mamă; ba chiar recunoști, în *Moartea lui Gelu* (1898), ecouri din *Miorița*:

[1] Tesa maghiară din 1904 a lui Emil Szabó și Oct. C. Tăslăuanu, în *Luc.*, IV, pp. 183-4.

[2] *Ibid.*, p. 167 (acolo apare, p. 256, și vestita lui bucată *Vrem pămînt).*

[3] *Conv. Lit.*, 1930[3], pp. 1055-6.

[4] *Ibid.*, XXIV, p. 43 și urm. Traducerea, de sigur din limba germană, a dramei *Sacuntala, ibid.*, pp. 834 și urm., 959 și urm., 1024 și urm.

www.dacoromanica.ro

Jălească-mă apele Cernei,
Să-mi bubuie Crivățul iernei,
. . . . . .
Iar veșnicul apelor șopot
Să-mi pară ca 'n ceasul vecernii
O rugă de clopot[1].

E încă odată sufletul cu multe frămîntări al săteanului din Ardealul-de-sus, și nota aceasta locală n'o va părăsi poetul, căpușit totuși cu amintiri literare clasice, niciodată. Basmul îi va da elementele unei frînturi de epopee legendară, ca în *Nunta Zamfirei*[2]. Ambele poeme treziră în România mai mult un interes de curiositate, pe o vreme cînd romantismul liric al lui Eminescu, stăpîn pe suflete, se înfrăția cum putea cu inspirații de la literatura rafinată a Parisului[3].

Aceiași hîrjoană a fetelor de țară formează fondul sprintenelor sucituri de vers din *Rea de plată* și *Nu-i ca ea*[4], ca și din *Gazel*, cu finalul:

Te-aș lăsa și-mi e cu jăle,
Te-aș iubi și nu 'ndrăznesc[5].

Se adauge, aiurea, o notă tragică, a perdelei de nebunie pe care o trage ceasul rău asupra fetei îndrăgostite, părăsită de iubit:

Iar, de-am fost fată săracă
Pentru ce m'a amăgit?

Aceiași lume e într'o bucată din 1888, care va fi publicată numai pe urmă în revista „Sămănătorul"[6]. Tot de atunci trebuie să fie și măiastra întrupare a vîntului, *Strengarul văilor:*

Eu sînt copil al codrilor de fag,
Prin lanuri joc cu spicele de grîu,
Spre cei trudiți cu boare mă aplec,
Sărut neveste 'n șes și flori le-adun,

---

[1] *Lit. și artă rom.*, II, pp. 273-6. Cf. și versurile citate de Sandu Mănoliu, *o. c.*, p. 391.

[2] *Conv. Lit.*, XXIII, p. 1009 și urm.

[3] Bucata *Dric de Teleguță*, cu o păținie hazlie de sat (Torouțiu, *o. c.*, III, p. 218 și urm.), arată o mare virtuositate.

[4] *Conv. Lit.*, XXV, pp. 794-5.

[5] *Ibid.*, p. 976.

[6] V. *Luceafărul*, 15 April 1905, și art. lui Sandu Manoliu, citat mai sus.

www.dacoromanica.ro

care e poate cel mai frumos lucru ce l-a scris Coșbuc [1].

Și „țerănismul" ardelenesc, special năsăudean, păgîn și rustic, cu violențe aspre și ghidușii cochete, se întîlnește și în „frescoritornelele" care urmează:

> Mai sfîntă-i dragostea decît orice psaltire :
> Cînd ai drăguță, ești cu ea mai sfînt în cîrciumă
> Decît fără de ea pe prag de mănăstire [2].

În ele e ca un răsunet de chiuituri de horă, măestru scobite în graiul alor săi de un om care-și are totuși o bună școlire de clasicism [3] și de lirism goethean.

Am spus că, alături de răsunete ale cîntecului popular, de exploatarea dibace a fondului țerănesc din jurul său, poetul ardelean se dovedește de la început un harnic prelucrător al materiei clasice și chiar indiene, trecută adesea prin traducerile din acea literatură germană pe care așa de bine o cunoștea el. Astfel în redarea, după o migăloasă muncă de cioban care-și înflorește răbdător bîta, a *Eneidei* [4]. Pentru dînsul traducerea ajunse astfel o îndeletnicire favorită, aproape o voluptate. Redase pe *Mazeppa* al lui Byron [5] și va întrebuința o mare parte din anii mai tărzii ai unei vieți prea curînd curmate pentru a reda, acum după însuși originalul, *Infernul* lui Dante, la care erudiția lui naivă credea că poate aduce și interpretări noi [6].

In genere, poesia lui Coșbuc e de o virtuositate extraordinară: subiectul e aproape indiferent. Astfel pe tema călugărilor de la Neamț cari beau pănă se isprăvește butoiul, temă usată și trivială, el dă bucata de atîta humor *Toți sfinții*:

---

[1] *Sămănătorul*, II, pp. 33-4. Cf. N. Drăgan, *G. Coșbuc, poetul liceului grănițeresc din Năsăud* (din „Transilvania"), 1922; același, *George Coșbuc la liceul din Năsăud*, în „Anuarul liceului din Năsăud", 1926.

[2] *Conv. Lit.*, XXVI, pp. 429-32.

[3] La 1887 avea traduse 480 de bucăți grecești, de 92 de autori (Torouțiu, *o. c.*, III, pp. 246-7).

[4] V. critica, aspră, dar dreaptă, a lui Anghel Demetriescu, în *Lit. și artă rom.*, I, p. 261 și urm. Astfel: „Pentru un scriitor care nu recunoaște nicio lege și nicio stavilă pentru făurirea cuvintelor nu mai există nicio greutate metrică".

[5] *Ibid.*, p. 268 și urm. Cf. Gh. Lazăr, în *Conv. Lit.*, 1919, p. 264 și urm.

[6] Publicată, după moartea traducătorului, de d. R. Ortiz.

www.dacoromanica.ro

Şi, cît ce-aveau păharul gol,
Li mai venia un sfînt în minte[1].

În vremea cînd i se obiecta de un traducător din Piatra Neamţ, trăit la o parte în provincia sa, în mijlocul unor harnice lecturi de autodidact, Grigore Lazu, că modelele atîtora din bucăţile lui s'au descoperit ori se mai pot descoperi, el nu dădea niciun răspuns. Aceasta şi din temperament de boem, care scria fără nicio preocupaţie de ambiţie, dar şi pentru că un singur lucru-l interesa pe acest scobitor de graiu: forma[2].

III. Poesia ardeleană pe lîngă Coşbuc.

În Ardeal, pe cînd un Emil Sabo imită pe Eminescu[3], Coşbuc află răpede imitatori, ca A. L. Bolcaş, care-i iea ritmul ca şi genul subiectelor:

S'aude bucimul prin sat,
S'aud talangele pe capre:
Vor fi şi ele pe aproape.
Pe rînd din fiecare-ocol
Iese vre-o capră — şi a lor
A 'ntîrziat[4].

Tot aşa Iosif Stanca:

Şi tot visează visul ei
Şi toarce, toarce la fuiorul
Topit în vale supt cel teiu
Supt care i-am jurat amorul[5].

Ori:

Hai, surata mea, la joc...
N' aştepta multă 'mbiere,
Că numai mă mînii foc[6].

Pe lîngă aceştia un adevărat poet de alt gen, propriu, se as-

[1] *Fam.*, XXIX, p. 528.

[2] În *Familia*, se reproduce articolul mieu din *Lupta*, XXX, pp. 272-4. — Foaia redă, de altfel, şi traducerea de Lazu a lui *Excelsior* de Longfellow; *ibid.*, pp. 317-8 Lazu dă în 1894: *O mie de traduceri libere şi imitaţiuni de poesii antice şi moderne din Orient şi Occident.* Cf. lista adaptărilor în *Junimea Literară*, XIV, p. 91.

[3] În 1894. V. *Fam.*, XXXI, pp. 78, 150, 198, 258.

[4] *Ibid.*, XXXII, p. 90.

[5] *Ibid.*, p. 99. V. şi *Măritişul, ibid.*, p. 126.

[6] *Ibid.*, p. 186.

www.dacoromanica.ro

cundea pe la 1893-4 supt pseudonimul Petrea de la Cluj [1]. Versurile lui sînt pline de o noutate de impresie și cuvinte care nu se lasă suprimată de niciun model. Astfel în *Suspin de ape:*

Peste vîrfuri de răchită
Trece-un stol de rîndunele,
Iar prin ramuri, prăbușită,
Luna învrîstează valul
Cu frunziș, și cer, și stele.
Mrenele la rădăcină
Supt colos de spume albe
Dorm, iar apa grea și plină
Bate 'ncet în vechii țermuri
Nămolind prejeam de nalbe [2].

Mai presus de toate, în literatura feminină din Ardeal, insignificantă pănă atunci, cu toate romanele unei d-ne Lungu, se ridică de la început versurile Lucreției Suciu, care va deveni soția Germanului W. Rudow [3], pe care-l va ajuta să compileze o greoaie și confusă Istorie a literaturii românești în limba lui. Ea debutează la *Familia* în 1884 cu aceste versuri:

Și tu mi-ai scris: „Așa de multe
Ți-oiu spune cînd ne-om întîlni;
De-a' mele doruri, simțiminte
Un veac să-ți scriu, n'aș mai sfîrși".

Și, dup' o lungă despărțire,
În fine iarăși ne-am văzut,
Iar ca să stăm noi față 'n față
Așa de rece, n'am crezut.

Cu inimile amorțite,
De ură sau de drag nu știu,
Am stat așa în liniștire
Cu graiul mort și gîndul viu [4].

După alte încercări mai ușoare, în care nu e biruită încă greutatea de a găsi o formă, ea publică în 1891 *Trei cununi,* în amintirea unei vere, moartă tînără, cu scene ca acestea:

...Niște vrăbii
Cu ochii lucii și cuminți

[1] De fapt, Petru Conda; *ibid.*, XXXI, p. 331.
[2] *Ibid.*, XXX, p. 231. Altă bucată, la pagina 326.
[3] Acesta scrie o tesă la Halle (1866) despre „versificarea și stilul cîntecelor populare românești".
[4] *Ibid.*, XX, p. 623.

www.dacoromanica.ro

Pîndesc, săltînd din crîng pe trepte,
Să pigulească după plac
Sămînţa ce se strecurase
Din trei cununi de flori de mac
Uscate azi...

Şi mai departe :

Dar tu, fecioară,
Fecioară albă din sicriu,
Cu ochii stinşi, buze 'ncleştate,
Tu nu mai ai surîsul viu [1].

Poesia aceasta întrece astfel cu mult tot ce s'a mai dat în lirica femeilor. Afară de sprintene bucăţi de sentiment, *La scaldă* a ei se poate pune alături de bucata lui Victor Hugo în *Orientale:*

Apa-i clară, liniştită: se văd pietrele la fund.
Ea-şi descinge haina albă de pe trupul cald rotund,
Părul negru, lung şi moale, îl desprinde, despleteşte,
Şi, privind mereu în lături, către mal încet păşeşte
Surîzînd, şi doritoare îşi priveşte 'n ape chipul.
Lin picioru-şi moaie 'n unde şi se joacă cu nisipul
Şi cu spumele din margeni.
. . . . . .
Clipa cînd de somn vrăbeţii stau prin crînguri liniştiţi.
. . . . . .
Soarele să o ajungă razele şi le lungeşte,
De pe trup să-i soarbă stropii, şi-i pîndeşte toată taina:
Supărat în nori s'ascunde dacă ea-şi încinge haina [2].

Singur acest tablou face mai mult decît toate volumele de versuri numerotate ale unui Haralamb Lecca.

Pe de altă parte, Bănăţeanul Ioan Popovici [3], influenţat, nu de Slavici personal, ci de scrisul acestuia, scrisese şi versuri fără relief [4]; înfiurit apoi, şi de Eminescu şi chiar de Vlahuţă, cu scenele lui „din viaţa meseriaşilor", ca *În lume* [5], el aduce o notă nouă. Era o altă lume, pănă la Slavici total necunoscută, şi putea să se vadă deci cîte medii cu totul distincte se pot găsi în cuprinsul românesc. De aceşti „maistori" buni, de aceste „maistorite" rele de gură, de calfele şi de „şagărţii" lor, de fetele

[1] V. *ibid.*, XXI, p. 78 („Ochii albaştri"); XXVII, pp. 302-3.

[2] Reprodusă de Maiorescu în *Conv. Lit.*, XXXII, pp. 114, 298-9.

[3] Născut în Lugoj. Trece la 1892 în România, † la Lugoj, 29 August 1893; *Fam.*, XXXII, p. 265 (cu portret).

[4] *Conv. Lit.*, XXVI, pp. 58-9.

[5] *Ibid.*, XXVI, p. 801 şi urm.; XXVII, pp. 522, 619.

www.dacoromanica.ro

care învață la călugărițe, de femeile ipocrite care, blînduțe, poartă ștafetele otrăvite, nu bănuise, afară de marele povestitor care fusese înaintașul, nimeni. Și supt aceste aparențe deosebite e tot același suflet țerănesc pe care atît de bine îl presintase Slavici. Astfel cînd iubirea între Ana și Sandu se vădește: „Nicio vorbă nu și-au spus, însă li era că n'ar mai avea ce să-și mai spună". Și colinda pe care și-o cîntă singuratecul calfă e de o duioșie deosebită, cînd ușa se deschide și apare Ana: „Ana, Ano! Să se uite și Dumnezeu așa la tine cum mă uit eu!". Iar Ana „își răzimă capul de pieptul lui, murmurînd ca în vis: „Tu, Sandule, tu." Altfel nuvela n'are sfîrșit, stilul e un șir de propoziții scurte fără ritm și fără coloratură literară dar din nou povestirea românească avea o înaltă valoare etică [1]. Cu mai mult meșteșug de formă schița următoare, din aceiași viață a opincarilor romîni de prin părțile Lugojului, povestește durerile văduvei „maistorițe" Lenca: ea apărea peste cîteva luni de zile. Și în legătura ei cu Vasi aceiași aleasă discreție se întîmpină: „Lenco", dar mai mult nu a putut zice... — „Vasi, să mai așteptăm pînă trece anul de jale" [2]. La 29 August 1893 autorul acestor frumoase schițe, un teolog, care apăruse o clipă, șubred, la București, se stingea în vrîstă de douăzeci și patru de ani [3].

Tot de acolo, de și trecut de copil în alt mediu, va veni poesia în dialect a tînărului ofițer în marina României, Victor Vlad de la Marina (1870-96), fiul poetei, nu totdeauna fericite, Vlad-Rădulescu. El dă, alături cu note de călătorie [4], la 1894, pe aria *Ana Lugojana*, un întreg mic poem satiric, scînteietor de glumă:

Porți pe cap făr' să-ți dai samă
Pălărie... O, mamă, mamă,
Parcă ești din panoramă,
Ano, Ano, Lugojano [5]!

---

[1] Călduroasa apreciare a lui Duiliu Zamfirescu, în Torouțiu-Cardaș, *o. c.*, pp. 81-2, no. XXII.

[2] *Conv. Lit.*, XXII, p. 193 și urm.

[3] Notă de T. Maiorescu *(ibid.*, XXVII, pp. 520-1). Un articol întins de același (cu multe poesii) *(ibid.*, XXVIII, p. 879 și urm.) Nuvelele au fost adunate într'un volumaș din „Biblioteca pentru Toți".

[4] *Fam.*, XXIX, pp. 618-9; XXX, p. 8 și urm.

[5] *Ibid.*, p. 66. O anecdotă din școala militară în limba obișnuită; *ibid.*, p. 228. — V. și *Luc.*, VII, pp. 271 și urm., 281 și urm., 299. — În același timp, de G. Gêrda, *Bănatu-i frumcea!* (1908).

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERII[1]

Pagina

Prefaţa 1

CAP. I. *Punctul de plecare.*

I. — Starea literaturii româneşti în 1866 3
1. *Literatura bucureşteană a vechii generaţii* 4
2. *Teatrul bucureştean* 17
3. *Încercări de organisare la Bucureşti* 28
II. — În ţara neliberă 35
1. *Ardealul* 35
2. *Bucovina* 45
III. — În Iaşi 51

CAP. II. *Îndreptările ideologice.*

I. — Cei d'intâiu înoitori 62
1. *Agitaţii de presă* 66
2. *„Junimea“ şi „Convorbirile literare“* 79
3. *Noile reviste muntene* 83

CAP. III. *Elaborarea doctrinei unei noi generaţii.*

A. D. Xenopol 100

CAP. IV. *Producţia literară.*

I. — Dilletantismul romantic la „Convorbiri“ 108
II. — Prima opoziţie bucureşteană: Şcoala naţională a lui Hasdeu . . 111
III. — Noua opoziţie bucureşteană 115
IV. — Opoziţie ardeleană 117
V. — Curentul nou de peste hotare la „Convorbiri“ 120
VI. Începutul noii nuvele 124

CAP. V. *Creatorii literaturii noi.*

I. — Mihai Eminescu 167
II. — Influenţa lui Eminescu. Noui Alecsandri 181
III. — Nuvela lui Ioan Slavici 190

CAP. VI. *Epoca realismului popular.*

I. — Îndreptările ideologice 208
II. — Scriitorii cu fond popular: I. Odobescu şi Slavici 230
III. „ „ „ „ II. Eminescu şi subiectele populare . . 230

[1] Greşeli în numerotarea divisiunilor şi subdivisiunilor se îndreaptă aici.

www.dacoromanica.ro

Pagina

IV. — Poesie românească și poesie patriotică. – Noul teatru 239
V. — Ardealul și noua mișcare 263

CAP. VII. *Literatura în serviciul politicei.*

I. — Îndreptările 277
II. — Realisările . . . . . .
1. *Eminescu luptător politic* 291
2. *Teatrul de realități* 301

CAP. VIII. *Literatura pentru artă.*

I. — Îndreptările . . . . . .
1. *Dispariția conducerii doctrinare* 317
2. *Spiritul noului tineret* 321
II. — Scriitorii. — Duiliu Zamfirescu 327
III. — Capriciul estetic: Delavrancea 339
IV. — Un sentimental: Alexandru Vlahuță 347
V. — Noul Macedonski. — Noii scriitori junimiști 354

CAP. IX. *Ardealul și noua literatură țerănească.*

I. — Literatura bucovineană 360
II. — George Coșbuc 362
III. — Poesia ardeleană pe lîngă Coșbuc 367

www.dacoromanica.ro